

JADVYGA ČIURLIONYTĖ

atsiminimai apie M. K. Čiurlionį

VILNIUS VAGA 1970

mano seseriai
Valerijai Čiurlionytei-Karužienei

Atsiminimus apie M. K. Čiurlionį pradėjau rašyti seniai. Šiuo metu negalėčiau tiksliai nurodyti datų, kada atsirado popieriuje sužymėti kai kurie faktai, o kartu su jais išgyventos liūdesio ir džiaugsmo valandos. Svarbūs atsiminimų šaltiniai — tėvų ir vyresniųjų brolių bei seserų pasakojimai, o taip pat tradicinė šeimoje susidariusi vyriausiojo brolio charakteristika. Dar prieš antrąjį pasaulinį karą pradėjau užrašinėti atskirus epizodus iš savo vaikystės, kuriuose ryškėjo brolio Konstantino vaidmuo. Kai ką patikslinau vėliau, pasikalbėjusi su broliais Povilu ir Stasiu, seserimis Juze ir Valerija. Daug man davė M. K. Čiurlionio fortepijono kūrinių ir liaudies dainų redagavimas. Asociacijos kelių sonoriniai įspūdžiai virsdavo praeities vaizdais ir faktais.

Iš pradžių neketinau savo atsiminimų skelbti spaudoje. Tačiau kai kurie svarbūs motyvai vertė nugalėti drovumą ir palikti ateinančioms kartoms šį nedidelį atsiminimų pluoštą. Svarbiausias motyvas buvo ta aplinkybė, kad paskelbtose Čiurlionio biografijose yra daug spragų, kurių negalėjo užpildyti netgi jo paties laiškai. Ypač stokojo žinių iš Varšuvos laikotarpio. Abu pasauliniai karai sudrumstė gyvenimo tėkmę, išblaškė Čiurlionio draugus po įvairias šalis ir nutraukė ryšius su jo artimaisiais. Tik vienas kitas iš likusiųjų draugų ir pažįstamų galėjo suteikti kokių nors naujesnių žinių. Su dėkingumu turiu paminėti Vlodzimiežą Moravskį,

kompozitoriaus Eugenijaus Moravskio brolį, gyvenantį šiuo metu Varšuvoje. Su juo susirašinėdama ir jį Varšuvoje aplankius, sužinojau nemaža faktų apie Čiurlionį, jo santykius su Varšuvos aplinka brandžiais jo kūrybos metais. Kita priežastis, paskatinusi mane spausdinti šiuos atsiminimus buvo ta, kad mėgdavau draugams ir pažįstamiems pasakoti apie brolį ir jį supančią aplinką Druskininkuose. Vėliau pastebėjau, kad tie mano pasakojimai grįždavo kiek nutolę nuo tikrovės, žmonių fantazijos pagražinti ar nuskurdinti. Tada nusprendžiau rašyti visus, kad ir per vaiko prizmę perkoštus įspūdžius, o taip pat pradėjau sąmoningai rinkti, tikrinti, tvarkyti jau turimą medžiagą su viltimi, kad ji nušvies nežinomas ar mažai žinomas Čiurlionio gyvenimo detales, gal išryškins kai kuriuos jo charakterio bruožus. Jaučiu ir graužiuosi, kad šį darbą pradėjau per vėlai. Dalį medžiagos buvau davusi Kaziui Borutai, kuria naudodamasis, jis žadėjo parašyti „Druskininkų noveles". Jis mane ne kartą ragino rašyti atsiminimus, o išgirdęs per radiją skaitomą mano „Ugniagesį Lukošių", kurį parašiau 1958 m. Palangoje, tuojau man paskambino, sveikindamas ir kai ką patardamas.

Skaitytojas gal atleis, kad ne visur mano pasakojimo centre yra Čiurlionis, kad yra pašalinių dalykų ir personažų, kurie jo tiesiogiai neliečia. Tačiau palikau juos dėl to, kad jie sudaro jo gyvenamojo laikotarpio aplinkos foną, o šis labai skiriasi nuo mūsų laikų aplinkos, ir todėl dažnai spėliojimai apie jį būna klaidingi. Pagaliau tie faktai ir žmonės turėjo kažkokį sąlytį su juo, o gal ir sąveiką.

Savo darbe nesinaudojau spaudoje paskelbtais atsiminimais tų žmonių, kurie atsitiktinai ir trumpą laiką su Čiurlioniu bendravo ir kurių vaizduotėje išliko, mano manymu, nebūdingi momentai ir jo asmens atspindžiai (J. Tallat-Kelpšos, M. Dobužinskio, P. Rimšos). Įvairią faktinę medžiagą tikrinau pagal M. K. Čiurlionio laiškus (kn.: „Apie muziką ir dailę").

Daug reikšmės man turėjo artimųjų padrąsinimai. 1958 metų vasarą, susitikus su broliene rašytoja Sofija Čiurlioniene Palangoje, parodžiau jai kai kuriuos mano tuo metu rašomus skyrelius („Vasaros diena prie Raigardo", „Ugniagesys Lukošius", „Žemaitiška meška"). Po poros mėnesių man rašytame laiške ji teigiamai atsiliepė apie mano atsiminimus ir energingai ragino kuo greičiau ruošti juos spaudai. Ragino mane taip pat sesuo Valerija Karužienė, kuri sekė mano darbo eigą ir padėjo savo pastabomis, o taip pat Vytautas Landsbergis ir kiti, kuriems skaičiau atskiras ištraukas. Vėliau aš parašiau daugelį kitų vaizdelių („Varpininkė Jokūbienė", „Sekminės").

Skaitytojas gal atleis, kad pasirinkau tokį „neblografišką" dėstymo būdą, kad faktai išblaškyti ir apvilkti beletristine forma. Taip rašyti man buvo lengviau.

BRANGŪS VAIKYSTĖS METAI

DRUSKININKAI

Druskininkai! Jie auga, klesti ir ketina tapti dideliu miestu — su dangoraižiais, prašmatniomis kavinėmis, triukšmingais garsiakalbiais, troleibusais, vaikščiojančiomis „spidolomis", su visu tuo, kas būdinga moderniam kurortui ir moderniam žmogui, kuris džiaugiasi technikos laimėjimais ir nori jais naudotis. Tiesa, Druskininkus supa ir puiki gamta! „Žalieji Druskininkai" — skaitome laikraščiuose, žurnaluose, matome kino kronikose. Ir tai tiesa... Gatvės medeliais pasipuošusios, rūpestingai prižiūrimi gėlynai, žalia veja aikštėse. Bet pasklaidai kurį nors mūsų ar užsienio iliustruotą žurnalą ir nebeatskiri — kur Druskininkai, o kur kitas kurortas. Visi jie kažkuo, o gal ir viskuo, vienas į kitą panašūs. Skiriasi tik gamta: čia Nemunas — ten jūra, čia pušų miškas — ten palmės, orchidėjos, čia Ratnyčėlė — ten krioklys, kalnai... Iš senųjų Druskininkų mažai kas išliko. Nenuostabu: per daugelį dešimtmečių, apie kuriuos surinkau žiupsnelį faktų, nemaža vandens nutekėjo. Druskininkai ėjo iš rankų į rankas; juos naikino karai ir okupacijos. Ne kartą jie buvo dalimis išdegę ir vėl atstatyti, tai ne dyvai, kad jų veido bruožai keitėsi.

Ištikimiausiais, kilniausiais Druskininkų draugais pasiliko senelis Nemunas, amžinai skubanti Ratnyčėlė, Druskonio ežeras ir milžinas pušų miškas, nors ir žymiai praretintas, nedaug senelių, šimtamečių pušų teišsaugojęs. Pagaliau išliko gydomieji šaltiniai, kuriems Druskininkų kilmės istorijoje priklauso prioritetas ir kurie žada didelį suklestėjimą jiems ateityje.

Taigi einu Druskininkų gatvėmis ir, kai pamatau pažįstamą seną namą — apsidžiaugiu, lyg būčiau gerą bičiulį sutikus, kuriam norisi paspausti ranką ir paklausti: „Na, kaip laikaisi?" Ir jis, rodos, pakrato savo žilą stogą, mirkteli visais langais ir nusišypso: „Ehė, ir tu jau nebe ta,

atsimenu, kaip basa bėgiojai ir pro tvoros plyšius smalsiai į mane spoksojai. O dabar esi žilagalvė kaip ir aš — abiejų mūsų tas pats likimas..."

Vienas iš tokių senelių yra daktaro Markevičiaus namas Karolio Poželos (buvusioje šv. Jokūbo) gatvėje. Kadaise šis namas buvo tamsiai pilkos spalvos, ir jo kiemas buvo niūrus, visas po medžių šakomis pasislėpęs. Dabar namas geltonas, šviesiai nudažytas, atrodo lyg pajaunėjęs. Dr. Markevičiaus namuose įsikūrusi poliklinika; tuo būdu — sąmoningai ar nesąmoningai — tapo pagerbta šio kilnaus žmogaus buveinė.

Toje pačioje gatvėje išliko dviejų aukštų namas — buvęs paštas, dabar vaikų darželis. O ir Kirovo gatvėje (buvusioje Gardino) tebestovi keletas medinių namukų, kurie, lyg gėdindamiesi savo amžiaus, susmego į žemę. Daugiausia senų namų matyti Čiurlionio gatvėje (buv. Paežerio — Nadozernaja). Čia jie, nors ir praretinti, bet išlaikę buvusią savo spalvą. Vienas kitas senųjų namų tebestovi dar ir pačiame centre.

Išdidžiai neša ant pečių savo senatvę mūriniai namai. Pirmiausia paminėtina gražuolė „Vila Linksma" Čiurlionio gatvėje. Jos savininkas turtuolis Adolfas Kersnovskis, sulenkėjęs, bet laikęs save lietuviu, vilai parinko pačią gražiausią vietą su reginiu į Druskonio ežerą ir pavadino ją lietuvišku vardu: „Vila Linksma". Dabar čia įsikūrė pionieriai. Iš mūrinių namų išliko buvęs „Europos" viešbutis — dabartinė poliklinika, Lifšico Centrinis viešbutis, šiuo metu ligoninė, ir buvusi klebonija Engelso gatvėje. Šią kleboniją vietoj senos medinės pastatė kunigas Voleika, nuo 1906 iki 1942 metų buvęs Druskininkų klebonu.

Iki pirmojo pasaulinio karo, kai Lietuva dar buvo caro valdoma ir vadinosi „vakarų kraštu" („zapadnyj kraj"), Druskininkuose kryžiavosi trys gubernijos. Pats kurortas ir miestas buvo Gardino gubernijoje, jo dalis už Ratnyčėlės, kur dabar komunalinės gyvenvietės, buvo vadinama „Poganka" ir priklausė Vilniaus gubernijai, o už Nemuno esantieji Druskininkų priemiesčiai — Baltašiškė ir Jonapilis — priklausė Suvalkų gubernijai. Ne veltui druskininkiečiai mėgdavo pasigirti: „Mūsų gaidžiai turi stiprius balsus, kai užgieda — net trijose gubernijose girdėti." Suvalkų pusę nuo Druskininkų skyrė ir kalendorius; ten jau anais laikais buvo įvestas naujasis stilius, o Druskininkuose, kaip ir Rusijoje, buvo prisilaikoma senojo.

„Pogankos" pavadinimas buvo susijęs su išlikusiais padavimais. Dar mano vaikystėje ant Ratnyčėlės kranto gulėjo didelis akmuo, ant kurio,

esą, senovės lietuviai — pagonys deginę dievams aukas. Ar šis padavimas senas, ar tik XIX amžiaus romantikų sugalvotas, sunku pasakyti. Tik prisiminus kitus istorinius duomenis apie Druskininkų apylinkes, galima manyti, jog ir taip galėję būti. Dabar to akmens nebėra. Jis, tur būt, buvo suskaldytas namų pamatams, o gal granitinei mozaikai, kuri paskutiniuoju metu darosi specifine Druskininkų architektūrine puošmena. Čia iš skaldytų sucementuotų akmenėlių statomos įvairių pastatų sienos, grindžiami laiptai (prie Ratnyčėlės). Man atrodo, tai gana gražu ir originalu. O „Pogankos" vardas pamažėl užmirštamas.

Žymiai pasikeitęs Druskininkų parkas. Prieš pirmąjį pasaulinį karą čia stovėjo didžiulis kurhauzas, o parke augo daug senų augalotų medžių, kurie nuostabiai puošė viso parko teritoriją ir vietomis sudarė žavingą prieblandą. Kažkaip lengva buvo kvėpuoti po tokiais medžiais milžinais, pro kurių lapus vos vienas kitas spindulėlis teprasiskverbdavo. Kurhauzas buvo tarp dabartinės kavinės ir Nemuno, bent kiek arčiau maudyklių. Pagrindinis pastato fasadas žiūrėjo į Nemuno pusę, jį puošė didelė veranda — estrada simfoniniam orkestrui. Aikštėje, priešais estradą, stovėjo eilėmis sustatyti suolai klausytojams. Orkestras atvažiuodavo iš Vilniaus ir per visą sezoną grodavo du kartus į dieną: nuo aštuonių iki dešimtos valandos ryto ir nuo penkių iki septynių valandų vakaro. Orkestrui diriguodavo kapelmeisteris Salnickis, kuris kiekvieną vasarą atvykdavo į Druskininkus su žmona ir nuomodavo kambarį mūsų kaimynystėje. Tai buvo labai solidus ponas rudais, kirpykloje suraitytais ūsais, išdidus ir kupinas savigarbos, kuri spindėdavo iš jo veido. Man visada atrodė, kad jis vaikščioja tarsi į taktą. Jo parinktą koncertų repertuarą publika mėgo, nes jis buvo įvairus kaip mišrainė, kaip ir pati kurorto publika: galėjai išgirsti Pero Giunto siuitą ir čia pat valsą iš „Linksmosios našlės" arba vėl Mocarto menuetą ir „Ei da trojka, snieg pušistyj" ir t. t. Džiazo ir fokstrotų tuomet dar nebuvo, taigi publika laikėsi padoriai ir buvo kukli.

Toje vietoje, kur dabar tiltas jungia Druskininkus su Baltašiške, buvo keltas, kuriuo per Nemuną persikeldavo ne tik pėstieji, bet ir valstiečiai, atvažiuojantieji arkliais į turgų. Einant gilyn į parką prieš Nemuno srovę, buvo ir dabar tebėra pušynas, seniau vadintas „Prosenolės" mišku. Mat, ten augo nepaprastai aukšta ir stora pušis, praminta „Prosenole". Tai buvo iš tikro didingas medis, kurį keturi vyrai vos galėję apkabinti. Man

niekad vėliau neteko matyti tokios milžiniškos pušies netgi Kryme, Nikitos botanikos sode. Kai buvau maža, eidama pro šią skarotą galiūnę, kažkodėl norėdavau atsiklaupti. Ir štai 1911 metais vėtra giltinė nukirto garbingą senelę, ir ne „prie pačių pašaknėlių", o per liemenį, per kokius penkis—šešis metrus nuo žemės. Labai liūdnai atrodė vienišas, vėtros giljotinuotas kamienas. Nejauku buvo net pro šalį praeiti. Dabar niekas „Prosenolės" nebeprisimena, ir tik išlikusi nuotrauka kalba apie buvusį jos grožį.

Dar viena įžymybė, kuri itin nesiderintų prie šių laikų kurortų stiliaus, tai priešais bažnyčią, ant ežero kranto, buvusi pušis su gandro lizdu viršūnėje. Tas puikus, mielas gandras, kuris kiekvienais metais grįždavo į savo gimtinę, buvo romantikas, praeities ir gamtos mylėtojas. Jis stovėdavo ant vienos kojos, užsisvajojęs apie varles, ir, vos kurią pamatęs, nusileisdavo iš aukštybių ir čiupdavo žaliąją. Dabar nei pušies, nei gandro nė ženklo nebeliko. Matyt, kažkurio civilizacijos pranašo ranka ir kirvis nukirto senąją palikuonę su gandralizdžiu. O gandras, ištiesęs sparnus, nuplasnojo gal į tautosaką, gal į romantikų romanus, o gal į zoologijos vadovėlį — iš ten jis jau nebepaspruks. Gerai, kad dar liko gandrų kitose Lietuvos pievose. Gražu žiūrėti, kaip jie kartais išsirikiavę lyg medžiotojai ar varovai žengia gretomis, nešdami mirtį vargšėms balų giesmininkėms. Gražu, kai vasaros vakarais varlių choras drumsčia pamiškės ežero tylą. O kiek svajonių ir ilgesio kildavo tame ramaus, pilko skambėjimo fone. Kokios puikios tos balų „lakštingalos"!..

Vidury aikštės riogso didelė raudonų plytų bažnyčia — gotikos epigonas. Ji visai nesiderina su aplinka, neproporcingai didelė ir pretenzinga. Kaip su ja lygintis anų laikų kukliai, baltai bažnytėlei, kurios varpai skambino Čiurlionio preliudo ritmą. Ji buvo nežymi, medžiuose pasislėpusi, ir tik raudonas stogas su mažyčiu bokšteliu nedrąsiai kyšojo iš už tuopų ir klevų. Ją supo daili tvora, lyg grandimis sujungta mūriniais stulpais. O vartų bokšte skambėjo du varpai.

Kai dabar einu Druskininkų gatvėmis, kažko lyg pasigendu, norisi atsisukti ir pažiūrėti atgal. Jaučiuosi lyg neapsirengusi, tarsi visų akys į mane spokso, lyg truputį šaiposi, lyg priekaištauja, kad esu atsilikėlė, oi, baisi atsilikėlė! Kodėl taip? Pasiryžtu padaryti mažą ekskursą į praeitį ir ten staiga randu atsakymą. Štai kas: kadaise visi Druskininkų nameliai buvo dailiai aptverti įvairių spalvų tvorelėmis. Jos apjuosdavo namus,

kiemą, sodą, daržą, diskretiškai paslėpdamos malkines, buitinių reikalų būdeles, įvairiausius ūkinius padargus. Namelių gyventojai ir vasarotojai galėjo rytmečiais ir vakarop parymot ant suolelių be baimės, kad štai per kiemą pražygiuos linksmai nusiteikusių pramuštgalvių būrys, pabers jų adresu keletą aštrių žodelių, paliks cigarečių nuorūką ar laikraščio skiaučių. Dabar kiemas, įvairių praeivių skrodžiamas skersai ir išilgai, o gyventojai, išėję iš namų, atsiduria iš karto gatvėje. Todėl nebematai prie namų nei suolelio, nei staliuko ir, jei nori vakare pasilsėti ar pakvėpuoti grynu oru, eik į bažnyčios aikštę arba parką. Tad pavargusiam ar ligotam žmogui tenka sėdėti kambaryje ir pro atvirą langą gaudyti orą.

Daug šaunių vardų susiję su Druskininkų istorija, bet jie užmiršti. Druskininkuose prieš pirmąjį pasaulinį karą vasarojo Česlovas Sasnauskas, viešėjo Petras Rimša, gyveno lenkų rašytoja Marija Radzevičiuvna (jos giminių namai ir dabar tebėra parko rajone). Beveik prie pat Druskininkų, Mizarų kaime, yra Liudo Vailionio, Kauno Universiteto gamtos mokslų profesoriaus, tėviškė. Druskininkai — įžymaus skulptoriaus Žako Lifšico gimtinė; čia jis praleido vaikystę, pažino mūsų šeimą ir svajojo eiti Čiurlionio — dailininko pėdomis.

Druskininkus savo veikalų puslapiuose mini XIX amžiaus istorikas T. Narbutas, apie juos rašė J. Kraševskis, Sirokomlė. Ratnyčioje palaidotas J. Čečotas. Šiuos žmones galima būtų paminėti ir pagerbti, jų vardais pavadinus gatves. Lygia greta reikėtų kruopščiausiai rinkti ir saugoti senuosius vietovardžius. Buvo metas, kai vietoje lietuviškų — Liškiava, Jonapilis, Merkinė, Leipalingis buvo minimi — Liškovo, Janopol, Mereč, Leipuny, o vietoje pavardžių Vanagas, Suraučius, Gražulis — Ptakovskis, Suroviec, Gruževski. Dabar vietovardžiai didele dalimi grąžinti senieji, bet dar yra likę nemaža ir svetimybių.

O kur Druskininkų kaimas, seniau vadintas Suraučių kaimu? Juk jo dėka buvo atrasti gydomieji šaltiniai. Yra žinoma, kad kažkoks Suraučius, paprastas bemokslis kaimietis, pastebėjęs atskirų šaltinių gydomąsias savybes, pradėjo savarankiškai gydyti žmones. Jis buvęs didelių žygių pradininkas. Bet šiuo metu netgi jo palikuonys jį užmiršo. Suraučių kaimas virto biauriu, netvarkingu priemiesčiu, o pats Suraučius — legenda, mitu. Čiurlionio laikais čia buvo tipingas dzūkų kaimas su šulinių svirtimis, kai kur su šiaudiniais stogais. Jo gyventojai kalbėjo ir barėsi lietuviškai, nors šventadieniais, eidami į bažnyčią, dėjosi lenkais ir kal-

bėjo žargonu. Dvidešimt metų trukusi lenkų buržuazinės valdžios okupacija pribaigė viską, kas dar šiame kaime buvo lietuviška. Po okupacijos buvau sutikus savo vienmetę kaimietę, kuri vaikystėje išmokė mane piemenukų dainelę: „Busil, busil, ga, ga, ga — tavo motka ragana". Kai prakalbinau ją, pasirodė, kad ji lietuviškai „nebemokanti" ir manęs nebepažįstanti. Tai buvo 1949 metais. Dabar širdį pripildo džiaugsmas, kai pagalvoji, kad šiandieninė jaunoji karta, auganti savo tėvų Dzūkų žemėje, kalba ir mokosi gimtąja kalba, kad Druskininkuose yra lietuvių vidurinė mokykla, o Ratnyčėlės pakrantėje — muzikos mokykla. Ar galėjo apie tai svajoti Čiurlionis, kurio projektuoti mūsų sostinėje „Tautos namai" (su konservatorija, filharmonija, operos teatru) atrodė jo laikų tautiečiams „fikcija", tolygi jo fantastiškiems debesų bokštams. Taip, tuo metu tai buvo pilys ant ledo. Tačiau, jei nebūtų pilių ant ledo, nebūtų jų ir žemėje.

Ir štai žemėje išaugo pilis — tvirta, nesugriaunama — lietuviškieji „žalieji Druskininkai". Tai kas, kad, prisiminus savo ir savo brolių bei seserų vaikystę, praleistą „po genijaus sparnais" nuostabiuose Druskininkuose, sielojiesi, jog praeities romantika tirpsta, o jos vietoje išauga modernus kurortas. Visa tai dėsninga. Laikas daug nubraukia nuo žemės paviršiaus. Seną, raukšlėtą veidą pakeičia ateinančios kartos jaunatviška šypsena. Kartais ta šypsena sutviska žiedais, lyg pavasario pieva. Tačiau būna, kad ją pakeičia šalta, apskaičiuota, tarsi roboto ranka. Tada išauga daugiaaukščiai, vienas į kitą panašūs namai, atsiranda dvasinė uniforma, į kurią įspraudžia save žmogus. Bet kartais žmogui ši uniforma pasidaro ankšta, jis staiga pajunta ilgesį. Tada širdis pradeda smarkiau plakti, tada norisi išbėgti prie Nemuno ir palaukti, ar nepasigirs sielininkų irklų pliuškenimas, ar nesuskambės jų tęsiamos, ilgesingos dainos, o gal ir šūktelėjimas: „Ei, ei!.., op, op! — laikykis dešinės!"

Norisi paklausti, kur tu skubi, Ratnyčėle, ar ir tau taip ankšta toje siauroje vagoje, kaip man daugiaaukščiuose namuose? Ar ir tu veržies į platumą, į erdvę? O gal ežero pakrantėje dar vaidenasi Andriukas, tempiantis vandenį iš ežero? Dar matai gandrą, rymantį ant vienos kojos, girdi Jokūbienės vakarinius varpus, kurie susilieja su miško pušų amžinu harmoningu ošimu. Ir, visa tai prisiminus, apima graudulys. Kažkokia jėga paveržia visas mintis, pajunti neišpasakytą ilgesį, norisi sugrįžti į praeitį. Ir tada žingsniai nejučiom nukrypsta į tą gatvę, kur daugiausia senų medžių ir senų namų. Prie vienų namelių norisi sustoti ir, atsirėmus vartelių, ilgai ilgai parymoti:

ŠIAME NAME GYVENO IR KŪRĖ ĮŽYMUS LIETUVIŲ DAILININKAS IR KOMPOZITORIUS M. K. ČIURLIONIS

Taip jau likimas lėmė, kad šiuose nameliuose Čiurlionis praleido savo kūrybingiausių metų didžiąją dalį. Į šiuos namus jis parvažiuodavo atostogauti ir dirbti, studentaudamas ir baigęs studijas. Parvažiuodavo, pasiilgęs savo artimųjų, Nemuno, Raigardo, milžino miško ir tos paprastos aplinkumos, kuri jam teikė jėgų ir pasitikėjimo savim. Toli nuo miesto triukšmo, nuo įgrisusių pamokų, nuo beprasmiškų rūpesčių, kurie surydavo jo laiko didžiulę dalį — čia jis jautėsi laisvas ir galėdavo atsiduoti tam, be ko jo gyvenimas būtų buvęs neįmanomas. Jis kūrė. Čia jis ilgas valandas praleisdavo prie molberto mažajam savo kambarėlyje. Čia sklido jo nuostabios sutemų improvizacijos. Čia pušys jam grojo miško simfoniją, o vėjai telkė debesis, dangus svaidė žaibus. Čia jis rudens žvaigždėtą naktį dairėsi „po viešpaties namus", ir kildavo tada didžios mintys apie visatą, kosmoso beribę ir apie žmogaus sielos taurumą. Džiaugsmas ir viltis, svajonė ir ilgesys pynėsi jo širdyje, o iš amžių tolio, ateities begalybės ir kosmoso neaprėpiamos didybės atplasnodavo mintis ir jausmas ir kėlė jo ranką veiksmui. Mintimi milžinas — širdimi vaikas, jis ieškojo ir mažame Dzūkijos kampelyje didelės gyvenimo tiesos. Su meile jis įžvelgdavo kiekviename, kad ir paprasčiausiame, bet su gryna širdimi ir sąžine žmoguje gėrio kibirkštėlę ir džiaugėsi, ją suradęs.

O tėviškėje žemė kvepia. Dieną spindi saulė, naktį žvaigždės, o rytais rasos rutuliėliai sutviska saulėje lyg nakties ašaros ir nusirita nuo lapų. O vakarai? Tie nepamirštami vakarai! Saulė lyg nuskęsta žemės gilumon ir atsiunčia žemei tokią tamsią melsvą skraistę, o su ja ir ilgesingą tylą. Tada suskamba pianinas, širdis pradeda skubėti, jos ritmas susilieja su skambančiu pro atvirą langą ritmu.

Atsimenu tų taurių džiaugsmų dienas. Jas atsimena visi, kurie jį pažinojo ir mylėjo, o tie atsiminimai apie per anksti mus apleidusį žmogų ne vieną lydėjo per visą gyvenimą, jį guodė, žadino viltį ir svajonę.

Tuos atsiminimus, kad ir nepilnus ir iš kitų surinktus, vietomis pro vaiko prizmę pagautus, kad ir netobula forma išreikštus, pateikiu tiems, kuriems brangus M i k a l o j a u s K o n s t a n t i n o Č i u r l i o n i o vardas.

MŪSŲ BROLIS

Mūsų brolis Mikalojus Konstantinas Čiurlionis* buvo vidutinio ūgio, stipraus sudėjimo. Plaukai tankūs, papurę, ne perdaug šviesūs, auksinio atspalvio, dailiai puošė jo galvą. Jo akys buvo pilkai žalsvos, išraiškingos, žvilgsnis tiesus, gilus ir reikšmingas. Antakiai gana tankūs ir šiek tiek pasidavę į priekį. Kakta aukšta ir, kaip aš brolį atsimenu, per vidurį, tarp akių, perkirsta dviem vertikaliom raukšlelėm; jos kartais visai nebuvo pastebimos, o kartais darydavosi gilesnės. Oda buvo lygios gelsvos spalvos (iš motinos paveldėta). Pagal to meto paprotį brolis augino ūsus — jie buvo gelsvi ir gana reti. Judesiai energingi, eisena tvirta ir grakšti. Brolis turėjo gana plačias, visados šiltas, švelnias, bet nervingas rankas. Reikia pripažinti, kad jo veidas nebuvo fotogeniškas, kaip ir paprastai gyvo temperamento raiškingi veidai. Kiek jo nuotraukų išliko — visos viena į kitą nepanašios ir nė viena neperduoda realaus atvaizdo, nes kiekvienoje pagautas koks nors skirtingas jo dvasinės būsenos momentas. Išoriškai labiausiai panaši ta nuotrauka, kuri pasidarė lyg ir oficialiu M. K. Čiurlionio portretu. Tačiau nuotrauka padaryta, jam esant pavargusiam, po nemiegotos nakties, kai ruošė Lietuvių dailės parodą Vilniuje ir Kaune 1908 metų pavasarį. Čia jis suvargęs ir atrodo lyg vyresnis, bet nuotrauka gera, visi bruožai tikri ir tikslūs, net smulkiausios, vos įžiūrimos raukšlelės kaktoje ir prie akių. Tačiau tokį brolį mažai kada teko matyti gyvenime. Ši nuotrauka buvo daryta oficialiam reikalui, o tokios nuotraukos paprastai būna bespalvės. Vis dėlto, gerai įsižiūrėjus į ją ir norint nustatyti Čiurlionio išorę, ja pilnai galima pasikliauti. Deja, ši gero fotografo padaryta ir neretušuota nuotrauka nepaveikė teigiamai vėlesnių bandymų atkurti jo paveikslą. Ligi šiol tie bandymai nebuvo sėkmingi. M. Dobužinskio padarytas gyvojo Čiurlionio prie fortepijono eskizas, matyt, buvo šaržas — deja, mūsų visuomenės priimtas už gryną pinigą.

Skulptoriaus N. Petrulio Konservatorijos bibliotekoje stovintis biustas

* Namiškiai iš pat mažens vadino jį Konstantu, mažybiniu — Kostusiu. Varšuviškiai draugai vadino Kosteku arba Konstantu. Vėliau lietuviškai vadinome jį Kastuku; žmona vadino žemaitiškai — Kastyčiu. Kad jo pirmasis vardas yra Mikalojus, daugelis nė nežinojo, nes jis pats pasirašinėdavo Konstantu arba Kostusiu, Kastuku. Svetimtaučių buvo iškraipyta jo pavardė —„Čurlianis". Tėvas ir visa jo giminė, kilusi iš Gobinių kaimo, vadino save Čiurlioniais.

yra grubus ir net į šaržus netinka, nes nė viena linija, nė vienas bruožas neprimena Čiurlionio išorės, o ką jau kalbėti apie vidinį menininko atvaizdą.

Skulptoriaus V. Vildžiūno medinis ašarojantis „Čiurlionis-Smūtkelis" gal ir nebloga kompozicija, tačiau ją galima būtų ir kitaip pavadinti. Nieko bendra nei su Čiurlionio išore, nei su jo vidum neturi ir išsiųstas į Leipcigo konservatoriją to paties autoriaus bareljefas. Čia gal ir pravartu būtų buvę daugiau laikytis originalo, o fantaziją taupyti kitiems atvejams. Iš dalies dailininkus veikia ir laiko asociacijos: seniai gyvenęs Čiurlionis nejučiom siejamas (ypač jaunesnės kartos dailininkų) su patriarchališkos išvaizdos tautos veteranais — Basanavičium, Naujaliu ir kitais seneliais. Dėl to Čiurlionis beveik visada vaizduojamas žymiai vyresnis. O juk paskutinieji jo su tautiečiais bendravimo metai buvo jo gyvenimo trisdešimt ketvirtieji. Tai jaunatvė, tuomet brėsta talentas ir auga, stiprėja kūrybinis polėkis.

Konstantinas turėjo lygų, švelnų ir gana stiprų balsą. Dainuodamas su broliais liaudies dainas, dainuodavo pirmu balsu. Kalba jo buvo paprasta, bet raiški ir vaizdinga, su turtingais intonaciniais niuansais. Kalbėjo negreitai. Buvo gyvas, atviras, nuoširdus ir mėgo dalintis įspūdžiais. Todėl turėjo daug nuoširdžių draugų, kurie jį laikė autoritetu, nors jis pats niekad to nesiekė. Atvirkščiai, jis būdavo kuklus, bendraudamas su žmonėmis, ir nenorėdavo išsiskirti iš kitų. Brolis turėjo taip pat nemaža sąmojo; beveik kiekvienoje situacijoje mokėdavo surasti kažką komiška, pasakodamas su humoru. Jis išjudindavo aplinką ir sudarydavo giedrą, lengvą nuotaiką. Tuo savo humoristiniu įvairių reiškinių, žmonių ir situacijų traktavimu brolis aiškiai atskirdavo didelius dalykus nuo mažų, svarbius nuo menkaverčių. Šią jo humoro ypatybę pastebėjo varšuviškiai draugai, todėl visados labai jautriai įsiklausydavo į jo pasisakymus. Nors paprastas ir kuklus, brolis vis dėlto stipriai veikė aplinkinius. Jo draugas Vlodzimiežas Moravskis (Eugenijaus brolis) pasakojo: „Draugai be žodžių sutiko, kad Čiurlionis buvo jiems autoritetas." Ir, esą, tai buvo kažkaip visai natūralu — niekas tuo nesistebėdavo. „Jis turėjo kažkokią vidinę šviesią jėgą, kurią intuityviai pajusdavo ir jai pasiduodavo",— sakė jaunesnysis jo draugas. Ir kas ypač vertinga, kad Konstantinas niekad nesistengdavo pasidaryti dėmesio centru. Niekados jis netroško pirmauti arba savo nuomonę kam nors primesti. Diskusijose su draugais

jam ne tiek svarbu buvo savo teiginius apginti, kiek kažką nauja pačiam sau atskleisti. Ir todėl jis buvo objektyvus. Tačiau diskutuodavo karštai, jo mintys buvo originalios ir kūrybingos: draugams atrodydavo, kad brolis kalbėdamas nuklysta į kažkokį jiems naują minčių pasaulį, todėl jo klausydavo su dideliu dėmesiu. Tas pats draugas pasakė: „Visi mes jutome, kad mūsų tarpe yra „nepaprastas" žmogus, kuris pasižymi ne tik dideliu intelektu, bet ir stipria moraline jėga." Būdavo ir tokių atvejų, kad ginčo pabaigai brolis atsisėsdavo prie fortepijono ir pradėdavo tyliai, lyg pats sau, improvizuoti. Tuomet pamažėl nutildavo kalbos, visi klausydavo, kaskart labiau susikaupę, visus apimdavo kažkokia ypatinga nekasdienė nuotaika, kuri kompensuodavo nutrauktas diskusijas. Tai trukdavo neilgiausiai, tačiau po to visi išsiskirstydavo, niekas nenorėdavo „išbarstyti perlų", kiekvienas norėdavo išsinešti ir kuo ilgiau išlaikyti muzikos įkvėptą nuotaiką.

Apie moralinį Čiurlionio poveikį pasakojo buvusi jo mokinė Halina Volmanaitė. Ji 1939 m. buvo atvažiavusi su vyru, anglų konsulu, iš Varšuvos specialiai aplankyti Čiurlionio paveikslų galerijos. Halka (taip ją vadino brolis) nepaprastai jaudinosi, žiūrėdama Čiurlionio paveikslus. Ten buvo ne vienas ir jos motinai Bronislavai Volmanienei dovanotas, ir visa tai, matyt, priminė jos paauglės metus, kai jai teko bendrauti su savo mokytoju, jų šeimos draugu. Daug norėjosi iš jos sužinoti, bet ji verkė ir iš susijaudinimo nieko negalėjo kalbėti. Nedrąsiai paklausiau apie tuos brolio draugus, kurie lankydavosi pas mus Druskininkuose. Ji man atsakė: „Neklauskite, iš jų mažai beliko; jie jau tarpusavy nebendrauja. Nebėra Čiurlionio." O paskui aprimusi pridūrė: „Kai Čiurlionis buvo mūsų tarpe, mes visi buvome geresni. Šalia jo negalėjo būti nei blogo žmogaus, nei pikto jausmo. Jis kažkokią šviesą skleidė mūsų tarpe. Kiekvienas stengėsi būti geresnis."

Taip Konstantinas veikė ir namie savo brolius bei seseris. Čia dar prisidėjo didelė tarpusavio meilė ir gili pagarba jam ne tik vaikų, bet ir tėvų. O brolis labai mylėjo vaikus ir labai gerai jų tarpe jausdavosi. Poilsio valandomis sugalvodavo jiems įvairiausių pramogų ir žaidimų, žaidė pats ir pasidarydavo lygus mums, vaikas. Gerai atsimenu jo skambų juoką — ilgą, tęsiamą. Jis kažkaip vaikiškai kvatodavo, apsirengęs išvirkščiais kailiniais ir gąsdindamas „meška" mažylius brolio Povilo vaikus arba bėgdamas su jais aplink darželį lenktynių. Tačiau matydavome jį ir

tylų, susimąsčiusį, sėdintį darželio altanoje arba vaikščiojantį darželio takeliu. Matydavome, kaip audros metu, apsigaubęs pelerina, užsidėjęs didelę plačiabrylę skrybėlę, išeidavo iš namų, nepaisydamas liūties ir perkūnijos. Matydavome jį vienišą vaikščiojantį po didįjį mūsų mišką, klaidžiojantį tarp pušų arba atsigulusį po medžiu, rankas po galva pasidėjusį, mintyse paskendusį. Tik niekad nematėme jo užsirūstinusio ant savųjų, niekad negirdėjome pikto žodžio.

Meilė — didelė dovana. Ją stipriausiai jaučia genijai. Ji praturtina aplinkos gyvenimą, daro jį gražų, turtingą ir prasmingą. Ji išugdo jautrumą, švelnumą, susirūpinimą kitu žmogumi, jo supratimą. Šias savybes turėjo Konstantinas. Tačiau tai nereiškia, kad jis buvo atlaidus niekšybei. Anaiptol. Jis griežtai smerkė kiekvieną jos pasireiškimą ir griežtai su ja kovojo, nepaisydamas, kad tai gali blogas pasekmes jam pačiam turėti. „Jis žiūrėjo plačiai atvertomis akimis į viską, kas gražu", bet matė ir tai, kas pikta ir žemina žmogų. Jo humaniškumas visai nepanašus į žmogų žeminančio filantropo jausmus. Jis ieškojo žmoguje tų savybių, kurios atitiktų jo susikurto žmogaus idealo visumą. Todėl jį patraukdavo iš pirmo žvilgsnio gana paprasti, lyg niekuo neišsiskirią žmonės, bet turį savyje tikro gėrio kibirkštėlę. O brolis mokėjo ją įžiūrėti. Bet jis taip pat buvo griežtas kritikas tiems, kurie mėgindavo užmaskuoti savo menkystę. Ypač tai lietė žmones su „tvirta padėtimi", žmones, kurie tos padėties nepateisindavo. Čia reikėtų prisiminti jo Leipcige išgyventus nusivylimus ir kančias dėl kai kurių pedagogų tingumo, abejingumo ir šališkumo. Tačiau savo nepaprasto pastabumo ir intuicijos dėka brolis mokėjo išskirti iš jų tarpo pagarbos vertus žmones.

„Genijus — tai įgimtas stropumas",— sakė Getė („Genie ist geborener Fleiss"). Kaip tai suprasti? Greičiausiai čia turima galvoje ne kažkoks mokslo ar meno kankinys, kuris vien „stropiu" darbu norėtų užkariauti pasaulį. Šį genialų stropumą galima kitaip aiškinti. Tai intuicija, imlumas, nenuilstamas stebėjimas, kūrybinė valia... O gal dar žymiai daugiau. Ir dar didelė, nuolatos liepsnojanti meilė. Kam? — Viskam, kas turi esminės vertės.

Plačiašakės ievos paunksmėje, mažame Druskininkų namelyje, švytėjo brangakmeniai. Švytėjo įvairiausiomis spalvomis ir skleidė spindulius į paprastų žmonių paprastas širdis, pripildydami jas džiaugsmo ir... nerimo.

Mintimis sugrįžtu į tolimas, laimingas vaikystės dienas. Prieš akis atsiskleidžia vaizdas. Štai veranda. Plačiai atviros durys. Kambaryje matau sėdintį prie pianino susimąsčiusį žmogų. Jo gilus pilkai žalsvų akių žvilgsnis kažkur toli nuklydęs; dvi mažytės raukšlelės skrodžia aukštą kaktą, plaukai papurę, veidas susikaupęs. Brangakmenių švytėjimas virsta garsais. Žmogaus mintis ir jausmas suranda betarpiškiausią, idealią išraiškos formą. Ji ir šiandieną mus jaudina ir kalba apie grožį bei meilę.

TĖVAS

Mūsų tėvas buvo vargonininkas; jis gimė apie 1846 metus Gobinių kaime, Liškiavos parapijoje, Leipalingio valsčiuje, laisvo valstiečio lietuvio Stasio Čiurlionio šeimoje. Pasakojama, kad senelis buvęs stiprus vyras, darbštus ir užsispyręs ir kad trečią kartą vedė, būdamas 80 metų amžiaus. Šiaip buvęs šykštus, nekalbus ir griežtas. Tėvas mėgdavo pasakoti apie savo tėviškę. Jo vaikystėje, esą, Gobinių kaimas buvęs didelis ir labai gražus. Netoli kaimo augo ąžuolų girios, kurių vėsioje prieblandoje jis praleidęs daug laimingų vaikystės dienų. Šiuo metu girių jau nebeliko, o ir tėviškės nebėra. Tėvo motina — mūsų senelė, atrodo, anksti mirė, nes ją tėvas minėjo tik pasakodamas apie savo gimimą — tėvas, esą, gimęs laukuose per rugiapiūtę; jį kartu su motina parvežę ant šieno vežimo namo. Iš tėvo brolių atsimenu aukštą, augalotą vyrą tamsiais plaukais. O mūsų tėvas buvo vidutinio ūgio, šviesiaplaukis, mėlynakis, erelio nosimi ir šviesiais ūsais.

Su dideliu malonumu prisimenu tėvo vyresniąją seserį, kuri atvažiuodavo iš kaimo pas mus Velykoms. Teta Večkienė buvo mums, vaikams, nepaprastai gera, ir mes ją labai mylėjome. Ji mano vyresniąją seserį ir mane vadino gražiai sudzūkintais vardais — Valerkutė ir Jadvygutė, o jauniausią brolį Jonuką — Jasium. Ji mokėjo daug dainų ir mus jų mokė, bet, pastebėjusi, kad jos dainų labai atidžiai klauso Kastukas ir jas kai kada užrašo, pradėjo varžytis ir išsigindavo nieko nemokanti. Vėliau, kai pradėjau rinkti liaudies dainas, atmintyje sušvisdavo tetos Večkienės paveikslas, jos nedrąsus lyg vaiko klausiamas žvilgsnis ir nestiprus, bet lygus, švelnus balsas.

Antra tėvo sesuo buvo Rožukienė — gražuolė, tamsiaplaukė, mėlynom akim. Rožukienė turėjo gausią šeimą: jos vyras buvo Veršelių kaimo, Leipalingio valsčiaus, ūkininkas. Abi tetos buvo ramaus, santūraus būdo. Tėvo giminių dar buvo Merkinėje, bet tai jau antros ir trečios eilės giminės, nors su jais gal ir dažniau susitikdavome. Daugumas jų dar prieš pirmąjį pasaulinį karą emigravo į Ameriką, o likusieji gyvena įvairiuose Lietuvos miestuose.

Tėvas, mažas būdamas, visai nesidomėjo ūkiu. Jis svajojo tapti vargonininku. Nei kaimo „skripkoriai", nei puikios Gobinių dainininkės nežavėjo jo taip, kaip sužavėjo pirmą kartą išgirsti vargonai, kurie „giedojo" iškart keliais balsais. Vargonai ir nenurimstanti muziko prigimtis nulėmė jo likimą, o intuicija nuvedė teisingu keliu, nors kelias buvo sunkus ir realizuoti kaskart drąsesnių svajonių neteko. Tėvas lankė pradžios mokyklą. Kokia buvo šios mokyklos programa ir koks jos lygis, sunku šiuo metu pasakyti. Žinau, kad tėvas palyginti gerai mokėjo rusų ir lenkų kalbas žodžiu bei raštu, turėjo kaligrafiškai taisyklingą braižą — matyt, tuo metu į tai buvo kreipiamas ypatingas dėmesys. Šalia bendro lavinimo tėvas mokėsi pas Liškiavos vargonininką muzikos, svajodamas pats tapti vargonininku. Atsimenu tėvą pasakojant apie savo mokytoją vargonininką — storą lėtą senį su labai didele raudona nosimi. Prieš kiekvieną pamoką jis išsitraukdavo iš kišenės mėlyną nosinę, nusivalydavo nosį ir iškilmingai pasakydavo: „No's, mały", tai reiškia, išvertus iš rusų ir lenkų kalbų: „Na, mažyti". Bet tėvas suprasdavo jo žodžius taip, kaip jie skambėjo, būtent: „Nosis maža". O mokytojo nosis iš tikrųjų buvo didelė ir raudona. Pamokos vykdavo lenkų kalba. To reikalavo geras tonas. Kalbėti „mužikiškai", einant tokį aukštą mokslą, buvo nepatogu. Tais laikais vargonininkai privalėjo mokėti lenkiškai, kad galėtų susikalbėti su apylinkės dvarininkais ir sulenkėjusiais miestelėnais.

Pirmoji tėvo vargonininko vieta buvo Liškiava. Ten jis dirbo neilgai, tačiau Liškiava turėjo jam didelės reikšmės,— ten jis susipažino su savo būsima žmona — mūsų motina — ir Liškiavos bažnyčioje su ja susituokė.

Koks gi buvo tėvo muzikinis išsilavinimas? Savaime aišku, kad sąlygų mokytis tokiame nuošaliame užkampyje nebuvo. Tėvui nebuvo lemta vystyti savo gabumų, kurių jis neabejotinai turėjo. Teko pačiam mokytis, ir, kiek galima spręsti iš senų laikų išlikusių jo natų rinkinių, jaunystėje tėvas nemažai skambindavo fortepijonu. Atsimenu seną, apiplyšusią natų

knygą, kurioje buvo įvairių operų uvertiūros, fantazijos ir popuri. Iš jos tikriausiai tėvas buvo išmokęs maršą iš Belinio operos „Norma", kurį grodavo bažnyčioje sutuoktuvių metu arba namie iškilminga proga. Vėliau jis grodavo savo vyriausiojo sūnaus Kastuko jam specialiai parašytus vargonų preliudėlius.

Jaunystėje tėvas buvęs aistringas medžiotojas. Su didžiausiu susidomėjimu žiemos vakarais klausydavome jo medžioklės pasakojimų. Ir kai dabar juos prisimenu, neatrodo, kad žvėrių šaudymas ir namo parsinešti laimikiai jį būtų labai džiuginę. Apie tai jis mažiausiai pasakodavo. Visas malonumas — bastytis su šautuvu ant peties po miškus, giraites, stebėti, klausytis paukščių balsų, ieškoti žvėrių pėdsakų ir sekti jų gyvenimą. Pasakojimų centre buvo jo didelė draugystė su ištikimu palydovu šunim Riabčiku, nuostabiu, „vertu tokio didelio gabalo aukso, kaip jis pats". Tokie tėvo maršrutai trukdvo ištisas dienas, ir, tik norėdamas pasiteisinti prieš kitus, jis kai kada nušaudavo vieną kitą zuikpalaikį, lapę ar antį. Tėvas įdomiai pasakodavo apie miško stebuklus; mokėdavo puikiai pamėgdžioti paukščius: tetervino burbuliavimą, apuoko ūbavimą ir volungės švilpavimą — tos puikios geltonos paukštytės, kuri atskrisdavo į mūsų sodelį vyšnių paragauti. Pasakodavo apie griežlę greitakoję, pempę su kuodeliu ir kitus miškų, laukų ir balų paukštelius, jų įgūdžius, gyvenimą ir įvairiausius savo su jais susidūrimus. Apskritai pamėgimas vaikščioti miškais, paupiais ir net keliauti kur nors toliau, atrodo, buvo vienas svarbiausių tėvo būdo bruožų. Šią savybę paveldėjo ir vaikai, ypač vyriausiasis, kurio didžioji svajonė buvo keliauti į tolimus kraštus — į Afriką, Egiptą, Indiją, Australiją.

Kai mūsų šeima persikėlė į Druskininkus, tėvas įsitraukė į meškeriojimą, ir ši aistra neapleido jo iki pat ligos. Čia gal ne tik aistra, bet ir reikalas. Druskininkuose, šeimai vis didėjant ir augant, teko verstis dar kuo nors pašaliniu, kad galima būtų galą su galu sudurti ir vaikams šiokį tokį mokslą duoti. Druskininkai nebuvo parapija, o tik Ratnyčios filija, todėl ir įplaukų prie bažnyčios buvo mažai. Vargonininko alga tesiekė vos 10 rublių mėnesiui. Tad reikėjo gerokai pavargti. Tiesa, biudžetą tėvas papildydavo, rašydamas žmonėms prašymus ir skundus į valdžios įstaigas, perrašinėdamas įvairius dokumentus, o taip pat išrašinėdamas metrikus. Čia jam labai padėjo rusų kalbos mokėjimas ir gražus, taisyklingas braižas. Tačiau kad tėvas pasirinko žvejybą, tikriausiai lėmė jo pamėgimas

vaikščioti paupiais ir plaukioti Nemunu savo paties pasidirbtu laiveliu. Didžiausias malonumas buvo Nemuno įlankoje gaudyti lydekas ir būti visą laiką laukuose. Kai baigdavosi žuvavimo metas, tėvas eidavo į mišką, į lazdynus, meškerėms medžiagos ieškodamas. Ta proga pasigamindavo šakotą kaduginę lazdą ir niekur su ja nesiskirdavo. Be to, iš pušų šaknų jis pynė puikias baltas pintines grybautojams.

Kai tėvai įsigijo savuosius namus, jis įsitraukė į sodininkystę. Iš Gardino parsivežęs jaunų medelių, įvairių rūšių obelaičių ir kriaušių, tėvas užveisė puikų sodą. Su didele meile, rūpestingai jis prižiūrėdavo medelius, juos apkaupdavo, apvalydavo nuo visokių kenkėjų, žiemai aprišdavo šiaudais. Kai aš paūgėjau, mes jau turėjome didelį sodą, o obuolių užtekdavo visiems metams, iki kitų obuolių. Žiemą tėvas daug skaitydavo, bet ypač daug ėmė skaityti, grįžęs į lietuvybę, kai pasidarė karštas savo kalbos, savojo krašto patriotas.

Tėvas buvo gana linksmo būdo, mėgdavo į svečius vaikščioti, anekdotus pasakoti. Su svečiais ir svečiuose būdavo šnekus ir sąmojingas, bet su vaikais — gana griežtas, ypač su sūnumis. Jie nesipriešindami turėdavo pildyti jo valią. Todėl tarp vyresniųjų brolių ir tėvo kartais kildavo mažų konfliktų. Dažniausiai tarp tėvo ir Povilo, kuris buvo ambicingas ir savarankiškas ir nemėgo, kodėl tėvas laiko jį mažu vaiku. Bet jei kuris sūnus pasižymėdavo moksle ar muzikoje, tėvas visuomet pastebėdavo ir pagirdavo. Labiausiai iš visų, be abejonės, jis mylėjo vyriausiąjį, Kastuką. Tik su juo vienu jis buvo kažkoks švelnus, nedrąsus ir ne toks išdidus, ir aiškiai laikė jį autoritetu. Ta meilė buvo tokia didelė, kad tėvas, Kastukui parvažiavus, visai pasikeisdavo, pralinksmėdavo ir daugiau laiko praleisdavo namie. Jis rodydavo jam sodą, prie kiekvieno medelio sustodamas, kalbėdavo, planuodavo, tardavosi, o vakarais klausydavo jo improvizacijų ir nepaprastai juo didžiuodavosi. Kitus vaikus spyrė mokytis jo preliudus skambinti, ir pats kartais mėgindavo pagroti juos iš lapo. Tėvas buvo suorganizavęs bažnytinį chorą, kuris, be kitų dalykų, giedojo lotyniškai Dž. Konkonės (Giuseppe Concone) mišias ir kai kada lenkiškas keturbalses giesmes. Chore dalyvavo daugiausia kaimynai, turį gerus balsus ir gerų norų, o taip pat keli berniukai, kurių tarpe ir du mano broliukai — Petras ir Jonas. Tėvui kartais padėdavo atvažiavę šventėms Kastukas arba Povilas. Repeticijos dažniausiai vykdavo mūsų namuose. Įdomu, kad choras giedojo lenkiškai giesmę „Pulkim ant kelių"

(„Padnijmy na twarz wierni chrześcijanie") taip, kaip ji giedama lietuviškose bažnyčiose.

Mūsų šeima kalbėjo lenkiškai. Tais laikais, apie kuriuos rašau, tai buvo įprastas dalykas, nes XIX amžiaus paskutiniajame ketvirtyje daugelis lietuvių ne tik inteligentų, bet ir šiaip miestelėnų, nors laikė save lietuviais, tačiau dėl lietuvių kalba spaudos draudimo, lietuviškų mokyklų nebuvimo, pamažėl perėmė svetimas kalbas, inertiškai pasiduodami denacionalizacijai. Ilgainiui susidarė tradicija laikyti lietuvių kalbą valstiečių kalba, tai reiškia, tamsuolių. O lenkų šovinistai, išnaudodami padėtį, kurstė gyventojus prieš lietuvius, ypač prieš susipratusią lietuvių inteligentiją, kovojančią dėl tautinio išsivadavimo. Smarkiai vyko lenkinimas miestuose, miesteliuose ir vietovėse, esančiose Lenkijos kaimynystėje. Tad ir Druskininkai, išaugę iš lietuviško kaimo, dėlei lenkų kurortininkų kasmetinės invazijos pamažėl buvo sulenkinti. Jau vykstant tėvui 1878 metais vargonininkauti į Druskininkus, iš jo buvo reikalaujama mokėti lenkų kalbą, nes pamaldos kurorto bažnyčioje tuo metu buvo laikomos lenkiškai. Iš kur tėvas, tas mūsų mielas Gobinių kaimo medžiotojas, išmoko lenkiškai — sunku pasakyti. Gal mokykloje, o gal susidurdamas su dvariškiais ir ruošdamasis tapti vargonininku. Tik tiek galiu pasakyti, kad mano laikais (XX a. pradžioje) tėvas taisyklingai kalbėjo lenkiškai, žinoma, ne be vietinių lituanizmų priemaišos. Tačiau ir pats, ir vaikai sąmoningai vengė pamėgdžioti varšuvietišką tarmę ir kalbos intonaciją. Net tie broliai, kurie mokėsi Varšuvoje, nors ir puikiai mokėjo literatūrinę lenkų kalbą, namie išlaikė „lietuviškąją" intonaciją ir šaipėsi iš tų druskininkiečių, kurie bandė varšuvietiškai švebeldžiuoti. Kas be ko, o mūsų namuose dažnas buvo posakis: „juk lietuvis esi", arba: „gražus vyras — tikras lietuvis". Vaikai iš tėvų buvo išmokę lietuviškų liaudies dainelių, ir visi mokėjo šiaip taip susikalbėti su lietuviais kaimiečiais.

Čiurlionio laiškuose broliui Povilui randame aiškius pasisakymus apie lietuvišką mūsų kilmę. Tačiau apie politinę lietuvybės padėtį ir reikšmę namie nebuvo kalbama. Tik apie 1905 metus Konstantinas pradėjo namie aiškiai politiškai konkretizuoti lietuvybės klausimą. Ir šiuo metu, prisiminus tėvo laikyseną, atrodo keista, kad įdiegti namuose šį lietuviškąjį renesansą be tam tikro jo pasipriešinimo nepavyko, nors visi vaikai pritarė su entuziazmu. Ar čia veikė lenkų literatūra, kurios buvo prikimšta

mūsų knygų spinta, ar lietuvių knygų ir laikraščių stoka, ar aplinkos įtaka — bičiulystė su daktaro Markevičiaus šeima ir su kai kuriomis lenkų ir sulenkėjusių druskininkiečių šeimomis — sunku pasakyti. Tačiau faktas lieka faktu — tėvas į lietuvių tautinį judėjimą kurį laiką žiūrėjo gana skeptiškai. Bet tai truko labai trumpai, beveik akimirką. Šią akimirką aš puikiai atsimenu.

Tai vyko didžiajame mūsų kambaryje, kurį mes vadinome kluonu. Į pavakarę tėvas su sūnum pradėjo kalbą apie lietuvius ir „litvomanus". Buvo, berods, kambaryje ir daugiau šeimos narių, o gal ir visi. Pokalbio turinio nelabai supratau, tik atsimenu, kad Kastukas vaikščiojo po kambarį ir labai karštai kalbėjo, o tėvas klausėsi ir retkarčiais atkirsdavo, iš pradžių labai griežtai ir drąsiai, o vėliau kaskart tyliau ir santūriau. Buvo jau prieblanda, ir klausančiųjų veidų beveik nesimatė, tik brolio veidas retkarčiais sušvisdavo, kai jis užsidegdavo papirosą. „Gediminas, Kęstutis, Vytautas, o paskui Baltijos jūra, Palanga ir laivelis su baltomis burėmis, trys broliukai, į karą išjoję, ir kryžiuočiai..." Kas tie kryžiuočiai? Kodėl jie užpuldinėjo Lietuvą? Visi tie vardai, sąvokos ir vaizdai susimaišė snūduriuojančioje vaiko vaizduotėje. Prieš užmigdama, išgirdau Kastuko žodžius: „reikia būtinai išmokti gerai lietuviškai kalbėti". Bet užmigti neteko, nes Kastukas priėjęs nesmarkiai sudavė man per kelį ir linksmai paklausė: „Ar ne tiesą sakau, Žvirbli?" O aš, staiga pašokusi iš snaudulio, tvirtai atsakiau: „Tiesą". Visi kažkodėl prapliupo juoktis, mama įnešė lempą, o brolis, atsisėdęs prie pianino, skambino lietuviškas liaudies dainelės, kurias vėliau mokė mus choru dainuoti. Tais laikais išmokė jis ir lietuvių tautišką himną „Lietuva, tėvyne mūsų". Nuo to vakaro tėvas pasuko griežtai priešinga kryptimi. Į mūsų namus pradėjo ateidinėti lietuviški laikraščiai —„Viltis", „Vilniaus žinios" ir Amerikos lietuvių laikraštis „Lietuva", kurį siuntinėjo brolis Povilas, tuo pačiu metu, kaip ir mes, svetimoje šalyje pergyvenęs tautinį atgimimą.

Nuo tada kiekviena lietuviška brolio atvežta knygutė suteikdavo tėvui didelio džiaugsmo. Atsimenu, kaip tėvas, sugrįžęs iš Vilniaus, kur lankėsi Pirmoje ir Antroje lietuvių dailės parodose, nustebęs ir susijaudinęs pasakojo, kad parodoje matęs daugybę apsišvietusių žmonių, taip gražiai kalbančių lietuviškai, kad jis nedrįso prabilti savo dzūkiška „prasčiokų" kalba. Tie ponai ir ponios sveikinę jį, užauginusį tokį puikų sūnų dailininką, „tautos pasididžiavimą", ir net bučiavę jį.

Tačiau tėvo laimė neilgai truko. Pradėjęs prie Druskininkų esančiame kaime agituoti žmones, dar tuo metu kalbėjusius lietuviškai, neišsižadėti gimtosios kalbos, susilaukė žiauraus atpildo. Mat, į Druskininkus atsikėlė aršus šovinistas lenkas kunigas Voleika. Jis turėjo aiškią užduotį: baigti sulenkinti visą kurortą kartu su jam priklausančiu kaimu. Sužinojęs, kad vargonininkas yra „litvomanas", o jo vaikai, nors ir mokosi Varšuvoje, tačiau yra pasiryžę būti ištikimais Lietuvos sūnumis, nedelsdamas (1906 m.) atleido tėvą iš vargonininko pareigų. Atleisdamas kunigas nepašykštėjo jam brutalių įžeidinėjimų, kuriuose buvo minimas ir vyriausiojo sūnaus vardas. Tėvas sunkiai pakėlė nuskriaustojo dalią.

Paskutiniųjų metų nelaimės pakirto tėvo sveikatą. Kol dar buvo stipresnis, eidavo sekmadieniais į Ratnyčios bažnyčią (3 kilometrai nuo Druskininkų), nes ten pamaldos buvo laikomos lietuvių kalba. Be to, jį traukė bičiulystė su kunigu Bernotu, karštu patriotu, kuris dėjo didžiausias pastangas, kad jo parapijiečiai, aplinkinių kaimų valstiečiai, nepasiduotų lenkinimui. Jis prenumeruodavo lietuviškus laikraščius ir dalindavo žmonėms; turėjo taip pat mažą lietuvių kalba bibliotekėlę, kuria naudojosi kaimo žmonės. Pirmojo pasaulinio karo metu, kai mūsų šeima evakavosi į Rusiją, motinos prašomas, kun. Bernotas pasiėmė ir išsaugojo brolio pianiną, tą patį, kurį jis buvo gavęs iš Oginskio, baigdamas konservatoriją.

Tėvas mirė 1914 metais rugsėjo mėn. 8 dieną, o po poros dienų Druskininkus bombardavo vokiečių artilerija. Šeimai reikėjo pėsčiomis bėgti iš degančio miesto, palikus namus ir visa kita. Tai buvo ilgametis atsiskyrimas su tėviške, kur kadaise skambėjo džiaugsmas, juokas ir daina.

MŪSŲ MOTINA

Mūsų motina — Adelė. Radmanaitė-Čiurlionienė buvo palikuonė vienos iš šeimų, imigravusių iš Bavarijos (Regensburgo) į Lietuvą. Tai evangelikų šeimos, kurios dėl katalikų bažnyčios persekiojimo ryžosi apleisti savo kraštą. Šiuo metu neturiu žinių, kodėl jos pasirinko gyvenamąją vietą Seirijus. Ten buvo susitelkusi visa jų kolonija; jie turėjo savąją evangelikų bažnyčią, savo išlaikomą pradžios mokyklą ir gyveno, daugiausia versdamiesi amatais. Ten vaikystę praleido mūsų motina, gimusi apie 1854 m.

Jos tėvas, mūsų senelis, buvo liaudies dailininkas. Jis gamindavo iš gipso, gintaro ir medžio statulėles bei papuošalus ir pardavinėdavo juos per atlaidus ir jomarkus. O jo tėvas buvo audėjas. Mūsų senelis buvęs stipruolis ir mėgdavęs savo jėga prieš kitus pasigirti. Motina pasakojo, jog, būdamas 40-ies metų amžiaus, jis ėjo lažybų, kad išrausiąs medį su šaknimis. Lažybas laimėjo, bet, išrovęs medį, staiga krito ant žemės, o iš burnos jam pasipylė kraujas. Po poros dienų jį palaidoję. Liko penki našlaičiai. Vyriausi du — Pranas ir Leonora — greitai susirado darbo, o jaunesnįjį, Konstantiną — mūsų vėliau labai mylimą dėdę — kažkoks mecenatas leido į mokslus. Jauniausioji, pabuvus kiek namie, ištekėjo už lietuvio Daugėlos ir su juo išvyko į Sibirą. Ten ir pasiliko gyventi.

Apie senelę Radmanienę mažai težinau. Ji gyvendavo protarpiais pas visus vedusius vaikus. Atsilankydavo ir pas mus. Vieno tokio viešėjimo metu senelė persišaldė ir 1899 metais mirė, prieš pat man gimstant. Motina pasakojo, kad ji buvusi tyli, mažai kalbanti „švari" senutė. O epitetą „švari" senelė gavo todėl, kad visada mūvėjo baltu, švarutėliu, gražiai išdailintu kyku.

Kai senelis mirė, motina buvo vos 14 metų amžiaus. Kurį laiką ją buvo pasiėmęs jos pusbrolis K. Šmitas, Alytaus taikos teisėjas. Ten ji padėjusi jo seseriai tvarkyti namų ūkį, o pusbrolis rūpinęsi jos bendru lavinimu. Kadangi motina gerai mokėjo vokiečių kalbą, jai buvo pasiūlyta grafo Opermano Aniškių dvare auklės vieta prie paaugusių vaikų. Jos pareiga buvo eiti su vaikais pasivaikščioti ir prižiūrėti, kad jie mokytųsi. Vėliau, iki pat vedybų, motina ėjo garderobo sandėlininkės pareigas.

Motina mėgdavo pasakoti apie savo jaunystę. Iš vaikystės jokių ryškesnių atsiminimų neišliko, matyt, tėvo mirtis (o tėvą ji labai mylėjo) nustelbė visus kitus įspūdžius. Seirijuose ji lankė mokyklą.

Mūsų motina dar vaikystėje buvo išmokusi puikių dzūkiškų dainelių, kurių ir mus išmokė. Gražiausia tų dainų, kurios ne tik melodiją, bet ir žodžius išmokau, nelabai tesuprasdama jų prasmę, buvo „Per tiltą jojau, nuog žirgo puoliau". Ji taip pat išmokė ir mano brolį dainų: „Ant kalno gluosnis" ir kitų. O mokėjo ji ne tik lietuvių liaudies dainų, bet ir vokiečių bei lenkų, nes visomis trimis kalbomis kalbėjo laisvai. Motina mokėjo ir daug pasakų, mėgdavo pasakoti vaikams įvairius atsitikimus, pačios išgyventus, skaitytus ar šiaip iš kitų girdėtus. Ji su malonumu pasakodavo apie savo buvimą dvare. Ten darbas buvęs lengvas, gyvenimas be

rūpesčių, o daug įdomių dalykų sužinojusi ir kai ką išmokusi. Šeimininkai jai buvę geri, vežiojęsi ją į Vilnių ir į Gardiną. Didžiuodamasi pasakojo mačiusi Vilniuje italų operą ir dramos spektaklių. Pas Opermanus būdavę daug svečių, ir mamai tekdavę girdėti įdomių pokalbių, jei svečiai kalbėdavo vokiečių ar lenkų kalba. Tačiau dažniausiai būdavo kalbama prancūziškai, o tos kalbos ji nesuprato.

Opermanienė gražiai skambinusi fortepijonu — ji buvusi nelaiminga, nes jos vyras mėgęs linksmą, ne pagal išgales ištaigingą ir triukšmingą gyvenimą. Ji jautė, kad toks gyvenimas nieko gero nežada, todėl nerimavo ir jaudinosi. Po jos mirties grafas prauliojo dvarą ir senatvėje, pasistatęs Druskininkuose vasarnamį, retkarčiais lankydavosi pas mus.

Motinos ikivedybinis gyvenimas buvo gana įdomus. Abi pusės, šeimininkai ir samdinė, buvo patenkintos, kol likimas netikėtai nukreipė motinos ramų gyvenimą nauja tėkme.

Kokiu būdu mama pasuko ta nauja vaga, kaip ji susipažino su tėvu ir kaip tai atsitiko, kad vienas kitą pamilo (o meilės būta didelės)? Motina mėgdavo sakyti: mano piršliu buvo vargonai. Lankydama Liškiavos bažnyčią (ji buvo evangelikė), iš pradžių nelabai suprato katalikų bažnyčios apeigas, ir jos dėmesį labiausiai patraukė vargonai. Todėl ji nuolatos dairydavosi į „viškas" ir net gavo dėl to iš savo globėjų pastabą. Tačiau likimas, matyt, buvo nepalenkiamas. Pasąmonėje vyko kažkas, kas jai atrodė užvis svarbiausia. Grįžusi į namus, ji vis dar klausydavosi vargonų, kurių skambėjimą ir jų kalbą ji suprato širdimi. Netrukus įvyko susitikimas šventoriuje ir... pasirodė, kad tėvas seniai buvo pastebėjęs jauną, tamsiaplaukę, gražią mergaitę, kuri savo išvaizda ir elgesiu skyrėsi iš kitų jo aplinkos mergaičių. Abiem iškart pasidarė aišku, kad jų gyvenime įvyko didelis persilaužimas. Rodos, kelias buvo trumpas, bet kova didelė. Jie abu stojo prieš Opermanus, nenorėjusius netekti geros darbininkės. Opermanienė gąsdinusi motiną, piešdama jos ateitį kuo tamsiausiomis spalvomis. Pagaliau jaunieji laimėjo kovą ir, susituokę Liškiavoje, 1873 m. metais išsikėlė į Varėną, kur 1875 m. gimė pirmasis sūnus Mikalojus Konstantinas, vėliau tėvų didžiausia meilė ir pasididžiavimas. Sūnui gimus, tėvai persikėlė į Ratnyčią. Ten gimė ir po keleto mėnesių mirė pirmoji duktė Honorata.

Nors meilė buvo didelė, tačiau po kelerių laimingo gyvenimo metų atėjo rūsčios dienos. Tai įvyko, jau persikėlus į Druskininkus. Pabudo

tėvo sena aistra — keliauti! Ir štai, pardavęs savo miško dalį Gobiniuose, tėvas išsirengė į ilgą kelionę: „Šiaip sau — pasaulio pamatyti". Motina, palikusi su trejų metų Kastuku, sunkiai pergyveno šį smūgį, juo labiau kad visa tai atsitiko netikėtai, nes gyvenimas buvo darnus, be debesėlio. Opermanienė, sužinojusi apie įvykį, atvažiavo į Druskininkus ir pasiėmė mamą su mažu berniuku pas save. Po metų, kai tėvas parkeliavo, mama ne iš karto sutiko grįžti pas jį. Žinau, kad buvo ilgos derybos, kad mamos įžeista meilė gal kiek atšaldė santykius su tėvu, bet vis dėlto nepaprasto jos gerumo ir atlaidumo dėka juodu pradėjo iš naujo kurti „laimės židinį".

Taip slinko tolimesnis gyvenimas, o laimė vėl grįžo į apleistą pastogę. Kastukas susilaukė sesytės Marijos, po jos gimė Juzė, Povilas, Juozas (mirė, metų nesulaukęs), Stasys, Petras, Jonas, Valerija ir Jadvyga (tai aš) — žodžiu, augo ir užaugo devyni vaikai.

Tėvas apie savo buvusią kelionę nemėgo pasakoti ir tik iš vieno kito išsprukusio sakinio sužinojome, kad jo būta Sibire, Permėje. Greičiausiai tie prisiminimai, o gal ir jų pasekmės nebuvo jam malonios, ir todėl, nenorėdamas motinos skaudinti, tėvas vengė apie šią kelionę kalbėti.

Kastukas labai mylėjo motiną. Ir kaip nemylėsi tos mūsų „geriausios pasauly" motutės — rūpestingos, visada skubančios, visada darbais apsikrovusios ir vis su tokia giedra šypsena ir mylinčiu žvilgsniu. Sunkus ir net žiaurus buvo jos gyvenimas ir, anot Kastuko, „grynas kaip ašara". Ką ir kalbėti apie materialinius nepriteklius — jie ir iš čia pateikiamų faktų aiškūs. Prisiminus motiną, pagalvoji, kad yra pasaulyje didvyrių, apie kuriuos nekalbama ir nerašoma, tačiau jų ištvermė, energija ir pasiaukojimas būna kartais didesni ir prasmingesni, negu daugelio išpūstų, laurais apdovanotų „herojų". Tik stebina motinos santūrumas ir taktas, už ką ji buvo draugų ir pažįstamų mylima bei gerbiama. Nepaisant visų tamsių šešėlių gyvenime, ji žavėjo savo sąmoju, o vaikus mokėjo įkvėpti taikiam sugyvenimui.

Iš jos jaunystės neišliko nė vienos nuotraukos, tačiau Kastukas mums pasakojo, kad mama buvusi labai graži. „Nė viena iš jūsų negali prilygti mamai grožiu",— sakydavo jis. O aš ją atsimenu jau pražilusią. Tačiau veidas jos dar buvo lygus, be raukšlių, akys tamsiai rudos, odos spalva gelsva — matinė (tokia buvo ir Kastuko). Jos judesiai, eisena ir senatvėje liko žvalūs, energingi. Ypač prisimenu jos gilų žvilgsnį ir tokią gerą, lyg

guodžiančią šypseną, kurioje kartais blykstelėdavo ir šelmiško sąmojo kibirkštėlė.

Motinos didžioji meilė ir pasididžiavimas, kaip ir tėvo, buvo vyriausias sūnus. Atrodo, kad ir jų charakteriai buvo panašūs: ir vienas, ir kitas mokėjo sunkiausiomis aplinkybėmis pasijuokti ir kažkaip su humoru pakelti gyvenimo sunkumus. Abu daug mylėjo ir ieškojo gėrio žmonėse, ir vienas, ir kitas nemėgo smulkmenų, kivirčų, melo ir pasipūtimo.

Motina niekados nesiskųsdavo esanti nuvargusi ar šiaip negaluojanti, tačiau vieną kartą girdėjau tokį pokalbį. Atsisėdusi šalia Kastuko, ji pasakė: „Žinai ką, jau kurį laiką man rankų sąnarius gelia. Kas tai galėtų būti?" O Kastukas, suraukęs antakius, visu rimtumu atsakė: „Tai nuo tinginiavimo, mamyte",— ir išbučiavo jai visus pirštus.

Kastukas visur ir visada rodydavo savo prisirišimą prie motinos ir mus, jaunesniuosius, mokė, kaip turime ją mylėti ir vertinti. Dar vaikas būdamas, išgirdęs, kad kuris mažesnių broliukų nemandagiai su mama pasielgė, tuojau padarydavo „teismą". Už šį teismą ir po jo sekusią ekzekuciją „teisiamųjų" buvo pramintas „pamotis".

Bet taip buvo vaikystėje. Kiek aš atsimenu, jau pražilusiai baltagalvei visi vaikai reikšdavo gilią pagarbą, niekada nedrįsdami net pakeltu balsu su ja kalbėti. Ir tai, be abejonės, buvo Kastuko įtakos ir jo auklėjimo rezultatas.

Motina labai mėgo pupelių kavą, todėl Kastukas pasirūpindavo, kad ji tos kavos nepristigtų. Parvažiuodamas namo, — parveždavo pats arba atsiųsdavo per kitus iš Varšuvos bent porą svarų geriausios rūšies kavos. Mums, vaikams, atveždavo skardinę dėžutę saldainių „liandrinkų" ir liepdavo juos greičiau suvalgyti, nes dėžutė buvo skirta mamos kavai supilti.

Atsimenu, žiemos popiečiais Kastukas su motina vienu du gerdavo juodą kavą ir šnekučiuodavo. Mes, jaunesni vaikai, stebėdavomės, kad galima tokį „degutą" gerti. Tėvas nemėgo kavos, todėl eidavo prigulti, o Kastukas su motina kartais iki sutemų kalbėdavosi, bet apie ką — taip ir nesužinojau.

Mūsų motina buvo labai vaišinga. Nors nepaprastai taupiai gyveno, tačiau mėgdavo vasarą palepinti vieną kitą brolių draugą. O žiemą, sekmadieniais, visada pietūs būdavo kiek geresni ir gausesni, nes „gali kas nors sušalęs iš bažnyčios užsukti". Ką jau kalbėti apie tokias šventes,

kaip Kalėdos arba Velykos. Tada stalas būdavo apkrautas visokiais skanumynais, o mama iškilminga, šventiška šypsena triūsdavo apie jį.

Pamanytum, kad visas tas gėrybes suneša ir mūsų kuklius aruodus papildo kažkokia geroji fėja ar aitvaras. O iš tikrųjų tai motinos didelių pastangų, atsisakymo nuo būtiniausių namų reikmenų ir jos pasiaukojimo rezultatai. Nors tėvo uždarbiai buvo nedideli, tačiau motina mokėjo kažkaip iš jų verstis, ir pati prie jų prisidėdama tai siuvimu, tai vaikų mokymu. Naktį pabudusi, dažnai matydavau ją palinkusią prie žibalinės lempos ir siuvančią arba taisančią. Sunkiausia būdavo rudeniop, kai reikėdavo vaikus aprengti ir ištaisyti į kelionę, mokytis. Vienam reikėdavo parūpinti batus, kitam drabužių, baltinių, o likusiems — iš vyresniųjų persiūti ir mokyklai parengti. Tąsyk motinos kaktoje atsirasdavo dar viena raukšlelė, o akys būdavo pavargusios ir nuliūdusios. Ir kai jau visos atsargos ir galimybės būdavo išsemtos, paskutiniu momentu atsirasdavo išeitis. Turėjo motina storą auksinį sutuoktuvių žiedą, kurį labai brangino, nes jai primindavo laimingą jos gyvenimo apyaušrį. Taigi kai pritrūkdavo katram batų ar kelionpinigių, motina eidavo pas krautuvininkę Chanelką, užstatydavo žiedą, gaudavo batus ar pinigų, o vėliau, po truputį sutaupiusi, išpirkdavo savo brangenybę. Ir vėl jis žibėdavo ant motinos suvargusios rankos ir primindavo jaunystę.

Motina mūsų namuose buvo viso gyvenimo centras. Nors labai kukli ir švelni, ji buvo lyg kokia mūsų tvirtovė; jai mes visi jautėme didelę meilę ir pagarbą. Galėjai padaryti didžiausią kvailystę, galėjai susikivirčyti, pasirodyti egoistu, tinginiu, nemokša — viską viens kitam atleisdavome, bet mamos nors ir švelniausio įskaudinimo negalėdavome atleisti. Ir čia, be abejonės, buvo stipri Kastuko įtaka. Tačiau tokių mažų debesėlių pasitaikydavo labai retai, ir jie buvo ne itin reikšmingi.

Motina paskutiniaisiais gyvenimo metais labai mėgo pasakoti apie savo ir šeimos praeitį, o pasakodavo vaizdžiai ir įdomiai. Iš jos sužinojau daug smulkmenų apie Kastuko vaikystę ir jaunystę, ypač 1910—1911 metų žiemą ir pavasarį, kai visi vaikai išvažinėjo mokytis, o aš, kaip jauniausia, pasilikau namie. Buvau abiejų tėvų skaudžių išgyvenimų liudininkė. Ir kiekvienas jų savaip pergyveno nelaimę — sūnaus ligą. Tėvas sėdėdavo ištisomis valandomis lyg sustingęs, ir tik retkarčiais pasigirsdavo gilus jo atodūsis. Motina dažnai verkdavo ir lyg ieškodavo paramos. Vakarodama su mama ir žiūrėdama, kaip ji vis dar taip mikliai perveria

adata siuvinį ir ištraukia siūlą, klausydavau jos pasakojimų. Mama, lyg bijodama, kad nepalikčiau jos vienos, ar kokios vidinės jėgos verčiama, jautė būtinumą atiduoti kam nors visus sunkaus savo gyvenimo „turtus". Tad klausiau jos pasakojimų apie Kastuko vaikystę, apie jo išdaigas: kelionę balėjoje per Druskonio ežerą, meškeriojimą, kaiką iš Plungės ir Varšuvos laikotarpio.

Pirmasis pasaulinis karas nubloškė mus į Rusiją. Motina, sesuo Valerija ir aš gyvenome Maskvoje, kur mes abi mokėmės. Broliai, Stasys ir Jonas, vargo apkasuose, o iš ten, patekę į ligonines, karo pabaigą praleido Maskvoje ir Kijeve. Karui pasibaigus, aš atsidūriau Alytuje ir dirbau apskrities ligoninės raštinėje. Į Alytų taip pat atvažiavo iš Kijevo ir motina su brolio Stasio šeima. 1919 metų vasario mėnesį pasiguldžiau sergančią motiną pas save į ligoninę. Tačiau liga nugalėjo išvargusį organizmą, ir vasario 23 dieną motina pasimirė. Palaidota Alytaus kapinėse.

PO IEVA SENĄJA

Tėvai, persikėlę į Druskininkus, ilgą laiką neturėjo savų namų, tad samdėsi butą pas nuolatinius Druskininkų gyventojus. Kuriuose namuose apsigyveno pačioje pradžioje, šiuo metu sunku pasakyti, tačiau yra žinoma, kad ilgiausiai gyveno pas garsųjį Druskininkų šykštuolį, pravardžiuojamą Krisiuku. Ši pravardė taip jam buvo prilipusi, kad daugelis tikrosios jo pavardės nė nežinojo. Tai buvo šykštuolio tipas, vertas Moljero plunksnos, o susidariusios apie jį legendos linksmino žmones ilgais žiemos vakarais, nors pabaiga tų legendų buvo liūdnoka. Prie jo dar sugrįšiu, kai darysiu tipologinę gyventojų apžvalgą, papildydama „senųjų" Druskininkų romantikos visumą.

Krisiuko namai buvo Gardino gatvėje (dabartinėje Kirovo) ant Druskonio ežero kranto — pirmieji namai iš kairės, įvažiuojant į Druskininkus. Šių namų jau nebėra, nors dar prieš keliolika metų mačiau juos, tokius pasenusius, prigludusius prie žemės. Dar mano vaikystėje topografinę pirmenybę iš Krisiuko namų buvo atėmęs kažkoks Juškevičius, pasistatęs aniems laikams gana gražų namą, kuris visiškai nustelbė Krisiuko kuklų išbaltintą namuką. Beje, šis išdidusis naujas savininkas, berods dailidė, laikė save dailininku ir prikalė prie savo namų, po pačia pastoge, peizažą, tapytą, matyt, tuo pačiu teptuku ir tais pačiais dažais, kuriais jis dailiai nudažė namo sienas ir tvorą. Sunku būdavo iššifruoti, kas toje lentoje pavaizduota, ar kažkokio žalio avino garbanotas kailis, ar dailiai sudėtų vienas prie kito žalių obuolių krūva, o gal ir miškas — tesprendžia apie tai dailininkai avangardistai. O aš, deja, turiu pasakyti, kad šis namas nuvogė Druskonio ežero gyvojo peizažo dalį. Siaubingai sugadino gamtovaizdį biaurus dviejų aukštų namas (pirmasis iš kairės, įvažiuojant į kurortą), kuris išdygo lenkų buržuazijos valdymo metu. Jis neišpasakytai sudarkė vaizdą į ežerą ir už ežero esančius miškus ir laukus.

Prieš atsikraustydami pas Krisiuką, tėvai kurį laiką gyveno tuose namuose, kuriuos vėliau nusipirko ir kuriuose šiuo metu yra M. K. Čiurlionio memorialinis muziejus. Ten gimė mūsų sesuo Juzė (Stulgaitienė) — ji buvo ketvirtasis iš eilės mano tėvų vaikas. Kiti šeši vaikai gimė Krisiuko namuose, o aš jau savuose. 1896 metais tėvai nutarė pasiskolinti pinigų ir nusipirkti namus, kuriuose, šeimai žymiai padidėjus, ne tik patys galėtų laisviau gyventi, bet kurie atneštų ir šiokio tokio pelno.

Tėvai Druskininkuose turėjo gerų draugų, tarp jų daktaro Markevičiaus šeimą. Daktaras Markevičius labiausiai ir agitavo pirkti namus. Druskininkuose gyveno pasiturinti jo pusseserė ponia Prosinskienė. Tai ji, pusbrolio prikalbinta, sutiko paskolinti tėvams pinigų. Buvo nužiūrėta „rezidencija", susidedanti iš dviejų namų, kurių pirmasis nuo gatvės buvo visai gerai išsilaikęs. O antrasis buvo apleistas, panašus į kluoną. Pirkinys buvo įkainotas 1000 rublių. Prosinskienė* paskolino pinigus lengvomis sąlygomis — grąžinti skolą be nuošimčių per 10 metų, po 100 rublių į metus**. Namai buvo perkami motinos vardu be sklypo. Žemė priklausė trims Druskininkų valstiečiams, kuriems teko mokėti nuomą 18 rublių į metus.

Nupirkęs namus, tėvas energingai ėmėsi perstatinėti antrąjį namą, paversdamas jį jaukiu trijų kambarių butu. Namelis, esantis prie gatvės, buvo paruoštas vasarotojams. Jį reikėdavę kiekvieną vasarą išnuomoti, kad gautais pinigais galima būtų išmokėti skolą ir mokestį už žemę.

Kaip atrodė ta mūsų visiems brangi sodybėlė, kurią taip mylėjo ir kurioje savo kūrybingiausiais metais dažnai buvodavo M. K. Čiurlionis?

* Prosinskienė ir brolis Konstantinas buvo mano krikšto tėvai.

** Paskutinieji 100 rublių tegalėjo būti išmokėti 1912 metais, tačiau Prosinskienė jų atsisakė, atsižvelgdama į šeimą ištikusias nelaimes.

Iš pradžių abu namai nebuvo nei lentomis apkalti, nei dažyti — paprastų paprasčiausių rąstų, tarp kurių kyšojo sąmanos. Bet vieną rudenį tėvas, vaikščiodamas kurorto gatvėmis ir atidžiai apžiūrinėdamas įvairiaspalves it Velykų margučiai vilukes, sustojo ties viena ir pasakė: „Tokie bus mūsų pirmieji nuo gatvės namai." Ir tuojau ėmėsi darbo. Tą rudenį namai buvo dailiai apkalti lentomis, o pavasarį nudažyti gelsva smėlio spalva su tamsiai rudais apvadais. Rudai buvo nudažyta ir tvora. O antrųjų namų sienos buvo gražiai apdailintos ir išbaltintos. Pirmame nuo gatvės namelyje, kur šiuo metu yra memorialinis M. K. Čiurlionio muziejus, buvo trys kambariai: iš dešinės — du, kuriuose, sujungus juos į vieną, dabar įrengta ekspozicija. Kambarėlį priešais įėjimą nuo to laiko, kai brolis pradėjo tapyti, tėvai paskyrė jo dirbtuvei. Iš kairės pusės, kur šiuo metu yra muziejaus administracija, buvo virtuvė. Po virtuve buvo rūsys daržovėms su įėjimu iš kiemo pusės, o virš jo — kopėčios į palėpę. Namas buvo išnuomojamas su baldais; jame stovėjo minkšti krėslai, gražiai ornamentuoti stalai, lova ir prieškambarėlyje — drabužinė spinta. Brolio kambarėlyje tebuvo lova, stalas, molbertas, kėdė ir taburetė paletei bei dažams pasidėti.

Antrasis namas buvo kiek didesnis už pirmąjį. Jame taip pat buvo trys kambariai ir virtuvė, vietoje prieškambario — veranda, kuriai žiemą įstatydavo langus, kad namuose būtų šilčiau, o vasarą išimdavo. Veranda buvo padalinta per pusę; viename jos gale buvo mažytis kambariukas, kuriame tilpdavo tik lova, staliukas ir kėdė. Jis būdavo nekūrenamas, todėl žiemą virsdavo maisto sandėliu, o vasarą broliai traukdavo burtus, katram teks jame gyventi. Dažniausiai gyvendavo visi iš eilės, ir dėl to nekildavo jokių ginčų.

Iš verandos buvo įėjimas į „didįjį" kambarį. Šis kambarys — tai viso mūsų gyvenimo centras. Žiemą ir vasarą jis suburdavo visą šeimą, nes buvo visų didžiausias ir jaukiausias. Kambaryje buvo du langai: iš kairės — į kaimynų sodą, iš dešinės — į siaurą kaip koridorius kiemą (taip yra ir šiuo metu). Įėjus į kambarį, iš kairės, prie sienos, stovėjo lova su trimis stalčiais — didžiuoju viduryje ir šonuose po vieną mažesnį. Tai istoriniai stalčiai, nes viduriniajame ir kairiajame buvo sudėti Kastuko „turtai", apie kuriuos papasakosiu vėliau. Prie lovos stovėjo komoda, virš kurios kabėjo didžiulis veidrodis, ypatingas tuomi, kad, kai pūsdavo smarkus vėjas, jis siūbuodavo kartu su sienų popieriniais apmušalais.

Toliau toje pačioje pusėje, prie lango, stovėjo sofa, prieš ją — valgomasis stalas, o kampe — krosnis. Iš dešinės nuo įėjimo, prie pat sienos, buvo didelė knygų spinta — mūsų biblioteka. Toliau — senas ilgas fortepijonas arba fisharmonija, o įstrižai, tarp lango ir durų į kitą kambarį,— Kastuko pianinas („Arnold Fibiger" firmos), kurį jis gavo dovanų iš kunigaikščio Mykolo Oginskio, baigęs Varšuvos konservatoriją. Išvažiuodamas į Leipcigą (1901 m.), brolis šį pianiną parsivežė į Druskininkus, ir nuo to laiko jis ten pasiliko.

Antras kambarys buvo tėvų ir mažesnių vaikų miegamasis. Ten taip pat kairysis langas buvo į kaimynų sodą, o kur šiuo metu yra langas, buvo akla siena. Trečiasis kambarys būdavo įrengiamas verandoje tik vasaros metu.

Virtuvė atstatyta beveik be žymesnių pakeitimų, tik stinga joje didelės krosnies duonai kepti. Virtuvės gilumoje stovėjo bufetas, o prie lango — stalas. Kai vasarą suvažiuodavo vaikai ir, kaip paprastai, viešėdavo kuris nors jų draugų, o kartais ir sesers Marijos mažyliai, dešinėje virtuvės pusėje, tarp abejų durų, būdavo pastatoma lovelė, kurioje vaikai miegodavo pakaitomis. Atsimenu, kai ši lova ir ši vieta priklausė seseriai Juzei, Kastuko labai mylimai vaikystės draugei, jis, baigęs tapyti „Mišką" (miškas naktį su karūnuotomis pušų viršūnėmis), atnešė paveikslą į virtuvę ir prikalė viršum sesers lovos, sakydamas: „Sapnuok jį taip, kaip aš jį sapnavau." Tačiau paveikslas neilgai kabojo virtuvėje, nes buvo neįstiklintas; sesuo išnešė jį suvyniojus ir pastatė didžiojo kambario kertėje.

SODAS, DARŽAS, DARŽELIS

Bet gal jau laikas išeiti iš namų ir apsidairyti po antrąjį kiemą ir daržą. O tikrai verta, nes visa tai, nors šiuo metu atrodo panašu į sapną arba į pasenusią pasaką, o ne į civilizuotą mūsų tikrovę, turi ryšį su dabartimi ir žadina kažkokį nesuprantamą ilgesį.

Visa mūsų sodyba buvo padalinta į tris karalystes: tėvas [illegible]dė sodą, motina — daržą, o seserys — gėlių daržėlį.

Sodas buvo tėvo pasididžiavimas, o mums rudeniop — džiaugsmas. Atsimenu tas plačiašakes antanines obelis, kurios pavasarį lyg apsnigtos dideliais rausvais žiedais išsiskėtriojusios gaubė sodą. O rudeniop paraudę pepinai lenkė šakas iki žemės — tokia jų daugybė ir sunkybė! Buvo ir slyvų, ir kriaušių. Sodą juosė agrastų gyvatvorė, o pačiame daržo gale augo vyšnios.

Motinos valda — daržas, prie kurio kartais būdavo prisamdomas už daržo buvęs sklypas bulvėms. Jame augo viskas, kas tik namų ūkiui reikalinga. Netgi pomidorai,— kuriuos tais laikais naudojo tik sriubai ir padažui, žalių jų niekas nevalgė,— iš patvorio kaišiojo raudonas savo galvutes. Tolėliau darže stovėjo pastatas, kuriame kriuksėjo gana simpatiški vienas, o kartais ir du gyventojai.

Gale daržo buvo varteliai, pro kuriuos eidavome į pievas, į miškus ir į Mizarų kaimą. Tai lyg kokia mūsų tvirtovė, nes šie varteliai padėdavo mums vasarą atsitverti nuo kurorto su jo prašmatnybėmis; pro juos išėję, mes galėdavome netrukdomi bendrauti su gamta. Šiuo metu vaizdas už daržo visiškai pakitęs ir taip žiauriai sudarkytas, kad sunku beatpažinti. Norisi pasakyti Baranausko žodžiais: „Kas jūsų grožei senobinei tiki? Kur toj puikybė jūsų pasidėjo?" Nebėra to puikaus gojelio su berželiais, drebulėmis ir žemuogėmis, nebėra upelio, kuris nors vasarą išdžiūdavo, tačiau dailiai apsijuosdavo pakrantėje augančiais krūmokšniais. Mūsų mylimas beržynėlis! Jame Kastukas su jaunesniais broliais ir draugais mėgdavo paunksmėje sugulę skaityti ir diskutuoti arba valandomis akimis lydėti baltus debesis, nežinia iš kur ir nežinia kur keliaujančius. Už pievos ir beržynėlio buvo smėlio kalva su kadugynu. Už jos nusileisdavo saulė. Dangus tuomet kartais būdavo kruvinas ir savo žėrinčia spalva nudažydavo beržynėlį, rugių lauką ir pievą. Užtat už gojelio prasidedantis didysis miškas grėsmingai pajuosdavo ir juoda siena lyg atitverdavo dangų nuo žemės, pranašaudamas rūsčią naktį.

Atsimenu, kiekvieną tokį saulėlydį Kastukas išeidavo iš namų ir, atsirėmęs ant galudaržio tvoros, žiūrėdavo susimąstęs, kol žemė prarydavo paskutinius saulės spindulėlius. Atsimenu, kartą atbėgus paklausiau:

— Ar jau nusirito?

— Kas nusirito? — prabilo lyg iš sapno pabudęs brolis.

Vaikai dažnai kalba nesąmones.

O šitą kadugių ir smėlio kalnelį brolis labai mylėjo ir visados rodydavo jį savo varšuviškiams draugams. Vieną kartą net ir mane buvo pasiėmęs, eidamas to kalnelio tapyti. Tai buvo pirma mano tokia didelė kelionė pėsčiomis.

Trečia mūsų karalystė buvo gėlių darželis, kuris iki šių dienų išlaikė buvusį savo pavidalą, tik, susiaurėjus sklypui, atstatant pokario metais antrąjį namą, susiaurėjo ir darželis. Abipus takelio augo daugybė įvairiausių gėlių, o pats takelis buvo apsodintas irisais. Visų gėlių, augusių darželyje, neišvardinsiu, žinau tik, kad iš darželio sklido razetų ir žirnelių kvapas ir kad Kastukas ne kartą pro atvirą dirbtuvėlės langą grožėjosi jų spalvų turtingumu. Pasitaikydavo, kad pro šalį einanti vasarotoja paklausdavo: „Ar čia gyvena daržininkas?" Tuomet sesuo priskindavo gėlių ir paduodavo jai per tvorą, sakydama: „Mes ne daržininkai ir gėlių neparduodame, bet jei jums labai patinka mūsų gėlės, tai prašom." O gėlės patiko, ir jų buvo tiek daug, kad ir kiek dalindami, užtekome. Jos džiugino lyg kokie maži gyvi sutvėrimai, sutverti mūsų gyvenimui papuošti. Darželyje augo slyvos ir obelys, o po jų vešlia vėsa — tarpo gėlės.

Tarp antrųjų namų ir sodo randame nedidelį kiemą, kuriame buvo atliekami kai kurie vasaros darbai ir kuriame vėliau broliai iškasė šulinį. Vienu metu ten stovėjo turnikas gimnastikos pratimams. Juo naudojosi tik vaikinai, nes tais laikais mergaičių sportas skyrėsi nuo berniukų, ir karstytis ant turniko mergaitėms buvo tiesiog nepadoru.

Galop noriu papasakoti ir apie tai, kas ypač jaudino mūsų sodybėlėje ir kas paliko visiems, kurie dar gyvi, tokį didelį praeities ilgesį, apie kurį net sunku kalbėti. Tai labai didelė ir, tur būt, labai sena ieva. Ji augo pirmojo kiemo gilumoje, kairėje kertėje, ten, kur jungėsi aklagatvės ir kaimynų tvoros. Per metrą nuo žemės, o gal kiek aukščiau, jos kamienas buvo persiskyręs į dvi galingas šakas, kurios buvo taip išsikėtojusios, kad gaubė visą mūsų kiemą ir dengė antrųjų namų verandos stogo dalį. Po jos žalių lapų gaubliu buvo vėsu net kaitriausią vasaros dieną. O pavasarį, pasipuošusi baltais žiedais, ji svaigino savo nepaprastai maloniu, nors ir stipriu kvapu ir skleidė jį po kiemą, sodelį ir kambarius. O kiek triukšmo sukeldavo sparnuotieji peštukai ir meilės giesmininkai, šokinėdami nuo šakos ant šakos ir kratydami mums ant galvų baltuosius žiedus! Kiek džiaugsmo ir linksmybės! Atsimenu, kai mūsų ievos žydėjimas sutapdavo su Velykų atostogomis, Kastukas, sėdėdamas verandoje, susiža-

vėjęs klausydavo tų triukšmadarių ir švilpaudamas mėgindavo pamėgdžioti paukščių barnius ir iš jų išsiskiriančius aiškius motyvus. Atsimenu, jis mus įtikinėjo, kad vienas paukščiukas nuolatos kartoja vieną ir tą pačią lenkišką frazę: „Sofijo, chodź na piwo" („Sofija, eikš alaus gerti"). Kitas vėl, esą, nuolatos kartoja Bethoveno Penktosios simfonijos pagrindinę („likimo") temą. Man kartais atrodo, kad mumyse išliko dar senovinės animistinės lietuvių pasaulėjautos, nes man (gal ir kitiems) tokie medžiai, kaip mūsų ieva ir Druskininkų parko „Prosenolė", sukeldavo kažkokią mistišką pagarbą, kurią tegalima jausti tik sudvasintiems reiškiniams. Kai maža buvau, tikrai tikėjau, kad medžiai yra užkerėti „nebyliai", kurie puikiausiai supranta mūsų kalbą, nors kalbėti nemoka. Jie turi savąją kalbą, tik reikia išmokti ją suprasti,— tai yra fantazuoti.

Pirmojo kiemo patvoriais augo alyvos: tai buvo ne krūmai, o medžiai,— vieninteliai medžiai, šiandien išlikę iš anų senų laikų. Jie galėtų mums daug ką papasakoti, deja,— jų kalbos vis dar neišmokau. O gatvėje — šaligatvį nuo pačios gatvės skyrė eilė senų augalotų medžių. Kiek atsimenu, pirmasis nuo kaimo pusės augo klevas. Jo lapais rudenį puošdavome kambarį. Augo ir kaštonas, kuris pavasarį, saulei kylant, švytėdavo savo baltais lyg žvakės žiedais, buvo aukšta tuopa, kurios viršūnės net negalėjai matyti. Pagaliau prie pat aklagatvės rymojo drebulė; ji graudendavo savo amžinu nerimu lyg skundu. Nors tuomet pasakos apie „Eglę žalčių karalienę" dar nežinojau, tačiau drebulė visada man sukeldavo liūdnas mintis. Kurgi ne! Vakare, kai jau saulė nusileisdavo ir visi medžiai nutildavo ir lyg snūduriuodami laukė nakties, drebulė vis dar tylutėliai kažką šnabždėdavo. O po viena akacija gulėjo didžiulis akmuo, ant kurio gera būdavo vakarais pasėdėti. Rudeniop, kai jau vasarotojai išvažiuodavo, ten dažnai sėdėdavo susimąstęs ir susikaupęs Kastukas. Tai būdavo nuotaikingi vakarai, kupini rimties ir tokios nuostabiai „skambančios" tylos.

Iš gražiosios mūsų augmenijos nieko nebeliko: nei prie gatvės augusių medžių, nei senutės ievos, nei sodo vaismedžių. Karas plėšriais nagais sunaikino ir mūsų sodybėlę. Didžiuosius medžius iškirsti, matyt, privertė skurdus kaimynų gyvenimas, sodo medžiai iššalo, antras mūsų gyvenamasis namas, lenkų buržuazijos valdymo metu apleistas, neremontuojamas, pradėjo griūti ir, kaip žmonės pasakoja, buvo pamažėl sukūrentas. Pokario metu (1949 m.) apsilankiusi Druskininkuose, nebepažinau senųjų mūsų namų, pirmųjų nuo gatvės, ir, tik ilgai įsižiūrėjus į aplinką, pradėjau suprasti, kad tai tie patys, kadaise buvę tokie mieli ir gražūs mūsų nameliai. Pamačiau kažkokią nuskurusią lūšną, o aplink ją — siaubingą dykumą. Man pasirodė, kad matau pastirusį lavoną. Pabėgau. O dabar?! Dabar beveik viskas atstatyta. Atstatyti ir antrieji mūsų namai (dabar antrieji muziejaus namai). Ir ne tik atstatyta, bet viskas sukaupta, kas tik gali atkurti Čiurlionio laikų jo mylimos tėviškės nuotaiką. O kiek meilės, pastangų ir nenuilstamo darbo įdėta, norint išgelbėti grimztančią į užmaršti tikrovę. Kiek nuojautos, jaudinančio ryžto, kūrybingo entuziazmo! Apie tai daugiausia galėtų pasakyti sesuo Valerija. 1965 metais laiške iš Druskininkų ji, ruošdama brolio memorialinį muziejų, rašo: „Neturi supratimo, kaip jaudinuosi, net rankos dreba, net rašyti sunku, pamanyk: juk Kastukas grįžta namo. Kas būtų, jei jis dabar būtų gyvas!"

O kaip jis mylėjo ir ilgėjosi tų namų, skaitome jo laiške, kurį jis, ilgesio ir nevilties pagautas, rašo iš Leipcigo savo draugui Moravskiui: „Kartais ateina į galvą, kad gal būtų gerai taip sau besivaikščiojant leistis Nemuno kryptimi, link mūsų kalnelių, smėlynų, pušų. Ką? kaip manai? Juk tam reikėtų ne daugiau kaip vieno mėnesio? Ir koks būtų džiaugsmas! Mėnuo gryname ore, o dabar gi pavasaris! Nuolat žiūrėčiau į medžius, žoles, čia pat prie manęs bręstų ir raustų saulėje pumpurėliai, paskui šviesiai žali ūgiai... O ten kur-ne-kur iš už didelio lapo jau gėlytė iškiša galvutę ir šypsosi saulei. Aš ne tik einu... Tiesą pasakius, truputį ėmiau pavydėti vyturiukams ir gandrams, traukiantiems į aną pusę, kad leidausi pralenkiamas, bet tai niekis. Kas žino, gal tas pats gandras pakalens man pasveikinimą Druskininkuose. Ech, Geniuk, gaila, kad Tu nežinai, kas yra sugrįžti į gimtąjį kaimą. Jau tik varstas iki namų. Štai tuoj už miškelio. Vėl girdi pušų ošimą, tokį rimtą, tartum tau kažką sakytų. Nieko taip gerai nesupranti, kaip tą šlamesį. Miškelis išretėja, jau spindi prošakas ežeras... O toliau ir namai, gandro lizdas, bažnytėlė. Viskas tas pats, ir taip niekas nepasikeitė, kad valandėlę ir tau atrodo, jog grįžti iš kankorėžių karo su berniukais miške; o tas Leipcigas, Varšuva, sakytum, tik ilgas ir sunkus sapnas."*

* *M. K. Čiurlionis.* Apie muziką ir dailę. 1960, p. 109.

AŠARIUKĖS

Kai ateina ilgi žiemos vakarai, tyla ir tamsa — dvi žiemos nakties seserys — užburia sielą ir atneša nežinios baimę. Tamsiuose kambario kampuose lyg kas tyko ir lyg seka kiekvieną tavo judesį. Ant stalo stovi žibalinė lempa, jos šviesa neapima viso kambario, todėl visi susėda aplink stalą ir lyg suartėja, lyg pasidaro vienas kitam reikalingi. O tamsa kambario kampuose ir už lango, ir begalinėje erdvėje gundo ir žadina vaizduotę. Norisi pasakų apie vaiduoklius. Jų taip daug ir Raigardo slėnyje, ir prie kapinių už ežero, o kartais jie praslenka ir pro mūsų namelį, žvilgteri pro apšviestą langą. Tada mūsų šuniukas Liamoriukas suurzgia ir prislenka prie kieno nors kojų, pastato ausytes ir klauso. Bet ir už lango nieko nėra, o kambaryje ūžia ratelis — mama verpia vilnas vaikams pirštinėms ir kojinėms.

Kam jums tie vaiduokliai reikalingi? Tokią gūdžią naktį ar ne geriau prisiminti pavasarį, basom kojom išbraidžiotas pievas ir ramų Druskonio ežerą. Ant jo kranto — alksnynai; jie atsimuša vandenyje lyg veidrodyje, ir todėl atrodo, kad jie auga dviem kryptim: aukštyn į padangę ir žemyn į ežero gilumą. O ant pat kranto auga nendrės ir ašariukės — tokios smulkios melsvos gėlytės. Kai kas jas vadina neužmirštuolėmis. Dėl tų ašariukių būtų buvę tikrų ašarų. Motina ne kartą pasakojo apie pirmąją savarankišką mažojo Kastuko kelionę.

Tai buvo seniai. Kastukas buvo gal kokių ketverių metų — ne daugiau. Tąsyk tėvai gyveno prie pat ežero, pas minėtą šykštuolį Krisiuką. Kastukas turėjo dar tik vieną mažą sesytę Manią. Beveik visas pavasario ir vasaros dienas mažasis berniukas praleisdavo prie ežero. Tai jis sraiges rinkdavo, tai mėtydavo akmenukus į vandenį ir ilgai žiūrėdavo, kaip skleidžiasi ir išnyksta ratilai vandens paviršiuje. Bandė daryti popierinius laivelius ir leisti juos pavėjui. Dažnai jis dingdavo nendrių tankumyne, gąsdindamas motulę, ir, tik jai triskart sušukus, pasirodydavo jo šviesi garbanota galvutė, išnirusi iš nendrių. Jis su pavydu sekdavo akutėmis žuvautojo laivelį, kuris taip vikriai perskrosdavo ežerą ir sustodavo anapus, įsmigdamas į nendryną. Būtų mažasis Kastukas ir pats taip padaręs, bet tėvelio valtis prie medžio prirakinta ir beveik visa ant kranto ištraukta — nė iš vietos nepajudinsi. Berniukas užsisvajojo apie „aną pusę". Vakar, kai ėjo su tėveliu meškerėms kotų išpiauti, tai, prie pat ežero

vandens pamatęs ašariukes, jis taip norėjo jų prisiskinti ir namo parsinešti, bet tėvas stipriai laikė jį už rankos ir neleido nė artyn prieiti. „Paslysi ir įkrisi į vandenį, tai tau bus ir ašariukės",— pasakė tėvas ir nepaleido rankutės iki namų. O šiandien tėvas žuvauja Nemune ir jo draugė nesiėmė. Ant kranto, čia pat, guli balėja, o mintis kaip žaibas jau stumia ją į vandenį. Puikus laivas, ar geresnio reikia? Kastukas įstumia balėją į vandenį, pats įlipa ir, lazda irdamasis, išplaukia į ežerą. O ežeras gilus, tad pavojus nemažas, juo labiau kad, vos priplaukus vidurį, pradeda pro perdžiūvusius balėjos šulus smarkiai veržtis į vidų vanduo. Bet mažasis didvyris nė kiek dėl to nesijaudina. Kitoje ežero pusėje auga ašariukės, tai dar ir mamai jų priskinsiąs ir tada papasakosiąs, kokią smagią kelionę atlikęs.

Būtų ši kelionė labai liūdnai pasibaigusi, jei mažojo keliautojo nebūtų pamatęs žvejas, ant kranto taisęs meškerę. Jis kurį laiką stebėjo drąsuolį, ir nors iš pradžių šis vaizdas jam pasirodė juokingas, tačiau, supratęs pavojų, tuojau metė meškeres ir nusiyrė paskui balėją. Balėjoje vandens jau buvo prisirinkę beveik iki blauzdų. Čia ir mamytė, atbėgusi ant kranto, siaubo apimta, sielvartingai šaukėsi žvejo pagalbos. Tačiau ne taip lengva buvo mažąjį Kastuką įtikinti, kad jam gresia pavojus. Tik jėgą pavartojus, berniukas laimingai buvo perkeltas į valtį ir atplukdytas prie kranto. Kelionė pasibaigė mamos džiaugsmu, o Kastuko ašaromis: kam neleido jam pačiam perplaukti per ežerą.

Apie šią kelionę pasakojo mums ne tik motina, bet ir suaugęs Konstantinas, pasakojimą papildydamas savo tuo metu išgyventais įspūdžiais. „O kelionė buvo puiki!"— baigė jis.

SLYVOS

Vieną rudenį, kai Kastukas buvo maždaug penkerių metų amžiaus, mama nupirko porą maišų slyvų žiemos atsargoms paruošti. Dalis jų turėjo būti sudžiovinta, kita dalis — skirta uogienei. Laikinai slyvos buvo nugabentos į palėpę. Mamai išėjus į miestą, Kastukas užsilipo ant aukšto slyvų paragauti. Prisiragavęs jų iki valiai, jis pro langelį pamatė gatve einantį pažįstamą berniuką. Ilgai nelaukęs, sviedė draugui slyvų saują — negi pats vienas tokius skanėstus valgysi. O sesytės dar mažos, joms dar

iki slyvų toli. Kur buvęs, kur nebuvęs, atsirado ir kitas draugas, kuriam taip pat reikėjo duoti slyvų paragauti. Bematant atsirado ir trečias, ir ketvirtas, ir dar daugiau. Tarp vaikų kilo peštynės. Mat, Kastuko numesta slyvų sauja berniukai nepasidalina, reikia dar ir dar. Visa tai berniukui pasirodė juokinga ir įdomu, juo labiau kad vis daugiau vaikų subėga ir vis su didesniu vikrumu ir triukšmu gaudo slyvas, lenktyniauja. Mama, grįždama namo, jau iš tolo pamatė linksmą vaizdą: prieš namus — būrys vaikų, bėgioja, rėkauja, kažką gaudo, triukšmas, juokas, peštynės ir pro visą tą triukšmą prasiveržia mažojo Kastuko skambus kvatojimas. Priėjusi arčiau, ji pamatė palėpės langelyje pasišiaušusią Kastuko galvą. Su spindinčiomis akutėmis, įkaitusiais veideliais, džiaugsmingai šūkaudamas, jis dosniai barstė draugams pilnomis saujomis slyvas, peštynes palydėdamas skardžiu juoku. Ši scena,— nors jos pasekmės ir padarė ūkiui nuostolių, nes paaiškėjo, kad didesnė pusė maišo slyvų buvo vaikams išdalinta,— buvo tokia juokinga ir patraukli, kad mama ilgai negalėjusi akių atitraukti ir tik vėliau supratusi, kuo visa tai gali baigtis. Tačiau savo artimiesiems motina pasakodavo apie šį atsitikimą su pasididžiavimu: „Mano Kastukas nebus toks šykštuolis, kaip jo senelis." Ir ypač ji mėgdavo pasakoti, Kastukui užaugus. Mums ji irgi šypsodamasi ir patenkinta pasakojo, pabrėždama, kad draugiškumą ir dosnumą Kastukas atsinešė iš vaikystės.

„POLKA ŠIMTRUBLINĖ"

Žiema. Mūsų namelio sienos plonos, netinkuotos, pro plyšius ir plyšelius veržiasi į kambarį šaltis. Langai apšarmoję, pro juos nieko nesimato, tik girdisi, kaip retkarčiais nuo šalčio subraška darželio tvora. Tai sausis, žiaurus ir kietas, geležinėmis grandinėmis laiko sukaustęs žemę, geležiniais raktais užrakinęs pievas, kad nei žolelė nebandytų išdygti, nei gėlelė, saulės pasiilgusi, nemėgintų iš po ledinio kevalo pumpurėliais prasikalti. Namie tylu. Tik malkos traška ir čirškia krosnyje, lyg norėtų pralinksminti mūsų balto kalėjimo dienas. Vyresnieji vaikai išvažiavę, o likusieji mokosi arba skambina. Tėvas susirūpinęs savo medeliais, kad nesušaltų per tokius speigus. Nors ir gerai juos apraišiojo žiemai šiaudais, vis dėlto nerimas ima, ar atlaikys kriaušės, ar nenušals jaunos, vos

pernai pasodintos obelaitės. Todėl kiekvieną priešpietį, užsivilkęs kailinius, jis eina prie pono Milicerio vaistinės, kur prie durų pakabintas didelis termometras, vienintelis visuose Druskininkuose. Ta proga užeina į vaistinę pasišnekėti ir pasišildyti. Pareina tėvas susirūpinęs ir sako: „22 laipsniai Reomiuro". Tur būt, pasiuto tas šaltis, ir nė kiek nepanašu, kad bus oro permaina. Vis taip pat ir taip pat. Dieną saulė, pabėrus sniege miriadus mažyčių spindulėlių, apakina duriančiu akis blizgesiu. O naktį pro apšalusius langus nedrąsiai skverbiasi balkšva mėnulio šviesa. Kažkokia mirtina tyla ir ilgesys.

Prie pianino, ant dėžės, guli krūva natų. Panorau jas peržiūrėti. Besklaidydama prisimeni, kaip kuris kūrinys skamba. Prisimeni vasarą ir žiemos atostogas, kai visa tai, kas prirašyta ir sukrauta ant šitos dėžės, skamba ir džiugina arba graudina ir verčia atbėgti iš lauko pasižiūrėti, kas čia groja.

Vieną tokią beviltiškai šaltą dieną pradėjau raustis gaidų krūvoje. Štai ant viršaus guli J. S. Bacho kūrinių knyga — tai tokatos ir partitos. Toliau atskirais sąsiuviniais anglų ir prancūzų siuitos. Tarp jų įsimaišęs Šumano „Vienos karnavalas", „Drugeliai", simfoniniai etiudai, toliau vėl Bacho „Gerai temperuotasis klaviras" („Wohltemperiertes Klavier"). Dar žemiau Bethoveno sonatų du dideli tomai ir simfonijos keturioms rankoms. Štai Richardo Štrauso klavirai: „Tilis Oilenšpigelis", „Don Žuanas"; toliau, toje pačioje knygoje, Štrauso operos „Salomė" klaviras. Čia vėl Mocarto sonatos, simfonijos, uvertiūros, Haidno simfonijos, Vagnerio „Tanhoizeris", Čaikovskio „Metų laikai". Visko neišvardinsi. Pačioje krūvos apačioje sukrautos kažkokios pageltusios, apdriskusios natos, kurių aš nė nebuvau mačiusi. Akis patraukė išmargintas viršelis su lenkišku užrašu „Polka storublówka" („Polka šimtrublinė"). Įdomu. Aš mėgau „slebizavoti" gaidas iš lapo, nors ir labai sunkiai ir iš lėto, bet tai vis įdomiau, negu nuolat groti tą patį. Tai ir šį kartą atsisėdau ir pradėjau pamažu skambinti. Kai trečią kartą paskambinau, iš virtuvės atėjo mama, atsisėdo šalia manęs ir nušvitusi paklausė:

— Iš kur tu ištraukei šitas gaidas? Aš maniau, kad jų jau seniai nebėra. Tai „Polka šimtrublinė". Kadaise pirkau ją mažam Kastukui. O dabar niekas man jos nebeskambina. Išmok ją ir paskambink, tik greičiau.

Po pietų mama atsisėdo siūti ir pasakė mums:

— Bepiga jums mokytis skambinti, kada namie tokia daugybė gaidų. O kai augo Kastukas, tai, be pasenusios Hiunteno (Hünten) mokyklos ir vieno kito senoviško valso, mažai ką galima buvo įsigyti,— ir mama papasakojo, kaip atsirado „Polkos šimtrublinės" gaidos.

Kastukas tada buvo gal aštuonerių metų berniukas, mokėsi mokykloje ir, tėvo prižiūrimas, skambino fortepijonu. Tačiau labai mažytė gaidų biblioteka jo nebepatenkino, nes viską jau mokėjo atmintinai. O gaidos buvo labai sunkiai gaunamos. Reikėdavo važiuoti į Vilnių ar į Gardiną. Bet į Vilnių tėvams buvo per tolima ir per brangi kelionė, o Gardine ne ką galėjai rasti. Mažasis Kastukas turėjo tenkintis tuo, kas jau seniai buvo įsigyta, arba skolintis gaidas iš pažįstamų.

Vieną vasaros dieną parbėgo Kastukas namo šaukdamas:

— Mamyte, vengras ateina, įleisk jį pas mus, labai prašau, aš taip noriu pamatyti, ką jis nešioja tame dideliame ryšulyje.

Tai buvo tikrai keliaujantis pirklys vengras, kuris atvažiuodavo vasaros sezono metu ir nešiodavo po namus savo prekes. Ir mano laikais tokių dar būta, todėl gerai prisimenu, kaip jie atrodė. Vienas ypač gerai įstrigo atmintin — jis buvo stambus vyras, tamsiais ūsais, žalia skrybėle, ant pečių užsimetęs didelį ryšulį, į kurį buvo įsmeigtas geležinis aršinas audiniams matuoti. Panašus vengras ateidavo ir tada, kai Kastukas buvo mažas.

Įėjęs į kambarį, pirklys metė savo didžiulį ryšulį ant grindų, atsiklaupęs atrišo jį ir pradėjo dėlioti prekes, girdamas jas ir stengdamasis įsiūlyti pirkėjui. Mažasis Kastukas įkaitusiais veideliais sekė kiekvieną vengro judesį, smalsiai apžiūrinėdamas kiekvieną prekę. Štai viršuje guli lovatiesė, po ja staltiesės, toliau vėl kartoninės dėžės su siūlais, adatomis, kaspinais, karoliais. Dar giliau — eilė vyriškų ir moteriškų baltinių. Įdomiausia buvo dėžė su vaikiškais žaisliukais: vengrų tautiniais drabužiais aprengtos lėlytės, mediniai kareiviukai, lūpinės armonikėlės, kišeniniai peiliukai ir kt. Beveik pačiame dugne sumarguliavo gaidų viršelis su lenkišku užrašu —„Polka šimtrublinė". Čia Kastukas nebeištvėrė ir sušuko:

— Gaidos, mama, gaidos!

Jis pažiūrėjo į motiną tokiomis maldaujančiomis akimis, kad motina, jos žodžiais tariant, nebeatlaikė jo žvilgsnio ir greitai išėjo į kitą kambarį savo biudžeto patikrinti. Kastukas nedrąsiai paklausė vengro, ar galima gaidas nors minutėlę pastatyti ant pulto.

— Aš atsargiai, nesuplėšysiu ir nesutepsiu,— pridūrė jis.

Vos gavęs iš vengro sutikimą, Kastukas jau sėdėjo prie fortepijono ir skambino polką. O paskambino taip, kad vengras, klūpodamas ant grindų, liovėsi dėliojęs prekes, žiūrėjo nustebęs į Kastuką ir, motinai sugrįžus, sušuko:

— O ho ho, tai muzikantą auginate! Jau pirk, mama, jam tas gaidas, aš nuleisiu.

Mama, truputį sumišusi, truputį nustebusi, kad ir buvo atidėjusi pinigus staltiesei pirkti, neiškentė ir sutiko pirkti gaidas. Pagaliau pasirodė, kad vengras taip pigiai už jas paprašė, kad mama, bent kiek nuderėjusi, nupirko ir vieną, ir kitą.

— Staltiesės seniai jau nebėra, nelabai beatsimenu ir jos spalvą, o „Polka šimtrublinė" vis dar skamba ausyse,— baigė pasakojimą mama. O paskui dar pridėjo: — Kai vengras išėjo, Kastukas tuojau prisėdo prie fortepijono ir tolei skambino, kolei visiškai gerai polką išmoko. Tačiau, atrodo, ji greitai jam nusibodo, nes, kai gavo iš daktaro Markevičiaus Bacho „Mažuosius preliudus ir fugas", polkos namie jau niekas nebegirdėjo.

Toks buvo motinos pasakojimas apie „Polką šimtrublinę". Bet su kokiu pasididžiavimu sena motulė prisiminė ir papasakojo savo jaunesniesiems apie jos mylimąjį mažą, o dabar tokį didelį sūnų. Kokia gera ir kartu išdidi šypsena puošė jos jau seną, bet dar nesuvytusį ir kartais tokį spindintį veidą. O aš atsisėdau prie pianino ir pradėjau vėl narplioti taktą po takto „Šimtrublinę". Ant kelių susirangė katinas Vėjelis. Skambindama galvojau, ką aš galėčiau tai mielai mūsų motutei gero padaryti.

ŽUVAUTOJAS

Tėvas buvo aistringas žuvautojas. Tą ligelę jis perdavė ir savo sūnums. Iš mažens berniukai buvo įpratę tūnoti su tėvu ant Nemuno kranto, kantriai laukdami, ar nepakibs ant meškerės koks ešeriukas ar kelbukas. Dažniausiai tėvas, pridaręs berniokams meškerių, pristatydavo juos gaudyti smulkias žuvytes, kurias jis užkabindavo ant didelės meškerės ir plaukdavo valtele į įlanką ar šiaip gilesnę vietą lydekų gaudyti.

Kartą tėvas išsiruošė su mažuoju Kastuku (gal aštuonerių metų amžiaus) visai dienai žuvauti. Sustojo jiedu ant Nemuno kranto, užmetė meškeres ir laukia. Kastukas — nenuorama — ilgai vietoje nepastovi, tai jis vienur užmeta, tai kitur, traukia ir traukia meškerę iš vandens. Ėmė ir užkabino ją už medgalio, kyšančio iš vandens.

— Čia, tur būt, didelė žuvis,— apsidžiaugė Kastukas.

— Kokia tau žuvis, užkabinai meškerę, tai jau ir žuvis,— sako tėvas,— nusiauk, įlįsk į vandenį ir atkabinsi.

— Aš ir taip atkabinsiu,— užsispyrė Kastukas.

— Sakau tau, įlįsk į vandenį ir atkabink.

Bet mažasis užsispyrėlis neklauso, tik tampo meškerę iš visų jėgų — pokšt, ir nutrūko. Tėvas, supykęs už nepaklusnumą ir sugadintą meškerę, sutvojo nevykusiam žuvautojui meškerykočiu per kinkas ir pavarė namo. Pavarė tai pavarė, bet ką pasakė?

— Eik bulvių skust, kad toks peckelis esi.

Neapsakomai įsižeidė Kastukas už tokius žodžius: eiti namo ir, ko gera, pasakyti mamai, kad tėvas pavarė tokį puikų meškeriotoją ir dar taip negražiai pavadino,— ne! To negali būti.

Kastukas užsilipo ant kalno, atsisėdo po krūmu ir paskendo liūdnose mintyse. Tik žiūri, tėvo meškerės plūdė ėmė ir pasinėrė į vandenį, vadinasi,— kimba. Širdelė suplakė, kerštо jausmas sužibo akyse. Kastukas paėmė akmenį ir sviedė prie pat plūdės.

— A, kad tave, kas gi čia? — tėvas dairosi — nieko nematyt.

O berniukas, už krūmų pasislėpęs, nesitveria džiaugsmu: „palauk, tėveli, žinosi, koks aš „peckelis". Kai sekmadieniais anksti rytą, šeštą valandą, keltis ir vietoj tėvelio „adynkas" atgroti, tai aš „geras berniukas", o dėl menkos meškeriotės —„peckelis". Ir nuotaika kyla, žaidimas vyksta toliau. Kai tik plūdė nirsteli į vandenį,— žuvis kimba — kaip iš dangaus akmuo pliumpt! — ir nebėr žuvelės. Tėvas dairosi, pyksta ir pagaliau... pradeda įtarti. Užmeta meškerę, o pats atsisukęs žiūri į krūmus. Tik staiga sušvilpia akmuo ir pasigirsta Kastuko kvatojimas — vargšas, iš didelio džiaugsmo užsimiršo ir pavėlavo pasislėpti už krūmų. Be to, nesusilaikė garsiai neprasijuokęs, ir štai koks liūdnas galas. Tėvas pagrūmojęs sušuko:

— Palauk, pareisiu namo, pasikalbėsim!

Kastukas staiga nusiminė: jis žinojo, ką reiškia tas „pasikalbėjimas". Liūdnų minčių slegiamas, nusvirusia galvele parėjo namo. Mama iškart suprato, kad kažkas atsitiko. Ji kepė tuo metu blynukus. Pasiūlė jų Kastukui, bet jis atsisakė, —„galvą skauda". Atsisėdo prie lango, pasirėmė smakrą ir liūdnai spokso į gatvę. Čia berniukai jį šaukia žaisti — ne; čia pažįstamas šuo prabėgo. Niekas neįdomu.

— Tai ko gi toks apsiblausęs? — paklausė mama.

— Sakiau, kad galvą skauda.

Tačiau mama mokėjo lyg su kabliu visas paslaptis ištraukti. Tad ir šį kartą Kastukas žodis po žodžio išdėstė jai visą savo nusikaltimą ir artimiausios ateities perspektyvas. Bet motulė, geroji mamytė, visada mokėjo surasti išeitį. Taip ir šį kartą:

— Žinai ką, vaikeli, pirmučiausia pavalgyk blynų — tuojau nuotaika pagerės, o paskui atsisėsk prie fortepijono ir išmok tą preliudėlį, kur aną sykį daktaras Markevičius skambino. Atsimeni, kaip jis tėvui patiko? Tėvas greitai negrįš namo, o tu per tą laiką išmoksi — ką tau reiškia. Sekmadienį pagrosi jį vargonais — tėvui bus džiaugsmo. Matysi!

Taip ir įvyko. Tėvas, grįždamas namo, jau iš tolo išgirdo puikią muziką: „Kas čia? Negi Markevičius būtų taip vėlai atėjęs? — Na, žinoma, taip švariai, gražiai skambina." Bet, įėjęs į kambarį, mato — Kastukas sėdi rimtas, susikaupęs, visą aplinką pamiršęs, ir skambina jau atmintinai Bacho preliudėlį. Tėvas sustojo, kažkas širdį įgėlė, valandėlė tylos, o paskui sunki tėvo ranka nusviro ant berniuko peties — lūpos palietė šviesias garbanas. Ir abu pamiršo, kas buvo atsitikę prie Nemuno.

MAMOS PAGALBININKAS

Mažajam Kastukui neilgai teko naudotis laisve ir visą laiką skirti sau, savo sumanymams ir žaidimams. Kas porą metų šeimoje išdygdavo vis naujas daigelis — sesutė arba broliukas. Reikėdavo gerajai motutei padėti juos auginti ir auklėti. O čia ir mokykla rusų kalba, ir muzikos pamokos, ir tėvą kai kada reikia prie vargonų pavaduoti. O vaikai augo viens per kitą — reikėdavo juos prižiūrėti ir pamokyti: sesytėms raides elementoriuje išaiškinti ir kasytes supinti, o Samsoną — Petriuką, kuris buvo už kitus stipresnis ir didžiai įnoringas, sutramdyt. Tačiau jis nelengvai pasi-

duodavo baudžiamas ir už kiekvieną niuksą atsikirsdavo. Ir kai jau visi meilūs įrodinėjimai negelbėdavo, o mažajam auklėtojui pritrūkdavo kantrybės, tekdavo kibti į kurią nors gauruotą galvelę ir ją kiek patąsyti. Ir vėl daugiausia nukentėdavo Petriukas. Jis pagaliau pavadino savo auklėtoją gana įmantriai: „pamotis". Vaikai triukšmingu juoku priėmė šią pravardę, bet „pamočiu" vadino ne Kastuką, o Petriuką, šios pravardės autorių.

Motina pasakojo, kad Kastukas buvęs dešinioji jos ranka. Jis mokėjęs tvarkyti vaikus ir visada sugebėdavęs juos užimti, kad netrukdytų darbais apsikrovusiai mamai. Vaikams jis buvo autoritetas; jie jį labai mylėjo, nes su juo būdavo įdomu, jis buvo kupinas neišsenkamos fantazijos, gerumo ir nuoširdumo. Šis santykis su jaunesniaisiais išliko visiems laikams. Konstantinas per visą gyvenimą tikrai tėviškai rūpinosi brolių bei seserų auklėjimu ir mokslu. Nepaprastas jo prisirišimas ir pagarba tėvams, ypatinga meilė motinai buvo geras pavyzdys mažesniesiems.

Taip augo ir didėjo šeimynėlė, o Kastukas, jos vyriausiasis, augo ir brendo dvasiškai. Jo talentas ir meilė muzikai vis stiprėjo ir pradėjo rimtai stebinti pažįstamus bei draugus. Brolis visada rasdavo laiko skambinti fortepijonu, ir didžiausias jo džiaugsmas būdavo, kai jis, niekieno netrukdomas, galėdavo skaityti gaidas iš lapo. Tėvas sakydavo, kad Kastukas nemėgo mokytis groti pasirodymui. Kol jį mokė tėvas, jie kažkaip surasdavo bendrą kalbą, nes tėvas, kaip ir sūnus, domėdavosi pačiu kūriniu. Ir kai kūrinys jau būdavo pakankamai pažintas ir išnarpliotas, dėmesį patraukdavo kitas, naujas kūrinys. Kastukas greitai jį išmokdavo atmintinai, nors specialiai to nesiekdamas, o smalsumas varė jį toliau. Kai tik gaudavo pasiskolinti naujas gaidas, pamiršdavo viską ir įnikdavo į jas. Jam tada atrodydavo, kad atranda naujus pasaulius.

PLUNGĖJE

IŠ NAMŲ IŠVYKUS

Brolio ypatingus gabumus pirmasis pastebėjo mūsų šeimos draugas daktaras Markevičius. Jis buvo geras muzikas ir tuojau suprato, jog Kastukas nėra eilinis talentas. Jis ir išsirūpino, kad Kastukas išvažiuotų į Plungę, į kunigaikščio Oginskio muzikos mokyklą.

Daug liūdesio ir kančios išgyveno jautrus, prie tėviškės ir šeimos prisirišęs berniukas. Ilgesys ir svajonės išviliodavo jį į didįjį Plungės parką, kur jis, pasislėpęs nuo draugų, paskęsdavo atsiminimuose. Saulėti Druskininkai! Saulėta vaikystė! Taip, saulėta, nes ten būta daug meilės ir šilimos. O Plungėje, nors ir čia jis turėjo draugų ir tie draugai jį gerbė, kažkaip ypač švelniai elgėsi, tačiau artimesnė draugystė nė su vienu neužsimezgė, o triukšmas, priverstinis bendravimas jį vargino ir didino savųjų pasiilgimą. Pabuvęs ilgesnį laiką tarp svetimų, jis pasijuto labai vienišas ir pradėjo nepaprastai ilgėtis namų ir tėvų. Iš nostalgijos brolio sveikata visai pairo, ir globėjas, pasitaręs su gydytoju, išsiuntė jį keletui mėnesių namo. Kai parvažiavo, buvo taip sunykęs, kad motina su tėvu ilgai svarstė, ar iš viso siųsti berniuką į Plungę, ar ieškoti kito kokio būdo mokyti muzikos. Tačiau pasilsėjęs ir pasitaisęs Kastukas pats pasiprašė vėl į Plungės mokyklą. Ten, esą, buvę įdomu, ten jis daug išmokęs; ypač jį žavėjęs orkestras, kuriame jis dar tik retkarčiais dalyvaudavęs, bet galėdavęs klausytis repeticijų ir mokytis.

O Druskininkai! Kiek vaikystės atsiminimų! Kokie mieli draugai jo ten laukė, kaip daug jis turi jiems papasakoti. O tėvai ir savieji? — ką ir kalbėti — jiems jis papasakos apie jūrą, kurią pirmą kartą pamatė Palangoje ir kuri nuo to laiko pavergė jo mintis ir svajones.

Be tėvų ir jaunesniųjų broliukų bei seserų, Kastukas Druskininkuose turėjo gerų draugų. Tai buvo du dr. Markevičiaus sūnūs — Piotras ir

Marijanas, kurie atvažiuodavo su tėvais į Druskininkus vasaroti. Ištikimiausias buvo Piotras. Jis nepaprastai mylėjo mūsų brolį visą gyvenimą. Jis paliko pluoštą atsiminimų apie vaikystę ir jaunystės dienas, praleistas bendraujant su Kastuku.

„Druskininkai,— prisimena Piotras Markevičius,— miela, žavi vietovė, tikras perlas. Kiek malonių ir brangių prisiminimų išliko iš mano vaikystės ir jaunystės! Mylėjau tą ketvertuku pakinkytą diližaną, kuris mus vežda-vo septyniolika varstų smėlynais ir miškais iš Pariečės stoties į Druskininkus, pažinojau ir mėgau tą kelią, kurį su Kastuku pėsti įveikdavom per keturias valandas. Įvažiuodami į Druskininkus, pirmiausia pamatydavome ežerėlį su kapinėmis šalimais, paskui bažnytėlę aikštėje, mus sveikindavo vietos gyventojai, kuriuos sutikdavome pakeliui; čia pat būdavo ir vietos vargonininkas Čiurlionis su žmona. Kastukas užkopdavo pas mane ant ožio, mudu apsikabindavome ir kalbėdavomės, nutraukdami vienas kitą, o prie namų, palei vartus, mūsų laukdavo Baužys, ištikimas mūsų namų globėjas ir sargas.

Kasdien buvodavau pas Kastuką arba jis pas mane. Bet geriausiai jaučiausi pas jį, jų namuose prie ežero. Su Kastuku taip pat eidavau į bažnyčią, kur jis pavaduodavo tėvą prie vargonų arba giedodavo „valandas" ir mišparus. Puikūs būdavo ponios Čiurlionienės kepti bulviniai blynai, kuriuos labai mėgdavau ir su apetitu glemždavau. Gaudydavome žuvis nuo kranto ir iš valties, maudydavomės ir šėliodavome. Be Kastuko ir brolio Marijano, mūsų draugijai tuo metu priklausė Zigmuntas Kersnovskis, Piotras O'Brien de Lasi, Krynskis, Podvorskis ir Tiškevičius. Sesuo Valiunė žaisdavo su Kastuko sesutėmis darželyje. Prisižaidę, nuvargę grįždavome namo, kur mūsų jau laukdavo skanėstais apkrautas stalas. Senis Čiurlionis turėjo daug vaikų; Kastukas buvo vyriausias. Todėl Čiurlionienė nuolat rūpindavosi drabužiais ir maistu. Šeimininkaudavo ji taupiai, nors buvo vaišinga. Ji puikiai palaikydavo griežtą drausmę, todėl namie viešpatavo ramybė. Pavakarių susėsdavome aplink didžiulį stalą. Neužmirštamas vaizdas! Išalkusių vaikų govėda, į lėkštes lekia didžiuliai blynai, metami dideliu, lėkštu, ant ilgo medinio koto samčiu.

Mums labai patikdavo maudytis Nemune, plaukyti, karštomis dienomis bėgioti prie Ratnyčėlės į kaskadas. Iš ryto ir pavakariais Šaltinių parke grodavo orkestras, diriguojamas garsiojo Ebano, kurio valsą „Träumerei" iki šiol su malonumu skambinu...

Kasmet rugpiūčio mėnesį eidavome su Kastuku smėlėtu, miškais apaugusiu keliu Ratnyčion į atlaidus. Ten apžiūrinėdavome spalvotas pardavėjų palapines, karčiamoje gerdavome puikią duonos girą su razinomis ir klausydavomės smuklininko pasakojimų apie 1863 m. sukilimą. Paskui eidavome prie šventoriuje palaidoto Čečoto kapo. Geležine tvorele aptvertas, su kryžiumi viršum paminklo, kapas buvo labai kuklus, net skurdus."*

Šis draugo atsiminimų žiupsnelis, jo sūnaus užrašytas ir atsiųstas mūsų spaudai, daugeliu atvejų sutampa su Čiurlionio tėvų bei artimųjų atsiminimais.

Mažiausiai atsiminimų turime apie Plungės laikotarpį. Brolis kažkodėl nemėgęs pasakoti apie Plungę, ypač apie bendrabučio gyvenimą. Tačiau išliko keletas ryškesnių vaizdų.

KARPIAI

Kunigaikščio Oginskio parke buvo didelis prūdas, kuriame buvo auginami karpiai. Pašaliniams žvejoti tame prūde kunigaikštis griežtai draudė — karpiai buvo auginami tik jo stalui. Berniokai — orkestrantai buvo maitinami ne kažin kaip ir todėl ne kartą, seiles rydami, spoksojo, kaip iš prūdo Oginskio tarnai traukė pilnus tinklus gražių, riebių karpių.

Kartą Kastukas, kuris buvo drąsiausias ir labai visų mylimas, atbėgo iš parko, linksmai nusiteikęs: jo akys žibėjo, veidas nušvitęs kaip visada, kai jis turėdavo kokį naują sumanymą.

— Ar norite žuvų vakarienei? — paklausė.

— Norime,— sušuko draugai vienbalsiai.

Kastukas išbėgo, o berniokai, susispietę prie lango, žiūrėjo, ką tas pramuštgalvis nauja sugalvojo. Ogi žiūri, Kastukas bėga prūdo link, didele meškere nešinas.

— Tai štai kodėl jis šiandien iš pamokų pabėgo. Matyt, sėdėjo lazdyne ir taisėsi meškerę.

Po poros valandų parbėga Kastukas su virtine karpių ir džiūgaudamas sušunka:

— Na vyrai, į darbą — turėsime puikią vakarienę!

---

* Žr. *Andžejus Markevičius.* Atsiminimai apie Čiurlionį.—„Pergalė", 1961, Nr. 6, p. 139

Bet vos spėjo peržengti slenkstį, jį atsivijo užduseęs tarnas ir liepė tučtuojau eiti pas Oginskį. Girdi, blogai bus, ponaiti: kažkas pranešė kunigaikščiui apie žvejybą, ir tas baisiai užsirūstino. Suprato berniokai, kad ne kokie reikalai, nes kunigaikštis juokauti nemėgo. Tad praėjo jiems noras ir vakarieniauti. Bet Kastukas, taip pat džiūgaudamas ir kitus ramindamas, išbėgo rūmų link. Berniokai, pakabinę žuvis ant vinies, laukė nerimaudami, kas toliau bus. O buvo nelabai linksma.

Mykolas Oginskis, nors geros širdies, buvo gana karšto būdo ir kartais užsiliepsnojęs pasakydavo smarkų žodį. Taip buvo ir šį kartą. Jo šviesybė rūsčiais žodžiais galėjo visai priblokšti jautrų Kastuką, bet atsitiko visai kitaip. Kunigaikštis labai nustebo, kai pamatė Kastuką besišypsantį, nušvitusiu veidu, nekantriai laukiantį, kada galės savo įspūdžius papasakoti.

— Bet, kunigaikšti, kad matytumėt, kokią puikią meškerę pasidariau ir kaip man sekėsi žuvauti. Per porą valandų būčiau keliolika karpių pagavęs, o Druskininkuose per tą laiką iš Nemuno vos vieną lydekėlę teištrauki,— kalbėjo jis susijaudinęs.

Kunigaikštis, pasipiktinęs tokiu bernioko elgesiu, pradėjo rimtą pamokslą apie nepareigingumą, įžūlumą ir t. t. Būtų kalbėjęs ilgai, bet Kastukas tų kalbų neklausė. Jo veidas apsiniaukė, akys liovėsi spindėjusios. Nebaigęs klausytis pamokslų, pasisuko ir išbėgo iš rūmų. O kas toliau buvo? Draugai matė, kaip jis įpuolė į kambarį užduseęs ir išraudęs. Nė žodžio nepasakęs, griebė nuo vinies žuvis ir spruko pro duris.

Kunigaikštis nustebęs sėdėjo savo kabinete ir kraipė galvą. Tokio įžūlumo jis dar nebuvo matęs, kad šitoks „snarglys", neišklausęs jo pamokymų ir neatsiprašęs, išbėgtų. Oginskis nežinojo, kokių dar staigmenų gali sulaukti. Jam taip svarstant, staiga be leidimo ir nepasibeldęs į kabinetą įsiveržė užduseęs, žibančiom iš pykčio akimis berniokas. Jis sviedė jam žuvų virtinę po kojomis ir tarė: „Šekit, valgykit pats savo žuvis." Kunigaikštis apstulbo. Kai apstulbimas praėjo, kambary jau nieko nebebuvo. Tik durys buvo plačiai atidarytos, o ant grindų gulėjo žuvų vėrinys. Kas po to sekė — nežinia. Berods, Kastukas, sugrįžęs pas draugus, su niekuo nesikalbėjo ir pradėjo dėtis daiktus kelionei. Bet kažkodėl neišvažiavo.

Tik vėliau draugai pasakojo, kad Oginskis Kastuką labai pamėgęs. Kai Kastukas jau mokėsi Varšuvos konservatorijoje, Oginskis kartą juokdamasis visą tą istoriją jam priminęs.

Atrodo, jau vaikystėje ir paauglio psichikoje reiškėsi tam tikri polinkiai ir charakterio bruožai, kurie vėliau išsiplėtojo ir išaugo į ryškią originalią asmenybę. Meilė grožiui, draugiškumas, drąsa ir šalia to kuklumas bei teisingumo jausmas — visa tai matome ir suaugusio menininko asmenyje. Iš pat vaikystės Konstantinas nepakentė nusižeminimo ir į kiekvieną bandymą pažeisti jo žmogiškąją vertę atkirsdavo trumpai, bet taikliai.

SNIEGO KARAS

Šeimoje išliko tradicinis pasakojimas apie atsitikimą Plungėje, žaidžiant sniego gniūžtėmis su kunigaikščiu Oginskiu. Šį sniego karą aprašė savo atsiminimuose brolis Stasys, kuriam buvo lemta daugiausia praleisti laiko su Konstantinu.

Taigi Plungėje laisvu nuo muzikos pamokų laiku kunigaikštis Oginskis mėgdavęs pasižiūrėti savo mokyklos mokinių žaidimų, išsivesdamas juos į laukus ar į medžioklę. Kartą, žiemos metu, jis išėjo su jaunuoliais į laukus ir, padalijęs mokinius į dvi grupes, leido jiems mėtytis sniegu. Konstantino vadovaujama grupė dukart nugalėjo priešininkus: trečio žaidimo metu kunigaikštis pats įsimaišė į žaidimą ir smarkiai puolė Kastuką, taip pat duodamas ženklą ir kitiems jį pulti. Oginskis sniego gniūžte skaudžiai sudavė Konstantinui į ausį; tas taip pat neliko skolingas ir taikliai paleido sniego gniūžtę kunigaikščiui į nosį. Įsiutęs kunigaikštis suriko:

— Kaip išdrįsai mane pulti?

Tačiau berniukas drąsiai išlaikė ugningą kunigaikščio žvilgsnį ir ramiai tarė:

— Jūsų šviesybės smūgiai ir duotas ženklas mane pulti man suteikė drąsos pulti tamstą, kaip stipriausiąjį žaidimo priešą.

Kunigaikščio pyktis greitai atslūgo, ir visi nustebo, kad, užuot nubaudęs smarkuolį, jis jam ne tik atleido, bet pradėjo reikšti simpatiją.*

Yra išlikę ir smulkesnių pavyzdžių, įrodančių, kaip jaunuolis gynė savo žmogiškos vertės pajautimą. O progų ją ginti pasitaikydavo nemaža.

Šie jo bruožai ilgainiui išaugo į gilų humaniškumą, kuris veikė jo draugus bei pažįstamus. Apie jo kuklumą buvo pasakojamos legendos,

* Žr. M. K. Čiurlionis, Kaunas. 1938, p. 11—12.

kurios keldavo nusistebėjimą, tačiau jis ne visada buvo tinkamai suprastas. Tai nebuvo kuklumas, priklausąs miesčioniškos moralės kategorijai, bet kuklumas didelio žmogaus, kuris intuityviai suvokia, kokias neaprėpiamas galimybes siūlo jam jo geniali prigimtis ir kaip sunkiai pasiekiamas idealas. Iš jo laiškų skaitome, kaip jį kankino nepasitenkinimas savimi, savo darbais, kiek daug kūrybinės energijos jis atiduodavo, ieškodamas naujos, tobulesnės išraiškos formos. Tokiam žmogui smulkūs ar stambūs garbėtroškos jausmai buvo svetimi, nes jis turėjo savyje didįjį teisėją — savo kriterijų ir savo kūrybinę intuiciją.

PLUNGĖS ORKESTRE

Iš Plungės laikotarpio didžiausią įspūdį broliui paliko išvykos į Palangą, kuriose jis dalyvaudavo jau kaip orkestrantas (grojo fleita). Apie Palangą jis pasakojo labai susižavėjęs. Ten pirmą kartą iš seno žvejo išgirdęs legendas apie Jūratę, Birutę, klausėsi žemaitiškų dainų, bet žodžių (žemaitiškai tariamų) nesupratęs. Jis užsirašydavęs vien melodijas ir namie jas niūniuodavęs arba skambindavęs, pritaikydamas joms harmoniją.

Brolį tuo metu labai domino orkestras. Jis atsidėjęs studijavo kiekvieną instrumentą atskirai ir tikrindavo partitūras. Jam tuomet atrodė, kaip vėliau pats pasakojo vaikams, kalbėdamas apie muziką, kad partitūra — tai didelis laukas, kuriame susitinka draugai ir kalbasi gražiai, darniai arba vaikščioja kas sau, tai susieidami, tai išsiskirdami. Bet kartais tie draugai pasišiaušę pradeda peštis ir šaukia į pagalbą vis naujus draugus (instrumentus). Tada kyla audra, klyksmas, muštynės, kol vėl susitaiko ir visi pasikalbėję išsiskirsto.

Iš Plungės orkestras vykdavo į Palangą ir į Rygos pajūrį koncertuoti. O ten — jūra! Stebuklingoji jūra, plati, beribė, amžinai gyva, banguojanti ir viliojanti. Bet kurlink viliojanti? Ar į nežinomus tolius, ar į kitą krantą? — Ne, jį viliojo kažkokie didingi dvasiniai kontinentai, ten, kur žmogui staiga atsiveria begaliniai visatos turtai ir jis pasijunta jų viešpačiu. Štai saulė, jūra, žvaigždės, karūnuoti kalnai, tėviškės miškai ir meilė — didžiausias dvasios turtas — viskas klaupiasi jam po kojų. Tik imk, semk tuos turtus ir naudokis jais. O svarbiausia, suprask, kad yra

pasaulyje dideli dalykai ir visai maži, niekingi. Ir dar, kad reikia negailestingai išmesti į šiukšlyną visas nereikalingas gyvenimo smulkmenas, kurios tik supančioja ir atima jėgas.

Parvažiavusį namo sūnų motina veltui klausinėdavo, kaip jis ten, Plungėje, gyveno, kaip ten, tame bendrabutyje, kokie jo draugai, ką jis gėrė, ką valgė? Kastukas tik pajuokaudavo arba atsakydavo — „nežinau, ką pasakoti". Tiesa, jis juokdamasis papasakojo, kaip jie kartą drauge su Oginskiu ėjo maudytis, kaip smagiai „jo šviesybę" aptaškė jūros šaltu vandeniu ir kaip senis nevykusiai gynėsi nuo jaunųjų globotinių. Vėliau brolis šiuos savo atsiminimus atkūrė paveiksle „Regėjimas"*. Jūros fone slenka trys žmonių siluetai. Du pirmieji, atrodo, jaunuoliai, liekni, lyg susimąstę, palenkę galvas, virš kurių matosi jaunųjų mėnulių, lyg piautuvų, pusračiai. Trečiasis siluetas — stambi senio figūra, pakėlus ranką prie akių, lyg gindamasi nuo ko, o gal įsižiūrėjusi į priešais einančius jaunuolius. Galva jos — mėnulio delčia karūnuota. Šiame paveiksle, atrodo, simbolizuojamas kunigaikščio santykis su jo globojamais jaunuoliais. Jaunuoliai žengia po jaunojo mėnulio ženklu, o senis — fizine struktūra pranašesnis — su mėnulio pilnaties aureole. Šis paveikslas priskiriamas 1904—1906 metų Čiurlionio kūrybos periodui.

Šiaip brolis, matyt, buvo prie senojo Oginskio prisirišęs. Mes girdėjome apie jį tik gera. Mykolas Oginskis buvęs geras ir teisingas žmogus, o su jaunuoju Kastuku mėgdavęs pasikalbėti ir bandęs net suartėti. Jį gerbė ir mylėjo visas orkestras. Tačiau apie kunigaikščio gimines brolis su pasipiktinimu pasakojęs siaubingų dalykų. Plungėje visi nekentė ir bijojo Oginskio brolio Bohdano, kuris buvęs nepaprastai žiaurus. Dar visai jaunas būdamas, savo dvare, Rietave, jis skriausdavęs baudžiauninkus, liepdavęs juos plakti, orkestrui grojant, ir šiaip elgęsis nežmoniškai. O apie kažkurią seną kunigaikštienę, neatsimenu, ar Mykolo motiną, ar senelę, Plungėje buvo pasakojama, kad ji, sykį vaikščiodama po parką, netikėtai susitikusi valstietį baudžiauninką. Šis, sumišęs ir išsigandęs,— mat, į parką valstiečiams įeiti buvo draudžiama,— pasimetė ir priėjęs pabučiavo savo valdovei ranką. Už tą „įžūlumą" kunigaikštienė įsakiusi jį pakarti. Kunigaikščiui mirus, su plungiškiais brolio santykiai visai nutrūko.

---

* Žr. M. K. Čiurlionis. Kaunas. 1938, reprodukcijos Nr. 15.

Motina pasakojo, kad brolis iš Plungės parsivežė pluoštą savo piešinių, kuriuose buvo pavaizduota jūra, Plungės parkas ir šiaip maži peizažėliai. Nors tėvus ir nustebino taip „tiksliai" nupiešti parko medžiai, dangus ir prūdas, tačiau jie nekreipė į tai ypatingo dėmesio, nes džiugi žinia, sušvitusi jų nameliuose, nustelbė visa kita: Kastukui kunigaikštis Oginskis pasiūlė stoti į Varšuvos konservatoriją*, pažadėdamas stipendiją! „Tik jam vienam — Kastukui, pamanykit tiktai!" Tėvas vaikščiojo, išdidžiai galvą pakėlęs, o motina nors ir džiaugėsi, bet susirūpino: „Pražus vaikas pats vienas tokiame dideliame mieste." Vienintelis jos nusiraminimas — ten gyvena Markevičiai, jie globos jį kaip savąjį vaiką, nes visi jį myli ir vertina. Labiausiai džiaugėsi pats Kastukas. Prieš jį atsivėrė pasaulis — muzika, menas, mokslas — apie tai jis tik paslapčia svajojo, skaitė ir klausė varšuviškių draugų pasakojimų. Ten prasidės tikras išsvajotas gyvenimas. Argi ne džiaugsmas? Ten gyvena tie patys vaikystės draugai: Piotras, Marijanas, Valiunė. Juos jis galės kas dieną matyti, su jais visa kuo dalintis, džiaugtis ir ilgėtis Druskininkų. Juk ir jie myli tą mieląjį Druskininkų kampelį. Gal jų meilė ne tokia prasminga, tai ne gimtųjų namų pasiilgimas, tačiau su jais jis galės pakalbėti, atsiminti vaikystės išdaigas ir pasvajoti apie Nemuną.

Oi, tas senas išminčius, kaip jis majestotiškai ramiai srovena, lyg kurtų praeities legendas. O kaip gera turėti artimų draugų!

---

* Tuo metu ši mokykla vadinosi Muzikos institutu. Tačiau tai tik dokumentuose. Varšuvos visuomenės ir netgi literatūroje ji buvo vadinama konservatorija. Brolis ir jo pažįstami bei draugai, o taip pat mūsų namiškiai kalbėjo tik apie konservatoriją. Taip vadinsiu ją ir aš.

VARŠUVOJE

PIRMIEJI ŽINGSNIAI

Iš paties brolio ir iš draugų sužinome, kaip jam ten Varšuvoje klojosi. Iš pradžių konservatorijoje jis mokėsi skambinti fortepijonu, bet gana greitai, negalėdamas atsispirti aistringam norui mokytis kompozicijos teorijos, pradėjo mažiau skirti dėmesio fortepijonui, o daugiau kurti savąją muziką. Jo mokytojas profesorius Zigmuntas Noskovskis greitai pastebėjo Konstantino neeilinį talentą ir pažiūrėjo į jį rimtai, kaip į būsimą stiprų kompozitorių.

Varšuvoje brolis labai greitai išėjo bendrojo lavinimo kursą ir su didžiausiu alkiu stvėrėsi tų mokslų, kurie labiausiai jam pačiam buvo reikalingi. Jis atsidėjęs studijavo gamtos mokslus, astronomiją, kosmogoniją, mineralogiją, istoriją, psichologiją, filosofiją ir net numizmatiką. O kiek laimės jam suteikdavo įžymių atlikėjų koncertai, o ir gaidų bibliotekose nesuskaitomi didžiųjų meistrų darbai. Nepaprastas darbštumas, kuris vertė jį užsimiršti ir atitrūkti nuo aplinkos, nuo draugų ir jų pramogų, padėjo jaunuoliui sparčiais žingsniais eiti pirmyn. Greitai jis savo žiniomis, muzikiniu išsilavinimu ir estetinio skonio reiklumu pralenkė draugus. Turėdamas visišką laisvę pasirinkti savo studijų objektais tik tuos dalykus, kurie buvo reikalingi jo vidinio „pasaulio sukūrimui", jaunasis muzikas pradėjo kaskart labiau reikštis, kaip originali, giliai mąstanti asmenybė. Tačiau nereikia manyti, kad jis pasidarė užsisklendęs. Kaip ir anksčiau, jis dalyvaudavo savo draugų pasilinksminimuose, tik gal mažiau jiems skirdamas laiko. Naminiuose Markevičių vakarėliuose, kur susirinkdavo, be namiškių, dar ir jų giminaičiai bei pažįstami, žinomi mums iš Druskininkų — Kersnovskių Zigmuntas, Gražina ir Sofija, Piotras O'Brien de Lasi ir kiti,— buvo linksma. Visi tie jaunystės ir vaikystės draugai buvo žinomų, pasiturinčių žmonių vaikai, „gerai išauklėti",

tačiau, kaip vėliau juos brolis apibūdino, gana paviršutiniški. Todėl netrukus Konstantinas pradėjo nuo kai kurių iš jų tolti. Su Markevičiais vis dėlto išliko gilesnis ryšys; jie buvo lyg giminės, elgėsi su juo kaip su savo vaiku, be to, juos rišo vaikystės atsiminimai. Brolis nemėgo šokių ir pats nešokdavo, todėl per pobūvius pas Markevičius dažniausiai grodavo šokiams pakaitomis su savo draugu Piotruku, kuris tuomet privačiai mokėsi skambinti fortepijonu.

Labiausiai Kastukas mėgo išvykas už miesto, toli Vislos krantais į miškus arba į Vilianovą. Jis kartais atsiskirdavo nuo triukšmingo jaunųjų draugų būrio ir klaidžiodavo pats vienas po mišką. Brolis ne kartą pasakojo apie puikų Lazenkų parką, kur jis vienišas arba su draugu ménesienoje lyg užkerėti vaikščiodavo po didžiulių medžių skliautais. Jie stebėdavo tylėdami, kaip pro šakas veržiasi mėnulio šviesa, mesdama ant tako dėmes. Iš tolo ateidavo triukšmingo miesto garsai, tačiau jaunojo muziko vaizduotėje jie virsdavo ūžiančiomis jūros bangomis. „Kaip gaila, kad tu nežinai, kas tai yra jūra,— sakė jis draugui.— Kada nors ji suskambės simfoniniam orkestre. Ką tu apie tai manai?" Bet draugas, užuot atsakęs į klausimą, pareiškė: „O aš rašysiu apie žmogų."—„Tai puiki idėja. O aš rašysiu apie tai, ko žmogaus protas neaprėpia ir tik intuicija pasako."* — Taip atsakė Konstantinas. O tas jaunuolis, kuris su juo eidavo sutemose pasivaikščioti, buvo Eugenijus Moravskis, vėliau įžymus muzikas, kompozitorius ir artimiausias brolio draugas. Jie abu dar buvo studentai, mokėsi pas tuos pačius profesorius, daug skaitydavo, mąstydavo ir svajodavo. Nors Moravskis, susipažinęs su Markevičių šeima, lankydavosi kartu su Konstantinu jų jaunimo pobūviuose, tačiau ilgainiui abiem tie pobūviai ėmė rodytis lyg ir perdaug vaikiški. Patys jie labai greitai intelektualiai brendo, tad ir pramogų pradėjo ieškoti kitur. Daugiausia juos traukė ilgi pasivaikščiojimai gamtoje. Ten jie išsakydavo visas savo mintis apie skaitytas knygas, apie girdėtą ir išstudijuotą muziką. Eugenijui pirmam brolis atskleidė savo slaptą svajonę — mokytis tapybos ir parodė savo piešimo ir tapybos bandymus. Eugenijus buvo nustebintas, jis kaip ir nepritarė draugui, bijodamas, kad šis gali mesti muziką, todėl visaip jį gąsdino. Bet pagaliau paliko jį ramybėje.

* Šis pasikalbėjimas buvo Varšuvos draugų kartojamas; sužinojau apie jį iš Eugenijaus brolio.

Eugenijus pavydėjo Kastukui, kad šis gali laisvai mokytis muzikos, kad niekas jam nedaro kliūčių, kad draugai ir namiškiai pritaria ir džiaugiasi jo laimėjimais. O Eugenijui teko daug kovoti su tėvu, kuris jokiu būdu nenorėjo leisti jo į konservatoriją. Senasis Moravskis jautė galįs duoti vaikams aukštąjį mokslą, tačiau muziko profesija jam atrodė per menka. Jis ne kartą su ironija kartodavęs: „Pamanykit tiktai, mūsų šeimoje atsirado „grajek" (kaimo muzikantas). Ir ką jis sau galvoja? — linksmint mus savo nevykusiu „grajeko" gyvenimu." Tik po daugelio metų, kai sūnaus kūriniai su pasisekimu buvo atliekami Paryžiuje, skaitydamas palankias recenzijas, senis pagaliau ne tik atleido jam dėl pasirinktos profesijos, bet ir didžiavosi juo.

Vasarą draugai išsiskirdavo. Brolis dažniausiai kartu su Markevičiais parvažiuodavo namo. Čia vėl kartodavosi įprasti vasaros žygiai: į Raigardą, Liškiavą, Ratnyčią, Lateżerį, ekskursijos laiveliais, žuvų gaudymas ir kiti malonumai.

Petras Markevičius savo atsiminimuose pasakoja apie vieną jaunimo išvyką į Naugarduko apylinkes pas jų gimines Odachovskius, Nedzviadkos dvaro savininkus. Išvykoje dalyvavęs ir Konstantinas. Ten, be abejonės, buvo pasisemta naujų įdomių įspūdžių, aplankytas, be kitų, ir Tuhanovičių dvaras. Priešais mažą, pilką namelį su nedideliu priebučiu stovėjo fligelis, kuriame, esą, gyvenęs Mickevičius. Ten buvo didokas kambarys, kurio langai išėjo į kiemelį ir alėją. „Iš čia, tur būt, Mickevičius matydavęs išeinančią iš namo Marilę ir bėgdavęs jos pasitikti",— pasakoja Markevičius.

Be abejonės, ši išvyka turėjo broliui didelės reikšmės, nes, atsimenu, jis mėgęs Mickevičių, ir mūsų namų bibliotekėlėje buvo jo ir Slovackio po keletą tomų. Svitezio ežeras, jį supantys miškai ir legendos, didžiulis medis, po kuriuo mėgdavęs ilsėtis didysis poetas — visa tai versdavo pasvajoti ir susimąstyti. Tačiau apie šią išvyką nieko, berods, iš brolio pasakojimų neišliko. Apie ją pasakojo tik jo draugai, o mano laikais buvo jau kiti įspūdžiai pasakojami ir kitos vertybės vertinamos.

Varšuvoje įtemptas, stropus darbas, entuziastingos studijos ir ekskursai į filosofijos, meno istorijos ir literatūros pasaulius, koncertai, o laisvalaikiu pasivaikščiojimai ir diskusijos su draugais. Druskininkuose — govėda triukšmingų vaikų, tėvų meilė, laisvė, gamta ir ekskursijos su drau-

gais ir jaunesniais broliukais į gamtą, pamokos su jais, pasikalbėjimai ir gera nuotaika.

Šiaip ar taip, tai buvo laimingas amžius. Atrodo, niekas nedrumstė gyvenimo. Anot vyresniosios sesers Juzės pasakojimo, tik vieną kartą šis gyvenimas buvo aptemdytas — tai motinos staigi liga. Kuo ji sirgo, ligi šiol nežinau, tik padėtis buvo rimta. Kai Kastukui buvo apie tai pranešta, jis tuojau parvažiavo iš Varšuvos, ir čia įvyko tikrai jaudinanti scena. Esą, brolis, įbėgęs į kambarį, puolė prie motinos kojų ir pradėjo verkti, bet taip smarkiai, kad net tėvas susirūpino ir kaip galėdamas stengėsi jį nuraminti. Ir tik motina sugebėjo jį numaldyti, dėdamasi, kad ji jau sveikstanti ir kad nieko baisaus dar nėra. Brolis tolei buvo namuose, kol mama visai pasveiko. Tokio jautrumo pavyzdžių yra išlikę šeimos atmintyje ir daugiau.

Atsimenu motinos pasakojimą apie kelionę į Rygą pas dėdę, motinos brolį Konstantiną Radmaną. Jis tuo metu buvo Valkos stoties viršininkas. Brolis labai mylėjo šį savo dėdę, nes jis buvo be galo nuoširdus, linksmas, daug ir įdomiai pasakodavo apie savo ir aplinkinį gyvenimą. Pasakodamas mėgdavo paspalvinti, kad ir ne visada paisydamas tikrovės*. O mums, visiems vaikams, tai buvo įdomu. Dėdė Radmanas buvo kiek panašus į motiną — tamsaus veido, tamsių rudų akių. Be to, dėdė turėjo erelio nosį ir trumpai kirptą barzdą. Apsirengęs būdavo labai rūpestingai, beveik elegantiškai ir elgdavosi visuomet oriai. Mes visi mylėjome dėdę, nes jis visada įnešdavo į mūsų namus įvairumo ir šilumos. Atvažiuodamas atsiveždavo pas mus kurį nors savo vaiką, o turėjo jų penkis, ir visi buvo labai geri, simpatingi ir draugiški.

Taigi, kai aš buvau gal kokių pusantrų metų, mama su Kastuku išsirengė pas dėdę į svečius. Pasiėmė ir mane kartu. Bet aš kelyje susirgau plaučių uždegimu, ir, aišku, svečiavimasis buvo sudrumstas. Motina, pasakodama apie kelionę, nepaprastai buvo sujaudinta Kastuko jautrumo ir pasiaukojimo. Jis ištisas naktis nešiojo mane ant rankų, tvirtindamas, kad tai geriausias gydymo būdas. Nešiojo mane ir kliedinčią, ir miegančią, tvirtai tikėdamas, kad tai man padės. Ir padėjo. Aš gana greit pasitaisiau, ir galėjome visi trys grįžti namo.

---

* Žr. *M. K. Čiurlionis.* Apie muziką ir dailę. Laiškų Nr. Nr. 6, 36, 60 ir kt.

SU DIPLOMU

1899 metai. Mūsų nameliuose didelis sąjūdis — Kastukas parvažiuoja namo su diplomu! Telegrama sukrėtė visus — ir didelius, ir mažus. Nors mažieji neįsivaizduoja, kas tas diplomas, ar tai naujas Kastuko draugas, ar lagaminas, kuriame paprastai yra žaisliukų ir saldainių. Jie džiūgauja kartu su vyresniaisiais, nes... Kastukas parvažiuoja! Vaikai neša iš miško karališkus papuošalus, seserys pina girliandas, kabina jas palubėje, apjuosia duris. Pilni ąsočiai gėlių: ašariukių, rugiagėlių ir iš darželio priskintų. Pagaliau išmušė valanda. Šį kartą tėvas su vaikais eina sūnaus pasitikti. Jis stengiasi vyriškai laikytis ir nepasiduoti grauduliui, nors kažkas spaudžia gerklę. Argi tai tiesa? Kad paslėptų susijaudinimą, jis subara čia vieną, čia kitą įsilinksminusį vaiką. O pats, įsmeigęs godų žvilgsnį pirmyn, žiūri į smėlėtą kelią, ar nepasirodys tolumoje Jankelio būda, ar nesuskambės jo kažkokiems galams pasikabintas skambalas. Ir štai Jankelio vežimas atbilda, bet niekas iš jo neiššoka, niekas neatbėga pasitikti. Jankelis sustoja ir trumpai sako: „Jūsų sūnus eina pėsčias", paskui, sudrožęs arkliui, pravažiuoja pro šalį, nusiveždamas lagaminą. Jis gal kiek įsižeidęs, kad tokioje iškilmėje tokia menka vieta jam paskirta. Ir staiga jo būda ir paprastas girgždantis vežimas jam pasirodo tokie menki ir lyg niekam nereikalingi. Bet, parvežęs daiktus ir iš pasitinkančios mamos gavęs krupniko stiklelį, pralinksmėja, laimina ją ir linki, kad jos sūnus taptų ministru, o jei ne, tai bent pašto viršininku.

O keliu klampoja tėvas su vaikais — saulė kepina, kojos smėlyje klimpsta, bet širdyje šventė. Iš tolo pasigirsta kažkokia daina, ji veržiasi iš jaunos, stiprios krūtinės. Palauk, juk tai „Šėriau žirgelį", Kastuko mėgstama daina. Iš už krūmo pasirodo Kastukas. Rankoje jis nešasi skrybėlę, jo plaukai išsidraikę — saulėje šviečia lyg aureolė. Tėvui vėl gerklę suspaudžia, o akis aptemdo ašaros. Bet nėra laiko graudentis. Ei, ei! Op, op! — skamba padangėje ir sklinda po pušynėlius. Vaikai apspinta, kabinasi ant kaklo, džiūgauja. O prie vartelių pasitinka seserys ir laimingai šypsodamasi motina. Ji mėgsta sąmojį, tad, priglaudus sūnų, pakuždа jam į ausį Jankelio linkėjimus. Triukšmingas juokas.

Taip prasideda laimingosios vasaros šventės.

1899—1901 metai pasižymėjo įvairių įvykių gausumu: ištekėjo vyriausia sesuo Marija. Kastukas gavo dovanų iš kunigaikščio Oginskio naują pianiną. Gimė pirmoji lietuviška simfoninė poema „Miške". 1901 metų rudenį Kastukas išvažiavo į Leipcigą studijuoti. Apie visus šiuos įvykius šeimos kronikoje išliko šiokių tokių duomenų, o apie sesers vestuves ir ypač apie piršlybas išliko humoristinis pasakojimas.

Į Druskininkus atvyko iš Ašmenos statybininkas Viktoras Chomskis. Jis save vadino statybos techniku ir dirbo prie kurorto statybos. Kažkaip atsitiko, kad jam pasidabojo mūsų vyriausia sesuo Marija — labai linksma ir energinga apie dvidešimties metų amžiaus mergaitė. Meilė buvo abipusė, todėl tėvai jų vedyboms nepriešTaravo. Ir kai jau buvo susitarta ir tėvų leidimas gautas, staiga iškilo labai opus klausimas — kraitis. Visa bėda, kad pasikalbėjimo apie kraitį liudininku buvo Kastukas. Jis iš viso apie vedybas nenorėjo nė girdėti; jam atrodė, kad kiekvienas, kas paliks mūsų namus, bus žuvęs žmogus. O čia dar negirdėtas dalykas! Prašo tėvų pinigų — kraičio. „Tai švenčiausių jausmų įžeidimas." Be to, pats būsimas svainis nevertas jo sesers. Motina pasakojo, kad niekuomet nebuvo mačiusi Konstantino taip įpykusio, kaip tuokart. O jaunikis nabagas dar užsispyrė ir ultimatyviai ėmė reikalauti pinigų. Ir tąsyk įvyko netikėčiausias daiktas: Kastukas atidarė plačiai duris ir, pavartojęs fizinę jėgą, išprašė jaunikį lauk. Meilė ir pinigai! — tai nesuderinama.

Tačiau tėvai ir sesuo kitaip į tai pažiūrėjo. Mat, jaunikis nenurimo ir pradėjo per „įtakingus" žmones daryti žygių, norėdamas susitaikyti, o sesuo slaptai verkė. Niekur nedingsi. Kastukui išvažiavus, tėvai, pasiskolinę kiek pinigų, prisidėjo prie jaunųjų gyvenimo pradžios. Kastukas ilgai sielojosi, „netekęs" sesers, nes ji ir sesuo Juzė buvo jo vaikystės draugės, ir juos rišo didelė meilė ir daugybė gražių atsiminimų.

O sesuo Marija sukūrė iš tikrųjų idealią šeimą. Aštuoni sūnūs ir dvi dukterys. Be to, namie buvo patriarchalinis režimas, o abu tėveliai tiek mylėjo ir gerbė vienas kitą, kad per visą gyvenimą nė karto viens kitam nepasakė „tu", bet kreipdavosi trečiuoju asmeniu (kalbėjo lenkiškai ir gyveno beveik visą laiką Vilniuje). Iš pradžių, kai dar nedaug buvo vaikų, šeimynėlė aplankydavo mus. Vėliau jau pasidarė sunkiau. Tačiau Marija beveik kasmet atsiųsdavo pas mus vieną kurį vaiką pavasaroti,

o Konstantinas tuo džiaugdavosi, nes labai mylėjo vaikus. Su svainiu santykiai irgi buvo kuo geriausi.

Baigęs konservatoriją, brolis pasiėmė į Varšuvą brolį Povilą, kuris buvo mokęsis dėdės Radmano lėšomis Peterburgo vidurinėje mokykloje. Kastukui grįžus iš Varšuvos, Povilas pasirodė labiausiai muzikoje pažengęs. Tarp abiejų brolių užsimezgė didelė draugystė. Tad rudenį Konstantinas, užsitikrinęs Varšuvoje keletą gerų pamokų, leido Povilą konservatorijon. Pats jis, esą, atsisakė nuo jam siūlomos naujai steigiamos Liublino muzikos mokyklos direktoriaus vietos.* O kodėl? Priežasčių buvo ne viena. Svarbiausia, tur būt, vis ta pati slapta svajonė mokytis dailės. Namiškiai pasakoja, kad tą laimingą vasarą, kurią jis praleido Druskininkuose, brolis tapė nemaža peizažėlių iš gamtos. Jie stebėdavosi, iš kur jis moka taip gerai pavaizduoti Nemuną ar pušaitę prie ežero ir kad su jaunesniais broliukais vis tuo pat užsiima. Antra priežastis — ta „garbingo direktoriaus" padėtis jam buvo svetima. Jis mėgo laisvę, bodėjosi miesčioniško sotaus, bet pilko kasdienio gyvenimo.

Laimė, jis mokėjo tokiam gyvenimui atsispirti, nes jautė savyje daug kūrybinių jėgų, o „gyvenimas" — tai dar neatskleistas labai svarbus knygos puslapis. Pats tai jautė, o intuicija jam sakė, kad dar ateis dideli dalykai... dangus suspindės ne viena saule, o žemė atvers jam savo stebuklus.

MOTINOS KELIONĖ Į VARŠUVĄ

Nežinau kuriais metais, bet, tur būt, ne vėliau kaip 1904-aisiais, nes Povilas dar nebuvo išvykęs į Ameriką, pavasarį buvo ruošiamasi Velykoms. Mat, tėvai laukė vaikų iš Varšuvos. Varšuvoje tuomet gyveno keturi broliai: Konstantinas, Povilas, Stasys ir Petriukas. Kastukas jau buvo baigęs Leipcigo konservatoriją, Povilas dar mokėsi muzikos, Stasys — vidurinėje realinėje mokykloje, o Petriukas ruošėsi stojamiesiems egzaminams į konservatoriją. Visus brolius išlaikė ir mokė Kastukas. Visi keturi gyveno viename kambaryje ir visi gražiai sugyveno. Apie tą bendrą gyvenimą vyriausiasis mėgdavo pasakoti ir, kaip visada, su humoru. Atsimenu ir dabar jo puikias, sąmojingas brolių charakteristikas.

---

* Žr. M. K. Čiurlionis. Kaunas. 1938, p. 13.

Taigi tą pavasarį, prieš Velykas, laukėm visų keturių parvažiuojant. Kai jau buvo visa ko šventėms prikepta ir pasiruošta ir kai Valė atbėgo su linksma žinia, kad gandras jau parskrido ir stovi ant vienos kojos lizde, atėjo iš Varšuvos laiškas. Tėvas užsidėjo akinius, atplėšė voką ir... susiraukė. Konstantinas rašė, kad visi keturi broliukai nutarė šį kartą šventėms namo nevažiuoti, o daugiau padirbėti ir pasimokyti, — tai vasaros atostogos būsiančios linksmesnės. Ir dar daug visokių juokų prirašė, linksmai visus pasveikino, linkėdamas skaniai valgyti Velykų pyragus. Dėl to laiško labiausiai nusiminė motina.

— Tai kas dabar tuos pyragus valgys? — sušuko ji ir atsisėdo, beviltiškai nuleidusi rankas.

Bet ši nuotaika neilgai truko. Jos veidas staiga nušvito, ir ji tyliai pakuždėjo:

— Na, palaukit, dar pamatysim, kaip bus.

Tėvai suprato, kodėl vaikai neparvyko šventėms — pinigų trūko. Jie žinojo, kad Kąstuko uždarbiai nedideli — iš privačių pamokų nepraturtėsi. Taupumo sumetimais, matyt, visi ir nusprendė pasilikti šventėms Varšuvoje.

Liūdnos buvo Velykos. Namie likome Jonukas, Valė, aš ir vyriausioji sesuo Juzė. Vaikai kaip vaikai, bet tėvai visai nelinksmi vaikščiojo. Mama per šventes stoviniavo prie vartelių, su ilgesiu žiūrėdama į gatvę, ir, kai pasirodydavo gatvėje katras iš brolių draugų, pasišaukusi nusivesdavo prie Velykų stalo pasivaišinti.

Trečią Velykų dieną mama nuo pat ryto triūsė tame kambarėlyje, kur buvo šventinis stalas. Paprastai jį rengdavome Kastuko dirbtuvėlėje. Per pietus ji, sėsdama už stalo, tvirtai ir ryžtingai pasakė:

— Aš važiuoju į Varšuvą vaikų aplankyti.— Tyla.— Susitaupiau penkis rublius, laikiau juos Petriukui naujiems drabužėliams, bet tiek to. Važiuoju! — pridūrė mama.

Prikrovus lagaminą pyragų, kumpio ir kitų gėrybių, motina išvyko į „didelę kelionę". Tais laikais keliauti traukiniu nebuvo taip paprasta, o dar į tokį didelį miestą, kaip Varšuva. Visa ko pakeliui pasitaiko, visokių žmonių gali sutikti. Todėl pinigus reikia įsisiūti į palaidinės pamušalą, daiktus laikyti čia pat prie savęs ir su niekuo traukinyje nekalbėti. Ypač su vyriškiais — visokių žmonių esama. Ir svarbiausia, nepamesti bilieto.

Visa tai mama, išrengdama vaikus į kelionę, smulkiai ir pakartotinai išdėstydavo. Tačiau pati, kaip vėliau matysime, nebuvo tokia atsargi.

Traukinyje motina susipažino su kažkokiu „ponu", kuris, užuot nukniaukęs jos lagaminą ir pabėgęs artimiausioje stotyje, pasirodė esąs visai padorus žmogus ir daug jai kelionėje padėjo. Kur ten tylėsi, kai toks malonus žmogus taip gyvai susidomėjęs klausinėja apie visus keturis sūnus, besimokančius tolimame mieste. Kaip nepasigirsi, nepasididžiuosi pačiu vyriausiuoju, kuris lyg tėvas rūpinasi jaunesniaisiais, norėdamas juos ant kojų pastatyti. Besikalbant paaiškėjo, kad bendrakeleivis yra varšuvietis ir ne tik žino gatvę, kurioje vaikai gyvena, bet ir tą namą.

Atvažiavus į Varšuvą, motina stotyje ketino atsisveikinti su bendrakeleiviu, bet jis nė klausyti nenorėjo. Išnešęs jos lagaminą, pasamdė vežiką ir sėdo šalia mamos. Mama truputį sunerimo: „Dievaži, gal ir perdaug atvira buvau su nepažįstamuoju; nežinia, kodėl jis kartu važiuoja, ir pagaliau nežinia, kur nuveš." Bet, išgirdusi teisingą adresą, kurį nepažįstamasis šūktelėjo vežikui, mama nusiramino. Privažiavus prie namų, kai durininkas paklausė, pas ką jie einą, nepažįstamasis trumpai atsakė:

— Nagi pas keturis broliukus.

Durininkas nusišypsojęs ir pasakęs:

— Tur būt, mamytė.

Pasirodo, lagaminą reikėjo nešti į trečią ar ketvirtą aukštą. Nunešęs jį, gerasis palydovas negalėjo atsisakyti malonumo pamatyti, kaip vaikai apsidžiaugs tokia staigmena — motutės apsilankymu. Jau užlipus ir įėjus į koridorių, pasigirdo fortepijonu skambinama gama. Motinos širdis suvirpėjo: „Tai čia, tai tikrai čia",— kuždėjo ji, priėjus prie vienų iš daugelio koridoriaus durų. Bendrakeleivis pabeldė, bet niekas neatsakė, o gama bėgo klavišais toliau. Tada nepažįstamasis smogė keliu į duris, pats nekantrumu nesitverdamas. Gama nutilo, durys plačiai atsivėrė, ir ant slenksčio pasirodė 13—14 metų berniukas — Petriukas. Jis iš nustebimo ir džiaugsmo negalėjo nė žodžio pratarti. Nepažįstamasis sušuko:

— Vaikai, atvežiau jums mamytę. Na, tai džiaukitės! — ir, nuoširdžiai su mama atsisveikinęs, nubėgo laiptais žemyn.

Buvo 11 valanda ryto, ir visi vaikai, išskyrus Petrą, buvo išėję. Kastukas bėgo iš namų į namus, duodamas privačias pamokas. Povilas kažkur išėjęs. Stasys — mokykloje, o jauniausiasis, pasilikęs namie, rengė pamokas ir skambino. Pasipylė klausimai — viską, viską ir apie visus motinai

reikia žinoti. Tad sužinojo, kad Stasys turi vieną dvejetą, todėl jam reikia daug mokytis, kad išsitaisytų. Povilas mėgstąs iš ryto ilgiau pamiegoti. O Kastukas — jis bėga ir bėga, ir visada užsiėmęs. Vakarais draugų susirenka — kalba, ginčijasi, skambina,— įdomu.

Prasidėjo lagamino kraustymas. Povilui sugrįžus, buvo susitarta padaryti Kastukui staigmeną — paslėpti mamą už užuolaidos. Taip ir padarė. Vos tik Kastukas įžengė į kambarį, broliai sušuko:

— Siuntinys iš Druskininkų, va, žiūrėk, visas kumpis, sūris, pyragai!

Tačiau Kastukas, apžvelgęs lagaminą, tuojau suprato:

— Na, pasakokit sveiki, o aš žinau, kas tą „siuntinį" atvežė,— ir, pakėlęs užuolaidą, rado pasislėpusią mamą.

Triukšmingas pasisveikinimas, klausimai, pasakojimai: „O kaip tėvelis, kaip vaikai, kaip Velykos praėjo? Ar jau išarė bulvėms daržą, ar gandras parskrido, ar tėvas pradėjo žuvauti?" ir t. t.

Kastukas tuojau supažindino mamą su namų tvarka. Jie turėjo labai gerą bičiulį — šveicorių, kuris juos, rudenį atvažiavusius, aprūpino čiužiniais ir lovomis, buvo visada jiems palankus ir draugiškas. Tad šis šveicorius, anot mamos, geraširdiškai šypsodavosi ir mamai pro šalį einant.

Namie visi keturi broliai buvo pasiskirstę pareigomis. Vyriausias — Kastukas — šeimininkas: nuo ryto vaikščiodavo po miestą, duodamas pamokas. Apie pietus sugrįžęs, jis sėsdavo prie molberto. Povilas — mąstytojas filosofas — ėjo kambarinės pareigas, be to, laisvalaikiu mėgdavo sėdėti prie lango, stebėti gatvėje praeivius ir mintimis pasinerti į visokias gyvenimo problemas. Stasys buvo virėjas. Šioje srityje, anot Kastuko, jis pasižymėjo ypatingomis kvalifikacijomis. Viena iš jų — pilant į primusą žibalą, perpilti per kraštus ir tuo pačiu paskleisti kambaryje neapsakomai biaurų žibalo kvapą. Atsimenu, kaip Kastukas Druskininkuose pasakojo apie Stasio virėjavimą.

— Sėdžiu, tapau,— sako Kastukas,— ir girdžiu įprastą Stasio ilgai tęsiamą atodūsį: „U-jeeei!" ir žinau, kad jau ant stalo žibalo klanas. Ir taip diena iš dienos.

Ir dar Kastukas pasakojo apie garsųjį buljoną su ryžiais, kai Stasys supylė į buljoną visą svarą ryžių ir kai verdant pradėjo ryžiai tirštėti ir lipti lauk iš puodo, o visi keturi broliai apstoję graibė šaukštais iš puodo ryžius. Teko vietoje buljono valgyti košę. Taigi toks virėjas buvo Stasys.

Petriukui atiteko pasiuntinio pareigos. Apačioje, tame pačiame name, buvo didžiulė mėsos ir dešrų parduotuvė. Šios parduotuvės vitrinos langą kažkodėl puošė didelis Bieloviežo girios stumbro paveikslas. Tad Petriukas dažnai girdėdavo Kastuko įsakymą: „Bėk, patampyk stumbrą už uodegos ir parnešk šviežių sardelių!" Petriukas į tai atsakydavo suprantančia šypsena ir žaibo greitumu nuriedėdavo žemyn, nes sardelės, jo manymu, nors ir iš po stumbro uodegos, buvo labai skanios.

Motinai atvažiavus, tuojau pasklido draugų tarpe žinia, ir vakare prisirinko pilnas kambarys. Triukšmingai linksminantis, bematant buvo sudorota beveik pusė „siuntinio", o kumpis — lietuviškas kumpis! — susilaukė tokio pasisekimo, kad net vienas Kastuko draugas čia pat sukūrė odę „Lietuviškam kumpiui" ir iškilmingai ją padeklamavo.
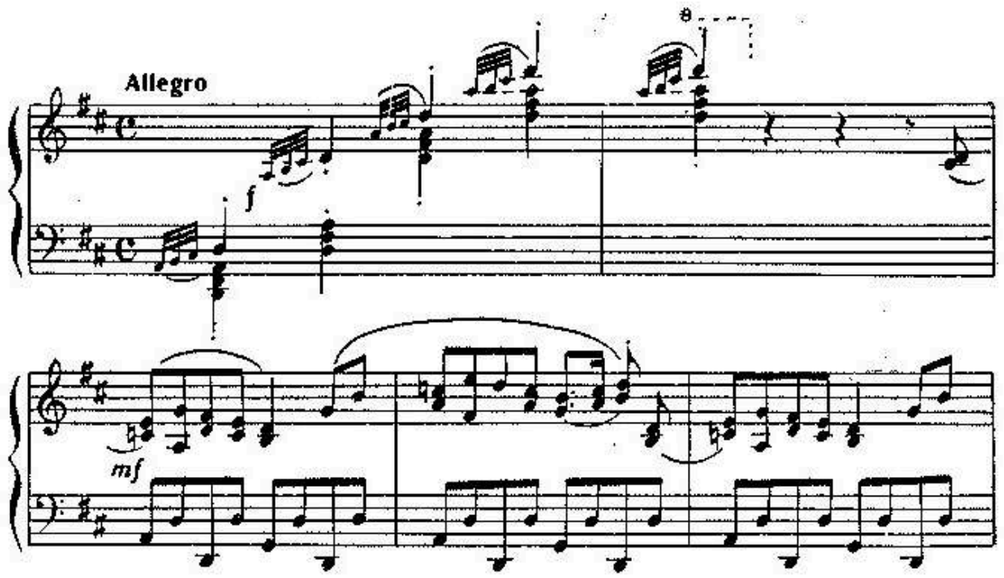
Daug pasakojo parvažiavus motina ir buvo kiek liūdna. Pasakojo, kad Kastukas nuo pat ryto pėsčias išvaikščioja Varšuvą skersai ir išilgai, skubėdamas į pamokas. Atlyginimas už pamokas beveik vienintelė materialinė bazė, iš kurios šiaip taip pragyvena visi keturi broliai. Pasakojo taip pat, jog, Kastukui miegant, apžiūrėjo jo garderobą ir pamatė, kad batų paduose tokios didelės skylės, sulig „rublio didumo". Tad, su šveicorium susitarus, ji surado batsiuvį, kuris uždėjo puspadžius. Kastukas, atsikėlęs ir kiek paniurzgėjęs, kad „mama tokia klastinga", vis dėlto apsidžiaugė, kai šveicorius po poros valandų atnešė suremontuotus ir dailiai nušveistus batus. Man ir sesutei Valei brolis atsiuntė labai gražaus perkelio suknelėms. Atsimenu, kad vienas buvo rausvas langeliais, o kitas tamsiai mėlynas, pasagėlėmis nusėtas. Mama stebėjosi, kad pas vaikus visada linksma. Vakarais ateina draugai ir kelia triukšmą, tiek daug ginčų, juoko, sąmojo, o Kastukas — „jūs žinote, koks jis",— baigė mama.
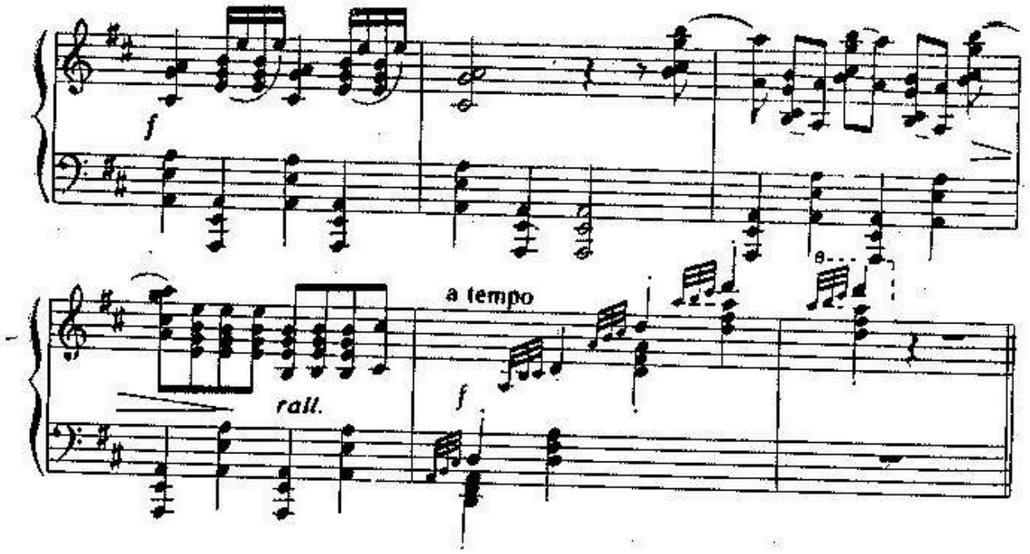
Vis dėlto, atsimenu, motina susirūpinusi ilgai kažką su tėvu tarėsi, ir, berods, buvo nuspręsta Petriuko ateinančiais metais nebeleisti į Varšuvą. Tegul mokosi tuo tarpu namie.

ATOSTOGŲ PARVYKUS

PASISVEIKINIMAS

Didžiausia namų šventė — Kastukas parvažiuoja. Ji prasideda triukšmingai. Kurgi ne — durys plačiai atsidaro, o po akimirkos prie pianino jau sėdi Konstantinas ir skambina kažkokį triukšmingą niekniekį. Tai įprasta pasisveikinimo muzika. Tikrai niekniekis, bet toks mielas, linksmas. O vadinasi jis „Turėjo popas šunį". Na, taip jau autorius norėjo jį pavadinti, gal todėl, kad jį galima buvo be galo kartoti, nes jo pabaiga buvo lygiai tokia pat, kaip ir pradžia. Gal norite tą muziką išgirsti? Štai ji, spręskite patys, argi ne linksmas šis pokštas? Jis net neužrašytas, o tik atmintyje išlikęs:

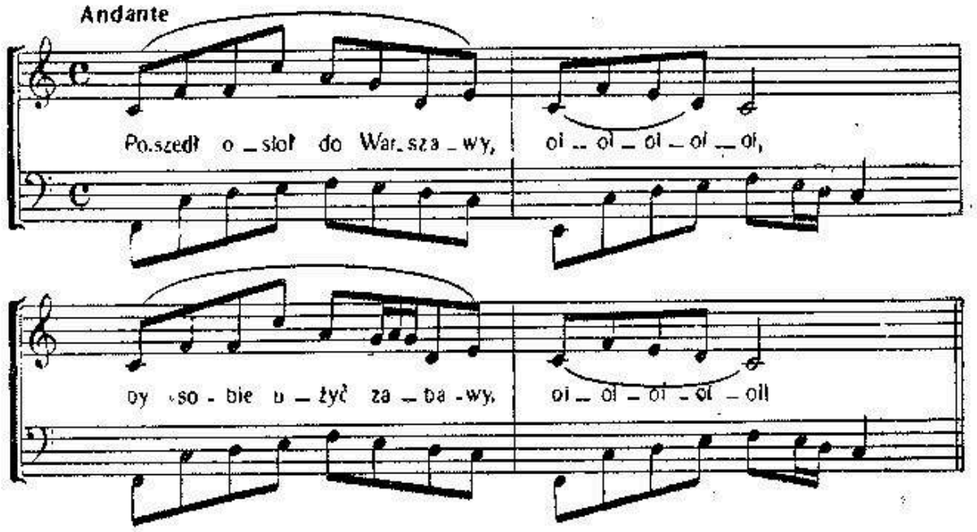

Paskambinęs šį niekniekį, Kastukas sušunka — garsiau! — ir tada prasideda šventė. Ir iš kur tas triukšmas? Atrodo, kad namie ne keli žmonės, o šimtas. Reikia visus išbučiuoti, kai ką paboksuoti, kai ką už plaukų patampyti. O vežėjas Jankelis stovi ir mirksi savo mažytėm akutėm. Jis laiko rankoje kepurę ir botagą, bet išeiti nenori. Ant stalo atsiranda žalias rūkytas kumpis — labai Kastuko mėgstamas — ir juoda skani mamos kepta duona. Ir dar sviestas. Pasakojimai, juokas, triukšmas! Tėvas paberia obuolių ant stalo — kaip nuo medžio, ką tik nuo šakos. Jei nėra obuolių, tai yra grybų, marinuotų baravykų. Juos valgydamas, prisimeni, kaip ošia senos Raigardo pušys. O dar bruknės, ir pagaliau pakvimpa kava. Ir jau, atrodo, nieko daugiau nebereikia. Ech, kaip gera namie, Druskininkuose!

O dabar reikia viską, viską žinoti: kaip tėvui sekasi lydekas gaudyti, ar mama vis dar „tinginiauja", ar Skalbėja (Juzė) vis dar vakarais skambina „Prapuoliau, motule", „Šėriau žirgelį" ir Šopeno mazurkas ir ką galvoja Vilkelis mielas (Valė), o bernai — ar mokosi gerai ir skambina, o Australija (tai aš) ar vis dar bijosi Afrikos ir t. t. Ir kam jam būtinai visus pravardžiuoti? Kodėl vyriausiąją, Mariją, vadina Buriniu laivu, kodėl Juzė — Skalbėja, kodėl Povilas — Gandras ir Asilas? Gal dėl to, kad jo kojos ilgos ir ausys atsikišusios? O Stasys — Kumelė, nei šis, nei tas. O Petras, vargšas Petrelis, prie jo pravardės prilipdavo kaip musės

prie medaus: jis ir Samsonas, ir Gaidys, ir Afroimas, ir Filosofas — jau nebeatsimenu, bet tai lyg visų šventų litanija. O gal dėl to, kad jis pykdavo, niurzgėdavo už pravardes.

O Jonas — Vabalas, švento Jono vabalėlis. Valė — Vilkas, Vilkė, Valkirija — tai už jos spindinčias akis, už entuziazmą. O aš? — Žvirblis, nors buvau dar ir Australija, ir Šimtakojė, ir Dzindzikas, ir pani Vrublevska. O Povilui, savo mylimiausiam broliui ir draugui, net dainelę sukūrė. Bet kokią? Tikras šedevras. Gaila, kad dainelė sugalvota lenkiškai, o išversti jos, tur būt, nemokėsiu. Bet paklausykim melodijos. Ji skamba puikiai:

Išvertus dainelė atrodo maždaug taip: „Nuėjo asilas į Varšuvą pasilinksminti. Bet, kai asilą pamatė, „auksą" vežiot jį pristatė ir t. t." Na, tiek to, Povilas nelabai buvo šia dainele sužavėtas, ypač tuo metu, kai ji buvo jam dedikuota,— Varšuvoje. Konstantinui ją skambinant, Povilas, kuris mėgdavo rytą ilgiau pamiegoti, paleisdavo į jį šliurę, o pats nusigręžęs užsitraukdavo anklodę ant ausų. Tačiau sugrįžęs 1920 m. iš Amerikos, kai jam tą dainelę paskambinau ir padainavau, prisiminė ją visą ir nudžiugo, kad ji išliko. Ta proga jis prisiminė ir kitas smulkmenas ir dalykus, kuriuos jam teko patirti Varšuvoje.

Bet mes dabar esame Druskininkuose, mūsų mažame, jaukiame namelyje. Ten dabar vyksta įdomūs dalykai. Kastukas pasakoja apie savo naujus draugus — apie Volmanus. Tai labai įdomi šeima ir labai jam draugiška. Jų sūnus Bronekas mokosi kartu su Kastuku dailės mokykloje. Per jį susipažino ir susidraugavo su visa šeima. Kastukas moko jų dukrelę Halką muzikos, o Volmanienė — motina — yra nuostabi moteris: ji gyvo proto, entuziastė, didelė meno mylėtoja ir gerai nusimananti. Ji greitai pajuto Čiurlionio originalų talentą ir neeilinį jo intelektą. Bet apie juos buvo ir dar bus daug pasakojama. O dabar jis pasakoja, pasakoja gyvai, vaizdžiai ir būtinai su sąmoju.

Štai jis eina Drezdeno gatvėmis, pakelia akis į šv. Sofijos bažnyčios bokštą. Koks jis grakštus, tas bokštas, bet jis kažkaip rūsčiai, išdidžiai žiūri į žemiškąją žemę. O kaip jo varpai skamba!

Štai Cvingeris, paveikslų galerija, o toje galerijoje — tūkstančiai paveikslų. Kastukas išima iš dėžės krūvą atvirukų, rodo juos mums ir pasakoja, aiškina. O štai šita žvaigždžių karalienė,— ji ir galerijoje turi savo rezidenciją, atskirą kambarį. Tai Siksto madona garsaus Rafaelio, kuris ir pats mums, vaikams, atrodo lyg užsisvajojusi mergaitė su ilgom garbanom. O čia, tasai senelis su ilga barzda ir raukšlėtu veidu ir tokiu išmintingu, perveriančiu žvilgsniu — tai didysis Leonardas da Vinčis, kurio Džokonda padovanojo pasauliui gražiausią moters šypseną, o jis pats svajojo skraidyti kaip paukštis.

— Pamanykit, vaikai,— kaip gera būtų skristi! — ir Kastukas papasakojo mums Ikaro istoriją ir pasakė, kad dabar jau žmonės skrenda lėktuvais — aeroplanais.— Bet aš norėčiau skristi savais sparnais — kaip Ikaras,— pridūrė.

Toliau pamatėme Miuncheno galerijoje kabantį paveikslą, berods, Rubenso. Tai siaubinga liūtų medžioklė, kuri mane nepaprastai sukrėtė. Jonas, išvydęs, kaip liūtas, įsikibęs į arklio šoną, drasko jį, nedrąsiai paklausė:

— Tai kas ką medžioja, ar žmonės liūtą, ar liūtas žmones?

O Kastukas atsakė:

— Kas nugalės, tas bus medžiotojas.

Matėme taip pat Niurnbergo miestą, kuris atrodė kaip muziejus, pilnas gotiškų bokštų ir bokštelių. O Beklino autoportretas, kažkodėl su žmogaus kaukole, man nepatiko. Tik „Mirties sala" padvelkė liūdesiu ir sukėlė kažkokį nerimą.

O paskui? Paskui vėl kiti dalykai. Lipame su juo kartu į Kaukazo kalnus, lydime visose jo kelionėse ir žavimės visais stebuklais: ir kalnais su ledinėmis viršūnėmis, ir Tereku, ir rūsčia uolėta Juodąja jūra. Ant laivo denio kažkokia sena gruzinė sėdi, linguodama galva ir pečiais, lyg suptų mažą vaiką, ir dainuoja vis tą pačią trumpą melodiją. O toliau, kalnuose, vėl suskamba stiprus vyriškas balsas: „O mezurne, o mezurne šene čereme". Kastukas aiškina, kad zurna yra toks gruzinų liaudies instrumentas. Kažin, ar tai tiesa? Išmokė mus gruziniškai sveikintis: „Kamar džioba! — Gagi mardžios".

— O gal šiai dienai gana? Ryt parodysiu jums Juodosios jūros dovanas, o dabar einu apsižvalgyti.— Ir jis su tėvu išeina į sodą, susėda altanoje ir šnekučiuojasi.

VASAROS DIENA PRIE RAIGARDO

Vieną vasaros rytą brolis, anksti atsikėlęs, sušuko:

— Ei vaikai, į Raigardą! Greitai greitai ruoškitės!

Sujudo lyg skruzdėlynas visas mūsų namelis. Ėjome visai dienai, tad reikėjo pasiimti bulvių maišelį, druskos. Mama, užlipus palėpėn, atpiovė rūkytų lašinių gabalėlį. Tai bus puota! Kepsime bulves, baravykus ir valgysime su lašiniais. Kastukas savo kambarėlyje ruošė dėžę su dažais, o Valė, kaip visada, plovė teptukus. Išsirengė visi — broliai su šakotomis kaduginėmis lazdomis, mažesni vaikai su ryšulėliais. Kastukas — visų priešaky. Iškeliavome.

Buvo ankstyvas saulėtas birželio rytas — šienapiūtės laikas. Jautėsi artėjanti kaitra; danguje nė vieno debesėlio — tylu ir tvanku. Kelią į Raigardą pasirinkome mūsų tuo metu vadinama Ežero gatve, kuri jungėsi su Pariečės plentu. Perėję plentą, nuėjome tiesiu keliu, vedančiu į Pervalkus, ir iškart atsidūrėme miške.

Tik įėję į mišką, tuojau pajutome didingą jo grožį. Juo tolyn, juo tankesnis darėsi šilas, juo aukštesnės ir storesnės augo pušys. Reikėjo gerokai užversti galvą, norint pamatyti šimtametės, išdidžiai išsitiesusios ir šakas plačiai iškėtojusios pušies viršūnę.

O koks nuostabus tas senasis Druskininkų miškas, kaip jį mylėjo Čiurlionis! Kokių vaizdų sukeldavo, kokių minčių įkvėpdavo nuotaikingas, nepaliaujamas senų pušų ošimas! Kokie ritmai gimdavo, žiūrint į grakščius pušų liemenis, panašius į antikines kolonas!.. Iš pat jaunystės brolis mėgdavo įvairiu laiku klaidžioti po miško tankumyną, tai saulėtekį sutikdamas, tai vidudienio tylos klausydamas, tai žvaigždėtą naktį miške paežeriais vaikštinėdamas. O kai kildavo audra, apsigaubęs apsiaustu, jis skubėdavo į mišką pasiklausyti šėlstančios vėtros ūžimo.

Kartą, sugrįžęs iš pasivaikščiojimo, brolis pasakė:

— Tos pušys kažkaip ypatingai ošia — skamba visai kaip styginių orkestras.

Ir kadaise, dar vaiko vaizduotėje gimusi, širdyje išugdyta ir išnešiota jaunystėje, paprastai ir nuoširdžiai suskambėjo miško poema. Tai vėjo banguojančių ritmų įkvėpta, vidudienio saulėtos harmonijos pripildyta, ryto skaidrumu švytinti pirmoji lietuviška simfonija „Miške".

Atsimenu, tą rytą, apie kurį pasakoju, miškas mus pasitiko iškilminga tyla. Ryto tyla — kai virš nuskurusių dzūkų kaimelių pakilusi saulė siunčia jiems pirmuosius spindulius. Miške tik ką pabudę paukščiai lyg sveikinosi, persimesdami šūksniais. Tai šen, tai ten pasigirsdavo jų klyksmas. O pušys stovėjo ramiai, lyg kylančios saulės apakintos. Ir tik retkarčiais, švelnaus vėjelio pažadintos, kažką viena kitai tarsi pakuždėdavo ir vėl nurimdavo. O tas kuždesys ėjo ir ėjo per visą mišką, sklido kaip aido nešama daina ir tik kažkur toli susiliedavo su rugių laukų bangavimu.

Bet ne visada toks ramus mūsų senelis šilas. O, kaip užsirūstina jis, kai tenka jam su viesulu grumtis! Kai juodi debesys šliaužioja pušų viršūnėmis, o šiaurys drasko jų šakas ir verčia lankstyti išdidžias galvas. Tada pušys nepasiduodamos, petys į petį sustojusios, tvirtai šakomis susirėmusios, gina savo šimtametę garbę. Tik stovi ir linguoja viršūnėmis, tarsi stebėtųsi šiuo pasauliu. O ūžesys vis kyla ir kyla lyg įaudrintoje jūroje, lyg dinaminėmis bangomis kylanti simfonijos kulminacija. O paskiau vėl viskas nutyla. Girdi lyg nuslopintą styginių „con sordino" garsą, švelniai glostantį spygliuotas šakas. Tada atplaukia nauji ritmai, vienodi, ramūs, kaip krintantys lietaus lašeliai.

Ir kaip visa tai primena pirmųjų Čiurlionio paveikslų nuotaikas ir fantastinius vaizdus! Štai viename paveiksle miško glūduma. Prieblandoje
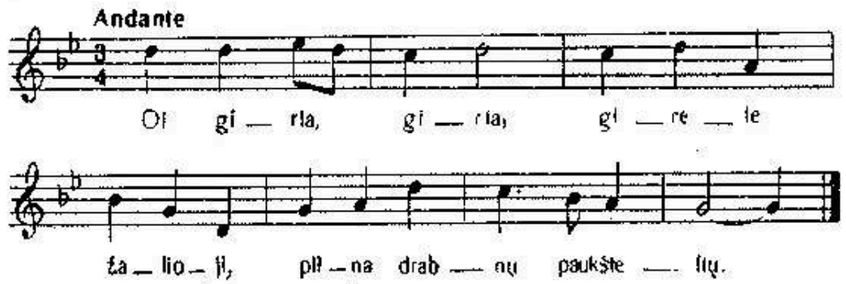
matyti, kaip viena pušis, viesului neatsispyrusi, pasviro į šalį ir, tik šakomis į kitas, stipresnes, atsirėmusi, išsilaikė nenugriuvusi. Jos įžulni linija sudaro lyg arfos kontūrus. Grakščios, tiesios pušys, į eilę sustojusios,— tai arfos stygos. Kylantis tarp medžių rūkas virsta vos matoma ranka, kuri groja arfos stygomis. O miškas, paskendęs savo ošiančioje harmonijoje, pritaria arfos giesmei.

O, kaip gera po audros miške, kai saulė vėl suspindi rasos lašeliuose! Tada mišką pripildo tokia didinga ramybė,— atrodo, kad pušys, sulaikiusios kvapą, kažko klausosi... Tada girdi nuostabias harmonijas! Klausai ir nori susilieti su ta amžinai siaudžiančia miško daina, tai vėl nori pavirsti mažu vabalėliu ir laipioti ramunių stiebais.

Štai iš tolimųjų margų pievų atplaukia piemens dainelė. Ji tokia artima, tokia saulėta ir skaidri, kaip šis vasaros vidurdienio dangus. Tai dūdelės melodija, paprasta ir nuoširdi, kaip ir ją grojančio vaiko nežinanti piktybės širdis.

Ilgai ėjome šilu į Raigardą, o pušys lydėjo mus, retkarčiais tylomis lyg atsidusdamos ir galvomis palinguodamos. Taip mums beeinant, kelias pradėjo kilti aukštyn, o šilas retėti. Artėjo smėlynų kalneliai su jaunom pušaitėm ir kadugynais. Smėlį dengė sausos pilkšvos samanos ir čiobreliai.

— Jau netoli Raigardas! — sušuko Kastukas ir užtraukė savo mėgstamą dainą:

Oi giria, giria,
Girele žalioji,
Pilna drabnų paukštelių...

Giedrą dienelę
Paukšteliai čiulbėjo —
Ūkanotą tylėjo.

Mes visi tuojau pritarėm, ir skambi daina pasklido po pušynėlius. Bet staiga daina nutrūko. Kastukas, ėjęs keletą žingsnių pirma mūsų, sušuko:

— Ei, ei! Žiūrėkite, Raigardas!

Nors sunku buvo eiti per smėlynus, tačiau, įtempusi visas jėgas, pribėgau prie tos vietos, kur stovėjo brolis, ir nustebau. Po mūsų kojomis, kiek akis matė, atsiskleidė didingas slėnis, violetine miškų juosta apsuptas. Visą jį dengė žalia pieva, per vidurį vingrus upokšnis, šen ten žaliais krūmais apaugęs. Kaip platu! Kaip erdvu!

Tai čia, anot žmonių pasakojimų, nugrimzdęs tas didysis miestas Raigardas — su fantastiškais bokštais, su skambančiais Velykų naktį varpais, su balto marmuro sienomis ir auksiniais stogais. Tai to vargšo paskendusio miesto gyventojų gerosios vėlės klaidžioja po raistus ir kaip žvaigždės danguje žiba vidunaktį pelkėse. Tai iš to miesto piktosios vėlės išeina naktį pakelėse gąsdinti pravažiuojančių žmonių, visokių piktų išdaigų jiems krėsti. Tai čia tylią naktį girdimas širdį veriantis šauksmas: „Gelbėkit, gelbėkit, skęstu!"— tai vienoje vietoje, tai kitoje, tai vyriško balso, tai moteriško. Tai čia mėnesienoje girdėti nuostabi muzika, lyg iš po žemės sklindanti, tokia liūdna, bet kartu guodžianti, negirdėtų instrumentų garsais aidinti. O kokios klastingos tos žaliosios erdvės, margaisiais gėlynais nusėtos! Čia ne vienas šienpiovys, pataikęs koją į plaukiantį kupstą, dingo it prarajoje su dalgiu ir pustykle — liko tik šiaudinė skrybėlė, plūduriuojanti vandens paviršiuje. Čia ne vienas piemenėlis, dingusios karvės ieškodamas, ir pats vandens bedugnėje galą gavo. Veltui jis buvo motulės laukiamas ir apverkiamas. Ne kas kitas, kaip Raigardo požeminiai gyventojai pasigrobdavo vargšus žmones, kad jų kalbos ir dainų neužmirštų. Tad Švendubrės, Pervalkų ir kitų kaimų moterys, išleisdamos savo vyrus šienauti, o vaikus ganyti, aprūkydavo juos švęstomis žolelėmis ir įprašydavo neiti į tas vietas, kur po žolynais ir samanomis klastingai slapstėsi gilios versmės, vedančios į Raigardo paskendusį miestą.

Ir mums tą puikią vasaros dieną teko išgyventi neįprastų dalykų.

Suradę patį aukščiausią kalną, nuo kurio visas Raigardo slėnis buvo matyti kaip ant delno, susėdome juo pasigrožėti. Ilgai tylėjome. Niekas nenorėjo pajudėti, nė pirmas prašnekti. Atrodė, ką bepasakytum,— viskas būtų tuščia ir nereikalinga.

Taip mums besėdint, staiga Kastukas parodė keistą reginį. Toli toli, gale slėnio, pamiškėje, saulės apšviestoje pievoje žaibavo. Kas tai galėjo būti? Dangus giedras, nė vieno debesėlio, o čia viršum pievos žaibuoja. Ir taip keistai, tai viename pievos gale, tai kitame tik švysteli pažemiais žaibas, o kitoje lankos pusėje jam tuojau pat atsako kitas. Ir beveik be pertraukos: tai čia, tai vėl toliau, taip ir perveria visą pievos paviršių skaidri, nors ir saulės spindėjimo kiek nublankinta šviesa.

— Argi ten toli audra? — paklausėm.

— Kaip gali būti audra, jeigu debesų nėra. Reikia įsitikinti,— pasakė Kastukas.

Ir, nieko nelaukęs, nusiavė batus, pasiraitė kelnes ir leidosi į kelionę. Žinoma, kiti broliai tuojau pasekė jį, palikę mus, seseris, ir kitas mergaites vienas; tik prisakė toli neiti.

Mes tuo tarpu prisirinkome šakų laužui ir susėdusios, brolių laukdamos, pradėjome pinti iš čiobrelių vainikėlius. Kartkartėmis, pažiūrėjusios į Raigardo pievas, matėme, kaip broliai brido vis tolyn, o jų siluetai darėsi vis mažesni. Pagaliau jie pradingo už krūmų, ir mes pradėjome nerimauti. Prisiminė visi pasakojimai apie paskendusius raistuose žmones, ir pasidarė taip graudu ir neramu — vaizduotėje kilo pačios baisiausios prielaidos. Taip sėdėjome gal valandą, gal dvi, ir mums pasirodė, kad visa aplinka prisipildė kažkokios grasos,— niūriai atrodė violetiniu šydu apgaubti tolimi miškai, niūri ir žalia pieva, o upokšnis iš žaismingai išrangytos juostos virto kažkokia baisia šnypščiančia gyvate.

— O gal jų jau nebėra? — pasakė nedrąsiai Valė.

Aš net virptelėjau, ir ši diena pasirodė man baisiausia mano trumpame gyvenime.

Prisiminė žiemos vakarų pasakojimai apie Raigardo vaiduoklius ir įvairiausius nuotykius, kurie ištikdavo važiuojančius nakčia pro Raigardo slėnį. Labiausiai įsmigo į atmintį pasakojimas apie baisųjį Šibuką. Mat, Raigardo slėnio pakraštyje buvo supiltas kelias iš Druskininkų į Pervalkų kaimą. Šis kelias žmonių buvo pramintas Ilguoju tiltu. Čia ir vaidenosi. O štai kas vieną kartą atsitiko ant to Ilgojo tilto.

Buvo žiema. Daug sniego priversta, ir sniegu buvo apkibusios pakelėse augančių pušų šakos. Naktis. Mėnesiena. Šviesu kaip dieną. Ilgojo

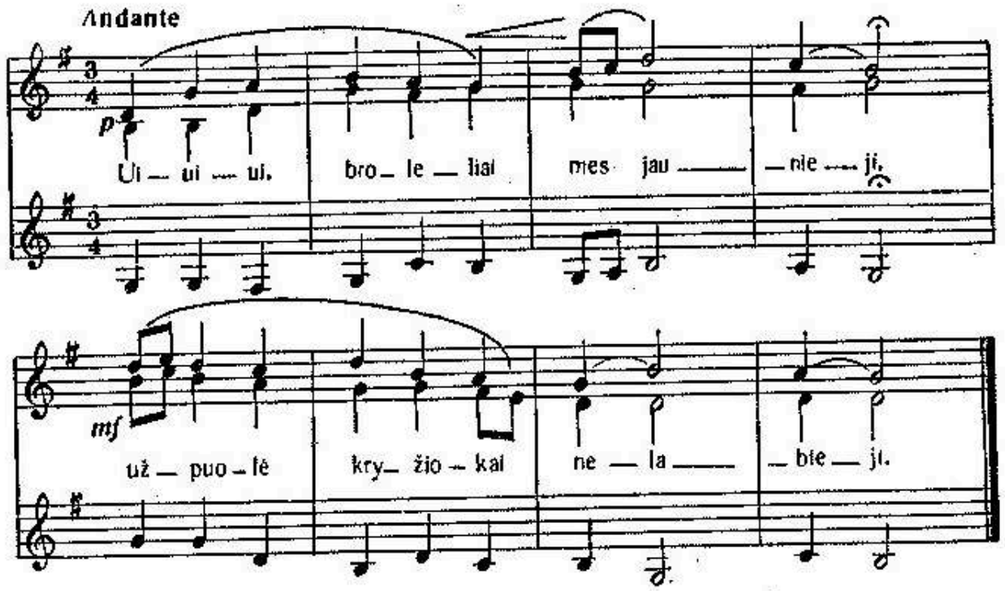
tilto kelias tiesus, rogių nublizgintas, smagus važiuoti (mat, buvo penktadienis, tai daug į turgų ir iš turgaus važiuota). Atrodo, netikėtum, kad ant tokio kelio galėtų vaiduokliai rodytis. „Tai vis baikščių bobų ir girtų plepalai",— taip galvojo iš Druskininkų į Pervalkus važiuojąs žmogus. Žiemos dienos trumpos, tad, vos spėjęs turguje malkas parduoti ir pas Maušę „pasišildyti", jis net nepastebėjo, kad jau temsta ir nė vieno kaimyno nebematyti — visi namo išsiskirstė. „Na, tiek to. Parvažiuosiu pats vienas",— galvojo kaimietis. Bet ne taip paprasta, kaip jis manė, žiemos naktį pervažiuoti per nelemtą tiltą. Štai, tilto vidurį privažiavus, staiga arklys stabtelėjo, įsirėmė kojomis į slidų kelią ir nė iš vietos. Žmogus ir žodžiu, ir botagu ragina — nieko nepadeda, rogės nejuda. Išlipo iš rogių sužinot, kas atsitiko. Ugi žiūri — skersai kelio dailus baltas ožiukas begulįs. Kojos suraišiotos — matyt, kam nors, iš turgaus vežant, nuo rogių nusirito. „Toks dailus, bus vaikams lauktuvių",— pagalvojo žmogus ir įsikėlė ožį į roges. Čia ir prasidėjo visos nelaimės. Kiek pavažiavęs, linksmai nusiteikęs žmogelis atsisuko pažiūrėt į savo laimikį: ožiukas begulįs ramiai, lyg ketintų užmigti. Žmogus jį paglostė ir pasakė švelniai, dzūkiškai: „Cibukas, cibukas". Ugi ožys, baisiausiai akis išvertęs, pasisuko į jį ir juokdamasis prašvepleno: „Šibukas, šibukas". Žmogui iš baimės visos blusos apmirė. Apikaklę pasistatęs, kad nieko aplink nematytų, sudrožė arkliui botagu ir, tik netoli namų atsipeikėjęs, išdrįso dar kartą atsargiai pasižiūrėti į roges. Bet rogės buvo tuščios — nei cibuko, nei šibuko jose nebebuvo.

Atsimenu, kai motina baigė pasakoti šį atsitikimą, brolis pridarė įvairiausių šibuko eskizų: tai su ilga balta barzda, tai su siaubingai išverstomis akimis, tai su nedailiai iškelta aukštyn uodega. O aš įkyrėjau jam, vis prašydama: nupiešk dar vieną šibuką, dar su mėlynom akim, su pypke dantyse, su užriestais ragais, su stačiais ragais, tai vėl — į velnią panašų. Kadangi brolis mėgdavo žaisti su vaikais, tai ir pripiešdavo mums tų šibukų devynias galybes. Bet, matyt, ir jį patį sužavėjo šibuko motyvas. Jei pasklaidytume išlikusius Čiurlionio eskizų sąsiuvinius, tai pamatytume, kiek ten įvairiausių ožio variantų.

Tai tokios mintys ir prisiminimai šmėsčiojo mūsų vaizduotėje šią puikią vasaros dieną, brolių belaukiant.

Tik staiga išgirdome toli toli jaunų vyriškų balsų traukiamą dainą.

„Tai jie, tai tikrai jie dainuoja!" Iš tikro tolumoje darniai skambėjo daina:

Ui-ui-ui broleliai, mes jaunieji,
užpuolė kryžiokai nelabieji.

Miškai ir pievos kėlė dainą į padanges, ir Raigardo slėnis vėl nušvito visomis spalvomis, pievos sumirguliavo žiedais, o upelis ėmė vikriai vinguriuoti ir šnekučiuotis su „žvarbiais akmenėliais". Daina vis artėjo, pripildydama mūsų širdis neišpasakyto džiaugsmo. O, kokia graži buvo ta daina!

Pasirodo, kad broliai grįžo kitu keliu, pamiške, nenorėdami vėl per raistus klampoti ir galo ieškoti, todėl mes jų grįžtančių ir nematėme. Grįžęs Kastukas papasakojo mums apie stebuklinguosius žaibus.

— Tai buvo paprasčiausias, bet labai įdomus dalykas,— kalbėjo jis.— Toli, pamiškėje, šienpioviai piovė šieną. Jie buvo taip toli nuo mūsų, kad paprasta akimi negalėjome jų matyti. Bet jų dalgiai atsispindėjo saulėje, ir kiekvienas mostelėjimas dalgiu suliepsnodavo it žaibas, skleisdamas šviesą per visą pievą. Todėl mums ir atrodė, kad žaibuoja.

Po šio nuotykio ir pasivaikščiojimo, gerokai išalkę, vyresnieji pasileido į mišką grybauti, o mudvi su Vale pristatė bulves kepti. Tad užkūrėme laužą ir laukėme, kad smėlis po juo įkaistų. Tada užkasėme į smėlį

bulves ir uždengėme degančiomis šakomis. Netrukus grįžo grybautojai. Deja, baravykams buvo dar per ankstus laikas, tad pririnko ūmėdžių, kazlėkų; vienas kitas rado net rudmėsę ir labai džiūgavo.

— Vienu žodžiu, valgysime šungrybius,— pasakė Kastukas.— Mama pasijuoks iš mūsų grybų patiekalų.

Iš tikro šiuo atžvilgiu mes buvome išpaikinti, nes Druskininkų miškuose augdavo tokia daugybė baravykų ir rudmėsių, kad mama jokių kitų grybų nepripažindavo. Visi kiti grybai buvo, anot jos, šungrybiai.

Kaip linksma buvo susėsti prie laužo, ant žarijų kepti druska pabarstytus grybus, dainuoti linksmą dainą ir laukti puotos. Kastukas papasakojo, kaip šienpioviai nepatarė jiems grįžti tuo pačiu keliu, nes esą pavojinga dėl tų paslėptų po samanų kupstais versmių. O, be to, ir šiaip devynias galybes prišnekėję — kaip tikri dzūkai, kurie, sutikę jiems patinkamą žmogų, atverdavo širdį ir ypač mėgdavo apie visokius stebuklus pasakoti. Tad iš jų Kastukas sužinojo, kad šis upelis išplukdo į paviršių iš paskendusio Raigardo miesto visokių daiktų: tai duris, beveik sveikas, tai durų rankena randama upelio dugne, tai karolių virtinė, tai sidabrinė sagtis. Tik visa bėda, kad ir kur padėtum tuos daiktus, kad ir kaip paslėptum ar užrakintum, visi jie per naktį dingsta. Matyt, „jie" ateina ir atsiima savo daiktus. Vienas šienpiovių pats radęs sidabrinį moterišką batelį, bet tokį mažytį, kad nė viena Gerdašių kaimo mergina negalėjusi į jį kojos įsprausti. Kas iš to, kad per naktį ir tas batelis dingęs.

Taip bešnekučiuodami, valgėm grybus su lašiniais ir keptomis bulvėmis. Po priešpiečių nusileidome į upelį vandens atsigerti, o Kastukas, pasistatęs molbertą ir išsiėmęs paletę, pradėjo dėlioti dažus ir ruoštis darbui. Jis dirbo iki saulėlydžio be pertraukos ir su mumis nekalbėjo, o mes, išsiskirstę kas sau, suradome, ką veikti. Vaikinai laipiojo į medžius, norėdami iš ten pamatyti Druskininkų bažnyčią, tai vėl taisė kadugines lazdas ir žaidė kažkokį žaidimą, o mes, mergaitės, vaikščiodamos pievų pakraščiais, rinkome mamai gėles — daugiausia melsvąsias ašariukes, kurios augo pačioje upelio pakrantėje.

Taip praėjo ilgos valandos. Kastukas dirbo susikaupęs ir visai nekreipė dėmesio į mūsų išdaigas bei žaidimus. Jis, kaip visuomet tokiomis valandomis, buvo lyg dingęs, lyg išnykęs iš mūsų tarpo, kažkur savame pasaulyje užsidaręs, nieko negirdėjo ir nieko nematė, kas aplink jį darėsi. Veidas susikaupęs, akys gilios ir tolimos...

Ir tik kai saulė gerokai prie žemės priartėjo, kai medžių ir krūmų šešėliai pradėjo tįsti ilgyn, išgirdome stiprų ir tokį džiugų balsą, kuris šilta jausmo banga pripildė mus visus, jau sėdinčius ir laukiančius kelionės namo.

— Ei, ei!!! Op, op!!! — pasigirdo Kastuko skambus balsas. — Kur jūs? O-ho-ho!

Atsiliepėm ir suėję bėgom žiūrėti paveikslų.

Ir štai pamatėme ant molberto tris Raigardo slėnio eskizus, kurių trečiasis buvo vos pieštuku užbrėžtas. Vienas jųjų jau žėrėjo spalvomis.

— Dar nebaigtas,— pasakė brolis,— teks dar ne kartą grįžti.

Broliai vėliau pasakojo, kad jis žavėjosi ne tik Raigardo peizažu, bet ketino piešti ir kitą, fantastiškąjį Raigardo miestą, ir šį, esą, jis piešiąs žymiai ilgiau.

Kai jau paveikslai buvo apžiūrėti ir įspūdžiais pasidalinta, prasidėjo tikra linksmybė. Kastukas paprastai po darbo (tai net aš, maža mergaitė, pastebėjau) visada būdavo triukšmingai linksmas. Jo veidas švytėdavo tokiu užkrečiamu džiaugsmu ir linksmybe, kad viskas aplink turėdavo džiaugtis ir juoktis kartu su juo. Jis bematant visus išjudindavo. Ir šį kartą vieną apvertė, kitam niuktelėjo į pašonę, su trečiu lenktynių aplink medžius ir krūmus pasileido. Visi bėgiojome, šokinėjome per krūmus, vertėmės nuo kalno kūliais. Nustebęs senis Raigardas, nepratęs prie tokių triukšmadarių, pradėjo pamažėl niauktis, ir mes nė nepastebėjome, kaip saulė nusileido. Namo? Bet kur tau namo! Kastukui pats įdomiausias laikas, kai pradės raganos ir velniai rinktis, kai pradės puotas ir šokius ruošti. Tai bent kartą bus tikrai linksma! Ko čia mums skubėti? Tad pasklidome vėl šakų rinkti ir užkūrėme tokį laužą, kad dūmai aukščiau už aukščiausias pušis pakilo, o liepsna darėsi kaskart raudonesnė — mat, temo. Ir vėl viena po kitos suskambėjo dainos.

Taip mums besilinksminant, visai sutemo, ir man pasidarė baugu. Tad įsikibau į Kastuko ranką, nes su juo aš nieko nebijodavau.

— Na, dabar eisime namo. Kad tik kelio nepamestume, tai visas raganas pakeliui išvaikysime,— pasakė jis linksmai.

O vis dėlto kažkaip baugu. Tikrojo kelio nebuvo, jį reikėjo dar susirasti, o kol kas ėjome tarp kalnelių, apaugusių krūmais, ir klampojom per smėlynus.

— Kelias bus kairėje, žinokit! — pasakė Kastukas.— Sudie, Raigarde, sudie, stebuklingas mieste, sudie, pasakų, vaiduoklių, laumių ir raganų šalie!!!

Einame ir einame per smiltynus, o kelio kaip nėra, taip nėra. Tai įkopiame į pušaitėmis apaugusią kalvą, tai vėl nusileidžiame į smėlio marias, ir taip be galo. O jau taip sutemo, kad kelio ir priėjęs neįžiūrėtume. Bet Kastukas linksmas, juokauja, dainuoja; kartais erzindamas pagąsdina. Bet štai, prasispraudę pro jaunų pušaičių tankumyną, išėjome į aikštelę, iš kurios pamatėme tai, kas mus visus sukrėtė. Priešais mus iškilo kalva, kurios viršūnėje degė laužas, o aplink jį sėdėjo kažkokios baidyklės pasišiaušusiais plaukais, netgi su ragais ir barzdomis. Ilgomis, plonomis lyg stagarai rankomis jos graibė žarijas, o burnos jų buvo išsišiepusios. Jos atrodė panašios į giltines. Aš surikau ir prisispaudžiau prie Kastuko. Toks siaubingas man pasirodė šis vaizdas. Vėl prisiminiau visas pasakas apie Raigardo vaiduoklius ir maniau, kad jau dabar tikrai patekome į jų nagus. Pradėjau prašyti Kastuką, kad grįžtume, pabėgtume ir neitume į tą pusę. Taip stovėjome akimirką, svyruodami ir nežinodami, ką toliau daryti. Bet staiga Kastukas, atidavęs mane Petro globai, paėjėjo keletą žingsnių pirmyn, ir tuojau pat išgirdome jo linksmą, nakties glūdumoje ypač šviesiai skambantį juoką:

— Eikšekit, vaikai, eikšekit, kariausime su raganomis ir velniais!!!

Ir kol mes spėjome žengti keletą žingsnių, jis jau stovėjo prie laužo ir mostagavo lazda. Laužo fone atrodė, kad jis iš tikrųjų kertasi su kažkokiomis baisiomis nežemiškomis būtybėmis. Kai priėjome arčiau, viskas paaiškėjo, ir mes taip pat, kaip ir Kastukas, prapliupome juoku. O buvo štai kas. Iš už kalvos patekėjo didelis raudonas mėnulis — jis buvo toks raudonas, kad iš tikrųjų atrodė lyg degantis laužas, o jo fone ant kalvos augantis didelis kadugių krūmas su išsikėtojusiomis šakomis buvo panašus į kaulėtas baidyklių rankas, pasišiaušusius plaukus ir klaikiai išsišiepusius barzdotus veidus. Visa kita papildė mūsų visokiems nuotykiams ir stebuklams pasirengusi ir nakties tylos bei prisiminimų įkaitinta vaizduotė. Užlipę ant kalno, patampėm „raganas" ir „velnius" už pasišiaušusių plaukų ir, linksmai šūkaudami, nubėgome į pakalnę. O mėnulis, atsilygindamas už iškrėstą pokštą, parodė mums kelią į Druskininkus. Kai išėjome į tikrąjį kelią, Kastukas vėl užtraukė dainą. Dabar jau nieko nebijodami, artėjome prie namų.

Tai buvo nuostabi naktis. Ar ne tokia naktis įkvėpė Čiurlionį sukurti tuos giliai įprasmintus miško paveikslus? Štai viename paveiksle matome žvaigždėtą naktį. Šimtametės pušys išeina iš tankumynų, išdidžiai pakėlusios vainikuotas galvas, lyg išminčiai ar valdovai, į seimą susirinkę svarbių reikalų aptarti,— tokie rimti ir galingi atrodo tie miško milžinai. Tik su žvaigždėmis pripratę kalbėtis, tik su viesulu kovoti. Viena pušis priešaky kitų išėjus, lyg vesdama paskui save visą eiseną, lyg, išėjus į aikštę, norėtų paskelbti negirdėtą tiesą. O kitos pušys stovi tarsi susimąsčiusios ir klauso. O gal tai ta puiki tema iš simfoninės poemos „Miške", kuri taip srautingai veržiasi aukštyn į žvaigždėtą dangų? O tos kitos pušys, ar jos nepripildo nakties tamsos kažkokiomis žavingomis harmonijomis, supintomis iš juodų šešėlių ir pilkšvai melsvų rūkų, apgaubtomis žvaigždėtu dangaus skliautu. Taip tylu miške...

Grįžome per mišką tylėdami, o brolis ėjo pirma mūsų, matyt, susikaupęs, susimąstęs, nes tik retkarčiais, mus lyg prisiminęs, lyg pabudęs iš kokio gražaus sapno, paklausdavo mažesniųjų:

— Ar nepavargot, nesušalot?

Tuo baigėsi ši puiki kelionė į Raigardą. Namie motutė laukė su vakariene, kurios metu Kastukas, kaip visada, linksmai ir vaizdingai papasakojo tėvams visus mūsų nuotykius. O, kaip gera buvo miegoti ir sapnuoti mūsų nuostabų senuką Raigardą su visomis gerosiomis ir piktosiomis dvasiomis, kaip gera sapnuoti žalias lankų erdves, upeliuko išsirangiusią juostą ir violetiniu rūbu apgaubtą tolimą mišką! O miškas siaudžia gaudžia savo begalinę dainą arba tyliai seka Raigardo legendas. Kažkur toli toli suskambo toks jaunas, toks mielas Kastuko balsas:

— Oi giria, giria, girele žalioji! — ir susiliejo su miško daina.

SMĖLIO KALNELIS

„Jau greit mėnuo, kai esu Druskininkuose, o laikas praėjo kaip viena diena. Kartais būna liūdna, kartais žmogus susimąstai apie geresnius laikus, kurie praėjo, ir apie tuos, kurie turėtų ateiti, kartais ir labai liūdna pasidaro, bet tai tik kartais — šiaipjau vakarais būnu kur nors prie Nemuno ar prie ežero, kada daugiau tenka mąstyti. Tačiau laiką paprastai praleidžiu linksmai. Visiška laisvė, su nieku nesusidedu, dėviu aliejiniais

dažais išteptiotomis kelnėmis ir Stasio švarku... keliuosi septintą valandą ryto ir einu tapyti... Stasys, Petras ir Jonas taip pat visuomet drauge būna mano „plein aire". Ratnyčėlės krantais nuėjome iki Latežerio.— Nuostabūs krantai... vietomis būna kažkas panašu į pirmykščius miškus, tai vėl laukiniai urvai, jaunutės giraitės, na, žodžiu, puiku, ir tas puikumėlis toks didelis, jog nieko negalėjau tapyti."

Tai laiškas iš Druskininkų Povilui į tolimus kraštus, laiškas, kuris turėjo nunešti mūsų atsiskyrėliui giedros namų nuotaikos, o drauge su tuo ir skausmingą ilgesį. O, kaip gera būtų, mielas broli atsiskyrėli, nusiųsti tau mažą gabalėlį mūsų žydrojo lietuviško dangaus — gal pajustum mūsų spindinčio vasaros ryto alsavimą. Ar atsimeni gandrą, jo lizdą ant ežero kranto, jo sausą snapo klegesį? Jis tapo tavo simboliu: „Povilas — gandras; toks ilgakojis, kreivasnapis",— taikliai praminė Konstantinas brolį. Jis išskrido už jūrų marių. O motina kiekvieną pavasarį susimąsto ir liūdną žvilgsnį įsmeigia į tolį:

— Visi gandrai grįžta, tik manasis negrįš... Tai liūdna pavasario pradžia.

Kastukas ją paguodžia, nuramina:

— Negali būti, Povilas toks šaunus, jis ilgisi mūs, parvažiuos ir parveš dar jums, mamyte, keletą anūkų. Tai bus šventė! — Taip tikisi Konstantinas, tačiau Povilo nei jis, nei tėvai nebepamatys.

O kelionės į Latežerį peizažų tapyti buvo tikrai puikios! Tik manęs nė karto neėmė, nes buvau per maža tokiai tolimai kelionei. Berods, ėjo sesuo Valė, o gal ir vyresnė sesuo, bet pasakojimai apie tas stebuklingas Ratnyčėlės pakrantes, kurios „primena Amazonės miškus", baisiai jaudino. Į artimesnius „plenerus" brolis vesdavosi ir mažesnius vaikus. Gerai atsimenu savo pirmąją kelionę su Kastuku smėlio kalnelio tapyti. Brolis nešėsi dėžę su dažais, sudedamą molbertą ir kėdutę. Mane laikė už rankos, ir mudu išėjome pro daržo vartelius ir žygiavome per pievą ir miškelį į tuos smilčių kalnelius, už kurių saulė nusileisdavo. Pakeliui, eidami per beržynėlį, rinkome uogas ir narstėme jas ant smilgų — parnešime mamai. Giraitėje sutikome piemenuką, ganantį karves. Jis turėjo nusipynęs iš pušų šaknų mažytę pintinėlę. Kastukas, žinoma, tuojau ja susidomėjo, pradėjo klausinėti berniuką, kaip jis ją padaręs, nors mums tai buvo ne naujiena, nes tėvelis mokėjo ir mus mokino pinti iš pušies šaknų ir žilvičio labai gražias kraiteles. Susidomėjo jis labiau pačiu berniuku, kuris,

atsimenu, turėjo dideles mėlynas akis ir kalbėjo lietuviškai. Berniukas, priėjęs prie manęs, nedrąsiai atkišo man pintinėlę.

— Te tau, gali uogas susidėti.

Brolis davė jam varinį penkioką ir paklausė:

— Ar dūdelę irgi moki pasidaryti? Kai pasidarysi, atnešk man — kartu padūduosime.

Susidėjom uogas į kašelę ir nuėjome toliau. Bet čia mane ištiko nelaimė. Kopdama į smėlio kalvelę, netyčia apvožiau kašelę, ir mano žemuogės pabiro į smėlį. Aš, žinoma — bliaut. Turėjome grįžti į giraitę ir vėl prisirinkti uogų. O priešais kalvelę jau stovi dėžė su dažais, molbertas ir ant jo kartonas. Brolis sėdi susimąstęs ir į mano įkyrius klausimus atsako nei šį, nei tą. Aš įsižeidžiu ir einu aplink pušaites, ieškau baravykų, kuriems dar ne laikas augti. Prisiskinu čiobrelių, bandau vainiką pinti, bet nemoku. Ir vėl kimbu prie broliuko.

— Kas ten už to kalnelio? — klausiu.

— Saulė.

— O kad saulė čia, aukštai.

— Ten kita saulė.

— O ką ji ten veikia?

— Karvę ant ragų kelia.

— Juk saulė neturi ragų.

Brolis staiga sustoja, pasižiūri į mane ir garsiai nusijuokia:

— Niekų priplepėjau tau, Žvirbli. Bet tu pabandyk užmigti ten, po krūmu. Matysi, koks gražus sapnas tau prisisapnuos. O gal drugelis tau į ausį pakuždės pasaką.

Aš dar kurį laiką spoksau, kaip ant kartono vienu potėpiu atsiranda kalvos kontūrai, o iš jų išdygsta pušaičių ir kadugių šakos. Ir vėl imu klausinėti:

— Kam tu su peiliu tapai?

O jis susimąstęs atsako:

— Todėl, kad šakutės neturiu.— Ir vėl pasižiūri į mane ir nusišypso*.— Eik, Žvirbli, pagulėk, matysi, koks dangus gražus.

---

* Čiurlionis tuomet tapė aliejiniais dažais ant kartono su metaliniu, panašiu į peiliuką špachteliu.

Jis patiesia man savo baltą drobinį švarką po kadugio krūmu. Atsimenu mėlyną beribę ir kažkokį paukščiuką, kuris pralėkė žaibo greitumu, kone paliesdamas mano nosies galiuką, ir, atsitūpęs krūmuose, užvedė ilgą, ilgą kalbą... Kai pabudau, saulė jau slinko vakarop, ant molberto stovėjo paveikslas — smėlio kalniukas, apžėlęs kadugiais. Kastukas sėdėjo ant mažos sudedamos kėdutės, žiūrėjo į savo peizažą ir rūkė.

— Na, ir gausim mudu pylos nuo mamytės. Juk visą dieną išbuvome čia nevalgę. Bet žiūrėk, kiek pripaišiau.

Ant žemės gulėjo eskizininkas su daugeliu piešinėlių, kurie, atsimenu, nieko bendro su aplinkiniu gamtovaizdžiu neturėjo. O ant molberto stovėjo peizažas.

MANO PORTRETAS

Kartais tos vasaros dienos būna tokios kaitrios, tokios sunkios, lyg švininės. Dangus drumzlinas, pilkšvas. Tvaikas pripildo ilgas, slogias dienas. Nesinori nei prie Nemuno eiti. Mama su Juze išsivalė rūsį, užsidegė tenai žibalinę lemputę ir kažką siuva. Kastukas tapo kažkieno portretą. Tingiu pažiūrėti kieno. Jis švilpauja nežinomą melodiją. Tuojau jis liausis švilpavęs, nes Petras pasitempęs, nusižiovavęs jau stato gaidas ant pianino pulto. Tuojau ateis Šumanas — liūdnas, užsisvajojęs ir maištingas. Jis pašalins tvaiką, o švinas taps vaiskiu lelijų aromatu. Akordų stulpai trūkčiodami vysis vienas kitą ir ties nuo viens kito girliandas...
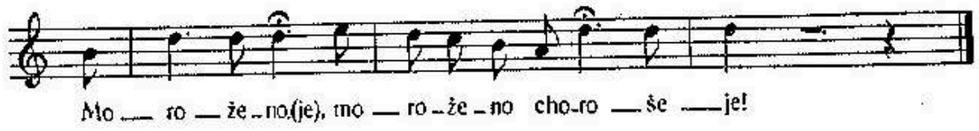
O Kastukas piešia kažkieno portretą. Jis nutapė beveik visų mūsų portretus, tačiau nutapęs niekam nenori rodyti, o parodęs užtepa keliais teptuko brūkšniais ir užkiša už krosnies sukūrenti. Atsimenu, tėvas protestavo prieš tokį sūnaus elgesį, juo labiau kad jo portretas išėjo visai vykęs ir, svarbiausia, panašus. Kastukas nusijuokė ir pasakė:

— Tėvelis gali užsisakyti žymiai geresnių visą tuziną pas mūsų Baranauską (Druskininkų fotografą).

Ir kodėl jis taip negailestingai užtepa veidą? Net atpažinti sunku.

Pabuvau porą sykių modeliu ir aš. Kadangi iš prigimties buvau „išnaudotoja", tai susitariau, kad už kiekvieną seansą gausiu porciją ledų.

Tad sėdėdavau krėsle ramiai, įtempusi klausą, ar neišgirsiu savo išvaduotojo — ledų pardavėjo ilgo, tęsiamo šūksnio.

Ledų pardavėjas — „morožnikas" — išvežiodavo po visą kurortą dviratėje dėžėje ledus. Mūsų namai buvo jo maršruto galas. Į Suraučių kaimą jis jau nebevažiuodavo, tad, už mūsų namo apsisukęs, valandėlę pastovėdavo, nusišluostydavo prakaitą ir, dar kartą sušukęs savo „invokaciją", grįždavo į miestą. Ta trumpa pauze kartais pasinaudodavome ir mes. Ledų pardavėjas buvo gana simpatinga būtybė su tipiška rusiška, netvarkingai sužėlusia barzdele. Ant galvos — balta kepuraitė, balta prijuostė ir raudona nosis — visa tai atrodė tapybiškai. O ledai? — stebuklas! Jis turėjo didelį asortimentą: grietininių, šokoladinių, citrininių, avietinių ir dar kažkokių, ir visi jie buvo labai skanūs — sunku būdavo ir pasirinkti. Juos išimdavo iš bidono ilgu švininiu šaukštu su dviem iš abiejų galų nevienodo dydžio samtukais (už 5 ir 3 kapeikas) ir sudėdavo į du disko formos vaflius. Vis dėlto ledai buvo retas, tikrai gana retas malonumas.

Tą kartą parbėgusi siūliau ir Kastukui ledų paragauti, bet jis atsisakė, ir aš vėl atsisėdau į savo vietą. Bet jau dabar visai buvo neįdomu sėdėti, nes neturėjau ko laukti, o, be to, ir sąžinė graužė, kad pati viena suvalgiau visą ledų porciją. Tad sukinėjausi, mataškavau kojomis ir kraipiau galvą į visas puses. Pagaliau Kastukas liovėsi tapyti, pažiūrėjo į mane su kartėliu ir liepė nešdintis kur tinkamai. Pamačiau nutapytą mažos mergaitės galvutę, kuri lyg ir buvo į mane panaši, tačiau įstrižai viso veido buvo du kryžmi brūkšniai — tai reiškė, kad portretas keliaus užkrosnin kartu su kitais. Buvo gaila, tačiau nujautimas sakė, kad tai dar ne viskas, kad teks dar pasėdėti, papozuoti. Man pasidarė gėda, ir aš, pamėgdžiodama brolio įprastą „nepyk", apkabinau jo kaklą ir pabučiavau, o jis atsakė: „Taika".

Kitą sykį atsisakiau ledų, bet ir seansas buvo įdomesnis. Brolis pasodino mane prie pianino ir liepė skambinti, kas tik man į galvą ateis. Pats, pasistatęs molbertą užpakaly manęs, liepė sėdėti ramiai ir nesukinėti galvos į jo pusę. Aišku — buvo įdomiau. Paskambinau po keletą kartų viską,

ką mokėjau atmintinai, ir laikas praėjo gana greitai. Pro šalį pravažiavo ledų pardavėjas su savo ilgesingu šūksniu, bet aš nekreipiau į jį dėmesio.

Nenujaučiau, kad šį kartą seansas baigsis mano ašaromis. Kai darbas buvo baigtas, nušokau nuo kėdės ir nubėgau pasižiūrėti, kas nutapyta. Turėjau pergyventi du prieštaringus jausmus: pirmiausia — džiaugsmą, nes pirmą kartą gyvenime pamačiau save iš užpakalio, ir vaizdas buvo neblogas. Pianino fone sėdėjo maža mergaitė su šviesiai geltonais plaukais, vos siekiančiais pečius, su ryškiai raudona suknele ir skambino pianinu. Bet, o siaube! — mergaitės kojos buvo visai tokios spalvos kaip ir suknelė — ryškiai raudonos; jos kabėjo kažkaip bejėgiškai, matyt, vienu teptuko pabraukimu nutapytos. Pasijutau baisiai nelaiminga ir pradėjau žliumbti. Veltui Kastukas mane ramino ir įrodinėjo, kad kojos ne taip labai svarbu, kad nereikia į smulkmenas dėmesio kreipti. Bet aš tuo metu dar nebuvau mačiusi pažangiųjų, „ieškančių", dailininkų portretų su violetinėmis nosimis, žalsvais, perkrypusiais žandais, ir raudonai kraplaku nudažytos kojos pasirodė man siaubingos. Ir kaip tyčia šis mano portretas nenuėjo už krosnies, bet ilgą laiką stovėdavo ir gulinėdavo tai šen, tai ten, kol aš apsipratau su tomis raudonomis kojomis. O paskui jis dingo nežinau kur — gal pagaliau ir jis nukeliavo užkrosnin, o gal ir į pačią krosnį.

O kitą kartą, gal ir tais pačiais metais, brolis atsivežė didelį pluoštą stambaus formato popierių, kuriuose anglimis buvo nupiešti vyrų ir moterų aktai. Smalsuoliai broliukai išvyniojo ritinį ir žiūrėjo į nuogus kūnus, visaip samprotaudami. Atsimenu tokį nuogą senį raukšlėtu kūnu, sulinkusį, su atsikišusiais kaulais. Užsimerkiau. Tačiau neilgai mums teko „žavėtis" padribusia oda seniais ir kai kur gražaus sudėjimo moterimis. Atėjusi mama liepė tučtuojau suvynioti tuos paveikslus, o mus, mergaites, išbarė ir išvarė iš kambario, uždraudusi visiems laikams žiūrėti į tokius paveikslus. Tokie, mat, buvo laikai. O su Kastuku, berods, kalbos apie tai nebuvo, tik Stasys kažką burbuliavo nepatenkintas ir, kiek supratau, kalbėjo apie moters grožį.

JONINIŲ NAKTIS

Ar gali būti kas gražiau, kaip gūdžios nakties viduryje ant Nemuno skardžio degantis laužas! Kai liepsnos šauna į dangų, o jas lydinčios kibirkštys ištrykšta kaskadomis ir pabyra kaip mažučiai meteorai, akimir-

ką sušvisdami juodoje dangaus bedugnėje. Lyg tai būtų mūsų gerosios senosios Gabijos pasiuntiniai, Gabijos, per ilgus amžius saugojusios mūsų prosenolių židinius, atnešusios jiems šilimą ir šviesą... Tie pasiuntiniai, išvydę žvaigždžių papuoštą dangų, veržte veržiasi jį pasiekti. O Gabija šypsosi ir, akimirką savo galią parodžiusi, grįžta į pasakų ir padavimų pasaulį. Tokią naktį įsiliepsnojęs laužas išryškina tamsą ir suteikia jai paslaptingos nežinios žavesį. O širdyje gimsta ir baimė, ir drąsa ir susijungia į kažkokį begalinį ilgesį. Tokia naktis būna tik vieną kartą per metus. Per Jonines. Tada būna tylu, kalba tik praeities šešėliai, tik sapnai ir pasakos. Bet daugiausia pasako tyla. Tokią naktį norisi tylėti.

O mūsų Joninės buvo tikra šventė. Gal jos ne visai panašios į tas tradicines jaunimo šventes su dainomis, juoku ir linksmybėmis. Tai nebuvo triukšmingas jaunatviškas dūkimas, burtų ir išdaigų mišinys, bet rimtis ir gilus susijaudinimas. Ir dabar prisimenu Kastuką, susimąsčiusį ir su tokiu susižavėjimu įsižiūrėjusį į liepsnojantį laužą, toks jis atrodė laimingas ir tokią palaimą skleidė jo gilus akių žvilgsnis ir reikšminga šypsena, taip mums gera buvo tokioje šventoje tyloje, o paparčio žiedo niekas nėjo ieškoti — jis kažkodėl buvo užmirštas.

Tik vienas tokias Jonines teatsimenu, nes, tur būt, tik vienose teko dalyvauti. Vaikai, mat, visados suaugusiems užkliūva, todėl jų dalia namie sėdėti ir vaizduotę pasakojimais maitinti. Jau popiet seserys su draugėmis ėjo į pievą, į beržynėlį gėlių ir žolių prisiskinti. Parėjusios nupynė vainikus — kiekvienam po vainiką. Broliai pripiaustė plonų lentelių, per vidurį lentelės įkalė po vinį žvakei užmauti. Ant kiekvienos lentelės padėjo ir pritvirtino po vainiką. Saulei leidžiantis išėjome pro daržus ir per rugių laukus prie Nemuno, dar už Mizarų kaimo. Ten jau buvo brolių atplukdyti du mūsų laiveliai, kuriais persikėlėme kiekvienas su savo vainiku į kitą Nemuno pusę. Pririnkę sausų šakų, ant kalno užkūrėme laužą. Tai buvo ženklas, kad Joninės jau prasidėjo. Ir buvo tylu ir gražu. Pamažu temo. Prasidėjo trumpa, bet tamsi naktis. Tyla neilgai truko. Iš tolo pasigirdo vyriškų balsų dainuojama daina. Dabar jau nebeatsimenu jos, tik žinau, kad gaida buvo graudi, tęsiama, ir atrodė, kad ją dainavo didelė minia ne čia žemėje, bet kažkur juodoje tamsioje beribėje. Netrukus daina nutrūko, o iš tamsos išniro vienas kitas šešėlis. Laužo šviesa mus apakino, todėl neaišku buvo, ar tie šešėliai tik ugnies ir tamsos žaidimas, ar jie tikrai virs kokia materialia realybe. Tačiau šešėliai ėmė ryškėti,

pasirodė baikšvos, neaiškios dėmės, ir tada supratome, kad tai žmonių veidai. Tai buvo Mizarų naktigoniai. Jau prieš dvi savaites savąsias Jonines atšventę, jie atėjo ir mūsiškių pasižiūrėti. Bernai kaip ąžuolai, sustoję aplink laužą, iš pradžių tylėdami spoksojo į mus, bet, mus atpažinę, tuojau užvedė kalbą. Vienas drąsesnis pradėjo šaipytis:

— Kad jūs vis ir vėluojat. Mes Kalėdas švenčiam, o jūs grucę su aliejum valgot; mes „Aleliuja" giedam, o jūs silkės uodegą graužiat.

— O rugius tai kartu piaunam,— atkirto mūsų vyrai.

Mat, mūsų kalendorius nesutapo su suvalkiečių, ir dėl to kartais Užnemunė mėgdavo iš mūsų pasijuokti. Taip ir šį kartą,— pagal naujo stiliaus kalendorių Jonines seniai atšventė Suvalkija, ana Nemuno pusė, o mes tik dabar, tik šienapiūtei baigiantis.

Kastukui nesisekė prikalbinti naktigonius, kad jie padainuotų kokią gražią dainą. Jie atsikalbinėjo, esą, pas juos tik mergos ir moterys tedainuojančios — tai baikos, vyrai tokiais niekais neužsiimą — nėra laiko. Vienas jų išdidžiai nusispiovė ir kepurę ant pakaušio atsmaukė. Tačiau dabar, visą šį pokalbį prisiminus, man atrodo, kad jie varžėsi Kastuko. Tai galima buvo pastebėti iš jų nedrąsių žvilgčiojimų į jį, o, nenorėdami to parodyti, elgėsi išdidžiai, bandė šaipytis iš mūsų Joninių. Staiga vienas iš bernų pakilo ir įsibėgėjęs šoko per laužą. Jam šoktelėjus, liepsna susiūbavo, laužas sutraškėjo, ir į tamsią erdvę pakilo kibirkštys lyg bičių spiečius. Po jo pajudėjo ir mūsiškiai. Jonas šoko, nors ir drąsiai, bet nevikriai — užkabinęs koja nuodėgulį, vos pats neužsidegė. Su didžiausiu ryžtu ir užsispyrimu šoko Kastukas, tur būt, norėdamas Mizarų bernams įrodyti, kad ne dievaži kokie stebuklai peršokti per laužą. Taip praslinko gal valanda, o gal ir daugiau. Mizarų vaikinai nelabai buvo šnekūs; kas valandėlę kuris nors iš jų dingdavo „arklių pažūrec". Todėl, kai dangus prasiblaivė ir viena po kitos sušvito žvaigždės, mes atsisveikinome su naktigoniais ir patraukėme prie Nemuno.

Čia prasidėjo gražiausia mūsų Joninių dalis. Išplaukę į vidurį Nemuno, paleidome ant vandens kiekvienas savo vainiką. Žvakutės mirksėjo tamsoje, o mes, kiekvienas įsižiūrėjęs į savo spingsinčią ugnelę, būrėme, katras ilgiau gyvensime. Kartais pakildavo vėjas, ir mūsų žvakutės viena po kitos imdavo gesti. Tada priplaukę pagaudavome jas ir vėl uždegdavome. O ramų vakarą žiburėliai ilgai spingsėjo, vienas greičiau nutoldamas, kitas atsilikdamas. Tada atrodė, kad iš dangaus į žemę persikėlė

žvaigždelės ir nedrąsiai mums mirksi nakties glūdumoje. O mes vejamės paskui, nes jos taip pat traukia akį ir užburia, kaip tos didžiosios, danguje spindinčios. Taip priplaukėme salą, kurioje pagal žmonių pasakojimus senais laikais buvo švenčiamos Joninės, o dar seniau — kūrenamas laužas meilės dievaitei Mildai.

VASAROS DARBAI IR PRAMOGOS

Rytas. Dar visi miega, dar tik motina virtuvėje ruošia pusryčius. Ant verandėlės stalo stovi pieno ąsotis. Moteris iš Mizarų kaimo kas dieną pripildo ąsotį ir, paglosčiusi šuniuką, ištikimą mūsų draugą, apsidairo po daržėlį: „Vaje, kiek kvietkų!" Rudenį ji ateisianti pas mamą sėklų, nes kai pernai jos vyriausioji dukra į Gailiūnus nutekėjo, tai nuo to laiko nebėra kam darželio aptvarkyti. O kiti vaikai — berniukai, „kas jiems rūpi kvietkos".

Išeidama moteris pamato keistą reginį: ant verandos stogo išsirikiavę vienas prie kito miega trys vaikinai. Tai Stasys, Petras ir Vlodekas (Moravskis), atvykęs su Stasiu pas mus atostogauti. Moteris nusijuokia.

— O kad tavi, kaip katinai ant stogo! — sušunka ji.

Turės ką, parėjus namo, papasakoti, o tuo tarpu neiškenčia, paima žemės gumulą ir sviedžia į miegančius. Bet nepataiko.

Moteriai išėjus, ateina kepėjas, didele pintine riestainių ir bandelių nešinas. Jis kas rytą apvaikščioja pusę Druskininkų, išnešiodamas skanias, šviežias bandeles, užsuka ir pas mus, suskaičiuoja ant pirštų, kiek mūsų šeimos narių, po to suskaičiuoja ant stalo paliktus variokus ir išdeda bandeles. Į jį Liamoriukas žiūri ne taip palankiai, kaip į pieninin kę: aiškiai matyt, kad kepėju jis nepasitiki. Prigulęs prie žemės, padėjęs snukutį ant priešakinių kojų, jis atidžiai seka kiekvieną kepėjo judesį. Kažin, ką tas keturkojis sutvėrimas galvoja? Gal jam atrodo, kad skanus šviežių bandučių kvapas tik jam vienam teskirtas, o kepėjas kėsinasi tą kvapą pavogti? Bet jo šuniška sąžinė neleidžia pulti žmogaus, skleidžiančio tokį puikų kvapą. Galop jo nervai nebeišlaiko,— kepėjui atsidūrus už vartelių, jis pašoka ir pradeda įnirtingai loti, stiebdamasis abiem užpakalinėm kojom, priešakines padėjęs ant tvoros skersinio.

O mažame pirmojo namo kambarėlyje sėdi Kastukas. Atsirėmęs petimi į kėdės atlošą, jis žiūri susimąstęs į prisegtą prie molberto popieriaus

lapą ir rūko. Ant popieriaus matyti švelniai pieštuku užbrėžti bokštų ir bokštelių kontūrai ir tolimo horizonto linija. Kastukas sėdi ilgai, nejudėdamas. Retkarčiais jis ištiesia ranką ir tai šen, tai ten švelniai brūkšteli pieštuku. Paskui, kiek primerkęs akis, žiūri, palenkęs galvą į šoną,— po to vėl susimąsto ir rūko. Baigęs rūkyti, Kastukas ima šalia jo ant taburetės gulinčią paletę, išspaudžia iš tūbelių dažų ir padeda jas atgal į dėžę. Taip praeina kelios minutės, o gal ir daugiau. Aplink tylu, pro atdarą langą sklinda darželio gėlių kvapas, retkarčiais girdisi bundančio ryto garsai. Staiga Kastuko mintys nutrūksta. Ant palangės atsiranda kvapnios garuojančios kavos puodukas ir lėkštutė su bandelėmis. Tačiau mama klysta, manydama, kad jai pasiseks likti nepastebėtai. Anaiptol, Kastukas mikliai pagauna mamos ranką ir pabučiuoja ją. Čia prasideda linksmas pokalbis.

— Štai kokia ta mama klastinga! — sušunka Kastukas.

— O tu galėtum dar pamiegoti, ko taip anksti keliesi? — kalba mama,— lyg tau dienos neužtenka.

— O kad labai smagu dirbti iš ryto, ypač išgėrus skanios kavos. Išsimaudžius Nemune, bus dar geriau,— sako Kastukas.
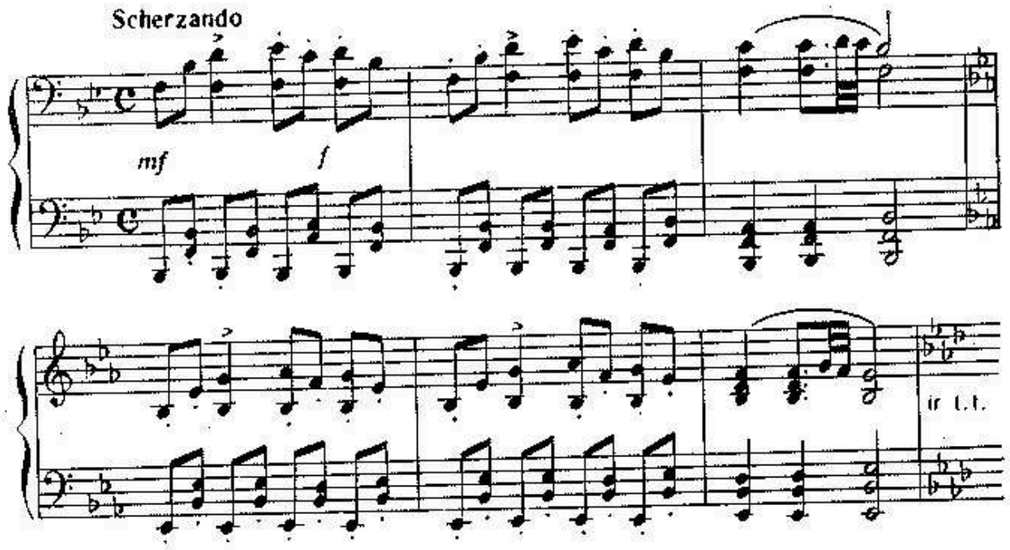
O paskui namuose prasideda šioks toks judėjimas, triukšmas — mat, keliasi bernai. Prie pusryčių stalo reikia būtinai susiginčyti. Vlodekas pasakoja savo įspūdžius iš Bramso (Bvamso, taip jis taria) koncerto. Jis atsisėda prie pianino ir paskambina Bramso Koncerto fortepijonui d-moll pagrindinę temą. Po to paskambina Šopeno sonatos b-moll pradžią ir pasako, kad tokio gilaus dramatizmo nėra nė vieno kompozitoriaus kūryboje. Tačiau mūsų vaikinai balsuoja už Bethoveną ir Šumaną, o Jonas atsisėda ir pradeda groti Bacho siuitą. Jis suklysta, sustoja, bet iš visa ko matyti, kad jam būtinai reikia pagroti gražiai, todėl jis pamiršta, kad čia pat vyksta įnirtingas ginčas. Paskui vaikinai išsiskirsto, o Petras, atsisėdęs prie pianino, pradeda „kankinti" Šumaną.

Ar Kastukui nekliudo šis triukšmas? Anaiptol. Jis nieko negirdi, nors dirbtuvėlės langas visą laiką atidaras. Jis dirba, o kai dirba, negalima jo lankyti, negalima užkalbinti ir, svarbiausia, nereikia nieko klausti. Mes tai žinojome ir, savaime aišku, pamiršdavome apie dirbtuvėlę. Tiesa, kartais jis mėgdavo pasidalinti savo sumanymais. Atsimenu, kaip prie stalo, valgant pietus, pirmą kartą Kastukas pasisakė žadąs tapyti sonatas. Apie tai jis kalbėjęs su ponia Volmaniene, ir ji jam karštai pritarusi. Kartais jis

mėgdavo smalsiems vaikams mesti vieną kitą sakinį, ir čia daugiausia laimėdavo Valė; mat, ji daugiau domėjosi tapyba, negu mes, „muzikantai".

Tačiau šį rytą brolis dirba. Ant paletės — įvairiaspalviai dažai, šalia, ant taburetės,— dėžė su dažais ir vandens stiklas, o molbertas stovi priešais langą, įstrižai. Kartais Kastukas atsistoja, užsirūko ir vaikščioja po kambarėlį, bet tai trunka neilgai. Paskui vėl atsisėda ir tapo. Ir jokie garsai, jokie triukšmai jo netrikdo. Tačiau kai priešpiečiams vėl atsiranda ant lango kavos puodukas, dažniausiai Valės ar mano su didžiausiu vargu pastatytas,— Kastukas nepamiršta pavaišinti mus teptuku per smalsią nosytę ir vėl įsitraukia į darbą.

Prieš pietus Kastukas išeina iš savo dirbtuvėlės. Veidas dar susikaupęs ir bent kiek nuvargęs, bet pamažėl pradeda skaidrėti. Jis nusišypso, atsisėda prie pianino, ir trumpą valandėlę nutyla visas namas,— tik pianino garsai kažką pasakoja. Po keliolikos minučių improvizacijos praskamba kažkoks niekniekis, jo paties kažkada mažiems vaikams sugalvotas, pavyzdžiui: „Ak tu, širdie, Juzyte, ar tu myli Kastytį, oi dza, dza".

Pagrojęs ir padainavęs šį menkniekį keliose tonacijose, Kastukas atsisuka ir jau visai linksmai sušunka:

— Ei, garsiau!

Tai skamba, kaip visuomet, labai smagiai ir skatina daryti visokias nesąmones. Svarbiausia, visi tuojau pralinksmėja, o šūkis „garsiau!" tampa lyg išsilaisvinimo signalu. Na, dabar niekas nesibars, niekas nieko neklausys, kiekvienas gali daryti, kas kam patinka. Tik reikia, kad Kastukas pasakytų vieną sakinį:

— Prie Nemuno, maudytis!

Ir tuomet visi, kas gyvas, išskyrus tėvus, išžygiuoja maudytis. Liamoriukas, aišku, irgi kartu. Sugrįžus nuo Nemuno — pietūs. Valgoma ne tik su apetitu, bet ir su įkvėpimu, entuziazmu, sąmoju, nes valgomas toks dieviškas patiekalas, kaip mėlynių koldūnai, arba dar geriau — bulviniai blynai. Kastukas — šposininkas. Matydamas išalkusių, dar neapdžiūvusių nuo Nemuno vandens vaikinų apetitą, jis pradeda vardinti, jo manymu, skaniausių valgių meniu: „lavono akys su grietinės padažu" arba „trijų dienų dvėselienos padažas su agurkais"— ir dar blogiau. Bet visi pokštai jokių pasekmių neturi ir jokiu būdu negali nugalėti Nemuno padaužų apetito. Tik jei pirmą kartą valgome šio sezono patiekalą, pavyzdžiui, ridikus, agurkus, grybus ar kitką, tai prie Kastuko sėdėti pavojinga, nes tuojau gauni šaukštu į kaktą. Tai užtikrinta. Toks jis buvo šposininkas.

Bet vasaros diena turi daug variantų.

FLUOROFORTAI

O šiandieną pilkas pasaulis ir apsiniaukusi diena. Medžiai tyli, lyg laukdami audros, bet audros nėra ir nebus,— taip sako tėvelis, o jis visada teisingai orą nuspėja. Kyla begėdiškas noras nueiti į Kastuko kambarį ir jam miegančiam įkišti smilgą į nosį ir pakutenti. Žinau, kad jis kurį laiką apsimes miegąs, o paskui staiga čiups už rankos ir tada... gali prašyti, raitytis — nepaleis, kol nepažadėsi visą valandą skambinti iš gaidų, ko aš vasarą nepakęsdavau.

Per pusryčius brolis pareiškia, kad šiandien netapysiąs, bet, „jeigu norite man padėti,— dirbsime kartu įdomų darbą". Tuojau po pusryčių suėjome į „didįjį" kambarį. Kastukas atsinešė įvairiausių daiktų ir sudėjo juos ant stalo. Įdomu. Štai butelis su kažkokiu skystimu, vonelė, visai kaip fotonuotraukoms ryškinti, pagaliau dėžutė su aliejiniais dažais ir popierius. Pastatęs butelį ant stalo, Kastukas pasakė:

— Šis skystimas vadinasi „vitrioleum" (vėliau sužinojau, kad tai fluoro vandenilio rūgštis*). Su juo reikia elgtis labai atsargiai, nes jis toks stiprus, kad gali net stiklą sutirpinti, o jeigu palies pirštą ar ranką — išdegins skylę, ir išgydyti bus labai sunku. Tad atsargiai, vaikai, nelieskite jo.

Po to jis išėmė iš dėžutės dvi, kaip mums atrodė, klišes ir pradėjo su plonyte, užmauta ant medinio kotelio adatėle taisyti ir ryškinti ant jų piešinius. Gerai įsižiūrėję, pamatėme, kad tie stiklai buvo padengti plonu sluoksniu vaško, o ant vaško buvo išbraižytas adatėle kažkoks paveikslėlis, kurio nelabai galima buvo suvokti. Kastukui patiko, kad mes taip smalsiai žiūrime, ir jis užsidegė kalbėti:

— Greitai pamatysite, kokius paveikslėlius aš nupiešiau ant stiklo. Vakar vakare nesinorėjo miegoti, tai sugalvojau nupiešti mūsų seną obelį ir dar vieną vaizdelį. Jis truputį panašus į Pariečės aikštelę priešais stotį ir dar primena man baseiną, kurį kažkada mačiau vienam dvare. Bet žiūrėkite, kas bus toliau.

Kastukas pripylė vandenilio rūgšties į vonelę ir įdėjo vieną stiklinę plokštelę. Kaip ilgai ją tenai laikė,— neatsimenu, tik atsimenu, kad, išėmęs iš vonelės plokštelę, su specialiu peiliuku nugramdė nuo jos vašką, išplovė, išdžiovino ir, prikišęs prie lango, ilgai žiūrėjo į ją. Stiklo paviršiuje buvo fluoro vandenilio rūgšties išgraužtas piešinys — peizažas. Bet stebuklai dar nepasibaigė. Brolis paėmė rudų aliejinių dažų tūbelę, išspaudė ant stiklo ir, įtrynęs juos į piešinio įdubimus, su špachteliu nubraukė visus dažus nuo stiklo paviršiaus. Dažų paliko tiktai piešinio grioveliuose. Po to uždėjo storo gelsvo popieriaus, gerai prispaudė jį prie stiklo ir, palaikęs kiek, parodė mums popieriuje atspausdintą vaizdelį. Mes iškart pažinome, kad tai mūsų sodo obelis plačiai išskėstomis šakomis — belapė, sušalusi, tokia, kokią ją matydavome žiemą. Tai buvo labai gražu. O Kastukas, patenkintas mūsų smalsumu, tarė:

— Na, dabar galėsite atspausti tų paveikslėlių, kiek norėsite. Juos vadina fluorofortais.

Pirmoji darbo stvėrėsi Valė ir, kaip visada, su dideliu entuziazmu. Atsimenu, Kastukas kartkartėmis pažvelgdavo į ją smalsiu, tiriamu

* Žr. V. *Čiurlionytės-Karužienės* įvadinį straipsnį leid.: M. K. Čiurlionis. 16 fluorofortų. 1963.

žvilgsniu. Brolis dažnai žiūrėdavo į žmones tokiu žvilgsniu ir ypač tada, kai jis pastebėdavo kokį gerą mostą ar gerą norą. Iš jo veido tuomet spindėdavo begalinis gerumas ir šviesumas, bet kartu ir smalsumas. Jis pradėdavo mįslingai kalbėti ir, kiek primerkęs akis, stebėdavo savo pašnekovą, lyg norėdamas išgirsti kažką daugiau, negu paprastai žmonės viens kitam pasako.

POILSIO VALANDOS

Poilsio dienomis arba tarp darbo valandų Kastukas mėgdavo pažaisti su vaikais. Su mažesniais — sviediniu, su vyresniais — rapyromis arba labai mėgstamą mūsų vaikinų žaidimą, kurį rusiškai vadinome „gorodki". Sviediniu žaisdavome vadinamąsias „klases". Šis žaidimas turėjo ugdyti miklumą ir greitą orientaciją. Ant išbaltintos namo sienos Kastukas grafiškai pavaizdavo kiekvienos klasės (nuo 1-os iki 10-os) sviedinio mėtymo ir gaudymo schemą. Kiekvienoje klasėje vis sudėtingesnis uždavinys. Žaidimo laimėtoju tapdavo tas, kuris visas klases išeidavo be klaidų, vadinasi, praktiškai atlikdavo visas brėžinių schemas, neišmetęs sviedinio ant žemės. Brolis, atrodo, labai nuoširdžiai įsitraukdavo į žaidimą; jis mėgdavo mums pasiųsti vieną kitą repliką, už kurią kartais gaudavo net sviediniu į kaktą. Bet už tai niekad nepykdavo, tik kartais pagrasindavo: „Palauk, žiemą tu gausi nuo manęs dvigubai." Tai buvo užuomina apie mėgstamą sniego karą.

Kartais Kastukas per patį žaidimo įkarštį išsitraukdavo iš kišenės papirosų pakelį ir šūkteldavo, kad eina į virtuvę užsidegti. Tai buvo mandagus įspėjimas, nes atgal jis jau nebesugrįždavo, o pro virtuvės duris, pro sodą ir daržą, pro gale sodo esančius vartelius išeidavo į pievą ir gojelį, iš ten ir toliau — į didįjį mūsų senelį mišką, prie dviejų ežerėlių — jo mėgstamos pasivaikščiojimo vietos. Žinoma, be jo mūsų žaidimas nublankdavo, ir pagaliau vienas po kito išsivaikščiodavome kas sau.

Kažkada brolis atsivežė iš Varšuvos rapyras; tikriausiai tai buvo labai seniai, nes sunkiai beatsimenu. Užsimaskavę kasketėmis ir apsiginklavę rapyromis, ant kurių aštriųjų galų buvo užmauti saugikliai, vaikinai stojo „į poziciją". Kastukas šelmiškai nusijuokdavo, sudavęs kuriam įkaitusiam peštukui „tėvišką smūgį" (taip buvo vadinamas smūgis per užpa-

kalį). Šių dvikovų pasižiūrėti ateidavo visi, net tėvai, nes tai buvo neįprastas vaizdas, ypač Druskininkuose. Atsimenu, Kastuko niekas negalėdavo įveikti.

Vieną ar dvi vasaras antrame kieme, prie šulinio, stovėjo „kartuvės",— taip mes juokais vadinome turniką su žiedais gimnastikai. Ir čia pasireiškė Kastuko iniciatyva,— jis pastatė jį drauge su kitais broliais ir mokė juos įvairiausių pratimų. Miške organizuodavo kankorėžių karą, prie Nemuno mokė svaidyti įvairiausiais būdais akmenėlius, o svarbiausia, permesti akmenį į kitą Nemuno pusę.

O vasaros dienos tikrai turėjo begales variantų, ir visada jos buvo šventiškai iškilmingos, kai mūsų vyriausias brolis pripildydavo jas neišsenkamos fantazijos ir tokio vaikiško skaistaus humoro. Viskas atrodė natūralu ir reikalinga. Net ir fizinis darbas atrodė pramoga, ne tik pramoga, bet tiesiog pasilinksminimas. Vienas tokių „linksmų" darbų buvo šulinio kasimas.

ŠULINYS

Ilgą laiką neturėjome savo šulinio. Pamenu, eidavome vandens pas kaimynus, o kaimynai ir jų šuliniai būdavo įnoringi. Tai šulinys išdžiūdavo, tai į šulinį kačiuką kas įmesdavo ar pats jis ten, galo ieškodamas, įkrisdavo. Ne geriau būdavo ir su kaimynais: štai ponia Motiejienė įsižeidus pareiškė, jog Čiurlionių Jonukas ar Stasiukas paleidęs gandus, kad jos vanduo su kalkėmis (o poniai Motiejienei tai maždaug reiškė kaip ir su žibalu, nes ji nežinojo, kad vandeny yra kalkių). Strakt — ir užrakino šulinį: jeigu taip,— eikit pas Stackūnus, gal jų vanduo bus su vynu.

Nusibodo visos tos istorijos, ir tėvas nusprendė išsikast savąjį šulinį. Ilgai tarėsi ir planavo su Kastuku, o ypač ilgas buvo ginčas, kokios rūšies šulinį kasti. Ir čia tėvo užsispyrimas buvo nepalaužiamas. Mat, Kastukas labai norėjo senoviško primityvaus šulinio su svirtimi, o tėvas — naujoviškesnio, su ratu. Kastukas įrodinėjo, kad svirtis turi savotiškos poezijos, kad ji panaši į gervę, ilgą snapą nuleidžiančią į žemės gilumą, kad jam, ir toli būnant nuo tėviškės, svirties girgždėjimas sukeldavo gimtojo krašto ilgesį, kad jis negali įsivaizduoti mūsų lietuviškų kaimų ir miestelių be to puikaus papuošimo, panašaus į ramų, susimąsčiusį paukštį, kuris, pasitikdamas keleivį, draugiškai nulenkia snapą į žemę. Bet tėvas užsispyrė — ne ir ne. Girdi, čia tau ne kaimas, o kurortas, be to, ir vietos kieme neperdaugiausia, ko gero, gal dar obelį kurią teks iškirst. Ne tai ne. Kastukas truputį nusivylė, bet vis tiek suprojektavo šulinį, parinko vietą ir anksti rytą, nuo šešių valandų, pradėjo kasti. Šulinį kasė Kastukas, jo draugas dailininkas Rutkovskis, broliai — Stasys, Petras ir Jonas. Rentinį uždėti buvo pakviestas Juozas Vailionis — mūsų bičiulis, valstietis iš Mizarų kaimo.

Pasirodė, kad vanduo buvo gana giliai, todėl teko ilgai kasti pamainomis. Neatsimenu, ar tą pačią, ar kitą dieną apie pietus pasigirdo iš žemės gilumos skambus entuziastingas vyriškų balsų — Valio! — ir į paviršių išlėkė viena po kitos keletas kepurių. Subėgo visa šeima ant šulinio „kranto".

— Vanduo, vanduo,— pasigirdo iš apačios. Jis suskambėjo maždaug taip, kaip Kolumbo laivo įgulos — „Žemė, žemė!"

— Valio! — surikome mes visa gerkle.

Netrukus murzini ir nuvargę išlipo broliai, o Vailionis, paruošęs medinį rentinį, suleido jį į gilumą.

Buvo iškilmingi pietūs. Vidury stalo stovėjo bonka šnapso ir šalia jos stiklinė su dumblinu vandeniu — *iš mūsų šulinio!* Užstalėje, garbingiausioje vietoje, sėdėjo Vailionis su Kastuku. Vyrai aplaistė šulinį, o mes turėjome prisidėti prie kitos ceremonialo dalies — išgerti po gurkšnelį vandens su dumblu, kuriame plaukiojo kažkokie pastipę vorai ir kuris dvokė siera ir puvėsiais. Bet mes, vaikai, didvyriškai atlikome savo pareigą ir dar šaukėme:

— Koks puikus, skanus vanduo!

Ir mums tikrai taip atrodė.

Tačiau neilgai teko džiaugtis. Šulinys iškastas, rentinys uždėtas. Tėvas su Vailioniu pagamino puikų ratą. Prie šulinio šonų įkasti du stulpai, tarp jų įtvirtintas ratas, iš krautuvės atgabenta geležinė grandinė, o iš kubiliaus — puikus pušinis kibiras, stora geležim apkaustytas. Šulinys baigtas. Bet, deja, naudotis juo negalėjome: vanduo pasirodė mineralinis, apysūris, dvokė siera ir dar dievai žino kuo. Nei arbatai, nei sriubai jis netiko — tik daržoves ir gėles juo laistėme bei indus ir grindis mazgojome.

Tėvas ilgai buvo nusiminęs. Matyt, tokia netikusi vieta buvo išrinkta, pataikyta kaip sykis į mineralinį šaltinį. Tiek triūso, tiek vilčių ir entuziazmo — o viskas niekais nuėjo.

Turėjau ir aš bėdos su tuo šuliniu. Ir čia brolis suvaidino gero auklėtojo vaidmenį.

Mano vienas geriausių draugų buvo katinas Vėjelis. Kartą užsimanė jis gerti. Įlipo į kibirą, stovintį ant šulinio rentinio lentos, užpakalinėmis kojomis atsirėmė į kibiro kraštą ir, prikišęs snukutį prie kibiro dugno, ėmė lakt. Besispirdamas kojomis, apvožė kibirą ir keberiokšt — nudardėjo su juo į šulinio dugną. Matydama visa tai, aš net užsimerkiau iš baimės. Baigta. Mano Vėjelis baigė žemės kelionę. Tačiau netrukus iš šulinio gilumos pasigirdo baisi aimana. Toks neišpasakytas, širdį draskantis kniaukimas, kad akys pasruvo ašaromis. Pradėjau kniaukti su katinu vienu balsu.

— Gelbėkit, gelbėkit, Vėjelis prigers.

Subėgo visi, kas gyvas, bet niekas nežinojo, kaip ištraukti vargšą katiną. O jis vaikščioja rentinio pakraščiais ir kniaukia, kiek įmanydamas. Tėvas pasakė:

— Šulinį užterš, biaurybė, reikia traukti lauk. Bet kaip?

Čia Kastukas, priėjęs prie manęs, paklausė:

— Na, Žvirbli, jei nori pati savo katiną išgelbėti, tai lįsk į kibirą. Nuleisime tave į požemius. Ar nebijosi?

Kur ten bijosi. Tokioje nelaimėje visas baimes pamiršti. Atsimenu, kad mama nelabai norėjo sutikti su tuo mano žygiu, bet Kastukas, įsitikinęs, kad jokio pavojaus nėra, nuramino mamą, sakydamas:

— Tai bus jai į sveikatą.

Apžiūrėjo grandinę, įsodino mane į kibirą, pririšo rankšluosčiu prie grandinės, ir aš kaip karietoje nuvažiavau į šulinį. Prisipažinsiu, kai nusileidau, savijauta buvo ne kokia: aplink tamsu, tik kažkur aukštai aukštai — šviesos keturkampis ir palinkę artimųjų veidai. Šalta, nejauku. O dar tas biaurybė katinas,— išgąsdintas nė manim nepasitikėjo. Ėmė draskytis, daužytis — vos pavyko jį pagauti ir į kibirą įkišti. Užsėdus kibirą, kad nepabėgtų, ir jau pati, laikydamasi už grandinės, išvažiavau į viršų.

Tai buvo viena įspūdingiausių kelionių, kokias išgyvenau.

Dabar jau šulinio nebėra. Kada jį užkasė, ar jis pats užgriuvo — nežinau.

VALTYS

Buvo kai kas ir be šulinio padaryta. Pavyzdžiui — valtys. Jas patys namie gaminosi tėvas su sūnumis. Atsimenu, kaip buvo dirbami du paskutiniai laiveliai. Kastukas nupiešė pastogės sienoje laivo modelį, panašų į tuos debesų laivus, kuriuos jis vaizduodavo savo paveiksluose, o tėvas pradėjo rinkti statybos medžiagą. Mūsų namų palėpėje visada būdavo sausų pušinių lentų. Šias lentas tuojau bendromis jėgomis nukraustė žemyn, į kiemą, padarė ožius ir sudėjo ant jų lentas. Kastukas su broliais, pasiraitę marškinių rankoves, ėmė obliuoti. Tėvas tuo metu pradėjo ilgas keliones į mišką krivulės ieškoti. Tokiose kelionėse mėgdavome mudvi su Vale jį lydėti. Pakeliui rinkdavome baravykus, o tėvo kišenėje visada atsirasdavo mums, vaikams, tai obuoliukas, tai keli riešutėliai. Tėvas rodė, kur reikia baravykų ieškoti, pasakodavo apie savo vaikystę ir aiškino, ką reiškia krivulė ir kam ji reikalinga. Miško gilumoje apžiūrinėdavome kiekvieną pušį, kol surasdavom stačiu kampu kiek įžulniai užsirietusią šaką, tinkamą laivo priešakiui, ir tokią pat, gal kiek mažesnę, laivo užpakalinei daliai. Tą kartą, apie kurį pasakoju, užpakalinė krivulė turėjo būti daug mažesnė, nes toks buvo Kastuko modelis: priešakys — lyg gulbės krūtinė energinga linija veržėsi pirmyn, o užpakalinė dalis švelniau užbrėžta. Kai šitokios krivulės buvo surastos, tėvas jas pažymėjo, o kai surado dar mažesnių laivo šonams suveržti,— parėjome namo.

Kitą dieną broliai ėjo su tėvu į mišką ir vakarop grįžo, ant pečių krivulėmis nešini, gerai nusiteikę, nors pavargę ir alkani. Prasidėjo tikroji laivo statyba. Mes, vaikai, visur kaišiojome nosis — viskas buvo baisiai įdomu: ir kaip krivulės buvo lentomis apkaltos, ir kaip skersai laivo atsirado suoleliai, ir kaip tėvas atnešė dažų ir prasidėjo ginčas dėl spalvų suderinimo. Pagaliau Kastukas nusprendė nudažyti dviem spalvom: išorinę pusę — tamsiai žaliai, o vidinę — rusvai. Dirbdami protarpiais broliai užtraukdavo dainas, Kastuko tribalsiam chorui pritaikytas: „Kelk, dukrele, pamigai", „Oi, aš vakar nė namie nebuvau" ir kitas. Pasigirsdavo Kastuko draugiškas: „Vėpla, paduok vinis" arba „pani Vrublevska, uždek man papirosą" (tai buvau aš), iš kambario aidėdavo koks nors Kramerio etiudas ar Bacho fuga, iš virtuvės sklido skanus gaminamų pietų kvapas. Prie vartelių Liamoriukas, išsitiesęs it negyvas, šildėsi saulėje,

prie šulinio žaidė kačiukai, o kieme skambėjo obliuojamos ir kalamos lentos — ir gera gera, linksma nuotaika.

— Pietūūūū...— pasigirsta mamos balsas.

Bematant įrankiai lekia į kampą, į šulinį su triukšmu darda kibiras — reikia prieš pietus pasimaudyti.

— Ei tu, Gaidy (Petras), sudaužysi kibirą.

Užtenka to „gaidžio", kad ant kažkieno galvos išsilietų kibiras šalto kaip ledas vandens — pirmas signalas vandens karui pradėti. Bematant sujuda visi. Kas puodeliu, kas stikline, kas dubeniu ar kibiru apsiginklavęs, puola vienas kitą laistyti. Vieni bėga, kiti vejasi, slapstosi, triukšmas, juokas. Netgi mama nesusilaiko kuriam bernui stiklo vandens už apikaklės nesupylusi. Karas trunka 10—15 minučių, bet to pakanka, kad abiejuose frontuose nė vieno sauso siūlelio neliktų. Paskubom persirengę, su žvėrišku apetitu ir pakilia nuotaika susėdame prie stalo.

Kai didysis mūsų laivas buvo baigtas, Kastukas, atsitraukęs ir kritiškai jį apžvelgęs, pasakė:

— Išėjo ne debesų laivelis, bet sena nudėvėta klumpė.— Ir nusijuokė linksmai.

Mes, žinoma, su juo nesutikome. Mums jis atrodė nepaprastas, didelis ir galingas. Kai dažai išdžiūvo, atvažiavo kaimynas su arkliu ir vežimu, broliai su dideliu sunkumu užkėlė laivą ant vežimo, o mes, vaikai, susėdome ant suolelių — nepaprastai įdomu sėdėti laive ir važiuoti ratais per visus Druskininkus. Atsimenu, kai privažiavome Nemuno krantą, staiga užėjo pašėlusi audra. Pakilo tokios didelės bangos, kad net mūsų milžiną ėmė supti. Dangus pajuodo, o vėtra ėmė draskyti mūsų drabužius, žaibas po žaibo skėlė dangų ir skendo kažkur vandenyje. Aš baisiai išsigandau ir pradėjau verkti. Instinktyviai pažiūrėjau į Kastuką, nes man atrodydavo, ir ne man vienai, bet ir kitiems vaikams, kad Kastukas viską gali padaryti, jei tik nori, netgi audrą numalšinti. Ir štai visam gyvenimui įsirėžė man į atmintį paveikslas, kurį tuo metu pamačiau: Kastukas stovėjo laivo gale, rankas į kelnių kišenes susikišęs, galvą aukštyn užvertęs, akis į dangų pakėlęs, su šypsena, su tokia šypsena, kurią šiuo metu nežinau net kaip apibūdinti; joje buvo gal kiek nusistebėjimo, gal pasididžiavimo,— maždaug kaip tėvas žiūri į savo vaiką ar vyresnysis draugas į jaunesniojo išdaigas, tarsi norėdamas pasakyti: „Na, na, pažiūrėsime, ką tu moki." Man net pasirodė, kad jis ketina nusijuokti. Bet ne, buvo

dar ir kažkoks tylus susimąstymas. Kitados su tokia šypsena jis pasakydavo: „Ei, kaip gera gyventi!", ir čia pat pasisukęs pratardavo kam nors: „nepyk!"

Iš tų tad laivo krikštynų ryškiausia išliko mano atmintyje siaubinga audra ir Kastuko šypsena.

Nepamenu, kaip nurimau pati ir kaip nurimo audra, ir kaip grįžome namo. Tik kiek vėliau kartą tėvas pasakė, jog nenoris to didelio laivo — kerėplos: jis nežmoniškai sunkus. Savo reikalams — lydekoms gaudyti — jis pasidarysiąs mažą laivelį, ne daugiau kaip trise plaukioti — lengvutį, patogų, gražų.

Ir vėl suskambėjo kieme sausos lentos, oblius, piūklas, linksmas juokas, dainos...

Laivelis išėjo tikrai vykęs — mažytis, raudonai ir mėlynai dažytas, su dviem lengvučiais irklais.

Tai darbai. Nors linksmi, bet vis darbai, ir gana, o aš noriu papasakoti linksmą Kastuko išdaigą. Štai ji:

Mama kepė blynus. Vaikai sukinėjosi virtuvėje, o Kastukas skambino kambaryje. Staiga jis atbėgo į virtuvę ir paklausė:

— Ar jau daug blynų prikepta? Palaukit, aš mamytę pamokysiu, kaip reikia blynus versti.

Paėmė keptuvę ir, palaukęs, kol viena blynų pusė apkepė, išmetė visus blynus į viršų taip, kad jie, vienu laiku ore apsivertę, nukrito į keptuvę tvarkingai, kiekvienas į savo vietą. Mes, vaikai, buvome sužavėti.

— Dar, dar!! — surikome visi, susispietę prie židinio.

Bet mama neiškentė savo sūnaus žonglieriškais gabumais nepasigyrusi. Tuojau buvo atgabenta kaimynė Motiejienė pažiūrėti „stebuklų". Mama, išdidžiai šypsodamasi, išdėstė tešlą keptuvėje, o mes, vaikai, sulaikėme kvapą, pirma laiko mėgaudamiesi įspūdžiu, kurį turėjo patirti Motiejienė. Štai jau viena pusė blynų apkepta. Kastukas tvirta vikria ranka išmeta blynus aukštyn, jie visi ore apsiverčia ir visi vienu laiku.... atsiduria židinio skylėje, o keptuvė stovi šalia. Juokas, nusivylimas, apmaudas!.. Kaimynė įsižeidusi išdidžiai pasisuka namų link:

— Buvo čia ką rodyti. Tokių štukų kiekvienas moka, be reikalo tik nuo darbo atitraukė.

O mama ir stebėjosi, ir juokėsi, ir nė kiek nepyko, kad blynai pateko ne ten, kur reikia. Tik pasakė:

— Dievaži, niekad nesu mačiusi tokio „mokyto" virėjo. Visą savo amžių kepiau tuos blynus ir jokiu būdu nesugebėčiau jų taip mikliai apversti... na ir, tur būt, visų į židinį suversti.

Čia ji švelniai patąsė Kastuko „kudlas", o jis pasakė „nepykit" ir išbėgo iš virtuvės.

KELIONĖ JURBARKAN

Kažin koks kunigas, gal Jurbarko klebonas, o gal kur nors iš Jurbarko apylinkių, užsakė Čiurlioniui švento Roko paveikslą. Ilgai brolis rausėsi po maldaknyges ir giesmynus, norėdamas ištirti šv. Roko asmenybę, ir buvo gerokai susirūpinęs. Pagaliau rado vieną paveiksliuką, kuriame šis šventasis buvo pavaizduotas elgeta su įprastu atributu — šunimi, laikančiu duonos bandelę dantyse ir paduodančiu ją Rokui. Mat, pastarasis priklausęs engiamajai socialinei grupei ir net iš šuns susilaukdavęs užuojautos. Idėja puiki! Vaizdas patrauklus, o į pagalbą dailininkui ateis jo labai mylimas ir ištikimas draugas — Liamoris — mūsų šuniukas.

O prasidėjo taip: per pietus šis draugas nedavė broliui ramybės, įžūliai reikalaudamas savo dalies. Kastukas susimąstęs iš pradžių nekreipė į jį dėmesio, bet kai šis pradėjo energingai priešakinėmis kojomis draskyti jo kelnes, staiga jis nusijuokė, pasižiūrėjo į šunį, davė jam cukraus gabalėlį — jo labai mėgstamą patiekalą — ir prabilo:

— Na, prieteliau, aš tave įamžinsiu.

„Įamžinsiu"! — koks baisus žodis. Man dingo apetitas, ir kažkokios juodos mintys aptemdė visus pietus. Tuojau po pietų prikibau prie Petro — mūsų išminčiaus,— kad jis man išaiškintų, ką reiškia tas nelemtas žodis. Tačiau Petras pradėjo kažką paistyti apie Bachą, Šumaną, Bethovenį — tie, esą, gyvens amžinai, nes jie įamžinti ir t. t... Nieko nesupratau. Pagaliau nugalėjo pasitikėjimas: Kastukas toks mielas, visiems toks geras — jis negalėtų niekam bloga padaryti, tai ir savo Liamoriuko nenuskriaus.

Pradėjau atidžiau sekti, ką brolis darys su tuo Liamoriuku. Žaibo greitumu mano galvelę perskrodė mintis: „Gal paslėpti šuniuką?" Tačiau tuoj pat susigėdau. O kai popiet brolis pašaukė Liamoriuką ir liepė Valei ar Jonukui jį palaikyti, o pats greitai darė pieštuku jo „portreto" eskizus — ir iš šono, ir stovinčio, ir kaklą ištempusio — supratau ir nusiraminau.
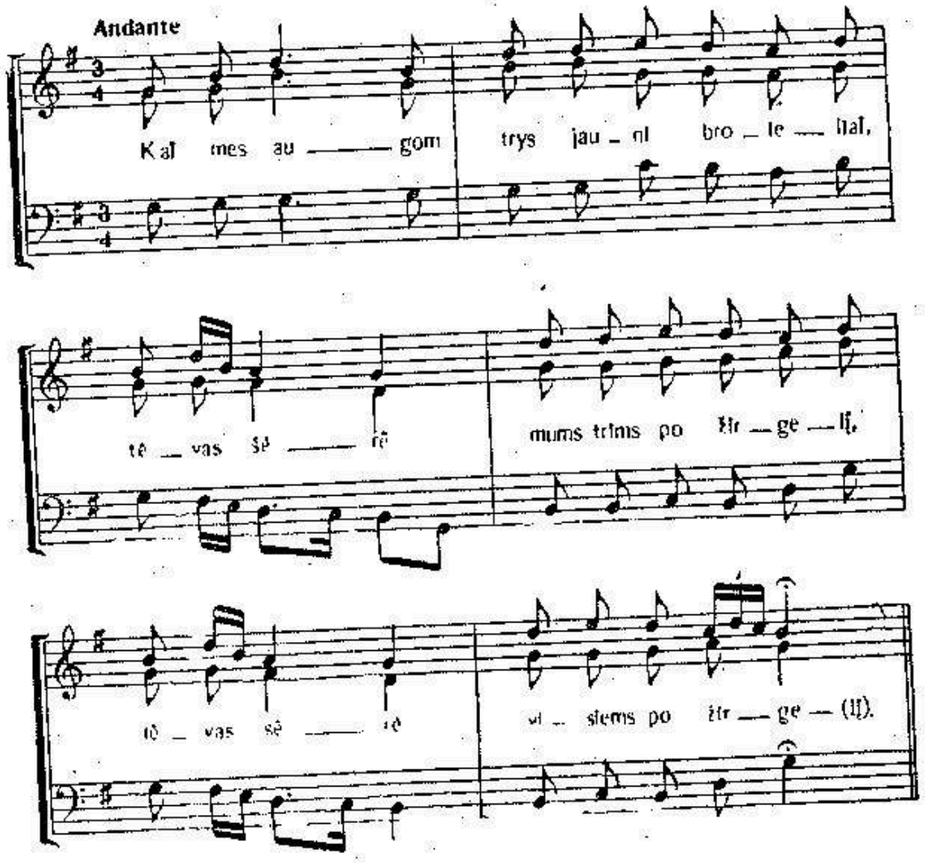
Antrųjų namų didžiajame kambaryje stovėjo molbertas, o ant jo — dideli rėmai, aptempti drobe (tokio didelio paveikslo jis niekada nebuvo tapęs). Brolis dirbo kasdien iki pietų, bet išeidamas paveikslą uždengdavo popieriais ir prašė jo nejudinti ir nežiūrinėti.

Nežinau, kiek laiko praėjo, tik vieną kartą Kastukas pašaukė mus visus ir, linksmai šypsodamasis, atidengė paveikslą. Mes susigrūdome prie paveikslo ir štai ką pamatėm: puikios, berods, gotiškos bažnyčios fone, aikštėje, klūpojo šventas Rokas ir meldėsi, akis į dangų pakėlęs ir rankas pamaldžiai sudėjęs. Jis buvo apžėlęs ilga barzda, tačiau neatrodė nei senas, nei labai suvargęs. Per petį kabojo elgetos krepšys, o šalia stovėjo ilga, riestu galu lazda. Netoliese, atsisukęs į Roką, laikydamas dantyse duonos bandelę, stovėjo... mūsų Liamoriukas! Tas pats, kaip gyvas, baltas šunytis su geltonu lopu ant ausies. „Liamoris, Liamoris"! — šaukėm visi ir jau nieko kito nematėm, nei šv. Roko, nei jo barzdos, tik baltą šuniuką su geltonu lopu ir riesta uodegėle. (Naudos jam iš to buvo nemažai, nes per kiekvieną šv. Roką šventėme Liamoriuko jubiliejų). Kai jau paveikslas visai išdžiūvo (buvo tapytas aliejiniais dažais), Konstantinas su Stasiu ir Jonu (Petras tuomet buvo išvažiavęs į Ašužą pas būsimąjį svainį) išsirengė ilgon kelionėn — į Jurbarką. Kelionė ilga — valtele, paprastu laiveliu, Nemunu iki Kauno, o iš ten — toliau.

Atsimenu, kaip vyrai rengėsi į tą kelionę. Paveikslas buvo suvyniotas ir įdėtas į didelį kartoninį vamzdį ir apraišiotas virvutėmis. Iš vakaro vyko kažkokie pasiruošimai virtuvėje. Juzė skalbė ir lygino, o mama kažką skanaus kepė. Didžiajame kambaryje gulėjo maišas, į kurį broliai krovėsi visokius daiktus. Anksti rytą, penktą valandą, išplauks mūsų visi trys keliautojai.

Buvo gražus vasaros pradžios rytas. Į virtuvę, kur aš miegojau, įėjo mama su Juze, linksmos, susijaudinusios, ir papasakojo mums, miegaliams, kaip išplaukė laivelis į Jurbarką, kaip visi trys broliai, stovėdami tolstančiame laivelyje, mojavo kepurėmis taip iškilmingai, lyg būtų plaukę į tolimas jūras. O Kastukas iš tikrųjų atrodė kaip laivo kapitonas. Ar laivas turėjo bures? — nežinau, tik žinau, kad ant kažkokio stiebo ar lazdos Juzė pakabino vainikėlį su Marijos paveikslėliu — kad broliai laimingai nuplauktų į vietą.

Praėjo gal dešimt dienų, o gal ir pora savaičių. Per pačias Sekmines prie mūsų vartelių sustojo Jankelio būda. Nuo ožių nulipo Jankelis ir įėjo į kiemą, vienoje rankoje nešdamas ryšulėlius, kitoje — kuprinę. Jis, kaip visada, geraširdiškai šypsodamasis, pasisveikino ir pranešė, kad broliai keliautojai Pariečėje įdavė jam daiktus parvežti, o patys eina pėsti. Pasirodo, ekskursantai grįžo iš didžiosios kelionės nebe laiveliu, bet traukiniu, berods, iš Kauno. Norėdami padaryti didesnį įspūdį namiškiams, o gal dėl to, kad kelias iš Pariečės gražus ir Sekminių pirma diena tokia puiki, saulėta, nusprendė baigti kelionę garbingai — kaip tikri keliautojai bastūnai. Išėjome plentu pro malūną į laukus ir jau ant kalno pamatėme tris keleivius. Niekad nepamiršiu to reginio. Visi trys broliai ėjo vienu dariu kelio susikibę — vidury Kastukas — dulkėti, skrybėles atsismaukę ant pakaušių, nusilupusiomis nuo saulės nosimis. Ėjo ir dainavo: „Kai mes augom trys jauni broleliai". Kastuko balsas skambus, bet švelnaus tembro, skambėjo aiškiausiai:

Jis dainavo pirmu balsu, Jonas antru, o Stasys traukė bosu, visai taip, kaip Kastuko buvo suharmonizuota. Susitikę išsibučiavome ir priminėme, kad šiandien Sekminės. Man tada viskas atrodė labai nepaprasta, nes aš net supratimo neturėjau, kur tas Jurbakas; vaizdavausi gal kur nors Afrikoje ar Australijoje ir laukiau pasakojimų apie liūtus ir beždžiones. Kai grįžome namo, verandoje jau buvo padengtas stalas iškilmingiems pietums su Sekminių kiaušiniene, salotomis, uogomis ir puikiu kvapniu Sekminių pyragu.

Broliai pasistiprinę ėmė viens per kitą pasakoti kelionės įspūdžius ir nuotykius. Kastukas išsitraukė storą sąsiuvinį — kelionės dienoraštį ir pradėjo garsiai skaityti jų patirtus nuotykius ir, kaip visada, labai linksmai. Jis buvo nuostabus pasakotojas, mokėjo puikiai suderinti reikšmingas pastabas su tokiu gyvu sąmoju, kad vietomis mūsų juokas trukdė jam skaityti. Man buvo gaila, kad klausausi tų nuotykių viena, tai nubėgau prie tvoros pasišaukti savo draugės, kaimynų Stasės. Užteko sušukti „Kastukas parvažiavo!", ir vaikai iš kaimynų kiemų užplūdo mus. Mama, aišku, buvo nepatenkinta, nes mūsų verandėlė ir saviškiams buvo per ankšta.

Deja, kelionės aprašymas neišliko, jis dingo, tur būt, kartu su brolio dienoraščiais, kuriuos teko vaikystėje matyti didžiajame lovos stalčiuje. Iš brolio kelionės pasakojimų stipriausią įspūdį padarė audra su perkūnija, kurios, kaip visada, labai buvo išsigandęs Stasys, o Konstantinas aprašė ją, taip sąmojingai vaizduodamas Stasio baimę, kad mes, užuot pagailėję mūsų baikščiojo broliuko — juokėmės, net verandos stogas braškėjo. O naktis, pravažiuojant pro Rumšiškes — tikras siaubas!

Šios kelionės įspūdžius vaizdžiai aprašė savo atsiminimuose dailininkas A. Žmuidzinavičius, kuriam brolis, matyt, netrukus po tos kelionės pasakojo. Kadangi kai kurios vietos visiškai sutampa su mano atmintyje išlikusiais fragmentais, jomis čia pasinaudoju, ypač kelionės pro „Velnio slenkstį" ties Rumšiškėmis aprašymu.

„Čia jau Nemunas supyko,— rašo dailininkas.— Jis ardo savo verpetais dideles uolas, stengdamasis jas nugriauti, bet nepajėgia. Tada šoka per jų viršų ir burgzdamas veržiasi priekin. Bet čia jam pastoja kelią antras uolų slenkstis su kyšančiomis aukštyn kelių eilių granito kupromis. Tai „Velnio slenkstis". Pajutęs jį, Nemunas mėtosi į visas puses ir pagaliau apsiputojęs prašvilpia pro uolas. Bet čia dar ne galas. Jį stengiasi

dar kartą sulaikyti žemiau jo vagą užgulusi „Velnio pirtis". Tik čia jau Nemunas galutinai įsiutęs. Jis šoka piestu ant uolų, kūliais verčiasi per jas, putomis drebia į visas puses, neria gilyn, stulpais kyla aukštyn, ir pagaliau, nugalėjęs visas kliūtis, plačiai ilgai išsitiesęs, lyg pavargęs ramiai plaukia jau Kauno link."*

Sunku buvo mano broliukams, netikėtai naktį patekusiems į „velnio žabangas". Jie turėjo pasiduoti Nemuno, seno bičiulio, valiai. Ir visa tai vyko stebuklingą naktį, po trijų dienų ir naktų plaukimo ir miego po atviru dangumi. Jų laivelį bangos trankė į akmenis, stumdė, supo, o jie visi trys, atsigulę ant dugno, spoksojo į dangų, į žvaigždes ir iš džiaugsmo spaudė vienas kitam rankas. O valtis braškėjo ir kiekvienu momentu galėjo prakiurti arba apsiversti. Tai niekis! Bet danguje žvaigždės tokios spindinčios, tokios gražios... „Dar akimirksnis,— rašo dailininkas,— pašėlusiai sūptelėjo mus į vieną ir į antrą pusę ir šonu trenkė į kažką kieta, jog net lentos subraškėjo. Suvirtom vienas ant kito. Šiūstelėjo iš viršaus šalta banga. Stasys pašoko ir įsikibo rankomis į bortus. Dar vienas uolos smūgis į valties šoną, dar antras iš kitos pusės. Apsuko kelis kartus, dar užliejo vandeniu akis, dar pašokinėjome po kriokiančių bangų nugaras ir pagaliau išplaukėme į plačią lygumą. Ir tik piktas murmėjimas dar kurį laiką vijosi mus iš užpakalio."** Taip maždaug aprašo Žmuidzinavičius Konstantino pasakojimą. O mes verandoje sėdėjome ir klausėme dar daug daug visokių kitų nuotykių, kuriuos Kastukas vienur skaitė, kitur pasakojo gyvu žodžiu. O valtį broliai perleido kažkokiam senam žuvautojui, nes ji buvo taip suniokota, kad su ja atgal prieš vandenį nebūtų buvę galima grįžti.

Baigęs pasakoti, Kastukas paglostė Liamoriuką, padėjusį priešakines kojas jam ant kelio, ir pasakė: „Na tu, prieteliau, matai, kiek dėl tavęs vargom." O paskui nusijuokė ir, kaip visada, švelniai pridūrė: „nepykit!"

Broliai, išmiegoję ir pasilsėję, vėl ėmė prisiminti ir pasakoti kiekvienas savo. Vargšas Stasys neišvengė jaunesniojo, Jonuko, pašaipų dėl tos audros, ypač dėl to, kad Stasys, esą, po kiekvieno žaibo skubiai persižegnodavęs. Tai jau visai buvę nevyriška!

* *A. Žmuidzinavičius.* Paletė ir gyvenimas. 1961, p. 365—366.

** Ten pat, p. 366.

O Konstantinas tą vasarą, atsimenu, buvo itin gerai nusiteikęs ir daug keliavo peizažų tapyti, o ir šiaip — savo malonumui. Tai, berods, buvo 1906 metai.

Gal ir netinka kalbėti apie antraeilį Jurbarko paveikslo personažą, apie keturkojį sutvėrimą, kuris į paveikslą pateko tik kaip šventojo atributas. Tačiau jis vis dėlto turi nuopelnų: pirmiausia — jis buvo Čiurlionio paveikslo modelis, antra — jis buvo filantropas, trečia, jau nebe nuopelnas, o užvis liūdniausia, kad šio paveikslo Jurbarke jau neberasta ir nežinia, kur jis dingo. Gal, gerai paieškojus, pakeliavus po aplinkines bažnyčias, pagaliau jis ir atsirastų. Tai bus, be abejonės, padaryta, tik reikia dar kantrybės. Ir ketvirta — Kastukas labai mėgo tą keturkojį draugą, tokį mažą jautrų šunelį su geltonu lopu ant ausies.

BROLIO KETURKOJIS BIČIULIS

Kadangi Liamoriukui teko atlikti garbingą misiją, drįstu pateikti keletą jo biografijos bruožų. Jo biografija gana sudėtinga, tad ilgai ties ja nesustosiu. O buvo taip. Petras Markevičius (vienas daktaro Markevičiaus sūnų), buvęs Kastuko, o vėliau Stasio draugas, kadaise atvežė mums iš Varšuvos vidutinio dydumo rudą kalytę, kurią jis nupirko Varšuvos turguje, Nalevkose. Šią kalytę jis buvo pavadinęs prancūziškai L'amie (draugė), o mes šį vardą sulietuvinome ir pavadinome paprastai — Liamsė. Netrukus Liamsė atsivedė du šuniukus: vieną visiškai į save panašų, o kitą — mūsų Liamoriuką. Vardą jam rinko visa namų taryba ir nutarė: jeigu motina L'amie, tai sūnus turi būti L'amour, mūsiškai — Liamoris, Liamoriukas. Toks vardas visai jam tiko. Liamoriuko brolį kažkas pasiėmė auginti, o Liamsė su Liamoriu, kuris iš motinos paveldėjo ne tik vardą, bet ir baisią neapykantą uniformuotiems „guzikuočiams", pasiliko pas mus. Vieną kartą Liamsė kažkur dingo — jos likimas ligi šiol nepaaiškėjo. Liko tad vienas Liamoriukas, labai visų mūsų mėgstamas namų draugas.

Berniokai niekad niekur be jo neidavo. Visose kelionėse — žuvauti, grybauti ir šiaip pasivaikščioti — turėjo būtinai dalyvauti ir Liamoris. Jis ypač buvo prisirišęs prie Kastuko, todėl visada lydėdavo jį vieną ilgų pasivaikščiojimų metu. Kai brolis skambindavo, Liamoriukas ištisas valandas gulėdavo susirangęs po jo kėde. Toks jis buvo mielas, nuoširdus

šuniukas ir kažkaip labai pritiko prie bendros namų nuotaikos. Ir skoniai mūsų visų buvo panašūs. Liamoris labai nemėgo uniformų su blizgančiomis sagomis. Jų taip pat nepakęsdavo ir Kastukas ir todėl sakydavo, kad Liamoris turi gerą skonį. Kai Stasys, ruošęsis stoti į Varšuvos politechniką, mikčiodamas įrodinėjo, kad jam būtinai reikia pasisiūdinti uniformą (o uniforma buvo nepaprastai prašmatni — su paauksuotomis sagomis ir žaliais aksominiais antpečiais, su didele auksine monograma „H II" tai reiškė „Nikolaj vtaroj"), tai Kastukas nusišypsojęs patapšnojo jam per petį ir pasakė: „Koks tu dar vaikas."

Taigi uniforma visada mums sukeldavo pašaipą ir netgi panieką, o Liamoriukui — aršią neapykantą. Tad ir Liamoriuko didžiausias priešas buvo uniformuotas laiškanešys, taip pat policininkas, vadinamas „uriadniku", ir Petras Markevičius su politechnikos studento uniforma. Turėjo Liamoris ir kitų priešų, kurių didžiausias — batsiuvys Pinkė. Nors jis ir nebuvo uniformuotas, bet Liamoris jo nekentė, tur būt, dėl odos kvapo, kuris sklido ne tik nuo jo, bet ir nuo jo trobelės.

Liamoris buvo labai mokytas, beveik akademikas. Jis mokėjo dviem užpakalinėm kojytėm pereiti per visą kambarį; aš buvau išmokiusi jį stovėti ant užpakalinių kojų kampe tolei, kolei pagal sutartą ženklą jis buvo nuo tos prievolės atleidžiamas. Be to, tai buvo šuo džentelmenas, ne kartą parodęs daug savo šuniškos širdies kilnumo, pavyzdingai ir be priekaišto elgdamasis su mūsų katėmis. Kai joms mama pastatydavo sriubos dubenėlį, Liamoris niekada pirmas nepuldavo lakt, bet laukdavo, kol katės priės, ir tik tada prisiartindavo pats. Kai svetimas šuo įsiveržd avo paskui kates į mūsų kiemą, Liamoris žiauriai su juo susipiaudavo, o katės tuo tarpu spėdavo sulipti į obelį. Nuginęs svetimą šunį, Liamoris tolei tupėdavo po obelimi, saugodamas kates, kol pavojus praeidavo ir katės galėdavo ramiai išlipti iš medžio.

Kartais Liamorį apnikdavo melancholija; jis vaikščiodavo uodegą nuleidęs, o visada stati, geltona jo ausytė beviltiškai nukardavo žemyn. Jei kuris mūsiškių tuo metu jį paglostydavo ir pasakydavo „vargšas Liamoriukas",— jis graudžiai ir giliai atsidusdavo. Tuomet jo snukutis pasidarydavo toks komiškai rimtas, kad mes tikrai juo susirūpindavome.

Beje, Petras Markevičius, giliai įsižeidęs už Liamoriuko nedėkingumą ir neapykantą, kartą, kai Liamoris įnirtęs įkando jam į koją, sušuko:

„Ech tu, bestija, aš tau motiną už du aksinu nupirkau, o tu man taip atsidėkoji!" Tačiau neapykantos paslaptis pagaliau paaiškėjo, kai Stasys kartą, apsivilkęs Petro Markevičiaus uniformą, parėjo į namus netikėtai, norėdamas padaryti namiškiams tam tikrą efektą. Na ir padarė! Liamoris puolė jį, suplėšė kelnes ir tik po ilgo įrodinėjimo pripažino Stasį namiškiu, susigėdo ir susitaikė. Pagaliau užtekdavo pakabinti uniformą kur nors matomoje vietoje, kad Liamoris pradėtų baisiai nerimauti ir urgzti. Taigi aišku — neapykanta buvo skiriama uniformai.

Kastukas parvažiavęs ilgai negalėdavo apsiginti nuo Liamorio meilės įrodymų. Iš kur ir jėgos semdavosi tas nedidelis sutvėrimas? Jis šokinėdavo, stengdamasis lyžtelti (tai reiškia, pabučiuoti) Kastuko veidą, ir tolei nenurimdavo, kol jį paimdavo ant rankų ir paglostydavo. Toks buvo mūsų Liamoriukas. Kai visa tai prisimenu, pradedu tikėti meile.

KELIONĖ PAS PRIPIESČIŲ

Lipniūnų kaime gyveno valstietis, pavarde Pripiesčius. Jis buvo nevedęs ir gyveno kartu su seserim, taip pat netekėjusia. Juodu šeimininkavo, kiekvienas savo darbą dirbdami. Ūkis jų buvo, tur būt, ne per didžiausias, nes samdinių nelaikė. Abu būdami labai darbštūs, patys nudirbdavo visus darbus. Pripiesčių kaimas juokais pravardžiuodavo „Skylalė" — taip ir mes jį draugiškai vadinome*.

Pripiesčius buvo geras Kastuko bičiulis. Šviesiaplaukis, mėlynakis, saukso veido, su „Adomo obuoliu" pagurklyje, šnekus, mėgdavo pokštus kr ėsti, vaikus paerzinti, o per Užgavėnes atvažiuodavo mus rogėmis pavežioti. Pripiesčius buvo pažangiausias kaimo valstietis; jis prenumeruodavo lietuviškus laikraščius ir skaitydavo knygas, kurių jam kai kada parūpindavo mano brolis. Jis buvo nepaprastai smalsus ir švietėsi, kiek įmanydamas. Laisvalaikį nuo ūkio darbų, ypač žiemą, skirdavo skaitymui. Skaitydavo ne vien lietuvių, bet ir rusų bei lenkų kalbomis. Atsimenu, brolis, atvežęs jam lenkišką enciklopediją su paveikslėliais, negalėjo atsistebėti, kad Pripiesčius ją beveik atmintinai išmokęs. Jis mėgdavo Kastuką lietuviškai mokyti ir šaipydavosi, kai šis kokį žodį neteisingai ištar-

* Pripieste dzūkai vadina girnų akmens skylę, į kurią pilami grūdai.

davo. Juodu apskritai daug šnekėdavosi. Šiuo metu negaliu prisiminti jų pokalbių, bet tik žinau, kad Pripiesčius nuolatos vis klausinėdavo ir klausinėdavo ir visu kuo, ką jam Kastukas sakydavo, stebėdavosi.

Savo namuose Pripiesčius nuolatos ką nors tobulindavo, įsigydavo visokių buitinių naujovių, kurių tuometinis dzūkų kaimas nė žinot nežinojo, pavyzdžiui, nupirko kavos malūnėlį. Nors jo niekad nevartodavo, tačiau laikė lentynoje šalia sesers maldaknygės ir švęsto vandens bonkutės. Turėjo taip pat virdulį ir didoką veidrodį, į kurį pasižiūrėti užeidavo visos kaimo gražuolės, keliaudamos į atlaidus. Pripiesčius buvo taip pat nupirkęs sau ir savo seseriai kaliošus, kurie tuo metu buvo laikomi nepaprasta prabanga ir nešiojami tik kaimo dabitų kaip papuošalas, mat, kaliošai blizgėdavo. Paprastai kaliošų savininkas mūvėdavo jais tik per atlaidus ar šiaip sekmadieniais, eidamas į bažnyčią. Visą kelią jis klampodavo per purvus ar smėlynus basas, rankoje batais ir kaliošais nešinas, o atėjęs į miestelį ar bažnytkaimį, apsiaudavo batus su kaliošais, nors būtų buvusi didžiausia vasaros kaitra, ir taip pasipuošęs įeidavo į bažnyčią. Atsimenu, kaip vieną kartą toks „bagočius" užsuko pas mus į namus po pamaldų su kažkokiu reikalu. Atidaręs duris ir pagarbinęs, jis pirmučiausia nusiėmė apdulkėjusius kaliošus (buvo vidurvasario kaitra) ir, nušluostęs juos rankove, pastatė ant stovinčio arti durų fortepijono. Žinoma, mes, vaikai, net aiktelėjome iš pasipiktinimo, bet atėjusi mama po trumpo ginčo paėmė kaliošus ir pastatė ant grindų, prie durų.

Pripiesčiui patiko Kastuko padaryta kažkokio italų dailininko paveikslo kopija. Tai buvo piligrimas su ilgais plaukais ir barzda, su tamsiu apsiaustu ir maišu, per pečius pakabintu. Jis laikė rankoje plačiabrylę skrybėlę. Šis paveikslas kabojo virš pianino ir buvo dovanotas mamai. Ne kartą atėję kaimiečiai žiūrėdavo į jį ir, manydami, kad tai koks šventasis, nusiimdavo kepures ir persižegnodavo. Norėdamas pradžiuginti Pripiesčių, Kastukas padarė dar vieną, gal kiek mažesnę kopiją ir nutarė pats nunešti jam šį paveikslą dovanų. Tad vieną vasaros sekmadienį Kastukas su tėvu išsiruošė į Lipniūnus, pas Pripiesčių į svečius. Į šią kelionę kažkokiais stebuklais pasiėmė ir mane, nors aš buvau maža, ne daugiau kaip septynerių ar aštuonerių metų amžiaus. Puikiai atsimenu visą mūsų įdomią kelionę.

Kelias buvo ne toks jau tolimas. Praėję pro Mizarų kaimą kitoje Nemuno pusėje, užsukome į Didžiasalį, kur buvo nutekėjusi tėvo seserėčia.

Pasivaišinę pas ją skaniu šaltu pienu, pasukome panemune Lipniūnų link. Kokie gražūs tie dzūkų kaimai! Man ypač patiko Didžiasalio kaimas, didelis, gal pusės kilometro ilgumo, visas liepomis ir klevais apaugęs. Prie kiekvienos trobos — gėlių darželiai. Ir koks jų margumynas, tų darželių! Niekur kitur nebuvau mačiusi tokios gausybės įvairiausių gėlių, vienu laiku žydinčių. Čia ir rūtos, nagelkos, diemedis, jurginai, radastos, dimijonai ir rezetos. O visas gėles nustelbė raudonos lyg liepsna lelijos. Toje daugybėje gėlių paskęsta lūšnelės šiaudiniais apsamanojusiais stogais, panašios į pakrūmiais pasislėpusius baravykus. O tos liepos — dzūkų kaimų puošmena — kuplios, tvirtos kaip jaunos mergos, šakotos, tankiais lapais apsigaubusios — prie kiekvienų vartų, prie kiekvienos klėties, lyg saugotų sulinkusias lūšnas nuo vėtrų ir audrų.

Atsimenu, kai ėjome per kaimus, tai iš trobų išbėgdavo moterys, pro langus iškišdavo galvas vyrai ir ilgai į mus žiūrėdavo, o kaimo šunes keldavo neišpasakytą triukšmą. Tėvas mėgino užkalbinti vieną kitą moterėlę, bet jos buvo nekalbios ir tik dailiai šypsojosi. Tik kai kur išeidavo ir vyrai iš namų ir, smalsiai į mus žiūrėdami, klausdavo, kur mes keliaujam. Kai kas paklausdavo, ką „gazietos" rašo. Tada tėvas ilgiau su jais pašnekėdavo. Kai išėjome iš kaimo, tėvas pasakė Kastukui: „Žinai, ką jie dabar apie mus kalba? — „Ana, va, cicilikai eina." Jie taip vadina visus tamsiais miestietiškais drabužiais apsirengusius žmones." Aš, žinoma, nesupratau žodžio „cicilikas" ir neklausiau, ką jis reiškia, tačiau įsiminiau jį. Vėliau jis man visada primindavo gražųjį dzūkų kaimą. Toks tuomet buvo toli, tarp miškų, Nemuno pakrantėje prigludęs mūsų apylinkių kaimas.

Nors ir netolimas buvo kelias į Lipniūnus, tačiau ėjome gana ilgai ir vis sustodami. Mat, vienoje brolio kišenėje buvo natų sąsiuvinėlis, kitoje — piešimo, ir abu, matyt, nedavė jam ramybės. Kai užlipome ant aukšto Nemuno skardžio, iš kur tolumoje buvo matyti Švendubrės pievos ir tamsus Raigardą supantis miškas, Kastukas sustojo ir, išsiėmęs iš kišenės eskizininką, pradėjo greitais brūkšniais piešti, nuolatos pakeldamas akis nuo piešinio į tolumą. Kai kur ir prisėsdavome, o kai pasigirdo daina iš tolumos, lyg iš padangių erdvės staiga stebuklingai subangavusi, sustojome visi trys. Tai jaunimas sekmadienio popietį Nemuno atšlaites skardeno, o jų jauni balsai pripildė erdvę ir širdį neišpasakyto ilgesio. Brolis ilgai stovėjo, į pušies liemenį atsirėmęs, ir man pasirodė, kad jo akys

švytėjo. Norėjosi paklausti ir kokia čia daina, ir kas ją dainuoja, ir kodėl ji tokia graži. Bet buvo nedrąsu, nes ir tėvas tylėjo, ir jo veidas buvo kažkodėl liūdnas. Tai ir mane apėmė graudulys, nors buvo vasara ir laukai žaliavo.

Atkeliavome pas Pripiesčių jau vakarop. Tuojau prasidėjo vaišės. Ant stalo atsirado rūkyto kumpio, kiaušinienės, sūrio, sviesto — žodžiu, visa Pripiesčiūtės kulinarinių gaminių paroda. Viskas buvo nepaprastai skanu, nes buvome alkani kaip vilkai. O kiek stebuklų kaime! Saulei leidžiantis, kartu su visom kaimo moterėlėm nusiyrėme kiton Nemuno pusėn karvių melžti. Tai buvo nuostabi kelionė. Mat, Lipniūnų kaimas buvo prie pat Nemuno. O kitoje Nemuno pusėje — didžiausios pievos, ganyklos. Jos siekė net Švendubrės sodžių ir jungėsi su Raigardu. Pavasarį Lipniūnų kaimo gyventojai perkeldavo ar perplukdydavo savo galvijus į kitą Nemuno pusę ir ten juos palikdavo visai vasarai ganytis, o moterys kiekvieną kartą plaukdavo į kitą krantą jų melžti. Kai Pripiesčius apie tai papasakojo broliui, jis būtinai panoro irtis kartu su kaimo moterimis į ganyklas. Tai dėl to, kad jos ten besiirdamos ir grįždamos daug visokių dainų pridainuoja. Kartu su Pripiesčiaus seserimi (man rodos, jos vardas buvo Rožė) prieję prie Nemuno kranto, pamatėme įdomų vaizdą. Pakrantėje būrys moterų, kiekviena maišą kopūstų ar runkelių lapų prisilaužusi, linksmai juokaudamos, grūdosi į valtis. Įsėdome ir mes į laivelį. Kai tik nusiyrėme nuo kranto, suskambėjo daina, iš pradžių vienu balsu dainuojama, o vėliau poros dešimčių stiprių moteriškų balsų pritariama. Gaida jos buvo tokia graudi, kad aš neištvėriau ir apsižliumbiau, taip man pasidarė kažko liūdna. Bet, pažiūrėjus į Kastuką, nusiraminau. Jis visai nesirengė verkti. Atvirkščiai, jo akys buvo tokios nušvitusios ir linksmos, jis man atrodė toks laimingas, kad neiškentęs užtraukė savo stipriu vyrišku balsu kartu su moterimis. Vakaras buvo tylus, ir aidas toli nešė skambią, graudžią dzūkišką dainą. Kastukas, atėmęs iš Rožės irklus, pats irdamasis, visą laiką dainavo. Tas padrąsino ir Rožę, kuri iš pradžių lyg varžėsi jo. Bet kai Rožė pradėjo dainuoti, Kastukas nutilo ir klausėsi: nepaprastai gražus, skambus ir kažkoks širdingas buvo jos balsas.

Prisiyrę krantą, išlipome, o moterys ėmė šaukti savo karvutes, kiekviena kitokiu vardu, tai: Tpriuke, Tpriuke, tai Marge, Marge, Žile, Žile ir t. t. jau nebeatsimenu tų vardų, tik, joms bešaukiant, pamačiau didžiulę bandą atbėgančių tyliai maurojančių ir garsiai baubiančių karvių. Jos

tuojau atpažino savo šeimininkes ir bėgte bėgo prie jų. Aš išsigandus pasislėpiau už Kastuko, o jis juokėsi iš manęs ir ramino, kad joms visai nerūpi mane ant ragų pakelti — jos išsiilgusios savo šeimininkių ir nori joms savo pienelį atiduoti. Ir iš tikro, vos tik šeimininkės pabėrė karvėms lapų, jos ramiai sustojo ir nejudėjo, kol moterėlės jas melžė. Pabaigus darbą, grįžome su pilnais ąsočiais pieno ir vėl su dainomis atgal į kaimą.

Kitą dieną mačiau, kaip Kastukas iš Rožės užrašinėjo dainas. Tik ji buvo nepaprastai drovi ir viena pati jokiu būdu nesutiko dainuoti. Tai pasikvietusi kitas moterėles ir pabėrusi žalių žirnių ant stalo, pamažėl pradėjo dainas vedžioti, o moterys jai pritarė. Kastukas ne tiek rašė, kiek klausėsi, o mudu tuo tarpu su Pripiesčium išvažiavome dobilų parvežti.

Tėvas su Kastuku, dar keletą dienų pabuvę Lipniūnuose, grįžo į Druskininkus, o aš pasilikau ilgesniam laikui. Labai jau gera buvo man tuose Lipniūnuose. Kastukas, kiek atsimenu, per visą buvimo pas Pripiesčių laiką vaikštinėjo paupiais, persikeldavo į kitą pusę Nemuno, nueidavo į Raigardą arba klausydavo ir užrašinėdavo dainas. Iš tų laikų ir mano atmintyje išliko ne viena puiki dzūkiška melodija.

BĖKIT, BARELIAI...

Bėkit, bareliai,
galan valako.
Jei jūs nebėgsite —
mes pavarysim...

Kitoje Nemuno pusėje, ant aukšto skardžio, Mizarų kaimas, o ten puiki Vailionių sodyba. Jos puikumėlis glūdi jos pačios ir ją supančiame gamtos grožyje. Nūdienio kolūkiečio akimis žiūrint, tai menka bakūžė su apsamanojusiu šiaudiniu stogu. Aplink tyla, nei traktoriaus ūžimo, nei benzino kvapo, nei tranzistoriaus ir brigadininko triukšmingo šūkavimo. Iš Nemuno pusės sodybą dabina didelis turtingas sodas, o bakūžės „portalas" papuoštas gonkelėmis su išpiaustytais ornamentais. Jis atsuktas į ūkinę kiemo pusę ir į kaimo gatvelę, kuri šia sodyba baigiasi.

Įėjus į namų vidų, matai dešinėje pusėje virtuvę ir šeimos miegamąjį, o kairėje — seklyčią. Ant lovos — tamsiai žalias tipingas dzūkiškas audinys, ant stalo — balta lininė pačių austa staltiesė, aplink stalą — pačių

dailiai išdrožinėtos medinės kėdės, ant lango — kryželis. Ant sienos kabo paveikslai: šventas Jurgis ant žirgo, įsmeigęs į velnio uodegą alebardą, ir dar Krokuvos vaizdas — mat, jauniausias sūnus Liudas Krokuvoje gamtą studijavo. Po langais rūtų darželis. Kieme po liepomis prigludusi klėtis, kairėje — šulinys. Ūkiniai pastatai ir kiemas atitverti, o prieš gonkas švaru, žalia veja ir šuns būda.

Bet iš Druskininkų patekti į Mizarus ne taip lengva. Mano vaikystės laikais nei tilto, nei kelto per Nemuną ten nebuvo. Gerai, jei turi savo laivelį (o mes turėjome net du), tai persiiri, ištrauki valtį į krantą ir kopi į statų kalną. Bet ką daryti tiems, kurie grįžta iš Druskininkų arba nori aplankyti mizariečius, neturėdami valties. Tad dažnai šioje pusėje Nemuno girdi ilgai tęsiamą šūkį: „Paduokit čaikū!" „Čaikū"— tai dzūkiškas barbarizmas. Nieko nepadarysi, taip jau yra, ir jei kitaip pašauksi, niekas tavęs neperkels per Nemuną. Po šūkio pasigirsta kitoje pusėje šuns lojimas (tai Vailionių), o kiek palaukęs, pamatai žmogų su irklu rankoje, nusileidžiantį nuo skardžio — tai kuris nors iš Vailionių. O jų trys sūnūs kaip ąžuolai — ketvirtas gyvena nuolatos Lenkijoje, Čenstakave — ten ir šeimą susikūrė. Dvi seserys dainininkės — motutės užvaduotojos. Brolis labai mėgo Mizarų kaimą ir Vailionių šeimą; su jų sūnumi Liudu (studentu) buvo net susidraugavęs ir per vasaros atostogas su juo susitikdavo. Atsimenu jų vieną ilgą pokalbį mūsų verandoje — per naktį prasiginčijo. Saulei tekant Konstantinas palydėjo Liudą iki Nemuno ir, perplukdęs jį į kitą pusę, grįžo namo. Vyriausias Vailionių sūnus Juozas — gaspadorius, jis dažnai mus aplankydavo, o Mikas, kurio žinioje buvo sodas, atsiųsdavo puikių kriaušių, kokių mes neturėjome.

Ir štai įsivaizduokime kaitrią vidurvasario dieną. Nemuno vandens pliuškenimą ir sūkurius, kuriuos palieka energingi irklų mostai. Takelis, lubinais apsėta atšlaitė, o toliau — kiemas ir šuo, draugiškai pasitinkantis mūsų Liamorį. Bet kieme ir namuose mirtina tyla — mat, rugiapiūtė. Visi, kas gyvas, ten ant kalno, kur banguoja auksinės varpos. Namie senutė Vailionienė. Konstantinas žavisi jos amžinai tuo pačiu svečio pasitikimu.

— Kiek sykių esu pas ją buvęs, visada pasisveikindama ji klausia: „Ar dzidzelis užaugai?"— pasakoja jis.— Net miela darosi, norisi apkabinti ir išbučiuoti senutę. O man gi jau trisdešimt.

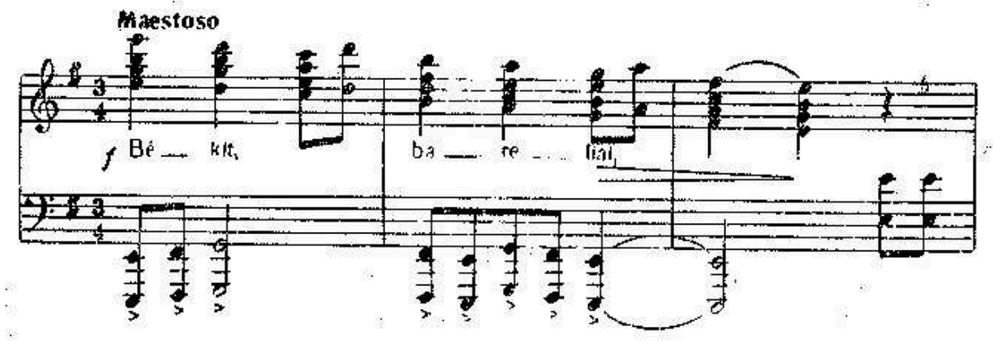
Ant stalo atsiranda rūgusio pieno dubenėlis ir juoda duona su kvapniu sviestu. Nuo vaišių neatsisakysi — tai baisus įžeidimas. Dzūkai, mat, jau

tokie. Bevalgant šnekučiuojama: Petronėlei pasipiršo amerikontas — „bagotas", bet ji nenorinti,— per senas. Mikas norįs įsitaisyti keltą, tai ne tik pėsti, bet ir važiuoti galės artimesniu keliu pasiekti Druskininkus,— „tik vis to pinigo stinga".

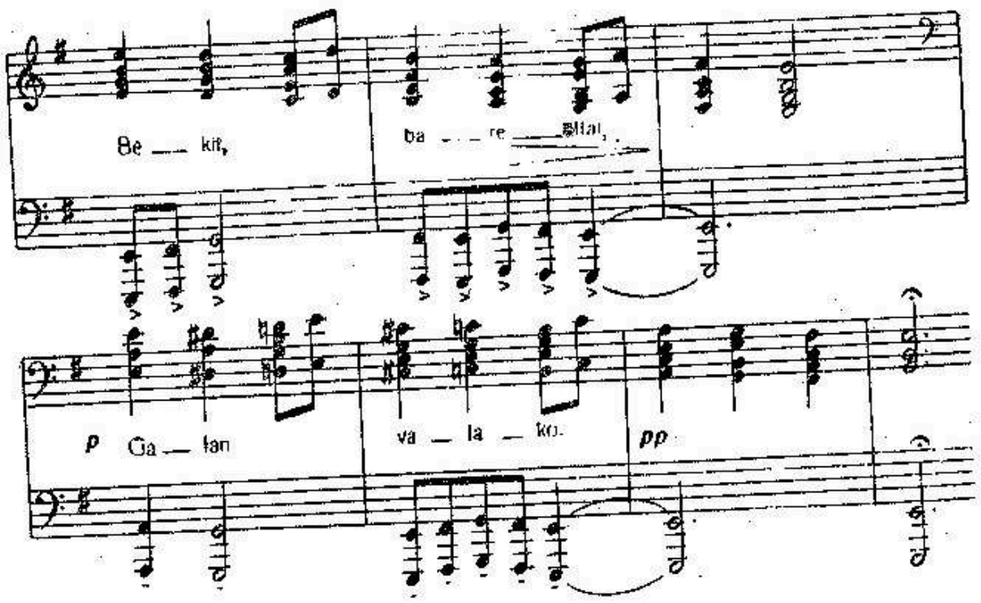
Staiga pro atdarą langą pasigirsta daina. Kažkur toli, ant kalno, piovėjos traukia rugiapiūtės giesmę. Brolis pašoka — ne vaišės galvoje. Kieme pasitinka besiveją jį broliai — Stasys, Petras, Jonas — visi vienmarškiniai, su šiaudinėm skrybėlėm. Visi keturi lipa į kalną, o ten eilės pasilenkusių moterų su piautuvais rankose piauna, skuba. Vieno baro moterys atsistoja, ištiesia nugaras ir gieda „Bėkit, bareliai". Tai ta pati rugiapiūtės giesmė, apie kurią brolis rašė: „...gerai jas suprasti ir jausti tegali lietuvis, ir tai išgirdęs kur laukuose, kuomet dainininkas neprašytas, nelieptas, pats sau dainuoja. Kažkoks keistas skundas, raudojimas, ilgėjimos, širdies ašaros girdėti. Tokios tatai seniausios dainos."*

Nepriėjęs iki piovėjų, brolis išsitraukia iš kišenės natų sąsiuvinėlį ir rašo. Daina vis skamba ir skamba. Ji lyg gyvybės syvai, kraujo lašeliai laša per amžius vis taip pat vienodai ir padeda širdžiai plakti savo broliams, savo tėvynei. Joje lyg save atpažįsti. Kažkada, praeities amžių glūdumoje, užgimęs mažas krislelis išpuoselėtas, išsaugotas prabyla iš širdies į širdį ir jaudina, ir verčia susimąstyti.

Brolis ilgai improvizuoja prie pianino, o iš garsų pilnumos vis išnyra ta pati graudi, plačių laukų giesmė. Kur jos pradžia — niekas nežino — jos vardas — Lietuva. Taip gimė variacijos „Bėkit, bareliai", kurių paskutinė atrodė „lyg iškilminga eisena grįžtančių po darbo piovėjų".

* *MKČ.* Apie muziką ir dailę, p. 300

MAŽAS NUOTYKIS

Bet kokių siaubingų dalykų būna tame mūsų mylimame miške! Kartą Kastukas su visais savo amžinais palydovais išsiruošė į Jezerkų mišką, net už keliolikos kilometrų, uogauti ir grybauti. Nepaisydamas mano ašarų, mane paliko namie, „nes Žvirbliui per toli",— taip nusprendė Kastukas, o jo žodis nepalaužiamas. Tad atsimenu tik linksmą jo pasakojimą apie tą kelionę, ypač apie susitikimą su eiguliu. Jezerkų miškas buvo valdiškas, ir kažkodėl jame buvo draudžiama uogauti. Kadangi tėvas su Jezerkų ir Balainių miškų eiguliu buvo pažįstamas, tai, tėvo prašomas, šis leido mūsų vaikams pasiuogauti ir pasigrybauti. Atsimenu, Kastukas juokdamasis pasakojo, kaip eigulys, miške juos susitikęs, niekad anksčiau jų nematęs, trumpai paklausė:

— Ar tai jūs?

— O aš jam,— sako Kastukas,— trumpai atsakiau: *Mes!* — Ir tuo baigėsi mūsų trumpas, bet labai reikšmingas pasikalbėjimas. Iš kur jis žinojo, kad tai mes? Ir vis dėlto tai buvome *mes*. Gaila, kad asmens liudijimą nešiausi kišenėje,— baigė pasakojimą Kastukas. Ir dar pridūrė: — Ir kas mes būtume buvę, mes buvome *mes*.

Bet tame įvykyje dar nėra nieko siaubingo. O siaubingas buvo kitas šios kelionės epizodas. Jis bemaž būtų pasibaigęs tragiškai. Kastukas, atsimenu, nebuvo nei aistringas grybautojas, nei uogautojas, ir net ne žuvautojas, nors tėvas ir kiti broliai daug laiko praleisdavo prie Nemuno su meškere. Tad, atėjęs į Balainių mišką, jis leido visiems daryti, kas katram patinka, o pats atsigulė ant minkštų samanų ir užmigo. Kai grybautojai sugrįžo su pilnomis pintinėmis ir norėjo pasigirti kiekvienas savo lobiu, pirmasis ėjęs Stasys ūmai sustojo ir davė ženklą kitiems nejudėti. Jis taip išsigando, kad vien savo išvaizda galėjo įvaryti siaubą. Pasirodo, visai netoli Kastuko galvos ramiausiai, nors ir labai vikriai, šliaužiojo gyvatė — tikra gyvatė, nuodinga pabaisa. Tik griežtas Stasio mostas sulaikė mergaičių išgąsčio kliksmą. Kad tik Kastukas nepabustų ir nepajudėtų, kad palauktų, kol ji prašliauš pro šalį. Tačiau laukti buvo rizikinga. Kai gyvatė buvo maždaug per pusantro metro nuo Kastuko, Stasys atsargiai prisėlino ir visu smarkumu smogė jai vėzdu per galvą, o kiti vaikinai pribėgę prismeigė besiraitančią pabaisą prie žemės. Pabudęs Kastukas pamatė aplink sustojusius grybautojus, išbalusius, su išgąsčio žvilgsniais, įbestais į žemę. O ant žemės gulėjo keliomis lazdomis prislėgta gyvatė, baigdama savo nuodingą gyvenimą. Stasys jautėsi dienos didvyriu. Jo polinkiai į donkichotiškumą čia turėjo puikiausios progos pasireikšti. Jo interpretacijoje šis įvykis tikriausiai būtų virtęs epopėja, o gyvatė — devyngalviu slibinu, o jis pats — Zigfridu ar kokiu nors Grimų pasakų herojumi.

VEŽĖJAS JANKELIS

Kastuko širdis visada linko prie varguolių. Jis turėjo ypatingą talentą įžvelgti į žmogaus vidų, pralaužti konvencionalumo kevalą ir pamatyti tikrąją žmogaus vertę. Jis nepaprastai jautriai prieidavo prie žmogaus, mokėdavo surasti jame giliai rusenančią gėrio ugnelę. O druskininkiečiai, kaip ir kiti žemės rutulio gyventojai, turėjo bendrų žmogiškų ypatybių: jie nemėgo tariamų „keistuolių", o taip pat, kaip ir kiti žmonės, labiausiai nemėgo skurdžių. Skurdo jie neatleisdavo niekam, nors buvo linkę atleisti net kai kuriuos žiaurumus. Todėl Kastuko domėjimasis žmonėmis, ieškojimas „žmogaus" ir jo suradimas ten, kur kiti maty-

davo tik pašaipos vertą būtybę, ne kartą stebino žmones. Lukošius, varpininkė Jokūbienė, pamišėlis Kaziukas ir kiti, kuriems jų aplinka neskirdavo dėmesio arba mėgdavo iš jų pasišaipyti, buvo Kastuko bičiuliai, su kuriais jis mielai pasikalbėdavo, o parvažiavęs namo, visada apie juos paklausdavo. Vienas tokių bičiulių buvo senasis Jankelis, Druskininkų vežėjas.

Jankelis buvo neturtingas. Jo turtas — tai geraširdiška šypsena, gerumu ir šilima dvelkianti. Atsimenu gana platų, įraudusį jo veidą, žila garbanota barzda apžėlusį, ir giliai paslėptas melsvas spindinčias akis. Gal tos akys ne visada spindėdavo. Gal ir šypsena šiokiadieniui būdavo paslėpta, o žvilgsnį aptemdydavo rūpestis. Kas žino, kodėl žmogus kartais lyg be reikalo šypsosi, be jokios matomos ir tik jam vienam žinomos priežasties.

Jankelis nuo senų laikų buvo Druskininkų vežėjas. Jau pirmaisiais Kastuko iš namų išvažiavimo metais Jankelis vežiodavo jį į Pariečės stotį. Jis turėjo vieną arklį ir vežimą, paprastą vežimą — be lingių, kurio užpakalinė dalis buvo apgaubta brezentine būda. Ji buvo skirta keleiviams nuo lietaus apsaugoti, o pats vežėjas, Jankelis, sėdėdavo priešakyje, ant ožių. Kelionę „linksmino" skambalas, graudžiai ir ilgesingai skambantis plento pakraščiais. Bet mums, vaikams,— oi, kiek vilčių, kiek džiaugsmo jis sukeldavo! Jis mums skelbdavo: „Kastukas parvažiuoja, Kastukas parvažiuoja, din, din, din..." Ir vaizdas po vaizdo grūdosi vaizduotėje, vienas kitą išstumdami, vienas kitą pralenkdami. Ir štai laukuose sustoja Jankelio būda, iš jos išlipa Kastukas, o vaikai apspinta jį. Džiūgavimas, klausimai, juokas! Visus reikia apkabinti, visus išbučiuoti, kiekvienam kažką pasakyti ar paklausti. O Jankelis tuo tarpu nulipa nuo ožių ir triūsia apie arklį, dievaži, gal kad neparodytų susijaudinimo? Ir tik vėliau supratau, kad tai iš tikrųjų iš susijaudinimo, nes Jankelis tikrai mylėjo mūsų Kastuką. Tai įrodė vienas mažas incidentas, apie kurį papasakosiu toliau.

Kastukas, parvažiuodamas namo, visada pranešdavo iš anksto, ypač žiemą, nes tada reikėdavo pasiųsti į Pariečę kailinius, kad ilgoje kelionėje per laukus jis ir kiti broliai nesušaltų. Tų kailinių pasiimti užeidavo pas mus pats Jankelis. Įėjęs į kambarį, jis nusiimdavo kepurę ir pasakydavo: „Tebūna pagarbintas ponas dievas" („Niech będzie pochwalony pan

bóg"). Tai buvo žydiškas pasveikinimas. Kartais mama Jankelį pakviesdavo išgerti karštos arbatos. Jankelis mielai sutikdavo. Nenusivilkdamas burkos, jis atsisėsdavo prie stalo ir gerdavo arbatą, atsikąsdamas cukraus gabalėlį. Nuo visų kitų vaišių jis griežtai atsisakydavo. Gerdavo arbatą tylėdamas, išpylęs ją iš stiklinės į dubenėlį. Baigęs atsisveikindavo ir, pasiėmęs kailinius, išeidavo. Bet kai Jankelis parveždavo Kastuką, būtinai užsispyręs pats atnešdavo iš vežimo daiktus, nors jų būdavo nedaug ir vaikinai patys būtų mielai tai padarę. Tačiau Jankelio neperkalbėsi — jam, matyt, būtinai reikėdavo išvysti ir pasidžiaugti triukšmingu pasisveikinimu, o gal ir pasišildyti šeimos šilima. (Pats Jankelis, atsimenu, gyveno su savo jau senstelėjusia dukterimi, kuri taip pat buvo tyli ir užsidariusi, kaip ir jos tėvas.) Įnešęs daiktus, Jankelis dar valandėlę pastovėdavo, šypsodamasis paspoksodavo ir pagaliau, užsimaukšlinęs kepurę ir pasakęs tradicinį dzūkų: „Likite sveiki",— skubiai išeidavo.

Bet štai kodėl aš rašau apie Jankelį: jis tikrai įrodė savo didelį prisirišimą prie mūsų vyriausiojo brolio. Tai buvo vasarą. Jau kurį laiką Druskininkuose važinėjo Jankelio varžovas Leizeris. Jis įsitaisė puikią puskarietę, tuo metu vadinamą „lando", su guminiais ratais, dviem arkliais pakinkytą, ir vežiodavo vasarotojus ne tik iš Pariečės, bet ir šiaip pasižvalgyti po Druskininkų apylinkes. Vargšas Jankelis nors materialiai ir nelabai nuo to nukentėjo, nes vasaros metu ir jų abiejų neužtekdavo parvežti visus keleivius iš Pariečės, tačiau jo būda šalia Leizerio prašmatnios karietos labai jau prastai atrodė. Dėl to Jankelis didžiai sielojosi. Ir kaip tyčia atsitiko štai kas: vieną vasaros vakarą Kastukas parvažiavo iš Pariečės ne su Jankelio būda, bet prašmatniuoju Leizerio „lando". Pasisveikinęs jis, lyg kažko sunerimęs, pasakė, kad atsitiko „neatleistina kiaulystė". Pariečėje, esą, jis išsiblaškęs nepastebėjo Jankelio būdos, ir kadangi, vos išlipus iš traukinio, vežikai plėšte plėšė keleiviams lagaminus iš rankų, tai Kastukas nejučiomis pasidavė jų valiai ir pats nepajuto, kaip atsidūrė Leizerio karietoje. Plentu karieta plaukte plaukė, kaip Elijošiaus vežimas per dangų. Ir štai, pralenkdamas Jankelio būdą, Kastukas pastebėjo, kad Jankelis, pamatęs jį, nusisuko į kitą pusę ir neatsakė į pasveikinimą. Tai štai kas atsitiko.

Tik baigus Kastukui pasakoti, į kiemą įėjo Jankelis. Jis sustojo ties gonkomis, ir veltui Kastukas jį nuoširdžiausiais raginimais mėgino įvilioti į kambarį. Jankelis kiek pastovėjo tylėdamas, paskui, išsitraukęs iš

kišenės nosinę, nusišluostė ašarą ir pagaliau prabilo. Trumpa buvo jo kalba, bet skaudi ir reikšminga:

— Ponaiti, juk aš jus užauginau, o dabar jau aš per prastas, jau jums Leizeris geresni. („Paniczu, ja panicza wyhodowałem, a teraz juź Leizer lepszy").

Veltui jį Kastukas ramino, įrodinėdamas, kad tokia buvusi žmonių spūstis ir taip vežikai draskę jį į visas puses, kad jis nespėjęs nė susivokti, kas pačiupo jo daiktus ir nusinešė ne ten, kur jis norėjo.

Jankelis išėjo. Jį lydėjo tylos valandėlė ir didelė visų mūsų simpatija.

Tačiau rudenį, kai reikėjo važiuoti į Pariečę, Jankelis seniai jau buvo skriaudą pamiršęs. Ir vėl smagiai ritosi jo būda į Pariečę, veždama linksmuosius broliukus, kurie, nors ir labai keista, dainavo kažkokias kaimiškas dainas.

RATNYČIA

Ratnyčia — mūsų kaimynė, mūsų sesuo. Ji buvo visai kitokia, negu sulenkėję Druskininkai. Kažkuo ji mums artima ir nuolatos traukė į save. Tad eidavome į tą miškais apsuptą sodžių lyg kokie piligrimai į šventas vietas. Ir iš tikrųjų, apžvelgus Ratnyčią supančius tankumynus, seneliais medžiais apaugusias kalvas, padvelkia gilia senove, matai neliečiamas šventąsias girias, ir sielą apima gili rimtis. Atrodo, lyg būtum atsidūręs jotvingių sodyboje ir lyg girdėtum medžioklinių ragų garsus arba ginklų žvangesį ir kovos įnirtingą bruzdėjimą. Pradeda rodytis neregėti vaizdai, ir kyla nekasdieniai jausmai. Atsiveria tolima tolima praeitis, pasijunti tai homerišku didvyriu, tai nusiaubtu, pavergtu skurdžiumi. Laikas tampa kažkokiu sunkiai užgulusiu praeitį sluoksniu, pro kurį tik retkarčiais prasiveržia istoriko plunksna arba poeto fantazija. O pušys ošia vis tą pačią giesmę apie pražilusią senovę, apie galiūnų miškų grožybes, apie taurus, briedžius, vilkus, apie gresiantį nuolatinį pavojų įvairių priešų apsuptoje dykumoje. Kaip toje aplinkumoje augo ir tvirtėjo tautinės giminystės jausmai, gimtosios žemės meilė? O ką dainavo jotvingiai, savo bėriais jodami, prieš valkatas priešus atsispirdami ir savo žemę gindami? Kur ir kada praskambėjo jų paskutinė žygio daina? Gal ji pasakojo apie Skomanto ir Borutos didžiuosius žygius ir liūdną galą? O gal ir dabar ji

dar skamba nemirštama gaida, teka srovena ainių gyslose, žadina nuolatinį ilgesį, drąsina pasąmonėje dėti galvas už brolių laimę ir laisvę. Tokios mintys ateina, sėdint ant kadaise milžino medžio kelmo ir žiūrint į kalvotus pušaičių tolius. Stengiesi suprasti narsiųjų protėvių tragiškąją pasaką.

O Ratnyčią kadaise labai mėgo Čiurlionis ir dažnai ją lankydavo. Jo laikais tai buvo nedidelis miestelis, turėjęs savo tipiškus, nors dzūkiškus, bet ir išskirtinius bruožus. Įdomus buvo kelias į Ratnyčią. Pusiaukelėje tekėjo Melničėlės upelis (tada jį vadinome Neravos upeliu), apaugęs gluosniais ir krūmais. Tai buvo lyg demarkacijos linija tarp sulenkėjusių druskininkiečių ir besilaikančių savo kalbos ir tradicijų dzūkų.

Per Petrines ir kitas šventes prie upelio ilsėdavosi iš atlaidų grįžtantieji aplinkinių kaimų žmonės. Jie čia atsigerdavo šalto upelio vandenio, užsikąsdavo skaniais, pagarsėjusiais Ratnyčios riestainiais. Gražu būdavo pažiūrėti į upelio pašlaites, apgultas margaspalvių „poilsiautojų". O kiek muzikantų! Čia lūpinė armonika, čia gaidžiukas, kuriam papūtus į uodegą, sklinda „nuostabūs" garsai. Čia vėl ubagas su „skripkele" išraudęs groja trankią dzūkišką polkutę. Vaikai klykia, braidžioja basi po upelį, kai kur moterys traukia graudžią dainą. Bet kodėl nesigirdi girtų vyriškų balsų? Viskas darnu ir šventiška.

Prie pat upelio, ant aukštos papėdės, šv. Jono koplytėlė, matyt, kokio liaudies meistro išdrožinėta, su statulėle viduje. Dabar koplytėlės nė ženklo nebėra, ir gal tik senų žmonių atmintyje išliko apie ją satyrinė legenda, o gal anekdotas. Atsimenu tą pasaką dar iš mažens, o paskutinį jos variantą išgirdau 1951 metais tautosakinėje studentų ekspedicijoje. Gal ne pro šalį ir čia ją papasakoti. Ratnyčioje, kaip ir daugelyje Lietuvos miestelių, gyveno nemaža žydų. Jie paprastai vertėsi prekyba arba amatu. Tačiau Ratnyčioje buvęs ir vienas ūkininkas, kuris lauko darbams laikė berną. Šis bernas labai mėgęs grietinę ir slaptai gerokai jos išragaudavęs iš savo šeimininko rūsio. Šeimininkas niekaip negalėjęs suprasti, kur dingstanti jo grietinė. Bėdavojo, skundėsi kaimynams. Išgirdęs tai, bernas paėmė grietinės šaukštą ir ištepė šv. Jono panosę. Parėjęs pasakė šeimininkui: „Eik pažiūrėk, kas tavo grietinę laižo". Ir parodęs jam koplytėlę. Žydas, pajutęs mistišką tokio svečio baimę, nunešė visą bliūdą grietinės, pastatė prieš koplytėlę ir, nusiėmęs kepurę, prabilo: „Valgyk, Jonuli, valgyk, tik mano sklepan neik!" Tačiau jo prašymas

nebuvo išklausytas, nes bernui labai patikusi grietinė ir jis negalėjęs jos atsižadėti.

Perbridęs Melničėlės upelį, atsiduri aukštų senelių pušų miške. Nors jis nedidelis, tačiau iškart nuteikia rimtai, kaip po simfonijos allegro — andante. Eini jau ramiu žingsniu, su širdim į taktą, o pro pušų spyglius skverbiasi saulė. Miškui baigiantis, prasideda „Smėlio jūra" — taip buvo pavadintas smėlynas, kurį vos galima buvo perbristi, o su arkliu ir ratais — nė iš vietos! Važiuojantieji turėdavo pasukti kažkur ir aplenkti tą „smėlio peklą". Kur ir kada ji dingusi, šiuo metu sunku pasakyti. Sakoma, kad ji sulyginta, sutvirtinta ir namais apstatyta. O pati Ratnyčia daug kuo pasikeitusi, ir šiuo metu net sunku kai kurias vietas atpažinti.

Bet grįžkime į praeitį. Perbridus smėlį, reikia sustoti, atsikvėpti ir prakaitą nusišluostyti. O čia pat ir Ratnyčios miestelis su jo gyvąja keturkoje emblema — ožka. Tai pirmasis gyventojas, kuris, maloniai bliaudamas, pasitikdavo atvykėlius. Kastukas suteikė jai garbingą „Ratnyčios herbo" vardą. Ne todėl, kad ji pirmoji jį pasitikdavo, bet todėl, kad tų ožkų Ratnyčioje buvo devynios galybės. Jos slankiojo gatvėmis, užeidavo į svetimus daržus, draskydavo nuo medžių lapus, užsukdavo net į šventorių, parymodavo ant Čečoto kapo ir buvo labai draugiškos savo dvikojams bičiuliams. O šie priešingai — žiūrėdavo į jas su panieka ir vadindavo „ubagų karvėmis".

Ratnyčios bažnytėlė buvo medinė, nedidelė. Tokia ji keista — siaura, aukšta. Ar ji buvo su bokštu, ar be jo — neatsimenu; gal, maža būdama, jo neįžiūrėjau.

Prie šventoriaus išsirikiavusi ilga drobinių pastogių ar palapinių eilė. Jose prekiauja galanterininkai. Ant prekystalių, šalia ražančių, škaplierių ir maldaknygių, išdėliota visokie papuošalai: šilko skarelės, daugiaspalviai karoliai ir kaspinai, o be to — vaikams švilpukai, lūpinės armonikėlės ir visokios smulkmenos. Kitur vėl sukrauti skanėstai — riestainiai, pyragaičiai, ilgi, į spalvotą popierių įvynioti saldainiai, o dar kitur — smulkūs ūkio reikmenys. Atsimenu, Kastukas kartu su mumis žiūrėjo ir šypsodamasis gėrėjosi visu tuo reginiu, kurį puošė ir įvairino žmonių minia.

O kiek grožybių toje Ratnyčioje! Mergaitės dailiai supintom kasom, sveikais, saule įdegusiais veidais, skareles ant pečių užsimetusios, į plaukus rūtų šakelę įsisegusios, švytėjo džiaugsmu ir jaunyste. O štai atokiau

seniai kažko ginčijasi, sustoję prie obuolmušio arklio, papsėdami pypkes ir tapšnodami jam per nugarą. Prie aludės vyrai ragina viens kitą užeiti į vidų, tai į alkūnę viens kitam įsikibę, tai lengvai viens kitą pastūmėdami. Po dideliu lapotu klevu moterėlės įsikarščiavusios plūsta vienos savo marčias, kitos — anytas. O saulė kepina, vaikai klykaudami klampoja po smėlį... Kartkartėmis sužvengia arklys, suloja šuo, o žmonių klegesys lyg bitės avilyje nenurimsta. Kastukas pas galanterininką nuperka Valei ir man po „aukso žiedą" po 5 kapeikas. Žodžiu, daug džiaugsmo.

Bet štai suskamba varpai, ir klegesys pamažėl nutyla, žmonės skirstosi ir eina į bažnyčią. Prie šventoriaus vartų susirinkę ubagai traukia kiekvienas savo giesmę, tik aš nelabai juos suprantu. Vienas, kuriam, matyt, pritrūko kūrybinio polėkio, kartoja vis tą patį: „Šventas J-i-urgi, J-i-urgi, J-i-urgi, J-i-urgi..." ir taip be galo. O aš tik vieno bijau: per procesiją virš žmonių galvų pasirodo tokia lazda su barškančiu kamuoliu viršuje. Ji taip piktai grūmoja, lyg kokia gyva pabaisa. Ir linksta ji čia į vieną, čia į kitą pusę. Kadangi zakristijono, kuris ta lazda mostikuoja (atseit, tvarką palaiko), nematau, man darosi baisu. Tad einame į bažnyčią. Ji labai skiriasi nuo Druskininkų bažnyčios jau ir tuomi, kad viskas čia lietuviškai ir giedama, ir kalbama.

Pilna bažnyčia kaimo vyrų ir moterų. Visos jos pasipuošusios baltomis ir gelsvomis šilkų skarelėmis — vienplaukių tada į bažnyčią neįsileisdavo. Žmonės gieda „Pulkim ant kelių" lietuviškai ta pačia gaida, kaip ir Druskininkuose lenkiškai. Palubėje, skersai bažnyčią, pritvirtinta medinė juosta, imituojanti gražiai išvingiuotą kaspiną su užrašu:

„N a m a y D i e w o w a r t a y D a n g a u s"

Betgi didžiausią įspūdį daro vargonai. Jie seni, išklibę ir nežmoniškai išsiderinę — girgžda kaip netepti ratai. Tačiau juose buvo kažkas, kas baisiai traukė ir kiekvieną sykį versdavo širdį smarkiau plakti. Tai paslaptingas, tamsus ūžesys — vu-vu-vu-vu, kuris per pakylėjimą, vargonams nutilus ir žmonėms pamaldžiai suklupus, įvarydavo tokią baimę, kad aš, atsimenu, pagaudavau už rankos šalia klūpantį ir klausdavau: „Kas čia yra?" Atsimenu, to momento laukdavau, sulaikiusi kvapą. Atrodė, kad atsitiks kažkas baisaus. Paprastai eidavome ant „viškų" (prie vargonų), nes tėvas kartais pavaduodavo senuką vargonininką. Kastukas ir kiti šeimos nariai pasilikdavo šventoriuje, matyt, ta ūžianti šmėkla jų nejaudino. Bažnyčioje pamačiau ir išgirdau „nuostabų" dalyką. Buvo kažkokie

atlaidai, per kuriuos mišių pabaigai, vietoje iškilmingos postliudijos, panašios, kaip grodavo tėvas, senasis vargonininkas, ištraukęs visus registrus, ėmė alkūnėmis braukyti per klavišus. Buvo linksma. Aš užsikimšau ausis, o tėvas juokėsi sau po ūsais ir, ilgai neištvėręs, patraukė mane namo.

Tiesa, dar vizitas pas gerąjį kleboną kunigą Bernotą, kuris taip narsiai kovojo prieš polonistinę epidemiją (jis mirė 1923 m.). Jį ir dabar žmonės atsimena. Jo pastangų dėka didelė Ratnyčios parapija per 20 lenkų buržuazinės valdžios metų neišmoko lenkiškai, nors Bernoto įpėdinis labai uoliai šia kryptimi veikė.

O kiek nuoširdumo sutinki tuose dzūkiškuose Dainavos kaimeliuose! O daina! Jos reikia klausyti, nes kalbėti apie ją sunku. Prieš keliolika metų aplankiusi su konservatorijos studentų ekspedicija Ratnyčią, stebėjausi dar vis neišsenkamais čia senoviškų dainų turtais. Tai buvo dar sunkūs pokario laikai, karo nusiaubtas miestelis darė itin liūdną įspūdį.

Buvo ruduo, tad beveik visi gyventojai buvo pasklidę po miškus baravykauti. Namie buvo pasilikusios tik senės; jos kūreno dideles krosnis ir ruošė baravykus džiovinimui. Iš jų tad ir užrašėme nemaža dainų. Vienoje troboje trys mergaitės valė grybus ir niūniavo kažkokią labai graudžią dainą. Mes ėmėmės darbo. Kai paprašėme padainuoti vestuvių dainų, jos karčiai nusijuokė ir atsakė: „Kokias čia dabar vestuvines dainas dainuosi, kad tų vestuvių nebėra. Jau kelinti metai kaime vyrų kaip ir nėra. Tai per karą žuvę, tai iškeliavę į tolimus kraštus."

Toli, kaimo gale, jauna moteriškė, našlė, keturių vaikų motina, pasakojo man liūdną savo biografiją. Nedrįsau nė prašyti, kad padainuotų. Bet moteris, sužinojusi, ko mes atkeliavome, iškart pasikeitė, pasisiūlė mane palydėti ir visą kelią (apie pusantro kilometro) eidama dainavo, vis klausdama: „O va, ar šitų girdėjote? Galiu visų padainuoc." Susitarėme kitą dieną pas ją susitikti, o mano jauni palydovai — studentai ir studentės — pasiskirstę po du, pasklido po Druskininkų apylinkes ir ėmėsi darbo.

Dar norėčiau papasakoti apie nepaprastą dzūkų nuoširdumą ir vaišingumą. Sustoję pas valstietį nakvynės, nusprendėme, kaip visada, patys pasirūpinti maistu. Tačiau vakarop, mums besitariant, kaip organizuoti vakarienę, durys atsidaro, ir pasirodo šeimininkė, dideliu dubeniu garuojančių bulvių nešina. Po to įnešė ir puodynę rūgusio pieno. Maloni ir nuoširdi šeimininkė pareiškė mums: „Jūs niekur neikit ir maisto neieškokit, turime karvutę ir dar šio to — užteks ir svečiams." Apleisdami vaišinguosius šeimininkus, norėjome atsilyginti, bet šeimininkė nė klausyti neklausė. Šeimininkas net įsižeidė: esą, jie ne kupčiai ir nepratę už vaišes pinigus imti.

Šiuo metu, aišku, civilizacija palietė ir Ratnyčios miestelį. „Smėlio jūros" kaip ir nebūta — ji aplyginta, apželdinta ir apstatyta naujais namukais, nors ir nelabai skoningais, bet švariais ir patogiais. Sutvarkytas nuolatinis susisiekimas su Druskininkais; daug naujų gyventojų, įvairių pareigūnų iš kitur atsikėlę. Kolūkiečių vaikai mokosi mokyklose, yra klubas, kinas... pamažėl išnyksta dzūkiška tarmė ir senoviška dzūkų daina, nors žmonės vis tokie pat nuoširdūs, mėgsta pokštą ir gražų posakį, yra gyvi, paslankūs ir sumanūs. Tačiau vis dėlto Ratnyčia pasidarė kažkokia beveidė, o gal teisingiau daugiaveidė.

Ir vėl prisimena vaikystė, grįžimas namo, nuovargis, bet ir pakilus jausmas, kad kažkas gera ir artima matyta. Kastukas savo įspūdžius pasakoja pianinu. Gal ir jam vaidenasi geri, paprasti, nuoširdūs veidai, baltos šilkinės skarelės ir išderinti vargonai.

HIPNOTIZAVIMAS

Kai mums katram skaudėdavo galvą ar dantį, mes bėgdavome pas Kastuką, nes jis mokėdavo ypatingu būdu pagydyti. Nereikėdavo nei karčių tablečių ryti, nei lašų gerti, tik priešais jį atsisėsti ir ramiai sėdėti. Kastukas, pasisodinęs ligonį, švelniai glostydavo skaudamą vietą ir susikaupęs tvirtai žiūrėdavo į akis. Po valandėlės skausmas aprimdavo, ir nuotaika praskaidrėdavo. Tačiau motina drausdavo varginti Kastuką ir varydavo mus lauk su visais mūsų skausmais. Tėvas aiškino, kad tai hipnotizavimas ir kad hipnotizuojantį tai labai išvargina. Bet jis ne tik gydydavo. Atsimenu, kartą, kai mes keliese ėjome pasivaikščioti, Kastukas iškrėtė tokį pokštą. Gatve per keliasdešimt žingsnių pirma mūsų ėjo storulis Druskininkų pilietis. Jis ėjo ramiu, tvirtu žingsniu, matyt, aiškiai žinodamas savo užsibrėžtą tikslą. Kastukas mums sako:

— Ar norite, vaikai, pamatyti stebuklą? Štai šitas pilvotas pilietis, kuris taip išdidžiai mauna klebonijos pusėn, priėjęs prie Kersnovskio vilos, sustos, apsidairys ir pastovėjęs grįš atgal namo.

Ir iš tikrųjų, kiek paėjėję, nustebę pamatėme, kad storulis sustojo priešais „Vilą Linksma" ir apsisukęs grįžo atgal. Susitikęs su mumis, jis kažkaip, bent man atrodė, nevikriai prasmuko pro šalį, o Kastukas, lyg jo nepastebėjęs, susimąstęs ėjo toliau.

Žiemos vakarais brolis darydavo hipnotizavimo bandymų su mumis visais, o mes žiūrėjome į tai kaip į stebuklą. Tiesą pasakius, tai buvo tik vieną žiemą, vėliau jis atsisakė panašių žaidimų. Kastukas mėgo tą savo hipnotizavimo galią parodyti, norėdamas prajuokinti kitus arba net pasišaipyti iš Druskininkų „ponbernių".

Vieną tad sekmadienį, draugų įprašytas (tarp kitų ir Eugenijaus), Kastukas sutiko truputį paerzinti mūsų kleboną. Jis nuėjo su draugais prieš pat pamokslą į bažnyčią, kaip tik tuo metu, kai kunigas, perskaitęs evangeliją, pradėjo aukštu stiliumi skelbti dievo žodį, atmiešdamas jį aristokratų salonuose madingomis sentencijomis. Brolis, pasislėpęs už pilioriaus, įbedė į jį žvilgsnį. Netrukus iškalbingasis oratorius pradėjo mikčioti, painioti žodžius ir pagaliau kalbėt nesąmones. O galas buvo visai nenumatytas: kunigas, kurį laiką taip pavėpčiojęs, staiga pasisuko ir, net nebaigęs sakinio ir nepalaiminęs parapijiečių, nulipo nuo sakyklos ir nuėjo į zakristiją. Bažnyčioje kilo sąmyšis. Kastukas, parėjęs namo, pats papasakojo šį įvykį ir buvo kažkodėl nepatenkintas. Gal nereikėjo tų bandymų daryti. Vėliau tik supratau, kad jam būdavo nemalonu iš viso padaryti kam nors nesmagumą, ir todėl jis jautėsi tarsi ką nuskriaudęs.

Atsimenu vieną žiemos vakarą, kuris mane išgydė nuo smalsumo ir nuotykių pamėgimo. Prikibome prie Kastuko, kad parodytų „stebuklų". Jis buvo gerai nusiteikęs ir pradėjo žaidimą. Sesuo Valė buvo išsiųsta už durų, o susirinkusieji kambaryje tyliai susitarė, ką ji, Kastuko įteigta, turės padaryti. Nuspręsta, kad ji turinti išimt iš lentynos tam tikrą, mūsų išrinktą, knygą, ją pasklaidyti ir atversti mūsų numatytą puslapį. Kastukas užrišo jai akis, apsuko keletą kartų, kad ją dezorientuotų, ir, apčiuopęs jos pulsą, laikydamas jos ranką ir švelniai liesdamas jos kaklą, ėjo su ja kartu ten, kur ji vedė. Koks buvo nusistebėjimas, kai pamatėm ją, besiartinančią prie lentynos ir po ilgo svyravimo ištraukiančią iš kitų knygų tarpo mūsų aptartą knygą. Ilgai pasklaidžiusi, ji atvertė mūsų numatytą puslapį.

Aš tuomet buvau dar visai maža, ir man šis įvykis padarė labai didelį įspūdį, tad ėmiau užsispyrusi prašyti, kad ir mane užhipnotizuotų. Kastukas, aišku, nenorėjo, o ir mama draudė ir barė mane už užsispyrimą. Bet pagaliau Kastukas, matyt, norėdamas mane nubausti, sugalvojo baisų dalyką. Buvo pas mus svečių, ir todėl juo tragiškiau viskas baigėsi. Man užrišo akis, ir aš nieko nejaučiau ir nesupratau, ką darau, bet kai atrišo... aš sėdėjau vidury kambario ant naktinio puoduko. Atsimenu, kad baisiai verkiau iš gėdos. Nuo to laiko mūsų namuose tokie žaidimai nebuvo žaidžiami.

DIDŽIOJI DRAUGYSTĖ

BIČIULIAI MARKEVIČIAI

Pro vartelius įeina senukas. Jis gana aukštas, liesas, sulinkęs, eina netvirtu žingsniu, apsivilkęs apsiaustu su pelerina. Tai iš tolo. O iš arti matai nepaprastai gražų veidą, nežymiai apžėlusį sidabrine barzda. Subtilūs sudvasinto veido bruožai atspindi orumą, gerumą ir kažkokią giliai paslėptą gėlą. Kalba jis tyliai, švelniai, ir todėl atrodo, kad šis žmogus niekad negalėtų supykti. Tačiau jis nesišypso. Ir sveikinasi, ir kalba vis su tokiu pat lyg susirūpinusiu nuvargusio žmogaus žvilgsniu. Tai daktaras Juozas Markevičius, kuris bent dukart per vasarą ateina pas motiną su vizitu. Taip, pas motiną, nes, atėjęs ir kuriam nors broliui atidavęs apsiaustą, jis paklausdavo mamos („pani Konstantova"). Pasisveikinimas mamos su daktaru Markevičium ypatingas: abu pabučiuoja vienas kitam į petį, kaip du seni bičiuliai pagal senas senių tradicijas. Su tėvu pasisveikinimas kiek oficialesnis.

Daktaro Markevičiaus asmuo visada žadindavo aplinkos pagarbą. Taip buvo ir mūsų namuose. Prie jo būdavo nedrąsu net žodį pratarti, todėl paprastai, jam atėjus, mes pasišalindavome, palikę jį su motina vienu du. Atsimenu, pasikalbėjimas trukdavo gal pusę valandos, gal kiek ilgiau, o pasikalbėjimo tema buvo vaikai ir rūpesčiai dėl jų. Ir vienas, ir kitas pasipasakodavo apie savuosius ir išdėstydavo viską, kas gera ir kas bloga. Anot motinos, paskutiniaisiais laikais daktaras Markevičius nė vienu žodžiu neužsimindavo apie Kastuką. Tik žymiai vėliau paaiškėjo priežastis, dėl kurios jis buvo lyg atšalęs, lyg nusivylęs savo globotiniu.

Daktaras Markevičius Čiurlionio gyvenime suvaidino lemtingą vaidmenį, todėl, jausdama gilų dėkingumą šiam kilniam žmogui, norėčiau pateikti skaitytojui kai kurių jo biografijos žinių. Tai būtina, norint bent

kiek nušviesti mūsų vyriausiojo brolio vaikystę ir teigiamą įtaką, kurią jam turėjo abiejų šeimų — Markevičių ir mūsų — suartėjimas.

Daktaras Markevičius priklausė žmonių kategorijai, kuri savo didelę dvasios jėgą išeikvoja kitų labui. Ir daro tai ne dėl išgalvotų, dažnai tuščiai skambančių labdarybės principų, bet dėl to, kad jų jautri prigimtis nepakelia neteisybės, skriaudos ir kenčia dėl kitų vargo. Gal šie daktaro Markevičiaus charakterio bruožai nuvedė jį ir į Sibirą, kur jis buvo ištremtas už dalyvavimą 1863 metų sukilime. Tik kunigaikščio Radvilos rūpesčio dėka jis išvengė mirties bausmės, kuri buvo pakeista ištrėmimu. Dveji metai kalėjimo ir ketveri ištrėmimo dar labiau išryškino ir sutvirtino jo humaniškus polinkius.

Daktaras Markevičius gimė 1834 metais, gimnaziją baigė Vilniuje, 1858 metais baigė Maskvos universiteto medicinos fakultetą. Per dvejus metus jis įsigijo daktaro laipsnį ir 1860 metais įsikūrė Gardine. Grįžęs iš Sibiro, jis apsigyveno Varšuvoje, vertėsi privačia praktika, o nuo 1878 metų vasaros mėnesiais dirbdavo gydytoju Druskininkuose.* Mirė 1923 m.

Markevičių atvykimo į Druskininkus laikotarpis sutampa maždaug su mūsų tėvų persikėlimu iš Ratnyčios į Druskininkus. Daktaras Markevičius buvo labai muzikalus; jis gerai skambino fortepijonu, labai mėgo Bachą ir dažnai grodavo jį vargonais. Dėl to ir užsimezgė tarp abiejų šeimų artimesni santykiai, o, jų vaikams augant, ryšiai dar sustiprėjo. Nors Markevičiai pastoviai gyveno Varšuvoje ir tik vasaros sezonui atvažiuodavo į Druskininkus, tačiau tai nekliudė abiejų šeimų vaikų draugystei, o puiki Druskininkų gamta teikė plačias galimybes vaikams išsidūkti. Tad maudymasis Nemune ir Ratnyčėlėj, kur vanduo šaltas kaip ledas, ekskursijos į mišką, kankorėžių karai, kopimas į medžius, karstymasis, žvejojimas ir daugelis kitų pramogų palikdavo ir vieniems, ir kitiems prisiminimų visai žiemai, ir visi ilgėdavosi vasaros ir naujo pasimatymo. Markevičių šeima buvo taip pat nemaža — penki ar šeši sūnūs: Vitoldas, Piotras, Marijanas, Stanislovas, Janas ir dvi dukterys — Ana ir Valerija.

---

* Rašydama apie dr. Markevičių, pasinaudojau anūko užrašytais jo tėvo Piotro Markevičiaus atsiminimais. Šiaip jo atsiminimais reikia naudotis atsargiai, nes juose yra klaidų. Pavyzdžiu gali būti Čiurlionio simfoninė poema „Miražas", kurią atsiminimų autorius aprašo, lyg pats būtų ją girdėjęs. Tuo tarpu apie šį kūrinį jokių žinių nėra. Greičiausiai čia supainiota su simfonine poema „Jūra".

Žr. *Andžejus Markevičius.* Atsiminimai apie Čiurlionį.—„Pergalė", 1961, Nr. 6.

Iš jų visų nepažinojau Stanislovo, Jano ir Anos, visi kiti draugavo su Kastuku ir mano laikais lankėsi pas mus.

Kaip jau buvo minėta, Markevičius gana anksti pastebėjo Kastuko ypatingus gabumus muzikai. Faktas, kad penkerių metų berniukas skambino iš klausos daineles ir lengvesnius kūrinėlius, o šešerių metų sūnų tėvas jau vedėsi į bažnyčią „adynkų"* groti, vertė gerąjį gydytoją susimąstyti. Iš pradžių su Kastuku užsiiminėdavo tėvas, vėliau juo susidomėjo de Lasi šeima, kurių vaikai, Piotras ir Kasia, draugavo su Markevičių vaikais ir su Kastuku. Muzikaliu berniuku ypač susižavėjo de Lasi vaikų auklėtoja Marija Undoič, kuri mokėjo skambinti fortepijonu. Ji pasisiūlė mokyti Kastuką muzikos. Atsimenu ir aš ją, jau nejauną, aukštą, liesą dar juodais, nepražilusiais plaukais. Ji mėgdavo pagroti vargonais. Mačiau ją prie vargonų, kai, sėdėdama šalia tėvo, bandė vietomis jį pakeisti, įterpdama kokią mažytę interliudiją. Ji mokė ne tik Kastuką, bet vėliau ir kitus brolius, kol jai kantrybės užteko. O Kastukas, kaip pasakojo tėvai, užsispyrė pats mokytis ir nustojo vaikščioti pas Mariją Undoič. Jis, dar mažas būdamas, mėgo improvizuoti. Tėvo paklaustas, ką jis skambinąs, atsakydavo: „Pats nežinau." Kai tėvas parūpino jam natų popierių, jis atsisakė rašyti, nes nespėjąs rašyti tą, ką norįs. Tačiau gana daug laiko praleisdavo prie fortepijono. Markevičius kiekvieną kartą, tik atvažiavęs į Druskininkus, ateidavo paklausyti, ką Kastukas per žiemą išmokęs. Buvo aišku, kad talentingam berniukui reikia padėti. Papasakojęs savo pacientui kunigaikščiui Mykolui Oginskiui apie nepaprastai muzikalų berniuką, gavo leidimą atsiųsti Kastuką į jo dvare, Plungėje, buvusią orkestro mokyklą.

Vasarą vaikai suvažiuodavo į Druskininkus, ir čia vėl atgimdavo bičiulystė. Tėvai tuo metu gyveno prie ežero, Gardino (dabar Kirovo) gatvėje. Čia pat buvo didingas miškas, netoliese — viliojantis Raigardas. Berniukai bastydavosi po pušynus, o mergaitės — Markevičių Valė ir mūsų Marija, Juzė — žaisdavo atskirai darželyje. Kai Kastukas įstojo į Varšuvos konservatoriją, nuoširdi bičiulystė, atrodo, ėmė net stiprėti. Markevičių namuose jis buvo nuolatinis svečias ir jautėsi savas. Drauge su jų vaikais ir vaikų draugais pavasarį ir rudenį buvo daromos išvykos į Var-

* „Adynkos", iš lenkų kalbos „godzinki" (valandėlės), buvo katalikų bažnyčios pamaldos, atliekamos sekmadieniais anksti, šeštą valandą ryto.

šuvos apylinkes, o Kastukas, užaugęs prie Nemuno, džiaugėsi Vislos krantais ir darė pieštuku eskizus. Pas Markevičius ir jų pažįstamus buvo rengiami jaunimo pobūviai su šokiais ir žaidimais. Kastukas mielai juose dalyvaudavo, juo labiau visų mylimas ir pageidaujamas, nes mokėjo skambinti, buvo linksmas ir sąmojingas. Skambindavo Šopeno mazurkas, o vėliau ir savo kūrinius, kurie labai buvo mėgiami, ypač senojo Markevičiaus, tetos Hempeliovos, Valerijos ir Piotro. (Teta Hempeliova dar neseniai, prieš keletą metų, iš atminties užrašė jo fortepijonui pritaikytą dainelę „Prapuoliau, močiute".) Piotras pats mokėsi skambinti fortepijonu privačiai.

Markevičių šeima tikrai įvertino Kastuko muzikinį talentą, ir todėl jį apsupo labai palanki atmosfera, kuri skatino daryti vis didesnę pažangą. Bet štai kas įvyko. Konservatorijoje jis suartėjo su savo kolega Eugenijum Moravskiu, labai talentingu, savitu, gilaus intelekto jaunuoliu. Abu kaskart vis daugiau atrasdavo bendrumo savo idealuose ir siekimuose. Atrodo, kad juos jungė kažkoks bendras, tik jiems priklausantis dvasinis kontinentas. Nors Kastukas supažindino Eugenijų su Markevičių šeima ir jis ten gerai jautėsi, tačiau jie abu kažkaip pradėjo išsiskirti, dažnai pasitraukdavo, vieni du klajodavo Varšuvos gatvėmis, vienas kitą lydėdavo, negalėdami išsiskirti. Juodu diskutuodavo, filosofuodavo, o tai vertė daug pažinti, daug permąstyti. Žodžiu, prasidėjo rimtas gyvenimas, gyvenimas, kuris padėjo Čiurlioniui daugeliu atvejų įsigilinti ir suvokti esmines būties problemas. Tai absorbavo brolio laisvą laiką ir lyg magnetas traukė prie Eugenijaus. Likusį laiką užėmė intensyvus lavinimasis, mokymasis, studijos. Smalsumas, dvasinis alkis stumte stūmė jauną muziką pažinti, įsisąmoninti, užpildyti bendro lavinimo spragas. Markevičių pobūviai buvo kaskart rečiau lankomi, nors Kastuko meilė jų šeimai neatšalo. Tai buvo vis dar tarsi antrieji jo namai, čia jis gaudavo ir atiduodavo daug šilimos ir buvo lyg geras, nuoširdus, prisirišęs vaikas. Kiek atšaldydavo jį pati mamytė Markevičienė, griežtas savo vyro kontrastas. Ji buvo labai dievota, mėgo kunigų draugystę (apie tai ne kartą pašaipiai pasakojo jos sūnus Piotras), su Kastuku ir mūsų šeima elgėsi išdidžiai ir vaidino filantropės vaidmenį. O jautresniems žmonėms tai ypač nemalonu. Be to, ji buvo kaprizinga, ir todėl namuose būdavo kartais nemalonių išpuolių, dėl kurių labiausiai kentėdavo pats Markevičius. Kai jis savo nepaprastu švelnumu ir tyliu balsu neįstengdavo grąžinti giedros,

nepastebimas pasitraukdavo į kabinetą, kol debesys išsisklaidydavo. Kastukas apie ją pasakodavo su sąmoju, o Stasys bijojo jos iš tolo. Ir kodėl? Ji svajojo vieną kurį nors iš savo sūnų pamatyti su dvasiškio sutana, tačiau tiek jos berniukai, tiek pats Markevičius to netroško. Tada ji nusižiūrėjo mūsų brolį Stasiuką ir pasiryžo padaryti iš jo kunigą. Ji pasiėmė 13 metų berniuką į Varšuvą ir leido į Gurskio realinę gimnaziją. Stasys išlaikė egzaminus į trečią klasę, ir tais metais, kai Kastukas buvo Leipcige, buvo Markevičienės globotinis. Stasys nemėgo pasakoti, kaip jam ten sekėsi, jis be galo ilgėjosi namų ir kiek skundėsi, kad jam su mokslu buvo sunkumų. Nenuostabu — egzaminams jis rengėsi beveik savarankiškai, o pagalba, kurią jam teikė vienas kitas Druskininkų „šviesuolis", buvo be sistemos ir beveik atsitiktinė. Kastukui grįžus iš Leipcigo, Stasys jam nedrąsiai, bet ryžtingai pasisakė nenorįs stoti į seminariją. Vyresnysis brolis, žinoma, jam pritarė ir paėmė Stasiuką į savo globą. Be abejo, tarp Markevičienės ir Kastuko negalėjo neįvykti konfliktas.

Čia dar galima būtų paminėti vieną įvykį, šiek tiek palengvinusį Kastuko materialinę naštą, kuri buvo gana sunki, nes jis, sugrįžęs iš Leipcigo ir gyvendamas vien iš privačių pamokų, užsimanė pasiimti į Varšuvą dar du brolius. Gimnazijos, kurioje mokėsi Stasys, direktorius Gurskis, kartą, pasišaukęs jį, ėmė klausinėti apie mūsų senelį, Gobinių valstietį Stasį Čiurlionį. Pasirodo, kad Gurskio brolis, dalyvavęs 1863 metų sukilime, Gobinių apylinkėse buvo apsuptas caro kazokų ir besislapstydamas pateko į mūsų senelio sodybą. Esą, senelis jį aprengęs kaimo berno drabužiais ir pristatęs javų kulti. Atjoję kazokai, apieškoję visus pastatus ir, į dirbantį „berną" dėmesio neatkreipę, išjojo. Taip senelis, pralaikęs sukilėlį pas save keletą mėnesių, išleido, kai jau pavojus buvo praėjęs. Gurskis, atsidėkodamas už senelio paslaugą, atleido Stasį nuo mokesčio už mokslą.

Konstantinui sugrįžus iš Leipcigo, santykiai su Markevičiais pamažėl pradėjo šalti. Priežastis paaiškėjo žymiai vėliau; o gal buvo ir ne viena, o daug smulkesnių ir mažiau svarbių priežasčių, kurios atitolino jų šeimą nuo Kastuko. Tačiau, atrodo, svarbiausia buvo ta, kad abi pusės pradėjo viena kitos nebesuprasti pačiuose pagrindiniuose dalykuose. Daktaras Markevičius, globodamas brolį, susikūrė sau gana šabloniską jo ateities vaizdą, kaip talentingo, pripažinto muziko ir kompozitoriaus su tvirta „padėtimi", visų „gerbiamą", „materialiai aprūpintą", galintį padėti savo tėvams ir jaunesniems broliams. O tuo tarpu Kastukas, parvažiavęs iš

Leipcigo (kompozitorius su dviem diplomais!), atsisakė tos „padėties". Esą, jis su visa aistra atsidavė tapybos studijoms ir lyg koks studentas korepetitorius bėgiojo pėsčias iš namų į namus, duodamas muzikos pamokas ir visiškai ignoruodamas visas materialines gėrybes. Jis buvo laimingas, galėdamas atsidėti savo antrajam pašaukimui, kad ir pusbadžiais gyvendamas. Išmintingas teisėjas būtų abi puses išteisinęs, nes abi pusės ėjo savo pasirinktu, nors ir skirtingu keliu. Senasis Markevičius, itin doras žmogus, išauklėtas tam tikrų tradicijų ir, nebūdamas kokių nors naujovių ieškotojas, kaip geras pilietis paisė tų tradicijų. Kiekvieną nukrypimą nuo jų jis laikė pasikėsinimu prieš etikos principus. O Čiurlioniui buvo svetimas toks sotus „aprūpinto piliečio" gyvenimas, ir jis niekad nebūtų juo pasitenkinęs ir nebūtų jautęsis laimingas. Kaip jis bodėjosi tokia, galima sakyti, miesčioniška ateitim, pesimizmo ir nevilties pagautas rašė savo draugui Eugenijui dar iš Leipcigo:

„Gyvenimas... O! gyvenimas... Kurgi jisai, parodyk? Ar tai tas yra gyvenimas? Ko jis vertas? Gražiausios idėjos truputį paskambės ore, žmonės pasiklausys, pasiklausys, pagirs, net atmintinai išmoks, o kiauliškas gyvenimas velkasi savo tvarka. Nuolat kalbame ką kita, darome ką kita. Tiek žodžių! Tai vaizdiniai įvairių kilnių ir gražių dalykų... Kurgi tie dalykai? Argi mes turėtume dvilypį gyvenimą: vienas šlykštus — tikrovėje, o kitas, gražusis, kilnusis — tiktai žodžiuose, ore? Kodėl negalima gyventi vien tik tą kitą gyvenimą? Kodėl jis yra toks nepagaunamas? Ko gi aš noriu? Noriu būti kitoks, noriu, kad būtų kitaip, noriu kitokio gyvenimo. Nežinau kelio. Parodyk, jei gali. Nuolat noriu daryti gera, ir nežinau, kas yra gera, noriu eiti, ir nežinau kur. Esu silpnas, nes jaučiu, kad klystu. Tik parodyk, kurioj šaly yra tas gyvenimas, o pamatysi, kiek manyje atsiras energijos.

Baigsiu čia būdą, važiuosiu į Peterburgą. Paskui gausiu kokią nors vietą. Imsiu algą, įsitaisysiu sau padorius rūbus, butą, atitinkamus sočius pietus, lankysiu pažįstamus, ramiai kalbėsiuos apie einamuosius įvykius. Kaip visa tai juokinga, kvaila ir netgi biauru. Ir tai yra perspektyvoje. Galgi ne tai vadinama gyvenimu? *Nejaugi jis praėjo? Gaila, jei taip.*"*

Antra vertus, Markevičiui buvo nesuprantamas Čiurlionis dailininkas; jis ne tik nesistengė jo suprasti, bet buvo atvirai nepalankus jo sumany-

* *MKČ.* Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 129, p. 151—152

mui atsidėti dailei. Apie tai buvo kalbama mūsų namuose, apie tai buvo užsiminęs jo sūnus Piotras, ir pagaliau tai akivaizdžiai parodo paties Kastuko laiškas broliui Povilui, rašytas 1906.X.1. Laiške jis aprašo, kaip jo draugai ir pažįstami reagavo į pirmą viešą, pabrėžtinai teigiamą jo paveikslų kritiką, kurią paskelbė Peterburgo laikraštis «Биржевые ведомости»*, aptardamas Varšuvos Dailės mokyklos paveikslų parodą, kurioje buvo eksponuoti Čiurlionio paveikslai. Laiško autorius vienu brūkšniu duoda nuostabiai taiklią skirtingų pasaulių žmonių psichologinę charakteristiką. Jis rašo: „Mokykla išrinko dvejų metų darbus į parodą Peterburgo Akademijoje, na, ir, tur būt, tą kritiką jau žinai. Jos, atvirai sakant, aš nesitikėjau ir net gėdinausi kaip nenusipelnytos, o ji padarė gana didelį įspūdį pažįstamiems. Ponia Volmanienė tuo metu buvo Peterburge ir, kai tik pasirodė tas «Биржевые ведомости» numeris, tuojau vieną egzempliorių nusiuntė Tėvams ir vieną Geniukui, be to, kaip pasakojo, iš džiaugsmo ko nepašėlo, ir tuojau už 25 rublius įsigijo „Ramybę". Geniukas, gavęs kritiką, atėjo pas mane ir, labai susirūpinęs, klausinėjo, ką naujo esu nutapęs, parodžiau eskizus „Himno" ciklui, žiūrinėjo juos su tam tikru žinovo išdidumu..." Toliau rašoma apie Markevičius: „Markevičiai buvo labai paveikti (gailiuosi, kad ten nebuvau). Pats Markevičius (įsivaizduok) skaitė balsu, o visi sėdėjo ir klausėsi, o kai pabaigė skaityti, visi dar, sako, tebesėdėję ir tebesiklausę,— taip labai buvę pritrenkti. O kai vėliau nuėjau pas juos, stengėsi neliesti kritikos reikalo, kaip neaiškaus ir erzinančio. Nepaprastai džiaugiaus."**

Iš tų keletos sakinių aišku, kad Čiurlionis dailininkas jiems buvo svetimas. Užtat su dideliu pasitenkinimu brolis aprašo Lietuvių draugijos nuoširdų reagavimą į kritiką. „Lietuvių draugijoje kritika buvo sutikta labai širdingai. Labai džiaugtasi, o ypač dėl to, kad buvo aiškiai, kaip ant jaučio odos atspausdinta: «Чурлянис родом литвин»***.

Tenka paminėti dar vieną priežastį, dėl kurios santykiai tarp Markevičių ir Kastuko, o taip pat ir visos mūsų šeimos pamažėl pradėjo atšalti. Tai 1905 metais įvykęs persilaužimas į lietuvybę. Kastuko dėka mūsų šeimoje prasidėjęs lietuviškasis atgimimas druskininkiečių buvo sutiktas

* «Биржевые ведомости». 1906, № 9266

** *MKČ*. Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 169, p. 197—198

*** Ten pat.

ne tik nepalankiai, bet netgi su pasipiktinimu. Ypač neigiamai į tai reagavo nuolatiniai gyventojai, būtent, de Lasi šeima, Kersnovskiai ir naujai atvykęs kunigas Voleika. Be abejo, visa tai paveikė ir Markevičių santykius su mumis.

Iš Markevičių šeimos labiausiai prie Kastuko buvo prisirišęs Piotras. Jis buvo ištikimiausias Kastuko bičiulis ir mylėjo jį nuoširdžiai, entuziastingai, svajotojo meile. Jo meilę stiprino dar ir tai, kad jis buvo iš prigimties muzikalus, tačiau laiku nebuvo į tai atkreipta dėmesio, o jis nesugebėjo parodyti pakankamai užsispyrimo ir, paklusdamas tėvo valiai, nuėjo svetimu jam keliu. Jis buvo gal jautresnis už savo brolius ir seserį, jautė savo draugo pranašumą ir visa širdimi jį garbino, kaip kompozitorių ir genialią asmenybę. Jis dažnai skambindavo Čiurlionio preliudus ir nuoširdžiai jais žavėdavosi, nors pasirinkdavo iš jų tik ankstyvesnio kūrybinio periodo, jo manymu, labiau primenančius Šopeno preliudus ir mazurkas. Mano laikais, kada Kastuko fortepijoninių kūrinių stilius žymiai pakito ir pradėjo reikštis visiškai savita originali jo mąstysena, ši Piotro lyriškų romantiškų preliudų ir mazurkų adoracija pradėjo Kastukui bent kiek įkyrėti. Ypač jis nemėgo, kai buvo skambinama jo preliudas h-moll.* O Piotras, įsimylėjęs šį preliudą, skambino jį sentimentaliai, su egzaltacija. Atsimenu, vieną kartą, Piotrui skambinant šį kūrinėlį, Kastukas, įėjęs į kambarį, liepė jam nutraukti, o kai šis nepaklausė, prasidėjo prie pianino kova. Abu draugai juokaudami rungėsi, kol pagaliau Kastukas, stipresnis, apvertė Piotrą su kėde, pats atsisėdo prie fortepijono ir, keršydamas Piotrui, paskambino kažkokį banalų valsą. Tai, žinoma, sukėlė linksmą nuotaiką.

Nors amžiaus skirtumas tarp Kastuko ir Piotro buvo ne toks didelis, tačiau Kastukas jo atžvilgiu jautėsi esąs lyg vyresnis brolis ir elgėsi su tam tikru nuolaidumu, o Piotras, atvirkščiai,— su pagarba. Šios draugystės dėka Piotras buvo prisirišęs prie mūsų šeimos ir daug laiko praleisdavo mūsų namuose, o kartais net ištisas dienas. Tas prisirišimas išliko ir po įvykusios nelaimės. 1910 metais Piotras atvažiavo per Velykas pas mus specialiai, norėdamas paguosti tėvus, ir viešėjo ilgesnį laiką. Jis daug skambino ir buvo nuoširdus, artimas lyg tikras šeimos narys.

* Žr. *MKČ*. Kūriniai fortepijonui, 1957. Op. 11, Nr. 3.

Tačiau ryškiausia iš visos šeimos asmenybė buvo, man atrodo, pats gydytojas Markevičius. Ir dabar matau aukštą, kiek sulinkusį senuką, netvirtu žingsniu einantį per mūsų kiemą; iš jo pailgo lieso veido dvelkia liūdesys ir orumas. Šis žmogus tikrai buvo geras.

EUGENIJUS MORAVSKIS

Artimiausias Konstantino draugas buvo įžymus lenkų kompozitorius Eugenijus Moravskis. Jų bičiulystė užsimezgė nuo pat pirmos pažinties Varšuvos konservatorijoje, kurią jie pradėjo lankyti maždaug vienu laiku. Abu jaunuoliai lankė prof. A. Sigetinskio fortepijono klasę ir abu mokėsi kompozicijos teorijos klasėje pas prof. Zigmuntą Noskovskį. Vėliau, Konstantinui grįžus iš Leipcigo, abu taip pat įstojo į Dailės mokyklą ir mokėsi pas K. Kšyžanovskį, F. Ruščicą, Tichį ir K. Stabrauską. „Šią didelę, gilią bičiulystę rišo intuityvus vienas kitame nepaprasto intelekto, jausmų ir siekimų nujautimas."* Abu gyveno aukštesnėse dvasinėse sferose, abu bodėjosi kasdienybės, miesčioniškumo, snobizmo. Abu gamta apdovanojo nepaprastu jautrumu, įžvalgumu ir fantazija. Abu pasižymėjo dideliu taurumu. Nuolatos rusenanti gyva, nepaliaujama meilė žmogui, gamtai, grožiui, menui ir viskam, kas kilnu, kas sudaro tikras žmogaus būties vertybes, jungė abu draugus. Skirtinga buvo jų talentų kokybė, kai kurie charakterio bruožai, aplinka, kurioje jie augo, galutinio kūrybinio kelio pasirinkimas ir... likimas. Svarbiausia, kad jų kūrybinis kelias lyg ir išsiskyrė. Nors Eugenijus vėliau, gyvendamas Paryžiuje, studijavo tapybą ir skulptūrą pas garsųjį Emilį Burdelį (Bourdelle), su juo buvo susidraugavęs, tačiau visas savo jėgas atidavė muzikai ir pasižymėjo kaip monumentalių simfoninių poemų, simfonijų, operų ir baletų kūrėjas. Tuo tarpu Čiurlionis nuėjo savuoju seniai išsvajotu keliu, savo mintis, idėjas ir emocijas pilniausiai išreiškęs tapyboje. Jo genialį, nepakartojamą kūrybą,— anot Romeno Rolano,— buvo naujas dvasinis kontinentas, kurio Kristupu Kolumbu tapo jis. Bet tai nereiškia, kad jis atsižadėjo muzikos. Anaiptol, atidavęs paskutinę duoklę neoromantiniam simfonizmui („Jūra"), jis sparčiais žingsniais ėjo pirmyn, vos spėdamas naujai bręstantį muzikinio mąstymo būdą realizuoti — tam tikra savita forma išreikšti. Muzika ir tapyba puikiai „susigyveno" jo psichikoje ir kaskart labiau artėjo viena prie kitos. Ostinatinė forma lyg būtų kėsinusis sulaikyti laiko ir judesio principą ir suteikti muzikai erdvės iliuziją. O tapyba suskambėjo ne tik chromatiniais niuansais ir ritmine pulsacija, bet ir muzikine architektonika su pasikartojančiais leitmotyvais. Tuo būdu abstrakti muzikinė mintis tapo simboliu. O simbolis prakalbėjo gilia išmintim.

Eugenijus, gimęs ir užaugęs dideliame mieste, Varšuvoje, anksti susidūrė su aštriais politiniais klausimais, su nacionaline priespauda, kuri jo vaikystėje ir jaunystėje jaudino lenkų visuomenę. Jo charakterio ir polinkių formavimąsi veikė, reikia manyti, ir jo tėvo Arkadijaus Dombrova-Moravskio praeitis. Šis, būdamas dar studentas medikas, nutraukęs mokslą ir įsijungęs į 1863 metų sukilėlių gretas, buvo dukart sužeistas, pagaliau suimtas ir ištremtas į Sibirą sunkiems darbams. Sugrįžusiam į tėvynę, kaip buvusiam insurgentui, caro valdžia neleido tęsti mokslo imperatoriškajame universitete, tad teko pasirinkti kitą profesiją*.

Moravskių šeima visą laiką gyveno Varšuvoje. Eugenijaus motina buvo graikų tautybės pramonininko duktė. Eugenijus turėjo dar tris brolius ir vieną seserį. Visi jie buvo talentingi, ir kiekvienas savo darbo srityje savaip pasižymėjo. Moravskio — tėvo padėtis leido sūnums baigti aukštąjį mokslą (jis buvo Varšuvos uosto inspektorius). Iš keturių brolių tik vienas Eugenijus pasirinko muziko profesiją. Kiti trys — Stefanas, Stanislovas ir Vlodzimiežas, tėvui pageidaujant, lankė politechniką ir tapo inžinieriais technologais. Anot Vlodzimiežo pasakojimo, savo ypatingais gabumais išsiskyrė jo brolis Stanislovas, pasižymėjęs neeiliniu kūrybiniu intelektu. Jau būdamas politechnikos studentu, gavo patentą savo vienam išradimui technikos srityje. Deja, pirmas pasaulinis karas ir ankstyva mirtis (1924 m.) nutraukė jo labai įdomius mokslinius sumanymus. Jis labai vertino Čiurlionio muziką ir tapybą**. Vyriausias Eugenijaus brolis Stefanas mirė 1968 m., sulaukęs 95 metų amžiaus, sesuo Marija Maciejovska gyvena Lodzėje pas dukrą.

---

* Iš Vlodzimiežo Moravskio laiško, rašyto man iš Varšuvos 1967 metais. Toliau naudojausi jo atsiminimais, kuriuos jis pasakojo man 1968 metais, kai aplankiau jį Varšuvoje.

* Iš Vl. Moravskio laiškų ir dokumentų.

** Iš Vl. Moravskio laiško, rašyto man 1967 metais.

Jauniausias brolis Vlodzimiežas (gimęs 1886 m.) šiuo metu gyvena Varšuvoje. Baigęs Varšuvos gimnaziją, studijavo Paryžiuje Aukštojoje Elektrotechnikos mokykloje (Ecole Superieur, d'Electricité), kurią baigęs gavo inžinieriaus magistro diplomą. Be to, studijavo muziką — fortepijoną, muzikos teoriją, harmoniją ir instrumentologiją. Vlodzimiežas buvo labai prie Konstantino prisirišęs ir su mūsų šeima susigyvenęs. Jis lankėsi pas mus Druskininkuose, praleido ne vieną vasarą su mumis. Kartą atvyko taip pat Kalėdoms. Be Konstantino, artimai draugavo su broliu Stasiu, seserimis Juze ir Valerija. Susirašinėdama su juo, sužinojau gana daug apie Konstantino gyvenimą Varšuvoje, apie bičiulystę su Eugenijum ir jo šeima. Su dėkingumu reikia pažymėti, kad Vlodzimiežas Moravskis per karą išsaugojo ir perdavė seseriai Karužienei Čiurlionio uvertiūros „Kęstutis" vienintelį rankraščio egzempliorių.

Moravskių šeimoje brolis jautėsi kaip namie, savųjų tarpe, ir dažnai juos lankydavo. Kiekvienais metais bent po kelias dienas praleisdavo pas juos Zakročime, kur Moravskiai nuomodavosi vasarnamį.

Konstantinas pasakojo, kad visi broliai buvo aistringi mokslinčiai, be galo darbštūs ir atsidavę savo studijoms. O Stanislovas, amžinai eksperimentavęs fizikos ir chemijos srityje, kartą vos neišsprogdinęs jų buto — vargais negalais pasisekė laiku užgesinti gaisrą. Tačiau jie nebuvo savo profesijos fanatikai. Visi labai domėjosi menu, muzika ir literatūra, tai buvo vidinis poreikis jungti materialų pasaulį su žmogaus dvasios polėkiu. Ilguose diskusijų vakaruose dalyvaudavo visas būrys įvairių profesijų bei įsitikinimų jaunimo ir net vyresnieji Moravskio (tėvo) draugai — mokslininkai eruditai. Universalios diskusijų temos gal inspiruodavo brolį gilintis į tiksliųjų mokslų pasaulį. Kūrybinga jaunimo nuotaika buvo artima Čiurlionio vidiniam pasauliui kaip ir gili šeimos etika — be melo, hipokrizijos, kur kiekvienas su blaiviu sąmoningumu ir giedra nuotaika pradėdavo savo darbo dieną. Ten karšta širdis ir šaltas protas rungėsi, kad išskeltų kibirkštis, kurios suliepsnodavo kūrybine liepsna.

Su Moravskių šeima brolį rišo ir stiprūs jaunuoliškų jo išgyvenimų saitai. Eugenijaus sesuo Marija buvo nepaprasto grožio, didelės inteligencijos, švelni ir gera mergaitė. Taip pasakojo apie ją tie, kurie ją pažinojo. Meilė buvo abipusė. Konstantinas jai dedikavo kai kuriuos fortepijono kūrinius, bandė rašyti jai solo dainas su fortepijono akompanimentu (Marija turėjusi gražų balsą). Tai buvo pirmoji ir didžioji Konstantino

meilė. Tačiau ji baigėsi liūdnai: Marija buvo prikalbinta ir net verčiama ištekėti už nemylimo žmogaus. Abu šias vedybas pergyveno sunkiai, beveik tragiškai. O Marija dar ligi šiol (jau 86 metų) tebeatsimena ir su didele širdgėla kalba apie jai likimo padarytą skriaudą. Tai, atrodo, buvo dar Varšuvos studijų metu. Abu dar buvo jaunuoliai ir, matyti, neturėjo pakankamai pasitikėjimo savim kovoti dėl savo laimės. Apie šią didelę meilę žinojo tik sesuo Juzė ir Povilas; jie buvo šio skaudaus Konstantino gyvenimo periodo liudininkai. Mačiau, dar vaikas būdama, pas seserį Marijos, jau Maciejovskos, nuotrauką, jai atsiųstą (nors jos nebuvo pažįstamos). Ji sėdi kažkokia susimąsčiusi ar užsisvajojusi, šalia jos stovi išsirikiavusios iš eilės nuo mažiausios iki didžiausios keturios podukros. Kitą nuotrauką ji atsiuntė Juzei jau su savuoju kūdikiu ant rankų. Toje nuotraukoje ji nepaprastai graži, aukšta, tamsiaplaukė, didelėm juodom akim, gyvu, raiškingu veidu, kuris primena šiek tiek graikišką jos motinos kilmę. Trečią nuotrauką mačiau tarp Kastuko „turtų", laikomų Druskininkuose jo stalčiuje. Ten jos nuotrauka buvo dėžutėje, sudžiūvusių rožių puokšte pridengta. Apie šią savo didelę meilę Konstantinas nesipasakojo, o ir laiškuose Eugenijui niekur neužsimena. Apie Maciejovską šiek tiek pasakojo brolis Jonas, susitikęs ją pirmojo pasaulinio karo metu Kijeve, kur ji gyveno su dviem savo dukterim. (Ji buvo jau našlė.) Tuo metu Kijeve gyveno mano brolis Stasys su savo šeima. Pas jį buvo apsistojusi mūsų motina ir Jonas. Abi šeimos susitikdavo, o motina susižavėjusi kalbėjo man apie Maciejovskos grožį ir meilumą.

Dažnai galvoju, kad didžiųjų žmonių gyvenimas sukelia ne tik jų garbintojų, bet ir šiaip eilinių piliečių smalsumą. Biografai nuo senų laikų knisasi įvairiuose raštuose, rankraščiuose ir dokumentuose, ieškodami apie juos kokių nors sensacijas sukeliančių žinių. O eiliniai piliečiai šias žinias ryja pasigardžiuodami, nes tai *didžiųjų žmonių* paslaptys, kurios, sakoma, turi padėti suprasti jų kūrybinį palikimą. O iš tikrųjų daugelis nesuprantančių ir, svarbiausia, nejaučiančių Bethoveno Penktosios simfonijos esmės, nė kiek nepraturtėja, paskaitę apie didžiojo menininko ir Terezos Brunsvik meilės dramą. Bet sensacijų alkio numalšinimui dažnai išvelkami aikštėn patys kilniausi, intymiausi ir brangiausi didžiųjų žmonių jausmai, kuriuos vien iš pagarbos jiems reikėtų nutylėti. Tad ir mes susilaikome nuo „tyrinėjimo ir komentarų". Gal tik paminėtinas faktas, kad brolio bičiuliški santykiai su Moravskių šeima nenutrūko; jis

buvo Marijos vestuvėse pabroliu ir, kiek galėjo, stengėsi ją moraliai palaikyti, kad sumažintų jos kančias ir sušvelnintų padėtį. Užtat pats pasiėmė didelę naštos dalį. Tiesa, Eugenijus čia pasirodė esąs nuoširdus draugas ir, negalėdamas padėti, pats su broliu kentėjo.

Kaip pasakoja Vlodzimiežas, Moravskiai, išvykdami į Zakročimą vasaroti, visada nusiveždavo pianiną ir netgi fisharmoniją. Dažnai iki vėlyvos nakties draugai — Konstantinas ir Eugenijus — grodavo keturiom rankom įvairius kūrinius: visas Bethoveno simfonijas, Čaikovskio Penktąją ir Šeštąją simfonijas, Bacho preliudijas ir fugas iš rinkinio „Gerai temperuotasis klaviras", o taip pat tokatas ir invencijas. Pakaitomis skambino ir žavėjosi Skarlačio sonatomis, Tartinio ir Korelio kūriniais, mėgstamas buvo Vivaldis ir Gliukas. Valandos, praleistos prie fortepijono, stiprino jų draugystę ir suartino juos taip, kad jie jautėsi lyg tikri broliai.

Ypač kilni ir graži bičiulystė išaugo, Konstantinui išvažiavus į Leipcigą. Ją drąsiai galima būtų pavadinti idealia. Tuo metu išryškėjo ir abiejų draugų būdo skirtingumai. Tai matysime vėliau. O dabar reikia drąsiai pasakyti, kad Leipcigas Konstantinui buvo tikras kančių kelias. Per tuos metus likimas jam siuntė smūgį po smūgio, bet įveikti jo negalėjo, nors nupynė jam tokį erškėčių vainiką, kokį tik nepalaužiamos valios žmogus tegalėjo išnešioti. Jau po poros mėnesių Konstantinas neteko geriausio savo mokytojo S. Jadasono, kurį giliai gerbė ir mylėjo. Po jo mirties Konstantinas pajuto, kiek mažai jam duoda kiti mokytojai. Jis aiškiai pamatė, kad jo kompozicijos dėstytojas, laikydamasis „aukso vidurio", stabdo jo studijų pažangumą ir dėl to kartais priverčia jį visiškai nusivilti. Mokytojo abejingumas, nesugebėjimas įžvelgti ir tinkamai įvertinti savo mokinio talento ir pastangų, sukeldavo nepasitikėjimą savimi. Susenęs mokytojas nejuto, kiek vilčių ir svajonių jis žlugdo, kiek iš jo buvo laukta ir nesulaukta. Tad jo mokinys pats stvėrėsi darbo, nepaisydamas visų patirtų nemalonumų.

Antras nuolatos erzinantis ir trukdantis momentas buvo skurdas. Oginskio stipendija buvo išmokama nereguliariai ir ne tokia, kokia buvo pažadėta. Todėl beveik visą laiką Konstantinui teko pusbadžiu gyventi, ir tik Eugenijaus dėka, kuris parodė savo tikrą bičiulio prisirišimą, Konstantinas galėjo ištverti iki galo. O šis jo bičiulis, atsisakydamas asmeniškų malonumų, privačiomis pamokomis uždirbtus pinigus siuntinėjo draugui. Tik tokiu būdu jis privertė Konstantiną pasilikti Leipcige ir baigti

„būdą" (taip jie vadino konservatoriją). Mat, Eugenijus buvo praktiškesnis už brolį ir daugiau reikšmės teikė diplomui, negu Konstantinas, visais laikais žiūrėjęs į visokius diplomus kaip į „blizgantį popieriuką".

Konstantinas savo ruožtu palaikydavo Eugenijų moraliai ir, lyg vyresnysis brolis, nuolatos ragino jį dirbti, nesišiaušti prieš mokytojus ir būtinai įsigyti kompozicinę techniką. Pats, įnikęs į kontrapunktą ir įsimylėjęs polifoniją, dirbo su dideliu užsidegimu, nors dažniausiai buvo savim ir savo darbu nepatenkintas. O Eugenijus, matyt, nemėgo sistemingai dirbti, ypač to, kas jam nepatiko — pirmiausia fugų ir sonatų. Konstantinas, norėdamas padėti, specialiai jam rašė ir siuntinėjo fugas ir pažadėjo padėti parašyti sonatas, kad tik draugas galėtų greičiau kurti savo išsvajotą simfoninę muziką. Daug brolis padėdavo jam savo kritinėmis pastabomis, patarimais ir raginimais. O kiek meilės ir nuoširdumo Eugenijui rašytuose laiškuose!

Tuo tarpu atėjo trečias smūgis: numatytas simfoninės poemos „Miške" atlikimas Filharmonijoje neįvyko. A. Raichmanas (Varšuvos Filharmonijos direktorius) puikiai išsisuko: esą, koncertas skirtas lenkų kompozitorių kūriniams, o Čiurlionis — lietuvis. Apie tai, kad numatyta Filharmonijoje atlikti „Miške", pačiam autoriui diriguojant, ir kad kelionės išlaidos bus apmokėtos, Moravskis pranešė broliui į Leipcigą dar vasario pradžioje (1902 m.), o tik balandžio mėnesyje brolis sužinojo, jau post faktum, kad poema „Miške" koncerte nebuvo atlikta. O kiek per tą laiką išgyventa džiugių svajonių pasimatyti su savaisiais Varšuvoje ir Druskininkuose ir pačiam išgirsti savo sukurtą ir diriguojamą simfoninį kūrinį. Ir staiga — smūgis! Juk visą tą laiką Konstantinas tomis svajonėmis tegyveno. „Norėčiau tik, kad tas galvijas Raichmanas žinotų, kokią man skriaudą padarė. Ir už ką? Kam, po šimts, žadėjo, ar Tu to jį prašei? arba aš? Patys užsimetė"*,— rašo jis draugui. Bet iš nusiminimo išgelbsti jį darbas — muzika! Susižavėjęs Richardo Štrauso simfonine poema, sėdi valandomis Peterso bibliotekoje ir nurašinėja draugui labai sudėtingą partitūrą poemos „Tod und Verklärung" („Mirtis ir nuskaidrėjimas")— įsigyti gaidas per brangu abiems draugams.

Bet tai dar ne galas. Ateina dar vienas smūgis. Miršta kunigaikštis Oginskis. Pats faktas sukrečia brolį, nes jis buvo prie senio prisirišęs ir

---

* *MKČ.* Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 92, p. 121.

jautė jam dar iš paauglio laikų sentimentų. Kas be ko, bet ir stipendijos nutraukimas, ir su tuo surištas iš konservatorijos dėl neįmokėto mokesčio už mokslą pašalinimas pareikalavo daug nervų įtampos. O čia dar nuolatos, kaip niūrusis „basso ostinato",— kankinanti nostalgija. Tad, galima įsivaizduoti, su kokiu džiaugsmu Konstantinas ištrūko iš to Leipcigo ir pataikė į Druskininkų vasaros vidurį, o ten — savieji, Nemunas, Raigardas ir Ratnyčėlė! Ar gali būti didesnė laimė!

O rudenį vėl Varšuva, seni draugai, ilgi pokalbiai iki vėlyvos nakties. Ir muzika!

Kastukui sugrįžus iš Leipcigo, draugai su dideliu užsidegimu grojo Richardo Štrauso simfonines poemas. Ypač jų mėgstamos buvo poemos „Tod und Verklärung", „Heldenleben" („Didvyrio gyvenimas"), „Till Eulenspiegels lustige Streichen" („Tilio Oilenšpigelio linksmieji pokštai"), „Also sprach Zaratustra" („Taip kalbėjo Zaratustra") ir kitos. Vlodzimiežas pasakoja, kaip jis Zakročime su mūsų broliu Stasiu vakarais iki vidurnakčio, gulėdami ant šieno vežimo, klausydavo muzikos, o žvaigždėtas dangus „siuntė jiems neramią svajonę".

Draugai skambindavo taip pat ir savo kūrinius: brolis simfoninę poemą „Miške" ir ištraukas iš „Jūros", o Eugenijus — savo poemas „Vae victis" ir „Fleurs du mal" pagal K. Bodlerą (C. Baudelaire). Skambindavo abu taip pat savo įvairius smulkius kūrinėlius.

Geriausi Konstantino ir Eugenijaus anų laikų draugai buvo Henrikas Borkovskis, Lucijanas Boguslavskis, inžinierius Mečislovas Kalužinskis, šv. Jono bažnyčios vargonininko sūnus (su juo susipažinau 1939 metais Kaune), Henrikas Kolodzieiskis — šis buvo entuziastingas Čiurlionio kūrybos (tapybos ir muzikos) garbintojas. Prie jų būrelio priklausė ir dailininkas Boleslovas Čarkovskis, kuris lankėsi ir pas mus Druskininkuose. Visi minėti draugai, aukštos kultūros, jauni karštagalviai entuziastai, esteistai, su dideliu dvasios pakilimu diskutuodavo iki vėlyvos nakties įvairiausiomis tapybos, skulptūros, muzikos bei literatūros temomis. Tais vakarais buvo peržiūrimi svarbiausi menotyros veikalai, meno istorijos literatūra, o taip pat kildavo karšti ginčai dėl grožinės literatūros kūrinių. Buvo aptariami mėgstamiausi tuo metu autoriai: Oskaras Vaildas, Edgaras Po, G. Mopasanas, H. Balzakas, E. Zola, K. Bodleras, P. Verlenas, R. Rolanas, Fr. Ničė, H. Ibsenas, H. Heinė, F. Dostojevskis, M. Gorkis ir

L. Andrejevas.* Tie vakarai dažniausiai būdavo atsitiktiniai, be įpareigojimų ir susitarimo, be pasiruošimų, ir todėl gal gyvesni, laisvesni. Diskusijos pažadindavo vaizduotę, diskutuojant gimdavo ne viena geniali mintis, inspiruojanti naujus kūrybinius sumanymus. Matyt, toks universalus domėjimasis meno kūriniais ir juose iškeltomis problemomis buvo itin reikalingas ir vaisingas, ieškant savojo „aš" apsisprendimo ir savojo kūrybinio kelio. Diskusijų valandos pralėkdavo žaibo greitumu, ir draugai išsiskirdavo, galutinai nepasisakę ir neišsprendę juos jaudinančių problemų. Ir dar ilgai gatvėje, vienas kitą lydėdami, karštai ginčydavosi arba, grįždami pavieniui namo, jau su nekantrumu laukė kito tokio susitikimo, kad galėtų naujai kilusia mintimi argumentuoti savo teiginius. O Eugenijus dažniausiai lydėdavo Konstantiną namo, ir abu tylėdavo. Abu žiūrėdavo į žvaigždėtą dangų ir, atrodo, tai buvo jų kalba, kurios nenorėjo žodžiais darkyti. Prie namų sustoję, Eugenijus arba Konstantinas smarkiai suduodavo vienas kitam per petį ir apsisukę nueidavo kas sau. Konstantinas dar ilgai klausydavosi tolstančių žingsnių ir švilpė kurią nors Bacho fugos temą, o Eugenijus toldamas įstodavo su ta pačia tema kvinta aukščiau. Pagaliau tyla galutinai išskirdavo draugus. Širdyse skambėdavo bičiulystė. Apie tokius vakarus ir naktis brolis pasakodavo ir parvykęs namo, o mes klausydavomės ir svajodavome, kaip paprastai vaikai svajoja apie ateitį, kuri pažadina miglotą nežinios džiaugsmą.

Bręstanti 1905 metų revoliucija negalėjo nepaliesti Varšuvos pažangiosios inteligentijos. Ir šis draugų būrelis neliko abejingas besiartinančiai revoliucijos audrai, o gilus humaniškumas ir teisingumo jausmas neleido pasyviai stebėti įvykių eigos. Caro valdžios nuvertimo ir tuo pačiu nacionalinio išsilaisvinimo perspektyvos jaudino visus geros valios žmones, o jaunus menininkus ir intelektualus įaudrino ir vertė veikti. Tad didžiulė dalis Konstantino bičiulių ir pažįstamų įsijungė į aktyvią revoliucinę veiklą, o jį patį pradėjo smarkiai jaudinti sena svajonė — matyti savo kraštą laisvą, ir todėl jis pasiryžo „visas savo jėgas skirti Lietuvai"**.

Bene 1904 metais Čiurlionis jau buvo įstojęs į Varšuvos Savitarpio pašalpos draugiją ir vadovavo jos chorui. Nors jokiai politinei partijai jis nepriklausė, tačiau nuoširdžiai pritarė ir palaikė pažangųjį judėjimą, pats

---

* Iš Vlodzimiežo Moravskio laiškų.

** *MKČ*. Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 166, p. 192.

prisidėdamas prie jo veiklos. Čia ne pro šalį paminėti išlikusį iš tų laikų pasakojimą, kuris dėl tam tikros susidariusios situacijos nebuvo minėtas laiškuose, bet namie ir jo draugų buvo pasakojamas.

Konstantino kambaryje rinkdavosi revoliucingai nusiteikę draugai slaptiems posėdžiams, o gerasis šveicorius Voiciechas, pamatęs įtartinus tipus, slankiojančius netoliese, pranešdavo broliui. Tuomet draugai po vieną atsargiai išsiskirstydavo. Tais laikais abu draugai — ir Konstantinas, ir Eugenijus — buvo susibičiuliavę su Volmanų šeima, kuri taip pat prijautė revoliucijai ir vienokiu ar kitokiu būdu prisidėjo prie būrelio veiklos. Jų duktė Halka, tada dar paauglė, „mergaitė su kasytėmis", išnešiodavo slaptą korespondenciją, o Konstantinas, jos mokytojas, ėjo žvalgo pareigas. Žengdamas pirma jos, jis ištirdavo, ar gatvė neužteršta „tipais", o pastebėjęs ką įtartina, duodavo ženklą, ir mergaitė pasišalindavo.

Eugenijus buvo įstojęs į lenkų Socialistų partiją (Polska Partia Socjalistyczna) ir buvo jos Kovotojų frakcijos (Bojowa frakcja) instruktorium. Šiai veiklai jis aukodavo nemaža laiko ir energijos. Per visą tą laikotarpį santykiai su Konstantinu buvo kuo geriausi ir net tada, kai brolis buvo jau aiškiai apsisprendęs persikelti į Vilnių. Draugai puikiai suprato vienas kitą ir tarėsi, kur ir kaip jie ateityje bendraus, kad nenutoltų vienas nuo kito. Tuo tarpu abu intensyviai dirbo kūrybinį darbą: Moravskis parašė dvi simfonines poemas „Vae victis" ir „Fleurs du mal" ir pradėjo trečią „Rinaldą Rinaldinį", o Čiurlionis, baigęs instrumentuoti simfoninę poemą „Jūra", su visa kūrybine energija įsitraukė į tapybą.

1907 metais sausio mėnesį įvykusi Vilniuje Pirmoji lietuvių dailės paroda buvo jam didelis paskatinimas grįžti į tėvynę. Nors parodoje jo paveikslai pasisekimo neturėjo, tačiau gal kaip sykis dėl to jis pajuto būtiną reikalą įsijungti į kultūros kėlimo darbą savajame krašte. Tais pačiais metais rudeniop įsisteigusi Lietuvių dailės draugija, kuri jį vienbalsiai išrinko valdybos vicepirmininku, tautiečių nuoširdumas ir šilima, su kuria jis buvo sutiktas Vilniuje, paskatino galutinai palikti Varšuvą. Laiške Volmanienei Konstantinas švelniai, bet ryžtingai pasisako prieš savo sunkų ir beprasmišką gyvenimą Varšuvoje ir skundžiasi, kad gaila jam palikti Bendzmelį (Eugenijaus pravardė), jo šeimą, o taip pat Volmanų šeimą. Gaila taip pat Filharmonijos ir „Zachentos" (dailininkų draugija

„Paskatinimas")*. Praleidęs tų metų vasarą Druskininkuose, brolis rugsėjo pabaigoje išvažiavo į Varšuvą, bet jau buvo nusprendęs po truputį likviduoti savo reikalus ir persikelti į Vilnių. Ir čia įvyko katastrofa, kuri jį nepaprastai sukrėtė. Areštuotas Eugenijus. Už dalyvavimą ruošiamame atentate prieš Varšuvos policiją lapkričio trečią dieną buvo suimtas ir įkalintas Varšuvos citadelėje, o vėliau Aleksiejaus forte.

Čiurlionis šį įvykį pergyveno beveik tragiškai. Pirmas impulsas buvo nueiti pas Moravskius, sužinoti tiksliau ir bandyti paguosti tėvus. Tačiau ten jis išgirdo, kad ir jam pačiam gresia nemalonumai, kad, tardant suimtuosius draugus, ir jo pavardė buvo minima. Tą patį patvirtino ir buvęs jo namų šveicorius. Esą, jo buvo teirautasi, ypač apie tuos susirinkimus Konstantino bute. Apie juos, pasirodo, policija žinojo. Moravskių ir Volmanienės spiriamas, Konstantinas nedelsdamas išvyko į Druskininkus. Atsimenu jo netikėtą „liūdną sugrįžimą".

Brolis, pabuvęs mėnesį Druskininkuose, išvyko į Vilnių, kur buvo nusprendęs apsigyventi visam laikui. O vargšas Eugenijus po trijų mėnesių kalinimo, 1908 m. vasario mėn. 14 d., buvo nuteistas ketveriems metams ištrėmimo į Turchano sritį Jenisejaus gubernijoje. Jo tėvo rūpesčio dėka šis sprendimas buvo pakeistas ištrėmimu į užsienį. Tad tų pačių metų pavasarį Eugenijus išvyko į Paryžių, ir draugai daugiau nebesusitiko. Nors ir toliau jie bendravo susirašinėdami, tačiau labai pasikeitusi ir vieno, ir kito aplinka ir gyvenimo tėkmė, be abejonės, paveikė ir jų santykių betarpiškumą. Tačiau draugystė nenutrūko, o jaunystės pergyvenimai paliko gilų antspaudą Eugenijaus širdyje visam gyvenimui.

Eugenijui Paryžiuje, kaip ir Čiurlioniui Vilniuje, teko sunkiai materialiai verstis. Reikėjo pakelti aršią kovą, praskinti sau, emigrantui, kelią, prasimušti mieste, kuris per amžius lyg magnetinė jėga traukė į save viso pasaulio talentus. Vieni iš jų, kaip ir Eugenijus, veržėsi pažinti, suvokti, naujų kelių ieškoti, semdamiesi įkvėpimo dailės parodose, muziejuose, teatruose, koncertuose. Jie grūmėsi su skurdu, su savim, su aplinka, ieškodami gyvenimo ir meno esmės. Kiti, jau kitur pagarsėję „laimingieji", skynė laurus ne tik aristokratų ir buržuazijos salonuose, bet ir viešuose pasirodymuose. Atvykdavo ir didieji, savo tėvynėje nesuprasti menininkai, tikėdamiesi pripažinimo, o jo nepasiekę, grįždavo, grūmodami didmiesčio

* Žr. *MKČ*. Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 173, p. 204.

paviršutiniškumui. O kiek tokių, kurie, įaugę į Lotynų kvartalą, pasinėrę į pesimizmą, laužė sparnus ir viltis šaltose palėpėse. Ilgainiui, matyt, Eugenijaus reikalai žymiai pasitaisė. Tai rodo ir ilgos jo kelionės, kurių metu „pusė pasaulio" apvažinėta.

Iš pradžių, tik nuvažiavęs į Paryžių, Eugenijus pradėjo rimtai studijuoti muziką: mokėsi polifonijos pas A. Žedalžą (Andre Gedalge; pas jį mokėsi M. Ravelis, A. Honegeris ir daugelis kitų), instrumentacijos — pas K. Ševijarą (Camille Chevillard) ir kompozicijos — pas P. Diuka (Paul Ducas)*. Neapleido jis taip pat ir plastiškojo meno: tapybos bei skulptūros mokėsi pas įžymiuosius Paryžiaus menininkus. Tačiau nugalėjo muzika. Paryžiuje Eugenijus išaugo dideliu ir savitu kompozitorium. Jau 1912 metais Varšuvos visuomenę pradžiugino žinia apie „lenko kompozitoriaus triumfą Paryžiuje". Tais pat metais Gavo salėje („Salle Gaveau") padidinto orkestro sąstatas atliko Moravskio simfoninę poemą „Vae victis". Pagrindinė šios poemos idėja — žmogaus kova su nenumaldoma fatumo jėga, kuri prislegia ir užmuša dvasios polėkius. Iš kai kurių recenzijų apie šią poemą susidaro įspūdis, kad ji nereikalinga poetinio paaiškinimo, nes pati savaime muzikiniu atžvilgiu logiška, sukristalizuota, ir bet koks konkretus, realistinis turinio aiškinimas pakenktų jos grožiui. Pagrindinė galinga kovos akcija sukrečia savo herojiniais ritmais. Tie ritmai toliau virsta leitritmais ir besikartodami daro nurimstančios tolumoje audros įspūdį. Turtinga instrumentacija teikia kaskart naujų, tačiau glaudžiai susietų įspūdžių. Poemos „Vae victis" ir „Fleurs du mal" buvo sukurtos dar Varšuvoje. Čiurlionis jas mini laiške broliui Povilui, rašytame su būdingu jam optimizmu: „Su Geniuku suruošime koncertą, koncertą savo kompozicijų. Jis parašė dvi poemas: „Vae victis" ir „Fleurs du mal", ir pradėjo rašyti trečią „Rinaldo Rinaldini". Visa tai labai gražūs dalykai. Koncertuosime Filharmonijoje visai nuo nieko nepriklausomi, nusisamdysime salę, orkestrą etc. Bus gerai, tiesa?"** Ar tai buvo realu, ar iš tikro toks projektas buvo draugų svarstytas ir ar buvo vilties jį įvykdyti, sunku pasakyti. O gal tai tik Konstantino optimizmas: sunkiausiose gyvenimo situacijose kurti šviesius paveikslus, ir juo tamsesni debesys uždengia dangų, juo šviesiau blykčioja vilties ir svajonių žaibai. Taip jis mokėdavo ir namie išsklaidyti debesis ir priversti juoktis ir džiaugtis tuo, ko kiti net nepastebi.

Iš Eugenijaus brolio Vlodzimiežo sužinome, kad gyvenimas Paryžiuje, Europos kultūros centre, kompozitoriui buvo labai naudingas ir našus. Jis su didžiausiu troškuliu pasinėrė į mokslą, į meno, literatūros bei muzikos studijas. Jis, kaip ir Čiurlionis, domėjosi istorija ir tiksliaisiais mokslais ir ilgainiui tapo daugelio dvasinės kultūros sričių eruditu. Iš pradžių patyręs materialinį skurdą (jam tekdavę groti kavinėse ir naktiniuose lokaliuose), po kurio laiko tapo žinomas ir gerbiamas, kaip stiprus, talentingas lenkų kompozitorių atstovas Paryžiuje.

Dvidešimt dvejus metus išgyvenęs Paryžiuje, Moravskis 1930 metais grįžta į Lenkiją, į savo mylimą Varšuvą. Trumpą laiką pagyvenęs Poznanėje, jis įsitraukia į labai plačią pedagoginę ir muzikinę visuomeninę veiklą. Netrukus jis užima Varšuvos konservatorijos rektoriaus postą ir šias pareigas eina iki antrojo pasaulinio karo.

Kaip konservatorijos direktorius, Eugenijus parodė nepaprastai daug iniciatyvos, kūrybinės energijos ir didelių organizacinių gabumų. Konservatorijoje jis įsteigė muzikologinį ir pedagoginį skyrių, pats įsitraukė į plačią visuomeninę veiklą, dalyvaudamas įvairiausiose draugijose, sąjungose, konkursų žiuri komisijose. Karui prasidėjus ir priešui okupavus sostinę, Moravskis rektoriaus pareigų atsisakė. Jis nemokamai dirbo tuo metu įsteigtoje pogrindinėje konservatorijoje.

Karo metu Eugenijus išgyveno didelio žmogaus ir tauraus patrioto kančias. Nusiaubta Lenkija, masinės žudynės, mylimos sostinės griuvėsiai ir bejėgiškumo jausmas skaudžiai atsiliepė jo sveikatai. Galutinai ją pakirto sunki tragedija — apie trečdalis jo kūrinių rankraščių žuvo karo liepsnose. Didelis kūrybinis simfoninių, fortepijoninių ir sceninių veikalų lobynas susmilko ugnyje kaip ir milijoninės nekaltų žmonių gyvybės. Po trumpos, bet sunkios ligos Eugenijus mirė Varšuvoje 1948 metų spalio mėnesio pabaigoje. Gedulas, pripildęs artimųjų, draugų ir kolegų širdis, gilus liūdesys, netekus stambaus menininko, didelio žmogaus ir mylimo mokytojo, buvo išreikštas spaudoje ir nuskambėjo po visą kraštą.

Idėjos, iškeltos pirmuose Eugenijaus kūriniuose, buvo jo viso tolimesnio gyvenimo credo. Jo kūryboje pagrindinę vietą užėmė žmogus, kenčiantis ir besigrumiantis su savim bei likimu, valingas, tūkstančiais sub-

---

* Medžiagą Eugenijaus Moravskio biografijai, dokumentus, spaudą, recenzijas ir kai kuriuos duomenis gavau iš jo brolio, Vlodzimiežo Moravskio.

** *MČK.* Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 172, p. 203.

tilių psichologinių niuansų pasireiškęs, likimo blaškomas. Tačiau jis kilnus ir didelis. Jau iš pačios tematikos galima spręsti, kad kompozitorių jaudino „žmogaus" problemos.

Negalėdama plačiau susipažinti su Moravskio muzikine kūryba, pasikliauju kai kuriomis Varšuvos spaudoje pasirodžiusiomis recenzijomis bei jo brolio Vlodzimiežo charakteristikomis. Moravskis buvo beveik renesansinio tipo menininkas; jo kūrybiniame gyvenime atsispindi labai platūs interesai ir erudicija. Nors savo muzikine kalba jis tebėra vėlyvosios romantinės epochos atstovas, tačiau jo stipri ir originali asmenybė sugebėjo prasiveržti pro šios epochos stilistines priemones ir pasakyti naują ir reikšmingą žodį. Jo talentas buvo linkęs į programinę muziką. Tai parodo daugelis jo kūrinių: simfonija — kantata „Prometėjas", simfonija — „Vae victis", „Don Kichotas"; operos — „Lilia Veneda", „Aspazija", „Salambo", „Ponas Tadas" (nebaigtas); baletai — „Gotiškasis", „Svitezietė", „Meilė" ir kiti, o taip pat ir muzika dramoms — „Lilia Veneda", „Akropolis", „Vestuvės" (pagal Vyspianskį). Šis programiškumas kupinas psichologinio įsijautimo, gilaus mąstymo, ir todėl jokių išorinių efektų, tapybinių iliustracinių iliuzijų nesukelia. „Moravskis turėjo tvirtas, nepalaužiamas pažiūras į meną. Jo didelė išmintis, sugebėjimas logiškai mąstyti, o taip pat įsijausti į žmogaus sielą, pajusti jos slaptus virpėjimus sąlygojo tai, kad nė vienas žingsnis, nė vienas kompozitoriaus plunksnos brūkštelėjimas nebuvo klaidingi."*

Kai skaitai tuos žodžius, matai prieš save abu draugus — Čiurlionį ir Moravskį: du genialius, didžios dvasios žmones, amžiams vidiniais taurumo ir meilės saitais susietus. Prisimeni vaikystę, Eugenijaus apsilankymus Druskininkuose, tą ypatingą abiejų draugų dėmesį vaikams. Koks nuoširdus, betarpiškas įsijungimas į vaikų pasaulį! Ir dabar girdžiu dar skambų abiejų draugų juoką, kai jiems kokia nors išdaiga pavykdavo ir jie kartu su vaikais juokdavosi iš džiaugsmo. Ir svarbiausia, nieko dirbtina — su vaikais jie patys tapdavo vaikais. Šalin visokia didaktika! Mes esame taip pat vaikai ir norime stebuklų!

O dabar mažos mergaitės prisiminimai.

O, kaip smagu prisiminti tą tyrą, skaidrų džiaugsmą! Štai Kalėdos. Brolis parsiveža savo artimiausią draugą Geneką (taip jis buvo vadina-

* „Gazeta Ludowa". 1948.X.31. Nr. 287.

mas). Visi laukia nekantriai to tokio mielo, gero bičiulio, kuris tiek daug širdies parodė, Kastukui vargstant Leipcige. Kaip atrodo, ką jis kalbės, kaip skambins? O gal jam nepatiks pas mus, gal su juo reikės labai mandagiai kalbėti? — Visko gali būti, juk jis gimė ir užaugo tokiame dideliame mieste, kur tiek daug žmonių ir kiekvienas kitoks. Namie viskas paruošta šventei, o mama vis dar jaudinasi kaip „artistas prieš koncertą". Jau vakaras, tamsu. Jie atvažiuos kažkokiu vakariniu traukiniu. O gal visai neatvažiuos? Tėvas apsivilko kailiniais ir eina jų pasitikti. Bet vos praveria duris, staiga gatvėje suskamba skambalas, ir prieš vartus sustoja Jankelio būda. Aha, tai jie, pašvieskit! Bet gonkose jau trepsi kojos, svečiai nupurto sniegą, durys plačiai atsidaro, ir įeina du keliautojai su paraudusiomis nuo šalčio nosimis. Mūsų kambarys apytamsis, tik žibalinė lempa apšviestas — ne iškart pamatai viską, ką norėtum pamatyti.

— Ei, garsiau! — sušunka Kastukas, ir visi puola sveikintis.

O man baisu, nes Eugenijaus išvaizda tokia... Na, palaukit, papasakosiu koks jis. Jis aukšto ūgio, tamsiais susivėlusiais plaukais, tamsia barzda apžėlęs, rudom akim — viena akis žvaira. Bijau. Pasislėpiau už mamos sijono ir nusprendžiau su juo nesisveikinti. Bet Kastukas, su visais atsidžiaugęs, ir manęs nepamiršo. Kai jis mane pabučiavo, aš prikišau lūpas prie jo ausies ir paklausiau:

— O kur Genekas?

— Nagi čia,— ir parodė man svečią.

— Aš jo bijau,— pakuždėjau ir pasiryžau būti su juo atsargi.

O Eugenijus, matyt, visus mus pažinojo iš brolio pasakojimų, nes, pasisveikinęs su tėvais, pradėjo visus pravardėmis šaukti: čia Vabalas, o čia — Vilkas, o čia Žvirblis ir t. t. Kastukas sėdo prie pianino ir pradėjo skambinti savo įprastą pasisveikinimo muziką.

Aš smalsiai spoksojau į Eugenijų ir spėliojau: „kažin, ką jis toliau darys." O Eugenijus, kaip vėliau pati patyriau, labai mylėjo vaikus, ir vaikai labai greitai prie jo prilipdavo. Anot Kastuko, jis pats buvo „senas vaikas". Pastebėjęs, kad mes, mažiausieji, labai smalsiai į jį spoksome, padarė tokį manevrą. Apsimesdamas, kad visiškai į mus nekreipia dėmesio, išsitraukė iš kišenės nosinę ir, prisidėjęs ją prie nosies, energingai nusišnypštė, bet vietoje įprasto išgirdome stiprų švilpuko garsą. Kai nustebę pažiūrėjome į jį — jis ramiausiai įsidėjo nosinę į kišenę ir taip pat ramiai maišė arbatą stiklinėje. Aš, žinoma, buvau apstulbinta — Eu-

genijus man atrodė burtininkas. „Štai kaip, jis ne tik turi vieną akį juodą, kitą baltą, bet dar ir grojančią nosį",— pagalvojau. Ir jau neatitraukiau nuo jo akių. Laukiau, kada jis vėl išsitrauks nosinę iš kišenės. O jis atkakliai kartojo tą patį triuką. Ir visi suaugę, matyt, iškart supratę išdaigą, lyg susitarę, nė nežvilgtelėjo į Geneko pusę. Tik vėliau, pamačius gudriai besišypsančią Valę, supratau, kad čia kažkas ne taip. Kai paaiškėjo, kad nosinėje buvo paslėptas kamertonas, nusivyliau ir nuliūdau, kaip paprastai būna, praradus iliuzijas.

Na, bet ir triukšmo buvo per tas šventes! Abu draugai išgalvodavo įvairiausių išdaigų ir abu kaip vaikai juokdavosi su mumis. Vienas iš mėgstamų pokštų buvo skambinimas keturiom rankom visokių niekniekių su tam tikrais priedais: tai jie protarpiais viens kitą paglostydavo, tai vėl papliauškindavo per žandus, tai rodydavo biaurias grimasas. Ligi šiol atsimenu vokišką maršą, kažkokio policijos viršininko sukurtą. Skambindami jie išsitiesdavo, paraitydavo įsivaizduojamus vilhelmiškus ūsus, padarydavo kvailas fizionomijas ir žygiuodavo pirštais per klaviatūrą. O Teklė Bondaževska? — tur būt, nė nesvajojo, kad tokie garsūs kompozitoriai ja taip „žavėsis", kad jos „Mergelės malda" džiugins ne tik nelaimingąsias senmerges, veltui laukiančias jaunikio, bet ir mus visus, tik, žinoma, kitokia prasme. Galima įsivaizduoti, kaip žavingai atrodė toks barzdyla prie pianino. Jis pakelia akis į dangų ir vaizduoja nekaltos mergelės meilės ekstazę; skambina „grakščiai", keldamas aukštyn „rankytes" (meškos letenas) ir perkeldamas ranką per ranką. Tai aukšto tono saloninė maniera, jos niuansų mes šiuo metu nebesuprantame.

Kai pirmą kartą Eugenijus pas mus atvažiavo, jam tikriausiai viskas buvo nauja, neįprasta. Čia užšalęs ežeras, miškas su nusvirusiomis nuo sniego naštos pušų šakomis, tolimas baltas Pariečės kelias, eglutė ir Kalėdų „Gloria"! Čia niekad nenutilstąs pianinas, čia šuniukas Liamoriukas, kuriam visi tiek daug skiria dėmesio. Ir kažkoks laisvės pajautimas. Nieks nieko nekontroliuoja, nieko nedraudžia, kiekvienas ką nori, tą daro. Bet viskas vyksta kažkaip harmoningai, be prievartos, be varžymo, bet su įvairiausiais, kartais fantastiškais sumanymais ir išdaigomis. Tai buvo, berods, tos Kalėdos, kurias abu draugai pirma praleido Varšuvoje (pagal naująjį kalendoriaus stilių), draugų dailininkų būryje palėpės dirbtuvėje, apie kurias rašė savo „Atsiminimuose apie bičiulį"* dailininkas J. Bžezinskis. „Toje dirbtuvėje susirinko būrelis kolegų — Meno mokyklos mokinių kūčioms." Buvo vienuolika dalyvių, tarp jų mums žinomi draugai Moravskis, Bžezinskis ir Čiurlionis. „Tą nepamirštamą vakarą,— rašo toliau Bžezinskis,— buvo prisiminta įspūdžiai iš Arkadijos*, buvo planuojama išvyka su prof. Kšyžanovskiu į žiemos plenerą Ribiniškiuose, į inžinierienės Eugenijos Keberdienės dvarą. Kastukas grojo Šopeno Skerco h-moll, buvo dainuojamos Kolendos (Kalėdų giesmės). Muzika, dainavimas ir pasikalbėjimai truko iki vėlyvos nakties." Tų pirmųjų Kalėdų nuotaikas draugai, matyt, atsivežė ir pas mus, o žaidimai su vaikais ir linksmos bohemiškos nuotaikos papildė tai, kas buvo išgyventa draugų „palėpėje". Galima įsivaizduoti, kaip pralinksmėjo mūsų namai, kaip vikriai ir sumaniai svečiai mokėjo prisitaikyti prie mūsų, vaikų, nedidelių reikalavimų, o vaikiškas, nuoširdus juokas buvo visiems reikalingas.

Eugenijus, matyt, buvo iš anksto nusiteikęs užkariauti jauniausiųjų simpatijas, ir tai jam labai greitai pavyko. O gal ir ne iš anksto, gal jau jo tokia buvo dalia, nes Kastukas pasakojo, kad Eugenijus yra vaikų bičiulis ir kad ir kur jis būtų, vaikų negali atsiginti. Bet ir su suaugusiais jis krėtė pokštus. Atsimenu, su tėvu jie lyg susitarę vis kartodavo tą patį dialogą. Tėvas atsidusdamas pasakydavo: „Gyvena žmogus pasaulyje ir pats nežino kam." O Eugenijus tuojau išsitiesdavo ir komiškai rimtą filosofo mina atsakydavo: „Kad valgytų ir gertų." („Żyje człowiek na świecie, sam nie wie po co".— „Aby jeść i pić.")

Šventės pralėkė kaip meteoras, krintantis iš dangaus į žemę. Pilka ir liūdna pasidarė, draugams išvažiavus, ausyse dar skambėjo puiki muzika — tai „Tod und Verklärung", kurį draugai atsisveikinimo vakarą skambino keturiom rankom.

Po jų išvažiavimo gavome keletą Kastuko laiškų su Eugenijaus priedu: esą, buvo taip gera, kad vasarą, jeigu tik galima bus, tai būtinai atvyksią abu. Mamai ta proga komplimentai už puikią daržovių sriubą, „kokios Varšuvoje nė viena išgarsėjusi šeimininkė nesugeba išvirti". Mergaitėms daug gražių svajonių, berniukus patampyti už kuodų, o Jadzei siunčia labų dienų tas ponas, „kurio viena akis balta — kita juoda" (taip aš jį vadinau).

* J. Bžezinskis.—„Kultūros barai". 1965, Nr. 6.

* Arkadija — didelis, puikus parkas su pastatais; jis įkurtas Helenos Radvilaitės 1778 m. netoli Lovičo.

Ir Eugenijus savo pažadą išpildė. Tik neatsimenu, ar tą pačią, ar kitą vasarą. Šį kartą jis buvo bent kiek kitoks. Išryškėjo ir kitos jo būdo ypatybės. Nors jis taip pat su dideliu įkvėpimu maudėsi Nemune, drauge su mūsų vaikinais irstėsi po kelis kilometrus laiveliu, skaniai valgė daržovių sriubą ir obuolius su juoda duona, bet kurorto vasaros atmosfera jį kiek erzino. Jis buvo didelis snobizmo ir filisterių priešas, demonstratyviai juos neigė ir šaipėsi iš miesčioniškų prietarų, perdėto mandagumo, melo, hipokrizijos. Jis buvo negailestingas vidutiniokams mene ir gyvenime. Jų atžvilgiu parodydavo kiek stačiokiško sąmojo, nepaisydamas pasekmių, ypač ignoruodamas tuščius pasipūtėlius. Apie jo išdaigas mėgdavo pasakoti Kastukas.

Atsimenu vieną tokį pasakojimą apie jaunųjų anglų dailininkų viešnagę Varšuvoje ir Eugenijaus ta proga pasakytą prakalbą. Tarp svečių anglų ir lenkų dailininkų užsimezgė draugystė, tačiau tik per paveikslus, kuriuos vieni kitiems rodė, žavėjosi arba raukėsi. Anglų kalbą mažai kas mokėjo, o jei ir šiek tiek mokėjo, tai nedaug iš to buvo naudos. Šiaip, ar taip, vieni kitiems pajuto didelę simpatiją, ir lenkų dailininkai nutarė pagerbti iš Salos atvažiavusius kolegas banketu. Kai jau viskas buvo parengta, draugai prisiminė, kad reikėtų banketą atidaryti trumpa prakalba. Bet kas pasakys tą prakalbą? „Žinoma aš," — tvirtai pasisiūlė Eugenijus. Brolis kiek suabejojo jo „anglistika", bet Eugenijus užsispyrė, ir baigta. „Iš kurgi tu staiga angliškai išmokai?", — klausė Kastukas draugo? — „Kai reikia, aš galiu visomis kalbomis susikalbėti",— atsakė išdidžiai Eugenijus. Ir iš tikrųjų „susikalbėjo", nes jo prakalba buvo „klasiška", ir draugai, ypač anglai, gerai ją įvertino. Kai jau stalas buvo balta staltiese uždengtas ir ant jos padėta viskas, kiek jaunų dailininkų kišenės išnešė, o aplink stalą švytėjo jaunų entuziastų veidai, Eugenijus atsistojo, paskambino šakute į bokalą ir, padaręs rimčiausią, kokią jis sugebėjo, miną, kiek palaukęs, kol susirinkusius apgaubė iškilminga tyla, prabilo: „Schoking, smoking, puding, water closet",— ir tuo išsisėmė jo leksikonas. Plojimų audra ir Eugenijaus distinguotas svečiams nusilenkimas iškart sudarė tinkamą nuotaiką, o šampanas ją sustiprino.

Prie ekstreminių išdaigų galima būtų priskirti ir vieną jo pasivaikščiojimą po Druskininkų parką vasarą. Norėdamas paniekinti „galvijus", vadinasi, Druskininkų vasarotojus miesčionis, Eugenijus išsirengė į parką su neįprasta tam metui apranga: didelė, iš Kaukazo atsivežta veltinė skrybėlė, ligi kelių atraitotos kelnės, iš po atsegtų marškinių buvo matoma gauruota krūtinė, netvarkingai sužėlusi barzda, o rankoje didelė šakota kaduginė lazda — žodžiu, tikras Rinaldas Rinaldinis (jo mėgstamas personažas). Jis stačiai gąsdino vasarotojus. Mūsų „stileivų" gadynėje tokia butaforija neatkreiptų praeivių dėmesio, bet anais laikais, kai vyrai į artimiausias buitines įstaigas ėjo su skrybėlėmis, o moterys net vonioje maudėsi su kostiumais, vien tokio keistuolio išvaizda kėlė paniką. Bet tai dar ne viskas. Eugenijus ėjo iškilmingu žingsniu, ritmingai kartodamas vieną ir tą patį, labai nedailų sakinį, kurio nesiryžtu čia ištarti. Kalbėjo jis negarsiai, murmėdamas sau po nosim, tačiau, praeidami pro šalį, vasarotojai galėjo jį aiškiai girdėti ir suprasti.

Tai toks buvo Eugenijus. Bet argi toks? Didelė draugystė su Čiurlioniu verčia manyti, kad tai buvo neeilinis, turtingo talento žmogus. O Čiurlionis, pasirinkdamas draugus, buvo išrankus. Ir tik gilus vienas kito supratimas, vienodas dvasinių vertybių suvokimas ir jų vertinimas, platus požiūris į gyvenimą ir į meną sudarė pagrindą tokiai tvirtai ir gražiai bičiulystei. Ir kai politiniai įvykiai — revoliucija ir jos pasekmės — išskyrė draugus, nublokšdami Eugenijų į svetimą kraštą, dar ilgai truko jų susirašinėjimas, apie kurį tik iš pasakojimų žinau; atrodo, visa jų korespondencija žuvo pirmojo, o dalis gal ir antrojo pasaulinio karo metu.

Tačiau iš laiškų, taip pat iš Eugenijaus brolio ir draugų pasakojimo aiškiai matomi ir skirtumai tarp jų, ypač išryškėję vėliau, kai brolis visas savo jėgas skyrė intensyviam darbui. Dar iš Leipcige rašytų laiškų jaučiame, kad Čiurlionis buvo ne toks praktiškas, kaip Moravskis, bet už tai daug daugiau laiko skyrė kūrybai ir nemaža dėl jos kankinosi. Tuo tarpu Eugenijus blaškėsi, kūrė, tik nuotaikai užėjus, ir mažai dirbo. Konstantinas, lyg vyresnis brolis, su didele meile ir susirūpinimu ragino savo draugą dirbti ir net padėdavo jam patarimais, o Eugenijus savo prisirišimą draugui reiškė, padėdamas jam materialiai. Tai buvo gražu ir kilnu. Ar būtina tai žodžiais vertinti.

Brolis turėjo savyje kažkokią didelę moralinę jėgą, kuri spinduliavo, veikė žmones betarpiškai. Kažkoks saulėtas tikėjimas ir meilė, intuityvus gėrio ir grožio pajautimas, tikrųjų vertybių imlumas ir didelė kūrybinė dovana atskleisti jas kitiems pritraukdavo prie jo geros valios žmones. Nei agresyvumo, nei lengvai užsidegančio ir greit atšąlančio temperamento, būdingo Eugenijui, brolis neturėjo. Todėl ne išoriniais veiksmais,

bet vidine jėga, originalia, nepakartojama kūryba ir taip pat originalia ir gilia mintimi jis patraukdavo prie savęs draugus. Gal tos kiek skirtingos psichinės savybės, skirtingi temperamentai ir išoriniai jų pasireiškimo būdai ir suartino tuos du žmones — menininkus. Ir po to, kai brolis atsiskyrė ir pakeitė savo gyvenimo kryptį, kai jis visiškai atsidavė savo mylimai tėvynei Lietuvai — jis buvo Eugenijaus ir kitų jo draugų romantikų ne tik suprastas, bet ir nuoširdžiai palaikomas. Brolio vedybos taip pat iš esmės draugų santykių nepakeitė. Eugenijus rašė draugiškus laiškus į Plungę su kreipiniu „Mieli lietuviai!"

Kiek stebina jo elgesys po 1911 metų. Iš brolienės Sofijos sužinojau, kad ji dar prieš pirmąjį pasaulinį karą buvo nusiuntusi Moravskiui į Paryžių Čiurlionio simfoninės poemos „Jūra" partitūros rankraštį, prašydama ją peržiūrėti ir atsakyti, ar kūrinys gali būti atliekamas koncerte. Be to, ji prašė, jeigu yra kokių nors trūkumų, kad jis apsiimtų paredaguoti. Per karą ryšiai su Eugenijum nutrūko, o po karo, brolienei pareikalavus, partitūra buvo grąžinta per jos įgaliotą asmenį. Partitūroje nieko ypatingai nebuvo taisyta, tik Moravskio ranka pirmame puslapyje įrašyta „Andante". Nebuvo taip pat jokio atsakymo. Po dvidešimtųjų metų brolienė, nuvykusi į Paryžių, veltui bandė pasimatyti su Eugenijum. Arba jo nerasdavo namie, arba jis nerasdavo laiko pasimatyti. Tuo būdu dėl nesuprantamos priežasties nutrūko santykiai.

VLODZIMIEŽAS MORAVSKIS

Pas mus viešėdavo Vlodzimiežas Moravskis, jaunesnysis Eugenijaus brolis. Jis praleido pas mus vieną ar dvi vasaras ir kartą netikėtai atvažiavo su Stasiu Kalėdoms.

Apie jį tėvai sakydavo, kad jis „taurus jaunuolis", o Konstantinas vadino jį Heliju. Jo brolis Eugenijus sakydavo: „Aš esu muzikas, bet Vlodekas myli muziką." Ir iš tikrųjų gamta jį apdovanojo, o tėvas jį nuskriaudė, neleisdamas muzikos mokytis. Tėvas sakydavo su trupučiuku paniekos: „Užtenka jau vieno muzikanto namie." Bet vis tiek muzika liko Vlodeko aistra ir svajonė. Muzika buvo jo šventadienis. Gal todėl jam buvo pas mus gera, kad jis galėjo skambinti, kiek norėjo, nes savo

namuose jis varžėsi tėvo ir, tik jam nesant namie, prisėsdavo prie fortepijono. Vlodekas mokėsi skambint beveik slaptai, brolio Eugenijaus vadovaujamas. O šis, ar buvo geras pedagogas? — Kurgi ne! Gulėdamas lovoje, kartais toje vietoje, kur reikėdavo pagroti crescendo, jis pakeldavo kojų aukštyn ir sušukdavo: „Ei Helijau, lipk į Olimpą", o po to nusigręždavo į sieną ir saldžiai užmigdavo. Bet tai neatšaldė jaunuolio. Įstojęs į politechniką, jis jau mažiau varžėsi tėvo, nurimusio dėl sūnaus pasirinktos profesijos, ir visą laisvalaikį praleisdavo prie fortepijono. Nesistebėkime, jog kartu su muzikiniais gabumais ir polinkiais širdyje augo didelė meilė dešimčia metų vyresniam broliui Eugenijui, o kartu ir susižavėjimas jo draugu Kostusiu (taip jie vadino Kastuką).

Kur buvęs, kur nebuvęs, bet draugų sueigose Vlodekas būtinai turėdavęs dalyvauti ir šiaip dažniausiai būdavęs jų palydovas. Tokia begalinė adoracija, pasitikėjimas ir savęs atsižadėjimas išugdė jame daug gražių, sakyčiau, kilnių bruožų. Galimas daiktas, kad jo pernelyg didelis kuklumas ir nedrąsa bent kiek ir nuskriaudė jį. Tačiau jo kilni meilė ir bendravimas su vyresniaisiais draugais ir jų aplinka padėjo formuotis dvasiniam jo pasauliui ir tuo pačiu kompensavo likimo padarytas skriaudas.

Kai Vlodekas pas mus viešėdavo, aš dar buvau maža ir tik tiek tesupratau, kad jis į savo brolį Eugenijų nepanašus. Jis buvo švelnesnis, santūresnis ir atrodė nedrąsus. Vaikais jis nesidomėjo ir nežaidė su mumis. Gal todėl mažiau jį atsiminiau, tačiau žinau, kad buvo mums geras. O iš kalbų ir vėliau pastebėtų ir patikrintų faktų man paaiškėjo, kad Vlodekas buvo įsimylėjęs mano seserį Juzę, bet, deja, meilė buvo vienpusė. Sesuo tuomet jau buvo pasižadėjusi savo būsimajam vyrui. Todėl ir santykiai tarp juodviejų buvo tik draugiški, nors, atrodo, Vlodekas dėl savo nesėkmės kentėjo. Jis būdavo užsidaręs, nemėgdavo kalbėti apie save, o tai irgi buvo vienas iš jaunuoliško drovumo ir taurumo požymių.

Visai kitoks Vlodekas man pasirodė, kai susitikau su juo, berods, 1912 metais Kaune pas brolienę Sofiją. Mane net ir dabar stebina, kad į daugelį mano įkyrių ir primygtinių klausimų jis atsakinėjo, lyg būčiau suaugusi. Vlodekas tuomet važiavo į Paryžių ir dėl užsienio paso buvo sustojęs Kaune. Gerai neatsimenu, bet kažką tuo reikalu brolienė žadėjo jam padėti. Tai buvo jau po katastrofos, ir sunkūs pergyvenimai slėgė mus visus. Todėl Vlodekas diskretiškai vengdavo net brangų mums

visiems vardą paminėti. Su Vale jis kalbėdavo intymiau ir, atrodo, santykiai buvo labai draugiški.

Paryžiuje jis išbuvo dvidešimt metų (1912—1932 m.). Įsigijęs inžinieriaus elektriko diplomą, tuojau pradėjo dirbti pagal savo specialybę. Tada vėl įsitraukė į muzikos studijas, laisvalaikiu mokėsi skambinti fortepijonu, harmonijos, instrumentacijos ir kitų dalykų. Tai jam ateityje padėjo „po Eugenijaus mirties sutvarkyti jo rankraščius,— rašė jis laiške (1967.XI.10 d.).— Visa tai atlikau su dideliu atsidėjimu, stengdamasis atrasti, eventualiai, iš atminties atkurti kai kuriuos smulkius kūrinius (dainas)..." Toliau jis rašo, esą, pasirūpino, kad Lenkų muzikos leidykla padarytų Eugenijaus išlikusių kūrinių partitūrų ir atskirų instrumentinių partijų nuotraukas, o Nacionalinė biblioteka parūpintų visų jo kūrinių mikrofilmus.

Ne kartą galvoju, koks stiprus, nenugalimas variklis yra meilė. Kaip lengva mylinčiam žmogui nugalėti visokias kliūtis ir, pačiam save ir savo reikalus pamiršus, siekti kito gerovės. O jei ši meilė rišasi dar su giliu intelektu, tada meilės inspiruoti darbai gali turėti milžinišką visuotinę reikšmę.

Kalnas su kalnu nesueina, o tokie žmonės tam tikroje plotmėje ar kažkuriame šios mūsų planetos taškelyje susiduria. Ir štai po keliasdešimties metų nesimatymo ir visiško vieni apie kitus nežinojimo sesuo Valė gauna iš Vlodzimiežo, išgirdusio, kad esame dar gyvos, nepaprastai nuoširdų laišką — „Brangios seserys", kviečiantį apsilankyti Varšuvoje. Sesuo, kuri gyveno svajone sutvarkyti ir išsaugoti Čiurlionio kūrybinį palikimą, tuojau išsirengė į Varšuvą parinkti reikalingos apie brolį medžiagos. Tarybinės valdžios rūpesčiu ir jos įgaliota, ji turėjo galimybę aplankyti Varšuvos ir Krokuvos muziejus ir archyvus, paieškoti Čiurlionio buvimo ten pėdsakų. Čia Moravskis buvo jai tikras brolis ir parodė be galo daug nuoširdumo, globos ir vaišingumo. Iš jo ji sužinojo daug brolį liečiančių faktų, kurių dalį paskelbė spaudoje ir kuriais naudojosi kiti (jų tarpe ir aš), rašydami apie Čiurlionio gyvenimo metus Varšuvoje. Nesitenkindama sesers surinkta oficialia dokumentine medžiaga, kuri turi didelę vertę, rašant nuoseklią chronologinę biografiją, nutariau pati aplankyti bičiulį Moravskį Varšuvoje. Tikėjausi sužinoti smulkesnių gyvenimo faktų, kuriais galėčiau papildyti savo atsiminimus. Ir nenusivyliau.

Tai buvo 1968 metų gegužės pabaigoje. Važiavau susijaudinusi, kaip toje pasakoje, lyg būčiau vykusi užburtų lobių ieškoti. Kelionė man prailgo, o Varšuva atrodė nepasiekiama. Ir tik naktį pamačiau didmiesčio žiburius: štai tiltas per Vislą, posūkis į Novogrodzką gatvę. Skambutis. Duris atidaro aukštas, žilas, nė kiek nesulinkęs senas žmogus. Jis beveik neregys. Man pasakius savo vardą ir pavardę, jis nušvinta:

— Kaip gerai, kad atvažiavai, bijojau, kad persigalvosi.

Tylus, melodingas balsas, kaip ir anais laikais, švelnumas ir gero žmogaus šypsena. Tai toks pirmas įspūdis. Iš karto užsimezgė kontaktas. Jis turi šeimą: žymiai jaunesnę už save žmoną ir du vaikus — švelniąją Danusią ir nuostabiai gražų dvidešimtmetį sūnų Tomą. Truputį varžiausi: juk jis buvo ponas Vlodzimiežas, o aš maža mergaitė. Bet jis toks paprastas ir nuoširdus.

Man rūpėjo pamatyti Varšuvą, aplankyti visas tas vietas, kurias žinojau iš brolio pasakojimų, eiti jo pėdomis, sustoti ties kiekvienomis durimis, kurias jis varstė, pavaikščioti po visas tas gatves, kuriomis jis skubėdavo, eikvodamas brangų savo laiką diletantų ir jų vaikų mokymui. Ir einant ausyse skambėjo tie sidabriokai, kuriuos brolis gaudavo, kad galėtų nuo bado apsiginti ir dar kitus paremti. Pasakojo, kad, parėjęs su tais sidabriokais namo, jis, įkišęs ranką į kišenę, pasemdavo saują ir paberdavo po kambarį. Tai buvo simboliškas, daug reiškiantis mostas. Gale mėnesio broliukai turėdavo gerokai apieškoti palovius ir pakampes, kad surinktų paskutiniuosius, kurių visada pritrūkdavo.

Pirma mano viešėjimo Varšuvoje diena buvo sekmadienis. Tą dieną Lazenkų parke vyksta Šopeno kūrinių koncertai. Išėjome su Vlodzimiežu iš ryto ir pirmiausia pasukome į Žuravia gatvę 16, kur gyveno Konstantinas. Prie vartų memorialinė lenta: „Čia 1905—1907 metais gyveno lietuvių kompozitorius-dailininkas M. K. Čiurlionis". Dar nenuvytusių gėlių puokštė, įmerkta į pritvirtintą po lenta geležinį gardelį, puošia šią vietą. Kelios minutės tylos ir susikaupimo, o mintys apskrieja didelius erdvės ir laiko plotus. Paskui pasižiūrime vienas į kitą ir pasijuntame artimi, vieno ir to paties pagarbos ir meilės jausmo palaiminti. Ir nuo to momento prasideda prisiminimai; į mane padvelkia Druskininkų mišku, ir ausyse skamba Varšuvos asfaltu skuboti brolio žingsniai. Prasideda prisiminimai be galo, be krašto...

Atsisėdę ant suolelio nuostabiame Lazenkų parke, klausomės Šopeno noktiurnų: aš daugiau stebiuosi, negu žaviuosi, Vlodzimiežas kritikuoja pianistą. Čia pat medyje, garsiakalbis, kuris perduoda fortepijono tembrą taip tobulai, kad atrodo, lyg sėdėtume prie pat fortepijono. Vlodzimiežas juokauja:

— Matai, vietoje gegutės ar strazdo, Šopenas sėdi ant šakos ir čiulba mums savo noktiurnus.

Per dvi savaites kas dieną ėjome ir ėjome, aplankėme naujai atstatytą Konservatoriją, buvome Buhajuje, kur Moravskiai gyveno, vaikščiojome tomis gatvėmis, kuriomis daugiausia teko vaikščioti abiem draugam. Atmintinai žinojau dar iš mažens tų gatvių pavadinimus: Maršalkovska, Al. Ujazdovskie, Al. Jerozolimskie, Hoža, Zlota ir kt. Pagaliau nuvažiavome į Vilianovą, kur dažnai buvo daromos išvykos su draugais. Pakeliui prisėsdavome kokiame parke ar skvere ir šnekučiuodavome. Ir Vlodzimiežas džiaugėsi, prisiminęs jaunystę tokių nuostabių žmonių draugijoje. Nors jau senyvo amžiaus, jis su jaunatvišku humoru pasakojo apie abiejų draugų ir savo jaunystę. Čiurlionio ir Moravskio draugų būrelis, esą, turėjo griežtą dvasinių vertybių vertinimo kriterijų. Konstantinas, prisilaikydamas savo idėjinio postulato — etinių ir estetinių kategorijų sintezės ir sąveikos,— savo giliomis pažiūromis ir sugebėjimu apmąstymo rezultatus suformuluoti stipriai veikė draugus. Juo labiau kad jo siekimuose ir samprotavimuose nebuvo nė krislelio įprasto miesčioniško moralizavimo bei katalikiškos dogmatikos. Jis ieškojo pačių esmingiausių vertybių mene ir gyvenime, bet jų galutinį supratimą ir išsprendimą rado visatos ritme ir harmonijoje. Todėl gamta ir kosmosas turėjo jam ne vien estetinio poveikio, bet kėlė taip pat būties problemas. Jo gamtos meilė, jo žavėjimasis nebuvo vien pasyvus esteto, ieškančio dailių formų, pasigėrėjimas, bet didžių problemų versmė. Iš čia išplaukia ir gilus jo humaniškumas, ir jo užimamos psichologo pozicijos, iš kurių jis, laužydamas įsigalėjusios snobizmo etikos normas, įžiūrėdavo žmoguje esmines vertybes. Čia gal pravartu prisiminti kai kuriuos jo laiškus. Žinoma, nors kai kam galėtų atrodyti ir naivios tokios pažiūros į etikos klausimus. Pavyzdžiui, viename laiške Eugenijui, rašytame iš Leipcigo, jis teigia: „Sakyk, ką nori, o aš esu tvirčiausiai įsitikinęs, kad kompozicijos mokytojas būtinai turi būti labai geras ir kilnus žmogus."* Gyvenimo patirtis šio jo įsitikinimo ne tik nesugriovė, bet atvirkščiai, jis įgijo platesnę apibendrinančią prasmę. Formuluotė labai paprasta: „Menininkas savo esmingiausiame „aš" turi būti geras. Geras, tikrai geras žmogus, ne veidmainis, ne hipokritas, jis negali nemėgti grožio geriausiu jo pavidalu ir gamtoje, ir mene."

* *MKČ*. Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 4, p. 25.

Taip kalbėjome, sėdėdami ant suolelio ir žiūrėdami į fontano išmetamas vandens kaskadas, o pro jas į šmėkščiojantį skubotą miesto judėjimą.

— Žinai, ką,— tarė bičiulis,— jie kartais labai kategoriškai pasielgdavo su menininkais pasipūtėliais. Ypač negailestingi būdavo „pripažintiems", kurie, padarę karjerą ir abiem kojom atsistoję ant „derlingos dirvos", sauvaliaudavo ir mulkindavo lengvatikius. Tokie paprastai būdavo daugumos favoritai. O juk žinai, kad dauguma visada persekioja mažumą.

Ir čia Vlodzimiežas papasakojo apie vieną gana griežtą draugų „teismą" po koncerto Filharmonijoje. Koncerto programoje tarp kitų kūrinių buvo atliekama Richardo Štrauso simfoninė poema „Tod und Verklärung" („Mirtis ir nuskaidrėjimas"). Orkestrui dirigavo K. Prohaska*. Dirigentas, atrodo, skubėjo į traukinį, nes nuolatos žvilgčiojo į laikroduką ir dirigavo išsiblaškęs. Pagaliau didžiausiam draugų pasipiktinimui dirigentas pradėjo Štrauso kūrinį ne nuo pradžios, bet nuo vidurio (šis kūrinys yra nedalomas). Koncertui pasibaigus, draugai supykę parašė Prohaskai smarkų laišką — papeikimą, kuris prasidėjo žodžiais: „O du, der Hurensohn" („O tu, kekšės sūnau"). Nuskubėję į viešbutį, kur gyveno dirigentas, liepė kurjeriui tučtuojau perduoti laišką adresatui ir sekė, kad įsakymas būtų įvykdytas prieš jam išvykstant. Tai tokių griežtų priemonių buvo imtasi, ginant muziko kūrėjo teises ir patį žmogų.

Baigęs šį pasakojimą, mano bičiulis Vlodzimiežas atsiduso ir komiškai rimtai pasakė: „O Gott, o Gott — wie gross ist dein Tiergarten!" („O dieve, o dieve, koks didis yra tavo žvėrynas"). Abu nusijuokėme ir nuėjome prie Vislos uosto, kur jo tėvas kadaise ėjo atsakingas pareigas.

Senasis Moravskis buvo geras, protingas, tvirto charakterio žmogus. Jis labai mylėjo mūsų Kastuką. Dažnai vasarojimo Zakročime metu brolis turėdavo būtinai pas Moravskius paviešėti, tad nuvažiuodavo ten po keletą kartų kelioms dienoms. „Vieno tokio apsilankymo metu trys broliai Moravskiai ir Konstantinas, miškų tankumyno apsupti, vakarais klau-

* Karlas Prohaska (1869—1927) — kompozitorius, pedagogas, 1901—1905 m. Varšuvos Filharmonijos dirigentas.

sėsi dalyvaujančių manevruose rusų kareivių dainavimo. Jie žavėjosi gražiomis rusų liaudies dainomis ir puikiu jų dainavimu keliais balsais. Ypatingai žavėjosi Kastukas ir kaip vienintelis tarp jų rūkantis gausiai apdovanojo kareivius papirosais."*

Sustojome prie puikaus Koperniko paminklo (skulptoriaus Torvaldseno darbas). Vlodzimiežas, nors šiuo metu silpnai matė, ilgai stovėjo susimąstęs, o paskui pasakė:

— Nuostabia intuicija buvo apdovanotas tavo brolis. Tu atsimeni tą jo paveikslą: žmogus, laikantis žvakę? Koks nuostabus jo žvilgsnis. Mes tą paveikslą pavadinome „Genijus", bet tai tikriausiai Kastuko autoportretas.

Saksų parke Vlodzimiežas daug pasakojo apie savo ir savo brolio gyvenimą Paryžiuje. Pirmojo pasaulinio karo metu Prancūzijoje emigrantų į kariuomenę neėmė, todėl jiems teko dirbti visokius kitokius darbus. Jis pats buvo mobilizuotas prie gamybos. Ilgą laiką dirbo fabrikų inžinierium ir ėjo net fabriko direktoriaus pareigas. Ta aplinkybė leido jam šelpti brolį Eugenijų, kuriam karo metu teko sunkiai materialiai verstis.

Klaikūs laikai atėjo su antruoju pasauliniu karu. Hitlerinė okupacija ypač žiauri buvo Lenkijoje. Padėtį sunkino sena šovinistinė neapykanta ir pralaimėto lenkų karo pasekmės. Abiem broliam Moravskiam teko išgyventi nepaprastai sunkius metus. Vlodzimiežas su žmona ir mažu vaiku buvo išvaryti iš namų, slapstėsi rūsiuose ir kentė badą, nes visas jų turtas ir butas buvo konfiskuota. Negalėjau klausyti visų tų klaikių žiaurumų, kuriuos nenorom pasakojo bičiulis. Jų pasekmes akivaizdžiai galima ir šiuo metu pamatyti: neretai prie namo sienos ar nišose stovi gėlių ąsočiai, virš kurių įmūrytoje lentoje užrašyta: „Čia hitlerinės okupacijos metu sušaudyta 130 lenkų..." o kitur dar daugiau.

Nusipurtę sunkių įspūdžių, persikėlėme vėl į Druskininkus. Vlodzimiežas kalbėjo susijaudinęs apie Kastuko vakarines improvizacijas. Prisiminė, kaip vasaros giedrą dieną visi mūsų vaikinai, tingėdami kaitroje leistis į tolimesnes ekskursijas, sugulę puikiajame beržynėlyje, skaitė Biblijos Senąjį testamentą. Žavėjosi legendomis ir Dovydo psalmėmis. Kastukas pasakojo savo įspūdžius iš jo girdėtų Hendelio oratorijų — „Izraelis Egipte" ir „Judas Makabėjas", o paskui perėjo prie Bacho „Mato pasijos". „Daug stebuklų pasaulyje,— kalbėjo Kastukas,— tik ne visiems

* Iš Vl. Moravskio laiško, rašyto man 1968 m.

jie prieinami: vieniems dėl to, kad jų negirdi ir nemato, kitiems dėl to, kad jų nesupranta."

Staiga Moravskis prisiminė kažką ir nusišypsojo.

„Papasakosiu tau dar vieną atsitikimą iš Druskininkų",— pasakė ir, truputį ironizuodamas, papasakojo, kaip jis vieną kartą su mūsų broliu Petru nuėjo pas kažkokius mūsų pažįstamus (pavardės jis neatsiminė). Neradę nieko namie, jie nusprendė išbandyti jų fortepijoną. Buvo saulėta vasaros diena. Durys ir langas į puikų sodą buvo atidari, tai reiškė, kad šeimininkai čia pat, kur nors išėję. Petras atsisėdo prie fortepijono ir pradėjo skambinti vieną po kito Čiurlionio preliudus. Vlodekas pastebėjo, kad už lango sode vaikščioja senyvo amžiaus labai impozantiškos išvaizdos moteris. Po kurio laiko ji priėjo prie lango, atsistojo ir, atrodė, labai atidžiai klausėsi. Kai Petriukas nustojo groję, ji pasisveikino ir paklausė: „Ką jūs čia skambinot? Tai labai graži ir originali muzika. Paskambinkit dar." Vaikinai pažiūrėjo viens į kitą, o paskui į stovinčią už lango moterį. Jos veidas buvo raiškingas ir rimtas ir abiem padarė gerą įspūdį. Pastebėjusi, kad Petras svyruoja ir klausiamai žiūri į Vlodeką, ji išdidžiai pakėlė galvą ir tvirtu balsu pabrėžtinai pasakė: „Aš esu Eliza Ožeškova". Abu vaikinai buvo skaitę kai kuriuos jos romanus, ir todėl šis susitikimas juos labai sujaudino. Tačiau Petrui tai nesutrukdė būti truputį įžūliam: jis išsitiesė ir taip pat, pakėlęs galvą, išdidžiai atsakė: „Aš skambinau Čiurlionio, mano brolio, preliudus." Paskambinę dar porą dalykėlių, vaikinai mandagiai atsisveikino ir pasišalino.

Iš Vlodzimiežo Moravskio gavau daug medžiagos, liečiančios brolio buvimą Varšuvoje. Šią medžiagą išskirsčiau po įvairius mano atsiminimų skyrius.

Liūdna buvo skirtis su paskutiniuoju man žinomu Čiurlionio draugu.

BIČIULIAI VOLMANAI

Tik 1904 metų pabaigoje brolis susipažino ir susidraugavo su Volmanų šeima, grįžusia iš Irkutsko (atrodo, kad Volmanas buvo inžinierius ir dirbo Irkutske prie kažkokių statybų). Mano žinios apie Volmanus gana chaotiškos, tačiau, surinkus jas iš įvairių šaltinių, gal ir pasiseks duoti bendrą vaizdą. Iš brolio Stasio, kuris taip pat buvo su Volmanais suar-

tėjęs, jau paskelbtų prisiminimų pasiimu štai ką: „1904 metų pabaigoje M. K. Čiurlionis susipažino su atvykusia iš Irkutsko Volmanų šeima ir p. Volmanaitę mokė muzikos. P. Volmanienė buvo didžios inteligencijos, nepaprastai subtilių jausmų ir skaisčios sielos moteriškė. Ji suprato M. K. Čiurlionies žmogaus ir M. K. Čiurlionies dailininko didelę individualybę. Sužavėta jo pirmojo atsilankymo metu skambintais kūriniais, ji džiaugėsi, kad jos vyresnysis sūnus, turįs patraukimą prie skulptūros, pasiduoda M. K. Čiurlionies įtakai. Ji pakvietė pas save M. K. Čiurlionies artimiausius draugus, jos salone buvo ruošiami klasikinės muzikos vakarai ir įvairių temų diskusijos. P. Volmanienė pakvietė prof. A. Marburgą, seną Vunto mokinį, kuris jos salone pradėjo skaityti psichologijos paskaitų ciklą su diskusijomis. Jose gyvai dalyvavo ir M. K. Čiurlionis."*

Kaip toliau mini brolis Stasys, Volmanienei Konstantinas buvo padovanojęs paveikslą „Bičiulystė", ji taip pat buvo pirkusi „Pasaulio sutvėrimo" ciklą ir kartkartėmis pirkdavo šiaip vieną kitą paveikslą; jai taip pat buvo dedikuoti keletas fortepijono kūrinėlių. Žinoma, tokį pirkimą ir pardavimą galima buvo suprasti kaip brolio draugišką atsilyginimą Volmanams už kai kurią pagalbą. O gal atvirkščiai, gal Volmanai, pakviesdami vasaroti į Anapą ir subsidijuodami (1906 metais) kelionę į užsienį, norėjo atsilyginti Konstantinui už dovanotus paveikslus. Viena tiktai aišku, kad tai nebuvo komercinis aktas, bet draugiškas pasikeitimas kažkokiom (kad ir nelygiom) vertybėm. Materiali nauda iš panašių pirkimų buvo palyginti nedidelė, nes brolio ji nė trumpam negalėjo išvaduoti nuo privačių pamokų.

Meno akademijos (taip jie vadina Stabrausko Dailės mokyklą) kolegos taip pat buvo uolūs Volmanų meno ir literatūros vakarų lankytojai. Ilgainiui kai kurie jų kartu su Broneku, Volmanų sūnumi, įnešė kiek bohemiškos nuotaikos į Volmanienės saloną. Šalia senesnės kartos elito diskusijose dalyvaudavo įvairiausių pasaulėžiūrų ir įsitikinimų žmonės. Kartais galima buvo išgirsti ir ekstreminių nuomonių, ir niekas dėl tokių kraštutinumų nesijaudindavo, tik atmosfera įkaisdavo, ir vakarai darydavosi patrauklesni. Čia buvo ginčijamasi ir politinėmis temomis, ir kiekvienas galėjo laisvai pasisakyti, o pasisakymai būdavo kartais prieštaringi. Nenuostabu, juk tai buvo revoliucinių kovų laikotarpis, kuris sukrėtė Varšuvą ligi pamatų. Plačiai veikė konspiracija, ir, aišku, nė vienas mąstantis žmogus negalėjo abejingai stebėti vykstančių gatvėse kovų ir iškilmingų demonstracijų. Ir Volmanų ratelis lyg įelektrintas vakarais susirinkdavo aptarti įvykių, pasidalinti įspūdžiais. Kai kas iš šio ratelio aktyviai dalyvavo ir revoliuciniame judėjime.

O paskui ir vėl vakarai su moksliniais pranešimais ir aptarimais.

Buvo diskutuojama įvairiausiomis mokslo temomis, netgi spiritizmo klausimai buvo keliami ir, kaip sužinojau, pas Volmanus daromi spiritistiniai bandymai. Tačiau tai buvo, matyt, tik eksperimentavimas, netu-rėjęs jokių ypatingų pasekmių, išskyrus tą vieną, mano kitoje vietoje aprašytą atsitikimą, kurį mums pasakojo brolis ir į kurį buvo žiūrima kaip į anekdotą.

Iš paties Čiurlionio laiškų ir mano turimų žinių patiriame, kad Volmanai 1905 metais buvo pasikvietę brolį praleisti su jais vasarą Kaukaze — Anapoje. Tą proga broliui Povilui rašytas laiškas parodo, koks laimingas buvo Konstantinas, žiūrėdamas į neišmatuojamas jūros platybes, kur „krantai uolėti, aukšti, vietomis neprieinami, vietomis vos galima nuo bangos pabėgti, o nuo kokio nors kalno beveik pusė jūros matyti". Absoliučiai laisvas, niekieno nevaržomas, brolis leisdavosi į ilgus vienišus pasivaikščiojimus jūros krantais, o didingi kalnų peizažai žadindavo kūrybinę mintį. O nuostabi draugų kelionė per Kaukazo kalnus, kelionė, kurioje dalyvavo ir artimiausias bičiulis Eugenijus. Apie ją brolis rašo: „Mačiau kalnus, kurių galvas glostė debesys, mačiau ir išdidžias sniego viršūnės, kurios aukštai, viršum visų debesų, laikė savo spindinčias karūnas, girdėjau šniokštimą Tereko, kurio vaga jau nebe vanduo, o putos teka, ir griaudžia, ir urzgia akmenys. Mačiau per 140 kilometrų Elbrusą, tarytum didžiulį sniego debesį, baltos kalnų grandinės priekyje. Mačiau, saulei tekant, Darjalo tarpukalnę tarp laukinių, pilkai žalsvų ir rausvų fantastinių uolų. Ėjome tuomet pėsti, ir tas kelias, kaip sapnas, visą gyvenimą liks atmintyje. Kelias ėjo Tereko pakrantėmis, o mes kopėme į Kazbeką, kuris tenai laikomas kalnų kunigaikščiu."* Toliau brolis pasakoja, per kokias pavojingas vietas jie turėjo prasigauti, kol pagaliau atsidūrė Kazbeko ledyne, „kur tokia tyla, jog vos tik suplosi

* M. K. Čiurlionis. Kaunas. 1938, p. 17

* *MKČ.* Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 164, p. 186—187.

delnais, atitrūksta uolų gabalai ir lekia į prarają." O jie žaidė tenai sniego gniūžtėmis ir „važinėjo nuosavom rogėm, tai yra ant sėdynės".

Ši kelionė po Kaukazą davė, be abejonės, turtingų vaisių. Susitikimas akis į akį su didingai rūsčia, tarpais grėsminga gamtos stichija, jos dinamika ir patetika turėjo sukrėsti ir praturtinti mąstymo ir fantastikos horizontus. Ir nors Konstantinas tuojau po sugrįžimo iš Kaukazo nieko reikšmingo nesukūrė, apie ką rašo broliui Povilui,* tačiau dirbo intensyviai, pajutęs, „kad dar kelias tolimas". O simfoninė poema „Jūra", kurios pačius pirmuosius eskizus buvo apmetęs dar 1903 metais, buvo palikta ilsėtis. Tačiau vargu ar ji ilsėjosi. Tikriausiai ji brendo pasąmonėje, praturtinta naujais vaizdais ir giliais apmąstymais apie visatą, žmogų ir gyvenimą. Tik reikėjo laiko ir ramybės, kad būtų popieriuje užfiksuota. Tuo laikotarpiu blaškė jį ir įvairūs išoriniai įvykiai. Bet ar blaškė? O gal kaip sykis įvykių gausumas ir įvairumas stūmė išsiveržti iš jų chaoso ir eiti savuoju keliu.

O Volmanų namuose abipusė simpatija ir didelis palankumas broliui Konstantinui stiprėjo. Ten buvo susirūpinta jo sveikata, pasiūlyta net pietauti pas juos kartu su broliu Stasiu. Pamokos su dukterimi Halka buvo viena iš maloniausių poilsio valandų. Mergaitė buvo gabi, įdomi, brolis jautė jai didelę simpatiją. Volmanienė, atrodo, buvo nuoširdi meno mylėtoja, jautri ir inteligentiška moteris. Ji gyvai domėjosi menu, literatūra ir muzika ir tuo patraukdavo jaunus talentus. Konstantinas laiške broliui Povilui nesigailėjo jai pagyrimų: „Gaila, kad nepažįsti ponios Volmanienės. Vienintelė nuostabi moteris iš tų, kurias pažįstu." Ir, norėdamas konkrečiau apibrėžti jos paveikslą, priduria: „Kažkas panašaus į mūsų Mamą ir Juzę drauge paimtas, tiktai, be to, dar baisi entuziastė. Geniukas, Vladukas, Krasovskis, Stasiukas ir aš tiesiog esame ją beveik įsimylėję."**

Namie brolis šiltai atsiliepdavo apie Volmanų šeimą, ypač išskirdamas iš jos pačią Volmanienę ir savo mokinę Halką. Atsimenu, Konstantinas vieną kartą, tik grįžęs iš Varšuvos ir, kaip visada, dalindamasis su namiškiais įspūdžiais, papasakojo, kad jis ketinąs tapyti sonatą. Esą, papasakojęs savo sumanymą Volmanienei, o ši jam karštai pritarusi. Tada tik jis ryžosi pasidalinti savo mintimis su Geneku. Žinoma, neapsiėjo be

* MKČ. Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 166, p. 189.

** MKČ. Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 169, p. 200.

karštų ginčų. Tačiau Volmanienės moralinė parama turėjusi broliui didelės reikšmės. Žodžiu, tai buvo šauni moteris, nuoširdi ir energinga. Ir mūsų ji nepamiršdavo: tėvus visada pasveikindavo švenčių proga ar šiaip džiaugdamasi kokiu nors brolio laimėjimu. Mums, vaikams, atsiųsdavo įdomių knygų pasiskaityti, o Valė sykį gavo dovanų puikias pačiūžas su specialiais prie jų pritvirtintais batukais. Atsimenu, kaip ji šauniai atrodė ir kaip zuikius gaudė, čiuoždama po užšalusį Druskonio ežerą.

Volmanienė taip pat karštai pritarusi brolio sumanymui grįžti į Lietuvą. Ji gal labiausiai iš visų draugų jį palaikė ir suprato jo gilų pareigos ir tėvynės meilės jausmą.

Turiu pridėti vieną įdomų, niekieno nepastebėtą faktą, kuris įrodys didelį šios moters palankumą broliui ir mūsų šeimai. Sklaidydama Lietuvių mokslo draugijos leidinį „Lietuvių tauta", penktoje knygoje (1935 m.), tarp mūsų gerbiamo tautos veterano Jono Basanavičiaus užrašų iš 1907 metų sausio 25 ir 26 dienos, 95-ame puslapyje radau tokį sakinį: „Buvo atsilankiusi p. B. Volmanienė iš Varšuvos. Buvo tartasi dėlei dailininko K. Čiurlionio ir jo likimo." Ir viskas. Nė vieno žodžio apie pasikalbėjimo turinį, kuris mums šiuo metu būtų be galo svarbus. Efemeriškas įvykis be priežasties ir pasekmių. Skaudu pasidarė. Veltui drebančiom rankom sklaidžiau ir sklaidžiau tuos užrašus, ieškodama mylimo vardo pasikartojimo. O juk tiek smulkmenų prirašyta. Ir tik neseniai J. Basanavičiaus archyve buvo rastas Volmanienės jam 1907 metais rašytas iš Vilniaus viešbučio „Italija" laiškas. Tačiau šiame laiške kalbama ne apie M. K. Čiurlionio, bet apie jo tėvo likimą. Volmanienė, matyt, buvo susirūpinusi ir pasipiktinusi, kad taip neteisėtai mūsų tėvas buvo atleistas iš vargonininko pareigų, ir nusprendė bandyti paveikti aukščiausią Vilniaus dvasiškijos instanciją, kad tėvą grąžintų į seną vietą arba kompensuotų jam padarytą skriaudą. Čia duodu B. Volmanienės laiško J. Basanavičiui vertimą:

„Gerbiamas Pone! Paskutiniai vyskupo žodžiai buvo, kad asmeniškai parašys Voleikai (kunigas Voleika 1906 metais atleido tėvą iš vargonininko pareigų — *J. Č.*). Be to, pažadėjo Čiurlionio tėvo reikalu sudominti lietuvius kunigus. Jaunąjį Čiurlionį dailininką sulygino su nuliu (pabrauktа Volmanienės — *J. Č.*). Padariau didelę klaidą; pamiršau jam pasakyti, kad iš esmės ir pirmiausia jis yra muzikas kompozitorius, gal tai būtų

sužadinę didesnį juo susidomėjimą. Suvaidinau netinkamai savo vaidmenį ir bijau, kad nesugebėjau išnaudoti situacijos. Palieku kantriai laukti rezultatų. Spaudžiu ranką, Br. Wolman. 13.I.1907 m."*

Rezultatų, aišku, jokių nebuvo, gal tik dar aršesnė Voleikos neapykanta mūsų šeimai.

Ar brolis žinojo apie šį Volmanienės žygį, sunku pasakyti. Greičiausiai nežinojo, nes niekad apie tai nekalbėjo, o tėvui, norėjusiam rašyti vyskupui skundą dėl neteisėto atleidimo, patarė to nedaryti, esą, „kiaulė visada savo paršelius užstos, ir nieko iš to neišeis — tik piktumai ir kerštas".

Volmanienės Vilniuje apsilankymo metu buvo atidaryta Pirmoji lietuvių dailės paroda, kurioje dalyvavo ir kurią padėjo rengti Čiurlionis. Šia dingstimi greičiausiai ji ir buvo atvažiavusi į Vilnių. Kyla klausimas, ar ji tik vieną kartą buvo pas Basanavičių. Juk jo aiškiai parašyta, kad „buvo tartasi dėlei dailininko K. Čiurlionio ir jo likimo". O jos laiške apie tai nieko nepaminėta. Juk ne dėl tėvo ji lankėsi pas Basanavičių, kuris šiuo reikalu jai nieko nebūtų galėjęs padėti. Reikia manyti, kad jai rūpėjo pamatyt lietuvių parodą ir tą aplinką, kurioje Čiurlionis turėjo pradėti naują savo gyvenimo etapą.

Galimas daiktas, kad, laikydama dr. J. Basanavičių Vilniaus inteligentijos aukščiausiu autoritetu, ji norėjo geriau painformuoti jį apie Čiurlionį dailininką ir žmogų, o gal ir perduoti varšuviškių draugų aukštą jo vertinimą. Kiek žinome, Pirmojoje lietuvių dailės parodoje Čiurlionio paveikslai neturėjo pasisekimo. „Vilnius dar tebėra vystykluose", — rašo Konstantinas broliui. Ir tik siauras inteligentų ratelis pajuto jo — dailininko — vertę ir apsupo jį draugiška šilima. O tos šilimos jis visada troško, nes pats buvo kupinas meilės žmogui, meilės, kuri pralaužia asmeniškumo kevalą ir šviečia, ir šildo.

LEOPOLDAS RUTKOVSKIS

Vienas brolio draugų buvo Leopoldas Rutkovskis — pradedantis dailininkas. Mes jį vadinome Ruteku, nes jis buvo labai jaunas, gal dvidešimt vienerių metų, ir atrodė panašus greičiau į Kastuko globotinį, negu į draugą. Pirmą kartą brolis atsivežė jį pas mus Velykoms. Jis buvo nedidelio ūgio, labai gražaus veido, juodais plaukais ir didelėm akim. Būdamas draugiškas, gyvas ir iškalbingas, Rutekas iškart užkariavo visų simpatijas. Tačiau, kaip vėliau paaiškėjo, buvo gana karšto ir aštraus būdo ir varšuvietiškai ambicingas, o be to, mėgdavo pasigirti. Brolis jį laikė labai talentingu būsimu dailininku, kuriam materialinės sąlygos neleidžia mokytis ir kuris dėl to labai kenčia. Atrodo, kad Kastukas tikrai jį mėgo ir, matyt, norėdamas jaunuolį išblaškyti ir „sušildyti" mūsų namų šilima, atsigabeno jį į Druskininkų pavasarį, o kitais metais pakvietė visai vasarai atostogų.

Rutekas greitai susidraugavo su mūsų broliais, mielai dalyvavo išvykose į Druskininkų apylinkes, o taip pat ir naminėse pramogose. Tačiau antras jo atsilankymas vasarą buvo kiek drumstas. Kastukas buvo Palangoje, o Rutekas, matyti, netekęs moralinės jo paramos, perdaug skaudžiai pergyveno savo beviltišką padėtį. Jis pasidarė nepaprastai nervingas ir kartais atrodydavo, kad tyčia nori pabrėžti savo bohemiškus įpročius. Geriausiai jis sugyveno su mūsų motina, kuri, kaip ir Kastukas, gal instinktyviai jautė jo nesėkmes ir elgėsi su juo motiniškai, lyg jis iš tikrųjų būtų jos vaikas. Atsimenu, kaip jis iki ašarų susijaudino, kai mama pati savo rankomis pasiuvo jam iš paprastos pigios medžiagos kelnes, kad savo gerąjį kostiumą pataupytų Varšuvai. Jį jaudino, kad mama slapta nuo kitų vaikų pakišdavo jam kumpio gabalėlį ar šiaip kokį smulkų skanėstą, nes, anot jos, „jis, vargšas, nepratęs prie tokių pasninkų". Žinoma, mūsų vaikinai, sužinoję apie tai, kiek ironizuodavo, o Rutekas dėl smulkmenų greitai įsižeisdavo. Ir vis dėlto santykiai išliko labai geri, ir Rutekas išbuvo pas mus iki vėlyvo rudens.

Tik su tėvu jie nelabai sutardavo. Mat, tėvas negalėdavo apsiprasti su jo kai kuriais ekscentriškais prasimanymais. O Rutekas, pajutęs tėvo kritiką, davė savo fantazijai neribotą valią, erzindamas ir save, ir tėvą.

Prasidėjo nuo tokios mažos smulkmenos. Tėvas labai didžiavosi savo nameliais ir sodu. Ypač tie nameliai, pirmieji prie gatvės, buvo rūpestingai prižiūrimi. Jie beveik kiekvieną pavasarį buvo atnaujinami — sienos tapetais išlipdomos, grindys perdažomos, visur švara, tvarka laukė svečių — vasarotojų. Ir štai vieną kartą tėvas išgirdo, kaip Rutekas, po pusryčių karštai su vaikinais besiginčydamas, staiga pasakė: „Einam į aną lūšną, ten jaukiau." Žodis lūšna buvo pakankamas argumentas, kad Rutekas tėvo akyse netektų ligi tol jam jaučiamų simpatijų. Atėjęs pas

* Laiško originalas yra LTSR Mokslų akademijos LKL institute, F 2-1507.

mamą, tėvas nuliūdęs papasakojo ir pridūrė: „Kastukas niekados taip nebūtų pasakęs." Bet mama juokais nuleido jo susirūpinimą. „Nebuvai Varšuvoje, nematei, kokiuose jie ten prašmatniuose namuose gyvena,— ramino ji.— Man tai jie biaurūs — niekados mūsų namelių į tokią „kamenyčią" nemainyčiau",— pridūrė ji.

Bet vargšas Rutekas iš tikrųjų buvo sunkių nuotaikų slegiamas ir todėl, tur būt, mažai tekreipė dėmesio į aplinką. Su mergaitėmis elgėsi labai švelniai, su Vale, berods, labiausiai buvo susidraugavęs, mane vadino „miniatiūra", o mamai reiškė ypatingą pagarbą. Kai Rutekui užeidavo sunkios valandos, jis naktimis nemiegodavo, per visą naktį sėdėdavo verandos kambarėlyje užsidaręs ir kažką rašydavo. Dienos metu jis suplėšydavo, ką parašęs, ir, sukūręs vidury kiemo, po mūsų gražiąja ieva, iš tų popierių laužą, pats atsiguldavo šalia, pasikišdavo rankas po galva ir gulėdavo. Tai buvo neįprastas vaizdas ir, žinoma, negražus. Kiemas mūsų buvo nedidelis ir smėlėtas, tad visai netiko laužui ir nieko nepasitiesus gulėti. Todėl ir Rutekas, baigęs kūrenti laužą, atsikeldavo visas dulkėtas. Svarbiausia, nenusipurtęs žemių, nenusivalęs, jis pasiimdavo savo amžinai naują, baltą šakotą kaduginę lazdą ir, nė žodžio nepasakęs, išeidavo pasivaikščioti, bet būtinai per miestą į Pariečės plentą. Greitai jis pradėjo kreipti į save druskininkiečių dėmesį. Kaimynai klausinėjo tėvo, kodėl jis savo namuose laikąs „beprotį" ir nuo ko toks jaunas gražus vaikinas išėjęs iš proto. Visi jo gailėjosi, reiškė jam užuojautą ir simpatiją. Kai Rutekas apie tai sužinojo, jam, matyt, toks vaidmuo patiko, ir jis nusprendė dar stipriau paremti šią nuomonę nauja išdaiga. Eidamas per Druskininkus, jis ėmė braukyti per visas tvoras savo kadugine lazda, sukeldamas neišpasakytą šunų įsiutimą. Nuo tokio triukšmo visi gyventojai išbėgdavo iš namų pažiūrėti, kas darosi.

Šalia mūsų gyveno namų savininkė, sena moteris, tur būt, kokio valdininko našlė, labai orios išvaizdos, su nepaprasta savigarba veide. Mylimiausias ir artimiausias jos sielai sutvėrimas buvo šuniukas, kurį žiemą ji nešiojo muftoje. Tai išverstakis, biaurus kambario „papuošalas". Ir pasirodo, kad nuo tų lazdos braukymų per tvorą šis šuniukas susirgo neurastenija, o su juo kartu ir senoji jo ponia. Atbėgus pas tėvą, ji pakėlė triukšmą: „Pas jus gyvena beprotis, taip beprotis, beprotis, beprotis!" O Rutekas, visa tai girdėjęs kitame kambaryje, šypsojosi patenkintas. Kitą dieną mūsų kaimynė stovėjo prie namų vartelių ir žvalgėsi į gatvę, o Rutekas

kaip tik išsirengė su savo šakota lazda pasivaikščioti. Pamačiusi jį, moteriškė nusigando, bet jis ramiausiai praėjo pro šalį, tyliai sau po nosimi murmėdamas: „Sena esu, biauri esu, kvaila esu, pikta esu." Ilgai dar apstulbusi kaimynė negalėjo suprasti, kam buvo taikomi šitie „gražūs" epitetai.

Atsimenu, Kastukui grįžus iš Palangos, tėvas skundėsi Ruteko elgesiu. Tačiau brolis taip nuoširdžiai juokėsi ir taip karštai gynė savo draugą, o jam pritarė motina, kad pagaliau tėvas numojo ranka, nusijuokė ir išėjo, pamiršęs visas nesantaikas. Kastukas įtikinėjo, kad Rutekas esąs talentingas, bet labai nelaimingas jaunuolis. Viena jo nervingumo priežasčių esanti ta, kad jis dalyvavo 1905 metų revoliuciniame judėjime ir jam teko kurį laiką sėdėti kalėjime. Šis faktas sustiprino brolio prisirišimą prie jaunuolio. Atsimenu jo žodžius: „Jei sąlygos leis, mes dar išgirsime apie gerą dailininką, nes Rutekas yra gabus."

Tačiau Kastuko pranašavimas neišsipildė. 1912 metais sužinojome, kad Rutekas vedė turtingą bankininko dukterį ir visai metė tapybą. Gal, netekęs moralinės draugo paramos, neįstengė nugalėti gyvenimo kliūčių. Jo draugas, iš kurio apie tai išgirdau, pasakė: „Rutekas šuntakiais nuėjo."— Taip brolio aplinkoje buvo ženklinami draugai, dėl karjeros ar patogaus gyvenimo metę pašaukimo kelią.

BOLESLOVAS ČARKOVSKIS

Tik vieną kartą pas mus į Druskininkus buvo atvykęs brolio draugas dailininkas Boleslovas Čarkovskis. Jis, atrodo, buvo vienas iš brolio išrinktųjų, kaip ir Jonas Zaluska. Jų abiejų vardus Konstantinas minėdavo su dideliu nuoširdumu. Sunku šiuo metu, remiantis tik kai kuriais atsitiktiniais brolio posakiais ar užuominomis, susidaryti bičiulio Čarkovskio tikrą paveikslą. Iš to, ką patyrėme iš brolio ir ką vėliau jo draugai pasakojo, atrodo, kad tai buvo gilus, išmintingas žmogus, nemėgstąs ryškių išorinių efektų ir todėl kiek užsidaręs bei tylus, tačiau su tvirtais savo principais. O jo puošmena — tai didelis jautrumas ir sugebėjimas vertinti tikras vertybes. (Taip jį charakterizavo Konstantinas — brolio Stasio teigimu.) Į Druskininkus jis atvažiavo su žmona ir gal pusantrų metų sūneliu. Gal nenorėdamas sudaryti rūpesčių, sustojo ne pas mus, o kažkokioje

viloje, tačiau nuolatos mus lankė, fotografavo mūsų šeimą ir kalbėdavosi su tėvu ir Stasiu. Konstantinas tuomet su žmona gyveno Plungėje — tai buvo 1909 metų vasarą.

Čarkovskis buvo aukšto ūgio, gana stambaus sudėjimo vyras. Jo gražus, graikiško profilio veidas ir šviesi barzda labai derinosi su santūriais judesiais ir lėta, santūria kalba. Negaliu tvirtinti, kad tai objektyvus jo atvaizdas. Tokį aš jį atsimenu, o kadangi mačiau vos kelis kartus ir trumpai, tai galiu ir kiek suklysti. Gerai atsimenu, kaip gal prieš kokius metus ar daugiau Kastukas mums skaitė jo laišką, kuriame laimingas tėvas pranešė draugui apie savo pirmojo sūnaus užgimimą. Iš to džiaugsmo suprojektavo jam net tris vardus: Jurgis, Žvirblis, Kušleika. Visi trys lietuviški ir lietuviškai parašyti. Tai buvo, aišku, tam tikra savo džiaugsmo su draugu pasidalinimo forma. Iš tų trijų vardų išliko tik Jurgis, kuris vėliau virto lenkiškuoju Ježi (Jerzy) ir dar priedo Boleslovu. Šiuo pastaruoju vardu jį vadina ir dabar.

Čarkovskio žmona buvo lyg jo kontrastas. Elegantiška, gyva, šneki — atrodė mums tikra varšuvietė; ji visuomet užpildydavo tylėjimo pauzes. Bet mus vis dėlto sužavėjo Boleslovas.

Broliui persikėlus į Vilnių, daugiau kalbų apie Boleslovą nebegirdėjome.

GARSŪS ATLIKĖJAI

ARTURAS NIKIŠAS

Brolis kartais kalbėdavo ne tik apie kompozitorius, bet ir apie atlikėjus, žinoma, apie tuos, kurie jam padarydavo didžiausią įspūdį. Sunku atsiminti vardus visos tos gausios „pusdievių" plejados, kuri koncertų estradose puošėsi ne vien jiems priklausančiais laurais, bet ir nupešiota dalimi nuo tikrųjų „dievų" — kompozitorių galvų. Geriausiai atsimenu tų garsių atlikėjų vardus, kuriais jaunystėje man pačiai teko žavėtis.

Pirmiausia tai buvo Arturas Nikišas, genialusis vengrų kilmės dirigentas. Kai brolis apie jį pasakojo — kiti šeimos nariai klausėsi su pavydu, o tėvas, padėjęs laikraštį į šalį ir nusiėmęs akinius, su nuostaba žiūrėjo į sūnų. Jam pasirodė keista, kad su kaire ranka galima taip daug „pasakyti", nesumaišius takto ir nesuklaidinus orkestrantų. Ir dar didesnis stebuklas: Nikišas visas Bethoveno simfonijas dirigavęs atmintinai, be partitūros. Labai broliui patiko jo atliktos Penktoji ir Šeštoji Čaikovskio simfonijos bei Richardo Štrauso kūriniai. Mūsų namuose Bethoveno simfonijų partitūrų nebuvo, berods, tiktai keletas Richardo Štrauso simfoninių poemų ir Berliozo „Rekviem". Bet turėjome visų Bethoveno simfonijų fortepijono transkripcijas keturiom rankom, kuriose Kastukas piešiuku buvo pažymėjęs, katroje vietoje koks instrumentas groja. Tai buvo labai įdomu net man, nors apie instrumentus nieko nenusimaniau. Žinojau tik, kad ta baisiai didelė varinė triūba, kurią pūtė mūsų bičiulis Navrockis, vadinosi trombonu. O ta, kuria kadaise grojo iš Plungės parvažiavęs brolis Povilas, vadinosi valtorna. O dar seniau, atsimenu (tur būt, tik iš nuotraukos*), Kastukas grojo fleita. Bet jo grojančio nebeatsimenu.

Broliai, susidomėję Kastuko pasakojimu apie orkestrą, ėjo „zuikiu" į parką, į pono Salnickio koncertus, norėdami išgirsti, kaip kuris instru-

* Viso Plungės orkestro nuotrauką mačiau pas brolį. Jis laikė rankoje fleitą.

mentas skamba. O Kastukas jiems patardavo: „įsiklausykite į atskirus instrumentus, bet visumos geriau neklausykit — neverta, pagadinsite klausą", — pridurdavo. O „zuikiu" reikėdavo eiti dėl to, kadangi prie kiekvienų parko vartų stovėjo didžiai pasipūtęs uniformuotas sargas ir reikalaudavo parodyti sezoninį bilietą, kuriam įsigyti reikėjo milžiniško kapitalo. Tad mes visi eidavome labai tolimais aplinkiniais keliais, norėdami patekti į tą viliojančią garsų karalystę. Kalbamu metu „Prosenolės" miške, netoli Nemuno salos („Meilės salos" — kaip ją vadino ponai kurortininkai), buvo įtaisytos vaikams sūpuoklės. Ten per tvoros plyšį galima buvo įsibrauti į išsvajotą „šventovę", pirma, žinoma, pasisupus „gigantais" ar šiaip kokia paprasta sūpyne. O paskui į parką! Anot mano broliukų pasakojimo, ten susirinkdavo garbinga publika, kurią sąmojingai charakterizavo Kastukas: „Ponas reumatas vaikščiojo už parankės su ponia podagra, ponas artritas su ponia astma, o skrandininkai rodė vienas kitam liežuvius ir ginčijosi, kieno baltesnis." Tokie tai buvo vaikiški juokai. Gaudavo ir ponas Salnickis (dirigentas), kuris su savo burtininko lazdele taip tiksliai matavo amžinybę, kad net reumatikai kėlė į taktą sutinusią kojį, o astma lingavo galvą sulig batutos mostais. Nepataikius į taktą, vargšė užsikosėdavo ir įsiterpdavo dar vieną „falšyva" gaidą į bendrą orkestro ansamblį. Tai tokie įspūdžiai iš Druskininkų orkestro.

Bet grįžkime prie Nikišo. Dar atsimenu, kad brolis pavadino jį „romantiku". Vėliau, kalbėdama su broliu Povilu, ypač, kai jau buvau patį Nikišą girdėjusi Leipcige, papildžiau Kastuko charakteristikas savo įspūdžiais. Iš tikrųjų Konstantinas laikė jį emocingiausiu iš visų jo girdėtų dirigentų. Jis atkreipė dėmesį ir į jo distinguotą laikyseną. Nikišas mėgo interpretuoti slavų muziką, tačiau jai uždėdavo apynasrius ir neleisdavo jausmams išsilieti per kraštus. Brolis stebėjosi taip pat nepaprasta jo klausa. Neseniai sužinojau apie vieną Nikišo generalinę repeticiją Varšuvos Filharmonijoje, kurios klausėsi Konstantinas ir Moravskių Eugenijus su Vlodzimiežu. Grojo sudėtingą kūrinį (bene R. Štrauso). Kažkurioje vietoje, kai orkestras grojo tutti, Nikišas sustabdė orkestrą ir, kreipdamasis į vieną pirmųjų smuikų, pasakė: „Tamstos smuikas blogai suderintas." Patikrinus pasirodė, kad iš tikrųjų teko smuiką derinti. Tai padarė didelį įspūdį draugų trejukei. Juos nustebino fenomenalus dirigento klausos jautrumas, ir pagarba šiam muzikui dar padidėjo.

Man teko apie pusantrų metų (1920—1921) kas savaitę klausytis Nikišo koncertų Leipcigo Filharmonijoje (Gewandhause). Tada ir supratau, kodėl brolis taip žavėjosi jo dirigavimu, nors, be abejonės, jam teko girdėti ir daugelio kitų diriguojamus simfoninius kūrinius Varšuvoje.

Tad pasakosiu toliau*. Kažkodėl pirmųjų Nikišo koncertų klausydavau užsimerkusi. Tai buvo toks netikęs paprotys — man atrodydavo, kad dirigentas trukdo susikaupti. O gal tai dar Druskininkų parko koncertų poveikis. Todėl ir Nikišo koncertų priimdavau vien akustinius įspūdžius. Tačiau tai truko neilgai. Sužavėta jo atlikimo rezultatų, pradėjau nejučiomis sekti dirigento judesius ir buvau nustebinta. Iš pirmo žvilgsnio man atrodė, kad Nikišas — stabas, kad visus stebuklus daro puikus virtuozų orkestras. Ir iš tikrųjų, Nikišas estradoje buvo labai santūrus, o kai kurie jo judesiai buvo tokie subtilūs, beveik nepastebimi, kad tik labai atidžiai įsižiūrėjus, galima buvo juos sieti su skambančia orkestro muzika. Juo toliau, juo aiškiau išryškėjo Nikišo nepaprastas interpretavimo meistriškumas. Jis neturėjo sau lygių spalvingumo, jausmingumo, plastiškumo interpretavime; gal todėl jis labai mėgo diriguoti slavų muziką. Tačiau šalia to buvo meistriškas romantikų ir neoromantikų simfonizmo „aiškintojas". Imponavo jo judesių ekonomiškumas ir netgi elegancija, kuri vis dėlto nekliudė jam išgauti iš orkestro pačias didžiausias galimybes, pradedant nepaprastai plačia dinamine gradacija ir baigiant subtiliu plastišku linijų pravedimu. Žavėjausi taip pat jo gal intuityviai surastomis tempo agoginėmis plonmenomis. Jo klausant, atgijo atmintyje vienas kitas brolio pasakytas žodis apie dirigavimą, pavyzdžiui: „Nėra nieko lengvesnio, kaip būti dirigentu, bet nieko sunkesnio, kaip būti geru dirigentu."

Nikišo koncertų broliui teko klausytis dar prieš išvykstant į Leipcigą — Varšuvoje, kur šis įžymus dirigentas buvo atsilankęs su Berlyno simfoniniu orkestru 1899 metais. Vėliau, kai Varšuva sulaukė savosios filharmonijos**, Nikišo gastrolės padažnėjo. Ligi filharmonijos atidarymo

---

* Nenoréčiau, kad skaitytojas šiuos mano atsiminimus apie Nikišą traktuotų kaip absoliučiai tikslius brolio žodžių pakartojimus. Galimas dalykas, kad pasakojimas apie Nikišą ryškiai išliko atmintyje todėl, kad vėliau galėjau asmeniškai jį patikslinti ir papildyti. Šiuo metu man sunku atskirti, kur brolio, o kur mano įspūdžiai. Tačiau, atrodo, kad iš esmės jie sutampa.

** Kertinis akmuo Filharmonijos pastatui buvo padėtas 1900.V.26, o iškilmingas atidarymas — koncertas įvyko 1901.XI.5 d.

koncertų programos nepasižymėjo per dideliu įvairumu. Vieninteliame muzikiniame žurnale „Echo muzyčne" (1877—1882 m.), o vėliau „Echo muzyčne, teatralne i artystyčne" (1883—1907 m.) per daugelį metų skaitome pasikartojančias kompozitorių ir atlikėjų pavardes. Filharmonijai pradėjus veikti, koncertinis gyvenimas smarkiai paįvairėjo. Entuziastinga ir temperamentinga Varšuvos publika patraukė pačius įžymiausius pasaulio atlikėjus ir kompozitorius: pianistus — J. Hofmaną, A. Reizenaurį, Terezą Kareno, Zilotį, nekalbant apie savuosius — J. Godovskį, J. Paderevskį, A. Michalovskį, J. Slivinskį ir kitus; smuikininkus — P. Sarasatę, F. Kreislerį, B. Hubermaną, J. Tibo, (Thibaud), H. Marto (Marteau); dainininkus — M. Batistinį, Niną Gryg (Edvardo Grygo žmoną). Įžymiausi dirigentai buvo A. Nikišas, F. Vaingartneris, R. Štrausas ir kai kurie kiti kompozitoriai dirigentai — G. Maleris ir E. Grygas. Šių atlikėjų koncertiniai repertuarai žymiai pakėlė bendrą muzikinį Filharmonijos koncertų lygį. Šalia specialaus solistų repertuaro svarbią vietą užėmė simfoninė muzika. Programose užtinkame ne tik Bethoveno, bet ir J. Bramso, H. Berliozo, P. Čaikovskio, G. Malerio, A. Bruknerio, F. Listo, R. Vagnerio ir R. Štrauso simfoninius kūrinius. Tie koncertai Varšuvos gyvenime turėjo didelės reikšmės ir tapo naujosios muzikinės kultūros užuomazga. Jie ypač stimuluojančiai veikė jaunuosius kompozitorius užsidegėlius ir svajotojus, jų tarpe lenkų kompozitorius, priklausančius „Jaunosios Lenkijos" grupei, kurie svajojo sukurti savąją nacionalinę muziką naujais pagrindais. Buvo studijuojamos didžiųjų neoromantikų partitūros, žymią vietą čia užėmė R. Vagnerio ir R. Štrauso kūriniai; daugelis muzikų vykdavo į užsienius susipažinti su naujomis kūrybinėmis kryptimis. Iš ten kartais suskambėdavo impresionizmo ir atonalumo signalai. Buvo ir tokių kompozitorių, kurie reiškėsi savitu originaliu stiliumi.

VARŠUVOS FILHARMONIJA

Tuo metu Čiurlionis su savo ištikimu draugu Moravskiu kūrė savo „Jehovai" didžiuosius altorius. Tuo metu gimė pirmieji brolio simfoninės poemos „Jūra" eskizai (1903 m.) ir vėliau neaiškūs dar „Pasaulio sutvėrimo" kontūrai. O Moravskis, didelis ano meto prancūzų poezijos adoratorius, rašė poemas „Fleurs du mal" ir „Vae victis". Abu svajojo šiuos

savo kūrinius išgirsti Filharmonijoje, bet į šį meno panteoną ne taip lengva buvo pakliūti. Mat, ilgus metus jį valdė „didžiai autoritetingas" direktorius Aleksandras Raichmanas, kuris turėjo visus direktoriaus postui reikalingus atributus — pradedant fraku ir baigiant savo tikrų uždavinių nenutuokimu. Jis nebuvo nei pakankamai muzikalus, nei muzikos entuziastas, o greičiausiai tik neblogas administratorius ir komersantas. Todėl lenkų muzikinio elito buvo nemėgstamas, juo labiau kad stabdė nacionalinės muzikos ugdymą ir nepakentė novatoriškumo. Jo nepopuliarumą jaunųjų tarpe galima paaiškinti ir tuo, kad buvo pernelyg praktiškas ir nemėgo debiutantų.

Žymiai vėliau iš spaudos ir iš varšuviškių brolio draugų teko sužinoti apie šį valdingą, bet kartu ir nepakankamai kvalifikuotą einamoms pareigoms žmogų. A. Raichmanas savo apsukrumo dėka gana sumaniai tvarkė Filharmonijos finansinius reikalus, tačiau kultūriniai pagerinimai visuomet sulaukdavo gerbiamojo direktoriaus pasipriešinimo. Todėl palikuonys jį kaltino netgi šarlatanizmu*. Čia pravartu paminėti vieną faktą, iškeltą žurnalo „Echo muzyčne" bibliografijos įžangoje (p. 16) ir charakterizuojantį asmenį, ilgą laiką despotiškai valdžiusį vieną iš svarbiausių meno institucijų. Kažkaip dalykai susiklostė, kad A. Raichmanas, jau nuo 1895 metų buvęs vienu iš muzikinio žurnalo „Echo muzyčne" redaktorių, ilgainiui tapo vyriausiuoju jo redaktoriumi. Šių dienų lenkų spaudoje nusiskundžiama, kad, jam vadovaujant, profesiniu atžvilgiu muzikinis gyvenimas kaskart labiau smuko. Ir vis dėlto, nepaisant rimtų trūkumų, A. Raichmanas nuo 1901 m. įėjo į Filharmonijos valdybą, kaip administracinis direktorius ir, naudodamasis savo aukštu postu, elgėsi gana sauvališkai. Minėtos bibliografijos įžangoje skaitome, kad 1904 metais Filharmonijoje įvyko Mečislavo Karlovičiaus autorinis koncertas. „Tai labai charakteringas reiškinys,— rašoma įžangoje,— kad vienintelis to meto muzikinis žurnalas „Echo muzyčne" nepaskelbė ne tik šio koncerto recenzijos, bet jo net nepaminėjo. Šio, verto didžiausio pasmerkimo, nutylėjimo priežastimi buvo tarp Raichmano ir Karlovičiaus ilgai trukęs ideologinis nesutarimas, kuris palaipsniui perėjo į asmeninį konfliktą ir baigėsi tuo, kad Karlovičius uždraudė atlikti Filharmonijoje savo kūrinius."

* Žr. „Echo muzyczne", 1877—1882, ir Echo muzyczne, teatralne i artystyczne", 1883—1907. Bibliografja. Warszawa, 1967 r., str. 14.

Keletą metų prieš tą įvykį ir Čiurlionis buvo susilaukęs panašaus ignoravimo; jo simfoninės poemos „Miške" pirmajam atlikimui Varšuvos Filharmonijoje užkirto kelią A. Raichmanas. Kaip pasakojo draugai, esą, koncertas buvo skiriamas lenkų kompozitoriams, o „Čiurlianis" *ne lenkas*, ir todėl jo kūrinio vietą programoje reikia atiduoti lenkui kompozitoriui. Čia brolio sąskaita buvo patenkinti patriotiniai jausmai ir tuo pačiu nuimta nuo savęs atsakomybė. O kokia didelė skriauda padaryta jaunam kompozitoriui, galima išskaityti iš Čiurlionio laiškų, rašytų iš Leipcigo draugui Eugenijui Moravskiui, broliui Stasiui ir kitiems.*

Negalima sakyti, kad Varšuvos muzikinis jaunimas būtų likęs skolingas Raichmanui už jo karingą poziciją jaunųjų novatorių atžvilgiu. Apie jį buvo paplitę kandžių posakių ir anekdotų, kuriuos pasakojo brolis ir jo draugai. Pavyzdžiui, esą, Raichmanas neatskiria smuiko rakto nuo lifto rakto. Arba vėl buvo populiari mįslė: „Kas tai gali būti: vaikščioja Filharmonija su fraku ir dedasi esanti išmintinga? — Raichmanas. — O dėl ko išmintinga? — Kad sunkiau būtų atspėti."** Buvo pajuokiami ir jo „mistiškieji" koncertai, skirti tam tikrai publikai, mėgstančiai stiprius įspūdžius. Tuos koncertus minėjo brolis, bet mano atmintyje išliko tik grojamų kūrinių pavadinimai, aptemdyta Filharmonijos salė ir tai, kad per vieną tokį koncertą studentai surengė „kačių muziką". Neseniai, sklaidydama vienos varšuvietės, gyvenusios Varšuvoje pirmoje XX a. pusėje, vaikystės atsiminimus, suradau gana vaizdingą šių koncertų aprašymą: „Ypač specifinę atrakciją sukeldavo „mistiški koncertai", kurie skyrėsi nuo normalių tuo, jog koncerto metu salėje būdavo gesinamos šviesos kaip operos spektaklio metu. Netgi lemputės prie orkestrantų ir dirigento pultų būdavo uždengiamos specialiais abažūrais. Tuo būdu visa šviesa susikoncentruodavo virš natų ir visiškai nepatekdavo į salę. Šių koncertų metu paprastai būdavo atliekami „demoniško", paslaptingo arba baladinio pobūdžio kūriniai, geriausiu atveju tokie, kaip Sen-Sanso „Mirties šokis", Šuberto „Girių karalius" arba Šopeno gedulingas maršas ir kt.*** Suprantama, kad tokie „makabriški" koncertai, kurių

* Žr. *MKČ*. Apie muziką ir dailę. Laiškų Nr. Nr. 49—57, 58, 59, 97, 98, 100.

** „Chodzi Filharmonja we fraku į mądry jest? — Rajchman.— A dlaczego mądry? — Żeby trudniej było odgadnąć".

*** Stefania Podhorska-Okolow. Warszawa mego dzieciństwa. Warszawa, 1955, str. 208.

tikslas buvo hiperbolizuoti nuotaikas iki egzaltacijos, rimtiems muzikams ir ypač jaunimui keldavo pašaipą. Reikia manyti, kad jie buvo rengiami komerciniais sumetimais, kaip ir daugelis kitų populiariųjų. A. Raichmanas buvo praktiškas žmogus ir žinojo, kada prie bilietų kasos langelių būna didžiausias susigrūdimas. Gal tuo buvo išperkami puikūs, pagarsėję Varšuvos Filharmonijos simfoniniai koncertai, kurie kėlė sostinės muzikinę kultūrą, pritraukdami pačius geriausius europinio masto atlikėjus.

Man dar mažai esant, teko girdėti daug gero apie kai kuriuos koncertus, ir žinau, kad jie buvo gausiai mano brolio ir jo draugų lankomi. Ne visus, žinoma, aukščiau minėtus atlikėjų vardus perėmiau iš jo lūpų ir ne viskas išliko atmintyje. Tad toliau pasakosiu apie tuos, apie kuriuos mums kalbėjo brolis, ir todėl vėliau jais ypatingai domėjausi. Su didele simpatija brolio buvo paminėta Vanda Landovska, kuri grojo Bacho kūrinius tokiu klavesinu, kokiu savo laiku grojo pats J. S. Bachas. Klavesino ir čembalo konstrukcijos skirtumus jau tada mums aiškino brolis. Deja, jų skambėjimą teko išgirsti jau žymiai vėliau.

Iš pianistų įsiminė Vsevolodas Bujuklis, kurį brolis išskyrė iš kitų tarpo dėl labai originalios ir raiškingos kūrinių interpretacijos. Jo skambinimas turėjęs kažką, kas versdavo susimąstyti. Jau kūrinių pasirinkimas broliui atrodė savitas, o jų skambinimas — giliai pianisto išgyventas. Jokių pastangų sublizgėti, padaryti furorą, panaudojant labai tobulą, beveik „absoliučią" (kaip išsireiškė vienas iš brolio draugų) techniką. Atvirkščiai, Bujuklis, tiek pasirinkdamas programą, tiek ją grodamas, stengėsi perduoti tai, kas kūrinyje svarbiausia ir, matyt, kas jį patį labiausiai domino.

Tačiau ne tik interpretacija, bet ir Bujuklio elgesys buvo labai savotiškas. Jis grodavo nervingai, darė biaurias grimasas, vaipėsi ir atrodė labai iškankintas. Šis visiškas išorės nepaisymas kiek erzino klausytojus. Kai kas manė, jog tai poza, maivymasis, kuriuo neretai pasižymėdavo kai kurie estrados „korifėjai", siekdami pigiu būdu užkariauti publikos dėmesį. Tačiau brolis paneigė šį įtarimą. Jis atleisdavo ir kitus ekstravagantiškus pianisto išpuolius, nes jie jam atrodė natūralūs, išplaukią iš didelio minčių susitelkimo ir atitrūkimo nuo aplinkos. Kai kas ir juokino žmones. Pavyzdžiui, buvo pasakojama, kad Bujuklis atvažiavo į savo koncertą iš Vilianovo, nors ir apsivilkęs fraku, bet ant šiaudų vežimo ir įėjo

į salę su šiaudų likučiais ant drabužių. Po koncerto, kai turėjo pagroti „bisui", įsimylėjęs jį jaunimas susitelkė prie estrados. Vienas berniokų sviedė aukštyn kepurę. Bujuklis ją pagavo ir metė atgal su kažkokia keista, lyg laukine šypsena*. Kitą sykį vėl Bujuklis laiku neatvyko į savo koncertą. Teko ieškoti jo po visą miestą, kol pagaliau buvo rastas kažkurioje kavinėje, ramiai siurbčiojantis kavą. Esą, buvo užmiršęs, kad jo koncertas paskirtas tai dienai, ir atsiprašęs atėjo į salę, visą valandą pavėlavęs. Ir publika jam atleisdavo: vieni dėl to, kad žavėjosi jo menu, kiti, ypač jaunimas, kad jo elgesyje įžiūrėjo maištininko protestą prieš filisterius. Bet nesidžiaukime — Bujuklis atsisveikino su Varšuva ne kažin kaip. Vieno koncerto metu, išbandęs kėdę, kuri jam pasirodė nepatogi ar „šlubuojanti", supyko ir metė ją į salę. Tą negirdėtą skandalą vos pavyko likviduoti**.

Gerai įsižiūrėjęs į Bujuklį, brolis matė, kad jo konvenansų nepaisymas nėra sąmoningas noras išsiskirti iš kitų, bet impulsyvus elgesys žmogaus, kuris pratęs skandinti save muzikinių išgyvenimų sraute, pamiršti visą pasaulį. Jam egzistavo vien muzika. Jos užkerėtas, jis leisdavosi pagaunamas ir nešamas buriančios garsų srovės, nutraukdamas sąlytį su išorės pasauliu. Argi tai reikia laikyti už bloga? Panašiai gyveno romantikai — išsiblaškęs Šumanas, patetiškasis Šopenas, skausmingai džiugus naivusis Šubertas ir kiti.

Dar broliui besimokant Leipcigo Konservatorijoje, apie Šumano išsiblaškymą arba teisingiau susikaupimą buvo pasakojamos tradicinės legendos. Esą, Šumanas, dėstydamas konservatorijoje fortepijoną, dažniausiai neklausydavo, ką mokinys skambina, bet, pasidėjęs ant kelių partitūrą ar šiaip pradėtą rankraštį, rašydavo savo kūrinį. Mokiniui baigus skambinti, jis švelniai patapšnodavo per petį ir pasakydavo: „Tai labai gražu, jūs tik būtinai daug dirbkite." Ir tuo baigdavosi pamoka. Čia galima būtų padaryti išvadą — Šumanas buvo blogas pedagogas. Bet jis tą trūkumą kompensavo su kaupu savo kūryba ir kartais lyg netyčia mestu prasmingu žodžiu. Ir šiandieną niekam į galvą neateina prikišti jam kokį nors trūkumą (nors kai kuriuose istorijos vadovėliuose apie tai nepamirštama).

* Iš Vlodzimiežo Moravskio pasakojimų.

** Iš Konstantino pasakojimo.

Iš viso mitai ir anekdotai apie didžiųjų žmonių išsiblaškymą yra labai populiarūs. Tačiau čia reikėtų skirti pelus nuo grūdų ir nepainioti vidinio susikaupimo su išsiblaškymu arba su pastangomis pigiais efektais ir poza pridengti savo nepajėgumą. Italų operos ir romantikų pagimdytas artistų idealizavimas ir adoracija pamažėl silpnėja. Atsiranda blaivi kritika (nesakyčiau, kad visada), o su ja ir savikritika. Bet dar Čiurlionio laikais entuziastingoje Varšuvoje meno „pavergtieji" kėlė daug triukšmo koncertų salėse, ir šis triukšmas ne visada būdavo pateisinamas. Tačiau ir čia lazda turi du galus.

Šiais laikais, kai bendras lavinimas tampa pilietiniu idealu, kai muzikas profesionalas prisiima kaskart didesnį plačių interesų ir žinių krūvį, jo išskirtinumas mažėja. Muzikas išmoksta valdyti žodį taip, kaip jis valdo muzikinę kalbą. Jis tampa universalesnis, visuomeniškesnis. Bet klausimas, ar tuo būdu neišsenka jo potencinis rezervuaras, ar neišblaško, nesusilpnina jo kūrybinių jėgų pernelyg didelis pilietiškumas, kuriame ištirpsta menininko individualybė ir jo prigimties jam suteikta išskirtinė teisė atkurti tikrovę savais aspektais. O gal tas didelis žinojimas užmuša fantaziją ir iliuzorinį jos bangavimą. Tačiau nenorėčiau būti klaidingai suprasta. Aišku, kad tam tikras žinių bagažas reikalingas kiekvienam piliečiui. Skirtumas, manau, tarp to piliečio ir genialaus menininko yra tas, kad pastarojo žinių lobyną dažniausiai sudaro jo paties intuityvi atranka, reikalinga jo dvasinio pasaulio formavimuisi.

Grįždama prie meno atlikėjų ir prie Bujuklio padarytų įspūdžių, turiu pridurti kai kuriuos Čiurlionio draugų ir vyresniųjų brolių prisiminimus. O jie tvirtina, kad Čiurlionis labiau domėjosi kompozitoriais, negu atlikėjais. Jis sakydavo, jog „atlikėjas, šiaip ar taip, yra tik reproduktorius". Anot jo, tie žmonės (atlikėjai) gauna žymiai didesnį atlyginimą moraliai ir materialiai, negu tie, kurių kūryba jie minta ir kurie, muzikos mėgėjų ir netgi specialistų nesuprasti, badu miršta. Čia jis turėjo omenyje Mocartą, Berliozą ir kitus, tik po mirties pripažintus genijus. Su ypatingu kartėliu, o kartais ir sarkazmu jis atsiliepdavo apie tuos „pseudooriginalus", kurie, neturėdami nieko svarbaus pasakyti, sąmoningai stengdavosi atkreipti į save dėmesį nelemta komedianto vaidyba. Tokių tipų užtinkame literatūroje, pavyzdžiui, Romeno Rolano Teueraffe-Karaffa iš „Muzikinės

kelionės į praeitį". Tokių pasitaiko matyti ir šiais laikais. Jie atsirado XVIII a. pabaigoje ir XIX amžiuje, pagimdyti naivių muzikos profanų, pernelyg adoruojančių „muzikantus". Jie kiekviename „muzikante" įžiūrėdavo „dievo pasiuntinį", o šie vėl, būdami visai netikę muzikai ir patys į savo misiją įtikėję, vaidino ne savo vaidmenį.

Draugai mėgdavo ir pasišaipyti iš varšuviškių melomanijos aistrų. Kaip jau minėjau, Varšuvos koncertines estradas aplankydavo daug garsenybių, kurios ne visada patenkindavo gilesnio skonio muzikus. O eilinis melomanas bėgdavo tų garsenybių žiūrėti ir klausyti, ne visada kilnių intencijų vedamas. Daugelis — kaip, tiesa sakant, visur ir iš dalies pas mus — eidavo į koncertus dėl to, kad neatsiliktų nuo kitų, nes „atsilikėlio" vardas baisesnis už pakaruoklio. Kiti vėl eidavo, kad prie kavutės būtų apie ką pasikalbėti, o dar kiti, kad garbė, šlovė, garsas ir ypač jų rezultatai užburdavo ir kaip magnetas traukte traukė kiekvieną, o aplodismentai jaudino iki ašarų. Ne vienas juk širdies gilumoje slėpė nuo kitų ir netgi nuo savęs svajonę nors vieną dieną pabūti Karuzu, Paderevskiu ar Rachmaninovu. Ir ši svajonė buvo tokia stipri, kad nugalėdavo vakaro nuovargį, ir pilietis, pasirišęs naują kaklaraištį, skubėjo į filharmoniją, o grįžęs pasakojo: „O, kaip plojo, kiek gėlių, kiek „bisų" buvo!" Tuo tarpu muzikos tik menki refleksai tepasiekdavo vargšo svajotojo sąmonę. O estrados korifėjai priimdavo plojimų audrą išdidžiai, su karališkai maloninga šypsena. Bet liūdna dalia sutikdavo pradedančius, dar nepagarsėjusius, nedrąsiai debiutuojančius koncertantus. Geriausiu atveju jų laukdavo tuščia salė. Bet kritika būdavo jiems negailestinga; ji išliejo visus savo neišeikvotus tulžies išteklius, ir jaunasis drąsuolis ilgai dar turėdavo nešioti erškėčių vainiką, nors širdyje degė karšta meilė didžiajam menui.

Užtat pripažintų „genijų" adoravimas prieidavo kartais iki absurdo. Brolis pasakojo, kad viename įžymaus pianisto koncerte prasidėjo tiesiog isteriški išpuoliai. Pianistas, turėjęs labai patrauklią išvaizdą, paskambino beveik tiek pat „bisų", kiek buvo programoje kūrinių. Nuvargęs jis nuleido rankas ir stovėjo estradoje, o moterų minia siautėjo prie rampos, kažką vienbalsiai klykdama. Koncertantas įsitempęs klausė ir pagaliau... suprato... Jis išsiėmė iš kišenės nosinę ir sviedė ją įsiaudrinusioms garbintojoms. Vieną akimirką nosinė buvo sudraskyta į skutelius. Kadangi visoms jos neužteko, tai kilo šiokių tokių „mažų" nesusipratimų: kai kurių „aukštojo meno" adoratorių baltuose piršteliuose vietoj nosinės skiautelių atsidūrė kaimynės garbanų pluošteliai. Bet tai niekam nekenkė. Entuziazmas nuo to neatslūgo.

Mūsų laikais vietoje nosinės klausytojai gauna autografus. Ar ne pažanga?

Apie Paderevskį brolis pasakojo, kad šis buvo tikrai geras pianistas, tiktai pernelyg ambicingas žmogus. Kai Vilniuje, jam koncertuojant, gėles įteikė kapeldineris, o ne, kaip paprastai būdavo, kokių aukštų pareigūnų arba įtakingų, tituluotų vyrų žmonos, jis įsižeidęs ir pasakęs, kad daugiau Vilniui savo atsilankymu garbės nebesuteiks. Ar jis savo pažadą išpildė, nežinau, bet, man paūgėjus, šis tradicinis pasakojimas vis dar slankiojo kaip šmėkla po Vilniaus miestą.

* * *

Labai mažai tegirdėdavome iš brolio Konstantino apie operą, o dar mažiau apie baletą. Tur būt, tai nebuvo jo mėgstami žanrai. Tai rodo ir jo laiškai, rašyti iš Leipcigo draugui ir broliui, kuriuose vos vieną kitą kartą užsimenama apie operą. Ypač įdomi jo satyriška Sen-Sanso operos „Samsonas ir Dalila" pastatymo kritika. Nors nemaža gero pasakyta patiės kompozitoriaus adresu, pagirta operos instrumentacija, susižavėta Dalilos arija, tačiau operos dramaturgija ir apipavidalinimas scenoje susilaukė sąmojingų pastabų. „U! Baisus laužas tas teatras,— rašo jis draugui.— Orkestras netvirtas, artistai beveik šuns verti, dekoracijos ne kokios, baletas nerangus, netgi kėdė (tik pagalvok) pasirodė nepatogi — visą laiką turėjau rangytis, žodžiu, patiko man tik bildesys paskutiniame veiksme, kada Samsonas verčia stulpus ir milžiniškas pastatas griūva ant netikusių filisteriečių pakaušių. Bildesys buvo puikus, bet daugiau nieko." Toliau kritikas vis dėlto priduria: „O muzika vietomis labai įdomi. Ypač man patiko pati įžanga su chorais, dar nepakilus uždangai." Apskritai brolis nagrinėja vien muziką, palikdamas nuošaliai libretą. Panašiai, nors ir trumpai aprašoma H. Celnerio opera pagal G. Hauptmano dramos siužetą. O šiaip jis mėgo chorinę muziką, vargonus, fortepijoną ir

simfoninį orkestrą. Ypač daug ir su didele pagarba kalbėjo apie Vagnerį ir Richardą Štrausą. Ir čia, atrodo, taip pat ne opera, ne libretas ir ne operos reforma jį domino, bet operos simfonizacija, instrumentacija, polifonija ir kiti šių meistrų tuo metu dar naujoviškos ir raiškios muzikinės kalbos momentai. O savo įspūdžius brolis stengdavosi perduoti jaunesniesiems. Negaliu šiuo metu visko prisiminti, kas buvo pasakojama apie šiuos du genialius kompozitorius, o ir ne viską supratau, bet jutau, kad kalbama apie svarbius dalykus, nes mačiau vyresniųjų brolių ir seserų pakilią nuotaiką. Atmintyje išliko atskiri motyvai ar leitmotyvai, kuriuos brolis mums paskambindavo, pasakodamas apie Vagnerio operas ir R. Štrauso simfonines poemas.

O pats Konstantinas buvo nusprendęs rašyti operą, greičiausiai, patriotinių jausmų inspiruotas, o gal norėdamas būti savo tautai artimesnis, suprantamesnis. Apie tai skaitome laiške broliui Povilui, rašytame 1906 metais: „...Ar tau žinomas lietuvių judėjimas? Aš esu pasiryžęs visus savo buvusius ir būsimus darbus skirti Lietuvai. Mokomės lietuvių kalbos, ir rengiuosi parašyti lietuvišką operą." Šis sumanymas buvo atgaivintas 1908 metais, susižiedavus su Sofija Kymantaite, kuri šiai operai rašė libretą. Buvo pradėta ir muzika kurti, tur būt, tik eskizų pavidalu. Laiške, rašytame Sofijai*, jaučiamas susižavėjimas pačia idėja ir ryžtas naudoti liaudies melodijų medžiagą. Duotas net pavyzdys žinomos žemaičių melodijos, kuri turėjo būti pritaikyta prie libreto teksto. Tačiau jo sumanymai ir vaizduojamieji „Jūratės" paveikslai dvelkia naiviu simbolizmu ir lyg atitrūkę nuo tuometinio jo muzikinio mąstymo stiliaus. Atrodo, kad iš brolio padarytų eskizų nieko nebeišliko, vien tik laiškas, kuriame jis dalinasi savo sumanymais. Tai tiek kol kas apie operą.

O baletas? Baletas taip ir liko man neįspėta mįslė. Dažnai galvojau, kodėl Konstantinas niekados nekalbėjo apie baletą, o ir jo draugai bei jaunesni broliai, pabuvoję Varšuvoje ir kituose miestuose, tik tiek apie tai galėjo papasakoti, kiek aš pati, remdamasi kai kuriais duomenimis, galiu patvirtinti. Gal kai ką paaiškins faktai, kurie išliko atmintyje iš brolio pasakojimų apie „stebuklingąją" šokėją Aisedorą Dunkan (jis ją vadino Izidora, lenkiškai).

* Žr. *MKČ*. Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 199, p. 239

AISEDORA DUNKAN

Vieną vasarą brolis atsivežė iš Varšuvos nuostabiai gražios jaunos moters nuotraukų pluoštą. Pradžioje jis nieko mums apie ją nesakė, o, palikęs nuotraukas, išėjo, lyg norėdamas duoti mums laiko į jas įsižiūrėti. Tai buvo įprastas jo „pedagoginis manevras": pirma paklausyti, ką katras kalba ir suvokia, o paskui pačiam pasisakyti ir paaiškinti. Geriausiai atsimenu Dunkan atvaizdą — graikiška šukuosena, diadema papuošta galva ir lengvos medžiagos graikiška tunika. Jos veido bruožai buvo taisyklingi, vos pastebima meili šypsena ir raiškingos spindinčios akys. Matau ir dabar ją tokią. Viskas joje paprasta, natūralu ir harmoninga, lyg kad ji pati būtų antikinės skulptūros šedevras. Tuomet dar nesupratau, kas taip labai žavi jos veide.

Be pačios Aisedoros, brolio rinkinėlyje buvo dar mažų mergaičių ir paauglių šokėjų nuotraukos. Mažulės šokėjos buvo sugrupuotos po keletą: jos sudarė menišką orkestišką kompoziciją.

Brolis pasakojo, kad Dunkan atvažiavimas į Varšuvą sukrėtė visą muzikinį elitą. Bet ir šiaip, tai buvusi didelė sensacija, ir todėl kas gyvas bėgo žiūrėti „basom kojom" šokančios balerinos. Aisedoros vardas skambėjo įvairiausiuose meno žinovų ir mėgėjų sluoksniuose. Apie ją buvo kalbama dailininkų dirbtuvėse, salonuose, kavinėse ir spaudoje. Kadangi brolis nemėgo sensacijų ir į visas „madas" žiūrėdavo skeptiškai, tai ir šį kartą Eugenijaus entuziastingą raginimą eiti pasižiūrėti tos įžymybės sutiko gana šaltai. Bet štai gatvėje pamatė afišoje Dunkan koncerto programą. Dunkan šoko J. S. Bacho siuitą ir Fr. Šopeno gedulingąjį maršą. Tai buvo kažkas nauja! Ir tada jis nusprendė nueiti į koncertą. Įspūdis buvo milžiniškas. Iš to, ką jis mums apie šį koncertą pasakojo, supratau, kad geresnės ir rimtesnės šokėjos, kaip Dunkan, nėra pasaulyje, ir atsiminiau dar du žodžius — „akrobatika" ir „klasika". Jų tada, maža būdama, dar nesupratau, bet jaučiau, kad tos dvi sąvokos kažkuriuo būdu tarpusavy pešasi. Bet jos man ir nerūpėjo. Svarbu, kad Kastukas gyrė Aisedorą ir kad ji mokė mažas mergaites šokti. Ir tiktai, berods, 1924 metais, studijuojant Berlyne, teko man pačiai pamatyti tą tikrai nuostabią menininkę. Paskaičiusi anonsą apie Dunkan gastroles, nepaprastai apsidžiaugiau, kad galėsiu ją gyvą pamatyti, ir jaudinausi, nes ji turėjo man daug ką pasakyti apie vaikystėje išgyventus ir mažai suprastus didelius dalykus.

Berlyne Dunkan surengė du koncertus: pirmą vakarą ji šoko Čaikovskio Šeštąją Patetiškąją simfoniją; antrą vakarą paskyrė Spalio revoliucijos temai, tačiau į šį koncertą bilieto negavau, todėl galiu papasakoti įspūdžius tik iš pirmojo koncerto. Labiausiai mane sužavėjo Dunkan judesių konsolidacija su muzika. Niekados nemaniau, kad judesiu galima taip daug pasakyti ir, svarbiausia, kad judesiais galima perduoti muzikos kūrinyje glūdinčių psichologinių procesų vyksmą, neparemtą siužeto ar dramaturgijos funkcijomis. Geriausiai atsimenu pirmąją VI simfonijos dalį, kurioje Aisedora, nenaudodama efektingų išorinių priemonių, atskleidė gilią žmogaus tragediją ir vidinę jo kovą. Skerco buvo kiek pastoralinis ir žaismingas: apsivilkęs trumpa graikiška, per juosmenį perrišta tunika, vainiku papuošęs galvą su lanku ir strėle rankoje, jaunas medžiotojas perdavė džiugią gamtos sceną. O paskutinė simfonijos dalis praėjo kažkokių skaudžių jausmų ir minčių invazijoje. Judesių santūrumas veikė kaip tyla po katastrofos. Ta tyla buvo stipresnė, negu skausmo klyksmas. Tai buvo rauda. Šokėja, apsigaubusi tamsiai violetiniu ilgu, lengvu rūbu su didele vidine emocine jėga perteikė žmogaus sielvartą. Dunkan šokyje buvo daug gilaus žmogiškumo gal dėl to, kad jos judesiai buvo natūralūs; jie rišosi su žmogaus vidinių išgyvenimų skale. Nebuvo klasikiniam šokiui įprastų piruetų ir puantų ir šiaip akrobatiškų triukų, o taip pat žmogaus prigimčiai svetimo peteliškės svorio imitavimo. Ji šoko basa; jos euritmiškuose judesiuose nebuvo nei krislelio virtuoziško pagyrūniškumo. O svarbiausia — Dunkan man atrodė geniali muzikė, kuri choreografiškai išreiškia muzikos semantiką. Jos simfoniniame šokyje pajutau ištisinį viso kūrinio definityvinį išbaigtumą. Ir nors jame buvo prošvaisčių, tačiau pagrindinis jo leitmotyvas — tragedijos apoteozė. Didžiajame kūrinio plane buvo daugybė mažesnės reikšmės kontrastinių niuansų, kuriuos šokėja, be galo subtiliai ir griežtai prisilaikydama muzikinio turinio, giliai jį suprasdama ir išgyvendama, atkūrė itin plastiškai ir psichologiškai įtikinamai. Išeities taškas Dunkan šokyje buvo pati muzika — jos turinys. O įsiveržimas, įsijautimas į neaiškios semantikos esme nėra lengvas dalykas. Čia ir glūdi Dunkan šokio didelė vertė.

Bet krypstu į šalį. Čia svarbu ne mano įspūdžiai. Parvažiavus iš Berlyno atostogų, primygtinai klausinėjau brolį Stasį, kuris kartu su Konstantinu lankė Dunkan koncertus ir taip pat ja žavėjosi, kas buvo kalbama apie jos meną? Ir gavau tikslų atsakymą. Esą, Konstantinui labiausiai patiko jos muzikalumas, įsijautimas į muzikos turinį ir muzikinę mintį, o taip pat judesių natūralumas bei raiškumas ir gilus žmogiškumas.

Kartais kyla mintis, kodėl taip mažai pasekėjų turi šis puikus menas, negi Dunkan yra nepakartojama? Ar neužtenka, kad ji atrado tokį glaudų santykį tarp garso ir judesio, susintetino dvi artimiausias meno rūšis? Ar tai nėra platus laukas, kuriame tiek erdvės ir tokios didelės galimybės kūrybingumui pasireikšti. Negi plastiškam šokiui būtinai reikalingas pagalbinis literatūrinis siužetas — baleto libretas? Ar šių dviejų taip artimų menų, kaip muzika ir choreografija, sintezė negalėtų tapti pačių betarpiškiausių refleksijų laidas ir kartu muzikinių minčių „aiškintojas", kuriam tikrai pavydėtų muzikologija.

Bet tai vis mintys, kurios gal ir nebūtų iškilusios, jei ne viena, mano manymu, svarbi aplinkybė. Ši aplinkybė parodo, kad egzistuoja pasaulyje kažkokios dvasinės sferos, kur susitikę vienodos ar panašios pasaulėjautos ir maždaug panašaus ūgio žmonės pasijunta artimi.

Iš miglotų praeities tolių suspindo maža ugnelė, kuriai nebuvo lemta išsiveržti iš likimo nagų ir plačiai suliepsnoti. Tai buvo Paryžiuje, bene 1919—1920 metais. Abu broliai Moravskiai — Eugenijus ir Vlodzimiežas — gyveno tuomet tame dideliame kultūros centre. Eugenijus jau buvo žinomas muzikų ir menininkų rateliuose, nes jo simfoniniai kūriniai buvo atliekami Gavo (Gaveau) ir Trokadero salėse. Koncertai ir palankios jų recenzijos sukėlė susidomėjimą Moravskio kūryba, o jo originali asmenybė traukė prie savęs įžymių žmonių bičiulystę.

Bičiulių tarpe buvo ir Aisedora Dunkan bei jos draugas koncertuojantis pianistas Valteris Rumelis, o taip pat įžymus skulptorius E. Burdelis — Eugenijaus mokytojas. Pirmą kartą atsilankius su Rumeliu pas Eugenijų, Aisedora paprašė pagroti jo simfoninę poemą „Ulalume". Ir kai abu bičiuliai skambino keturiom rankom Moravskio poemą, Dunkan, patogiai atsisėdus sofoje, klausėsi susikaupusi ir, kaip paprastai, įsigilinusi į muziką. Priešais sofą, ant sienos, kabojo didelis laurų vainikas, įteiktas Eugenijui kažkurio koncerto metu, o viršum jo — Čiurliono „Aukos" kopija, kurią savo draugui buvo nutapęs pats autorius. Dunkan žvilgsnis, klausant muzikos, neramiai klaidžiojo, lyg ko ieškodamas. Staiga jis sustojo ties vainiku ir aukščiau kabančiu paveikslu. Aisedora ūmai pašoko ir, pribėgusi prie paveikslo, ilgai žiūrėjo į jį. Paskui nukabino jį ir, laikydama rankose, neatitraukė nuo jo akių. Buvo aiškiai matyti, kad ji kaskart

labiau jaudinasi ir nerimauja. Draugams baigus skambinti, ji, pribėgusi prie Eugenijaus, sušuko: „Kas jis? Kur jis, šis žmogus, sukūręs tą nuostabų paveikslą?" Sužinojus, kad to žmogaus seniai jau nėra gyvųjų tarpe, labai nusiminė. Po to įsiviešpatavo ilga tyla. Pagaliau Aisedora tarė: „Aš jį surasiu", — ir paprašė Rumelio paskambinti Šopeno tragiškąją b-moll sonatą su gedulingu maršu. Tą vakarą ji nuostabiai šoko — improvizavo šią sonatą, o „draugams vaidenosi juodi mirties sparnai". Apie šį epizodą papasakojo Vlodzimiežas Moravskis, kuris buvo matęs tą vakarą Dunkan šokant. Jo žodžiais, tai buvo jiems tikra šventė. Ji šoko su tokiu įkvėpimu, kaip retai kada viešuose savo koncertuose. Kai baigė, Aisedora buvo labai susimąsčiusi, tylėjo ir netrukus išėjo namo. Jai išėjus, Eugenijus patylėjęs tarė: „O ji vis dėlto, tur būt, „surado", ką norėjo surasti."

O aš prisimenu: Dunkan Berlyne, baigus šokti simfoniją, išėjo padėkoti už aplodismentus. Tačiau vietoj įprastų banalių reveransų, ji atsistojo vidury estrados, ištiesė abi rankas prieš save ir taip stovėjo, bent kiek galvą į šoną palenkus, kol triukšmas nutilo. Jos ilga iki žemės tamsiai violetinė tunika, rimtis ir ištiestos rankos man kažką priminė. Ir dabar negaliu pamiršti šio įspūdžio. O priminė man Čiurlionio paveikslą „Auka".

MŪSŲ PASAULIS

MUZIKA NAMIE

Mūsų namai buvo muzikalūs. Beveik visi vaikai mokėjo skambinti, vieni geriau, kiti silpniau. Nei vienas netapo pianistu virtuozu, nei vienas neskambino taip, kad galėtų su savo „mokėjimu" viešai pasirodyti, tačiau kiekvienas pažinojo iš klausos arba iš paties „prima vista" išskaitytų gaidų, ar pagaliau iš kitų skambinimo įžymiausių klasikų fortepijono kūrybą, o taip pat ir didelę dalį svarbiausių simfoninių kūrinių. Muzika užpildė visą šeimos gyvenimą; ji buvo reikalinga kaip grynas oras, kaip saulė ir vaistai ligoniui. Kažkaip niekas ypatingai nesirūpino, kam ta muzika ir ką ji ateityje duos. Buvo savaime aišku ir visai natūralu, kad kiekvienas veržėsi prie pianino. Trys iš mūsų turėjome absoliučias, kiti gi geras reliatyvias klausas*. Tai parodė ir faktas, kad, Kastukui suorganizavus naminį chorą, visi lengvai ir greitai išmokdavome iš gaidų arba iš klausos gana sudėtingas choro partijas.

Šiais laikais, kai mūsų tėvynėje Lietuvoje muzikos atlikėjų menas pasiekė tokias profesionalumo aukštumas, kad gali konkuruoti su pasaulinio masto atlikėjais, toks mėgėjiškas naminis muzikavimas atrodytų bereikšmis. O tuometinėmis sąlygomis, kai nebuvo nei radijo, nei lengvai įsigyjamų plokštelių įrašų — tai pateisinama. Druskininkuose, be vargonų muzikos ir vasaros sezono metu atvykstančio orkestro, jokios kitos muzikos negirdėjome. Orkestras, nors ir buvo įdomus, tačiau jo repertuaras ne koks — daugiausia valsai iš operečių, kurias mūsų vaikai ir paaugliai traktuodavo jau „iš aukšto". Reikia atsiminti, kad naminis muzikavimas tuo metu buvo paplitęs ir didesniuose miestuose. To reikalavo sąlygos; koncertų lankymas tuo metu ne kiekvienam buvo prieinamas, ir muzikos

* Absoliučią klausą turėjo Kastukas, Petras ir aš.

mokslas ne kiekvienam pasiekiamas. Ką ir kalbėti apie mūsų gausią šeimą, kuriai ir materialinės sąlygos neleido duoti vaikams iš pat mažens profesionalaus apmokymo. Tačiau muzika namie turėjo didelę auklėjamąją reikšmę. Tai buvo kažkoks dvasinis pasaulis, kuris koncentruodavo dėmesį, padėdavo perprasti, kas gera ir vertinga. Konstantinas, matyt, suprato tai, dar jaunas būdamas, ir todėl nuolatos uoliai rūpinosi jaunesniųjų savo brolių ir seserų muzikiniu auklėjimu. Tai atsispindi ir jo laiškuose, rašytuose iš Leipcigo, seseriai Juzei, kuriai jis buvo pavedęs mažesniųjų muzikos mokymą. Tuose laiškuose būdavo raginimų ne tik mokiniams, bet ir „mokytojai". Viename laiškelyje jis rašo: „Dėl Petriuko mokslo jokių pasiteisinimų nepriimu. Nori nenori, iki Velykų Tavo mokinys turi išmokti gerai skambinti, kitaip nutrauksiu su Tavim visus santykius."* Parvažiavęs namo, brolis pats užsiimdavo su vaikais, o išvažiuodamas duodavo nurodymus vyresniems, kaip mokyti mažesniuosius. Iš pradžios vaikus mokydavo tėvas, vėliau jis perdavė savo pareigas augantiems vaikams. Be to, Druskininkuose visam laikui buvo apsigyvenęs vienas kitas emeritas, buvęs mokytojas ar mokytoja, kurie, bendraudami su tėvais, siūlėsi mokyti vaikus. Vieni jų ėjo su vaikais bendro lavinimo kursą ir rengė juos egzaminams, kiti mokė skambinti (Poziumskienė, Starpeikienė). Čia daugiausia nuopelnų turėjo de Lasi vaikų auklėtoja panelė Undoič; ji mokė ne tik savo auklėtinius, bet iš pradžių ir Kastuką, vėliau mūsų Petriuką ir Jonuką, kurie kažkodėl visada prieš ją šiaušėsi.

Mano laikais (tai reiškia, kai jau ir aš po truputį skambindavau) neblogai skambino Petras, Jonas, Valė — kiek mažiau, o Juzė turėjo nuolatinį savo repertuarą. Jį skambindavo pavakariais: keletą Šopeno mazurkų, keletą ištraukų iš Bacho siuitų, Šopeno valsą e-moll (palengvinta redakcija), porą Kastuko preliudų ir jo liaudies dainas fortepijonui. Kartais, kai ji ar kas kitas skambindavo dainas „Prapuoliau, motule" arba „Nor aš nežinojau, bet aš ty nujojau",— Kastukas prisėsdavo ir pridėdavo aukštame registre naują išvingiuotą melodijos variantą, ir tai mums būdavo labai gražu. Tuo metu be Kastuko geriausiai skambino Povilas, kuris jau buvo lankęs Varšuvos konservatoriją ir turėjo neblogą techniką. Valė mažiau skyrė laiko muzikai, ją domino kiti dalykai. Kai Kastukas tapydavo, ji visada stebėdavo jo darbą, nuolat klausdavo paaiškinimų ir rūpinosi jo teptukais, kad jie visada būtų švarūs, paruošti darbui. Šiuo metu mane stebina Stasys. Nors jis niekad, berods, rimčiau muzikos nesimokė, tik turėjo gražų žemą balsą ir puikiai dainuodavo chore; tikriausiai jis buvo labai muzikalus, nes skambino Bacho Preliudiją cis-moll iš pirmo tomo „Gerai temperuotojo klaviro", Bethoveno „Mėnesienos" sonatą ir Kastuko keletą dainelių bei jo Velykų giesmę. Stasys grojo taip muzikaliai, kad niekas negalėjo patikėti, jog jis net gaidas silpnai skaito.

Taigi mano laikais, tai reiškia, kai Konstantinas buvo jau baigęs abi konservatorijas, pasidarė tapytoju ir namie tik laisvą nuo tapybos laiką praleisdavo su mumis, mūsų namuose nuolatos skambėjo muzika.

Kastukui baigus Varšuvos konservatoriją, kunigaikštis Oginskis padovanojo jam naują pianiną firmos „Arnold Fibiger" su perlamutriniais rutuliukais kiekvienos raidės viduryje. O antras įvykis — Oginskis, susitikęs (1901 m.) su Kastuku ir Povilu Palangos pajūryje, pasiūlė Konstantinui važiuoti Leipcigan pasitobulinti, o Povilui — stoti į jo mokyklą Plungėje. Mat, Povilas jau buvo mokęsis Varšuvos konservatorijoje ir neblogai skambino pianinu. O tokių jam kaip sykis reikėjo. Abu broliai priėmė pasiūlymus: Kastukas su entuziazmu, Povilas — todėl, kad kitos išeities nebuvo: vyresniajam broliui išvykus į Leipcigą, jis neteko globėjo ir negalėjo toliau mokytis konservatorijoje. Tiesą pasakius, Povilui atvykus į Plungę, jam vietoj fortepijono įbruko valtorną (nes pasirodė, kad ten kaip sykis trūko valtornistų). Šis nekenčiamas instrumentas atimdavo jam labai daug laiko ir įvarydavo į pesimizmą.

Išvažiuodamas į Leipcigą, Konstantinas parvežė savo naująjį pianiną į Druskininkus ir po to jau nebesiėmė jo į Varšuvą.

O, tas pianinas! Tas kerėtojas! Kaip jis mus žavėjo, kai prie jo sėdėdavo Kastukas! Pianinas tapo jo minčių ir emocijų laidas, kai vakaro prieblandoje prakalbėdavo improvizacija, kai rytais suskambėdavo naujas preliudas, kai gimdavo nauja mintis, kuriai būtinai reikėdavo išsiveržti aukštyn į saulę! Kas būtų, jeigu šio pianino pas mus nebūtų buvę? — Tai buvo bičiulis, kuriam tekdavo įkūnyti tai, kas gimdavo pasąmonėje. O mes buvome tie laimingieji, kurie pirmieji turėjome laimės išgirsti, kaip kuriami nauji pasauliai. Taigi senas, juodas bičiuli, apie tave aš noriu truputį daugiau papasakoti, nes tu praskaidrinai mūsų vaikystę.

Prieš naujo pianino atsiradimą mes turėjome seną, išklerusį, senoviškos konstrukcijos ilgą rudą fortepijoną, kuriuo dar mokėsi groti maža-

* *MKČ.* Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 71, p. 97.

sis Kastukas. Skurdžiai skambėjo tas mūsų senukas, kad ir rūpestingiausiai suderintas: klavišai kieti, vos įspaudžiami, klaviatūra nedidelės apimties. Todėl, kai atkeliavo blizgantis, juodas, puikus, naujas pianinas, visi vaikai, aplink apstoję, įsitempę laukė, kaip tas prašmatnus svečias prabils į juos, išlipęs iš savo medinės, iš lentų sukaltos dėžės ir išdidžiai nustums mūsų senuką fortepijoną į patį kambario kampą, ten, kur stovėjo spinta su knygomis, o pačiame kamputyje kabėjo tėvo kailiniai.

— Vaje! Koks gražus, kaip blizga! — sušuko vaikai, kai mama rūpestingai nušluostė nuo pianino dulkes.

Kai jau pianinas atsirado paskirtoje vietoje, tarp miegamojo kambario durų ir lango, tėvas išsiėmė iš kišenės raktuką, atrakino jį, o Kastukas atsisėdo prie pianino ir... sugriaudė, suskambėjo nuostabiais garsais naujasis pianinas, nušvito mūsų kambarys, suvirpo vaikų širdys, o mamytė slapta nusišluostė ašarą.

Tai štai koks tas svečias!

Nuo to laiko lyg ir praskaidrėjo mūsų gyvenimas, ir pasaulis pasirodė lyg giedra diena — be jokio debesėlio. Nuo ankstyvo ryto iki vidurnakčio tik kalba ir kalba mūsų juodasis svečias, tik skamba ir skamba jo nuostabūs, harmoningi tonai: iš ryto vaikiškais piršteliais, nedrąsia gama, vakarais, sutemose — didinga, genialia improvizacija...

Mūsų vargšas rudasis senelis fortepijonas susilaukė visiškai „žmogiško" likimo. Niekad jam neteko prisiklausyti tiek karčių žodelių, tiek skaudžių epitetų, kaip tuo laiku, kai juodasis svečias apsigyveno mūsų namuose. Niekas nebeprisiminė jo nuopelnų, niekas nepratarė dėkingo žodelio, o vaikigaliai dar pradėjo šaipytis. Vienas sako, kad jį reikia sukūrenti, kitas — kad reikėtų išnešti į virtuvę, tai mama turės ant ko makaronus iškočioti ir t. t. Klausėsi senis visų tų kalbų ir, kaip pridera senam išminčiui, tylėjo. Tik ėmė viena po kitos jo stygos trūkinėti. O vėliau atėjo kažkokie žmonės, įsikėlė mūsų senuką į vežimą ir išsivežė kažkur. O kur? Vaikai nė nepaklausė ir džiaugėsi, kad kambaryje daugiau vietos, galima smarkiau patriukšmauti*.

Vėliau naujasis pianinas pasidarė viešpačiu namuose. Jis atėmė iš mūsų žaidimo ir miego valandas. Jis privertė mus paisyti senuko laikrodžio,

* Berods, jis buvo vėliau vėl pas mus parkeliavęs, bet kur dingo — nežinau.

kabančio miegamajame prie durų, ir daboti, kada katram laikas skambinti. Privertė tyliai, pirštų galais vaikščioti, kai Kastukas kurdavo savo preliudus, privertė nusiplauti rankas, prieš paliečiant pianino klavišus, išmokino duoti gerą niuksą arba mikliai apversti su kėde tą, kuris nenorėdavo užleisti vietos prie pianino, ir daug kitų dalykų.

Kai tik pianinas atkeliavo, visi vaikai veržėsi bent vienu pirštu paliesti naują baltutėlį klavišą, bent vieną toną išspausti. Bet tėvas negailestingai rakindavo pianiną ir teleisdavo vyresniems — Povilui ir Juzei — skambinti. Tačiau Kastukas greitai užprotestavo: „Visi vaikai turi teisę skambinti nauju pianinu, — vaikas iš mažens turi girdėti švarų, gražų toną, nes gražus tonas ugdo muzikantą." Tad puolėm kaip alkani vilkiukai. Prasidėjo peštynės ir be saiko „bubnijimas". Žodžiu, teko tėvui, pasitarus su Kastuku, nustatyti kiekvienam skambinimo laiką. Ir štai ant sienos, ties pianinu, atsirado *programa:* „Povilui skambinti nuo tos iki tos valandos, Juzei, Valei — nuo tos iki tos, o Jonukui, Petrui — nuo tos iki tos ir t. t." Ir vis dėlto nuolatos įvykdavo peštynės arba „žema klasta ir apgavystė". Pavyzdžiui, čia skambini, o Jonas rėkia: „Jadze, eik greičiau, tave mama šaukia!" Nubėgi — nei šaukia, nei ką, bet užtat sugrįžus randi savo vietoj Joną, ir nebandyk protestuoti, nes gausi niuksą, ir tuo baigsis tavo „teisybės" ieškojimai.

Dažniausiai tuos ginčus likviduodavo Kastukas savo geriausiu sutaikymo metodu: jis atsisėsdavo ir imdavo improvizuoti arba skambinti savo kūrinius.

Vasara. Pabundu anksti rytą. Skambina etiudus arba Šumano „Vienos karnavalą",— tai Petras. Po pusryčių Bacho fugą — Jonas. Apie pietus Kastukas, pertraukęs tapybą, jei ne kurdavo, tai kartais paskambindavo Šumaną, Bethoveną arba su broliais ką nors keturiom rankom.

Popiet skambindavo Valė — Bacho mažąją fugą arba Kastuko noktiurną, pavakare — Juzė, kartais — Stasys.

O vakarais būdavo tikra šventė. Po vakarienės, kai jau pradėdavo temti, visi žinojome ir supratome, kad mums reikia išeiti iš didžiojo kambario, kur stovėjo pianinas. Tai būdavo Kastuko valandos. Jis užsidarydavo ir improvizuodavo... Tąsyk tėvai ir vyresnieji susėsdavo darželio altanoje ir tylėdami klausydavo, kiekvienas savo mintyse paskendęs.

O mažesnieji sutūpdavome kur nors po obelimi, klausydami kramtydavome obuolius arba agrastus ir taip ištūnodavome kartais net iki vidurnakčio.

Baigęs improvizuoti, Kastukas ateidavo į altaną, bet dar ilgai visi tylėdavo. Pagaliau vyresnioji sesuo, nuėjusi į kambarį, užžiebdavo lempą. Visi tylėdami skirstydavomės, lyg kokios paslapties apgaubti, lyg bijodami mylimą žmogų pažadinti. Kastuko veidas būdavo kiek pabalęs, žvilgsnis gilus, susikaupęs. Jis pabučiuodavo mamai ranką ir, žodžio neprataręs, išeidavo į savo dirbtuvėlę, arba — ir taip būdavo dažniausiai — užsimetęs apsiaustą, eidavo į mišką prie dviejų ežerų arba prie Nemuno. Iš ten jis grįždavo tik auštant.

Po tokio vakaro ir nakties kitą rytą jis it saulė spindėdavo. Nušvisdavo mūsų namai, juoku suskambėdavo kiemas ir daržėlis:

— Ei, į Mizarus, vaikai! Į Mizarus! Maudytis! Kur raktelis nuo laivo? Jonai, Petrai, imkit, irklus! Liamoriuk, einam!

Pianinas, bent kiek nustebęs, bent kiek įsižeidęs, turėdavo kartoti gana linksmą, gana lengvo būdo ir, atrodo, nepritinkantį rimtajam Čiurlioniui „preliudėlį", kurį jis pavadino „Turėjo popas šunį" ir kuriuo jis mėgdavo linksmą nuotaiką sukelti. Tai tas pats, kuriuo jis visuomet pradėdavo pasisveikinimą, parvažiavęs į namus iš svetur. Šio preliudėlio jis net neužrašė, laikydamas jį mažu pokštu — ekspromtu.

Sugrįžus iš Mizarų vakare — choro repeticija. Susirinkdavo naminis choras, susidedantis iš mūsų brolių, seserų ir poros jaunųjų kaimynų, o Kastukas mus mokydavo. Dainuodavome jo harmonizuotas liaudies dainas ir kantatą „De profundis". Mėginome Bacho „Magnifikat" ir kitus klasikinius kūrinius.

Pianinas retai tesilsėdavo. Kastuko rankraštyje jo ranka pažymėta daugelio kūrinių gimimo vieta — Druskininkai. Simfoninės poemos „Jūra" eskizai taip pat buvo Druskininkuose skambinami, ir todėl įsirėžė visam gyvenimui į atmintį. Paskutiniaisiais metais, kai jis jau buvo susiradęs savitą, originalią muzikinę kalbą, nuolatos skambindavo šiuo pianinu.

O, kiek pasakytų pianinas, dabar jau senukas, jei galėtų žmogaus kalba prakalbėti! Kiek didžiųjų širdies paslapčių jis žino ir kiek jų pirmas atskleidė kitiems!

KĄ MES SKAMBINDAVOME

Namie nuolatos skambėjo J. S. Bacho muzika. Visi mūsų vaikai skambino daugiausia preliudus ir fugas iš „Gerai temperuotojo klaviro", be to, anglų ir prancūzų siuitas, tokatas ir kita. Konstantinas dažnai primindavo jaunesniesiems broliams, kad jie nesiliautų skambinę Bacho kūrinių. Anot jo, „Bacho kūryba — tai milžiniški pamatai, ant kurių laikosi visas šiuolaikinės muzikos pastatas; be jo joks muzikantas negalėtų tapti geru muziku." Tad namie nuolatos plaukte plaukė Bacho fugų „upeliai", tai kiekvienas sava atskira vaga, tai susijungdami į vieną didingą srovę. „Po visų kitų kompozitorių, kai atsisėdi skambinti Bachą, jautiesi, lyg tavo vidinę „klaviatūrą" kas suderintų, kiekvieną plaktuką pastatytų į savo vietą, kiekvieną stygą patemptų tiek, kiek reikia. Taip suderintas gali visą dieną dirbti",— sakydavo brolis kitiems. Daugelis gerų pianistų, esą, prieš koncertą skambindavo ne tiek programoje numatytus kūrinius, kiek Bacho fugas; tada atsirasdavo drąsa, pasitikėjimas savim ir ramybė.

Atsimenu, kokį didelį įspūdį padarė pirmą kartą išgirsti Bacho Gavotas ir Sarabanda iš Angliškos siuitos g-moll. Aš juos išmokau groti iš klausos, nes gaidų labai nemėgdavau,— tik vėliau pasidarė įdomu skambinti iš lapo. Kartą, man „narpliojant" kažkokią Grygo pjesiukę iš jo „Lyrische Stücke" („Lyriškos pjesės") rinkinio, brolis pasakė: „mesk, geriau skambink Bacho preliudėlius",— ir atsisėdęs pagrojo man keletą ištraukų iš Prancūziškų siuitų ir fugą c-moll iš pirmo tomo „Gerai temperuotojo klaviro". Buvau sužavėta ir tuomet turėjau pažadėti, kad „visą gyvenimą neapleisiu Bacho". Tai buvo iškilmingas momentas. Vėliau aš pildžiau savo pažadą ir kiekvienam jo atvažiavimui išmokdavau ir paskambindavau ką nors iš Bacho kūrinių.

Mačiau ir girdėjau, kaip Konstantinas aiškino broliams fugos konstrukciją, ir nors pati ne viską supratau, bet, kai fuga suskambėdavo, mūsų nameliuose būdavo labai gera. Kartais jis pasisodindavo Petrą ir Jonuką skambinti pasiskirsčius: vienam liepdavo skambinti viršutinius balsus, kitam — žemutinius ir atvirkščiai. (Taip jis skambindavo Varšuvoje su draugu.) Kai kada ir pats skambindavo su kuriuo nors broliu fugą, niūniuodamas vieną iš jos balsų.

Svarbią vietą mūsų muzikiniame gyvenime užėmė taip pat Bethoveno kūryba. Mums buvo žinomos beveik visos jo sonatos ir visos devynios

simfonijos, kurias broliai skambindavo keturiomis rankomis. Vėliau ir aš dalyvaudavau ansamblyje ir skambindavau net su Konstantinu Trečiosios ir Penktosios simfonijų pirmąsias dalis. Atsimenu, Bachas sužadindavo rimties, didingumo ir pagarbos jausmą, Bethovenas labai tiko prie mūsų laukų, miškų, audringo ir saulėto dangaus. Jį girdėdavai ir prie nuolatos kažką pasakojančios Ratnyčėlės, ir Nemuno ramioje tėkmėje, ir Raigardo paslaptingame didingume. O jo skerco sukeldavo taurų, bet pašėlusį džiaugsmą. Kai kada žiemos vakarais prašydavome brolį, kad paskambintų kurią nors Bethoveno sonatą. Turėjome teisę patys pasiūlyti kurią. Tada kildavo daug ginčų, ir tekdavo balsuoti. Dažniausiai, nepaisydamas balsavimų, Kastukas paskambindavo Trečiąją ir „Mėnesienos" sonatas, nes jos labai patiko tėvams. O tada jau prasidėdavo įkyrūs prašymai: vienam to reikia, kitam kito. Įsitaisiusi po pianinu, šalia Liamoriuko, sekdavau, kaip mikliai čiužinėja grojančiojo delnai, tai susitikdami, tai vėl išsiskirdami ir slinkdami į priešingas puses. Bet įdomiausia buvo įsiskverbti už pianino, į tą tuščią trikampį, kuriame garsai atrodė daug stipresni; pridėjusi ausį prie pianino, jausdavausi tarsi maudyčiaus garsų sūkuryje.

Kai dar Povilas nebuvo išvažiavęs į Ameriką, jis pagrodavo kai kuriuos Šopeno etiudus ir preliudus. Povilas turėjo geresnę techniką, negu jaunesni broliai. Nors Šopeno kūrinių turėjome pakankamai daug, tačiau mažai kas jį skambino — daugiausia Konstantino draugai, kai viešėdavo pas mus. Tiesa, paskutiniaisiais laikais, vieną vasarą, brolis kurį laiką kasdien, priešpiet („kol sriuba išvirs"), skambindavo Šopeno polonezą As-dur. Atrodo, kad jis jį mokėsi,— gal ruošėsi kokiame koncerte paskambinti. Turėjome Mocarto „Rekviem", uvertiūras fortepijonui, sonatas ir kai kurias simfonijas. Dažniausiai buvo skambinama „Rekviem", „Don Žuano" uvertiūra ir simfonija g-mol. Šalia Bacho, Bethoveno kūrinių mūsų labiausiai mylimas buvo Šumanas, kurio turėjome, tur būt, kone visus kūrinius fortepijonui. Gal kiek mus paveikė ir Konstantino simpatija šiam kompozitoriui. Jis ne kartą kalbėjo apie jį su didele meile ir pasakojo liūdną jo biografiją.

Šuberto visai nepažinojau, nes jo gaidų pas mus beveik nebuvo. Atsimenu, brolis pašiepdavo jo dainą „Leise flehen meine Lieder" ir kartą paskambino ją šaržuodamas, su perdėtu sentimentalumu. Mažai turėjome supratimo ir apie Mendelsono kūrybą, nors tarp mūsų gaidų gulėjo visas

tomas jo „Lieder ohne Worte" („Dainos be žodžių"). O Čaikovskis mums buvo vienas iš idealių kūrėjų, tačiau apie jį daugiau girdėjome pasakojant, negu jo kūrinius skambinant.

Skambindavome ir Konstantino kūrinius, bet dažniausiai jam nesant namie. Brolis žinojo ir matė, kaip uoliai jaunesnieji perrašinėja jo preliudus ir liaudies dainas fortepijonui, todėl jį stebino, kodėl jų neskambina. Kartą girdėjau, kaip jis lyg su priekaištu paklausė: „Kodėl jūs niekad neskambinat mano preliudų, ar jie jums nepatinka?" Tyla, nieks nieko neatsakė, o man, nors buvau dar vaikas, pasidarė graudu ir pikta; aš žinojau, kad jie moka juos ir dažnai, Kastukui negirdint, skambina. Paskui pamačiau, kaip Petras su savo mįslinga ironiška šypsena atsisėdo prie pianino ir, lyg kažkam keršydamas, išdrožė iš eilės keletą preliudų. Kastukas nušvito. Jis, matyt, suprato, kad vaikinai jo varžosi. Padaręs keletą pastabų, gerai nusiteikęs ir niūniuodamas kažką, jis išėjo iš kambario. O pavakarę praleido prie pianino, skambindamas preliudus iš savo mažyčių sąsiuvinėlių. Tie preliudai buvo kažkokie kitokie, negu senieji, kuriuos jau visi žinojome. O man jie buvo mįslė — nesuprantama ir kartu viliojanti.

Atsimenu, 1909 metų pavasarį buvau smarkiai įsimylėjusi vieną jo preliudą, parašytą praeitais metais Palangoje. Kai brolio nebūdavo namie, aš prisėsdavau ir mokydavausi jį, nors preliudas buvo man per sunkus. Bet pats skambėjimas, kad ir iš lėto grojant, mane užburdavo. Greitai išmokau preliudą atmintinai be klaidų. Nubėgau pasigirti draugei Stasei Navrockytei. Bet man skambinant, jos tėvas trombonistas (sezoninis Druskininkų parko orkestrantas) atėjo iš kito kambario, atsistojo priešais ir, įsirėmęs į šonus, ėmė garsiai kvatoti. Aš lioviausi skambinti ir žiūrėjau į jį išsigandusi.

— Jokio senso (prasmės), jokio senso nėra šitoje tavo brolio muzikoje!

Įsižeidžiau, o velniūkštis man pakuždėjo padaryti ką nors „ne taip". Valandėlę patylėjusi, sugniaužiau dešinę ranką ir vienu pirštu paskambinau kvailą lenkišką dainušką „Wlazł kotek na płotek į mruga" („Užlipo katė ant tvoros ir mirksi"). Mano storulis priešas visai rimtai į tai atsakė:

— O tai kas kita — čia yra senso.

Aš pabėgau namo, ir mano santykiai su Stase pablogėjo.

Konstantinas mokė jaunesniuosius ir harmonijos. Gerai atsimenu nuolatos skambinamus trigarsių junginius bei septakordų išrišimus, kurie vėliau gal kiek padėdavo, man besimokant harmonijos; ją aš visada labiau suprasdavau praktiškai, negu teoriškai. Išvažiavęs brolis tebemokė harmonijos laiškais. Atsimenu savo susižavėjimą viena tokia laiško pamoka. Dėl to susižavėjimo man šiandien šiek tiek gėda. Tačiau, jei kalbėti, tai kalbėti viską.

Anais laikais buvo tokie dvigubi pašto atvirukai su atsakymais: viename buvo rašomas klausimas ar šiaip laiškas, o kitas atvirukas buvo siunčiamas tuščias, tur būt, norint tikrai gauti adresato atsakymą. Tokiais dvigubais atvirukais vykdavo brolių harmonijos pamokos. Viename atviruke Petras ar Jonas spręsdavo uždavinį ir siųsdavo į Varšuvą, o kitame atviruke Konstantinas perrašydavo uždavinį ir, raudonu rašalu ištaisęs klaidas, atkirpdavo jį ir siųsdavo atgal. Ir štai vieną kartą laiškanešys padavė man per tvorą atviruko atkarpą, prirašytą akordų, apsčiai raudonu rašalu išmargintų. Po uždaviniu buvo gana aiškiai ir įtikinančiai parašyta „a s i l a s!" ir dar pridėtas šauktukas. Ir daugiau nieko. Manyje staiga sušvito niekšiškas jausmas — chel ne aš viena „vėpla ir kvaila, ir neišmanėlė" — taip mūsų mielasis Petriukas „guosdavo" mane prie pianino (jis buvo mano mokytojas). Tu taip pat ne geresnis. Taip nusiteikusi, su paslaptinga ir kerštinga šypsena padaviau jam atviruką.— Nabagas!

O aš buvau nepakenčiama mokinė, nes jokiu būdu nenorėjau išmokti skambinti iš gaidų ir tik nuolatos pamėgdžiodavau vyresniuosius ir todėl nedariau pažangos, o už tai atsakydavo mano mokytojas. Na, bet tie dalykai greitai būdavo užmirštami. Petras, niekam nerodęs, sunaikino atviruką. Kastukas parašė jam brolišką nuoširdų laišką, o mane sąžinė graužė.

NAMŲ CHORAS

„Vargonai, varpai ir dešimt tūkstančių žemaičių choras sveikina Tave gimimo dienojel" Tokį atviruką gavo Jonas savo gimimo dieną, o mes pavydėjome jam tokios didelės garbės. Parvažiavęs iš Varšuvos, brolis pasakojo, kaip gražiai skamba tos dainelės, kai jas visu choru dainuoja. O gal pabandykim?! — Tai buvo signalas. Ėmėm prašyti, kad mus išmokytų tų gražių dainelių. Ir štai pati pirmoji daina: „Aš padainuosiu dainų dainelę" — suskambėjo. Pirma vienu balsu, paskui išmokta antru ir trečiu. O kai padainavome kartu, tai nušvitome, ir staiga suskambėjo „vargonai, varpai, o dešimt tūkstančių žemaičių" užtraukė giesmes gimimo dieną. Tai buvo mūsų naminio choro užgimimas.

Mažas buvo tas mūsų choriukas. Dainavome tik mes ir vienas kitas mūsų pažįstamų arba varšuviškių brolio draugų. Bet džiaugsmo buvo daug. Dainavome brolio harmonizuotas liaudies dainas, o jis, nors mūsų buvo mažai ir balsai ne kažin kokie, būdavo labai patenkintas, ir choro vakarai mūsų namuose būdavo beveik kas dieną. Ir kodėl taip gera buvo dainuoti? Tur būt, dėl to, kad dainavome iš visos širdies, kad mums taip labai gražu buvo traukti kiekvienam savo liniją ir klausytis, kaip skamba viskas kartu. Buvo gera, gal kad dainavome tik sau, nesirengėm niekam rodyti mūsų išmonės. Kiekvienas stengėsi kuo švariausiai išdainuoti savo partiją, nes Kastukas pastebėdavo mažiausią falšą. Jis tuojaus nutraukia dainavimą ir tik pažiūri į tą, kuris vietoje „c" nuklydo kažkur į jo kaimynystę. Ir iškart nuklydusio ausys parausta. O Kastukas vietoj pastabos pratardavo — „prašau". Ir tas „prašau" tuojaus priversdavo mus susikaupti, ir mes suprasdavome, kad tai rimti dalykai. Ir kodėl jis nepasakydavo ką nors kita, pavyzdžiui: „na, pradėkim", arba „vaikai, nežiopsokit", arba dar ką nors. Ne, jis pasakydavo „prašau", ir tai perkeldavo mus į kažkokias aukštesnes sferas, lyg kad mes patys būtume „dešimt tūkstančių žemaičių". Taip jau jis mokėjo pasakyti. Atsimenu, vieną sykį tyčia užtraukiau boso partiją, tikėdamasi, kad jis sustos ir paskui pasakys „prašau", bet jis tik šelmiškai nusišypsojo, ir aš sugėdinta turėjau grįžti į savo „cypiantį" sopraną.

O mes dainavome kaskart sunkesnes dainas: „Šėriau žirgelį", „Siuntė mane močiutė į jūres vandenėlio", „Beaukštanti aušrelė" ir „Sutems tamsi naktužėlė". Ši daina man ypač patiko. Mat, žemutinis balsas turėjo gražų kontrapunktą, kurį mūsų Stasys savo sodriu balsu labai gražiai išdainuodavo. Gražiai skambėjo penkių balsų daina „Išėjo seselė ant margo dvarelio". Oi, čia tai buvo momentas, kad net susijuokdavome. Ta vieta, kur bosas daro tokį gražų vingį — „iš kur vėjeeelis pučia" — matyt, labai patiko Rutekui (dailininkui Rutkovskiui). Jis toje vietoje taip nežmoniškai išsižiodavo ir tiesiog rėkte išrėkdavo, mus visus nustelbdamas. Ir tada turėdavome sustoti ir po to visada išgirsdavome „prašau". Tad, kai tik artinosi šita vieta, visi atsigręždavome į Ruteką, bet jo taip ir nepasisekė numalšinti. Pagaliau po trumpo ginčo su Kastuku jis atsisakė šią dainą

dainuoti, bet, išėjęs į kitą kambarį, vis tiek savo „vėjeeelį" užtraukdavo. Toks užsispyręs ožys šis „varšaviokas".

O Vlodekas vietoje „sustok, palauk, graži pana", dainuodavo „šustek zjadła graži panna" — bet mes jam atleisdavome, tam mielam geram Helijui, nes jis visa širdim gėrėjosi mūsų dainelėmis ir turėjo labai gerą klausą.

Ilgainiui „dešimt tūkstančių žemaičių" įsidrąsino ir pradėjo dainuoti, teisingiau, giedoti ištraukas iš Mocarto „Rekviem" ir iš Bacho „Magnifikat". Ir ką gi, kažkam tai buvo gera ir malonu, ir netgi pats Kastukas buvo patenkintas ir skatino mus, kiek galėdamas. Pamenu vieną vietą, kur reikėjo išdainuoti šešioliktinių vokalizą „omnes, omnes generatione", jis būtinai užsimanė, kad tenorai padainuotų švariai ir reikiamu tempu. Pagalvokit, jis tikriausiai vaizdavosi Leipcigo Tomo bažnyčios chorą ir nenorėjo jam nusileisti. Bet, žinoma, išėjo ne taip — truputį lėčiau, truputį nerangiai. „Et, geriau palikime šią vietą",— pasakė jis. O man ir dabar ji skamba ausyse. Ir ne taip, kaip geriausi pasauliniai chorai ją atlieka, bet taip, kaip ji skambėdavo prieblandoje tarp snaudžiančių obelų ir prie tyliai ošiančios drebulės.

O paskui atsimenu „Oi giria, giria, girele žalioji, pilna drabnų paukštelių". Kai ją išmokome, tai pastebėjau, kad toje vietoje, kur dainuojama „giedrą dienelę paukšteliai čiulbėjo — ūkanotą tylėjo", tėvas išsitraukė nosinę ir nusišluostė ašarą. Ir ko? — keista. O kai jis diriguodavo savo bažnytinį chorą, tai bardavo, pykdavo ant dainininkų, kam jie lotyniškus žodžius dzūkiškai gieda. Negi ir jam buvo liūdna, kaip ir man, kad „ūkanotą dienelę paukšteliai tylėjo". Juk šiaip mes nė nepastebime, kad tie paukšteliai tyli. Bet dainoje jie virsta simboliu, jie pranašauja gyvenimo kaitą,— martelės ilgesį ir sielvartą. Tik dainon jie mįslingai sudėti, tik paukšteliai tylėdami juos iščiulba. O tą vietą dainuojant, visada gerklę suspaudžia ir už tai skamba negražiai.

Ir nuo tada jau daina tampa mūsų seseria. Ji po truputį pradeda konkuruoti su pianinu. Ją, mat, galima išnešti į laukus, į pievas, o Nemunas plukdo ją su sieliais ir su Joninių vainikais ir be vainikų per visus jos tėviškės — Dainavos užkampius ir pro didingus piliakalnius, pro Liškiavą ir Merkinę, pro Kauną ir Punios pilį tolyn į jūras marias.

Kitoje pusėje Nemuno, ant aukšto kalno,— Mizarų kaimas. Prie pat kalvos pakraščio — Vailionių sodyba su dideliu sodu, o už sodybos —

pušų miškas. Vasaros vakarais Mizarų mergos ateina į Nemuną kojų mazgotis, o jei vyrų aplink nėra, ir nusimaudyti. Tada skamba dainos! — marios dainų. Linksmoji Vailionių Petrutė permuša visas graudžias dainas, užtraukdama linksmą — „Siuntė mane motinėlė, čiudralala". Man tas „čiudralala" nepatinka, bet Kastukas namie išskambina ir išdainuoja visas dainas, kokias jis tik žino su tokia pradžia: „Siuntė mane motinėlė į jūreles vandenėlio". O jų tiek daug, ir kiekvienos vis kitokia melodija. Mes stebimės, kaip tai gali būti, kad vienais žodžiais tiek daug melodijų yra dainuojama, jis mums aiškina liaudies dainų esmę ir jų istoriją. Tai mūsų pirmoji tautosakos pamoka.

O vieną kartą, tai buvo vasarą, tik neatsimenu, kuriais metais, jis atsinešė storą gaidų knygą ir pasakė: „Aš parašiau tokią kantatą, norėčiau išgirsti, kaip ji skamba, nes dar niekad niekas jos nedainavo." Ir atsimenu jo tiriamą žvilgsnį, kuriuo jis apžvelgė mus, sustojusius pusračiu prie pianino. Tas žvilgsnis įsmigo į atmintį. Aš jo nesupratau, bet dar ir dabar prisimenu, kad brolis, dažnai užvedęs kokią nors kalbą, pats nutildavo ir atidžiai klausydavo, ką vaikai plepa. Jis tikėjo intuicija. O mažiausiai sudarkytą intuiciją turi vaikai. O gal buvo ir kita priežastis, kurios aš nesuprantu, bet žinau, kad jis vertino nuoširdumą ir jo atspindžių ieškodavo neapkrautoje svetimomis žiniomis ir įtaigomis sieloje. Gal todėl jam taip brangu būdavo viskas, kas arti gamtos, kas natūralu, ką dar tik pasąmonė diktuoja. Ir gal todėl jis taip mylėjo vaikus, jų nuoširdumą, ir pats būdavo lyg vaikas — tyras, švelnus, paprastas ir nuoširdus. O juk buvo gilaus intelekto, su dideliu žinojimo lobynu, su didele minties evoliucija, su sprogdinančia supelėjusius rėmus minties jėga.

Čia prisimena man bendra nuomonė — „koks Čiurlionis buvo nepaprastai kuklus". Apie tą jo tariamą ar neteisingai suprastą kuklumą pakalbėsime kitoje vietoje. O dabar — kantata.

Įžanga. Ją turėjo groti orkestras, bet kadangi mes jo neturėjome, tai grojo Kastukas fortepijonu. Man patiko tremolo viduriniame balse, o paskui tas choro įstojimas — toks liūdnas, ir iškart moduliacija, kurios aš tuomet nesupratau ir nežinojau, kaip ji vadinasi, bet man atrodė, kad mes persikeliame laivu per Nemuną, užkopiame ant aukšto kalno, ir iš ten viskas kitaip atrodo. Brolis daug sykių mums šią kantatą pagrojo, kol pagaliau davė bernams balsus išsirašyti. Mes juos išmokome be jo, ir, kai

jau išmokome, tada buvo didžiulė šventė. Net tėvai susėdo, iškilmingai nusiteikę, ir klausė lyg bažnyčioje.

O mes kartojome ir kartojome. Ant stalo atsirado žibalinė lempa, o ant pianino žvakidėje dvi uždegtos žvakės.

Pagaliau baigėme. Skambėjo „nuostabiai", o Kastukas visai neatrodė pavargęs. Kur tau? Jis išėjo į darželį, o rugpiūčio naktis jį gausiai apdovanojo. Kiek žvaigždžių! Milijonai, milijardai, o aplink — tyla ir juoda juoda tamsa.

— Ei, ateikit čia, pažiūrėkit, kokie stebuklai!

Mes išbėgome visi ir, užvertę galvas, žiūrėjome į dangų. Kastukas ilgai tylėjo. Paskui pradėjo mums rodyti atskiras planetas ir konsteliacijas, o mes turėjome išmokti jų pavadinimus. O jų vardai man pasirodė tokie keisti! Čia Orijonas, čia Jupiteris, Venera, Grigo Ratai, Kasjopėja, Poliarinė žvaigždė. Klausėmės Kastuko aiškinimų, kurie iš kosmologinių virto mitologinėmis legendomis. O kiek mitų, surištų su jų vardais. Ir čia vaidenasi visa antikinių dievų plejada, ir žvaigždės atgyja, alsuoja žmogaus alsavimu, ir jų širdys plaka visai taip, kaip mūsų. O man vis dar skamba iš kantatos iškilmingas: „Tai kas, Viešpatie, tai kas galingas!" Ir tas orgelpunktas skamba grėsmingai, bet ir guodžiamai.
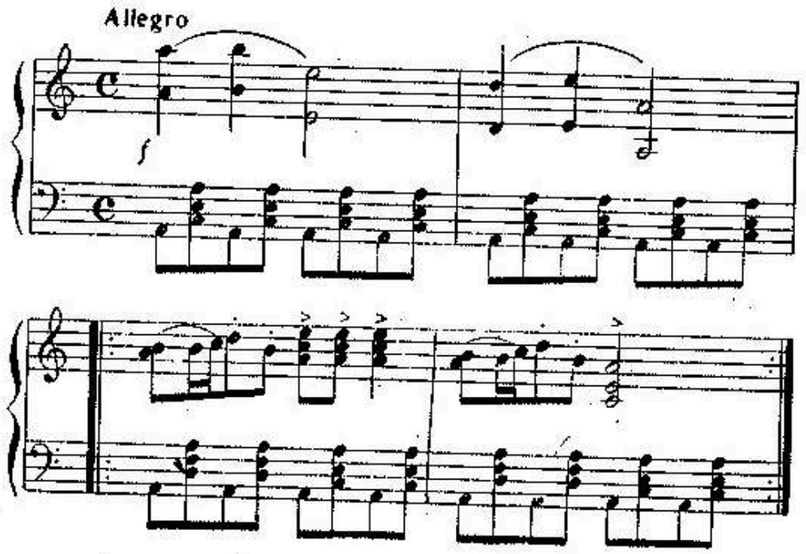
Atsimenu, tą vakarą, eidama gult, pasižadėjau niekad nemeluoti, netingėti skambinti, nepykti ant Jonuko, kai jis už kasos tampo, ir visus mylėti.

Taip baigėsi paskutinioji kantatos repeticija, o po to išaušo rugsėjis, kad ir saulėtas, bet liūdnas, nes kažkas jau baigias: jau vasara niūniuoja atsisveikinimo himną, o širdis ilgisi ateinančio, tolimo pavasario. Ir... netrukus Kastukas išvažiuos į Varšuvą.

Kartais mūsų gera nuotaika išsiveržd avo triukšmingai. Tai buvo savotiškas dūkimas ir kartu lyg kovingas iššūkis kasdienybei, kuri iš už tvorų pilkomis akimis žiūrėdavo į mūsų namelius ir šiaušdavosi prieš mus. Tada Kastukas duodavo signalą ir organizuodavo orkestrą iš įvairiausių skambančių ir tarškančių daiktų. Stasys ima didelį varinį dubenį uogienei virti, Petras — seną skardą iš palėpės, Jonas — varinį puodą (rundelį), kiti — kas grūstuvą pipirams smulkinti, kas žadintuvą ar šiaip kokį skardenantį ar dundantį daiktą, kad tik didesnį triukšmą sukeltų (panašiai kaip mūsų džiazas). Kai viskas jau paruošta, Kastukas atsisėda prie pianino ir stipriu balsu dainuoja be žodžių „rytietišką" melodiją, pritardamas

pianinu. Kiekvienas improvizuoja kažkokią ritminę formulę, duodamas valią fantazijai, o aš privalau cypauti, kiek tik jėgų turiu. Į ansamblį įsijungia mūsų šuniukas Liamoriukas. Išgąsdintas ir sujaudintas tokio netikėto koncerto, jis pakelia snukutį ir prisimerkęs staugia. Visa nelaimė, kad jo staugimas suranda rezonansą kaimynų šunyse, ir jie ima arba smarkiai loti, arba taip pat ilgai ir tęsiamai staugti. Iš pradžių niekas į mūsų triukšmavimą nekreipė dėmesio. Kaimynai, pasirėmę ant tvoros, pasiklausydavo, pasijuokdavo, mat, santykiai su kaimynais buvo geri, o čia jiems irgi šiokia tokia pramoga. „Jau tie Čiurlionių vaikai visados ką nors prasimano."

O Kastukas groja, dievaži, kažkokią, tur būt, paties sugalvotą, o gal kur cirke girdėtą „rytietišką" dainą:

Visiems buvo gera ir smagu, ir niekam ši mūsų muzika nekenkė, atvirkščiai, netgi patikdavo, kol mes netapom „litvomanais", tai reiškia — „pagonimis", o tuo pačiu ir „eretikais" ir taip toliau.

O atsitiko tai maždaug apie 1907 metus, po to, kai į Druskininkus atsikėlė kunigas, didelis „litvomanų" priešas. Prieš metus jis buvo atleidęs tėvą iš tarnybos, kam šis blogai auklėjąs vaikus, kalbąs su jais lietuviškai ir skleidžiąs pagonybės idėjas. Kunigo savimeilę skaudžiai žeidė tai, kad jis ne tik neįstengė priblokšti šeimos, bet atrodė, kad ji visiškai tvirtai stovi ant kojų: jaunimas dainuoja ant Nemuno kranto lietuviškas dai-

nas, o namie nuolatos skamba muzika. Ir štai vieną vakarą ganytojas, smalsumu nesitverdamas, atėjo nors pro tvorą pasižiūrėti, kas už to taip viliojančio, žibalinė lempa apšviesto lango dedasi, ką „litvomanai" veikia? Išgirdęs „rytų" muziką, pasidavė pagundai ir įėjo pro vartus į kiemą (prie antrųjų mūsų namelių), kad galėtų pro langą žvilgterėti į vidų. Šuniui smarkiai pradėjus loti, tėvas išėjo laukan pažiūrėti svečio. Dar nebuvo visai sutemę, tad jis pamatė šešėlį su ilga sutana. Gal dar suabejojo, nes tėvui tai atrodė neįtikėtina, todėl pasiskubino arčiau prieiti. Svečias irgi skubėjo sprukti iš kiemo, bet čia atsirado nenumatyta kliūtis — vartelių skląstelis užsikirto, ir svečias, negalėdamas jų atidaryti, ryžosi lipti per tvorą. Tai dar labiau suerzino mūsų šuniuką. Matyt, šuns vaizduotėje tam tikri neįprasti veiksmai sukelia įtarimą. O gal laipiojimas per tvorą neatitiko jo šuniškos moralės, nes jo įniršimas pasiekė aukščiausią laipsnį. Įsikibęs į lipančio per tvorą drabužį, Liamoriukas stengėsi nepaleisti nepažįstamojo. Kai jau kliūtis buvo nugalėta, tėvas išgirdo skubiai tolstančius žingsnius, kuriuos palydėjo įnirtingas kitų šunų lojimas (mat, kaimynų šunys buvo solidarūs ir draugiškai palaikė mūsų Liamoriuką).

Bet tuo nesibaigė mūsų gražioji „rytų muzika". Per pirmas ateinančio sekmadienio pamaldas iš sakyklos sugriaudėjo rūstūs lyg perkūnas žodžiai. Koncertas buvo atpasakotas, tik, žinoma, be finalo — atomazgos. Tai skambėjo maždaug taip: „Išėjau vieną vakarą savo parapijiečių aplankyti. Eidamas pro vienus namus, išgirdau pamaldžiai giedant karunką. Žvilgterėjęs pro langą, pamačiau gale stalo sėdintį šeimos tėvą, maldaknygę pasidėjusį, o aplink stalą — visa šeima giedodama kartojo tėvo žodžius. Tai mūsų garbingasis zakristijonas — nenuilstantis dievo tarnas. Bet koks pasipiktinimas ir nerimas pagavo, kai, eidamas toliau, vos už kelių namų, išgirdau klaikų, laukinį klyksmą, lydintį pagoniškas apeigas, nukreiptas prieš mūsų šventąją bažnyčią. Tai buvo kažkokios garsų orgijos, kurios mane vertė bėgti nesidairant." Buvo visiems aišku, prieš kokius namus buvo nukreiptas kaltinimas.

Nuo to laiko mūsų nekalta „rytų muzika" įgavo kitokį atspalvį. Tai buvo pagoniškos apeigos, velnio inspiruotos. O buvo ir anekdotų. Kai kas pasakojo, kad davatkos, eidamos pro mūsų namelius, patardavo viena kitai persižegnoti, nes čia gyvena velnio apsėsti „litvomanai", tai reiškia — pagonys čėrauninkai. Bet mūsų nuotaika nuo to nepablogėjo, o Kastukas, pasijuokęs iš tų pasakojimų, sušukdavo: „Na, vaikai, norit „rytų muzikos"? Ir vėl suskambėdavo „pagoniškos apeigos", tik kaskart išradingesnės, tobulesnės.

O buvo gera ir linksma.

MŪSŲ BIBLIOTEKA

Turėjome nuosavą biblioteką. Didžiojo kambario kampe, prie durų, stovėjo nemaža spinta, nuo viršaus iki apačios prigrūsta knygų. Dalis jau perskaitytų ir menkesnės vertės knygų buvo laikoma palėpėje. Atmintyje išliko daugelis autorių ir antraščių, gal dėl to, kad tai buvo pirmoji literatūra, kuri, kaip paprastai, vaikams palieka stipriausią įspūdį. Šiuo metu prisiminus tas knygas, kurios vaikystėje turėjo mums didelės reikšmės, nenorom pradedi jas rūšiuoti ir kritiškai apžvelgti.

Pirmiausia, visai suprantama, didelė dauguma knygų buvo lenkų kalba, nes visas jas atgabeno Konstantinas iš Varšuvos. Žymiai mažiau jų buvo rusų kalba, ir tik paskutiniaisiais metais (maždaug nuo 1905 metų) pradėjome gauti lietuviškų knygų. Atrodo, kad tam tikra dalis knygų buvo paties brolio mėgstamos ir jo paties įsigytos. O kita dalis, matyt, pedagoginiais sumetimais buvo atvežta specialiai vaikams ir paaugliams. Šiuo metu sunku tas knygas griežta riba atskirti — greičiausiai jos buvo ir brolio įvairiais laikotarpiais skaitytos. Tad išvardinsiu visas knygas, kurias atsimenu, nes didelę jų dalį skaičiau pati iki pirmojo pasaulinio karo.

Daugiausia vietos spintoje užėmė originalioji grožinė lenkų klasika ir vertimai į lenkų kalbą. Turėjome daugelį tomų J. Kraševskio, jų tarpe „Kunigą" ir „Vitolio raudą", H. Senkevičiaus trilogiją „Ugnim ir kalaviju", „Tvaną" ir „Poną Volodijovskį", to paties autoriaus „Quo vadis" ir kai ką Sirokomlės (Kondratovičiaus). Buvo keletas tomų Boleslavo Pruso (Glovackio) — „Faraonas" ir ypač jaudinančios novelės bei apysaka „Anielka" ir „Vaikystės nuodėmės" („Grzechy dzieciństwa"). Biblioteką puošė keli Adomo Mickevičiaus tomai. Brolis primygtinai ragino perskaityti „Gražiną", „Konradą Valenrodą" ir „Vėlines" („Dziady"). Buvo keletas knygų J. Slovackio — eilėraščiai, dramos, poemos, baladės. Iš tų laikų ryškiausiai atmintyje išliko drama „Lilla Weneda" ir poema „Ojciec zadżumionych" (lietuviškai maždaug „Maru mirusiųjų vaikų tėvas"). Šį veikalą brolis mums garsiai skaitė. Atsimenu, jis mėgo J. Slovackį ir kartais

padeklamuodavo vieną kitą posmelį iš jo eilėraščių, pavyzdžiui, „Smutno mi, boże" ir iš anksčiau minėtos poemos*. Buvo, greičiausiai, vaikams skirti keli Dygasinskio tomai — apysakos iš žvėrių ir gyvulių gyvenimo, M. Radzevičiuvnos „Dievaitis" ir „Baisusis senelis" („Straszny dziadunio"). Beje, M. Radzevičiuvnos artimi giminės gyveno Druskininkuose (jų buvę namai tebėra netoli parko). Ji lankydavosi pas savuosius, todėl teko ne kartą ją matyti. Konstantinas pažinojo ją. Atsimenu, vieną kartą, grįžęs iš pasivaikščiojimo su ja, pasakojo apie ją su didele simpatija. Ji laikėsi nuošaliai nuo kitų lenkų pažįstamų ir dažnai vaikščiodavo po Druskininkų mišką viena. Tatai nepatiko jos giminėms ir pažįstamiems, o mums brolis sakė, kad ji žymiai rimtesnė ir įdomesnė už visas Kersnovskių merginas. Vienas iš įrodymų buvo jos vieniši pasivaikščiojimai.

Nebeatsimenu, kokių dar autorių veikalai iš serijos „Biblioteka dzieł wyborowych" (Rinktinių raštų) stovėjo spintoje. Iš verstinės literatūros į lenkų kalbą buvo dvi knygos K. Flamarijono, apie kurį brolis pasakojo, kad jis netoli Paryžiaus turi savo „žvaigždžių observatoriją". Kūrinių pavadinimo nebeatsimenu, bet jo pavardė išliko, nes pokalbiuose su draugais ir broliais dažnai buvo minima. Buvo taip pat knyga apie anglų meno kritiką Džoną Raskiną — „Raskinas ir grožio kultas" („Reskin i kult piękna"). Toje pačioje lentynoje buvo Fr. Ničės „Taip kalbėjo Zaratustra". Mėginau ją skaityti, bet nieko iš to neišėjo. Buvo ir keletas Č. Dikenso tomų. Jo „Pikviko klubas" žavėjo mūsų vaikinus. Toliau Oskaro Vaildo pasakos ir „Salomėja". Pagaliau R. Kiplingo knygos apie džiungles ir K. Anderseno pasakos specialiai skirtos mums, vaikams. Su dideliu pamėgimu broliukai skaitė A. Diuma „Tris muškietininkus" ir „Grafą Montekristą", V. Hugo „Paryžiaus katedrą" ir „Vargdienius", Sirano de Beržerako" (Cyrano de Bergerac) satyras ir Servanteso „Don Kichotą".

Iš rusų literatūros atsimenu F. Dostojevskio keletą tomų (rusų kalba) ir L. Tolstojaus knygas rusų bei lenkų kalbomis. Kai ką L. Tolstojaus lenkiškai tėvas skaitydavo motinai vakarais („Prisikėlimą"). Iš D. Merežkovskio trilogijos brolis ragino perskaityti „Leonardą da Vinčį". Rusų kalba dar atsimenu L. Andrejevo knygą „Anatemą" („Anathema") su labai įspūdingu viršeliu, kurio centre stovinti ilgais rūbais apgaubta šmėkla, pasirėmusi ant kalavijo, gąsdino mane. Klausiau mamos, ką reiškia žodis „anatema", bet ji nemokėjo man paaiškinti, tik pasakė, kad, sprendžiant iš viršelio, knygos neverta skaityti.

Tai sąrašas tik tų knygų, kurias atsimenu ir dabar. Aišku, kad jis nepilnas. Pavyzdžiui, buvo ir vokiečių kalba knygų, tačiau kadangi tos kalbos nemokėjau, tai nebeatsimenu nė vienos.

Skaitymas buvo vienas iš didžiausių vyresniųjų seserų ir brolių užsiėmimų. Nereikėjo jų ir raginti, tik parūpinti daugiau knygų, o jų mums visada pritrūkdavo, tad kai kurias skaitydavome po du kartus.

* 1968 m. aplankiusi Vl. Moravskį, sužinojau, kad brolis iš tikro mėgo Slovackį ir literatūrinėse diskusijose reikšdavo apie jį labai originalias mintis. Deja, Moravskis negalėjo man jų pakartoti.

BROLIS POVILAS

Sunku rašyti apie artimus žmones ir nebūti šališku. Gal šią silpnybę skaitytojas ras ir mano atsiminimuose. O gal kiek nusistebės kai kuriomis charakteristikomis ir šeimos santykiais, kurie taip nepanašūs į daugelio šių laikų šeimų santykius.

Man labiausiai rūpi parodyti šeimos ir brolio Konstantino santykius ir abipusę sąveiką. Iš jo laiškų ir daugelio man žinomų faktų bei mano pačios atsiminimų galima spręsti, kad Konstantinas buvo labai prie šeimos prisirišęs ir gerai mūsų tarpe jautėsi. Tai parodo ir jo poetiškas laiškas Povilui, rašytas 1908 m. rugsėjo 7 ir 8 d.*, viešint su sužadėtine Druskininkuose: „Kad Tu, Broleli, žinotum, kaip nuostabu pas mus namuose. Kažkokia nuostabi harmonija, kurios niekas nesugeba sudrumsti — visi tarpusavy gyvena kaip gražus spalvų derinys, kaip puikaus akordo skambesys,— ir mūsų senutis namas, ir medžiai, vaisių slegiami, ir reginys į pievas, į mūsų kadagių kalvelę ir mišką, už kurio kasdien leidžiasi saulė." O iš kitos pusės, jis turėjo stiprų auklėjamąjį poveikį jaunesniesiems broliams ir seserims.

Tačiau buvo ir kitų nuomonių. Kaip jau minėjau, brolis Povilas nuo 1904 metų buvo išvykęs į Ameriką. Tuo metu buvau vos penkerių metų, todėl atmintyje išliko tik kai kurie vaikui įsidėmėtini jo charakterio bruožai. Todėl, jam grįžus iš Amerikos, po šešiolikos metų nesimatymo, pasi-

* *MKČ.* Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 185, p. 214.

jutome lyg tik ką susipažinę. Tačiau greitai surandame bendrą kalbą ir susidraugavome. Aš kartais smalsiai klausdavau apie jo vaikystę ir jaunystę, praleistą šalia vyriausiojo brolio. Nepasakysiu, kad Povilas būtų buvęs šia tema labai šnekus. Dažnai jis būdavo užsidaręs ir iš jo tekdavo atsargiai, panaudojus diplomatiją, žodį po žodžio ištraukti. O kartais jis net gana šiurkščiai pasakydavo: „Esi smalsi kaip boba." Aš įsižeisdavau ir apsisukus nueidavau*. Tačiau būdavo ir laimingų prošvaisčių, kai jis, įkvėpimo pagautas, prisimindavo kokį nors epizodą iš savo bendravimo su broliu. Bet tai būdavo retai. Tik vėliau pradėjau suprasti jo nenorą kalbėti. Greičiausiai jis, kaip ir kiti šeimos nariai, varžėsi apie Kastuką kalbėti — tiesiog buvo nedrąsu. Gal jį, kaip ir kitus, varžė brolio prakilnumas, nes Povilas, būdamas kuklus, tarėsi nepajėgsiąs pasakyti to, kas jam atrodė svarbiausia.

Kartą Povilas, besiginčydamas su manim, pasakė: „Kastuko įtaka ypač stipri buvo vaikinams, bet ji buvo jiems nenaudinga, nes jie priprato nerealiai žiūrėti į gyvenimą ir neišmoko prie paprasto gyvenimo sąlygų prisitaikyti. O nesitaikyti prie aplinkos gyvenimo turėjo teisę tik Konstantinas, nes jis buvo genijus — visi kiti privalėjo normaliai gyventi ir dirbti. Tuo tarpu jie ieškojo kažko nepaprasto, nekasdieniško ir, brolio aukštomis idėjomis persiėmę, perdaug kritiškai žiūrėdavo į aplinką (taip pat ir į save), būdavo kitiems netolerantiški ir tuo pačiu kenkė sau." Tokia buvo brolio Povilo nuomonė, bet aš ne visai su juo sutikau, ir mudu ilgai ginčijomės. Tiesa, praktiškos gyslelės stoka gal kai kada ir apsunkindavo mano brolių ir seserų gyvenimą, tačiau sugebėjimas pasitenkinti tuo, kas yra, vardan svarbesnių dalykų — taip pat nemenkas privalumas, juo labiau kad tokio dalyko niekas nepavydi. Šiaip ar taip, šviesus mūsų didžiojo brolio atminimas daugeliu atvejų mus išgelbėdavo nuo smulkių nepasitenkinimų ar šiaip bereikalingo sielvarto.

Brolio Povilo pažiūros ir jo pernelyg „objektyvi" kritika kartais darė įspūdį, kad jis pats lyg ir norėtų išsiveržti iš vyresniojo brolio įtakos, ir todėl būdavo dažnai šaltas ir bešališkas kritikas. Tai suprantama. Jis jaunystėje išėjo sunkią, gal net žiaurią gyvenimo mokyklą. Anksti atitrūkęs nuo šeimos, išvykęs į svetimą kraštą ir netekęs mūsų namų šilimos, Povilas turėjo išmokti prisitaikyti prie amerikoniškos, visai svetimos — pilna to žodžio prasme — aplinkos. Be to, anksti vedęs (20-ties metų), turėjo sunkiomis materialinėmis sąlygomis rūpintis augančia šeima. Nostalgija, vienatvė, didelis atsakomybės jausmas — visa tai išugdė žmogų užgrūdintą, blaiviai žiūrintį į gyvenimą, ir šalia to — su didele, gal kartais užmaskuota vidinės šilimos atsarga. Jis gal kaip sykis buvo didžiausioje vyriausio brolio įtakoje ir būtent todėl išsaugojo savyje viską gera, ką galėjo išsaugoti, nepaisydamas žiauraus gyvenimo. Tai parodo ir jo paskutiniųjų metų aistringas kūrybinis darbas. Užauginęs vaikus, užsidaręs nuo pašalinio triukšmo, jis ištisas dienas dirbo architekto darbą — braižė, planavo, kūrė įvairiausio tipo gyvenamų namų projektus, skoningai juos architektūriškai apipavidalindamas, su gražiu, patogiu interjeru*. Jis svajojo išleisti savo darbų albumą, tačiau karo žiaurumai, liga, kurios metu slapstė pas save hitlerininkų persekiojamus žmones, nervinimasis dėl jų likimo galutinai pakirto jo sveikatą ir pagreitino mirtį. O šiaip, nors ir turėjo „objektingo kritiko" savybių, Povilas buvo be galo geros širdies ir niekuomet niekam savo pagalbos neatsakydavo, kartais netgi pats dėl to nukentėdamas.

Grįždama prie mudviejų su Povilu ginčo, priminiau jam, kad ne vien Kastukas buvo gyvenime nepraktiškas. Tokia pati buvo ir mūsų motina. Ji niekada nesiskundė dėl medžiaginių sunkumų, mokėjo kažkaip verstis ir, svarbiausia, taip mus nuteikti, kad iš tikrųjų atrodė, jog nieko mums netrūksta, nors kartais ir labai trūkdavo. Ji labai bijojo, kad vaikams netektų fiziniu darbu pelnytis duoną. Čia ji sutikdavo su vyriausiuoju sūnumi, kuris sakydavo, kad „nuolatinis fizinis darbas atbukina žmogų". Todėl namie vaikai uoliai skaitė, mokėsi ir uždarbiavo privačiomis pamokomis, rengdami pasiturinčių žydų vaikus į gimnaziją arba mokydami skambinti fortepijonu**. Atsimenu, vieną žiemą pas mus buvo net slapta mokyklėlė: susirinkdavo kaimo vaikai ir mokėsi skaičiavimo ir geografijos. Ar už tai buvo atlyginama ir kiek — nežinau. Nepriteklių visada būdavo. Bet, parvažiuodami atostogų, vaikai parsiveždavo dar ir

---

* Tai buvo jau tada, kai sugrįžau iš Vokietijos po penkerių metų studijų Leipcige ir Berlyne (1925 m.)

* Jo planų-brėžinių rinkinys liko pas S. Čiurlionienę, kur jis paskutiniaisiais metais gyveno ir mirė.

** Jei neklystu, tai ir įžymusis skulptorius Lifšicas mokėsi pas mūsų Petrą lenkų kalbos, kuri jam buvo reikalinga, išvykstant į Balstogę.

draugų,— tada Velykų ir Kalėdų stalas būdavo itin iškilmingas. Atidus stebėtojas būtų pamatęs motinos laimingą šypseną, ypač kai ji karališku mostu dosniai prikraudavo mūsų lėkštes. Bet tai nebuvo vien vaikų prisotinimo džiaugsmas. Nesvarbu, kas ant stalo, bet svarbu, kad aplink stalą susėdę vaikai — linksmi ir triukšmauja (nors šnapso tuomet visiškai nenaudota). Buvo namie kažkoks gyvenimo pulsas, kuris nepriklausė nuo mūsų išteklių. Apie tai mažai buvo kalbama, o gal ir visai ne. Duodu vieną pavyzdį, kuris gal kiek nušvies mūsų nuotaikas.

Kai brolienė Sofija, viešėdama ilgesnį laiką pas mus, nepratusi prie tokių sąlygų ir nuotaikų, susirūpinusi kartą pasiūlė pasvarstyti šeimos medžiaginės ateities klausimą, mes visu rimtumu spoksojome į ją. Ir kai ji, kiek patylėjusi, iškilmingai išdėstė projektą: nusisamdyti tinkamą patalpą ir, pasiskolinus pinigų, atidaryti smulkių prekių parduotuvę — pirmas garsiai nusikvatojo Kastukas, o mes žiūrėjome vienas į kitą nustebę. Atsimenu gerai Kastuko pro juoką pasakytus žodžius: „Įsivaizduoju mamą, už prekystalio stovinčią ir pinigus į kojinę kemšančią." Po to pabučiavo mamos ranką ir pasakė savo įprastą „nepykit". Brolienė, kiek įsižeidusi, nutilo, ir tuo baigėsi iškilmingas pasitarimas. O Konstantinas atsisėdo prie pianino ir paskambino savo linksmąjį „Turėjo popas šunį". Ar tai buvo gerai, ar blogai, ar brolis norėjo tuo pabrėžti, kad iškilmingas nuotaikas reikia pataupyti svarbesniems atvejams — nežinau. O gal jis norėjo mus pralinksminti ir išblaškyti, nors kai kam toks nerūpestingumas galėjo atrodyti lengvapėdiškas. Tačiau ką padarysi — tokia buvo mūsų namų nuotaika. Greičiausiai, jos „kaltininkas" buvo Kastukas — už tai jam širdyje jaučiu gilų dėkingumą!

Apie turtus ir panašius dalykus buvo daugiausia kalbama su humoru. Atsimenu, kartą prie stalo, pietaujant mūsų jaukioje verandėlėje, brolis papasakojo anekdotą apie jaunąjį palaidūną, kuris svaidė tėvo pinigus ir kuriam nuolatos tų pinigų pritrūkdavo. Turtuolis tėvas, numatydamas, kad sūnų ateityje ištiks katastrofa, slaptai nuo jo įtaisė virš lubų dėžę su pinigais ir kablį palubėje. Mirdamas pasakė sūnui: „Kai jau visą mano turtą prašvilpsi ir nieko neturėsi, imk virvę ir pasikark ant šito štai kablio." Tėvui mirus, prasilošęs sūnus pildė tėvo valią. Bet, kai užsinėrė virvę ant kaklo ir pakibo ore, staiga lubų lenta atplyšo ir kartu su „pakaruokliu" (žinoma, gyvu) pabiro ant žemės pinigai. (Panašų motyvą buvo panaudojęs amerikiečių rašytojas O'Nilas (O'Neill). Baigęs pasakoti, Kastukas,

mums besijuokiant, kreipėsi į kažkurį vaiką ir linksmai sušuko: „Ei, duokit šen virvę, gal pabirs pinigai!" Tai buvo vienas iš linksmos nuotaikos prasiveržimų.

Tik vėliau, susikūręs savąją šeimą, brolis ypač sunkiai pajuto materialinį skurdą, tačiau ir tuomet didelė, visa apimanti meilė ir laimė švelnindavo jo kančias.

O su Povilu Kastuką rišo ne tik broliški, bet ir bičiuliški jausmai. Iš brolių Povilas buvo amžiumi artimiausias Konstantinui; skirtumas tarp jų — vos septyneri metai. O Povilas anksti brendo ir rodė neeilinius intelektualinius gabumus. Jis buvo gyvo proto, jautrus, su giliais, dažnai prieštaringais išgyvenimais jaunuolis. Tai jis pasinerdavo į psichologines problemas, intensyviai apmąstydamas kiekvieną žmogaus psichikos pasireiškimą, tai vėl pasiduodavo pasyviai kontempliacijai ir prabildavo kažkokiu ne pagal amžių įmantriu sarkazmu. Namie jis būdavo užsidaręs, mažai kalbėdavo, elgesys jo buvo originalus, kupinas staigių ir nelauktų sprendimų. Tačiau buvo be galo jautrios širdies. Užėjus gerai nuotaikai, padėdavo namie tvarkytis, mazgodavo grindis, tvarkydavo daržą ir labai daug žuvaudavo.

Kurį laiką abu broliai gyveno kartu Varšuvoje ir mėgdavo vienas apie kitą pasakoti: Kastukas, kaip visada,— su humoru, o Povilas — su „pretenzijomis" būti praktiškesnis ir įžvalgesnis už savo vyresnįjį brolį. Povilas lankė konservatoriją ir rodė didelį palinkimą filosofuoti. Jis tuomet pergyveno kažkokį vidinį persilaužimą, kuris jam kliudė mokytis ir kartais įvarydavo melancholijos. O Konstantinas,— nors tuo metu pats gerokai kentėjo, stengėsi nepasiduoti juodoms mintims ir dažnai piktindavosi Povilo pasyvumu. Kupinas energijos ir kūrybingų sumanymų, jis dažnai sakydavo, kad likimą reikia už sprando čiupti ir pakratyti, tada pats tapsi likimo viešpačiu. Dėl Povilo būsenos jis buvo gerokai susirūpinęs. Konstantinas stebėdavosi, kad Povilas gali ištisas valandas sėdėti prie lango ir stebėti triukšmingų Varšuvos gatvių judėjimą. „Ir ką tu ten matai? — paklausė jis kartą brolio.— Nejaugi tau įdomus šis beprasmiškas judėjimas? Juk nė vieno veido tu nematai." Povilas nieko į tai neatsakęs, bet, pagavęs šepečiu tarakoną ir nepaprastai rimtai pažiūrėjęs pro langą žemyn, iškilmingai nuleido jį ant praeinančios damos skrybėlės. Po to, lyg kokį sunkumą nuo pečių, gal net nuo širdies numetęs, atsisėdo prie pianino. Dabar, lyg erzindamas Kastuką, jis stropiai, korektiškai skam-

bino nuobodžius Hanono pratimus, kurių Kastukas negalėjo pakęsti. „Ką, sakai, Hanonas atbukina? — klysti. Hanonas žadina vaizduotę dideliems polėkiams." Ir Povilas pradeda sulig kiekviena gaida dainuoti: „Wylazł z budy, wlazł na siano" („Išlindo iš būdos, užlipo ant šieno") arba „Cztery rubli djabli wzięli" („Keturis rublius velniai griebė") ir taip toliau ir taip be galo. Kastukas pečiais patraukia ir išeina. Bet vos tik jis išeina, Povilas ir vėl užima savo įprastą vietą prie lango. O vakare, Kastukui po visų darbų sugrįžus, prasideda debatai.

Su pasididžiavimu Povilas pasakojo man, kaip jis, nors jaunesnis, bet įrodė didesnį gyvenimo pažinimą ir drauge su Moravskiu išgelbėjo Konstantiną iš „klampynės". Abu broliai tuo metu gyveno pas kažkokius „tipingus" miesčionis. Šeimą sudarė tėvas, motina, sūnus palaidūnas ir gražuolė duktė. Sūnus dėjosi esąs didelis ponas, dėvėjo cilindrą, kavinėje su trirubliniu banknotu užsidegdavo cigarą, o namie elgdavosi arogantiškai. Duktė — tuščia lėlė — nuobodžiaudavo ir iš nuobodumo pradėjo Kastukui galvą sukti. Jos tėvai, pastebėję, kad ir Kastukas meiliai žiūri į jų gražuolę, ėmė kurti rimtus planus ateičiai. Povilas, visa tai suvokęs, baisiai išsigando, nes mergina buvo kvaila ir tinginė. Pasitaręs su Moravskiu, surado kitą kambarį ir, Kastukui nesant namie, abu perkraustė daiktus. Neapsiėjo be konflikto, tačiau galutinis rezultatas buvo geras, o Povilas ir Genekas didžiavosi savo žygiu. Vargšai, jie nežinojo, kad Kastukas tuomet pergyveno savo didžiąją meilę ir slėpė ją nuo visų.*

Bet grįžkime prie laimingiausių abiejų brolių bičiulystės laikų. Kartais tekdavo išgirsti iš Povilo nuostabių dalykų. Jis pasakodavo apie savo pasivaikščiojimus su Konstantinu prie jūros ir panemuniais. Apie tuos pasivaikščiojimus Kastukas primindavo Povilui rašytuose laiškuose, o ir mums kai ką papasakodavo. O laiške Povilui jis rašo: „Atsimeni, kaip mes, pasiraitę kelnes, ėjome pajūriu, kaip išsiliejusios permatomos bangos šnabždėdamos klojosi mums po kojomis. Saulė skaisčiai švietė, ir mes ėjome. Tie prisiminimai man yra be galo brangūs, ir ateitį pasistengsiu taip sutvarkyti, kad mes vėl galėtume leistis pajūriais pasivaikščioti, bet į tolį. Kaip manai? Sakysim, Juodosios jūros pakraščiais į Krymą. Na, kaip?"— Taip rašė brolis Konstantinas broliui Povilui iš Leipcigo. O keletą

* Čiurlionis tuo metu pergyveno išsiskyrimą su mylima mergaite Marija Moravska, kurią tėvas privertė ištekėti už našlio Maciejovskio.

metų vėliau jis pasakojo mums Druskininkuose apie kitą pasivaikščiojimą su Povilu jūros krantais.

Tai buvo naktį. Pakilo siaubinga audra su perkūnija ir tokiu viesulo ūžimu, kad jie stovėjo lyg apkurtę. Palangos tiltą vėtra draskė, jūra šėlo, ūžė, daužė krantus. Bangos, atsimušdamos į krantą, piestu stojo ir ruošė vis naują puolimą. Jūros įniršis kilo su milžiniška jėga, lyg ji būtų kėsinusis visą krantą praryti, išsiveržti iš pančių ir išsilieti bekrašte. Ir vis dėlto abu broliai užlipo ant tilto, toli išsikišusio į jūrą. Senojo tilto papuvę balkiai girgždėjo, ir visas tiltas drebėjo ir krankštė. Vėjas draskė jų drabužius ir plėšė iš rankų ramsčius. O jie, kepures į kišenes susikišę, abiem rankom laikėsi sutrūnijusių barjerų, kad vėjas nenublokštų į šėlstančias bangas. Kastukas džiūgavo. Argi gyvenimas ne audra? „Laikykis, broliuk, nes pražūsi!" Lyg ekstazėje jis šūkavo: „Ei, laikykis — čia rimti dalykai!" (Vėliau apie tą naktį pasakojo ir iš Amerikos grįžęs Povilas.) Gerai atsimenu, kad Konstantinas, baigęs mums pasakoti, atsisėdo prie pianino ir pradėjo skambinti ištraukas iš savo simfoninės poemos „Jūra". Čia buvo ir platus saulės takas vandens paviršiuje, ir siaubinga audra, ir ilgesinga dzūkų melodija, ir gedulo maršas. O kai baigė, jo veidas ir akys švytėjo, lyg kad jis būtų ką tik grįžęs iš jūros pakrantės ir atnešęs mums mėlyną dangų ir auksinį saulės taką — jūros dovaną. Bet tai buvo jau po Leipcigo. O Leipcigas — tai erškėčių kelias, kurio nesinori nė atsiminti.

* * *

Konstantinas mėgdavo naktį klaidžioti po mūsų didįjį mišką, kai pro pušų šakas skverbiasi mėnulis arba kai visai tamsu ir vietoje mėnulio sumirksi viena kita žvaigždelė, o dangus, atrodo, slepia dideles paslaptis. Broliai išeidavo prie Mergežerių, didingų miškų apsuptų, ir išsiskyrę eidavo į priešingas puses aplink ežerus, kad pusiaukelėje susitiktų. Povilas ypač gerai prisiminė vieną tokį pasivaikščiojimą prieš pat jo išvykimą į Ameriką.

Tai buvo vasaros naktį. „Buvo tamsu,— pasakojo Povilas,— ir kelią vos galima buvo įžiūrėti. Tokią naktį blaiviai galvoji, nes esi pats vienas su savimi." O Kastukas maždaug taip kalbėjo: „Ei broliuk, kaip gerai jautiesi toje visatos begalybėje, toje aukščiausioje, galingiausioje žmogaus dvasios sferoje. Ir jautiesi kartu lyg vaikas, pamatęs stebuklus, o širdyje sutviska meilė — ta puiki varomoji jėga. Jūra, kalnai, miškai, upės

ir dangus — tai broliai ir seserys, kuriuos galėtum apkabinti, myluoti ir kalbėti kaip su draugais. Ir myli tą žmogų-mįslę, nuolatos naujai atskleidžiamą, naujai gimstantį neaprėpiamoje reiškinių įvairybėje." Taip jis kalbėjo. Tačiau didžiajai, liepsnojančiai širdžiai ankšta ir nyku priklausyti nuo laikrodžio ratukų pasisukimų, kurie periodizuoja mūsų planetos gyvenimą. Jis mylėjo gamtą ir norėjo ją giliau įprasminti, išlaisvinti iš pedantiško laiko ir erdvės tikslaus matavimo, praturtinti ją minties skrydžiu ir papuošti fantastiškais paradoksais.

Na, o kas toliau? — Ir vėl eina du broliai per mišką, naktį, o kelias prie Mergežerių skiriasi: vienas — į kairę, kitas — į dešinę. Aplink tamsa ir neaiškūs šešėliai, o dangus lyg šviesėja, nes kažkur toli mėnulis išlenda iš už kalvos. Tik jo paties nematyti. Broliai eina į priešingas puses kiekvienas su savo mintimis. Kartais juos apima kažkoks virpulys, lyg kad turėtų leistis iš aukštų uolų į bedugnę, į nežinią, tai vėl apima kažkoks begalinis džiaugsmas, kuriam nėra ribų, nei paaiškinimo, nei pateisinimo. O tie neaiškūs medžių šešėliai, lyg būtų gyvi užkeikti žmonės, ištiesia rankas ir skundžiasi arba glamonėja. Tyla neapsakoma. Tyla, skambanti mėnulio šviesa ir tamsos paslaptimi.

O Povilas eina, ir jam keista, kad pasaulis staiga pasirodo toks turtingas, toks mielas. Kodėl jis šiuo metu lyg atsiskyrė su amžinai jį kankinančia problema: „pasaulis ir aš". Tas „aš" staiga ištirpsta reiškinių begalybėje; jis pasijunta žmogum nebe vienišu, bet žmogum daugiskaitoje, žmogum — aukščiausia žemės būtybe, ir jį apima džiaugsmas, kurį tik žmogaus širdis tepažįsta. Džiaugsmas ne dėl grobio, ne dėl laimikio, bet dėl to, kad žmogus apdovanotas brangiausia dovana — meile.

„Taip. Kastukas teisus — meilė! Tik meilė pakelia polėkiui sparnus ir praveria akis grožiui, tik ji atskleis didžiąją būties mįslę ir išgelbės žmogų nuo pražūties."

Taip jie eidami kiekvienas sau galvoja. Bet staiga gūdžioje miško tamsoje pasigirsta balsas: Ei-ei! Aūūū! O paskui daina. Broliai artėja viens prie kito. Artėja ir daina.

Taip maždaug man pasakojo brolis Povilas, o aš, ne kartą prisiminusi šį pokalbį, stengiausi įsivaizduoti ir pajusti tos nakties grožį.

Kažkada Povilas atpasakojo man savo pasikalbėjimą su Kastuku apie šeimą: „Ėjome tada naktį aplink Mergežerius ir, kaip visada, arba tylėjome, arba filosofavome ir ginčijomės." Nors pažodžiui negalėjo nei Povilas, nei vėliau aš šio pasikalbėjimo perduoti, tačiau pagrindinės mintys išliko atmintyje. Anot Povilo, Kastukas buvo suformulavęs savo meniškuoju konceptu šeimos klausimą. Esą, šeima — tai simfoninio veikalo allegro, kuris savyje jungia pagrindines temas ir smulkesnius motyvus į bendrą meninę psichologinę visumą. Visa tematika ir motyvika įaugus į bendrą kamieną, nors ir su savo individualiais bruožais. Ji parodo organišką suaugimą su šaknimis ir viršūne. Šaknys — tai idėjos užuomazga, o viršūnė — jos išsiplėtojimas, galutinė tezė ir apibendrinimas. „Tai kas gi tos šaknys ir viršūnė? — paklausiau Kastuko,— pasakojo Povilas.— Bet jis nieko neatsakė, ilgai tylėjo, ir man pasirodė, kad jis šypsosi, nors miške buvo tamsu ir jo veido negalėjau matyti. Staiga man pasidarė gėda, kad net pats riktelėjau: „Tai, aišku, tu esi!" Bet Kastukas toliau tylėjo, o ir aš nutilau."

O mūsų šeima iš tikro labai gražiai tarpusavy sugyveno ir ne tik sugyveno, bet ir labai vienas kitą mylėjo. Sonatiniam allegro gal trūko temų kontrastingumo, ir todėl vietoje tikro dramatinio įtempimo buvo tik neryškūs praeinantieji disonansai. Bet ir tie kažkaip greit išnykdavo.

Daug prie tų santykių prisidėjo didelė pagarba tėvams ir jų autoritetas. Bet vis dėlto, tur būt, daugiausia čia veikė Konstantinas savo švelnumu, gerumu ir tokiu nepaprastu atidumu tėvams ir vaikams. Kiekvienas paauglys turėdavo jam išsipasakoti savo „paslaptis", kurių „niekam kitam" nepasipasakotų, kiekvienam rūpėjo kažką padaryti, už ką Kastukas pagirtų, jei žinotų. Jo dažnas „nepyk", „nepykit" kartais irgi švelnindavo padėtį. Ir vis dėlto savo pranašumo jis niekad nerodė, neprimesdavo savo nuomonės — buvo natūralus, nieko nevaržydavo ir pats nesivaržydavo.

SESUO VALKIRIJA

O dar norėtųsi pakalbėti apie kai kurias šalutines mūsų simfonijos temas. Tai pirmučiausia „Valkirija", „Vilkė", arba sesuo Karužienė. Valkirija! — ne šiaip sau ją Konstantinas taip praminė. Ji buvo drąsi, atkakli mergiotė su turtinga fantazija ir plačiais užmojais. Be to, didelė entuziastė ir optimistė. Su ja kažkaip visada tiki į gerą ateitį, ji tikroji gerų žinių pranešėja. Kai su ja kalbi, visada sužinai, kad kažkur, kažkam, kažkas gera atsitiko. Kad kažkas pradžiugo. O visa kita — niekai.

Ją visada traukė brolio tapyba. Ji nerimaudavo ir, būdama dar nedidelė mergaitė, pasisiūlė jo teptukus plauti. Tai buvo tik pretekstas, kad galėtų, jam dirbant, įsmukti į dirbtuvėlę ir žiopsoti, kaip ant prisegto prie molberto popieriaus gimsta stebuklai. Tie stebuklai užbūrė jos visą gyvenimą ir nenugalima jėga traukė į save. Ji atidavė daug, kad tuos stebuklus išsaugotų nuo pražūties, nuo „laiko danties". Būdama dar visai jauna, ji intuityviai pajuto brolio tapybos vertę ir su nepaprastu rimtumu, beveik didvyriškai, ėmė juos saugoti ir globoti. Buvau jos pastangų liudininkė. Atsimenu, kai 1915-ais metais rudeniop, vokiečių kaizerinei kariuomenei besiartinant prie Vilniaus, miestui grėsė bombardavimas,— buvo neaišku, kokio likimo sulauks mūsų lietuviškos kultūros turtai. Lietuvių dailės draugija atsargumo dėlei nutarė išgabenti kai kuriuos meno turtus, jų tarpe Čiurlionio paveikslus, į Rusijos gilumą, į Maskvą. Atsimenu, kad tuo metu išvažiuoti iš Vilniaus jau buvo problema. Stotyje nepaprastas panikos pagautos minios susigrūdimas. Į vagoną patekti beveik neįmanoma. O mūsų du broliai — Amerikoje, du broliai — fronte, likome benamės — motina, sesuo Valė ir aš. Pabėgėliams šelpti komiteto kalbinamos, nusprendėme leistis į kelionę, į Maskvą, nes ten gal ir mokytis bus galima. Buvo aukščiausias laikas išvažiuoti. Tačiau Valkirija nė klausyti apie tai nenorėjo. Kol paveikslai nebus parengti išvežti, ji nė kojos iš Vilniaus nekels. Ir, nepaisydama visų pavojų ir kylančios panikos, ji išbuvo Vilniuje tol, kol buvo gauti išvežimui vagonai. Drauge su paveikslais ir kitais palydovais ji atvyko į Maskvą. O mudvi su motina, jaunų draugų padedamos, su didžiausiu nerimu išvykome į Maskvą ir ten laukėme sesers. Kai prisimenu tas klaikias dienas, kažkodėl gėda darosi, kad galėjau palikti seserį vieną ir prikalbinti motiną išvažiuoti. Tačiau viskas baigėsi gerai. Valkirija po kelių dienų ar savaitės atvyko su paveikslais į Maskvą. Kas ją dar lydėjo, nebeprisimenu. O juk ji buvo tuomet ne daugiau kaip devyniolikos ar dvidešimties metų amžiaus.

Paveikslais ji rūpinosi ir toliau. Jos pastangų dėka Maskvoje jie buvo patalpinti poeto Jurgio Baltrušaičio bute. O vėliau, Lietuvoje Tarybų valdžiai įsikūrus, ji buvo nusiųsta pargabenti paveikslus į tėvynę. Kol buvo įsteigta Kaune Čiurlionio vardo galerija, paveikslai buvo saugomi jos bute, sudėti atskirame kambaryje (Kęstučio g., tuomet dar Sodų g.). Vėliau tie rūpesčiai užpildė beveik visą jos gyvenimą. O rūpesčių labai daug: ir gelbėjimas paveikslų nuo potvynio, ir memorialinio muziejaus

Druskininkuose įrengimas, Čiurlionio knygos „Apie muziką ir dailę" paruošimas, ir rankraščių konservavimas, ir pagaliau naujo muziejaus įsteigimas, ir statybos priežiūra, ir daugelis kitų darbų. Visada neišsenkančios energijos ir pasiryžimo kupina, visada su nauja iniciatyva, pamiršusi asmenišką gyvenimą ir poilsį, Valkirija tikrai galėtų būti pavyzdžiu daugeliui. Ne kartą pavydėdavau jai tos didelės energijos, stiprybės ir ištvermės. Tai dėl tos didelės jos energijos ir ryžtingumo, pastebėto dar paauglystės metais, Konstantinas ir pavadino ją Valkirija. Bet vadino ją taip pat ir Vilke, tur būt, dėl jos spindinčių, gražių akių ir fizinės jėgos, gyvumo ir užsispyrimo.

RUDUO

Vos vasara prašvilpė pro šalį,— ji visada skuba,— o jau ruduo pradeda dar žalius lapus nuo medžių draskyti. Ir štai daugiaspalvė rudens liepsna uždega medžius. Įsisukęs tarp medžių, viesulas staiga sudrumsčia taikią auksinę bobų vasarą ir išdraiko jos baltus plaukus po medžius ir krūmus. O paskui tyla. Viršum dar žalių laukų skleidžiasi rūkas, o surūdiję lapai dar vis krenta. Kažkokiu gailiu sielvartu skamba miškas: raudonas saulėlydis tiesia po kojomis ilgus medžių šešėlius, o Druskonio ežeras lyg snaudžia, rūkais užsiklojęs. Bet štai, atslenka nejauki sutema ir apgaubia pakrantę. Tyla. Tik retkarčiais gervių trikampis klyksmu perskrodžia erdvę, palikdamas neišpasakytą ilgesį ir nerimą. Ir ilgesys, ir nerimas suvirpa širdyje, ir ji ima smarkiai plakti.

Iš namelio po plačiašake ievà išeina Konstantinas, apsigaubęs pelerina. Jis eina ežero link. Tamsoje jis beveik nieko nemato, bet tai dar geriau — galima vien tik su savim pabūti, o aplinka nekliudo jaustis savame pasaulyje ir neišblaško minčių. Prie ežero yra pušis, kurios šaknys, į paviršių išsiveržusios, atrodo kaip žvakidė. Ant tų šaknų galima pasėdėti, įsižiūrėti į tamsą ir klausytis tylos. Taip praeina valanda. O mintys ateina be vaizdų, be formų, ateina iš chaoso, sublykčioja kažkokia sūkurio linija, suskamba žvaigždynų ritmu, išsilieja laiko ir erdvės simfonija. O erdvė banguoja, banguoja ritmingai, lyg milžiniško varpo išjudinta.

Bet štai, naktį, tokią gilią rudens naktį, ežero pakrantėje blykčioja kažkoks šviesulys — ne vienas ir ne du, bet visas plotas, šviesulių apimtas. Spindi, lyg kokios rusvos miglos kiltų iš ežero, lyg koks nedrąsiai

žaižaruojantis auksas slinktų pakrante. Šviesuliai juda, mirksi, banguoja, o juos lydi varpų monotoniški dūžiai. Prieini artyn ir matai toje neaiškiai banguojančioje šviesoje juodus žmonių šešėlius, kurie kartu su mirguliuojančiais šviesuliais juda lėtai, paslaptingai. Prieini dar arčiau ir pamatai virš jų galvų juodą karstą, atsargiai ant vyriškų pečių nešamą. Pasiveji — kas čia? — Pasaka, vaiduokliai?..— Ne, tai žmonės. Kiekvieno rankoje uždegta žvakė, o eina jie tylėdami, nes lydi žmogų kapuosna. O šviesuliai mirga, išryškindami žmonių siluetus.

Anapus ežero miške kapinės. Už vartų medžiais apgaubta koplytėlė; jos viduje uždegtos žvakės šviečia švelnia, guodžiančia šviesa. Pažiūrėjus į ją, jautiesi lyg paklydęs keleivis, nakties glūdumoje suradęs prieglobstį. Durys plačiai atvertos, lyg motinos ištiestos rankos; jos kviečia į savo glėbį — čia ramybė. Bet rūstus balsas sukrečia šventąją nakties tylą: „Dies, irae, dies ilae" — skamba kaip paskutiniojo teismo archangelo trimitas. Pagauna nerimas, matai didingus mirties sparnus, pajunti amžiną žmonių gėlą.

Kas įdavė tiems žmonėms žvakes į rankas? Kas pasakė, kad mirties valanda yra svarbiausia žmogaus kelionės valanda. O tie šviesuliai — tai nenutraukiamo, amžinai naujo gyvenimo simboliai — jų šviesa žadina viltį. Žmogus su pelerina lyg užhipnotizuotas seka paskui šviečiančius šešėlius. Jis nedrąsiai įsmunka į koplytėlę ir, kertėje atsistojęs, žiūri, kaip vis dar blykčioja žvakių liepsna žmonių rankose. O žmonės laiko jas išdidžiai ir nenori su jomis skirtis. Ir tik kai nuskamba paskutiniai giesmės žodžiai, jie nenorom užpučia kiekvienas savo žiburį ir, dar valandėlę pastovėję, tylėdami, po vieną išeina iš koplyčios. Išėjus paskutiniajam, suskamba varpai — ir ne vienas, o marios varpų — jų dūžiai susilieja su auksine šviesa ir didelėmis bangomis užgožia tamsią naktį.

O namie motina pasakė: „Argi tu jau būsi pamiršęs Druskininkų senąjį laidotuvių paprotį? — Juk tai labai gražu",— pridūrė ji. Gražu, bet argi tik „gražu"?

Tai buvo labai seniai, ir mano čia papasakoti įspūdžiai gal ne visai tikslūs. Atsimenu tik nuotrupas iš brolio pastabų apie laidotuves su žvakutėmis, kokių niekur kitur nebuvo matęs. Atsimenu ir tą „tamsią naktį", apie kurią jis vaizdžiai pasakojo. Jo žodžių nebeprisimenu, o tik vaizdus, kuriuos papildžiau savo pačios įspūdžiais, nes jie dar gyvi atmintyje. O norėjau pasakyti, kad Čiurlionio paveikslų ciklas „Laidotuvės" kažkuo

primena seną Druskininkų paprotį — procesiją į kapines su uždegtom žvakutėm.

O ruduo rauda, ruduo, vėją pakinkęs, šėlsta pušų viršūnėse; jos taip mielai saulei šakas ištiestų ir laikytų ją lyg „bičiulystę". Nukritę lapai veja vienas kitą ir pakyla, lyg norėtų su paukščiais skristi į saulėtus tolius. „Rūstusis vėjau, ko tau čia reikia, ar ne laisviau tau stepėse šėlti, ar ne laisviau vandenyne dūkti ir jūros bangas audrinti?"

Mūsų namelyje nyku. Ant sienos kabantis veidrodis siūbuoja, o su juo ir sienos popieriniai apmušalai. Nyku. Širdis sustingsta. Nubėgi prie ežero — gandro lizdas tuščias, nubėgi prie bažnyčios aikštės — sudžiūvę lapai po kojomis šnara ir traška lyg griaučiai. Iš miško pareina Kastukas; jis susimąstęs ir liūdnas. Jam laikas į Varšuvą, o jis nenori išvažiuoti. Bet jau reikia. Ten darbas laukia, ir Stasiukas vienų vienas palikęs. O ir Jankelio būda laukia, nekantrauja. „Ach Jankeli, tu senasai, amžinai tas pats, Jankeli. Tur būt, tu daug mano paslapčių žinai. Tur būt, žinai, kaip liūdnai skamba tavo varpelis, kai mudu išvažiuojame į ilgą Pariečės kelią. Ir žinai, kad man norisi iššokti iš tavo būdos, apsikabinti jauną pušaitę, panerti galvą jos spygliuose ir jos ašaromis suvilgyti skruostus. Tu žinai, bet tu to niekad ir niekam nepasakysi."

O gervės negailestingai klykia: tolyn, tolyn į saulę! Ir varpelis laukuose, ir arklio kanopų stuksenimas — viskas šaukia: tolyn, tolyn, ir pamažėl sukausto širdį.

„Iš tų Druskininkų aš atsivešiu saulę, vėją, audrą, linguojančių vėtroje pušų ritmą. O kiek man pasakų audė blankios mėnesienos, nakties žvaigždėtas dangus! Aš pasiimu iš Druskininkų neužmirštuolių mėlynumą, linguojančių smilgų dainą, saulėlydžio kruviną pasaką ir tekančios saulės himną. O Druskininkų nameliams paliksiu prieblandos improvizacijų vizijas. Tos improvizacijos,— tai subtiliausias sielos bangavimas, tai prieblandos šešėlių kalba, tokia intymi ir tokia skaidri. Jas paliksiu mylinčioms širdims."

KITOKIOS RUDENS NUOTAIKOS

Kai susirgo senukas kunigas Dževinskis ir jau nebegalėjo vaikščioti, jo sesuo senutė Ana atėjo pas mus ir apsiverkus pasakė, kad jos brolis jau, tur būt, nebeatsikelsiąs iš lovos. Jis prašęs, kad mūsų Juzė ateitų jo

paslaugyt ir, svarbiausia, jam paskaityt, nes jis pats jau nebegalįs, o labai nusibosta senukui gulėti pataluose.

Nuostabus jis buvo senelis. Tėvo žiniomis, jis jau netoli šimtinės sulaukęs ir vis dar ligoms nepasiduodavęs. Kai tėvas sykį norėjo jį palydėti iš bažnyčios namo ir, paėmęs po ranka, liepė tvirtai atsiremti į jį, senelis nusišypsojo šelmiškai ir pasakė: „Nedaryk man gėdos, juk aš dar nevedęs." Bet, kad ir nevedęs, laikas savo atsiima, ir mūsų gerasis senelis ėmė vieną kartą ir sugriuvo. Tačiau ir gulėdamas jis vis dar mėgo pajuokauti ir visada labai domėjosi Kastuku, jo tapyba ir muzika. Juzė, žinoma, sutiko jį slaugyti, kur nesutiks — ji tik, rodos, tam ir gyveno, kad kam nors gera padarytų. Iš pradžių tai buvo nesunku, kol dar nereikėdavo naktimis budėti. Bet vėliau, kai jau artinosi paskutinės valandos, jai tekdavo dažniausiai naktimis nemiegoti. Mama susirūpino ja, nes buvo labai išvargusi ir sublogusi. O ji — šposininkė, vis ką nors sugalvodavo, kad mamą pralinksmintų.

Visa tai buvo rudenį. Kastukui labai reikėjo išvažiuoti į Varšuvą. Jis nervinosi ir daug rūkė, o Juzė jį erzino ir visaip bandė pralinksminti. Ji viena gal atspėjo jo jaudinimosi priežastį. Nebėra dažų ir nėra kur pirkti, visos atsargos baigiasi. O ir kišenėje vėjai švilpia. Sunku net Varšuvą pasiekti. Kartą sesuo išeidama jį paklausė:

— Nori, parnešiu tau „Katerinką"?

— Kokią „Katerinką"? — paklausė Kastukas ir laukė kažkokio įprasto jos pokšto.

Bet ji paslaptingai nusišypsojo ir paklausė:

— Ar ateisi manęs pasitikti — aš šiandien namie nakvosiu?

Kastukas, palydėjęs ją iki vartelių, ilgai žiūrėjo, kaip ji tolsta, vis atsisukdama ir jam mojuodama.

— Kojulkas (taip jis kartais ją vadino, nes ji, maža būdama, žodį „kengūra" ištardavo „kojula") šiandien tokia paslaptinga,— pasakė jis.

Aš šį pasikalbėjimą girdėjau, bet tada nieko nesupratau. Tik vėliau man viskas paaiškėjo. Pavakary Kastukas užsidėjo skrybėlę, pasiėmė lazdą ir jau ruošėsi, matyt, eiti Juzės sutikti. Tačiau, atidaręs vartelius, sustojo ir įsižiūrėjo į gatvę. Aš tučtuojau užsilipau ant tvoros ir taip pat, smalsumu nesitverdama, spoksojau į tą pusę. Ir pamačiau ateinančią Juzę, aukštai ranką iškėlusią ir kažkokiu popieriuku mosuojančią. Ji buvo labai linksma, o priėjus prie Kastuko, įkišo jam į kišenę popieriuką. Kastukas nustebęs ir net išsigandęs ištraukė iš kišenės banknotą, kurio krašte buvo prašmatnios damos atvaizdas. Tai buvo Jekaterina II-ji, o popieriukas — net šimto rublių vertės. Pirmą sykį ir, berods, paskutinį mačiau tokią gražią šimtrublinę. Atsimenu, kad buvo tarp juodviejų derybos ir ginčas, bet viskas baigėsi geruoju. O aš buvau pikta, nes po dviejų dienų Kastukas išvažiavo. Ir man buvo aišku, kad tai tas popieriukas buvo kaltas. Ir buvo liūdna.

KASTUKO TURTAI

Savo asmenišką turtą Kastukas laikė Druskininkuose, lovos stalčiuose. Kairiajame didžiojo kambario kampe stovėjo gana plati medinė lova su spyruokliniu matracu. Jos apatinėje dalyje buvo trys stalčiai: vidury platus, o iš abiejų šonų du mažesni. Viduriniame dideliame stalčiuje buvo sukrauti svarbiausi Kastuko daiktai. Tai ištisas lobynas įvairiausių nepaprastų, nematytų, paslaptingų daiktų. O paslaptingi jie buvo dar ir dėl to, kad juos žiūrėti galima buvo tik slaptai, kai mamos nebūdavo namie, ir todėl stalčių — sunkų, sunkų stalčių — atidarydavau su plakančia širdimi, su baime. Žinoma, truputį jaučiau lyg ir gėdą, darydama tai, kas uždrausta, bet pagunda buvo perdaug didelė, kad galima būtų jai atsilaikyti. Kai tik pajusdavau, kad niekas manęs nemato, begėdiškai braudavausi į uždraustą stalčių. Pirmiausia akį patraukdavo nemaža kartoninė dėžutė, kurią tik drebančiomis iš baimės rankomis galėdavau atidaryti. „O kas, jeigu jis gyvas? Juk pasakose dažnai negyvi daiktai, žmonės ir žvėrys, atgyja." Atsargiai, su smarkiai plakančia širdimi nukeliu dangtį, ir, išsigandusi savo drąsos, paleidžiu visą dėžę iš rankų, nes ten guli... didžiulis, geltonas jūrų krabas. Jis toks baisus, su aštriomis žnyplėmis, atrodo, tik ir laikosi pagauti ir sukarpyti pirštą į gabaliukus. Laimė, kad jis pririštas prie dėžutės dugno, o jo akys tiesiog duria — tokios nepakenčiamai įžūlios. Pačiame dėžutės dugne — nedidutė jūros žvaigždė, išdžiūvęs, tamsiai rusvas, kadaise buvęs gyvas padarėlis. Bet štai ir kita dėžutė, jau žymiai didesnė. Ji pilna įvairiausių akmenų akmenėlių, tarp jų — kristalų ir koralų gabalėliai. Akmenukai nepaprasti, ne tokie, kaip mes randame Nemuno pakrantėse, bet įvairiaspalviai, vietomis lyg auksu žėrintys: tai varinė ruda piramidės forma, lyg kas tyčia būtų ją nukaldi-

nęs. Kai kurie akmenukai jūros bangų nudailinti, nutekinti. Kiek toliau kriauklių rinkinys — nepaprastų, įvairiais raštais išmargintų. Tai vis iš Kaukazo atsivežtos Juodosios jūros dovanos. Jas kadaise Kastukas mums rodė ir aiškino, pasakojo apie įvairias akmenų ir kristalų rūšis. Nors ir nedaug tų aiškinimų tesupratau, bet žiūrėti į tuos jūrų stebuklus buvo labai malonu.

Buvo ir trečia dėžutė, kurią atidaryti vengdavau. Kažkoks nujautimas man pakuždėdavo, kad tai paslaptis, suaugusiųjų paslaptis, ir todėl tos dėžutės atidarinėti nereikia. Ši dėžutė buvo šviesiai mėlyna atlasine medžiaga apmušta ir rausvais kaspinėliais papuošta; ji visa buvo suvyniota į gražų, ploną popierių. Truputį nedrąsu ją atidaryti ir pažvelgti į vidų, bet kartu ir traukte traukė dar kartą ir dar kartą pažiūrėti į sudžiūvusią rožių puokštę ir į ją įkištą nuostabiai gražios mergaitės nuotrauką. Gal kas pamanys, kad tai maža mergaitė? — Ne, tai jau suaugusi, klasikinio grožio moteris, graikišku profiliu, tamsiomis akimis ir garbanomis. Vėliau tik sužinojau, kad tai Eugenijaus Moravskio sesuo Marija, artima Kastuko bičiulė. Ar tik bičiulė? — Tur būt, kažkas daugiau. Taip, tai buvo nelaiminga meilė. Tai ta pati mergaitė, kurią tėvai išleido už našlio Maciejovskio su krūva vaikų.

Bet stalčių turtai dar nebaigti žiūrėti. Dar yra tokia pailga dėžė, prie kurios galima būtų visą dieną ir naktį išbūti ir pamiršti, kas aplinkui darosi. Joje sukrauti atvirukai, jų visų iššiūrėti beveik neįmanoma. Kastukas jų dalį atsivežė iš Vokietijos ir Austrijos, kai buvo ten nuvažiavęs paveikslų pažiūrėti. Tuose atvirukuose reprodukuoti didžiųjų meistrų kūriniai, beveik visų svarbiausių renesanso dailininkų ir olandų tapytojų darbai. Į dailininkų vardus tada mažiau tekreipiau dėmesio, labiausiai jaudino patys paveikslai. O juk kai kurie vardai nuolatos buvo kartojami; pavyzdžiui, Leonardas da Vinčis, Rafaelis, Mikelandželas, Rembrantas, Rubensas, Ticianas, Botičelis ir Beklinas. Mano vaikišką vaizduotę labai sukrėtė vienas, berods, vokiečių tapytojo paveikslas, vaizduojantis mirusią motiną. Ir dabar jau tiksliai nebeatsimenu, ar tai buvo atvirukas, ar atskira reprodukcija, ar gal mačiau jį kokiam Kastuko rinkinyje. Nors vaizdas žeidė mane kaip užnuodyta strėlė, tačiau vis traukė į jį žiūrėti. Tas kraupus paveikslas šmėkščiojo prieš akis: juodame juodame fone, lyg už lango būtų naktis — guli pašarvota jauna moteris. Jos galva nenatūraliai pakelta aukštyn, veidas rūstus, kaip paprastai mirusiųjų, o ant jos

krūtinės sėdi nuogas kūdikis ir didelėmis išsigandusiomis akimis žiūri tiesiai į mane. Ir, tur būt, baisiausia tai tas jo žvilgsnis — toks liūdnas, išsigandęs ir nustebęs, lyg jame atsispindėtų vaikui dar nežinoma, bet nujaučiama našlaičio dalia. Tas klausiamas jo akių žvilgsnis užhipnotizuodavo, nuo jo negalėdavai akių atitraukti. Bet tai vaiko įspūdžiai, ir apie juos neverta daug kalbėti. Yra svarbesnių dalykų.

Peržiūrėjus dalį atvirukų, akys nukrypsta į geroką krūvą sąsiuvinių su juodais ceratiniais viršeliais. Pasklaidžius juos, matai smulkučiu Kastuko braižu prirašytus lapus, tarpais pažymėtus data — metai, mėnuo ir diena. Tur būt, tai buvo dienoraščiai. Bet skaityti jų nėra laiko, nes štai kažkas subilda kitame kambaryje, o aš žinau, jei mane užtiktų prie atdaro Kastuko stalčiaus, gaučiau barti ir turėčiau pasižadėti, kad daugiau nelįsiu, kur nereikia.

Šiandieną, visa tai prisiminus, graužia sielvartas. Juk tuose sąsiuviniuose gal buvo neįkainojami turtai. Gal jie atskleistų labai svarbias jo dvasios paslaptis, gal kai kas paaiškėtų, ko mes nesugebame suprasti. Gal arčiau prieitume prie tiesos, gal ir patys praturtėtume.

Tačiau vis dar vilties žiburėlis neleidžia nusiminti. Gal tie dienoraščiai atsiras, kaip atsirado Čiurlionio laiškų juodraščiai. O žinių apie dienoraščius tik tiek turiu, kad 1911 metų balandžio pabaigoje atvykęs iš Vilniaus Lietuvių dailės draugijos įgaliotinis išvežė visus Kastuko stalčiaus turtus kartu su paveikslais.

LIŪDNAS SUGRĮŽIMAS
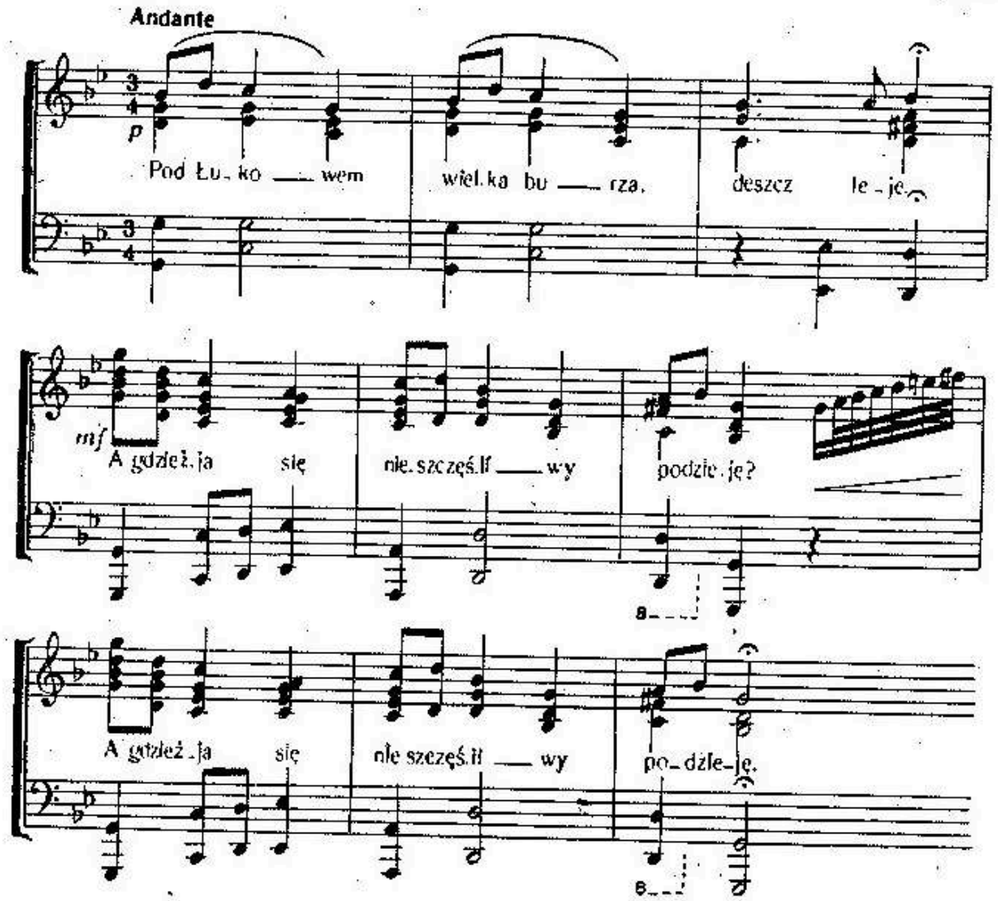
Tai buvo 1907 metais vėlyvą rudenį. Liūdnai atrodė mūsų sodelis ir daržas. Viskas lyg ištirpę miglose, tik kai kur pilkame dangaus fone ryškėjo belapių šakų piešiniai. Šalta, drėgna, ilgu ir liūdna. Ką daryti? Šilčiausia, nors tamsoka vieta, virtuvėje ant krosnies. Bet užlipti ten sunkoka. Reikia pirma užkopti ant bufeto, o iš ten su dideliu pavojum nukristi — ant krosnies. Pasiėmiau pasakų knygą, bet neįžiūriu, tad sėdžiu ir laukiu, kol šviesa pasieks ir mano slėptuvę. Taip man sėdint, staiga girdžiu kambaryje triukšmą, ir... suskambėjo Kastuko pasisveikinimo muzika. Atsimenu, man žaibo greitumu paaiškėjo, ką tai reiškia, ir aš, užuot

nulipusi, nusiritau nuo krosnies. Pasisveikinimo džiaugsmas pagydė kruviną nosį ir žaizdą ir sušvelnino broliukų pranašavimus, kad ji taps dar ilgesnė. Viskas gerai, viskas tvarkoje! Sėdime prie stalo ir žiūrime į Kastuko neįprastai susirūpinusį liūdną veidą. Eugenijus areštuotas! Eugenijus ir dar keli draugai. Ten per tardymus paaiškėjo, kad ir jo vardas buvo minimas. Gal dėl tų susirinkimų vakarais jo kambaryje, o gal apie visus draugus buvo teirautasi. O vieną vakarą, broliui viešint pas Volmanus, jo gerasis šveicorius Voiciechas jam pranešė, kad į jo butą buvo atvykę daryti kratos. Brolis norėjo tuojau sugrįžti į butą ir leisti padaryti kratą, tačiau, kadangi tuo metu beveik visos kratos baigdavosi kalėjimu, Volmanų karštai prašomas, Konstantinas išvažiavo į Druskininkus. Žodžiu, jį draugai grūste išgrūdo iš Varšuvos, ir jis dabar štai sėdi, o akys jo tokios liūdnos, kad mama, visada optimistė, pradeda jį raminti: „Na ką gi, palaikys ir išleis, jeigu nekaltas." O jei kaltas? — Kastukas gerai žino, kad „kaltas", todėl ir nerimas slegia. Kas toliau bus? Koks likimas laukia jo mylimo draugo? O mes, netikę vaikai, džiaugiamės, kad brolis ilgesnį laiką pabus su mumis. Ir dar neįprastu laiku — lapkričio mėnesį.

Visi susijaudinome, kad Kastukas gali pakliūti į kalėjimą, ir nutarėme visi jį saugoti. Kai tik kas nors „įtartinas", pavyzdžiui, uriadnikas ar kitas koks valkata pasirodydavo netoliese — tuojau pranešdavome broliui, o jis — į palėpę. Tuo metu slapstėsi ir vienas iš Vailionių sūnų, pabėgęs iš Lenkijos. Vakarais jis ateidavo iš Mizarų kaimo — savo tėviškės, norėdamas su mumis linksmiau praleisti laiką, o nakčia, tamsoje, eidavo į savo kaimą.

Kastukas dažnai grojo ištraukas iš „Jūros" ir, mums prašant, savo preliudus. Pasakodavo apie pereitų metų Dailės draugijos parodą ir kaskart dažniau užsimindavo apie Vilnių, savo pažintis su lietuviais, apie žmones, su kuriais taip įdomiai ir maloniai praleidęs laiką. Tiek rimtų, kultūringų žmonių, kalbančių ir rašančių tokia gražia lietuvių kalba. Visi jie svajoja sukurti savąją kultūrą, steigti mokyklas, tobulinti gimtąją kalbą, kelti literatūros ir meno lygį. Apie visa tai pasakoja brolis ir kaskart dažniau užsimena apie persikėlimą į Vilnių. Jį Vilniuje išrinko Lietuvių dailės draugijos valdybos nariu. O tai juk didelė garbė. Ar gali būti didesnė garbė, kaip „atiduoti visas kūrybines jėgas savo kraštui, savo tėvynei". Čia ne koks nors direktoriaus postas Liubline ar dėstytojo lenkiškoje konservatorijoje. Čia rimti dalykai. Ir brolis užsisvajoja. O kadangi pratęs savo

mintimis dalintis su kitais, tai ir namie kalbasi su tėvu, projektuoja, džiaugiasi ateitimi. O pavasarį ir vėl bus Vilniuje paroda: tada visi turėsime ten nuvažiuoti pažiūrėti, kokių gražių paveikslų moka nutapyti lietuviai dailininkai. O pragyvenimas? — Gaus keletą pamokų, ir to visai pakaks. Už tai gyvens savųjų tarpe, ir jo jėgos bus kažkam reikalingos. Tiesą pasakius, gaila varšuviškių draugų, kažkaip su jais susigyventa, tiek metų su jais praleista. O Eugenijus? — Čia brolio veidas apsiniaukia. Jis ilgai tyli, o paskui atsisėda prie pianino ir groja Genio mylimą dainelę. Groja, vis kartodamas tą patį. Ji baigiasi žodžiais: „A gdzież ja się nieszczęśliwy podzieję?" („O kur aš nelaimingas dingsiu?") Visi prisimena paskutinį Eugenijaus atsilankymą pas mus ir prisimena, kaip jis paskutinį vakarą skambino ir dainavo šią dainelę ir vis taip pat ilgai kartojo, lyg nenorėdamas su ja atsiskirti. O dainelė tikrai graži — ją sukūrė lenkų liaudis.

Temsta. Tai „pilkoji valanda". Aš nieko nematau, bet žinau, kad mama vogčiom ašarą nusišluosto. O tamsiame kampe kažkas atvirai žliumbia, nesivaržydamas. Geriau jau nesakysiu kas. Po valandėlės dainelė išnyksta, ją lyg dulkelę nupučia vėjas — artinasi audra. Grėsmingi signalai pranašauja viesulą, o gal didelę kančią... Pabundu. Kambaryje šviesu, ant stalo stovi lempa, pianinas tyli — Kastuko nėra. Jis išėjo pasivaikščioti — mat, dieną jis į gatvę neišeina. Taip geriau. Kam tie bereikalingi kaimynų svarstymai, spėliojimai: „O kodėl parvažiavo, o gal kas atsitiko?" O dabar, sutemus, jis norėjo vienas pasivaikščioti. Iškrito pirmas sniegas ir vis dar krenta. Snaigės didelės kaip rožių lapai krinta ir jaudina savo begarsiu ritmu, kurį galima matyti. Bet tamsoje ir tų snaigių nesimato, tik vaizduotė jas paverčia žvaigždėmis, kristalais, kubikais ir stato iš jų žiemai šventyklą.

Kaip tyčia šis vėlyvas ruduo buvo niūrus: anksti temo, o žibalinė lempa teapšviesdavo stalą ir aplink jį sėdinčius, o toliau — tamsūs kambario kampai. Kastukas, prisitaisęs prie pianino žvakę, skambina vakarais tai savo kūrinius, tai Bethoveno arba R. Štrauso. Kartais lošia su tėvu šachmatais, o kai ateina Vailionis, lošia trise preferansą. O kartais užeina jam noras mus palinksminti, tada pasakoja visokius linksmus nuotykius iš Varšuvos gyvenimo: apie draugus, kolegas, jų pramogas ir nuotykius. Atsimenu vieną pasakojimą apie tradicinį Dailės mokyklos vakarą, kuriame dalyvavo publika su kaukėmis ir be kaukių, kaip kam patiko. Buvo suruoštas „Muziejus" su labai įvairaus tipo eksponatais. Muziejų rengiant, daugiausia sąmojo parodė Eugenijus. Vieno kambario kampas buvo rūpestingai uždengtas portjera, o viršum jos didelėmis raidėmis parašyta „Beždžionė". Kiekvienas priėjęs smalsiai atidengdavo portjerą ir, pažiūrėjęs į vidų, tuojau nusigręždavo ir greitai nueidavo į šalį. Ir štai priėjo kažkokia ponia su jauna savo dukrele. Pasižiūrėjusi į vidų, ji skubiai patraukė dukrą už rankos ir pasipiktinusi pasakė: „nežiūrėk, mano vaikeli",— ir nusitempė dukrą tolyn. O kas gi ten buvo už tos portjeros? — Ogi paprasčiausias daiktas — kabojo veidrodis. Kitas epizodas buvo iš biblijos Senojo testamento. Buvo padarytas iš kartono didelis banginis su klaikiais ilgais dantimis. Jo snukis buvo pražiodintas, ir iš jo kyšojo vyriški batai su aulais — tai pranašo Jonos, kurį prarijo (pagal biblijos pasakojimą) banginis, tragedija. Viršum šios klaikios scenos buvo užrašytas dialogas. Jona prašosi: „Bangini, bangini, paleisk mane nelaimingą." O banginis atsako: „Išsimuilink, tai pats prališi." Vėliau iš kitų šaltinių girdėjau, kad šiame vakare buvo parodijuota Aisedora Dunkan ir kad ji dėl to buvo įsižeidusi. Bet apie tai brolis mums nepasakojo.

Taip praėjo spalio mėnuo. Berods apie lapkričio pusę (jei neklystu) brolis išvažiavo į Vilnių ir ten pasinėrė į darbo ir visuomeninės veiklos sūkurį. Per Kalėdas, kurias praleido su mumis, buvo nepaprastai pakilios nuotaikos. Brolis pradėjo naują savo gyvenimo fazę! Kiek sumanymų, kiek vilčių, kokia plati dirva, ir kaip daug reikės dar padaryti, ir kiek nepadaryta! Jis pasakojo apie savo suorganizuotą chorą, apie džiaugsmą, kai gražiau suskamba kuri nors liaudies dainelė, kai pamato choristų užsidegimą. O užsidegimas didelis: juk jie dirbo be atlyginimo, aukojo savo poilsio valandas, ateidavo dažnai iš priemiesčių, esančių keletą kilometrų nuo centro. Dalyvavo chore lietuviai inteligentai ir amatininkai ir net nemokantieji lietuviškai (!). Su choru užsimezgė draugiški santykiai. Tiktai su tuo choru, nors entuziazmo nestigo, sunkiau buvo dirbti, negu, sakysim, su mūsų mažuoju namų choriuku. Retas choristas mokėjo gaidas, o kai kurie turėjo netgi blogą klausą.

Per tas šventes mes gavome iš brolio lietuviškų knygučių, o aš abėcėlę, nors jau mokėjau laisvai skaityti. Taip norėjome gerai išmokti tą „gražiausią pasaulyje" kalbą, tad skaitydavome, o tėvas būdavo mūsų žodynas.

Brolis sąmojingai pasakojo apie savo Vilniaus peripetijas. Tarp kitko, Staneikaitės (Laumianskienės) kalbinamas, jis bandė gauti pamokų Vilniaus muzikos mokykloje, kurios direktorium buvo kažkoks Jakubovskis. Jau įėjęs į direktoriaus kabinetą, brolis pajuto „didelio autoriteto aromatą", tad smalsiai žiūrėjo į gerbiamą direktorių ir laukė, nuo ko prasidės kalba. „Ar tamsta diplomą turite?" — paklausė autoritetas. — „Turiu",— atsakė bedarbis... „Prašau parodyti",— sako direktorius.— „Mano diplomas guli Druskininkuose po lova." Autoritetas dėl tokio atsakymo įsižeidė. Jis, matyt, šiek tiek nutuokė, su kuo turi reikalą, bet, naudodamasis savo padėtim, norėjo atkeršyti. Tad pasakė: „Pas mane gali dirbti tiktai diplomuoti asmenys, atneškite diplomą — tada pakalbėsime." Bet brolis, reikšmingai apžiūrėjęs kabantį ant sienos po stiklu direktoriaus diplomą, atsakė: „O aš maniau, kad diplomai tik kvailiams reikalingi."

Tuo ir pasibaigė audiencija. O diplomas taip ir pasiliko Druskininkuose po lova.

Po švenčių brolis vėl išvažiavo į Vilnių ir ten pasiliko iki vasaros pradžios. Su Varšuva jis atsisveikino visam laikui. Sunkiai pergyveno draugo Eugenijaus ištrėmimą — daugiau jam su bičiuliu nebeteko pasimatyti. Tačiau jų bičiulystė nenutrūko, ji ir dabar gyva jų kūriniuose, laiškuose ir artimųjų prisiminimuose.

Vilniuje Čiurlionis pasinėrė į visuomeninį darbą, rengė parodas, vadovavo chorui, rašinėjo į spaudą, įsteigė prie Dailės draugijos muzikos skyrių, rūpinosi ir skelbė lietuvių kompozitorių konkursą, harmonizavo ir rengė spaudai liaudies dainas, puošdamas jas grafiškomis vinjetėmis, propagavo liaudies meną ir parašė traktatą apie liaudies muziką. Gyvenimas buvo neramus ir be galo įtemptas, bet prasmingas ir nepaprastai kūrybingas.

APIE SAVO PAVEIKSLUS

Konstantinas nemėgo aiškinti savo paveikslų. Profesorius Zigmas Žemaitis kartą man pasakojo, kad, būdamas dar studentas, aplankė Vilniuje Dailės draugijos parodą, kur jį labai sudomino Čiurlionio paveikslai — jų originalumas ir fantastiškumas. Sužinojęs, kad parodoje yra pats autorius, paprašęs dailininko Žmuidzinavičiaus su juo supažindinti. Esą, norėjęs gauti paaiškinimų iš paties Čiurlionio. Tačiau, pasakęs autoriui, kad paveikslai įdomūs, bet jis jų nesuprantąs ir prašąs paaiškinti, gavo tokį atsakymą: „Dailininko pareiga išreikšti paveiksle tai, ką *jis nori*, o žiūrovo pareiga jį suprasti." Tuo viskas ir baigėsi.

Apie brolio nenorą aiškinti pasakoja savo atsiminimuose jo žmona S. Čiurlionienė, padėjusi jam rengti Vilniuje ir Kaune parodas. Pasakodama apie Vilniaus parodos lankytojus ir brolio aiškinimus, ji pamini: „Publika reikalavo paveikslus aiškinti. Tai stumdavo Konstantiną iš pusiausvyros. „Kodėl žmonės nežiūri. Kodėl neįtempia savo dvasios — juk kiekvienas kitaip prieina, kitaip priima meno kūrinį. Kodėl tu manęs neklausi: „Ką tai reiškia?" Ir tas toks santūrus, lygus ir švelnus žmogus vos susivaldydavo nuo šiurkštaus žodžio. Atsimenu kaip šiandien, buvo mano budėjimas parodoje, įėjo „didžiausia dama" Vileišienė Petrienė (mano laikais, 1915 m., ją vadinome Vilniaus gubernatorium — *J. Č.*). Dailininką pasveikino: „Kaip gerai, kad tamsta esi, prašau man aiškinti." Jau pamačiau Konstantino veide ironijos blykstelėjimą. „Raigrodas". — „Kas tai yra?" — „Tai tokia vieta netoli Druskininkų." — „Bet čia parodyta aukšta žemės ūkio kultūra, kokios Lietuvoje nėra. O čia (žvilgterėjo į katalogą) — „Malda". — Kokia malda?" — „Tėve mūsų". Aha. Dabar dailininkas parodė ranka į keistas gauruotas būtybes, grojančias arfomis: „Čia „Sveika Marija", — ir pasisukęs nuėjo į šalį — išėjo iš parodos. Tiesa, tai buvo labai nemandagu, bet lankytojos absoliutiškas svetimumas meno pasauliui ir arogantiška laikysena iššaukė tokią reakciją. Tas visiems visados labai delikatus žmogus, jei jį kas principiniuose dalykuose skaudžiai palietė, reaguodavo šiurkščiai. Tik su savo šeima, su kukliais žmonėmis atrasdavo švelnius paaiškinimo žodžius."* — Taip rašė žmona. O mūsų šeimoje, Druskininkuose, brolis „neaiškindavo" paveikslų, bet apie juos kalbėdavo. Atsimenu, kai jis kartais pašaukdavo į savo dirbtuvėlę vieną kitą iš brolių ar seserų, kartais ir tėvus ir, kadangi niekas nedrįso kalbėti ar klausti, jis pats pradėdavo pasakoti, kažkaip atskirais sakiniais, kartais be sąryšio. Nemėgdavo tačiau, kai jį kas prašydavo paaiškinti, bet mielai klausydavo, ką vaikai plepa.

Kartais Konstantinas atsinešdavo iš savo dirbtuvėlės kokį naujai nutapytą paveikslą, prisegtą smeigtukais prie kartono, pastatydavo ant kėdės, atrėmęs į atlošą, ir, atsisėdęs priešais, užsirūkęs papirosą, ilgai žiūrėdavo į jį, o paskui, atsisukęs į kitus, paklausdavo kurį nors: „Kaip tau patinka?" Jei atsakymas būdavo nedrąsus, santūrus — jis imdavo pats kalbėti. Bet būdavo ir taip, kad jis padrąsindavo kitus ką nors pasakyti ir atidžiai klausydavo. Šiuo metu man atrodo, kad broliui vis dėlto buvo svarbu, kaip kas jo paveikslus priima, kokį įspūdį jie daro ir kaip juos supranta. Tačiau nemėgo pasipūtėlių, kuriems iškart viskas būdavo aišku. Gal jis norėjo pajusti kito žmogaus tą švelnų sielos virpėjimą, nekasdienę dvasinę būklę, kuria jis pats gyveno. O pagaliau ne man spręsti, ko jis norėjo. Geriau pakartosiu, ką mums brolis pasakojo, parvažiavęs iš Vilniaus, kur rengė antrąją Dailės draugijos parodą.

Brolis pasakojo, kad vaikščiojo po parodą ir stebėjo žmones. Jam buvo įdomu, kaip priima jo paveikslus. Niekieno nežinomas, nepastebimas, nuošaliai laikydamasis, jis klausėsi žiūrovų pastabų. Daug įvairiausių nuomonių: vieni ilgiau sustodavo ties vienu kitu paveikslu, kiti praeidavo

---

* *MKČ.* Apie muziką ir dailę. 323 p.

pro šalį, pečiais patraukdami. Vienas kunigas, pasijutęs tarsi asmeniškai įžeistas, net sušuko: „Tas Čiurlionis — tai jau per daug!" — ir baisiai pasipūtęs nuėjo į kitą salę. Kažkas bandė aiškinti garsiai kitiems, kad, esą, visi paveikslai — tai ateities vizijos, kad jie pranašiški ir t. t. Salei aptuštėjus, į ją įėjo kažkoks žmogus. Tai buvo paprastas, niekuo nuo kitų nesiskiriąs lankytojas, apsirengęs kaip ir kiti, tik šviesiom, skaidriom akim. Jis, matyt, jau viską apžiūrėjęs, įėjo greitai ir godžiai įsmeigė žvilgsnį į iškabintus paveikslus. Lankytojas sustojo ties vienu paveikslu, ir jo veidas nušvito. Neilgai stovėjęs ties šituo paveikslu, jis tuojau beveik pribėgo prie kito. Čia jo veidas visiškai pasikeitė. Kažką pats sau murmėdamas, priėjęs visiškai arti, pirštais palietęs paveikslo kampą, tuoj pat atsitraukė nuo jo ir bandė žiūrėti iš tolo. Jo veide atsispindėjo tiek įvairiausių jausmų — ir džiaugsmas, ir nustebimas, ir trumpalaikiai liūdesio šešėliai. Ilgai stovėjo prieš kažkurį paveikslą ir pradėjo nepaprastai jaudintis. Jis nieko aplink save nematė, nieko negirdėjo, tik kaip alkanas beveik bėgo tekinas per salę, sustodamas tai prie vieno paveikslo, tai prie kito, tai grįždamas vėl atgal. Pagaliau jis pradėjo dairytis, lyg ieškodamas, su kuo savo džiaugsmu galėtų pasidalinti. Baisiai buvo reikalingas žmogus, vis vien kas, kad tik jis galėtų kalbėti, baisiai daug pasakyti. Bet salėje buvo jau tuščia. Kampe stovėjo Konstantinas ir su dideliu susidomėjimu žiūrėjo į tą žmogų. Ir jam atrodė, kad tai jis pats taip baisiai nori su kuo nors kalbėti, kalbėti su žmogumi, būti suprastas, pasakyti viską, kas dar nepasakyta, kas dar nesurado formos. Ir tuo laiku tas žmogelis, pamatęs brolį nuošaliai stovintį, sušuko: „Eikš tamsta čionai, pažiūrėk." Ir čia pat pradėjo vedžioti nuo vieno paveikslo prie kito, šūkaudamas: „Žiūrėkit, žiūrėkit! Ar matote?" Ir jam, tur būt, atrodė, kad jis labai daug pasako, nes, prie kiekvieno paveikslo sustodamas, vis klausė: „Ar matot? Ar ne tiesa? Pažiūrėkit." O paskui, staiga atsisukęs į dailininką, sušuko: „Aš čia nieko nesuprantu, bet man baisiai patinka!" — „Tai buvo įdomiausias iš visų žiūrovų parodoje ir geriausias mano kritikas,— pasakė brolis.— Aš išėjau iš parodos į gatvę ir nustebęs vaikščiojau. Pasidarė kažko neramu. Argi mano paveikslai duoda tokio didelio džiaugsmo?" — užbaigė Kastukas.

„Dar vieną kartą susitikau su savo geruoju ir tikruoju kritiku,— kalbėjo brolis.— Tai buvo Ribiniškiuose, kur gyvenau tam tikrą laiką dailininkų namuose. Ten rytais ateidavo dvylikos ar trylikos metų mergaitė

tvarkyti mano kambario. Pastebėjau, kad ji vogčiomis žiūri į vieną mano paveikslėlį, kuris man pačiam patiko. Tai buvo saulėlydis. Dangus giedras, tik pakraščiais kilo milžiniški fantastiški debesų rūmai. Kai aš nekreipdavau į mergaitę dėmesio — ji aiškiai sustodavo ir ilgai žiūrėdavo į šį paveikslą. Po kelių dienų veltui laukiau jos ateinant. Kambarį ėmė tvarkyti kita mergaitė, o aš vieną rytą, apžvelgęs savo paveikslus, pasigedau to paveikslėlio, kuris patiko mergaitei. Pirmas jausmas, kurį patyriau, buvo džiaugsmas, kuriame paskendo visokie moralės principai, doros dėsniai ir t. t."

O aš atsimenu, kaip 1908 metais rudenį pas mus atėjo dvi ponios varšuvietės. Jos norėjo susipažinti su Konstantinu, apie kurį buvo girdėjusios Varšuvoje. Pirmame namelyje tuo metu Konstantinas su Zose sėdėjo prie stalo ir ramiausiai klijavo fotonuotraukas į albumą. Zosė buvo tautiškais rūbais apsivilkusi. Atėjusios ponios, pamačiusios Zosę visame jos grožyje, apstulbo ir, tur būt, pamiršo apie paveikslus: „Ar tai tamstos sesutė?" — paklausė viena, meiliai šypsodamos. O Kastukas atsakė trumpai ir šaltai: „Ne" (bet jų nesupažindino). Po to, joms prašant, jis parodė keletą paveikslų. Tačiau jos vis negalėjo nurimti ir žvilgčiojo į Zosę. Brolis šypsojosi patenkintas, o kai jos išėjo, pasakė Zosei: „Tai tu šį kartą mane išgelbėjai nuo aiškinimo. O skonį jos vis dėlto turi",— pridūrė jis ir meiliai apkabino Zosę.

TRYS VALDOVAI

ŠVENTASIS KUNIGAS

Neatsimenu, kada atvažiavo į Druskininkus jaunas kunigas Zverko, kuris, atrodo, perėmė klebonavimą iš kan. Dževinskio. Jis buvo jaunas, gal trisdešimt ar trisdešimt dvejų metų. Man atrodė — aukšto ūgio, tamsiais plaukais, mėlynom akim, gražios ir malonios išvaizdos vyras. Veide kažkas buvo asketiška: išsikišę žandikauliai, balsva veido spalva, įdubę įtartinai rausvi skruostai. Jis buvo labai geras savo parapijiečiams, o ypač varguoliams; buvo jų globėjas ir geradarys. Jis imdavo pinigus už mišias, krikštus ir šliūbus iš turtingųjų ir atiduodavo vargšams. Kai jį vargšai kviesdavo pas ligonį, tai jis paprastai iš anksto žinodavo, kad ten reikalinga ne tiek dangiška pagalba, kiek žemiška. Dažnai su šypsena sakydavo: „Kai aš apsilankau pas ligonį, tai jis, užuot į dangų pakilęs, pasilieka žemėje. Tokia mano laimė",— pridurdavo. Žmonės jį šventuoju laikydavo, labai mylėdavo ir tardavosi su juo varguose. Mano tėvui jis padidino algą — vietoj 10 rublių mėnesiui paskyrė 15 ir buvo visą laiką labai draugiškas. Jis mėgdavo užeiti pas mus, o ateidamas visada atsinešdavo saldainių ir riešutų kišenėje. Atsimenu, kaip jis mūsų jaunesniuosius vaikus mokydavo katekizmo, o Valė prie jo barstydavo gėles Devintinių procesijoje. Aš jai labai pavydėdavau — kokia ji buvo graži su balta suknele ir rausvu kaspinėliu perrištais ilgais tamsiais plaukais. O aš dar buvau maža, nes, atsimenu, kunigas Zverko, pas mus atėjęs, visada paimdavo mane ant rankų ir pakeldavo aukštyn.

Kūčias jis kartais praleisdavo su mumis arba mūsų visą šeimą kviesdavo pas save.

Jis nuoširdžiai remdavo tėvo bažnytinį chorą ir dažnai dalyvaudavo repeticijose, skatindamas choristus neapsileisti. Kunigas Zverko visada ateidavo pas mus su savo broliuku Kaziuku. Tas Kaziukas buvo taip pat

malonus vaikas, gal dešimties metų, toks švarutis, baltutis, susikaupusiu veideliu, mandagus, tylus. Tai buvo mūsų Jonuko draugas ir bendražygis ilgose kelionėse po apylinkes, prie Nemuno, po mišką; jie kartais pasiimdavo ir mane.

Tačiau viena nelaimė lydėjo kun. Zverko. Jam Druskininkuose esant ir prieš jo norą, prisiveisė nežmoniškai davatkų. Savo patrauklia išvaizda, savo gerumu, švelnumu jis pavergė Druskininkų senmergių ir nesenmergių širdis ir nebegalėjo, vargšas, jų atsiginti. Kunigas nuoširdžiai kankinosi dėl to ir visokiais būdais stengėsi jų nusikratyti. O jos —„šventas, ir gana". Norėdamos „šventajam" prilygti, ėmė kas dieną „komunikuotis" ir, svarbiausia, beveik kas dieną išpažinties eiti. O jis neiškęsdavo, imdavo ir švelniai tyliai pavarydavo priklupusią prie klausyklos davatką. Bet atsikratyti būdavo ne taip lengva. Tėvui jis ne kartą yra sakęs: „Kai sutinki davatką, tai saugokis, kad liežuvio neužmintum; jų liežuvis — ne trumpas, žemę siekia."

O tos davatkos apguldavo kleboniją, visokiais ryšuliukais nešinos, prisėlindavo prie vartelių, kantriai laukdamos „šventojo", kad bent iš tolo galėtų jį pamatyti arba einančiam senajam jo tarnui įbrukti ryšuliuką su lauktuvėmis. Kunigas pykdavo už tas dovanas, skanėstus, bet pagaliau, suradęs kur juos panaudoti, numojo ranka ir priimdavo.

Pats Zverko gyveno asketiškai, maitinosi kuo paprasčiausiai, dažnai pasninkaudavo, labai daug melsdavosi, skaitydavo šventus raštus ir lankydavo ligonius. Gal šitoks jo gyvenimo būdas nulėmė ir jo likimą — išsikėlęs iš Druskininkų į kažkokią baltarusių parapiją, jis po pusantrų metų mirė džiova.

Zverko, atrodo, buvo sulenkėjęs baltarusis, bet jokie tautiniai klausimai jo nejaudino. Su Konstantinu, atsimenu, ilgai diskutuodavo ir, aišku, nesutardavo. Jis buvo tvirtai tikįs ir visas katalikiškąsias dogmas priimdavo be jokių abejonių ir kritikos. Todėl Kastukas jį vadindavo fanatiku, su kuriuo „neverta diskutuoti". Blogiausia, kad kunigas bandydavo Kastuką „atversti", remdamasis žinomomis primityviausiomis priemonėmis — stebuklais ir šiaip gana naiviais argumentais.

Atsimenu vienas kūčias pas kunigą Zverko (rodos, tai buvo vienintelės, kurias praleidome ne namie), kurių pabaigoje kilo ilgas ginčas tarp kunigo ir Kastuko. Turinio nesupratau, tik žinau, kad buvo kažkaip nejauku: tėvai tylėjo, ir mes visi taip pat, o Kastukas truputį suirzusiu tonu

kažką labai ilgai kalbėjo. Kai grįžome namo, Kastukas nepatenkintas pasakė: „Gaila mūsų gražiųjų kūčių vakaro. Ir kodėl gi mes jas paaukojom, ir kam? Taip nuobodu buvo." Atsisėdęs prie pianino, jis ilgai kažką skambino, o paskui atsigręžęs mamai tarė: „Nepykit, mamyte, gal aš ir negeras, kad taip sakau, bet mūsų gerasis kunigėlis baisiai nuobodus."

Kai kitais metais gavome vėl pakvietimą kūčioms — Kastukas griežtai atsisakė jose dalyvauti. Juo labiau, kad atsivežė žiemos atostogoms linksmąjį Geneką Moravskį, tai diskusijos religinėmis temomis perspektyvos jo neviliojo. Tėvas nusprendė iš mandagumo pakviesti kunigą. Jis ir atėjo, bet buvo neilgai, mažai kalbėjo ir valgė ir skubėjo, esą, aplankyti kažkokį ligonį. Kai jis išėjo, atrodo, visi lengviau atsiduso, ir prasidėjo tikrosios kūčios.

Vis dėlto kunigas Zverko buvo savotiška moralinė jėga. Jam Druskininkuose esant, kažkaip lyg ir ramiau buvo — nei girtavimo, nei šiaip kokių triukšmų nebuvo girdėti. Jį mylėjo ne tik davatkos ir vargšai, bet ir Druskininkų lenkai bei lenkomanai. Tik aplinkiniai lietuviški kaimai negalėjo su juo susikalbėti, nes jis lietuviškai nemokėjo. O šiaip atrodo, kad tai buvo „kunigas iš pašaukimo".

Ir štai Druskininkus staiga sukrėtė graudinga žinia: šventąjį kunigėlį iškelia iš Druskininkų! Kaip žaibas pralėkė šita žinia per miestelį ir, žinoma, pirmiausia pataikė į davatkų širdis. Kilo baisus sąmyšis. Moterėlės pasklido po Druskininkus, rinkdamos parašus ir agituodamos, protestuodamos prieš žiaurųjį, niekuo nepagrįstą vyresniosios dvasiškijos įsakymą. Surašė labai ilgą raštą, išmaudė jį ašarose, priagitavo šimtą parašų ir išsiuntė, kur reikia. Bet atsakymo jokio negavo, tad kunigėlis paskirtu laiku turėjo palikti Druskininkus ir keliauti į naują parapiją.

Gerai atsimenu kunigo Zverko išvažiavimą. Išėjome su mama jo išlydėti. Buvo popietis. Priešais kleboniją susirinko minia davatkų. Apsiverkusios, dūsaudamos apgulė vartelius ir užtvindė visą gatvės galą. Laukdamos pasakojo viena kitai apie kunigėlio mielaširdingus žygius ir garsiai šnypštė nosis. Aš stovėjau šalia mamos, buvo nuobodu klausyti tų verkšlenimų, tad ėmiau skainioti prie vartelių augančius baltus dobilėlius. Netrukus privažiavo prašmatnioji Leizerio „lando" — karieta ir sustojo ties varteliais. Tada prasidėjo kažkoks graudulingas kūkčiojimas ir aimana. Man pasidarė baisu. Paklausiau mamos, kodėl jos taip „bliauna", o motina susirūpinusi atsakė: „Gaila gero kunigo, kad ir keistuolio. Nežinia, kas

į jo vietą atvažiuos. Tėvui taip pat buvo nebloga, algą padidino ir toks malonus, visada tylus, mandagus, nieko per daug nereikalaudavo." Ir mama nusišluostė ašarą.

Netrukus varteliai atsidarė, ir išėjo kunigas Zverko, mano tėvo lydimas. Jis buvo pablyškęs, apsirengęs kelionei juodu dideliu apsiaustu su trumpa pelerina. Vienoje rankoje laikė lagaminą, kitoje — lietsargį. Tačiau nelengva jam buvo pakliūti į vežimą. Lyg širšės, pakilusios iš lizdo, apspito jį moterys ir užkirto kelią. Pasigirdo aikčiojimas ir pro verksmą išsiveržę šūkiai: „Mūsų tėvelis mus apleidžia!" Sulaužė „tėveliui" skėti, sudraskė sutaną, o jis, vis dar šypsodamasis, atkakliai skynė sau kelią į karietą, nors sumišęs ir paraudęs. Žvalgydamasis pamatė mūsų motiną. Ištiesė jai ranką ir pasakė: „Na, dar kartą atsisveikinu su jumis. Turite gabų sūnų. Turėsite iš jo džiaugsmo. Tai niekis, kad savais keliais eina. Matysime." Šiuos žodžius motina vėliau dažnai kartodavo, todėl juos ir atsimenu. Nujaučiu, kad buvo kalbama apie vyriausiąjį brolį.

Arkliai sujudo, vežimas pasuko į artimiausią gatvę. Vežėjas, kad ir švelniai, bet ryžtingai sudrožė botagu vienai kitai susijaudinusiai davatkai ir vargais negalais išspruko iš apsupimo.

ŽEMAITIŠKA MEŠKA

Vos tik posūkyje karieta išnyko iš akių, mūsų dėmesį atkreipė kažkokia ilga vežimų virtinė, lėtai atslenkanti klebonijos gatve. Tai buvo paprasti kaimiški vežimai, prikrauti visokiausios mantos. Pirmame vežime ant maišų sėdėjo žilomis garbanomis kunigas, šalia jo — jauna apkūni trisdešimt—trisdešimt penkerių metų dailios išvaizdos moteriškė. Vežimų vora (o jų buvo labai daug) baigėsi tragiškai: ant paskutiniojo vežimo riogsojo juodai nudažytas karstas su baltais galionais ir kryžiumi. „Laidotuvės",— sušnypštė davatkos, o mama, patraukus mane už rankos, pasakė: „Tai naujas kunigas, eime, nesimaišykim — tesikrausto!"— O paskui, pasižiūrėjusi į vežimus, pridūrė: „Na, ir turtuolis, kur jis sukraus tą visą mantą?"

Atkeliavo kunigas Vangelis — žemaitis.

Kunigas Vangelis buvo augalotas, petingas, tvirto sudėjimo, apie penkiasdešimt penkerių metų amžiaus žemaitis. Jo veidas jokių ypatingų

žymių neturėjo; viršugalvio plikė buvo apsupta per anksti pražilusiomis garbanomis, žvilgsnis tiesus, šypsena kiek šelmiška, o juokas pašaipus. Tai buvo sveikas, linksmas sangvinikas, mokąs įvertinti visas žemiškąsias gėrybes ir tinkamai jomis naudotis. Su religija jis maža ką bendro tetu-rėjo ir visai to neslėpė. Už tai ir buvo mėtomas iš parapijos į parapiją. Jis buvo vienas tų kunigų, kurie ne iš pašaukimo, bet iš prievartos tapo kunigu ir, anksti nusivylęs visais seminarijoje įsigytais mokslais, ėmė gyventi taip, kaip jo prigimčiai labiausiai tiko. Pirmiausia pabudo jame žemaičio valstiečio gyslelė ūkininkauti. Sėti, piauti, džiaugtis derliumi, veisti gyvulius, daryti ir gerti naminį alutį, prie jo su kaimynais linksmą dainą užtraukti — tai gyvenimas! O visos bažnytinės apeigos — tai komedijos, sakydavo jis tėvui, bet jei „durnia už tat mok, tai tegu mok — aš priimsiu." Toks tatai cinikas buvo kunigas Vangelis.

Turėjo jis „seserietę" šeimininkę, dar jauną, malonaus veido, meilia šypsena, ramią, patenkintą. Jai taip pat mažai terūpėjo, kas už kleboni-jos ribų dedasi. Prižiūrėti ūkį, skanius pietus pagaminti ir popiečio su „dėde" vynelio patraukti — tai ir visas rūpestis.

— Kol aš gyvas,— sakydavo Vangelis,— mano Anė (toks buvo jos vardas) neištekės, o kai mirsiu, tai lai nors pasikaria ir kojomis kabaruo-ja — mon vis teik pat. Biesas žino, kas ten po smerčiai bus. O tokios, kaip mano Anusė, tikrai nebrasiu.

Žmonės visaip reaguodavo į tokias atviras Vangelio kalbas: vieni, ir tai mažuma, patenkinti juokdavosi, nes toks kunigo atvirumas leisdavo ir jiems patiems tikėtis slaptųjų nuodėmių atleidimo, kiti gi — jų tarpe davatkos — nežmoniškai piktinosi ir stojo piestu prieš seną žemaitį, juo labiau kad jis kalbėdavosi su savo Ane žemaitiškai, labai mėgdavo susi-tikti ir pasikalbėti su aplinkinių kaimų lietuviais valstiečiais ir visiškai nekreipė dėmesio į visas šnekas — „pliurpalus".

Svarbiausi, anot kunigo Vangelio, žmonijos priešai buvo „ponai" (čia jis turėjo galvoje lenkų ponus ir lenkintojus) ir davatkos, kurios tingi-niaudavo ir artimo šlovę plėšdavo. Šioms dviem visuomenės grupėms jis paskelbė karą, nepaisydamas priemonių ir dažniausiai pats dėl to nuken-tėdamas. Visur, kur jį likimas nublokšdavo, jis svaidė į jas perkūnus iš sakyklos ir šiaip kiekviena proga. Todėl ir reikėjo jam nuolatos ke-liauti, įvairių, gausiais parašais patvirtintų skundų lydimam, iš parapijos į parapiją, iš filijos į filiją kaip Skrajojančiam olandui, niekur ilgiau

metų nepabuvus. Ir kaip Skrajojąs olandas svajojo apie išperkančią, pa-siaukojamą moters meilę, taip kunigas Vangelis svajojo apie vietą su ke-letu ha žemės, su susipratusiais lietuviais ar žemaičiais parapijiečiais, ku-riems jis galėtų gimtąja kalba pamokslą sakyti. Ne pamokslą, bet šiaip, kad ir iš sakyklos, buitiniais reikalais pasikalbėti, jiems ūkiškų patarimų duoti, kuriuose jis daugiau nusimanė, negu dogmatikoje, be to, paraginti juos ūkiškąjį laikraštį pasiskaityti ir t. t. O čia jį varinėja po sulenkėju-sias filijas, nė kiek nepaisydami jo žemaitiškos prigimties bei ūkiškų po-linkių. Iš sielvarto kunigas Vangelis užsisakė pas gerą meistrą ąžuolinį karstą* — dėl visa pikta. Mat, gaspadoriškas jo būdas vertė jį viskuo pa-sirūpinti. Ta proga, atvykęs į Druskininkus, jau per pirmą pamokslą su-sigraudinęs pareiškė:

— Mieli broliai, neilgas jau mano amželis. Jaučiu, kad teks man savo nuvargusią galvelę čia padėti, senus savo kaulelius jūsų žemelėje pakas-ti. Tad atsivežiau jau ir karstą, kad neturėtumėte su manim jokio rūpes-tėlio ir t. t.

Čia kunigas Vangelis išsitraukė iš po kamžos nosinę ir, garsiai nusi-šnypštęs nosį, ėmė šluostyti smarkiai pasruvusias ašaras. Toks netikėtas jausmo išsiveržimas paveikė pamaldžią bažnyčios dalį, ypač davatkas. Bažnyčioje pasigirdo rauda, kūkčiojimai ir atodūsiai, kurių išsigandęs ir tokio didelio efekto nelaukęs, Vangelis pabėgo iš sakyklos į zakristiją, pasistiprinimui išgėrė gerą mauką vyno ir išėjo pamaldų laikyti. Toks buvo kunigas Vangelis.

Bet tai tik pradžia. Netrukus išryškėjo ir kiti jo būdo bruožai. Kunigas Vangelis nebuvo visuomenės veikėjas ir į politinę veiklą nesikišdavo, tačiau jam buvo aišku, kad visa Lietuva priklauso lietuviams ir kad ją yra užgrobusi caro valdžia ir ponai — išnaudotojai. Todėl jų nekęsdavo visa širdimi ir atvirai apie tai kalbėdavo. Bet jis buvo perdaug tingus, kad darytų kokias nors pastangas apšviesti žmones, kelti jų tautinį ir politinį susipratimą. Visa tai jam nerūpėjo. Pasiskaitęs laikraštį, paurzgęs kiek ir paleidęs keletą necenzūriškų žodžių, eidavo pažiūrėti, ar karvę parginė iš ganyklos, ar žąsys palesintos. Sužinojęs, kad Druskininkų vargoninin-kas tikras lietuvis, Vangelis iš karto pajuto mano tėvui simpatiją, ir tarp

---

* Anusė pasakojo, kad jos dėdė šį karstą buvo jau per septynias parapijas „per-tempęs".

jų užsimezgė bičiulystė. O tai buvo kaip sykis tėvo atlietuvėjimo laikotarpis, tad ši bičiulystė dar labiau stiprino tėvo patriotinius jausmus.

Turėjo kunigas Vangelis ir visai tamsių, juodų defektų, kurių negalėjo atleisti ne tik bažnyčios nuostatai bei davatkos, bet jais piktinosi ir šiaip padorūs Druskininkų piliečiai. Taigi jis mėgo smarkiai išgerti ir gerai per naktį paulioti. Bet kas baisiausia, kad, naktelę prauliojęs, jis ramiausiai paryčiu eidavo mišių laikyti... dar baisiau, liepdavo „klapčiukui" vietoj vyno keletą gurkšnelių šnapso į „kieliką" įpilti — pagirioms. Tokius dalykus, žinoma, davatkos iš „klapčiukų" už baronką išknisdavo, ypač kai keršydamos rinko medžiagą skundui prieš kunigą girtuoklį. Antras defektas — tai jo storžieviškumas. Jis per pamokslą imdavo tokiais nedailiais žodžiais į ponus svaidyti, kad bematant aristokratės užsikimšdavo ausis ir išbėgdavo iš bažnyčios. Bet baisiausias triukšmas kilo, kai Vangelis, mišių laiku pastebėjęs, kad daugelis davatkų kasdien ateina prie komunijos, nutarė pavaryti jas iš bažnyčios. Apdalinęs kai kuriuos žmones, jis atsisuko į davatkų būrį ir sugriaudė:

— O jūs, tinginės, ar neisit darbo dirbti! — ir nusisukęs nuėjo prie altoriaus.

Visa nelaimė, kad tarp davatkų buvo viena sena aristokratė. Netrukus pasigirdo bažnyčioje nežmoniškas spiegimas, kažkas virto žemėn, kažkas spardėsi kojomis. Kilo nepaprasta panika: vieni rėkė „spazmai", kiti — „konvulsijos", „daktaro", o dar kiti „vandens". O viena kaimo moterėlė tarė:

— Lygiai tep kap mano anūkuciui Pranukui užeina, tai aš kap rykšte užduodu per pliką užpakalį — tuoj atsigauna — reikia, mat, kraują išjudzyc.

Bet, žinoma, ši priemonė nebuvo šiuo atveju pritaikyta. Atsigavusią pamaldžią poniutę nuvedė namo, o kitos, grūmodamos klebonijos pusėn, prisiekdamos kerštą, išsiskirstė. Nuo tada ir pradėjo virš kunigo Vangelio dailios, baltom garbanom apsuptos plikės rinktis juodi debesys.

Kai Kastukas parvažiuodavo iš Varšuvos, tai jis juokais nesitverdavo, klausydamas pasakojimų apie kunigo Vangelio išdaigas. Atsimenu, kai kuriuos jo posakius jis užsirašydavo ir vis prašydavo daugiau apie jį papasakoti. Jis mėgdavo nueit pas senį pasišnekučiuoti ir buvo padaręs anglim jo portreto eskizą. Senis užsispyrė, kad Kastukas ir jo Anusėlės portretą nupieštų. Ir Kastukas pagaliau sutartą dieną nuvyko į seansą, tačiau grįžo linksmai nusiteikęs ir mums parodė gražų peizažėlį — Nemuno skardis su įtekančiu į jį Melničėlės upeliuku. „O kur Anusėlė?" — paklausėm. Bet brolis pasakė, kad jis natiurmortų nemėgstąs piešti. Kai mūsų prašomas paaiškino, kas yra natiurmortas, mes taip pat sužinojome, kaip Anusė buvo pasipuošusi portretui. „Anė sėdėjo fotelyje,— pasakojo Kastukas,— rožine šilkine suknia apsivilkusi, ant kaklo keturias eiles įvairiaspalvių karolių pasikabinusi. Į plaukus buvo įsegtas visas rožių darželis, o ausyse — du dideli braškių pavidalo auskarai. Ant pirštų buvo užmauta aukso žiedai su įvairių spalvų brangakmeniais. Vienoje rankoje Anė laikė rūtų šakelę — kitoje maldaknygę. Šalia jos ant apskrito stalo stovėjo didelė bijūnų puokštė ir „Madeiros" butelis su dviem pripiltais stikleliais, o viso šio „peizažo" foną sudarė sienoje kabantis didelis juodas krucifiksas." Galima įsivaizduoti, kaip brolį pralinksmino šis puikus vaizdas. Tik mums buvo neaišku, kodėl į natiurmortą pateko gyvas žmogus. Bet Kastukas paaiškino, kad Anė buvo panaši į kalakuto iškamšą, o ne į gyvą žmogų, todėl ir nenorėjęs jos piešti.

Atėjo niūrus ruduo. Druskininkai pamažėl ištuštėjo. Eidamas gatve, tai šen, tai ten girdėjai užkalamų langinių bildesį. Prie ežero, vienos vilos kieme, styrojo pajuodęs medžio kamienas su tuščiu gandro lizdu. Gatvėse retai tesutikdavai praeivį,— nepaliaujamos liūtys versdavo gyventojus namų laikytis. O sutikęs praeivį, tuojau pat atspėdavai, kur ir ko jis tokiu pramirkusiu oru iš namų išeina. Štai šitas išdidžiai įžengia į paštą. Tai kaimietis. Jo sūnus ir duktė Amerikoje ir kas mėnesį atsiunčia jam po keletą dolerių. O štai Druskininkų „bamcierius" (taip dzūkai vadino stačiatikių cerkvės varpininką Motiejų). Jis dairydamasis vogčiom įsmunka į monopolį ir netrukus išeina iš ten išraudęs it nokstantis pomidoras. Štai iš batų krautuvėlės išskuba supykusi moterėlė ir šaukia: „Kad jų kvarabą, kad jų, už vaiko čeverykucius pusantro rubliaus lupa." Tolokai moterėlei paėjus, paskui ją vejasi Chanelkė, krautuvės savininkė, su pora vaikiškų batukų rankoje: „Nu, nebūk kvaila! Tu nori gyvent ir aš noriu gyvent, tai imk už rublį 40 kap." Bet sena dzūkė sušukus: „pabuciuok man",— pasuka į kitą gatvę. Kunigas Vangelis, apsigaubęs apsiaustu, varosi klebonijos link savo karvę iš totorių apleistų ganyklų, kur jo karvė dar gnaibė atolo likučius*.

* Vasaros metu į Druskininkus atvažiuodavo Kazanės stepių totoriai kumiso gaminti. Tam tikslui jie nuomodavo iš ūkininkų savo kumelėms ganyklas.

Jis nepatenkintas, nes Druskininkuose neturi kur pritaikyti savo ūkiškųjų gabumų. Prie klebonijos yra tik sodas ir nedidelis daržas, kurį kerta pro šalį tekanti Ratnyčėlė. Tad labai užsimoti nėra kaip. Už atlygnimą vos karvę galima paganyti, žiemai žąsų ir kiaulę nusipenėti. Tai ir viskas. Nei arklio, nei vežimo nėra kaip ir kur laikyti, nei galvijų daugiau priveisti. Liūdna ir nuobodu senam gaspadoriui. Dažnai gali matyti, gyventojų pasipiktinimui, kaip kunigas vienplaukis, su sutana ir rykšte rankoje varosi savo karvutę, kažką po nosimi murmėdamas. Iš nuobodumo visko prasimanoma.

— Reikia pasilinksmint, — sako pagaliau senis Anusėlei. — Štai va, prieš Vėlines atlaikysiu egzekvijas už tėvelių dūšias, ir pasilinksminsime. Žąsys riebios, nupenėtos, pyragus moki kept. Pakviesk vargonininką su visa šeima — daugiau nieko nereik.

Toks buvo įsakymas Anusei.

Puikiai atsimenu šias Vėlines ir Vangelio tėvelių paminėjimą. Net motutė buvo pasipiktinusi, nors šiaip ji atlaidi ir linksmintis niekam nekliudė. Po gedulingų pamaldų nuėjome į kleboniją pietų. Pietūs buvo tikrai labai ištaigingi ir skanūs, o mums, vaikams, nesigailėta saldainių, pyragaičių ir kitokių gardumynų. Vangelis su tėvais ir Anuse kalbėjo lietuviškai, todėl aš beveik nieko nesupratau. Tik buvo aišku, kad barometras kyla. Pagaliau egzekvijos virto linksma, triukšminga puota, nes Vangelis įsilinksminęs pradėjo baisiu, bliaunančiu balsu giedoti ir dainuoti, maišydamas „žemaičių karunkas" pakaitomis su „Ėjo Marė į Žagarę, kad parnešty dūdą vario" arba susigraudinęs traukė sentimentaliai „Juze, Juzeli, kame vendravoji". (Vėliau tėvas šias daineles mums pakartojo.) Puota baigėsi tuo, kad Vangelis, atsinešęs iš miegamojo grojantį užsukamą veidrodį su vieninteliu repertuaro numeriu „Kamarinskaja", užsuko jį ir, pakėlęs sutaną, ėmė šokti kazoką, bet taip mikliai, su prisėdimais ir šūksniais, kad mes apstulbome. Atsimenu, tuojau po to numerio mama atsikėlė ir pasakė:

— Na, kunigėli, pasilinksminom, o dabar eitumėt prigult, o mes namo, jau vėlu. — Ir mes išėjome namo, palikę tėvą su kunigu besikalbantį.

Motina labai kritiškai atsiliepė apie tą puotą ir pabrėžė, kad tokią dieną netinka taip triukšmauti ir dar kazoką šokti. O aš tai su mama ne visai sutikau, nes man buvo labai linksma; ypač mane sužavėjo grojantis veidrodis. Ir iš viso kunigas Vangelis buvo mano didelis bičiulis. Pirmas iš

visų kunigų, kurio aš nebijojau, nors jis buvo didelis kaip meška ir kalbėjo storu, urzgiančiu balsu. Jis, pirmą kartą pas mus atsilankęs ir sužinojęs, kad aš jau moku šį bei tą paskambinti, nuolatos vis erzindavo, klausdamas, kada pas jį į vargonininkus eisiu. Jis liepdavo man kiekvieną penktadienį ateiti algos atsiimti: alga buvo natūra ir pinigais. Pinigais gaudavau sidabrinių 20 kapeikų, o natūra — saldainių, riešutų ir apelsinų. Už ką aš gaudavau šią algą — neaišku. Bet man tai ir nerūpėjo. Tik pirmą kartą buvo labai nedrąsu eiti. Atsimenu, vaikščiojau kitoje pusėje gatvės ir bijojau net pereiti į klebonijos pusę. Jau buvau pasiryžusi žygiuoti namo, bet varteliai atsidarė, ir iš jų išėjo kunigas Vangelis, kepurę užsimaukšlinęs, dairydamasis į visas puses. Jis tuojau mane pamatė ir ėmė šaukti, o aš taip kažko išsigandau, kad nutariau sprukti. Bet, pasirodo, senas kunigas buvo greitesnis už mane. Jis ėmė vytis ir jau bažnyčios aikštėje čiupo mane už peties ir sustabdė.

— Tai tu tokia ilgakojė, palauk, dabar tai gausi.

Aš dar labiau išsigandau, o jis, paėmęs mane ant rankų (jau aš ne tokia maža buvau) nusinešė į kleboniją. Tuoj atsirado Anusė su pyragaičiais ir saldainiais. Vangelis pripylė man „šventojo" vyno stiklelį, ir prasidėjo pasikalbėjimas. Jis man pripasakojo aibę visokių įdomių nuotykių ir pasakų. Paskui pamatęs, kad aš smalsiai spoksau į didelį valgomajame stovintį laikrodį, atidarė jį ir liepė man įlįsti į vidų. Vos tik aš įlindau, jis ėmė ir uždarė spintos dureles, o pats išėjo. Iš pradžių maniau, kad šis šposas greitai baigsis, bet Vangelis išėjo ir, tur būt, pamiršo mane. Aš pradėjau dusti iš baimės ir dėl oro trūkumo ir maniau, kad jau viskas baigta, tad ėmiau iš visų jėgų daužyti kumščiais duris ir šaukti. Po valandėlės atbėgo Anusė ir išleido mane, sušukusi:

— Tai nevidonas, galėjo vaiką užtroškinti! Palauk, pareisi tu man, o pats mat išėjo melstis, kiba už tavo dūšelę — varguolėle tu namo.

Ištraukus mane iš spintos, ji priglaudė, pabučiavo ir prašė, kad „močiai" nesakyčiau, „ba ji tą nelabąjį prakeiks už tokius „šposus". Tai tiek apie draugystę.

Atėjo šalta, tyli žiema. Druskininkai, per vasarą prisitriukšmavę, kurortininkų išvarginti, dabar ilsėjosi, miegojo saldų miegą. Liūdnai spoksojo užkaltais langais ištuštėję vasarnamiai. Jų kiemuose, mažose trobelėse susigūžę savininkai kėlė skerstuves, lošė kortomis ir liežuvavo. Daugelis jųjų buvo amatininkai, šaltkalviai, staliai, batsiuviai, kiti vėl, pasistatę po

kelis vasarnamius, iš jų ir gyveno; žiemą apsnūdę jie slankiojo be darbo, vasaros pelnų laukdami. Iš nuobodumo vienas pas kitą užsukdami, apkalbėdavo kiekvieną — nuo artimiausio bičiulio iki aršaus priešo. Tai buvo svarbiausias Druskininkų gyventojų dvasinis penas. Nei knygų, nei laikraščio, kaip ir kiti Lietuvos sulenkėję miesteliai, jie nepripažindavo. Jei atsirastų jų tarpe kas nors su knyga rankoje, tai būtų tuoj išjuoktas, išpravardžiuotas „mokslinčium, profesorium" ir susilauktų net blogesnių dalykų. Knyga, švietimas priklausė ponams — tai buvo tokia pat prabanga, kaip ir kurhauze rengiami koncertai, pietūs su viščiukais ir brangiom žuvim, teniso žaidimas, mineralinės vonios, masažai, piliulės ir t. t. Galėtum pamanyti, gal iš skurdo jie atsisakydavo duoti savo vaikams mokslą, siekti apsišvietimo. Ne, daugelis jųjų gyveno ne blogiau, kaip lietuviškų kaimų valstiečiai, kurie, vos tik po 8 ar 10 ha žemės teturėdami, vis bent vieną vaiką siųsdavo į Vilnių ar į Kauną mokytis, o toliau — Peterburgan, Maskvon, Varšuvon aukštąjį mokslą eiti. Čia buvo kita priežastis, kuri nuspalvino ypatinga spalva visą Lietuvos miestų ir miestelių sulenkėjusį elementą. Mat, atsižadėję gimtosios kalbos, jie lyg nustojo tikrų, natūralių ryšių su savo žeme, su pačiu pagrindiniu, pastoviausiu jos elementu — valstiečiu. Į pastaruosius miestelių gyventojai žiūrėjo išdidžiai, vadino juos „chamais" ir taikėsi visokeriopai juos išnaudoti. Jie jautėsi kažkodėl pranašesni už lietuvius prasčiokus. Aukščiausias jų idealas buvo — pinigas. Materialinis skurdas jų akyse anuliavo žmogų, darė jį beverčiu arba tiesiog net jų priešu. Todėl daugelis miestelio gyventojų nesidomėjo nei politika, nei nacionaliniais klausimais. Nesvarbu, kas juos valdo, jeigu valdo, tai, vadinasi, jis ponas. O jeigu ponas, tai jam viskas galima. Gal tik religija, bažnyčia buvo skirstomoji galia, kuri rūšiavo žmones. Tad pirmas visuomeninis Druskininkų gyventojų skirstymas buvo į ponus ir prastus žmones. Ponai buvo lenkai, ir todėl visi kalbantieji lenkiškai turėjo šansų bent priartėti prie ponų, o svarbiausia, jautėsi visiškai iš kitokio molio nulipdyti, negu lietuviški „chamai". Antras skirstymas pagal tikėjimą — katalikų — vadinasi, lenkų, o pravoslavų — vadinasi, rusų. Savaime aišku, kad bažnyčiose pamaldos ir pamokslai turėjo būti lenkų kalba, nes lietuviai buvo „pagonys", ir jų kalba tik „užteršdavo bažnyčią ir užrūstindavo poną dievą". Tiesą pasakius, Druskininkų gyventojams epiteto „pagonis" istoriška prasmė buvo nežinoma ir nesuprantama. Pagonimis jie laikė visiškus bedievius, žmones, velniui

dūšią atidavusius, ir „kvailius neišmanėlius kaimiečius", kuriuos lietuviai kunigai mulkina ir neleidžia į tikrąjį, lenkišką, tikėjimą atversti. Rusus ir žydus druskininkiečiai palikdavo ramybėje. Rusai buvo valdžia, kurios, kaip ir kiekvienos valdžios, reikia klausyti. O kas neklauso, tas taip pat smerktinas kaip vaikas, neklausąs ir negerbiąs savo tėvo. Tad paklusnumas buvo didžioji druskininkiečių išmintis.

Aukščiausias caro valdžios atstovas Druskininkuose buvo uriadnikas su didele tamsiai raudona nosimi ir geltonais ūsais, kurio blizganti uniforma su kardu prie šono lodindavo visus miestelio šunis. Jis nuolatos prasimanydavo visokių pabaudų, mokesčių, nuo kurių jo nosis darėsi vis raudonesnė. Žmonės bijojo jo kaip peklos, ir tai suteikdavo jam savigarbos jausmo. Buvo jis ir prie mūsų besikabinąs. Atsimenu tokį atsitikimą. Kastukas mėgdavo su broliais žaisti žaidimą, kurį mes vadindavome rusiškai „gorodki". Ant žemės buvo nubraižomas kvadratas, o kvadrato viduryje iš kaladėlių sustatomos įvairiausios konstruktyvinės figūros. Žaidėjų tikslas — iš tam tikro atstumo svaidant lazdas, sugriauti ir išmušti iš kvadrato šias kaladžių figūras. Ant kvadrato ribos užvirtusi kaladėlė buvo vadinama „popu", o vidury kvadrąto gulinti — „kiaulė". Todėl dažnai buvo girdimi du šūksniai — popas, kiaulė. Kartą, broliams žaidžiant, pro šalį eidamas, uriadnikas išgirdo šiuos du kontrastingus vardus. Tuoj pat jame pabudo caro valdininko įžeista garbė ir, kas svarbiau, atsirado pasipelnijimo perspektyva. Nutaisęs patį rūsčiausią japonų karo didvyrio veidą, jis įėjo į kiemą, mūsų gerojo Liamoriuko ir jo motinos Liamsės už kelnių tampomas. Numalšinus šunis, prasidėjo pokalbis. Aš tuomet sėdėjau ant verandos stogo, iš kur buvo labai patogu sekti žaidimą, ir viską girdėjau.

— Ar ir jūs esate miatežnikai „sosialistai"?

Tokiais epitetais jis įvarydavo baimės visiems,— ir šeimininkėms, kurių kiaulės, ištrūkusios iš tvarto, eidavo kurorto gatvėmis pasivaikščioti, ir namų savininkams už ilgai nevalytą dūmtraukį, ir visokiems kitiems prasikaltėliams. Ir tėvas, tuo metu verandoje taisęs meškerę, kiek nusigando, nes buvo neaišku, ko šiam „ponui" reikia. O uriadnikas toliau kalbėjo:

— Jūs einate prieš valdžią, jūs įžeidžiate „duchovnoje lico".

Bet Kastukas tėvą nuramino:

— Viskas bus tvarkoje, tėveli.

Jis žinojo uriadniko silpną vietą ir žinojo, kad jis įkyrus kaip bimbalas ir tolei nenurims, kol neišlups pusbonkiui. Nenorėdamas su tokiu „išminčium" leistis į politines kalbas, brolis įkišo jam į kišenę kažkokią sidabrinę monetą ir pasakė:

— Te, išgerk į savo popo sveikatą ir užsikąsk kiauliena — matysi, kaip tiks.

Tai atlikęs, ramiausiai vėl grįžo prie žaidimo. Uriadnikas padarė net „podkozirioką" ir, nemokėdamas savo džiaugsmo paslėpti, tarė:

— Jūs galite ir toliau taip pat žaisti, tik truputį tyliau, nes čia netoliese vasaroja popas, tai jis įsiutęs gali paduoti skundą. Tada ir man bus striuka.

Toliau jam kalbėti nedavė mūsų gerieji šuneliai, kurie ištrūkę vėl taikstėsi įkibti į uriadniko kelnes.

Bet grįžkime prie pilkos, nuobodžios Druskininkų žiemos ir kunigo Vangelio istorijos. Vangelis turėjo daug gaivališkos energijos, tad žiemos metu tyliuose Druskininkuose sėdėti vietoje, kad ir su maloniąja Anusėle, jam buvo nuobodu. Todėl jis nuolatos keliaudavo ir pėsčias, ir važiuotas, tai pas Ratnyčios kleboną, tai pas Liškiavos ar Leipalingio. Aplankydavo ir lietuvius valstiečius, o jie taip pat, į turgų atvažiavę, užsukdavo į kleboniją su „žemaičiu" pasišnekėti. Šventadieniais veždavosi jį pas save į svečius, o kunigas Vangelis, nenorėdamas jiems išlaidų daryti, pasiimdavo porą „monopolkų", kad būtų šilčiau. Į tas keliones kartais Vangelis pasiimdavo ir mano tėvą. Kai užėjo kalėdojimo laikas, jį vežiodavosi pas save ir kitų parapijų valstiečiai — labai jau linksmas ir šposininkas buvo tas Druskininkų klebonas. O svarbiausia, per visą Druskininkų bažnyčios egzistavimo laiką ar tik ne pirmas kunigas kalbėjo lietuviškai — o ne lenkiškai. Tad galima buvo kaip su savu žmogumi drąsiai ir atvirai apie viską kalbėti. Tas dar labiau kiršino Druskininkų miestelėnus prieš Vangelį. Mat, „chamas" kunigas — su „chamais" ir susideda. Į viską jie žiūrėjo kaip pro žiūronus, padidindami. Mažiausia Vangelio keistenybė jų liežuvių išradingumo dėka tapdavo didžiausiu nusikaltimu. Anusėlė gaudavo anonimiškus laiškus, o zakristijonas šventeiva, kurį Vangelis praminė „šikendrikščiu", į akis pataikaudamas, už akių išgalvodavo visokias istorijas ir šnipinėdavo kiekvieną klebono žingsnį. Jau žiemą prieš kunigą Vangelį miestelyje buvo susidaręs tvirtas priešų blokas, kurio tikslas buvo išgrūsti iš Druskininkų nekenčiamą kunigą.

Stropiai prieš jį davatkų ir „ponų" buvo renkama medžiaga. Ir jos prisirinko nemaža. Ir kai jų pusėn perėjo Druskininkų kaimo gyventojai, tai pagaliau buvo pasiruošta paskutiniam smūgiui. Atsimenu, ir mano mama buvo nepatenkinta tėvo per didele bičiulyste su Vangeliu. Motina ypač bijojo tų kalėdojimų kaimuose, iš kur visi grįždavo naktį arba paryčiu, o tuo metu mūsų apylinkėse buvo daug vilkų, tad tos kelionės būdavo pavojingos.

Kiek visokių pasakojimų prisiklausyta apie mūsų miškuose ir laukuose siaučiančius vilkus. Štai pernai,— pasakojo žmonės,— vilkai užpuolę jojantį į Pariečę Liškiavos uriadniką ir sudraskę jį visiškai, palikę tik batus ir diržą. O kažkoks pilietis, vilkų gaujos užpultas, vos spėjo į medį įlipti ir ten per visą naktį išbuvęs apgultas vilkų, kurie graužė pušį ir staugė visokiais balsais. O vasara — tai buvo tikras atsitikimas — į Švendubrės kaimą atbėgo pasiutęs vilkas ir apkandžiojo žmones. Mačiau pati, kaip tuos žmones vežė į Vilnių gydyti drauge su nušauto pasiutusio vilko galva — ištyrimui. Už mūsų daržo iš po nakties rasdavome pėdas vilkų, kuriuos, matyt, viliojo mūsų ir mūsų kaimynų tvarte uždarytų gyvulių balsai.

Girdėjau, kartą mama pasakė tėvui: „Negi tau neatsibodo bastytis su ta „žemaitiška meška", argi tai tavo amžiui ir tavo sveikatai?" Tėvas, kadangi pats norėjo kaip nors tų kelionių atsikratyti, kartą, matyt, moraliai remiamas, griežtai atsisakė vykti į kažkokį kaimą, į kurį kelias ėjo per didelį pušų mišką. Vangelis kiek supykęs vietoj tėvo pasikvietė kažkokį linksmesnį pilietį ir drauge su zakristijonu išvyko jau temstant. Ir kaip puikiai viskas susiklostė. Kaip sykis tą naktį atsitiko nepaprasti dalykai.

Gerokai po pusiaunakčio pabudau nuo triukšmo — kažkas smarkiai beldė į duris. „Įleiskite!" — išgirdau už durų lyg pažįstamą vyrišką balsą. Tai buvo zakristijono sūnus Vladas. Tėvui atidarius duris, į kambarį įėjo du vyrai, Druskininkų kaimiečiai. Langas iš lauko buvo apšviestas ryškia šviesa, o pro atviras duris pamačiau žmogų, stovintį ties gonkomis su deglu rankoje. Visa tai padarė baisų įspūdį, pabudo ir kiti vaikai. Vladas tėvui pasakė, kad jo tėvo arkliai, kuriuos Vangelis buvo pasiskolinęs kalėdoti, grįžo naktį namo su tuščiomis rogėmis. Pažadinęs porą kaimynų, kurie pasikinkė dar vienas roges, pasiėmė deglą vilkams atbaidyti, ir važiuoja ieškoti kalėdotojų. Pas tėvą užėjęs paklausti, į kokį kaimą jie nuvykę, nes tikro kelio, esą, nežino. Tėvas pasiryžo vykti drauge, ir čia

mamos atkalbinėjimai nieko nepadėjo. Tėvui išvykus, niekas namie jau nebeužmigo, o motina, skara apsigaubusi, išeidavo pažiūrėti, ar ekspedicija negrįžta. Aš, žinoma, užmigau ir tik iš ryto sužinojau, kas tą naktį dėjosi. Pasirodo, kad Švendubrės kaimiečiai šį kartą peržengė savo dzūkiškojo vaišingumo ribas ir taip nugirdė kalėdotojus, kad tie, vos išvažiavę iš kaimo, sumigo rogėse. Arkliai, pasijutę be gaspadoriaus rankos, kažko gal pasibaidę, pradėjo nešti roges per kalnagūbrius, užkabindami pakeliui kadugius ir pušaites. Taip bekraipydami ir bešvaistydami roges, išmėtė ant kelio vieną po kito visus keliauninkus ir grįžo patys vieni namo. Ekspedicijos dalyviai rado visus tris miško vidury: po viena pušim — kunigą, po kita — jo palydovą, o zakristijoną — ant kadugio krūmo pakibusį ir garsiai šaukiantį.

Šis įvykis buvo lyg parakas patrankai, kuri su dideliu trenksmu turėjo pagaliau sunaikinti baisų slibiną — žemaitį kunigą, girtuoklį, palaidūną ir t. t.

Ir vėl pabiro davatkos po Druskininkus, rinkdamos parašus, šį kartą ne už kunigą, bet prieš kunigą. Buvo surašyta du dideli lapai įvairiausių prasimanytų ir neprasimanytų skundų, šmeižtų, kaltinimų ir griežtai reikalaujama iškelti šitą kunigą ir atsiųsti Druskininkams tinkamesnį, lenką. Agitatorės buvo ir pas mus užsukusios su lapu, bet, laimė, tėvo namie nerado, o su mama gana taikiai išsiskyrė, nors parašo negavo.

Ir štai, pavasariop, tomis pačiomis gatvėmis slinko Pariečės kelio linkui didelė vežimų vora su karstu ant paskutinio vežimo. Pirmame vežime sėdėjo žilom garbanom senis ir, išdidžiai dairydamasis, murmėjo kažką žemaitiškai. Šalia jo sėdėjo Anė, skara apsigaubusi, ir vogčiomis šluostė ašaras. Ji verkė ne dėl to, kad jai būtų gaila palikti Druskininkus, tų „plikšių ponų lizdą", kaip jos dėdė „liuobdavo" sakyti, bet kad jos seną dėdę kunigą, sulaukusį garbingo amžiaus, stumdinėja kaip kokį vaikpalaikį. Atsimenu, man jos pasidarė gaila, ir aš pribėgus įkišau jai į ranką iš pušies žievės išdrožtą laivelį ir du spalvotus karoliukus. Ji nusišypsojo, pasilenkus pabučiavo mane ir pasakė:

— Auk didutė — tu gera mergaitė,— bet mano dovanų nepriėmė. Nusišypsojo ir Vangelis, bet greit nusisuko ir, užsimaukšlinęs kepurę, smarkiai sušuko vežėjui:

— Bene pagraban važiuoji, varyk savo stipenas.

Taip atsiskyrė su Druskininkais kunigas žemaitis.

KUNIGAS VOLEIKA

Kunigui Vangeliui priverstinai pasitraukus iš Druskininkų, į jo vietą atsikėlė jaunas lenkas, kunigas B. Voleika (Wolejko), kuris mano tėvo gyvenime suvaidino lemtingą vaidmenį. Iš kur jis buvo kilęs — nežinau, tačiau pati pavardė sako, kad jis nebuvo lenkų kilmės, o greičiausiai sulenkėjęs lietuvis, nes Valeikų pavardė Lietuvoje nėra reta. Viena svarbiausių kunigo Voleikos ypatybių buvo arši neapykanta lietuviams ir visam kam, kas lietuviška. Ypač priešiškai jis buvo nusistatęs prieš lietuviškąją inteligentiją, su kuria jam teko susidurti Vilniuje, o lietuvių nacionalinio išsilaisvinimo idėja jam kėlė siaubą. Atvažiavęs į Druskininkus, jis, matyt, buvo užsibrėžęs tikslą suduoti paskutinį smūgį tam, kas dar liko iš senųjų lietuviškų tradicijų, kalbos, papročių ir atkakliai kovoti prieš atgimstančią lietuvybę. O Druskininkuose tuo metu jau buvo gana palanki jo veiklai dirva. Kurorto gyventojų indeksas buvo gana margas tiek tautiniu, tiek socialiniu atžvilgiu. Jo centras buvo apgyvendintas mažiau ar daugiau pastovių gyventojų — valdininkų, prekybininkų, amatininkų. Daugumas jų buvo sulenkėję lietuviai su iškreiptomis, polonizuotomis pavardėmis. Kaip jau minėta, gražiausius pakraščius užėmė vasarnamiai, priklausę atsikėlusiems iš Lenkijos ar iš Vilniaus nusigyvenusiems aristokratams arba emeritams.

Seniausia, pastoviausia ir vienalytė gyventojų dalis tai buvusio Druskininkų kaimo valstiečiai, kurie dar buvo išsaugoję lietuvių kalbą, senus dzūkų papročius ir gyvenimo būdą. Tai buvo kelios Suraučių ir Mankelevičių šeimos, kurios gyveno dar po šiaudinėm pastogėm. Jų kiemuose dar augo liepos, ir jie kalbėjo ir barėsi lietuviškai. Tačiau aprašomu laiku lenkų kalba vis labiau skverbėsi į kaimo trobas. Lenkinimui palankios sąlygos susidarė dar ir dėl to, kad į Druskininkus vasaroti dažniausiai vykdavo iš įvairių miestų lenkai. Padėjo ir pamaldos bažnyčioje lenkų kalba. Čia jau visai nebuvo paisoma tos gyventojų dalies, kuriai teisėtai priklausė bent šventadienį pamaldos lietuvių kalba. Bet apie tai nebuvo nė kalbos, ir tuo būdu kaimas pradėjo susitaikyti su svetima kalba ir nė nebandė kovoti dėl savo teisių. Juo labiau kad Druskininkuose buvo viena vienintelė mokykla — rusiška: nei lietuvių, nei lenkų kalbos joje nemokė. Kai brolis, 1905 metais parvažiavęs iš Varšuvos, nusistatęs savo visą gyvenimą ir kūrybą aukoti Lietuvai, pradėjo propaguoti „lietuvių

atgimimą", Druskininkų gyventojai sutiko jį su pašaipa, o kilmingųjų dalis — su pasipiktinimu.

Pirmiausia lietuvybės perversmas įvyko mūsų namuose. Atsimenu labai ilgą pokalbį ta tema tėvo su sūnumis. Visi broliai ir seserys,— nors jie ir lenkiškai kalbėjo, tačiau jiems niekados nė į galvą nebuvo atėję, kad jie gali būti lenkai — sutiko su Konstantino nacionaliniu posūkiu ir karštai jam pritarė. Įdomu, kad brolis Povilas, 1904 metais išvykęs į Ameriką, ten pergyveno tokį pat tautinį renesansą ir greičiau už mus gerai išmoko lietuvių literatūrinę kalbą.

Šis griežtas ir atkaklus mūsų šeimos apsisprendimas sukėlė prieš mus daugelį gyventojų. Buvo net taip, kad mus pradėta vadinti „pagonimis" ir „burtininkais", „čėrauninkais". Pasklido įvairių gandų, kurie, kaip vėliau patyrėme, buvo kunigo Voleikos kurstymo rezultatas. Pavyzdžiui, mūsų kaimynai visai negalėjo suprasti, kodėl pas mus visada „linksma". O linksmumu jie laikė mūsų namuose nuolatos skambančią muziką. Kitaip to meto mažo miestelio gyventojai negalėjo suprasti muzikos, kaip tik pasilinksminimo priemone. Atsimenu, kartą mūsų motina, eidama į parduotuvę, išgirdo įdomų keletos bobelių pašnekesį su pardavėju. Kadangi buvo minima mūsų pavardė, motina stabtelėjo ir štai ką išgirdo: „Ta linksmybė tai ne iš gero. Gyvena vargingai, o nuolatos linksminasi. Ne kitaip, kaip velnias, atvertęs juos į pagonybę, padeda jiems gyventi ir „linksmintis",— sakė viena pirkėja, o kita pridūrė: — „O aš, kai einu pro jų namus, tai dėl visa ko persižegnoju. Visko gali būti."

Atsimenu taip pat, kaip Kastukas, išgirdęs mamos pasakojimą, linksmai juokėsi. Pradėjo net su vaikinais svarstyti, ką čia tokio dar baisaus padarius, kad dar labiau įtikinus, jog mes tikrai burtininkai, atkeliavę „iš po tamsios žvaigždės". Nesuprantamas mūsų kaimynams buvo ir Čiurlionių vaikų veržimasis į muziką ir į mokslą. Užuot ieškoję pelningo uždarbio, visi, brolio Konstantino raginami, mokėsi, daug skaitė ir ruošėsi savarankiškai baigti vidurinį, o kai kurie ir aukštąjį mokslą. Bet ir visas mūsų kasdienio gyvenimo stilius kaimynams buvo keistas, ir, matyt, su jų idealais nesutapo.

O kitaip ir negalėjo būti — juk mūsų tarpe gyveno Čiurlionis. Jo nuostabus gerumas, švelnumas, meilė gamtai, muzikai, grožiui, artimiesiems, jo pasaulėžiūra turėjo veikti augančius vaikus, žadinti ilgesį, svajones. Visa šeima buvo stiprioje brolio asmenybės valdžioje, o šis mažai tesirūpino

žemiškais dalykais. Tad praktiškos gyslelės šeimoje nebuvimas teikė medžiagos gyvenimo išminčių kritikai. Jie jokiu būdu nenorėjo su tuo sutikti. Ir nors tėvų santykiai su druskininkiečiais nuo senų laikų buvo kuo geriausi ir visos tos mūsų silpnybės buvo toleruojamos, tautinės diferenciacijos klausimui iškilus ir naujam klebonui atvykus, mes atsidūrėme „priešų" pozicijose.

O tėvo „nugalėtojas" štai kaip atrodė — dailus, tamsiaplaukis, apie trisdešimties metų amžiaus vyras, elegantiškų pasaulietiškų manierų. Ypatingą dėmesį atkreipdavo jo judesiai, jo koketiška, lyg parketui pritaikyta pasišokinėjanti eisena. Maldaknygę jis nešdavosi kažkaip atkišęs į šoną, lyg parodai. Paprastų žmonių jis neprisileisdavo, o jei kokia moterėlė sutikusi pabučiuodavo jam į ranką — jis nusišluostydavo ir piktai pasakydavo: „Sutepei man ranką, kas tave prašo bučiuoti." Šis kunigas buvo šaltas, santūrus, poniškas. Užtat nuo pat pradžios jis nepaprastai susibičiuliavo su lenkų „aristokratais" ir pasidarė jų tarpe labai populiarus. Ypatinga draugystė užsimezgė tarp Voleikos ir de Lasi šeimos. Ir kitos šeimos, kurių vaikai anksčiau draugavo su mūsų vaikais, ypač su vyriausiuoju Konstantinu, suartėjusios su jaunuoju kunigu, atšalo nuo brolio, o taip pat ir nuo visų mūsų.

Voleika buvo didelių ambicijų žmogus. Jis buvo užsibrėžęs ne vien bažnytinius planus, kurių vykdymui buvo reikalinga įtakingų žmonių parama. Norėdamas užimponuoti Druskininkų diduomenei, Voleika per pamokslus stengėsi pasirodyti esąs eruditas ir minėdavo net Ničės vardą. Atsimenu, kaip vienas iš Kastuko draugų, viešėdamas pas mus, vieną sekmadienio rytą kreipėsi į Kastuką: „Eime paklausyti „pomidoro" filosofinio pamokslo."*

Pirmasis Voleikos žygis, atvažiavus į Druskininkus, buvo atsiskaitymas su senuoju vargonininku „litvomanu". Čia galiu papasakoti, ką pati dar vaikystėje girdėjau ir pergyvenau. Vieną vakarą motina, ilgai laukusi tėvo grįžtant iš klebonijos ir nesulaukusi, išėjo su vyresniąja seserim Juze jo pasitikti. Po ilgo laiko abi grįžo labai nuliūdusios ir nerimastaujančios. Juzė pasakojo, jog paklausta, ar tėvas yra klebonijoje, tarnaitė atsakė,

* „Pomidorais" nepamaldūs varšuviečiai pravardžiuodavo kunigus. Apie šį apsilankymą bažnyčioje ir brolio išdaigą žr. skyrių „Hipnotizavimas".

kad yra ir kalbasi su kunigėliu. Motina su seserim išėjusios į gatvę palaukti, sustojusios prieš apšviestą langą ir pamačiusios Voleiką, sėdintį krėsle, „poniška poza": galvą užvertęs ir kojį ant kojos užsikėlęs. Priešais jį, prie durų, stovėjo mūsų tėvas. Jis buvo labai išblyškęs, susijaudinęs ir kažką karštai kalbėjo. Stovėti ilgiau priešais langą buvo nepatogu, todėl abi grįžo namo. Tačiau blogas nujautimas prislėgė visus.

Tėvas, iš kunigo išėjęs, matyt, ne iš karto grįžo namo, bet vaikščiojo ilgai, norėdamas nurimti. O ir pagalvoti buvo apie ką. Tik kitą rytą sužinojau, kad Voleika, pasišaukęs tėvą iš namų ir pradėjęs ilgą pamokslą apie jo „litvomanizmą", apie tai, kad tėvas blogai auklėjąs savo vaikus, leisdamas jiems grįžti į „pagonišką tikėjimą". Vaikai augą eretikai, retai lanką bažnyčią ir pagaliau, svarbiausia,— ką reiškiančios tos vakarinės choro repeticijos su kažkokiomis „chamiškomis" dainomis. Bene sūnus numato koncertą surengti ir žmones piktinti. Po ilgo iškalbingo pamokslo, prisisotinęs tėvo sumišimu ir kartėliu, sudavė galutinį smūgį.

— Man reikalingas lekajus, suprantate, lekajus,— pasakė ponaitis tėvui.— Kadangi jūs turite ne per daugiausia darbo, galite beveik visą dieną meškerioti prie Nemuno, tai galėtumėte papildomai už tokį didelį atlyginimą (10 rublių mėnesiui) man malkų priskaldyti, batus nuvalyti ir kitus darbus padaryti.

Tėvas, žinoma, buvo pritrenktas ir gal būtų ir smarkiau į tokį įžeidimą atsikirtęs, bet, pamatęs, kad jo susijaudinimas teikia elegantiškam kunigui ypatingą malonumą, susivaldė ir atsakė:

— Niekad lekajum nebuvau ir nebūsiu. Mano pareigos — vargonininko, o ką aš dirbu laisvalaikiu, tai niekam nekliudo. Esu priverstas dar kuo nors verstis, nes tos „didžiosios" algos mano gausiai šeimai išlaikyti neužtenka.

— Jeigu taip, tai turėsime atsiskirti,— baigė kalbą Voleika.

Vargšas mano tėvas! Žinau, kad mama su Juze ilgai slėpė nuo tėvo revolverį, bijodamos, kad, įpuolęs į nusiminimą, nenusišautų. Motina kartojo:

— Apie trisdešimt metų ištarnavęs vienoje vietoje! Žadėjo emeritūrą, ir štai kaip viskas baigėsi. Ir kad nors būtų kuo prasikaltęs!

Prasidėjo sunkūs laikai. Šis smūgis pakirto tėvo sveikatą; jis pasidarė niūrus, užsidaręs.

O Nemunas vis tas pats. Jis teka ir teka vis ta pačia vaga, vis naujus vandenis varo. Nei istorijos įvykiai, nei žmonių ašaros jo nejaudina. Jo valia plaukti, ridenti savo vandenis į plačią jūros erdvę. Tik saulei jis nusišypso, su audra užsirūstina, o žiemą pasislepia po ledo kevalu.

Tėvas užsimeta meškerę, kaip visada, ir įsmeigia žvilgsnį į bangas. Bet ar žuvys jam rūpi? Kur dingo tas paprastas, žmogiškas laimikio džiaugsmas? Kur dingo nekantrus laukimas to iš pradžių švelnaus, vos juntamo plūdės trūktelėjimo, o vėliau jos visiško pasinėrimo gelmėse? Viskas lyg apmirė, kažkokios skausmo gijos perveria sielą ir daro gyvenimą bevertį. O juk būdavo ir šiaip ir taip, ir didelių džiaugsmų, ir nusivylimų. Juk gyvenimas viskuo apdovanoja žmogų. Bet pro skausmo prizmę matai tik pilkumą ir tada pradedi svarstyti, svarstyti be galo. Ir mintys kaip pašėlusios veja viena kitą ir veja žmogų. Tėvas pasikelia ir eina, eina pakrante vis kaskart greičiau — juk tai pašėlimas. Niekas niekad tėvui neatsakys, kam reikalingos tos beprasmės žmogaus kančios. Niekas neparodys to didžiojo kaltininko, kuris taip suraizgė, supainiojo ir supančiojo pasaulį.

Bet po audros ateina saulė ir paverčia kančią viltimi. Tai didelė liaudies išmintis; ja ji remiasi, tvarkydama savo gyvenimo reikalus. Jeigu choristai nebeateina surepetuoti naujų kalėdinių giesmių arba pakartoti „Agnus dei", tai reiškia jie dabar eina pas ponus de Lasi, o panelė Julija su panele Undoič mokina juos kitas mišias.— Nedidelė bėda! Ratnyčia netoli, ten gieda lietuviškai, o namie — namų choras dainuoja „Anoj pusėj Nemuno". Kokia graži ta dainelė! Kadaise tilžiškiai lietuviai, sustoję kartu su Vydūnu ant Nemuno kranto, ja sveikindavo brolius lietuvius, nuo kurių ilgus amžius Nemuno buvo atskirti, permesdavo dainos tiltą į „aną pusę". Ji ir skamba kaip šauksmas, kaip ilgesingas žvilgsnis į tolį ir į praeitį.

Buvusi tėvo choristė pasakojo, kad ponai de Lasi juos įsileidžia į vidų ir dar visiems po saldainį duoda. „Na, ir tegul išsimuilina, tai dar lengviau pateks į vidų",— tėvas numoja ranka. O kunigėlis jiems pasakoja apie didžiuosius Poniatovskius ir Potockius ir dar apie kažkokius didelius ponus, o taip pat ir apie lietuviškus „chamus", kurie žmones iš kelio veda.

Visa tai niekai. Sode tiek obelaičių, o viena, kurią pasodino Kastukas, už vis gražiausia ir daugiausia vaisių duoda. O obuoliukai raudoni, kaip

jaunos mergaitės skruostai — tai pepinai. Jų šakos ilgos, iki žemės, ir lūžta nuo vaisių. Galima bus, kaip visada, atsinešti iš pardavėjo pono Zdanavičiaus medinę dėžę, dailiai iškloti plonutėmis drožlėmis, pridėti eilėmis raudonųjų pepinų ir žaliųjų antaninių obuolių, užkalti ją ir su teptuku užrašyti adresą: „Warszawa, ul. Żórawia 16—14", po to nunešti į paštą. Kažkodėl, juo sunkesnė dėžė, juo lengviau ją nešti.

ŽIEMA

KALĖDOS

Kalėdos ir kūčios buvo iškilmingiausia ir mėgstamiausia mūsų šeimos šventė. Gal dėl to, kad Druskininkai žiemą būdavo visiškai ištuštėję — galėjai pereiti visą kurortą ir miestą, nė vieno žmogaus nesutikęs. O gal dėl to, kad ilgi žiemos vakarai prie žibalinės lempos kad ir suartindavo visus, bet kartu sužadindavo saulės šilimos ir jaunų balsų skambėjimo, jaunystės šaunumo, žvitrumo ilgesį. O gal senų tradicijų žavesys pagaudavo mus ir praturtindavo mūsų gyvenimą nekasdieniais vaizdais, legendomis ir svajonėmis. Nors brolis savo viename laiške puikiai perdavė mūsų Kalėdų nuotaiką*, tačiau norisi dar savo atsiminimų žiupsnelį pridėti. O tie prisiminimai verčia smarkiau širdį plakti arba nusišypsoti ir giliai, giliai atsidusti.

Ar galite įsivaizduoti trobelę, tylią, ramią, lyg kažko nepaprasto laukiančią. Nebylė tyla slenka iš anapus ežero, iš apsnigtų pušynų ir tolimų baltųjų laukų. Paniuręs dangus ir juodi miškų kontūrai, baltai užšalęs ežeras, o už ežero — kapai. Kažkokia šilta srovelė padvelkia iš žibaline lempa apšviesto kambarėlio. Taika, ramybė ir ilgesys. Pamatai žilą močiutės galvą, pasilenkusią prie darbo, gilias tamsias akis, retkarčiais nušvintančias kažkokiu džiaugsmu ar nujautimu. Vienodai tyliai ūžia ratelis: mama skuba vilnas suverpti, nes Kalėdoms reikia dar suspėti Stasiui pirštines numegzti. Tėvas sėdi prie stalo ir skaito knygą, prie lempos prikišęs, Jonukas skambina Bacho mažąjį preliudą, Juzė siuvinėja, Valė kažką rašo, o aš mokinu Vėjelį (katiną) paklusnumo. Staiga Liamoris, ligi šiol ramiai gulėjęs po kėde, suurzgia ir, pakėlęs snukutį, pradeda smarkiai loti.— Laiškanešys!!! Taip, iš tikrųjų, durys atsidaro, ir į kambarį įeina laiškanešys, pasiryžęs atkakliai gintis nuo Liamorio puolimų. Laiškas nuo Kastuko, iš

* Žr. *MKČ.* Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 157, p. 172.

Varšuvos! Subėgame ir, sulaikę kvapą, laukiame, kada tėvelis atplėš voką ir išims smulkiai prirašytą popieriaus lapelį.

„Brangūs tėveliai!.. todėl mes nutarėm, kad nieko nenutarsime, bet kai tik mokyklas atostogų paleis, tai — kuo greičiausiai į Druskininkus šventėms! O mamytę vardinėms dar patys pasveikinsime, *asmeniškai*". (Mamos vardinės 10 gruodžio, pagal senąjį stilių.) Tuojau pakylame visi. Tėvas meta knygą ir ima planuoti šventes. Atsiranda visokių rūpesčių: ir kaip čia dar truputį pinigų uždirbti, ir kada skerstuves padaryti, o reikia dar pažiūrėti, ar obuoliukai palėpėje nepūva, kad šventėms ir eglaitei būtų kaip tik nuo medžio. Mes, vaikai, ta proga begėdiškai triukšmaujame.

Kitą dieną prasideda pasiruošimai šventėms, kurių vienas epizodas (tamsi dėmė mūsų gyvenime) sudrumsčia kuriam laikui mūsų džiugią nuotaiką — tai kiaulės skerdimas. Paprastai ta diena būna apsiniaukusi. Valė skambina gedulingą maršą, o aš pakišu galvą po pagalve, kad nieko negirdėčiau. Visas šventėms pasiruošimas — tai jau šventė, nes viskas daroma su pakilia nuotaika, su laukimu. Prieš šventes tėvas kepa plotkeles ir parduoda jas, o mes, vaikai, padedame jas apkarpyti, surišame po kelias į spalvotą popierių, sudedame į medinę dėžę ir, kai ateina žmonės jų pirkti, parduodame po penkias kapeikas už pluoštelį. Mama ir Juzė ruošia dešras ir kitokius skanėstus, o be to, tvarko ir valo visus namus. Mudvi su Vale padedame arba bėgiojame su visokiais reikalais.

Dieną prieš kūčias linksma ir triukšminga. Mama rankšluosčiu suriša Kastuko gaurus ir pristato jį pyragus minkyti, ką jis su mielu noru ir sąžiningai atlieka, niekam kitam šių garbingų pareigų neužleisdamas. Kiekvienas vaikų turi kokią nors pareigą. Berniukai važiuoja į mišką eglaitės parsivežti (žinoma, slaptai, nuo mūsų, mažesniųjų), o vyresnieji užsiėmę namie.

Kūčių rytą Kastukas virtuvėje ant židinio gaubtuvo surašo visus valgius, kurie turi būti pagaminti kūčioms ir, kuriam valgiui išvirus, iškilmingai išbraukia jį iš sąrašo. Valgių turi būti magiškas skaičius — devyni.

Į pavakarę viskas paruošta. Atsiranda šieno sauja, kurią Juzė išdėsto ant dviejų sustumtų stalų ir uždengia balta staltiese. Vidury stalo stovi kryžius, o po juo — Povilo nuotrauka. Ant stalo sudedami valgiai ir bonka krupniko. Kai jau stalas paruoštas, Kastukas išeina į kiemą pažiūrėti, ar pirma žvaigždė jau pasirodė, nes su pirmos žvaigždės pasirodymu sėsdavome prie stalo. Mama paima plotkelę, atlaužia gabalėlį ir paduoda tė-

vui, linkėdama linksmų švenčių ir ilgiausių metų. Po to apdalina visus, ir visi, vieni kitus sveikindami, susėda vėl prie stalo. Po pasveikinimų motina ima Povilo nuotrauką ir ilgai žiūri į ją. Mes visi tylime, ir ta minutė tylos pašvęsta mūsų broleliui, kuris nuo mūs atsiskyręs ir už jūrų marių ilgisi mūsų. Tėvelis pripila visiems krupniko po stiklelį, ir net aš, mažas žvirblis, gaunu kūčių vakarą to dieviškojo nektaro paragauti. Pamažėl nuotaika kinta, iš tylaus susikaupimo pereinama į linksmą, beveik triukšmingą, ypač jei yra atvažiavęs iš Varšuvos katras Kastuko draugų. Tada prasideda pasakojimai apie tai, kas buvo ir ko nebuvo, ir apie pažįstamus ir nepažįstamus. Tėvas taip pat ne pro šalį pasijuokti arba kokį linksmą nuotykį papasakoti — apie savo jaunystės medžiokles. O mama, ką ir besakyti, visada buvo šposininkė. Į galą visi jaučiamės laimingi. Kas nors uždainuoja. Kastukas sėda prie pianino... ir tada prasideda tikra šventė.

Po kūčių mus, mažesnius vaikus, varydavo gulti. Mes tai darydavome nenorom, nes, mums užmigus, atskrisdavo angelas ir atnešdavo eglaitę. Mūsų svajonė buvo pamatyti tą skrendantį angelą su baltais sparnais ir sidabrine žvaigžde ant kaktos (mat, Kalėdų senio ir Senio šalčio dar tuomet nebuvo). Bet tas paslaptingas angelas atskrisdavo kažkodėl tik tada, kai mes užmigdavome. Ir tik gerai įmigę, staiga išgirsdavome kažkokį triukšmą ir po to:

— Eikšekit, vaikai — eglaitė!

Pašokdavome iš lovos ir bėgdavome į didįjį kambarį, o ten — vidury — jau stovi puiki eglaitė su uždegtom žvakutėm, papuošta žaisliukais ir saldumynais. Daug būdavo džiaugsmo vaikams, bet ir dideliems nemaža. Apie dvyliktą valandą tėvas su visu jaunimu išeidavo į bernelių mišias. Ten Kastukas pagrodavo vargonais, o paskui kartu su visais užtraukdavo žinomas Kalėdų giesmes. Pakildavo ir bažnyčioje nuotaika, ja užsikrėsdavo visas jaunimas, ir suskambėdavo džiaugsmo kupinas „Gloria in exelsis!.."

Pirmą Kalėdų dieną visi keliasi gana vėlai, tik tėvas anksti išeina į bažnyčią, ir mama triūsia virtuvėje. Apie dešimtą valandą pakvimpa kava ir kiti skanūs dalykai, o kambaryje kažkas garsiai nusižiovauja. Aš praveriu akis, ir pirma mintis — eglaitė! Nušoku nuo lovos ir bėgu į tą kambarį, kur stovi eglaitė, kad įsitikinčiau, ar iš tikrųjų ji yra, ar nesusapnuota. Jau ten randu Valę, bet ji, užuot gėrėjusis žaisliukais, įsikniaubusi į

knygą, skaito ir manęs visai nepastebi. Jai, mat, Kastukas parvežė knygučių, ir dar su paveikslėliais. Bet mane daug labiau domina eglaitė ir ypač žvakutės — aš palendu po ja ir iššiūrinėju kiekvieną daiktelį. Čia štai pipirnikai visokiausių žvėrių ir paukščių pavidalo, iš viršaus liukruoti ir spalvotais siūlais pririšti prie šakelių. Toliau marcipaninės braškės, kriaušės ir obuoliukai (tai už vis skaniausia). Visokių spalvų stikliniai rutuliukai ir įvairūs žaisliukai: čia trimitas, kuris netrimituoja, čia varpelis, kuris neskamba, čia vėl musmirė su raudona kepuraite baltais taškučiais, čia namelis ant vištos kojelės — visko ir neišvardinsi. Virš eglaitės — didelė sidabrinė žvaigždė, o vidury — angelas su baltais sparnais. Širdis prisipildo laimės ir džiaugsmo, norisi visus visus mylėti, visus išbučiuoti ir būti gera gera ir gražia, kaip tas angelas. Jauti, kad yra kažkoks nekasdienis pasaulis, kažkoks nuostabiai gražus, nepaprastas.

Bet štai suskamba pianinas. Kastukas sėdi ir skambina kažką šventiška, džiaugsminga. Atrodo, visą kambarį pripildo nepaprasta šviesa. Aš metu viską ir lendu už pianino — ten apytamsiame kampelyje pianinas skamba garsiau, ir man atrodo, kad aš visa apsupta garsų, kad juose pasineriu, ir tada man vėl vaidenasi angelas su dideliais baltais sparnais.

Kai išlipu iš už pianino, kambaryje stalas padengtas ir apkrautas visokiomis gėrybėmis — Kastukas prausiasi virtuvėje, o kiti broliai jau grįžta su tėvu iš bažnyčios, kur jam padėjo groti ir chorui diriguoti. Triukšmas, pasakojimai: Druskininkų bernai kad įsiuto giedoti „Sveikas, Jėzau gimusis", kad pradėjo lenktynių su choru rėkti, tai aristokratiškos davatkos pradėjo net alpt iš išgąsčio. O tėvas baisiai patenkintas, kad išjudino bažnyčią. Pusryčiams — vėdarai, šaltiena ir kava su aguoniniu pyragu, priedo — kalbos ir juokai.

Po pusryčių, kurie trunka gana ilgai, Kastukas su bernais ir su Juze eina į mišką pasivaikščioti. Valei Kastukas atvežė labai gražius batukus su pačiūžomis (tai B. Volmanienės dovana). Batai ilgi, beveik iki kelių, vidury baltais avies kailiukais pamušti, o prie padų pritvirtintos pačiūžos su užriestais galais. Kiek džiaugsmo. Valė tuojau pasidarė aistringa čiuožėja, o pradėjo nuo to, kad prisimušė didelį gumbą ant kaktos. Kastukas ta proga pasakė: „Dabar tai aiškiai matyt, kad Valkirija turi gabumų matematikai." O be to, ji juk viską daro su dideliu polėkiu ir užmoju. Bet, nepaisant užmojų, ji buvo sunki ir nevikri ir, kai pargriūdavo ant ledo, pati negalėdama atsikelti, sėdėdavo ir laukdavo, kad ją kas pakeltų.

Todėl aš turėdavau bėgioti paskui ją po visą ežerą. Taigi po pusryčių mes, jaunesni vaikai, ėjome čiuožti ant ežero. Kadangi aš pačiūžų neturėjau, tai čiuoždavau ant vienos kojos, medgalį po padu pasirišusi.

Pietūs būdavo temstant, kai visi susirinkdavo namo. Pirmą Kalėdų dieną vakare dažniausiai būdavome vieni, svečių neateidavo. Vakare užkurdavome krosnį, patiesdavome kilimą ant žemės ir, susėdę ant jo, klausydavome visokių pasakojimų, Kastuko arba tėvų, o kartais sekdavome, improvizuodavome pasaką, kurią vadinome begaline.

Antra Kalėdų diena jau kitokia. Kastukas nuo pat ryto skambina savo naujus kūrinius, klausia, katras katram patinka, kartais, mums prašant, paskambina ištraukas iš simfoninių poemų „Miške" (ją labai mėgo tėvas) arba „Jūra". Vaikinai klausinėja, Kastukas aiškina. Tėvas klauso su pasididžiavimu. Jam labai patikdavo Kastuko muzika, ir visada gailėdavosi, kad dėl technikos stokos negali kaip reikiant paskambint jo preliudų.

Po pietų tėvas sėsdavo su sūnumis sulošti partiją preferanso, kurį mūsų namuose kažkodėl vadino lenkiškai „w ten i w ten". O vėlų vakarą mus aplanko patys mieliausi svečiai. Oi, kaip aš jų laukdavau. O pranešdavo apie juos mūsų mielas Liamoriukas. Jis girdi svetimus garsus net tada, kai prie stalo vyksta gyvas ginčas dėl tūzo ar čirvų damos; jis nieko nepaiso, nes jam svarbu apginti namus nuo visokių laiškanešių ir kitų negeistinų įsibrovėlių. Tad kuomet mes dar nieko baisaus nenujaučiame, jis jau urzgia ir, priėjęs prie durų, prikiša snukutį prie plyšelio. O kai gonkose pasigirsta bruzdėjimas, Liamoris šoka kaip pasiutęs, ir tada jau jo nesuvaldysi. Bet štai, durys atsidaro, ir... stebuklinga spindinti didelė žvaigždė peržengia mūsų slenkstį, sustoja prie durų ir pradeda pamažu suktis. Jos spalva rausva, bet ji iš vidaus spindi, nes ten vidury yra deganti žvakė, o sukasi todėl, kad užmauta ant ašies ir ją suka berniukas. Bet berniukas ne vienas — jų penki ar keturi. Jie sustoja prie durų ir užtraukia giesmę „Kalėdų naktį sužibo žvaigždė". Kažko gerklę suspaudžia, ir nežinia kodėl ašara nusirita. O berniukai gieda, vienas kitą perrėkdami, falšuoja ir vienas kitą su alkūne pataiso. Bet man tai nesvarbu, ta žvaigždė gal visai ne jų, gal jie ją rado iš dangaus nukritusią ir neša iš namų į namus. Ji galėtų ir be jų atsiristi pas mus. Kastukas meta kortas, atsisėda prie fortepijono ir padeda jiems giedoti. O žvaigždė visą laiką sukasi. Kai baigia giedoti, vienas iš berniukų išdrožia pasveikinimą. Kastukas duoda kiekvienam po varioką, o mama išneša obuolių. „O gal

dar padainuosite?" — Bet jie neturi laiko, jiems dar reikią daug namų apeiti. Kastukas išleidžia vaikus ir, po valandėlės sugrįžęs, sako:

— Kokia nuostabi naktis — tikros Kalėdos! — Jis apsivelka ir išeina ilgam ilgam...

Kitame kambaryje tamsu, bet mėnulis žiūri į vidų, ir visi daiktai atrodo gyvi. Senas laikrodis, kabantis tarp abejų durų, rodos, atmerkia akis ir bando lyg kažką kalbėti, o kai labiau į jį įsižiūri, tai jis pradeda mirkčioti ir šelmiškai šypsotis. Bet aš nebenoriu į jį žiūrėti, nes kitame kambaryje skambina Kastukas, ir man merkiasi akys ir norisi tik klausyti ir klausyti, o paskui matai stebuklus, ir... pagaliau viskas išnyksta — skrendi, skrendi be galo. Gal tik vaikystėje būna stebuklingi sapnai.

VAŽIUOJAM Į AFRIKĄ

Tai buvo kažkurios žiemos atostogos. Buvo dideli šalčiai. Sėdėjome prie krosnies, žiūrėjome į liepsnojančias, traškančias malkas ir svajojome apie šiltus kraštus. Stasys, kuris gerai mokėjo geografiją, pradėjo kažką pasakoti apie eskimus ir baltąsias meškas, tikriausiai norėdamas mus sušildyti. Bet mums pasidarė dar šalčiau, o vaikinai pradėjo kažkokį ginčą.

Į kambarį įėjo Kastukas ir ūmai paklausė:

— Važiuojam į Afriką?

— Važiuojame! — triukšmingai atsako visi vaikai.

— Tu kur? — klausia Jonuką.

— Aš ten, kur liūtai.

— O aš, kur beždžionės,— sako Petriukas.

— O aš, kur kobros,— sako Valė,— jos kaip išsižioja, tai pusę namo praryja.

— Duokit šen žemėlapį — Tunisas, Alžyras...

— Ne, ne! — ten, kur smėlyje kiaušinis iškepa, į pietus, į Kongą, o gal net į Madagaskarą.

Kastuko akyse suspindi „velniūkštis". Jis nusišypso, pasiima eskizų sąsiuvinį ir sako:

— Apie Afriką reikia viską žinoti, kitaip nevažiuosiu su jumis,— ir sviedžia mums geografijos vadovėlį. O pats ima piešti.

Vaikai varto atlasą, nes tai įdomiau, negu kalti atmintinai kažkokius keistus pavadinimus. Po kurio laiko Kastukas nusijuokia. Suprantama, kažką pripaišė į sąsiuvinį ir pats iš to juokiasi. Po ilgų derybų brolis atskleidžia sąsiuvinį ir parodo eskizus. Pirmame nupiešta dykuma. Auga graži palmė, bet atokiau klaikus vaizdas: liūtas, pagriebęs už užpakalio bernioką, neša jį dantyse pasišokėdamas, o berniokas skerečioja rankomis ir kojomis ir, tur būt, rėkia, nors negirdėt.

— Tai aš? — klausia ko neverkdamas Jonukas.

— Ne, čia taip sau graži vieno bernioko bičiulystė su liūtu.

— Aš nenoriu,— sako Jonukas ir nueina į šalį, bet smalsumas nugali, ir jis grįžta pažiūrėti, kas nupiešta kitiems.

O toliau kitas paveikslėlis. Dykuma. Auga kažkoks egzotiškas medis. Ant jo šakos sėdi beždžionė. Pro šalį eina didžiai susimąstęs berniokas, labai panašus į mūsų Petrą, o beždžionė, ištiesus ilgą ilgą ranką, drožia jam per veidą. Pirmas refleksas — Petriukas, lig šiolei atidžiai žiūrėjęs į piešinį, greitai užsidengia rankomis tą veido pusę, į kurią pataikė beždžionė. O paskui susigriebęs piktai apžvelgia mus visus besijuokiančius, slaptai parodo liežuvį ir išbėga iš kambario. Bet po kurio laiko jis vis dėlto susigėdęs grįžta ir nedrąsiai paklausia:

— O kur Valės kobra?

Jis, matyt, laukė kokio nors atpildo už savo „skriaudą". Bet čia didis nusivylimas. Piešinyje — dykuma. Gražia linija išsirangęs žaltys, pakėlęs galvą, lyg stiebiasi į aukštį. O danguje didelė žvaigždė, kurios jis siekia. Ir viskas.

— O kur pusė namo, kurią ji praryja? — klausia Petriukas.

— Eikit gult! — sušunka Kastukas, o Valei pasako į ausį: — Valkirija, padaryk man papirosą,— ir švilpaudamas išeina iš kambario.

O man nieko nenupiešė, nes aš pareiškiau, kad be mamos į Afriką nevažiuosiu.

SPIRITIZMAS

Buvo laikai, kai Kastukas mums pasakodavo apie spiritizmą. Neatsimenu, kad jis būtų aiškinęs jo reiškinius, o gal tuomet nesupratau, tik žinau, kad pasakojo apie Varšuvoje tuo metu paplitusią madą priklausyti kokiam nors spiritistiniam rateliui. Kastukas pasakodamas mėgdavo sudominti ir nustebinti klausančius, todėl — kalbėdavo visada su dideliu

sąmoju. Kaip tik tada pirmą kartą išgirdau žodį „šarlatanas", ir jis man labai užimponavo. Daug fantazavau ta tema, visaip jį vaizdavausi: tai skriejantį padangėje angelą, tai vėl ant pušies šakos sėdintį ir lūpine armonika (baisiai jos nemėgau) grojantį velnią. Bet prie reikalo.

Kartą, Kastukui pavažiavus iš Varšuvos, visi pastebėjome ant jo skruosto plačią raudoną dėmę. Paklaustas, kas atsitiko, jis tuojau linksmai papasakojo ypatingą savo nuotykį, kurį jam teko prieš pat išvažiuojant pergyventi. Esą, jo pažįstamų tarpe buvo vienas kitas aistringas spiritistas, kurie pasakodavo jam apie spiritizmo seansus įvairiausias klaikybes. Kažkoks spiritistų ratelis pakvietė ir Kastuką dalyvauti jų seanse, į kurį jis nuvyko su draugu.

Dideliame kambaryje susirinko nemažas žmonių būrelis. Buvo absoliuti tamsa ir tyla, uždrausta kalbėtis ir net krankščioti. Taip kelias minutes pasėdėjus, vienas dalyvių pasakė: „Reikia būtinai uždaryti langus, nes dvasios gali išsilakstyti." Čia brolis nesusilaikė ir garsiai nusijuokė, bet tuo pačiu metu pajuto smarkų smūgį į skruostikaulį. Smūgis buvo suduotas kietu daiktu ir todėl labai skaudus. Brolis ūmai pakilo ir sušuko: „Šviesos!" Iš pradžių niekas nepajudėjo, matyt, iš išgąsčio, bet antrą kartą jam ryžtingai pareikalavus šviesos, užsižiebė elektra. Brolis, tiriamai apžvelgęs savo artimiausius kaimynus, pasakė: „Matyt, ir aname pasaulyje yra kiaulių",— ir demonstratyviai išėjo iš kambario.— „Galėjau pareikalauti, kad apieškotų mano kaimynų kišenes, ir būtų buvę aišku, kokia tai buvo kerštingoji dvasia, bet nesinorėjo triukšmo kelti. Taip neišsiaiškinęs, palikau juos nustebusius." Kai broliui pasirodė, kad mums dar ne viskas suprantama, jis pridūrė: „Aišku, kad ne visi dalyviai žinojo, kas atsitiko, bet kai kurie, kam rūpėjo išgarsinti šį atsitikimą, panaudojo jį spiritistinei propagandai."

Pastebėjęs, kad mums, vaikams, labai įdomūs nepaprasti „antgamtiški" nuotykiai, jis papasakojo nemaža Varšuvoje paplitusių anekdotų apie nuotykius su dvasiomis. Kiek atsimenu, iš pradžių viskas buvo pasakojama paslaptingai, su komišku rimtumu, o baigėsi linksmu juoku. Jis papasakojo, kad viena moteris, vadinama mediumu, staiga naktį pabudo su pilna gerkle ir burna smulkių, aštrių adatėlių. Ji baisiai rėkė iš skausmo ir siaubo, pažadino namiškius, kurie atbėgę negalėjo suprasti, kas atsitiko, nes jie tų įsivaizduojamų adatėlių nematė, o ji pati negalėjo nė žodžio pratarti. Atvykęs gydytojas, ištyręs reikalą, įpylė į gerklę gerą

dozę valerijono, ir adatos po truputį dingo, paliko tik isteriškai verkianti moteris ir nustebę jos artimieji. Tokie ir panašūs pasakojimai įvairino tam tikrų visuomenės sluoksnių gyvenimą, juo labiau kad ir rimti žmonės šiai aistrai pasiduodavo. Tačiau mūsų namuose niekados nebuvo panašių bandymų daryta, o apie „vaikščiojančią" lėkštelę ir „šokinėjantį" staliuką sužinojau žymiai vėliau, Jaltoje, džiovininkų sanatorijoje.

ŽIEMOS PASAKOS

Būdavo ir kitokių malonumų. Ilgais žiemos vakarais, kai pakurdavo didžiajame kambaryje krosnį, visa šeima susitelkdavo prie jos vakaroti. Ant žemės būdavo patiesiama kažkas panašaus į kilimą, užgesinamas žiburys, o mes, susėdę ant grindų, įsistebeiliję į liepsnojančias malkas, šildydavomės ir šnekučiuodavome. Tėvai sėdėdavo ant kėdžių, Kastukas ant krūvos knygų, padėtų ant žemės, o prie jo kojų, padėjęs ant kelių snukutį,— nesiskiriantis nuo jo Liamoriukas. Toks jau jis buvo ištikimas draugas.

Vieną tokį vakarą brolis pasiūlė sugalvoti visiems vieną pasaką. Jis pats pirmas pradėjo savo paties improvizuotą įžangą. Kiek atsimenu, tai turėjo būti ilga vieno berniuko kelionė po kažkokias neregėtas fantastiškas šalis. Tėvas, palaiminęs sūnų, nedidelį dar berniuką, liepė jam grįžti milžinu. Po Kastuko turėjo improvizuoti tą pačią pasaką toliau visi iš eilės — nuo vyresniojo į jaunesnįjį. Aš, kaipo jauniausia, turėjau pabaigti pasaką. Bet kadangi mano brolis Jonukas būdavo labai šnekus ir daug prifantazuodavo, o po jo dar sekė Valė, tai aš, nesulaukusi savo eilės, užmigdavau, ir man baigti pasakos netekdavo. Mane, miegalę, erzindavo broliukai, o milžinas taip ir negrįždavo namo. Tad kitą vakarą vėl sekėme pasaką, ir ji pasidarė „begalinė". Brolis atidžiai klausydavo tų pasakų, kartais kai ką pagirdavo, kartais pasijuokdavo iš pasakojančio, o kartais net pasakydavo „puiku" ir, ištraukęs iš kišenės bloknotėlį, kažką užsirašydavo. O kai jau nusibosdavo ta begalinė pasaka, fantazija išsekdavo, brolis prašydavo tėvų, kad jie ką nors papasakotų, ypač iš liaudies padavimų ar šiaip nepaprastų atsitikimų.

Mėgstamiausia tų pasakojimų — poringių tema buvo Raigardo kadaise užgriuvęs miestas, apie kurį sklido ištisos legendos. O juk Raigardas

buvo mūsų kaimynas. Tik šeši—septyni kilometrai tankaus pušinio miško skyrė mus nuo to stebuklų ir pasakų pasaulio. Ne kartą Konstantinas lankydavo Raigardą su broliais, draugais, o kartais ir visus mus nusivesdavo. Žiemą Raigardas miegodavo, bet užtat pasakos, mitai apie jį sklido, kurstydami žmonių fantaziją. Kažkoks mistikos aromatas žadindavo net visai atbukusias vaizduotes. Jis buvo jaudinantis ir užkrečiantis. Jis svaigino žmones savo neįprastumu, žadindamas kažkokį antgamtinį ilgesį ir smalsumą. Prie ypatingų atrakcijų priklauso vaiduokliai, raganos ir tas toks kvailas, bet kerštingas lietuviškas velnias. Vaiduokliai pastodavo kelią, einantį pro Raigardą, ir reikalaudavo iš keleivių užpirkti mišias — tie buvo nekalčiausi. Raganiai ant kelio iškinkydavo arklius, apversdavo vežimus, o velnias, tiesiog šėldamas, smaugdavo žmones, ypač žydus, ir įkišdavo juos galva žemyn į raistą. Kartais tie vaiduokliški personažai buvo materializuojami. Pavyzdžiui, kažkoks, matyt, nuobodžiaujantis pilietis paleido gandą, kad į „Prosenolės" mišką Nemunu atplaukęs krokodilas — „pats savo akimis jį matęs". Taigi šis baisusis krokodilas užvaldęs visą mišką ir tykojąs aukų, ypač moteriškų. Buvo sulipdytas pasakojimas, kad kažkokia moteris visą dieną bėgiojusi aplink „Prosenolės" pušis, kad nepatektų į krokodilo siaubingai išsižiojusius nasrus. Mat, krokodilas, esą, negalįs ūmai pasisukti (lygiai kaip šių laikų dizeliniai autobusai), ir, norint nuo jo pasprukti, reikia nuolatos sukiotis aplink medžius tai į vieną, tai į kitą pusę. Ne visi Druskininkų gyventojai tąsyk žinojo, kas tas krokodilas per sutvėrimas, ir todėl nakčiai užsirakindavo namus, ant slenksčio pastatę šventinto vandens buteliuką, o ant durų kreida užbrėžę kryžių. Veltui tėvas juokdavosi iš kaimynių ir aiškindavo, kad pas mus jokiu būdu negali veistis krokodilai. Tai nieko negelbėjo. „O pagaliau kas jį žino, gal tai Antikristas, į tokio baisaus žvėries kailį įlindęs." Vėliau, pradėjęs tarp Pariečės ir Druskininkų kursuoti autobusas ir trumpam Pogankos lauke nusileidę aeroplanai, buvo taip pat traktuojami kaip materializuoti Antikristo slapyvardžiai.

Tačiau ne visi Druskininkų gyventojai buvo tokie mulkiai. Būčiau šališka ir nedėkinga savo tėviškės dukra, kad taip vienu brūkšniu išbraukčiau daugumą tų gerų, bet naivių ir niekuo dėtų taikiai sugyvenančių piliečių iš mano vaikystės prisiminimų. Kai dabar pagalvoju, dauguma tų patamsiais klaidžiojančių ir lyg išėjimo ieškančių žmonių buvo lengvatikiai arba fanatikai. O gal tai tas pats? Ir iš tikro tai tik dvi stadijos —

nes dažniausiai iš lengvatikių pasidaro fanatikai. Tai įrodė ir Druskininkų gyventojų tautinė metamorfozė. Užteko „raganiui" su šventojo aureole sviesti žodį „litvomanai", „pagonys", „burtininkai", „velnio broliai", kai tie patys vargšai žmogeliai stojo piestu prieš atgimstančią lietuvių kalbą ir dainą.

O gal žmonėms būtinai reikėjo kažkokių nervus dirginančių įspūdžių (kaip ir dabar)? Juk mes gyvenome žiemą tamsiuose, net paprasta žibalinė liktarna neapšviestuose Druskininkuose, o vasarą — triukšmingame „civilizuotame" kurorte, pačiame operetinių valsų sūkuryje, kur mineralinių vandenų, kumiso ir kefyro palaima švytėjo net šlubuojančių reumatikų veiduose. Tai tokie nesuderinami kontrastai. O čia dar pašonėje Raigardo vaiduokliai. Nusibodo šaipytis iš „lojančio" mėsininko Chaimo, kurį užkerėjo Ratnyčios ragana — karčiamininkė už tai, kad jis jos šuniui, besisukinėjančiam jo mėsinėje — tyčia ar netyčia — uodegą sutrumpinęs. Ji Chaimui pasakiusi: „dabar tu pats losi kaip šuva",— ir nuo to laiko vargšas Chaimas vaikščiojo po namus, išnešiodamas pintinėje mėsą, ir kartkartėmis, nusisukęs į šalį, sušukdavo — am, am! Apsiprato žmonės ir su senute Beniomkiene, kuri ketvirtadieniais, iškūrenus pirtį, pereidavo visas Druskininkų gatves šūkčiodama: „Į pirtį, į pirtį!" Bet kas nuostabiausia: ji visą maršrutą atlikdavo, megzdama kojinę, akių nuo jos neatitraukdama, o jos šlepečių šlepsėjimas aidėdavo per visą gatvę. Jos vyras Beniomkė buvo labai simpatingas senelis; jis mokėjo burkuoti kaip karvelis. Atėjęs pas mus ir pamatęs vaikus, tuojau imdavo burkuoti. Jis už tai gaudavo obuolių, kuriuos įsidėdavo į kišenę — tai savo senutei Beniomkienei.

Snaudžiančios žiemos fone išryškėdavo kažkokie nepaprasti svetimi žmonės, hibridai, nežinia iš kur atsiradę — be biografijos, be tėvynės. Tai nepilnapročiai žmonės, kurie „linksmindavo" gyventojus, o man liūdna, juos atsiminus. Vienas jų buvo toks baisus, vadinamas „Juoduoju Mike". Jis užeidavo pas tėvą, prašydamas rašyti carui skundus ant kažkokio grafo Purpickio, paglemžusio jo turtus ir jį ubagu paleidusio. Tėvas, nenorėdamas erzinti vargšo ligonio, rašydavo jam tuos begalinius skundus ir prašymus, kurie, Mikei išlošus bylą, turėjo jį padaryti milijonierium. Bet koks baisus buvo tas Mikė: aukštas, ilgas kaip kartis, juodais drabužiais apsirengęs, juoda skrybėle, liesas — tikra giltinė. Jis turėjo dar kitą pamišimo tašką (labai suderintą su jo išvaizda), dėl kurio aš labiausiai jo

bijodavau ir nekęsdavau. Jis vaikščiodavo po namus ir prašydavo kačiukų. Prisirinkęs jų, Mikė nueidavo prie Nemuno, atsistodavo ant aukšto skardžio ir, įsiūbavęs maišą, iškilmingai sušukęs —„Šventas, šventas, palaimink viešpatie!" — nusviesdavo maišą su kačiukais į Nemuną. Paskui vėl eidavo per žmones, prašydamas maišo ir kačiukų. Veltui kalbėjo žmonės, kad jis pamišęs — aš buvau įsitikinusi, kad tai vaiduoklis iš Raigardo.

Žmones linksmindavo ir girtuoklė Antosė, vadinama „Hulej baba", kuri pasigėrus šokdavo gatvėse „vengierką", o blaivi — buvo gera darbininkė (žinoma, kol užsidirbdavo „monopolkai"). Ji kartais prieš šventes ar prieš kurorto sezono atidarymą ir mums padėdavo šį bei tą nuveikti. Tada, motinai paliepus, tekdavo daboti, kad ji nepasišalintų, nes sugrįžusi ji jau sugebėdavo tiktai šnekėti — darbui ji netikdavo. O kalbėdavo ji tik apie karalius, kunigaikščius, grafienes. Tuomet jos skruostai paraudavo, akys blizgėdavo, o ji, įsirėmus į šonus, pasakodavo, ginčydavosi su kažkuo ir blevyzgodavo.

Tačiau iš jų visų buvo vienas, kurį labai mėgo Kastukas. Tai „pamišėlis Kaziukas" (taip jį žmonės vadino). Jis buvo jaunas, šviesiaplaukis, vaikiška šypsena ir geromis akimis. Jis pasirodydavo kelis kartus per metus, bet niekas nežinojo, iš kur jis ateina ir kur dingsta. Jo pavardės taip pat niekas nežinojo. Tikras Lohengrinas. Jį lydėdavo vaikų būrys, nes jo išorė buvo labai ypatinga: skrybėlė ir visi rūbai buvo apsagstyti spalvotomis popierinėmis gėlytėmis, o prie skrybėlės — kabėjo siauri įvairiaspalviai kaspinėliai. Ant pečių jis nešėsi keturkampę kartoninę dėžę, kurioje buvo sukrauti „gražūs" daiktai. Vaikų klyksmo ir erzinimų jis nepaisydavo, lyg jų negirdėtų. Bet užtat niekad jiems nerodydavo savo dėžėje sukrautų turtų. Buvo tik keli namai Druskininkuose, kur jis užeidavo ir parodydavo labai brangius turtus. O tie turtai buvo gražių moterų atvaizdai atvirukuose, paveikslėliai iš gamtos, įvairios spalvotos, išmargintos dėžutės, sudužusios ir rūpestingai suklijuotos statulėlės, matyt, kieno nors išmestos, netgi spalvoto šilko skiautelės, ir jau nebeprisimenu kas. Pas mus jis visada iškraudavo savo dėžę, ir, kiekvieną daiktą rodydamas, klausdavo: „ar gražu? — matot, koks gražus daiktas, miškas, mergaitė"... ir taip iki pat paskutinio daiktelio. Jis šiaip buvo tylus, su kažkokiu liūdnu ir svajingu, vaikiškai maloniu ir lyg klausiančiu žvilgsniu. Kai pradėdavo rodyti savo „gražius" daiktus, pagyvėdavo, atstumdavo prieš jį padėtas vaišes ir iškraudavo viską ant stalo. Tarp kitų buvo ne-

paprastai gražios moters, daktarienės Bujakovskienės nuotrauka. Mes nustebome, ją pamatę, nes Bujakovskiai buvo „dideli ponai", turėjo pasistatę puikią rezidenciją ir nuo kitų laikėsi tam tikros distancijos. Todėl mus stebino, kad tokia išdidi ponia jam padovanojo savo nuotrauką. Bet Kaziukas, esą, ją kartą pamatęs ir susižavėjęs. Kiekvieną kartą, atėjęs į Druskininkus, jis įsiveržd̃avo į jos virtuvę ir tolei sėdėdavo, kol pamatydavo gražuolę. Tada taip pat iškraudavo visas savo grožybes. Ji jam pasakiusi, kad tai šiukšlės — jis buvęs labai įsižeidęs; tada ji, norėdama kompensuoti padarytą skriaudą, padovanojusi jam savo nuotrauką.

Gerai įsiminė man vienas jo apsilankymas. Brolis kaip tik buvo parvažiavęs ir, užtikęs Kaziuką virtuvėje savo „gražiuosius" daiktus rodant, labai juo susidomėjo. Jis pakvietė jį į savo dirbtuvėlę ir bent porą valandų su juo kalbėjosi. Buvau ir aš nosį įkišusi ir mačiau, kad brolis jam rodė savo paveikslus, o Kaziukas visą laiką, žiūrėdamas į juos, kažką šnekėjo ir šnekėjo. Brolis rūkė ir žiūrėjo į jį smalsiai ir vis ištraukdavo ir pastatydavo prieš jį naują paveikslą. Po to mačiau, kaip Kaziukas, spindėdamas laime, atsinešė į virtuvę ir įsikišo į savo dėžę Čiurlionio paveiksliuką, jam, matyt, padovanotą. Jam išėjus, brolis nuliūdo, ilgai sėdėjo ir tylėjo. Paskui pasakė: „Kaip gaila, kad aš toks neturtingas — aš jį išgydyčiau, ir jis būtų tikrai genialus dailininkas." Nuo to laiko Kaziuko nebematėme.

Bet tai vis liūdni prisiminimai. Gal grįžti vėl į kaitria ugnele sušildytą žiemos vakarą. Krosnyje malkos nebeliepsnoja, jos virto žarijomis ir siunčia mums ramią rausvą šviesą. Iš tamsos išniro blyškūs veidai su spindinčiomis akimis, iš kurių šviečia įkaitinta vaizduotė. O gal dar uždėti keletą pagalių ant kaitrių žarijų ir dar papasakoti kokią „liūdną humoreską". Štai ji.

Negalima aplenkti Krisiuko, kurio namuose Kastukas praleido vaikystę ir pirmąją jaunystę, beveik kol tapo „diplomuotu muzikantu". Jis tikrai nusipelnė, kad jį paminėčiau, juo labiau kad pats Kastukas jį geriausiai prisimindavo ir, eidamas pro jo namus, sustodavo ir nusišypsodavo. O nameliai buvo — balti, kreida nudažyti. Dabar jų nebėra. Juose gimė net šeši mūsų vaikai. O Krisiukas buvo pagarsėjęs Druskininkų šykštuolis ir, nors šykštumas buvo svarbiausia jo būdo ypatybė, jis pats nebuvo panašus nei į Moljero „Šykštuolį", nei į Gogolio Pliuškiną, nei į Eugenijos

Grande tėvą. Jis buvo toks mielas ir savas Druskininkų šykštuolis, kuris eidavo pėsčias (septynias mylias) į Seirijus, nes ten „aptiekoje" už tris kapeikas ricinos duodavo truputį daugiau, negu Druskininkų „lupikai" vaistininkai.

Pirmiausia pradeda mama ir papasakoja, kaip seniai seniai, samdydama pas Krisiuką butą, ji pasigedo vieno labai svarbaus buitinio pastatėlio. Po energingo ginčo Krisiukas pasiūlė mamai visus tokius reikalus atlikti „pod parasonikiem" (po skėčiu). Čia juokas nutraukė jos pasakojimą. Ir dar: Krisiuko virtuvėje, virš viryklos, kabėjo gabalėlis lašinių, kuriuos jis įdėdavęs penkiom minutėm į viralą, o paskui išimdavęs ir vėl pakabindavęs. Taip jam to gabaliuko užtekę ilgam. Bet buvo ir dar daug apie jį papasakota. O humoreska baigėsi liūdnai. Iš tokio šykštumo Krisiukas nusilpo ir pradėjo galvoti apie „dyką gydymą", tad dažnai užeidavo į pono Milicerio vaistinę. Kai vaistinė kraustėsi į kitas patalpas, Krisiukas pasiūlęs padėti ir atsargiai nešiojęs bonkas su gydomaisiais skystimais. Gavęs atlyginimą, jis dar paprašė, kad jam atiduotų visas tuščias bonkutes. Tai ne šiaip sau. Jose, beveik kiekvienoje, buvo išlikę po keletą lašų, o kai kuriose ir daugiau įvairiausių „vaistų". Parsinešęs namo, Krisiukas supilstęs visas liekanas į vieną bonką ir išgėręs viską iki dugno,—„esą, nuo kurių nors vaistų jis sustiprės ir nereikės ant daktaro pinigų leisti". Ir čia buvo pradžia liūdno vargšo Krisiuko galo. Skausmai viduriuose įvarė pamišimą. Tada buvo pats žiemos vidurys. Ant užšalusio Druskonio ežero žmonės dirbo plušo — piaustė piūklais ledą, krovė jį ant rogių ir vežė į kurhauzo ir pasiturinčių vasarnamių savininkų ledaunes. Staiga jų dėmesį patraukė klaikus vaizdas. Iš Krisiuko namų išbėgo senis. Jis buvo vienplaukis, beveik nuogas ir bėgo nepaprastai greitai į pakalnę. Pribėgęs pirmą eketę, šoko į ją stačiagalviais. Žmonės pribėgę ištraukė jį su kartimis ir nunešė namo. Savaitę gulėjęs be sąmonės, Krisiukas pasimirė.

O paliko jis tik legendas. Pinigų, kurių jis turėjęs susitaupęs visą krūvą — niekas nerado. Užtat pasklido gandas, kad prieš mirtį Krisiukas, pasiprašęs grietinės, iškasė iš po grindų puodą su auksiniais ir surijo juos su grietine. Žinoma, tai pasaka. O Krisiuko buvo kažkodėl gaila. Jis nežinojo, kas yra džiaugsmas, — o juk tai baisiausia. O kiek tų „krisiukizmų" dar bruzda mūsų kraujuje.

Būtų buvę gal ir gana pasakoti apie tuos žiemos vakarus, jei neįsikištų į juos Kastukas ir neprimintų gerojo, senojo ugniagesio Lukošiaus, apie

kurį daugiausia jis pats mums ir pasakojo. Jam antru ir trečiu balsu pritarė tėvai, o aš pasiryžau viską, ką apie jį girdėjau, aprašyti.

Kadangi jo garbei buvo sukurtas vienas nuotaikingiausių Čiurlionio jaunatvės preliudėlių, jo paties pavadintų *„Vakariniai varpai"*, tai ir aš šį apsakymėlį pavadinsiu „Preliudas Fis-dur" (nes taip iš tikrųjų yra). Tiesa, man teks toliau papasakoti apie tikrąją šio preliudo įkvėpėją varpininkę Jokūbienę, tačiau tai bus vėliau. O dabar...

PRELIUDAS FIS-DUR

UGNIAGESYS LUKOŠIUS

Tai buvo seniai. Aš tada buvau vos gimusi. Buvo Druskininkuose toks senis su ilgais ūsais, ilga nosimi, kanapiniais plaukais ir dideliais antakių krūmais. Žiemą ir vasarą jis vilkėdavo drobinėmis lopytomis kelnėmis, avies kailiukais ir ausine kepure. Tai buvo Druskininkų ugniagesys Lukošius. Kalbėdavo jis maišyta kalba: lietuviškai, baltarusiškai ir lenkiškai. Jo trobelė buvo pirmoji ties ta vieta, kur Pariečės plentu įvažiuojama į Druskininkus. Lukošiaus kiemas jungėsi su mišku. Priešais, anapus kelio, tyvuliavo Druskonio ežeras. Toliau į kairę, už ežero, pačiame miško tankumyne, buvo, kaip ir šiuo metu, Druskininkų kapai. Vieta, kur gyveno Lukošius, labai graži, tinkama vasarotojams, todėl jis visą gyvenimą svajojo pasistatyti nors ir nedidelį vasarnamį ir nuomoti jį poilsiautojams. Bet Lukošiaus svajonė taip ir liko svajone, nes jis buvo neturtingas ir mirė, nesusikrovęs jokio turto. Daugeliui metų praėjus, Lukošiaus sklypelyje stovi, kad ir ne jo pastatytas, jaukus vasarnamis, o kiemo gilumoje dar tebėra Lukošiaus trobelė*.

Kai Kastukas dar buvo jaunuolis ir mokėsi Varšuvos konservatorijoje, tai, parvažiavęs atostogų, užeidavo pas Lukošių. Nors Lukošius buvo nekalbus, bet su juo Kastukui būdavo labai gera, nes jis žinojo Lukošiaus paslaptį, kurios niekas kitas nežinojo.

Tai buvo seni laikai. Druskininkai tada dar tik pamažėl kūrėsi, ir jų gyventojams daug ko trūko. Nebuvo ugniagesių komandos, ne visi dar turėjo šulinius išsikasę. Gatvių apšvietimas net vasarą buvo labai menkas. Ką ir bekalbėti apie tamsias rudens ir žiemos naktis, kai visuose Druskininkuose nė vienos „liktarnos" nebuvo, ir žmonės vaikščiojo,

* Prieš porą metų Lukoštaus trobelė nugriauta.

graibstydamiesi tvoros. Kiti gi rankiniais stikliniais žibintuvais su įstatoma vidurin žvake patys sau apšviesdavo klampų, dumblėtą kelią. Dar ir aš atsimenu, kai motina, kuriam nors vaikui susirgus, naktį eidama į vaistinę, užsižiebdavo žibintuvą, kad „namo pataikytų". Taigi buitinės Druskininkų sąlygos buvo dar labai menkos, todėl Lukošius juose vaidino svarbų vaidmenį.

Lukošius turėjo tokį viena akimi aklą kuiną. Jis pelnydavo Lukošiui duoną. Su savo kuinu Lukošius parsisamdydavo žiemą rąstus ir malkas vežioti, o vasarą vežiodavo statinę vandens, aprūpindamas vasarotojus skalbiamu ežero vandeniu arba skaniu, šaltu savo šulinio vandenėliu. Tai buvo Lukošiaus mėgstamiausias užsiėmimas, nes jis buvo tingus, niekur neskubėdavo, geriau, pypkę užsirūkęs, pasėdėdavo ežero pakrantėje ir pasišnekėdavo su aklu savo kuinu.

Lukošius buvo vienintelis Druskininkų ugniagesys. Kai Druskininkuose kildavo gaisras — gerai, jei tai būdavo dieną,— tada siaubą sukeliantis Jokūbienės skambinimas varpais atkreipdavo ir Lukošiaus dėmesį. Tuomet jo ypatingai raginti nereikėdavo. Bet naktį! Būdavo tikras vargas su juo. Varpai jau kuris laikas skambina, o Lukošiaus su statine kaip nėra, taip nėra. Kas nors pagaliau, nubėgęs pas jį, pabelsdavo į langą.

— Koks čia striokas, ko reikia? — pasigirsdavo iš vidaus.

— Dega, dega! — šaukdavo už lango pilietis.

— Kur dega, kas dega?

— Antanavičiaus namas! Greičiau! Jau stogą apėmė!

— Tai sugalvojo kada gaisrą kelti,— supykdavo Lukošius.

Kiek pamurmėjęs, Lukošius atsikeldavo ir pirmiausia prisikimšdavo ir užsirūkydavo pypkę. Paskui, patamsyje apgraibom suradęs batus ir drabužius, apsirengdavo ir išeidavo savo kuino kinkyti. Eidamas visą laiką niurzgėdavo:

— Mat, kai jau dega, tada atbėga ir šaukia kaip pamišę. Reikia iš anksto. Tada pamažu, neskubant, ir arklio neužvarysi, ir vandens kiek reikia pasemsi. Viską jie, mat, mėgsta staigiai, greitai, kaip be proto!

Nuėjęs kinkyt, Lukošius nerasdavo tai pakinktų, tai vadelių, tai statinės kamščio, kuris kažkur būdavo pasimetęs ir reikėdavo žiburį užsidegti.

— Kad jį kur galas,— sakydavo Lukošius.

Išvažiavęs iš kiemo, Lukošius prisimindavo, kad nepasiėmė botago. Jis grįždavo namo ir patamsyje dar rausdavosi, kol pagaliau, suradęs po ark-

lidės stogu užkištą botagą, išsirengdavo kelionėn. Privažiavęs ežerą, Lukošius imdavo pilstyti kibiru iš ežero vandenį statinėn, nuolat sustodamas pažiūrėti, ar dar tebėra gaisro pašvaistė. Pripylęs pilną statinę vandens, Lukošius dar kartą prisikimšdavo pypkę ir, užsitraukęs dūmą, varydavo arklį:

— Na, skubėk, bestija, matai, kad dega!

Atvažiavęs į gaisro vietą, Lukošius kartais rasdavo jau sudegusį, nuvirtusį namo stogą ir liepsnojančias gegnes — tuo atveju jo pagalba būdavo jau nebereikalinga. Kartais pamatydavo padegėlio kaimynus, energingai kovojančius su ugnies stichija. Tada žmonės pribėgę imdavo pilstyti iš Lukošiaus statinės vandenį į kibirus, o jį varydavo į artimiausią šulinį daugiau vandens parvežti. Būdavo ir taip, kad, atvažiavęs su vandeniu, Lukošius rasdavo gaisrą jau užgesintą. Tada jis gerokai apsibardavo, kad jį veltui pažadinę. Grįždamas pro varpinę, jis pagrūmodavo varpininkei Jokūbienei, kam ta ragana „lermą" kelianti ir žmonėms nakčia pasilsėti neduodanti.

Bet kartą, pasakojo Kastukas, buvo vasaros vidudienis. Per pačią kaitrą užsidegė namas, ir bematant supleškėjo sausroje išdžiūvęs stogas ir sienos. Atvažiavęs Lukošius rado tik namo likučius ir prie jo verkiančią moterį su vaikais. Tada jis, atsisėdęs netoliese ant rąsto, rūsčiai suraukęs savo tankius antakius, ilgai žiūrėjo į baigiančius degti nuodėgulius. Taip sėdėdamas jis retkarčiais nusiimdavo kepurę, pasikrapštydavo galvą, tai, matyt, reiškė susirūpinimą ar sąžinės graužimą. Taip jis išsėdėjo kelias valandas nejudėdamas, kaskart garsiau atsidusdamas — net pypkę ir kuną pamiršęs. O kuinas, suradęs patvoryje dar želiančios žolės, taip pat užmiršo savo šeimininką. Ir kai seniai visi buvo jau išsiskirstę, Lukošius vis dar sėdėjo ir spoksojo į rūkstančius pamatus. Ką tuomet galvojo Lukošius, niekas nežino. Bet šalia jo sėdėjo dar kitas žmogus ir taip pat susimąstęs tylėjo.

Tai toks netikęs ugniagesys buvo Lukošius.

Už visas šias būdo ypatybes, už nerangumą, apsileidimą ir kitas Lukošiaus keistenybes atsilygindavo jam Druskininkų vaikai. Jis buvo nuolatos ir atkakliai jų persekiojamas. Vos tik pamatę Lukošių su vandens statine, gatvės padaužos imdavo šaukti:

— Lukošiau, Lukošiau, parduok kuiną, nusipirk kelnes!

To užtekdavo, kad Lukošius supyktų. Be to, kuris nors vaikigalių, vikresnis ir drąsesnis, pribėgęs atkimšdavo statinę, o kamštį numesdavo ant kelio. Tuojau pasigirsdavo rūstus jo balsas:

— Tpru! Kad tavi vilkai! — ir Lukošius, užuot pakėlęs kamštį ir užkimšęs statinę, tekinas pasileisdavo su botagu vytis vaikų. Bet kur jam, senam, pavyti! Jie bėgdavo ir dar labiau šaipydavosi, erzindami seną vandens vežėją. Pagaliau pavargęs ir pamatęs, kad neteks nė vienam palaidūnui per kinkas botagu pertraukti, Lukošius grįždavo prie savo statinės. Bet ji jau būdavo tuščia.

Tada jį apimdavo didžiausias apmaudas. Dabar ir vėl suk į ežerą, pilstyk vandenį į statinę, varyk arklį į kalną. Įpykęs Lukošius ilgai papsėdavo savo seną pypkę ir spiaudydavo į ežero vandenį. Pagaliau vėl imdavosi darbo. O už gatvės kampo išdykę berniukai tykodavo vėl sušukti: „Lukošiau, parduok kuiną",— ir t. t.

Ir kodėl gi tie vaikai buvo tokie žiaurūs? Kodėl jie pasirinko savo išdaigoms taip nemokančią apsiginti auką? Ką gi Lukošius kaltas, kad jis buvo nevikrus, nemokėjo greitai judėti, kad jo eisena buvo sunki ir svyruojanti kaip seno jūrininko. Ar jis kaltas, kad buvo vienišas, kad niekas nesirūpino jo suveltais ir nešvariais drabužiais, kad jo trobelėje niekad neskambėjo linksmas moters juokas. Ar jis kaltas, kad po jo langais neužydėjo nasturtos ir nagelkėlės, kad ant tvoros nekabėjo, kaip kitur, švariai išplautos puodynės, o takai nebuvo išbarstyti geltonu smėliu. Jis buvo vienišas, kaip ir sena varpininkė Jokūbienė. O kadaise ir jis buvo jaunas, kaimo mergas šokdino ir vieną, pačią gražiausią, savo smuiku užkerėjo. Bet jos tėvai neleido. Lukošius buvo tylus. Jis neidavo pas žmones, nes nerasdavo su jais kalbos. Bet kartais, vėlyvą naktį, kai Druskininkus apgaubdavo miego skraistė, kai turtingas namų savininkas vartydavosi minkštuose pataluose, o prie mėnulio apšviesto lango būdavo galima pamatyti džiovininko veidą, ilgesingai žiūrintį į žvaigždėtą dangų, Lukošiaus trobelėje žybčiodavo menkutė, nedrąsi šviesa ir į tamsią naktį veržtavosi smuiko garsai.

Kas gi ten grojo smuiku? Negi tas senas, sutrūnijęs kelmas Lukošius, kuris nemokėjo nė žmoniškai kalbėti, o sapaliojo kažką, ką tik jo kuinas galėjo suprasti? Bet tai niekam nerūpėjo. Padorūs Druskininkų piliečiai seniai jau buvo sumigę. Be to, jų tarpe maža buvo tikrų muzikos mylėtojų. Išgirdę gailiai verkiantį Lukošiaus smuiką, jie būtų iš jo tik pasijuokę

ir dar daugiau jį erzinę: „Kokia ten jo muzika? Tik juoko verta." Juk jis nemokėjo groti madingų šokių, nuvalkiotų operečių melodijų ir dviprasmių gatvės dainuškų, kuriomis vasarotojai lyg maru užkrėsdavo Druskininkų jaunimą. Jis grodavo kažką labai paprasto, labai graudaus. Todėl jis ir pasirinkdavo tylią naktį, kad, toli nuo žmonių atsiskyręs, atvertų jai savo slaptingas godas. Tik senų pušų ošimas pritardavo jo giesmei. O pro tankias šakas smalsiai spoksantis mėnulis svajingai kraipydavo išblyškusį veidą ir šaltais spinduliais glostydavo pušų karūnas. Taip naktį kalbėdavosi senis Lukošius su žvaigždėmis ir mėnuliu. Taip jis savo smuiko garsais užliūliuodavo šimtametes pušis, suvirpindavo baltus, viršum ežero kylančius rūkus ir tyliai pabelsdavo į miške, už ežero, miegančio mirusiųjų miesto vartus. Ar to neužtenka, kad Kastukui, klaidžiodavusiam naktį visų trijų ežerų pakrantėmis, Lukošius staiga pasirodytų visai kitoks, kaip visiems? Senas sutrūnijęs kelmas Lukošius, iš kurio juokėsi Druskininkų vaikpalaikiai, virto stebukladariu, kuris tamsią naktį, atverdamas savo širdį, užburdavo seną šilą ir versdavo šypsotis mėnulį.

Ilgai stovėdavo Kastukas, parimęs ant Lukošiaus vartelių, įsiklausęs į seną, liaudies širdyje gimusią dainą, ir jam kildavo noras pabelsti į vienišo Lukošiaus duris. Tačiau jis to niekad nepadarė...

— Tai kodėl gi nepabeldei? — klausėme brolio viens per kitą.

— Nedrąsu buvo,— atsakė pasakotojas.— Kartais suvirpa širdis, matai neregėtus vaizdus, jauti tokią gilią harmoniją su visu pasauliu, jauti begalinį ilgesį. Tokiomis valandėlėmis bijai gatvės triukšmo. Gal kad pabelsčiau, pažadinčiau Lukošių, išblaškyčiau, nubaidyčiau lyg paukštelę jo stebuklingą sapną. O gal nebegrotų daugiau Lukošius. Jis toks drovus, toks užsidaręs.

Taip. Brolis žinojo, ką reiškia būti vienišam, būti nesuprastam. Jis žinojo, kad jo širdies krauju mintantis žodis retai tepataikydavo į kito žmogaus širdį. Todėl jis visa širdimi siurbte siurbė nežinomo, nesuprasto menininko iš vienatvės, iš sielvarto supintos dainos garsus.

Taip slinko metai. Lukošius visai suseno. Jo plaukai iš kanapinių pasidarė balti, nosis dar labiau ištįso, krūtinė įdubo, pečiai sulinko.

Tuo tarpu Druskininkų kurorto valdyba suorganizavo ugniagesių komandą su juodai raudona uniforma ir siaubingu dūdų orkestru. Seno Lukošiaus naktį niekas nebežadindavo. Jo kuinas taip pat vos bevilko kojas ir, traukdamas nuo ežero į kalną vandens statinę, dažnai sustodavo.

Bet ir senis Lukošius taip pat sustodavo,— ilsėdavosi ir botagas, kurį Lukošius pasiimdavo ne kuinui pavaryti, bet nuo įkyrių vaikų atsiginti. Jis jau nebebėgdavo paskui vaikus ir tylėdamas kantriai klausydavo jų šūksnių, iš tolo retkarčiais botagu pagrūmodamas. Ir smuikas jo nutilo. Tik retkarčiais senis ištraukdavo jį iš stovinčios po lova skrynios ir nebederindamas braukdavo stryku per stygas. Tąsyk pro langą prasmukdavo juodas šešėlis ir sustodavo prie vartelių ir tolei nenueidavo, kol senis virkindavo savo smuikelį ir savo seną vienišą širdį. Jam pabaigus groti, juodas šešėlis, dar ilgai parymojęs ant vartelių, pro kapines pasukdavo į Merg-ežerius.

Mirė Lukošius. Žinia pasklido po miestelį ir visus sujaudino. Ją pirmiausia paskelbė Jokūbienės varpai, kurie šį kartą skambėjo ilgai, gal ilgiau, negu paprastai. Visi prisiminė Lukošių, tą vienišą, sulinkusiais pečiais senį, jo šlubuojantį seną, vienaakį kuiną.

Buvo rugpiūčio pabaiga, kada žemė dovanas dalina, kada jau nupiauti rugiai ir vasarojus, aruodai, daržai ir sodai pilni visokio gėrio. O gėlių darželiai — lyg jaunų mergaičių būriai — šypsote šypsosi, įvairiausiomis spalvomis pasipuošę. Gamta motinėlė nesigailėjo dažų nuspalvinti kiekvieną žiedelį, kad tik pradžiugintų žmogaus širdį, kad tik atskleistų jam grožio didybę. O trobelės vidury gulėjo Lukošius. Jo veidas buvo pageltęs, bet ramus, plaukai dailiai sušukuoti, sunertose rankose — šventas „abrozdėlis". Prie lango augančios pušys stovėjo ramiai, it garbės sargyboje, nė viena šakele nejudėdamos, nė vienu spygleliu nekrutėdamos.

Brolis ilgai žiūrėjo į lyg susimąsčiusį Lukošiaus veidą. Jis prisiminė tylias naktis, blankią mirguliuojančią šviesą mažame langelyje ir virpančią smuiko pasaką. Kažkoks artimas ir mielas buvo jam šis visų paniekintas atsiskyrėlis. Jam pasirodė, kad jiedu kažkur kartu keliavę, į kažkokius nežinomus, stebuklingus kraštus, kad ta kelionė juos suartinusi ir, atrodo, kad jie niekad niekad nebeišsiskirs. O dabar Lukošius guli atsiskyręs, palikęs savo draugą, prieš kurį dar ilgas ilgas kelias, ir galo nematyti. „Mirė muzikas, mirė menininkas, mirė mano brolis",— sako Kastukas. Rūstus gyvenimas neleido jam išdalinti žmonėms savo paslėptų turtų, neleido pradžiuginti jų sunkiose valandose, gydyti jų sielos žaizdų. Jis nedrįso dalintis su kitais savo širdies sopuliais, pasakoti apie aukštų pušų viršūnes ir už ežero vakaro tyloje skendintį mirusiųjų miestą.

Kastukas apsidairė Lukošiaus trobelėje. Ji tokia pat, kaip ir anksčiau, kada jis užeidavo „pasiklausyti" tylinčio senio. Sienos išbaltintos, už stalo suolas, pašaliais du maži suoleliai. Ant sienos kažkoks musių išmargintas paveikslas. Ant lango pypkė, mašnelė su tabaku. Kampe ant žemės — krūva skarmalų. Viena bobelių, kurių buvo priėję beveik pilna troba, paaiškino, kad tai visas Lukošiaus turtas — daugiau nieko nerasta. Keletas rublelių laidotuvėms buvo po pagalve. Tai ir viskas. Kurgi smuikas? Kastukas ilgai žiūrėjo į skarmalų krūvą, ir jo dėmesį atkreipė kyšančio iš po jų smuiko stryko galas. Pasirausęs po varganas liekanas, Kastukas ištraukė stryką. Jis buvo keliose vietose perlaužtas ir kabėjo ant ašutų. Bet smuiko nerado. Kastukas, pamatęs sulaužytą stryką, drąsiau paklausė šeimininkaujančių bobelių, ar jos kartais neradusios ir smuiko. Ne, neradusios. Jos iššiūrėjusios visus kampus, palėpę ir tvartą, kur stovėjo Lukošiaus kuinas, bet jokių kitų daiktų neradusios. Neturtingas, mat, buvęs Lukošius. O kuiną jau „garboriai" suderėję kailiui, tai dar liks keletas rublių kunigui apmokėti ir kryžių ant kapo pastatyti. Bet kur smuikas? Negi Lukošius norėjo savo sielos paslaptį nusinešti į kapus ir niekam jos neatskleisti? Negi jis sudegino savo smuiką? „Taip ir bus,— pagalvojo Kastukas,— jei būtų kam padovanojęs arba pardavęs, tai būtų kartu ir stryką atidavęs, o jis sulaužytas keliose vietose. Tai sielvarto ženklas, tai atsisveikinimas su vieninteliu draugu."

Kastukas įsidėjo sulaužytą stryką į kišenę ir išėjo į kiemą. Ten jis pamatė, kad visą tvorą apkibę vaikigaliai, tie patys padaužos, kurie erzindavo gatvėje seną Lukošių ir atkimšdavo jo statinę. Jie, matyt, nedrįso įeiti į trobą, bet smalsiai žiūrėjo į langą, pro kurį buvo matyti degančios žvakės. Kastukas tuojau pat juos atpažino, o jie, pažinę Kastuką, buvo besirengią sprukti. Mat, ne kartą Kastukas, pamatęs gatvėje vaikus, besivejančius Lukošių ir beerzinančius jį, sudrausdavo juos ir sugėdindavo. Užtikęs berniokų tarpe ir kurį nors savo broliuką, jis parsivesdavo namo ir, jei žodžiai negelbėdavo, gerai patąsydavo už plaukų. Už tai, pasakojo Kastukas, mūsų Petriukas vieną kartą supykęs sušuko: „Oi tu pamotis, tu." Kastukui labai patikusi pravardė, ir jis dažnai, linksmai žaisdamas su vaikais, liepdavęs save vadinti pamočiu.

Pamatęs, kad vaikai, jo išsigandę, norėjo pabėgti, Kastukas sustabdė juos ir draugiškai prašneko:

— Taigi mirė senis Lukošius. Nebėra jo. Jau nematysite daugiau vargšo senelio, kuris taip sunkiai pelnė sau duoną. Ar jums negaila jo? — Vaikai, lyg sumišę, lyg susigėdę ir aiškiai susijaudinę, nuleido akis.— Daug kartų ir jūs įskaudinot jį, apsunkinot jo gyvenimą. Argi ne tiesa? — Berniukai ir vėl kažkaip nedrąsiai pažiūrėjo viens į kitą, vienas kitas paraudo iki ausų ir atsikrenkštė.— Taigi, vaikai, o jūs net neužeinant jo atsiprašyti, su juo atsisveikinti.

Tyla. Vienas didokas ir, matyt, drąsesnis berniukas atsakė:

— Mes užeitume, bet bobos išvarys.

— Neišvarys,— pasakė Kastukas,— tik netriukšmaukit, įėję nusiimkit kepures, niekas jums nieko nepasakys.

Vaikai pažiūrėjo viens į kitą, lyg vienas kitą ragindami. Pagaliau susigrūdo varteliuose. Kastukas, juos padrąsindamas, nuėjo pirmas, o paskui jį į trobą suvirto ir visas vaikų būrys. Vaikai, sustoję aplink mirusį, ilgai neatitraukė akių nuo jo, o jų veiduose atsispindėjo įvairūs jausmai. Buvo aišku, kad tie jausmai nepanašūs į gatvėje linksmai šūkaujančių vaikų jausmus ir kad Lukošiaus mirtis padarė jiems didelį įspūdį. Kastukas išėjo į kiemą ir laukė, kol berniokai vienas po kito išslinks iš Lukošiaus trobelės.

— O dabar, dabar mes turime kaip nors atsilyginti Lukošiui už visus nemalonumus, kurių mes jam pridarėme,— pasakė jis vaikams, o vaikų akys pradėjo žybčioti iš smalsumo.— Surenkime jam bent gražias laidotuves. Jūsų seserų darželiai dabar žydėte žydi. Priskinkite kiekvienas po glėbelį gėlių, miško pušų ir eglių šakų prilaužkite. Nupinkite vainikus ir ateikite visi senio Lukošiaus palydėti.

Vos tik Kastukas ištarė tuos žodžius, vaikai pasipylė po Druskininkų daržus ir darželius. Tai buvo tikras „totorių antplūdis". Užtekdavo išgirsti šeimininkės, darželio savininkės, pasipriešinimą:

— Kam, Lukošiui? Kas jis — ponas, generolas ar gubernatorius, kad jam vainikų reikia. Lauk iš čia, padaužos! Ir vaikėzų būrys per tvoras, pro užtvaras, vartelius apnikdavo darželį, išniokodavo, ištuštindavo jį iki paskutinės gėlelės.

Kai kur kildavo tikras karas tarp savininkų ir jaunųjų Lukošiaus draugų, ir tada vaikai pasidalindavo į dvi komandas: viena kovoja su moterimis, o kita šeimininkauja darželyje. Kai kur iš namų išėję vyrai stovėjo, į šonus įsirėmę, ir garsiai kvatojo, vis skatindami tai vieną, tai kitą pusę

nenusileisti. Bet buvo ir tokių darželių savininkių, kurios mielai priskynė vaikams gėlių, vienos gailėdamos senio Lukošiaus, kitos iš baimės, kad vaikai patys nepradėtų šeimininkauti.

Seniai Druskininkai nematė, o gal niekad ir nebuvo matę tokios gausybės gėlių per laidotuves. Netgi kai mirė senasis klebonas, bažnyčia nebuvo taip gražiai papuošta ir nebuvo tiek vainikų. O čia — seno ubago laidotuvės, ir šitiek triukšmo! Nepatenkintas buvo ir kunigas; jis sakė, kad tos „komedijos čia esančios visai ne vietoje ir tik be reikalo žmones klaidinančios". Tačiau tai nepadėjo: kai tik suskambėjo varpai ir karstas buvo išneštas iš trobelės, vaikai su vainikais išsirikiavo iš paskos, ir procesija pajudėjo. Susirinko nemaža ir bobelių, daugiausia iš smalsumo. Buvo išdalintos uždegtos žvakutės, ir kiekvienas lydinčių, senu Druskininkų papročiu, nešė rankoje žiburį. O tai buvo tikrai gražu. Ant kelio išbėgo pažiūrėti vienas kitas gyventojas, daugiausia moterys, ypač nukentėjusios. Jos piktinosi, kitos gi, susigraudinusios dėl tokio neįprasto reginio, šluostė ašaras ir gyrė velionį; neiškentusios, pametusios nebaigtus kepti blynus, nemazgotus indus, išbėgo lydėti senio Lukošiaus. Išpuoštoje, pakvipusioje eglių šakomis ir įvairiausiomis gėlėmis bažnyčioje iškilmingai pasitiko Lukošių senieji vargonai (fisharmonija). Ir nors jie buvo taip pat išderinti ir seni, kaip Lukošiaus smuikas, jie šį kartą suskambėjo Bacho preliudu ir privertė žmones ilgai tylėti ir susimąstyti. O kas grojo vargonais — visiems buvo aišku. Grojo Kastukas, vyriausias vargonininko sūnus.

Kitą dieną palaidojo Lukošių. Žmonių buvo gana daug. Bet kai dusliai sudundėjo ant karsto verčiama žemė, niekas garsiai nepravirko, kaip paprastai laidotuvėse, niekas neprašė nukelti karsto dangtį, kad paskutinį kartą pamatytų mylimą veidą. Lukošius buvo vienišas — tai buvo vienišo laidotuvės.

Tačiau žmonės negreit išsiskirstė. Berniukai papuošė kapą gėlėmis ir vainikais, į žemę buvo įsmeigtas pušinis kryžius. Pagaliau pamažu visi išsiskirstė. Tik vienas lydinčiųjų liko kapuose ir, atsisėdęs ant netoliese riogsančio kelmo, ilgai žiūrėjo į kapą, klausė ošiančių pušų giesmės. Ir tik kai saulė jau pradėjo leistis ir jos spinduliai paauksino pušų liemenis, Kastukas surinko keletą sausų šakelių, išsitraukė iš kišenės sulaužytą smuiko stryką ir, padėjęs jį kartu su šakelėmis ant kapo, uždegė. Suliepsnojo melsva ugnelė, pakilo į viršų plonytė dūmų juostelė. Buvo tylus vakaras. Vėjelio pūstelėjimas nesutrukdė ugnelei liepsnoti ir dūmams į dangų kilti. „Tai buvo aukuras, ant kurio degė tūkstančių nežinomų muzikų menininkų nesukurti ir nepalikti kūriniai."

Ir štai iš už ežero atplaukė „Vakarinių varpų muzika". Tyliai ir graudžiai ji šį kartą skambėjo.

Tą vakarą buvo sukurtas preliudas Fis-dur.

Brolis baigė pasakoti žodžiais:

— Taip žūsta šimtai ir tūkstančiai nežinomų menininkų ir muzikų. Jie žūsta gyvenimo naguose kaip šalnos pakąsti žiedai, niekieno nežinomi, nesuprasti. Niekas jiems rankos nepaduoda, niekas nepadeda atskleisti jų širdyse paslėptos galios. O Lukošius, jeigu jis būtų iš mažens mokęsis, kas žino, kas iš jo būtų išėję. Gal būtų buvęs didelis muzikas.

VARPININKĖ JOKŪBIENĖ

Druskininkai turėjo ne varpininką, kaip paprastai, bet varpininkę — moterį, Jokūbienę. Kaip aš ją atsimenu, ji buvo nedidutė, sena, bet stipri, nors ir kiek sulinkusi moterėlė. Žiemą ji būdavo didele skepeta kryžmai per krūtinę apsirišusi, užpakaly ją į didelį mazgą sumezgusi. O vasarą ryšėdavo balta, visada švaria skarele.

Jokūbienė gyveno klebonijos kieme, mažytėje kamarėlėje, pastatytoje prie malkinės. Jos kamarėlė buvo švarutė, o ant baltai užtiestos lovos kūpsojo penkios viena ant kitos sudėtos pagalvės. Tai buvo visas jos turtas ir pasididžiavimas. Druskininkų žmonės pajuokdavo ir erzindavo seną Jokūbienę, kadangi ji, nors jau dvidešimt metų buvo Druskininkų — tokio šaunaus kurorto — varpininkė, neišmoko lenkų kalbos ir kalbėdama maišydavo lietuviškus žodžius su lenkiškais arba taip iškraipydavo lenkiškuosius, kad vos galima buvo suprasti, ką ji nori pasakyti. Jos visokie posakiai plito po miestelį ir juokino sulenkėjusius gyventojus. Tie gyventojai, nors ir patys kalbėjo žargonu, bet iš vasarojančių ponų išmokę varšuvietiškai švebeldžiuoti, nepaprastai tuo didžiavosi. Taigi tokie Jokūbienės posakiai, kaip „dzvonilaš, dzvonilaš, i vieviurka nutrukalasie" arba „všiska moja turta ciktai lužka ir poduška" ir t. t., linksmino gyventojus. O iš tikrųjų Jokūbienė visai nebuvo linkusi juokauti. Ji buvo tyli, rami senutė, labai darbšti: pati viena išvalydavo bažnyčią, išmazgodavo grin-

dis, iššluodavo šventorių ir padėdavo zakristijonui visokius kitokius darbus dirbti. Laisvu laiku Jokūbienė verpdavo kitiems linus ir vilnas ir niekuomet rankų sudėjus nesėdėdavo. Ji vengdavo eiti pas kaimynų bobeles, kurios, nors pačios tarpusavy kalbėdavo lietuviškai, su Jokūbiene tyčia užvesdavo kalbą lenkiškai, norėdamos iš jos pasijuokti.

Jokūbienė tad buvo atsiskyrėlė. Kiekvieną rytą ji keldavosi anksti ir, sutvarkiusi bažnyčią, lipdavo į varpinę skambinti, šaukti žmones. Varpai buvo tik du — didysis ir mažasis. Vienas storu balsu, kitas — plonu. Bet Jokūbienė mokėjo jais taip skambinti, jog atrodydavo, kad jų pilna varpinė. Ir kiekvienu atveju ji kitaip skambindavo. Paprastą dieną skambindavo tik mažuoju, ir jis skambėdavo kažkaip graudžiai, lyg skųsdamasis, lyg kažką žmonėms primindamas. Tai buvo kasdienio rūpesčio garsas — juk žmogus toks varganas, silpnas, taip maža jo gyvenime džiaugsmo. Taip labai jis prisirišęs prie savo mažyčių vargų vargelių ir rūpestėlių. Ne, tokiomis dienomis išdidžiai tylėdavo didysis varpas. Jam buvo skirta skelbti žmonėms kažką nepaprasta, šventadieniška, ir jo balsas buvo iškilmingas, skambus. Jis ilgai ir toli buvo aido nešamas, net į anapus ežero ir dar toliau. O miško tankumynuose užklydęs, jis buvo pušų liūliuojamas, ant šakų, lyg ant rankų, nešamas į tolimas, plačias Raigardo pievų erdves. Toks buvo didysis varpas. Todėl ir Jokūbienė elgėsi su juo pagarbiai ir kas dieną jo nejudindavo. Bet kai būdavo atlaidai, ateidavo didžiojo varpo diena. Jis, skambėdamas kartu su mažuoju ir jį kur kas pralenkdamas, džiūgaudavo dėl savo pergalės. Pati Jokūbienė mėgdavo kalbėti apie savo varpus ir pasakoti, kaip jie ginčijasi.

— Tu geriau nutilk,— sakydavo didysis varpas,— tau nėr ko lygintis su manim; aš esu iš gryno špižiaus nulietas, ir ponas Viežbovskis daug sekmadienių apėjo su padėklu rankoje bažnyčią, kol surinko mano nuliedinimui pinigus. Aš nemėgstu taip tabaluoti liežuviu ir rėkauti, kaip tu,— lyg kas nuo tavęs devintą kailį luptų.

— Gera tau sakyti,— atsikerta mažasis varpas,— tu esi sunkus ir nerangus, todėl Jokūbienė tingi tave judinti. Ana va, ir virvė nutrūko, kai ji tavim į gaisrą skambino. O aš lengvas ir skambus — mane toli girdi, nors ir lengva mane išjudinti.

Didysis varpas išdidžiai nutildavo, bet neiškentęs vėl pridurdavo:
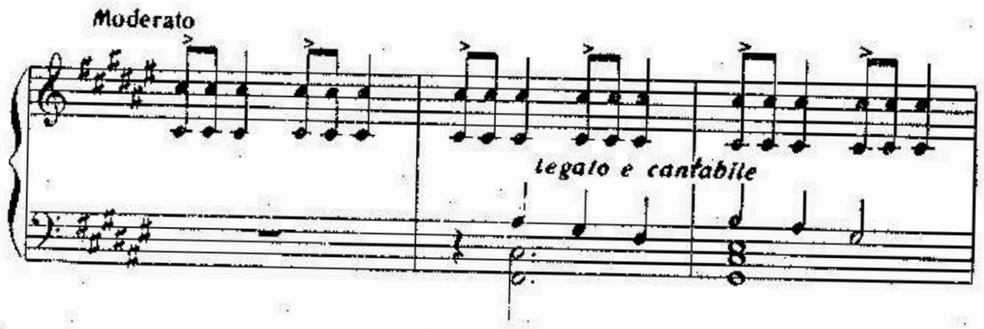
— Kai aš skambinu, tai susirenka pilnas šventorius baltomis šilkinėmis skarelėmis pasipuošusių moterų. Iš bažnyčios vidaus pakvimpa kadu-

gio smilkalais, ir girdėti žvangučiai, tokie skaidrūs, skambūs. Pro atviras duris iškiša vėliavos spalvotomis skraistėmis papuoštas galvas ir žengia viena po kitos, iškilmingai pavėjui plevėsuodamos. O vargonų visos dūdos groja. O tai labai gražu, supranti?
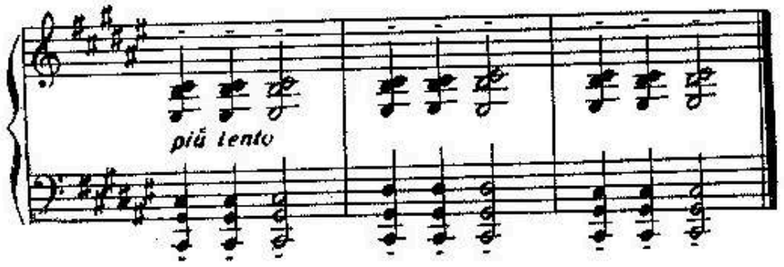
Taip ginčijosi varpai, o Jokūbienė tampė kiek įmanydama virves ir klausėsi jų kalbos. O! kad taip būtų dar kokie keturi varpai, kaip galima būtų juos suderinti, kaip linksmai jie skambėtų. Pas mus suplauktų ne vien Druskininkų gyventojai, bet iš viso krašto, gal ir iš Merkinės, iš jos tėviškės, gal išgirstų ir jos amžiną atilsį tėveliai, seniai Merkinės kapuose besiilsintys ir nežinantys, kad ji, Marcelė Jokūbienė, jų duktė, yra Druskininkų varpininkė. Taip galvojo Jokūbienė, o jos širdis išdidžiai plakė, ir džiaugsmas pripildydavo krūtinę.

O kai Druskininkus ištikdavo gaisras, tai pati pirmoji Jokūbienė jį pastebėdavo. Užlipusi į varpinę, ji taip smarkiai duodavo abiem varpais, kad visi, kas gyvas, pabusdavo ir bėgdavo su kibirais gelbėti. Ir tolei skambindavo, kol žmonės užgesindavo gaisrą arba kol likdavo besmilkstantys namų pamatai, pastiręs dūmtraukis ir pelenų krūva.

Gražiausiai Jokūbienė skambindavo vakarais — vakarinei maldai. Ji ilgai, vienodu ritmu skambindavo mažuoju varpu, o vakaro tyla sklaidė jo garsą po nusileidžiančios saulės apšviestą ežerą. Nuo ežero tuomet kildavo melsvas rūkas, o už ežero, kapuose, ryškesni darėsi aukštai iškilusių pušų juodi šešėliai. Tai buvo tyli vakarinė giesmė tiems, kurie ilsisi ten, už ežero, įsiklausę į šimtamečių pušų ošimą. Tai buvo it tylios ašaros, krintančios ant motinos kapo,— aitrios ir gailios.

Pabaigai Jokūbienė iš lėto triskart sudauždavo didžiuoju varpu. Ir dar tris kartus, ir dar tris kartus:

Ši varpų muzika buvo taip susiliejusi su visu aplinkiniu pasauliu, su vakaro tyla, su juodu, mirtina tyla apgaubtu šilu, kylančiu iš ežero melsvu rūku, jog atrodė, kad tai iš pat žemės širdies kylantis himnas besileidžiančiai saulei.*

Tai buvo muzika. Ir tos muzikos ilgai klausydavosi mano brolis. Kartą jis klausydamasis pasakė:

— Kas tą senutę išmokė taip gražiai skambinti? Tie jos vakariniai varpai labai savotiški. Dar niekad negirdėjau taip įdomiai ir nuotaikingai skambinant.

Ir iš tikrųjų — vakarinė varpų muzika buvo savotiškas meno kūrinys, sukurtas senelės varpininkės iš dviejų skirtingų tonų, iš plakančios širdies ir tylių atodūsių supinto ritmo.

Aš mėgdavau, eidama į Ratnyčios upelį, užsukti į Jokūbienės kamarėlę. Vasarą visada jos durys būdavo plačiai atdaros, nes kamarėlės langas buvo toks mažytis, kad jis vos vos apšviesdavo jos vidų. O Jokūbienė mylėjo vaikus. Mano broliukams ji leisdavo kai kada varpais paskambinti, o kai aš ateidavau, tai ji būtinai ką nors ištraukdavo iš savo mažytės spintelės mane pavaišinti: tai kisieliaus lėkštelę, kurią jai buvo atnešusi klebonijos šeimininkė, tai pyragėlį. Aš drovėdavausi imti iš jos, nes man atrodydavo, kad ji pati nieko nevalganti, tik visa vaikams išdalinanti — tokia ji buvo vaišinga ir gera moterėlė. Vėliau aš supratau, kad ji jautėsi labai vieniša tarp pasipūtusių miesčionėlių ir mėgdavo bent su vaikais pašnekučiuoti. Aš kažkaip intuityviai suprasdavau jos kalbą ir iš simpatijos jai stengdavausi taip pat kraipyti ir maišyti žodžius, kaip ir ji, kad tik būtų didesnis tarp mūsų susipratimas. Taip pasišnekėjusios, mudvi išsiskirdavome, o ji man dar pagrasindavo iš tolo, kad pati viena nesimaudyčiau Ratnyčėlėje, nes galiu prigerti. Nežinojo vargšė, kad aš bijodavau maudytis kaip kačiukas ir mėgdavau tik žiūrėti į vandenį ir valandomis klausytis, kaip Ratnyčėlė čiurlena ir ypač kaip ji šniokščia, plaukdama per maudyklių krioklius.

Jokūbienė ateidavo kartais ir pas mus, bet į kambarį neidavo, o šildydavosi prie židinio virtuvėje ir gerdavo arbatą su uogiene. Tai būdavo labai skanu. Išraudusi Jokūbienė retkarčiais persimesdavo su mama keliais žodžiais, o kartais užeidavo jai tokia plepumo aistra, kad ji šnekėdavo ir šnekėdavo it šnekutis pavasarį, pasakodavo ir pasakodavo, o mama klausydavo ir lyg pritardama galva linguodavo. Aš tik suprasdavau, kad ji kažką apie Merkinę kalba, apie savo tėviškę, į kurią ji kartą per metus nueina pėsčia (4 mylias). O mums, vaikams, ji pasakodavo apie savo varpus.

Vieną kartą, jai bekalbant, į virtuvę įėjo Kastukas ir, pasisveikinęs su ja, tarė:

— Na, ir muzikantas gi tu, Jokūbiene.

Jokūbienė įsižeidė ir išdidžiai atsakė:

— Koks aš tau muzikantas. Aš varpais skambinu.

Čia prasidėjo ilgas pokalbis kažkokia laužyta kalba, bet aš jo neatsimenu. Po to išgirdau Kastuką grojant preliudą Fis-dur, kurį jis parašė, Jokūbienės „varpų muzikos" įkvėptas. Man ši muzika buvo nenauja,— aš ją daug kartų ir anksčiau buvau girdėjusi. Ji buvo sukurta, kai mirė senis Lukošius. Ir ji man kažką primindavo, bet aš nežinojau ką. Šį kartą visai aiškiai pajutau, kad tai „Jokūbienės varpų muzika", praturtinta mano brolio melodija ir harmonija.

Jokūbienė mirė didvyrės mirtim. Tai buvo 1914 metai. Rudeniop ramiuosius Druskininkus pasiekė negirdėta, nepaprasta žinia — prie Druskininkų artinosi frontas. Vokiečiai artėjo prie Nemuno. Ties Druskininkais ruošiami sutvirtinimai, kasami apkasai jiems atremti ir atgal nublokšti. Jau savaitė, kaip karo komendanto paskelbta, kad gyventojai išsikraustytų iš miesto, nes jis bus apšaudytas ir ties juo bus kautynės. Tad žmonės, vieni prikrovę vežimus, kiti pėsti su maišais ant pečių traukė ir traukė būriais plentu — vieni kur nors į kaimą pas gimines, kiti, ieškodami prieglobsčio, keliavo į tolimus Rusijos miestus. Tuo metu mūsų tėvelis gulėjo mirties patale. Jis sirgo vėžiu ir astma ir labai kentėjo, o su juo kentėjo

---

* *M. K. Čiurlionis.* Kūriniai fortepijonui. 1957. Op. 6, Nr. 1

motina ir kiti artimieji, susiglaudę prie lovos. Buvo nutarta niekur nesitraukti. Kaip bus, taip bus, bet tėvo judinti, drumsti jo paskutines valandas, negalima. Tad motina, Jonukas, Valė ir atvažiavusi iš Vilniaus su tėvu atsisveikinti vyriausia sesuo budėjo prie ligonio, slėpdami nuo jo tikrąją padėtį. Išvažiuodamas gydytojas pasakė, kad tai paskutinės tėvelio dienos, o gal ir valandos. Prislėgtą namiškių nuotaiką didino ir susirūpinimas dėl besiartinančio pavojaus. Kaskart arčiau buvo girdimi patrankų šūviai.

Tėvelis mirė. Tylų rudens vakarą graudžiai suskambėjo bažnyčios bokšte varpas. Jokūbienė ilgai skambino mažuoju varpu, prijuoste šluostydama ašaras. Ji sapnavusi, kad senasis vargonininkas taip liūdnai grojo vargonais, o vėliau nulipęs šaukėsi ją eiti kartu anapus ežero. Baigdama skambinti, Jokūbienė triskart sudaužė didžiuoju varpu ir sustojo, po to vėl tris kartus ir dar tris, visai taip, kaip Kastuko preliude. Jau temo, ir ji mačiusi, kaip nuo varpinės į anapus ežero, kur buvo kapai, nuslinko baltas šešėlis, lyg švelnaus vakaro vėjelio vejamas. Kita diena buvo saulėta, rami, tokia skaidri ir visa lyg aukso spinduliais švytinti. Tik besiartiną patrankų šūviai drumstė tą šventąją tylą ir tą švelnų liūdesį, lydintį seną vargonininką į kapus. Susirinko mažas būrelis žmonių, nes Druskininkai jau buvo ištuštėję. Jonukas gražiai aptaisė kapus, Valė surinko paskutines darželio gėles vainikui ir kapams papuošti.

Vos grįžus po laidotuvių namo, buvo nutarta susirinkti reikalingiausius daiktus ir keliauti į Vilnių. Staiga neišpasakytas trenksmas sukrėtė visus, tuoj po jo antras, trečias... Bematant iškrito visi langų stiklai. Po to virš Druskininkų pakilo dūmų stulpas ir liepsna. Namiškiams jau nebuvo laiko svyruoti. Pasiėmę po ryšulėlį, užrakinę namus, visi išbėgo į plentą, baisių šovinių trenksmo lydimi. Motina pasakojo, kad, kai jie bėgo pro bažnyčią, dairydamiesi į virš turgaus kylančius dūmus, ji išgirdo varpų skambėjimą. Motina net stabtelėjo: „Negi ta pakvaišusi Jokūbienė dabar sėdi varpinėje ir skelbia pavojų! Juk tai nieko nepadės. Niekas nebėgs degančių namų gesinti." Motina pasakojo, kad buvo norėjusi pasukti į varpinę, ištempti iš ten Jokūbienę ir priversti bėgti kartu, bet čia pat juos pasivijęs žmogus pasakė, kad Jokūbienė nesiduodanti prikalbinama ir skambinsianti tol, kol nelabieji, „pragaro velniai" (taip ji vaizdavosi priešus), galą gausią ir Druskininkuose vėl būsią ramu. Ir dar ilgai bėgančius nuo karo siaubo druskininkiečius lydėjo varpų gaudesys. Jis lyg šaukėsi pagalbos, prasiveržęs pro patrankų šūvius, ir sklido po nustebintą negirdėto triukšmo seną šilą. Netoli varpinės sprogo šrapnelis, pro šalį varpinės zvimbė kulkos, virš miesto raitėsi dūmų kamuoliai. Liepsnos apglėbė vis didesnį ir didesnį plotą ir pamažėl virto ištisa ugnies jūra. O varpai vis skambino. Ir kai, pradėjus temti, liepsnos virto pragaru, o danguje pasirodė plati raudona pašvaistė, varpai vis dar skambino ir skambino. Bet kai šventoriuje, prie varpinės, krito sviedinys ir čia pat virto žemėn gražusis klevas, o nuo varpinės atitrūko keletas plytų ir nušvilpė į aikštę — varpai nutilo. Kas gi atsitiko? Ar reikia to klausti?

Kai priešas buvo atremtas ir po dienos kitos pradėjo grįžti išsiblaškę Druskininkų gyventojai, jie rado didesnę miesto dalį sudegusią. Tik pastirę namų dūmtraukiai, lyg lavonų griaučiai, stovėjo išsirikiavę, lyg ruošdamiesi mirties šokį šokti. Į lavonus buvo panašūs ir apdegę topoliai, klevai ir kaštonai, kurie dar prieš kelias dienas puošėsi gelsvais ir rusvais lapais ir, žaisdami su rudens saulės auksu, ruošėsi sutikti „bobų vasarą".

Bet kur Jokūbienė, kur ta tylioji moteris, kurios širdis taip narsiai plakė, kaip ir jos sielvartingi paskutiniai varpo dūžiai? Neilgai žmonės ieškojo Jokūbienės. Visiems, kas girdėjo pro šėlstančią karo audrą jos varpų skambėjimą, buvo aišku, kur jos ieškoti. Visi žinojo, kas palydėjo ją į amžiną poilsį, žinojo, kad varpų paskutinis skambesys buvo ir Jokūbienės paskutinis širdies dūžis. Ją rado persisvėrusią per varpinės navą, praskeltu, sukepusiu krauju aptaškytu veidu. Vienoje rankoje ji laikė didžiojo varpo virvę, kita ranka kabojo sustirusi.

Taip mirė Jokūbienė — Druskininkų varpininkė. O jos „Vakariniai varpai" ir dabar tebeskamba Čiurlionio preliude Fis-dur...

PASKUTINIEJI METAI

SUŽADĖTINIAI

„Ak, kokia graži, kokia miela, kokia turi būti gera!" — taip sako visi, žiūrėdami į Tavo fotografiją."— Taip prasideda Konstantino laiškas sužadėtinei Sofijai Kymantaitei, rašytas iš Druskininkų 1908 metais balandžio 15 dieną.— Tai buvo Velykos.

Kokios puikios tada buvo dienos! Brolis ką tik buvo parvažiavęs iš Vilniaus, pavargęs tarp dviejų parodų (Vilniuje ir Kaune), kurias turėjo rengti savarankiškai.* Bet buvo linksmas ir laimingas. Atsimenu, kad apie savo sužadėtinę ir ketinimą vesti pasipasakojo pirmiausia tėvams, o paskui iškilmingai paskelbė mums visiems. Buvo daug džiaugsmo ir triukšmo. Ypač džiaugėsi mama, kuri ne kartą susirūpinusi prikišdavo Kastukui, kad jau, girdi, Kristaus metai (33 m.) artinasi, o jis vis vienas ir vienas, negi senberniu liksiąs. Apstoję žiūrėjome sužavėti į fotografiją: tokia ji iš tikro graži, jauna, miela ir... kalba gerai lietuviškai (!). Tik vienas Petras pažiūrėjęs pasakė — akys šaltos — ir išėjo iš kambario. Oi, kiek jam įkandin pasipylė epitetų: ir sutrūnijęs filosofas, ir nedakepęs Samsonas, ir Gaidys, ir jau nebeatsimenu kas. Tik vienas Kastukas per daug, tur būt, buvo laimingas, kad galėtų ant ko nors pykti. O mums jis, pažadėjęs vasaros pabaigoje parsivežti Zosę (taip ją vadino), išvažiavo į Kauną parodos uždaryti.

Gerai atsimenu ir tą birželio ankstų rytą, kai brolis grįžo iš Vilniaus brėkštant ir, pakėlęs mus visus ant kojų, laime spindėdamas, pasakojo ir pasakojo apie parodą, apie žmones ir jau atvirai apie Zosę, ir džiūgavo.

* A. Žmuidzinavičius tuo metu buvo išvykęs į užsienį, todėl broliui, kaip vicepirmininkui, teko pakelti didžiausią parodos rengimo rūpesčių dalį (žr. laišką B. Volmanienei, Nr. 179, p. 209).

Staiga jis pašokdavo nuo stalo, pribėgdavo ir, apkabinęs mamą, ilgai laikydavo ją, prispaudęs prie krūtinės. Pasidalinome vienu apelsinu, kurį Zosė buvo įdėjusi Kastukui į kelionę. O paskui atėjo labai jau ilga ir nuobodi diena, nes Kastukas po pusryčių atsigulė ir miegojo beveik iki vakaro. Mes, mažesni vaikai, slampinėjome prie namų. O viešėjo tuomet pas mus sesers Marijos iš Vilniaus dviem metais už mane jaunesnis Stasiukas — mano išdaigų bendrininkas. Triukšmauti tą dieną nebuvo galima, nes „Kastukas miega", ir kažkaip išdaigoms fantazijos pritrūko. Vis knietėjo pažiūrėti pro langą — o gal jau pabudo? — tada prasidės įprasta šventė. Kaip baigėsi ta diena — nebeprisimenu, apie ją vaizdžiai papasakojo brolis laiške sužadėtinei*. Aš tik atsimenu, kad tas kelias savaites, kurias brolis prabuvo pas mus, jis labai daug dirbo, užsidaręs savo kambarėlyje. Bet kai iš jo išeidavo, tai būdavo vėl toks linksmas, mielas, tik dar kažkas nauja atsirado jo elgesyje. Jis buvo kažkaip kitaip linksmas: staiga jis susimąstydavo ir nebeklausydavo, kas ką kalba, bet, į jo veidą pažiūrėję, jutome (net ir aš, nors tuomet dar visai nedidelė buvau), kad jis kažką tikriausiai labai gražaus prisimena. Pamažėl nutildavome ir mes, mama kažkaip suprantančiai nusišypsodavo, o Kastukas, pasiėmęs savo kaduginę lazdą, išeidavo pasivaikščioti.

O dirbo jis iš tikro labai daug. Atsimenu, jau 6 valandą ryto Kastukas prausėsi virtuvėje, o mama virė kavą. Skubiai papusryčiavęs, jis užsidarydavo savo kambarėlyje. Ne be to, kaip ir paprastai, nueidavo su vaikinais pasimaudyti į Nemuną, o vakarais prieblandoje vėl skambėdavo vis kaskart nauja ir nauja muzika. O skambėdavo ji ypač gražiai, nes Kastukas grojo nauju pianinu, kuris savaitę po jo atvykimo iš Vilniaus pasivijo jį medinėje dėžėje. Tai buvo naujai Kastuko „pirktas" pas Navrockį Vilniuje pianinas. Firma „Lepenberg", auksinėmis raidėmis išrašyta, švytėjo po pultu. Tiesą sakant, neilgai mes džiaugėmės šiuo nauju, puikiai skambančiu pianinu, už kurį reikėjo mokėti net 10 rublių mėnesiui, o tai jau didelis kapitalas.

Kitomis dienomis mes prisiklausėme jo pasakojimų apie naujus Vilniaus bičiulius ir pažįstamus. O Vilniaus miestas koks nuostabus! Jis lyg banguoja savo kalneliais, o bokštai „skamba", ir varpams nutilus. Taip, jie tikrai skamba. Taip miela ir gera ten, kur jautiesi savas ir reikalingas.

* *MKČ*. Apie muziką ir dailę. Laiško Nr. 183, p. 212.

Brolis mini savo bičiulių pavardes — Gimbutaitę, Putvinskaitę (Žmuidzinavičienę) — dantų gydytojas, kurios rūpinosi juo kaip seserys. Minima buvo ir Puidienė, su kuria mėgo pasikalbėti; jai padovanojęs vieną paveikslą.* Bet labiausiai jį sužavėjęs Petras Rimša — arba tiesiog Petriukas. Jame tarsi susikaupė visa Lietuva, viskas, kas tuo metu brolį jaudino. Ir miškų ošianti pasaka, rugių laukai, ir smūtkeliai pakelėse, graudi padangių daina ir gili išmintis, trykštanti iš liaudiškų posakių, patarlių, priežodžių. Taigi ir Rimša — tas senas vaikas, toks tikras, betarpiškas, natūralus. O kalba jis ne savais, o šimtmečių žodžiais. Kad ir toks pasakymas: „mokykla slopina dailininko individualybę". Iš kur toks teisingas požiūris? Brolis džiūgavo. Be to, į savo pasakojimą įmaišydavo humoro; Rimša nerangus, Rimša flegmatikas, jis nuolatos suranda situacijas, iš kurių nėra išeities. Jis susidurdavo su Zosės preciziška mąstysena ir aktyvia veikla. Čia pat ir konfliktas. Jis stačiai veikė jos nervus. Štai pavyzdys. Prieš parodos atidarymą reikėjo išsiuntinėti pakvietimus. Viskas vyko, atrodo, sklandžiai, bet kai priėjo eilė įteikti pakvietimą gubernatoriui, atsirado nenugalimos kliūtys. Visi pasiūlymai buvo Rimšos atmesti:

— Kaip, per kurjerį? Mes gi jo kaip ir neturime, jis užimtas kitais reikalais.

— Tai tada paštu nusiųskime.

Rimša susiraukė:

— Negalima. Pakvietimas gali pražūti arba pavėluoti.

— Tai gal paprašyti ko nors iš draugijos narių, kad nuneštų.

— Tai dabar ir gana — gal dar kokią gražią poniutę ponui gubernatoriui nusiųsim?

Rimša piktinosi.

— Na tai gal pats nuneštum? — pasakė brolis.

Ginčas nutrūko. Ilga pauzė. Aišku, Petriukas įsižeidė, o paskui sumurmėjo:

— Jei nebent akmenį į kišenę pasiimčiau.

Taip susidarė padėtis be išeities. Kuo viskas baigėsi, nežinau. Atsimenu, kokį vaidmenį Rimša suvaidino mano vaikiškame pasaulyje. Ir visai atsitiktinai. Čia ir vėl išryškėja brolio pedagoginiai metodai.

---

* Pleirytė-Puidienė parašė atsiminimus apie M. K. Čiurlionį.

Baigęs pasakoti apie Rimšą, brolis išsitraukė iš kišenės paprastą juodą paplokščią geležinį peiliuką:

— Tai Petriukas man padovanojo,— pasakė jis išdidžiai ir iškėlė peiliuką aukštai, kad visi galėtume jį pamatyti.

Pastebėjau, kad brolis džiaugiasi tuo peiliuku kaip vaikas. Ir man peiliukas patiko, bet ne todėl, kad tai Rimšos dovana, o todėl, kad tai buvo iš tikrųjų viliojantis daiktelis. Per visą dieną mintys vis sukosi apie tą peiliuką. O kitą rytą, broliui dar miegant, įsėlinau į jo kambarį ir, pamačius prie jo lovos ant staliuko gulintį peiliuką, nesusilaikiau ir „pasiskolinau" jį. Truputį smarkiau suplakė širdis: „Juk aš tik valandėlę. Kai Kastukas pabus, peiliukas vėl gulės ant staliuko, o aš turėsiu puikią lazdikę."

O dabar aš jau esu puikiame mūsų beržynėlyje. Saulė šypsosi, į padangę kyla vieversys, po kojomis linksta melsvos ašariukės. Užsižiopsojau. Bet staiga rankoje pajutau peiliuką — reikia skubėti. Pasijutau laisva ir linksmai apsidairiau aplink. Suradau lazdynų krūmą. Bet kokia nelaimė! Vos spėjau padaryti pirmą piūvį, peiliukas „trakšt" ir nulūžo pusiau. Siaubas! Didesnės nelaimės negalėjau įsivaizduoti. Neužteko drąsos ir pasiryžimo nueiti ir prisipažinti broliui savo kaltę. Atrodė — nepakelsiu gėdos, kad nesiklausus paėmiau ir pagadinau tokį brangų jam daiktą. Parėjau ir, taip pat tyliai įslinkusi į kambarį, padėjau prie miegančio brolio sulaužytą peiliuką.

Kai susėdome pusryčių, Kastukas, įėjęs į kambarį ir žvilgsniu apmetęs mus visus, kiekvieno iš eilės klausė:

— Ar tu sulaužei mano peiliuką?..

Visi broliai ir seserys žvalgėsi vienas į kitą, lyg norėdami atspėti, kas tas nenaudėlis. Kai priėjo mano eilė, aš taip pat tvirtai atsakiau:

— Ne, ne aš.

Tačiau pastebėjau, kad Kastukas šelmiškai šyptelėjo, į mane žiūrėdamas. Man pasidarė karšta, ir širdis ėmė smarkiai plakti. Tur būt, paraudau.

Visą dieną slankiojau aplink brolį. Ir į dirbtuvėlę buvau pro langą žvilgtelėjusi, per pietus stumdinėjausi apie jo kėdę, o kai jis popiet ėjo į mišką, iš tolo jį lydėjau. Bet jis visiškai nekreipė į mane dėmesio — lyg manęs nematytų. Vakare, kai brolis sėdėjo daržely ant suolelio, aš sukinėjausi čia pat prie vartelių — man buvo baisiai nejauku ir gėda. O jis

sėdėjo susimąstęs ir, aišku — buvo liūdnas. Man tada atrodė: jis toks liūdnas todėl, kad jau nebeturi Rimšos dovanoto tokio gražaus peiliuko. Staiga jis pasisuko, mane pamatęs, nusišypsojo ir paklausė:

— Ką tu man, Žvirbleli, turi pasakyti?

To užteko. Aš puoliau prie jo ir, priglaudus veidą prie jo peties, pradėjau smarkiai kūkčioti. O jis visai nepyko, nebarė, glostė man plaukus ir kalbėjo:

— Reikia visada drąsiai prisipažinti, jei ką nors negero padarai. Taip geriau. Pameluoti blogiau, negu netyčia sulaužyti peiliuką.

Tuos jo žodžius prisimindavau visada. O ir gražų Rimšos peiliuką...

1908 metų vasara buvo kupina įvairiausių įvykių. Kai tik brolis išvažiavo į Palangą (rodos, birželio antroje pusėje), mūsų visą pirmąjį namuką nusamdė šeima iš Varšuvos. Jie turėjo daug vaikų, todėl buvo ir daug triukšmo. Užėmė ir Kastuko dirbtuvėlę.

Bet buvo žymiai svarbesnių ir įdomesnių įvykių. Iš Amerikos parvažiavo brolio Povilo žmona su trimis mažyčiais vaikeliais. Ji sustojo pas savo seserį, bet gandas apie jos grįžimą tuojau mus pasiekė ir labai visus sujaudino. Po trumpo šeimos pasitarimo buvo nuspręsta parsigabenti visą šeimynėlę pas mus. Delegatai buvo mama ir Stasys, o aš prisiplakiau nelegaliai. Atsimenu įspūdį, kurį man padarė trys mažyliai: vyriausioji — Rožytė — buvo dar nepilnų ketverių metų. Gražytė — dvejų su puse ir devynių mėnesių Poliukas, kurį Povilas vadino Šimu. Rožę — brolienę — atsiminiau dar iš tų laikų, kai ji lankė tėvo bažnytinį chorą. Ji buvo dar jauna, gana graži, labai energinga ir linksma moteris. Bet ypatingą dėmesį patraukė mažytė, smulkutė mergaitė — Gražytė, kuri kažkaip skyrėsi nuo kitų dviejų. Ji iš pradžių, mus pamačius, užsidengė veidą mažytėm smulkiom rankytėm, o paskui, praskleidusi pirštelius, pradėjo smalsiai į mus žiūrėti. Persikėlimas įvyko be pasipriešinimo, ir mūsų šeima staiga žymiai pagausėjo. Visas vargas buvo su patalpomis. Ir dabar dar negaliu suprasti, kaip mes visi tilpome mūsų nedideliame namelyje. Tėvai Rožei su vaikais užleido didįjį mūsų kambarį, o mes visi... kur kas rasdavo laisvą vietelę — ten ir išmiegodavo. Tėvai tik susirūpino, gavę iš Kastuko laišką, kad, sezonui Palangoje pasibaigus, jie abu su Zose atvyksią pas mus. Čia tai buvo mįslė, kur reikės tuos mieluosius svečius patalpinti. Laimė, Varšuvos vasarotojai dėl blogo oro išsinešdino anksčiau, negu ketino, ir mūsų namelis prie gatvės buvo tuojau išvalytas, sutvarkytas ir laukė svečių iš Palangos.

Čia pradėjo kauptis mažyčiai debesėliai, kurie vėliau virto nemaloniu konfliktu. Rožė pareikalavo, kad jai tėvai atiduotų tuos namelius prie gatvės, nes ji norinti savarankiškai gyventi ir savo atskirą ūkį vesti. Tėvai, aišku, negalėjo su tuo sutikti, nes skola už tuos namus dar nebuvo išmokėta, o vienintelius resursus jai padengti sudarė gauti iš vasarotojų nuomos mokesčiai. Tuo tarpu tai buvo tik maži debesėliai, kuriuos laikinai išsklaidė Kastuko ir Zosės atvažiavimas. Atsimenu gerai, kaip motinos pavedimu kiekvieną pavakarę budėdavome prie vartelių, įtempę akis ir ausis, ar nepasirodys, ar nesudardės vežimo ratai.

Ir štai vieną pavakarę sudardėjo. Ir kas, kas vežė mūsų laukiamus svečius? O stebuklai! Tas pats senas žilas Jankelis su tuo savo senu kuinu ir apšepusia brezentine būda. O juk jau ir autobusai tarp Pariečės ir Druskininkų šmėkščiojo, ir Leizeris su savo „lando" švaistėsi po kurortą. Ne, Kastukas pasirinko Jankelį, o šis labai išdidžiai šį kartą laikėsi ir, tėvui priartėjus, reikšmingai mirktelėjo ir galva linktelėjo į būdos pusę, atseit, „marčią parvežiau".

Kastukas iššoko iš vežimo ir pradėjo sveikintis. Iš karto mums pasirodė, kad jis atvažiavo vienas, ir todėl pirmas jausmas buvo nusivylimas. Ir tik kai mama sunerimusi paklausė: „O kur Zosė?" — iš būdos gilumos pasigirdo tylus, švelnus ir lyg nedrąsus balsas: „Aš čia". — Tai buvo Zosė, mūsų būsimoji brolienė, o dabar labai mylima Kastuko sužadėtinė. Įprastas triukšmas ir pasisveikinimo muzika. Brolis susižavi Povilo vaikučiais, kiloja juos, bėgioja, pasisodinęs ant pečių. Abi mergytės kalba tik lietuviškai. Povilas mus pralenkė. „Puikus vyras tas Gandras ilgakojis. Kodėl jo neparsivežei?" — klausia jis Rožę. Ir Rožė kažkaip sušvelnėjo, nebekalba jau apie išsikraustymą. O sodas pilnas vaisių — obuolių, kriaušių ir slyvų. Tėvas su pasididžiavimu parneša iš sodo pilną pintinę, siūlo ir to medžio paragauti, ir kito. Taip prasideda laimingas ruduo. Kastukas ir Zosė apsigyvena pirmame name.

O Zosė iš tikro graži. Ji tokia svajingai švelni, balsas jos lygus, elgiasi paprastai, su visais maloni, taip puikiai kalba lietuviškai. O vakarais, kai Kastukas skambina, ji klausosi kažkaip svajingai, galvą užrietusi ir užsimerkusi. Aš iškart ją įsimylėjau, pasakiau jai į ausį, kad norėčiau tokią dukterį turėti, kaip ji. Ji tai tuojau pakartojo Kastukui, o jis — visiems, ir

buvo daug juoko. Ypač ji buvo graži, kai apsivilkdavo tautiškais rūbais. Tokių dar nebuvome matę. Jie buvo iš naminės languotos raudonai žalios vilnos, kiklikas su sijonu vienodi, balti marškinėliai, ant kaklo gintarų vėrinys, ant galvos — auksinė diadema — tikra Palangos Birutė, apie kurią ji mums visą eilėraštį pasakė. Ji nebuvo panaši nei į vieną Druskininkų panelę, Kastuko pažįstamą, nei į Kersnovskių Zosę ir Gražiną, nei į de Lasi Kasę, nei į Markevičių Valeriją, labai šnekias ir triukšmingas lenkes. Ji buvo lietuvaitė.

Tą mėnesį brolis mažai tapė, daugiau skambino, o daugiausia eidavo su Zose pasivaikščioti. Matyt, norėjo jai visas gražiąsias Druskininkų apylinkes parodyti. Maža būdama, nesupratau, kodėl jie vieni du vaikščioja, kodėl ne visu būriu, kaip kitados, kodėl nepaima nieko iš jaunesniųjų su savim, ir buvau net įsižeidusi, kai pasisiūliau eiti kartu, o Kastukas paglostė mane ir, švelniai pabučiavęs, pasakė: „Kitą kartą, Žvirbli." Tik vienas Liamoriukas ištikimai juos lydėdavo, o aš jam pavydėdavau. Nieko nepadarysi, toks jau gyvenimas. Šiuo metu man tai suprantama. Ir aš taip daryčiau.

Brolis turėjo fotoaparatą ir tą kartą daug fotografavo, o paskui abu su Zose ryškino, džiovino, karpė nuotraukas ir klijavo į albumus. Viena kita nuotrauka, jo daryta, išliko iki mūsų laikų. Iš Palangos brolis buvo atsivežęs storą gaidų knygą, į kurią buvo įrašyta keletas Palangoje sukurtų kūrinių fortepijonui. Jis dažnai juos skambindavo, ir jie man labai patiko, net slapta nuo jo išmokau patį pirmąjį (op. 30, Nr. 1). Jis man buvo per sunkus, ir todėl skambinau jį iš lėto, ne tokiu tempu, kaip brolis, ir labai bijojau, kad jis neišgirstų manęs skambinant. Todėl grodavau, tik jam išėjus pasivaikščioti. Bet vieną sykį jis vis dėlto sučiupo mane „nusikaltimo" vietoje ir labai nustebo, kad šitas preliudas man patinka ir kad aš su tokiu užsidegimu jį skambinu. Liepė jį paskambint nuo pradžios ir, man pasirodė, kad jis buvo sujaudintas, bet nieko nesakė.

Tiesa, vienoje vietoje (12—14 taktai), kur reikėjo perkelti vieną ranką per kitą ir užgauti labai tolimus klavišus, aš to atstumo negalėjau įveikti. Tad perkėliau boso partiją dešinei rankai, o viršutinę atlikau su kaire. Brolis toje vietoje nusijuokė, bet pagyrė mane ir pasakė, kad ir jis taip skambinsiąs. Bet neskambino. Jis parodė ir paskambino man visus savo naujus preliudus ir paskambino juos po kelis kartus. Man tai buvo didelis, kad ir vaikiškas pergyvenimas. Tada jis dažnai skambindavo savo

„Temą ir šešias varijacijas"*. Pirmąjį, niūrųjį triolių kūrinį, kuriuo prasideda visas ciklas, jis dažnai skambindavo atskirai. Jis man visada primena sutemas Druskininkuose ir vakaro ūkanoje paskendusį sodą ir kažkur aukštai, virš namo stogo, mirksinčią žvaigždę, kuri įsižiūrėjus pradėdavo kaskart šviesiau spindėti. O Kastukui nustojus skambinti, ji staiga užgesdavo ir paskui kažkur kitur suspindėdavo. Nuostabūs buvo tie vakarai. Taip praėjo visas mėnuo.

Rožė, dar Kastukui esant, išsikraustė iš mūs, o mums buvo labai liūdna skirtis su vaikučiais, prie kurių labai prisirišome. Ypač gaila buvo Gražytės, iškart labai pamilusios mūsų motiną, savo bobutę. Meilė buvo abipusė, todėl mama labai pergyveno išsiskyrimą. Atsimenu, pati žliumbiau, kaip, Rožei su vaikais išeinant, Gražytė, stipriai apsikabinusi bobutės kaklą, jokiu būdu nenorėjo atsiskirti — verkė, šaukė, bet, jėga atplėšta, turėjo keliauti kartu su kitais.

Po metų, Gražytei sunkiai susirgus, motina vis dėlto sugebėjo išprašyti iš Rožės, kad ją atiduotų mums auginti. Taip ji ir pasiliko pas bobutę iki pirmojo pasaulinio karo.

Ne toks liūdnas buvo atsiskyrimas su jaunaisiais. Atsiskyrimas be kartėlio, su didele meile ir tokiom nuostabiom ateities perspektyvom. Viskas buvo taip, kaip reikia — ir auksinis ruduo, krentančio nuo medžio obuolio subildėjimas, ir po truputį gelstantieji lapai, ir kaštonų rankiojimas lauke, ir jaunųjų palydėjimas „iki malūno" su įvairiausiais linkėjimais, ir ta pati tolstanti Jankelio būda (šį kartą be skambalo, nes Zosė liepė jį nukabinti). Kepurių mosavimas: „Sudie, sudie, iki pasimatymo!"

ANTRASIS PIANINAS

Iš Vilniaus 1908 metais, pavasarį, gavome iš Kastuko atviruką, kuriame buvo parašyta: „Pamokų taip kaip ir neturiu, tai ir su pinigais ne labai kas, bet užtai nusipirkau pas Navrockį išmokėjimui naują pianiną, už kurį pasižadėjau kiekvieną mėnesį mokėti po 10 rublių." Šita naujie-

* Pavadinimas šešios varijacijos ne jo paties, o mano, nes nežinojau, kaip tuos kūrinėlius viena tema pavadinti. Jis jų niekaip nevadino. Jis šį ciklą visada pradėdavo ta audringų triolių dalimi (op. 15, Nr. 1), o po jo dažniausiai sekdavo tas, kuris mano paruoštam leidinyje pažymėtas op. 15, Nr. 2. O pabaigai skambindavo akordais patetiškąjį op. 15, Nr. 7. Tokia tvarka pateikiau St. Šimkui ir vėliau pati jos laikiausi, rengdama spaudai.

na mus visus pradžiugino, išskyrus mamą: ji, mat, susirūpino, kad Kastukas tikrai badaus, kad tik galėtų skolą išmokėti. Balandžio mėnesį, parvažiavęs Velykoms, Kastukas papasakojo apie savo naują pianiną, kad jis turįs labai malonų tembrą ir kad vasarai jis atsivešiąs jį į Druskininkus. Taip ir buvo.

Vasaros pradžioje parvykęs į namus, Kastukas pranešė, kad prekių traukiniu važiuoja į Druskininkus jo naujasis pianinas ir kad netrukus jis bus čia. Tada tėvelis abu pianinus vienodai suderinsiąs, ir galima būsią skambinti keturiom rankom. Ta proga jis parvežė dviejų koncertų fortepijono natas — Mocarto d-moll ir Bethoveno c-moll, ir liepė vaikinams juos po truputį mokytis. Nors grojimas buvo ne virtuoziškas, tačiau pakankamas, kad galėtum susipažinti su šiais nuostabiais kūriniais, kurių šiaip išgirsti netekdavo.

Netrukus buvo gautas pranešimas, kad pianinas yra Pariečės stoties bagažinėje ir kad reikia jį atsiimti. Tad tėvas pasisamdė kaime arklį su paprastu vežimu ir iškeliavo pianino parsivežti. Kad per daug neapsunkintų arklio, jis nesiėmė nė vieno iš vaikinų, o tik mane, pačią mažiausią. O kodėl mane pasiėmė — paaiškėjo tik vėliau. Mat, kaip tik tais metais pradėjo tarp Pariečės ir Druskininkų kursuoti autobusas. Tai buvo negirdėta civilizacijos išdaiga, kuri atskirų gyventojų tarpe sukėlė paniką. Žmonės taip baisiai bijojo nepaprastu greičiu atūžiančio autobuso, kad, vos išgirdę jį besiartinant, galvotrūkčiais bėgo iš kelio į mišką, į laukus, taip toli, lyg kad ši benzinu dvokianti pabaisa kėsintųsi juos vytis. Atsimenu, buvo ir labai liūdnų atsitikimų. Mat, paniką didino ir prie tokio triukšmo nepratę arkliai, kurie, išgirdę iš tolo atūžiantį autobusą, puldavo į šalį, pasileisdavo per griovius, kelmynus, akmenis, apversdavo vežimą ir sužalodavo žmones. Lėtesnio būdo ir stipresnių nervų kaimietis, nepasimetęs, suspėdavo išlipti iš vežimo užmauti arkliui maišą ant galvos ir, atsistojęs šalia jo, už pavadžių laikydamas, kažkaip sugebėdavo nuraminti arklį, kol pro šalį praūždavo mašina. Tačiau buvo ir toks labai liūdnas atsitikimas: mūsų gerasis malūninininkas Ulčickis, jau ne jaunas žmogus, važiavęs naktį Pariečės plentu, matyt, užsnūdo. Autobuso pažadintas, jis visai pasimetė ir, iššokęs iš vežimo, prožektoriaus apakintas, puolė tiesiai po autobuso ratais. Atsimenu, kaip pritrenkė mus ši baisi žinia ir kaip mes gailėjome vargšo senuko. Autobusas nuo to laiko neteko mūsų simpatijų. O dabar važiuoju su tėveliu į Pariečę.

Buvo tykus birželio rytas. Plentas tiesus, lygus, neseniai pravestas, tai dar neišvažinėtas. Vežiman prikrauta šieno, ir gale, po sėdyne, avižų maišelis. Sėdėti patogu, nekrato, o arkliukas, nors ir nedidelis, bet greitakojis bėris, linksmai uodegą kilodamas, atsako į kiekvieną botago mostelėjimą. Man ir gražu ir džiugu, nežinau kuo džiaugtis, ar tamsiu, rasotais spygliais spindinčiu mišku, ar risčia bėgančiu arkliuku. Taip viskas nepaprasta, linksma ir įdomu. Kai išvažiavome iš miško, ties malūnu, tėvelis man paaiškino, kodėl mane pasiėmęs drauge. Esą, kai grįšime atgal, tai paskui mus vysis autobusas, nes jis kaip sykis, Varšuvos traukinį sutikęs, grįš su keleiviais į Druskininkus. Todėl aš turėsiu sėdėti, užpakaliu atsisukusi į arklį, ir atidžiai žiūrėti į plentą. Kai tolumoje pamatysiu viduriu plento besiartinantį juodą tašką — autobusą, tai tuojau turėsiu tėvą įspėti, o jis kuo greičiau išlipsiąs iš vežimo, iškinkysiąs arklį ir nuvesiąs jį į šalį, kad vežimo neapverstų, o jei nesuspėtų iškinkyti, tai bent uždengs maišu akis ir prilaikys, kad piestu nestotų. Išdidžiai išklausiau visus tėvelio nurodymus ir jau pradėjau dairytis atgal, nors autobusas buvo Pariečėje ir jokiu būdu negalėjo mūsų iš užpakalio aplenkti. Prieš kelionės galą (ji truko apie dvi valandas), užsnūdau ir vos nenusiritau nuo vežimo. Tad tėvelis, paguldęs mane į šieną, pasakė: „Išsimiegok, nes grįžtant turėsi budėti."

Pagaliau privažiavome Pariečę. Vežimas sustojo kiek atokiau nuo stoties. Tėvelis, parišęs arkliui maišą su avižom, liepė man sėdėti vežime ir daboti arklį, o pats nuėjo į stotį. Pasilikus viena, pradžioje nuobodžiavau, bet greitai išgirdau nežmoniškai smarkų švilpimą, paskui šniokštimą ir iš tolo pamačiau atpūškuojantį garvežį, kuris prašvilpė pro stotį ir dingo kažkur už stoties pastatų. Tai buvo man naujiena. Nors ir daug buvau girdėjusi apie traukinius, garvežius, traukiančius šimtą vagonų ir važiuojančius ant geležinių bėgių, bet pačiai dar nebuvo tekę jų matyti. Šniokštimas nenutrūko, ir kažkur toli girdėjosi, kaip garvežys, matyt, ir stovėdamas prunkštė ir spiaudė garų kamuoliais. Taip norėjau jį iš arti pamatyti, tačiau palikti arklį ir vežimą vieną nedrįsau, tad sėdėjau ir laukiau, ir laukdama prisiminiau visus žmonių prasimanymus apie traukinių atsiradimą mūsų krašte, apie kuriuos mums žiemos vakarais pasakodavo mūsų tėveliai. Ir kaip mes linksmai juokdavomės iš tų pasakų!

Tėvas pasakojo, kad kai tik buvo pravestas Peterburgo—Varšuvos geležinkelio ruožas ir buvo paleisti pirmieji traukiniai, prietaringi žmonės

nepaprastai buvo susirūpinę. „Tai velnias žmonėms protą sumaišė, kad jie prasimanė būti protingesni už poną dievą",— sakydavo prasčiokai. Ilgą laiką žmonės nedrįso traukiniu važiuoti, o kai kurie laikė tai netgi nuodėme. Ir kaip visuomet, kai tik pasirodydavo koks technikos laimėjimas kokios mašinos pavidalu, žmonės jį vadindavo „Antikristu". Mano laikais šis vardas teko autobusui ir lėktuvui. Ir kas keisčiausia, kad prietaringiausi buvo ne kaimiečiai, bet prasčiokai miesčionėliai. Tėvas pasakojo, jog kažkoks druskininkietis tvirtino, kad su arielkos bonka papirkęs garvežio mašinistą, tai šis jam parodęs, kas šią baisią mašiną valdąs. Ugi, už raudonai įkaitintos krosnies gulėjo susirietęs mažytis velniūkštis ir gardžiai miegojo, uodegą po snukiu pasikišęs ir vieną ragą į krosnies dureles įbedęs. Nei žarijos, nei ugnis jam nekenkė, gulėjo kaip minkštuose pataluose. „Tai mat, kur teisybė,— pridūrė žmogelis.— Tai jau pasaulio galas!" Kitas gi pasakojo, kaip kunigas, kamža apsirengęs ir stulą užsidėjęs, išėjo į geležinkelio vidurį ir, viena ranka kryžių iškėlęs, su kita, krapylu užsimojęs, pašlakstė garvežį, tai tas pradėjo prunkšti, cypti, švilpti ir atbulas trauktis. Čia tai jau tikras įrodymas, kad traukinį valdąs velnias.

Taip užsigalvojus nė nepastebėjau, kaip laikas prabėgo. Bet tėvelio vis dar nėra. Apsidairiau į stoties pusę ir sustingau. Gal per kokius trisdešimt žingsnių nuo manęs stovėjo autobusas ir nei ūžė, nei dūmus leido, o kuo ramiausiai stovėjo tuščias tuštutėlis. Netgi prie vairo nieko nebuvo. Supratau, kad nėra ko jo bijoti, ir neiškentus išlipau iš vežimo arčiau į jį pasižiūrėti. Autobusas buvo dviejų aukštų, kurių pirmasis buvo uždarais langais, o antrasis atviras, be stogo, į jį vedė vingiuoti laipteliai (vėliau tokius autobusus mačiau Berlyne). Kažkodėl visa baimė išnyko, o liko tik svajonė: kaip gera būtų, čia viršuje sėdint, važiuoti toli toli, per laukus ir miškus, per kalnus ir slėnius, per kaimus ir miestus ir viską matyti! O vėjas švilptų pro ausis, draikytų plaukus, glostytų veidą.

Taip sėdėdama pamačiau tėvelį, grįžtantį su kažkokiais raštais rankoje. Apsidairęs ir manęs nepamatęs, susirūpino: „Na, kurgi tu dingai, žvirbli?" Aš patenkinta, kad iškirtau tėvui pokštą, nulipau nuo autobuso, ir mudu, susėdę į vežimą, privažiavome prie bagažinės. Keli vyrai padėjo įkelti medinę dėžę į vežimą, ir mes vėl patraukėm plentu namų link. Tėvas parnešė kelionei iš bufeto riestainių ir limonado butelį, tai mes ir šiokią tokią puotą iškėlėm, ir buvo linksma važiuoti. Atsisėdau, kaip sutarėm, atbula. Bet kaip tai atsitiko, kad po kurio laiko praūžė „pabaisa" pro šalį ir... nieko. Nespėjau aš tėvelį laiku įspėti, nespėjo tėvelis arklio iškinkyti, o arklys, tur būt, nespėjo išsigąsti. Aš vos suskubau pamatyti autobuso antrame aukšte sėdinčią pažįstamą ir mums skarele mojuojančią. Autobusas praūžė, palikdamas dūmų ir dulkių debesį, o mudu su tėveliu pažiūrėjome vienas į kitą ir nusijuokėm.

Visą kelią atgal arba snūduriavau, arba svajojau apie grįžimą namo ir vaizdavausi tą didelį džiaugsmą, su kuriuo sutiks mus namiškiai, naują pianiną parvežant. Netoli namų pradėjau ne juokais jaudintis. Pasižiūrėjau į tėvą, bet jis buvo ramus ir kažkoks lyg susirūpinęs, tylus, nekalbus. Kai privažiavome namus — prie vartelių stovėjo Kastukas ir žvilgčiojo į kelią. Jis rūkė ir atrodė taip pat susirūpinęs. Jis atidarė vartus, ir mes su visu brangiu kroviniu įvažiavome į kiemą. Tuojau subėgo visi namiškiai, o broliai iškėlė dėžę iš vežimo, atkalė lentas ir išėmė naują juodą blizgantį pianiną. Ant dangtelio po pultu buvo auksinėmis raidėmis išrašyta firmos savininko pavardė: L e p e n b e r g (vardo neatsimenu). Nors ir auksinėmis raidėmis buvo įrašytas vardas, bet raidės paprastos ir man ne taip jau patiko — mūsų senuko, jeigu jį taip galima pavadinti, raidės buvo daug gražesnės, tokios išrangytos, auksinės ir į kiekvienos raidės vidurį įdėti perlamutriniai ovaliniai rituliukai.— O tai juk labai gražu.

Tą vakarą Kastukas ilgai improvizavo. Kartais pertraukdamas improvizaciją, jis paskambindavo kokį nors savo preliudą, o paskui vėl lyg klaidžiodavo po garsų mišką. O naujo pianino švelnūs garsai lyg glostė, lyg perkėlė mus į kažkokį laimės pasaulį. Visi ir viskas tyloje sustingo. Tokį vakarą kiekvienas lyg verptų, lyg austų aukso audinį, lyg klotų, lyg tiestų sau gyvenimo taką. Lyg kas pabertų brangakmenius ir grožėtųsi jų spalvų spindėjimu, jų kilnia šviesa, besidriekiančia erdvėje. Tokius vakarus dovanodavo Kastukas visiems tiems, kurie jų troško ir nešėsi juos per gyvenimą ir niekad nenuskursdavo, nes, ištraukę juos sunkią valandą, džiugino savo akį ir širdį. Tie garsai, tie tonai visada kalba apie žmogaus galingą dvasią. Kokia didelė tos neišaiškinamos kalbos galia, ta žmogaus sielos apraiška, ta gryniausia ir nuoširdžiausia žmogaus širdies išpažintis.

Pianinas nutilo. Šen ten tylūs žingsniai, vaikštoma pirštų galais, patylomis kalbama.

O kodėl ir tėvelis, ir Kastukas tą vakarą buvo susirūpinę, man tik vėliau paaiškėjo. Rudeniop, vieną priešpietį, atsidarė kiemo vartai, ir į kiemą įsirito vežimas, bėriu pakinkytas. Iš jo išlipo du vyrai, o pro vartelius įėjo Navrockis, tas pats Navrockis, iš kurio Kastukas pirko pianiną. Jo veide kažkoks nejaukumas, keblumas, varžymasis. Jis lyg norėtų kažko atsiprašyti, lyg iš nemalonios padėties ištrūkti. Suprantama! Skaudu, liūdna ir nejauku į Kastuką pažvelgti. Bet jis linksmai sušunka: „O kaip gerai, kad atvažiavote, aš jau buvau susirūpinęs, ar gausiu arklį.— O po to: — Ei vaikinai, Stasy, Petrai, Jonai, eikšekit, padėkit pianiną įkelti",— ir pats, nusivilkęs švarką, nuėjo dėžės atgabenti.

Taigi, porą mėnesių pasisvečiavęs, „Lepenbergas" iškilmingai, o gal nosį nuleidęs, išvažiavo, o „Arnoldas Fibigeris", parodęs jam įkandin liežuvį, sugrįžo į seną savo kambario trikampį.

Kai pianinas pro vartus išvažiavo, Kastukas, grįžęs į kambarį ir užsirūkęs, kurį laiką žingsniavo tylėdamas. Man pasirodė, kad jis buvo liūdnas, o tai baisiai slėgė visus. Buvo nejauki tyla. Bet staiga Kastukas pralinksmėjo ir pradėjo triukšmauti:

— Ei tu, Vilke, ko nosį nukabinai?

Atsisėdęs prie „seno" pianino, jis paskambino savo linksmąjį pokštą ir, staiga pašokęs, nubėgo į virtuvę. Aš, žinoma, iš paskos. Ten pamačiau, kad mama, prijuoste ašaras nusišluosčiusi, bandė taip pat nusijuokti. O Kastukas, priėjęs, apkabinęs motiną ir išbučiavęs visus pirštelius, prašė „nepykti".

Iškart nesupratau viso įvykio, bet vėliau man mama išaiškino. Kastukas, mat, tikėjęsis parduoti kažkam keletą paveikslų ir sumokėti Navrockiui pirmyn už pianiną, bet pirkėjas atsisakęs pirkti paveikslus, ir Kastukas atsidūręs labai keblioje padėtyje. Netekęs galimybės toliau mokėti, Kastukas buvo priverstas paprašyti Navrockį, kad šis atsiimtų pianiną. Vos užtekę transportui apmokėti.

Tokia buvo antrojo Kastuko pianino, „Lepenbergo" firmos, istorija.

Į NAUJĄ GYVENIMĄ

Atėjo 1908-jų metų pabaiga — šalta šalta žiemos pradžia. Namai ištuštėjo. Stasys išvažiavo į Varšuvą, Petras į Vilnių laimės ieškoti, Jonas — kažkur laikinai vargonininkauti.

Kastukas iš Peterburgo atsiųsdavo mums linksmus laiškelius, kaip visada, sąmojingai rašytus. Tačiau tik dabar prisiminiau, kad pro tą sąmojį jautėsi kažkoks susirūpinimas ir nerimas. Nenorėdamas tėvams sukelti rūpesčio, jis krėtė juokus ir stengėsi savo nerimą užmaskuoti. Tačiau motina, pati daug vargo patyrusi, kažkaip blaiviau į viską žiūrėjo ir, tiesą pasakius, mums nuotaiką gadindavo. Ji kartkartėmis atsidusdavo ir sakydavo: „Kaipgi jie ten, vargšai, gyvens, kad jis jokio darbo neturi." O aš džiaugiausi, kad neturi — tada daugiau bus laisvo laiko, parvažiuos pas mus, ir vėl bus taip gera, kaip anksčiau. Ir laukėme jo Kalėdoms.

O Kalėdos šį kartą buvo labai ypatingos, tik, žinoma, man. Prieš kūčias Kastukas pasišaukė mus, atidarė didelę dėžę su žaisliukais, kuriais puošiama eglutė, ir pasakė: „Šį kartą tu, Žvirbli, pati puoši eglutę, „angelas nebeatskris", nes tu jau didelė, bet už tai Povilo vaikučiams bus džiaugsmo. Mes juos parsigabensime Kalėdoms." Atsimenu du prieštaringus jausmus, kamavusius mane per visas šventes. Pirmas — buvo džiaugsmas, kad aš jau „didelė" ir pati puošiu eglaitę, o antras — kažkoks liūdesys ir nusivylimas — irgi dėl to, kad aš jau didelė ir pati puošiu eglaitę. Žodžiu, lazda visada turi du galus. Bet vis tiek džiaugsmo buvo daug. Kai atėjo trys cypliai mažyčiai, kaip iš pasakos nykštukai, jie klykė, rankytėmis plojo, o aš buvau „teta"— išdidi ir nuolaidi. Buvo vėl linksma, gal kiek kitaip, negu kitais metais, nes Kastukas labai jau „surimtėjo". Gal ir jis pasijuto „dėde" ir buvo išdidus ir nuolaidus.

O iš tikrųjų buvo, tur būt, kitaip, o gal ir dar kitaip. Paprašiau, kad paskambintų man „Polką šimtrublinę". Maniau, kad jokiu būdu neatsimins, ir aš galėsiu jį pavaduoti ir pasigirti. Bet kur tau, net nepaklausė, iš kur apie ją žinau, ir pats paskambino nuo pradžios iki galo. Paskui pažiūrėjo reikšmingai į mamą, nusijuokė ir paklausė jos: „Atsimenate, mama, tą vengrą su žalia skrybėle ir aršinu, užkištu už ryšulio ant nugaros?"— Atsimena, kurgi neatsimins, bet ne tą nelemtą vengrą, o mažą berniuką, kuriam taip prireikė „Polkos šimtrublinės".

Brolis daug pasakojo apie Peterburgą, kuris jam visai nepatiko, apie niūrias, tamsias dienas, apie pažintį su Dobužinskiu, o su ponia Dobužinskiene jie skambinę keturiom rankom Bethoveno Penktąją simfoniją. Taigi, atrodo, buvo viskas gerai. O paskui papasakojo apie savo priešvedybinę „išpažintį".

Čia turiu priminti, kad brolis labai rūpinosi mūsų auklėjimu, tačiau darė tai nejučiomis, be moralizavimo ir pamokslų, dažniausiai draugiškai pašiepdamas arba papasakodamas kokį nors blogo elgesio pavyzdį, bet pasakodavo sąmojingai ir taip, kad mums būdavo aišku, ko reikia vengti. Tačiau niekados negirdėjau pamokymų, surištų su bažnyčios įstatymais, o ir iš viso religinė tema pasikalbėjimuose nebuvo liečiama. Ir vis dėlto Kastukas niekados neįžeisdavo tikinčiųjų žmonių. Jo kai kurie pasišaipymai iš per didelio pamaldumo būdavo nekalti. Šiuo atžvilgiu jis palikdavo kiekvienam laisvę, bet ir pats savęs nevaržė. Nebūdamas praktikuojantis katalikas, jis nemėgo pasikalbėjimų religinėmis temomis.

Tad per Kalėdas pasakojo mums, kad, ruošdamasis vedyboms, Peterburge turėjo atlikti kai kuriuos formalumus. Tuo reikalu jis tarėsi su pažįstamu kunigu. Sužinojęs, kad prieš vestuves jam reikės atlikti išpažintį, brolis griežtai užprotestavo. To tai nebus. Čia reikalas susikomplikavo. Sasnauskas, su kuriuo jis tuomet palaikė draugiškus ryšius, jam priminė: „Taigi važiuoji tuoktis pas sužadėtinės dėdę, kleboną, negi ten skandalą kelsi, pasirodysi bedieviu." Bet Kastukas vis tiek šiaušėsi ir nesutiko ir netgi klausyti jo kalbų nenorėjo. Pagaliau atsitiko kažkas nepaprasta, įvykis, kurį greičiausiai suorganizavo Sasnauskas.

Kastuką pasikvietė kunigas Maironis pasitarti užsakų reikalu, žadėjęs jam duoti kai kurių patarimų. Nuėjęs pas jį, brolis rado paruoštas vaišes, o kunigą visai nenusiteikusį apie reikalus kalbėti. Buvo daug ir nuoširdžiai kalbėta. Maironis labai broliui patikęs. Besivaišinant pakilo nuotaika. Kunigas pasirodė labai šnekus ir įdomus. Jis pasakojo daug apie save, savo gyvenimą, pažiūras į gyvenimą, kurios pasirodė labai liberalios, pasakojo taip pat kai kuriuos svarbesnius įvykius iš savo gyvenimo. Buvo nuoširdus ir draugiškas. Jis taip daug ir taip nuoširdžiai pasakojo, kad Kastukas pasijuto lyg ir skolingas ir, norėdamas pagerbti jo atvirumą, pradėjo ir pats, savikritiškai nusiteikęs, apie save kalbėti. Broliui nutilus, kunigas staiga pakilęs, išėjęs į kitą kambarį ir sugrįžęs su stula ant kaklo ir su breviorium rankoje, pradėjęs kažką lotyniškai murmėti, po to peržegnojęs brolį ir pasakęs: „Dabar aš jums galiu parašyti raštelį — pažymėjimą, kad jūs atlikote išpažintį, ir bus šis klausimas išrištas." Atsimenu, net tėvai juokėsi dėl tokio netikėto laimėjimo. Šiuo metu man gaila, kad tais laikais dar nebuvome susipažinę su Maironio kūryba ir nežinojome, kad tai buvo didysis mūsų poetas. Gal brolis būtų daugiau mums

apie jį papasakojęs. O ir Maironio pavardę tik vėliau pasisekė nustatyti, buvau ją pamiršusi.

Prieš pat Naujuosius metus Kastukas su Stasiu išvyko į Plungę pas Zosės dėdę, kunigą V. Jarulaitį, kur pirmą sausio turėjo įvykti sutuoktuvės, o Stasys turėjo būti svotas (pabrolys).

Atsimenu atsisveikinimą. Artinosi pilkas liūdnas žiemos vakaras. Stasys prieš veidrodį tikrino savo išvaizdą. Kastukas vaikščiojo neramiai po kambarį — kiti susėdę tylėjo. Ir štai pasigirdo Jankelio skambalas — jis ūmai nutilo. Tada įvyko kažkas, ko niekad nebuvau mačiusi ir kas sukrėtė, tur būt, visus. Kastukas atsiklaupė prieš motiną ir pabučiavo jos kelius. Jis tyliai paprašė jos, kad palaimintų naujam gyvenimui. Buvo iškilminga tyla, tik Juzė verkė, o mes, mažesni, jautėme, kad vyksta kažkas nepaprasta. Šis reginys pasiliko atmintyje visam gyvenimui. Kartu su juo — liūdnas ir išbalęs Kastuko veidas. Prie tėvo priėjęs, Kastukas apkabino jo kaklą ir taip valandėlę stovėjo, lyg būtų norėjęs kažką pasakyti. Paskui staiga atsitraukė ir pradėjo su mumis visais atsisveikinti.

Broliai išvažiavo, o mes pasilikome ir laukėme žinių. Stasys, grįžęs po vestuvių iš Plungės, pasakojo apie vestuvių iškilmes, apie nepaprastai linksmą nuotaiką — buvę daug svečių. Mamytė pralinksmėjo, nes Stasys pasakojo apie Kastuko sąmojį ir išdaigas. Jis buvęs dėmesio centre ir atrodęs labai laimingas. O Zosė kokia buvusi graži! „Tai ką gi,— pasakė mama,— jis paėmė žmoną pagal save, išsilavinusią, protingą." Tuos žodžius mama kartojo ir kitiems, ypač kaimynams, kurių smalsumas buvo neribotas. „Kaip tai, išsilavinusi ir kalba prasčiokų lietuvių kalba?"

Po sutuoktuvių abu jaunavedžiai išvažiavo į Peterburgą, iš kur rašė mums šiltus ir net kiek bohemiško humoro prikaišiotus laiškus.

Bet štai tais pačiais 1909 metais, per šv. Juozapą, per Juzės vardines — veltui aiškinomės, kodėl ji negavo įprasto pasveikinimo. Ir štai kodėl! Jau vėlai vakare, po vakarienės, kuri vardinių proga buvo šventadieniška, staiga durys plačiai atsivėrė, ir su dideliu triukšmingu šūkiu —„Tegyvuoja Druskininkai!"— į kambarį įėjo, už parankės susikibę, Kastukas ir Zosė. Oi, kokia linksmybė kilo! Atsimenu net jų apdarus — Zosė buvo apsivilkusi plačiu apsiaustu iš namie austos (trinyčių) vilnonės rusvai baltos medžiagos. Ant galvos kepuraitė, plačiu šaliu perrišta. Kastukas apsivilkęs tamsiai pilku paltu su juoda kotikine apykakle ir tokia pat kepure. Buvo neaišku, kaip jie taip tyliai privažiavo ir prisėlino prie durų, kad

niekas mūsiškių neišgirdo ir netgi Liamoriukas nespėjo suloti. Vėliau paaiškėjo — Zosė ir Jankelio būdos skambalas buvo du nesuderinami dalykai. Tad Jankeliui teko ir šį kartą nusileisti ir varpelį nukabinti — todėl negirdėjome jų privažiuojant. Antra vertus, Kastukas mėgo staigmenas, ypač ką nors staiga pradžiuginti, tad parėjo juodu tylutėliai ir tik su triukšmu atidarė duris, kurios mūsų namuose net nakčiai nebūdavo rakinamos. Štai ir visa paslaptis. Solenizantė gavo dovanų, mama kavos maišelį, o mes saldainių. Prasidėjo vaišės: Kastukas gavo savo mėgiamiausio patiekalo: marinuotų baravykų, Zosė — rūkyto kumpio ir dar kažko... Atsimenu, kad mus vėl aplankė sena šilta, linksma ir nuoširdi nuotaika. O Kastukas ir Zosė buvo nuostabūs!

Kambaryje atsirado didelė Zosės „kraitinė" pintinė ir dar Kastuko pora lagaminų. Vienas iš jų buvo languota juodai mėlyna medžiaga apklijuotas. Ten buvo jo gaidos — rankraščiai. Zosė atidarė savo didžiąją pintinę ir pradėjo traukti daiktą po daikto. O Kastukas lydėjo juos savais komentarais. Zosė ištraukia baltą atlasinį batelį ir, pakėlusi jį aukštyn, komiškai oriai sako: „Oto jest moj pantofel šlubny" („štai, čia mano šliūbinis batelis"), o Kastukas, ištraukęs iš ten pat seną, nudėvėtą šlepetę, iškėlęs ją aukštyn, tokiu pat iškilmingu balsu taria: „A oto jest pantofel malženski" („o čia batelis šeimyniškas"). Paskui prasidėjo pasakojimai apie Peterburgo gyvenimą ir Kastuko odė Zosei — šeimininkei: ji burtininkė, ji pakelia savo burtininkės lazdelę, ir ant stalo atsiranda dieviški patiekalai. Toliau jis pasakojo maždaug taip: „Sėdžiu, tapau, ir staiga mano nosį pradeda kutenti kažkokie dangiški aromatai. Tai iš virtuvės sklinda rožių, lelijų ir razetų kvapas, o primusas skamba kaip Listo simfoninė poema."— Pasakok, pasakok toliau. Ir mus žavi dangiški aromatai! —„O paskui į kambarį įeina fėja, tikra geroji fėja, ir pastato vidury stalo puodą. Ji atrodo kaip Pitija, o aš jaučiuosi lyg būčiau požemyje ir laukčiau orakulo, sprendžiančio mano likimą. Ir kas po to seka? Žynė atidengia puodą, o iš jo veržiasi smilkalai — tai puikaus garuojančio guliašo kvapas. Zosė atlieka visą šį ceremonialą ramiai, su dievišku rimtumu. Aš metu teptukus į kampą, kur stovi puodas su vandeniu. O paskui susėdame abu prie stalo ir pradedame garsiai juoktis." Maždaug taip pasakojo Kastukas, o aš turėjau iš jo iškaulyti komentarus, nes nežinojau, kas ta Pitija ir kas orakulas. Bet viskas baigėsi gerai.

Tą pat vakarą buvo pakūrenta pirmame namelyje krosnis, ir jaunavedžiai nusikraustė ten, išsigabenę ir didžiąją pintinę su šliūbiniu bateliu ir nelemta šliure.

Iš ten, iš tų namelių, plaukė į mus kažkokie fliuidai ir veikė palaimingai. Namie įsigyveno nekasdieniška nuotaika; ten, tuose nameliuose, vyko kažkas, kas kreipė mūsų dėmesį — jie pasidarė lyg mūsų gyvenimo šventadienis. O ten ėjo spartus kūrybinis darbas. Kastukas, perkėlęs molbertą į šildomus kambarius, dirbo — tapė. Zosė kitame kambaryje dirbo — rašė. Tik pietų ir vakarienės jie ateidavo pas mus, o Kastukas po vakarienės dažniausiai skambindavo.

Nuolatos knietėjo nubėgti pasižiūrėti, ką jie ten veikia užsidarę, bet motina neleisdavo trukdyti.

O pavasaris tais metais buvo šaltas — žiema niekaip nenorėjo išsikraustyti iš mūsų krašto, ir šalta ledinė sniego skraistė klostė laukus ir kelius. Per Velykas Kastukas su Vale (abu kūmai) ir tėvas rogėmis nuvažiavo į Ratnyčią Povilo mažiausios dukrelės krikštyti. Ji gimė kovo 1 dieną. Jai išrinko Birutės* vardą. Kadangi kunigas pareikalavo dar vieno — krikščioniškojo, tai pridėjo dar ir Elena. Tačiau ji liko Birutė ir užaugo labai graži mergaitė šviesiais garbanotais plaukais, mėlynom akytėm ir rausvais veideliais. Paūgėjus ji kai kada atbėgdavo pas mus.

Pagaliau išaušo ilgai laukiamas pavasaris, ir prasidėjo jo džiaugsmai. Mūsų ieva, puošni ir išdidi, pakvipo baltais žiedais, ir tas kvapas pažadino daugelio praeitų laimingų Velykų asociacijas. Bet šį kartą kvapas buvo per stiprus — Zosei nuo jo ėmė skaudėti galvą. Reikėjo langus ir duris uždaryti, o pavasario triukšmai taip pat buvo per dideli, tad reikėjo juos išsinešti į pievas ir miškus. O man pavasaris visai buvo liūdnas, nes turėjau visus Kiseliovo aritmetikos uždavinyno uždavinius išspręsti. O mokė mane Zosė. Ir kažkoks kipšas manyje sėdėjo,— aš visiškai nesuprasdavau uždavinių aiškinimo. Ir keista, kol man neaiškina, aš puikiai viską suprantu, kai tik prasideda aiškinimas — man viskas galvoje susimaišo, ir aš nieko nebesuprantu. Gaudavau visokių epitetų iš „mokytojos", ir buvo padaryta visokių išvadų, kurių klausė nuliūdęs (taip man atrodė) Kastukas. Užtat Valė buvo puiki matematikė ir keliama man pavyzdžiu. Bet aš, matyt, buvau maža užsispyrusi pikčiurna ir pradėjau brolienei keršyti. O kerštas buvo toks: išspręsdavau pati prieš pamoką numatytus uždavi-

* Birutė Čiurlionytė — šiuo metu Servienė.

nius, o mokytojai aiškinant, užsispyrusi ramiai sakydavau — nesuprantu. Baigdavosi tuo, kad mane išsiųsdavo iš kambario, o aš keršydama pati spręsdavau (ir teisingai išspręsdavau). Ir man kažkodėl buvo malonu, kai brolienė, beviltiškai pasakiusi, kad iš to nieko neišeis, pagaliau metė mane mokiusi. Už tai lietuvių kalbos pamoka, kadangi ji buvo grupinė (jos mokėsi visa šeima, išskyrus tėvus) buvo linksma ir įdomi. Brolienė labai aiškiai, gal kiek per aštriai, tardavo siaurąjį „ė" ir apskritai, matyt, norėdama, kad mūsų ausys priprastų prie teisingos tarsenos, smarkiai artikuliavo žodžius. Man tai buvo gražu, nors pati negalėjau taip aiškiai ir taisyklingai kalbėti. Žodžiu, buvo linksma.

Ir vis dėlto per vieną pamoką man teko iškeliauti už durų. Bet tai buvo kolektyvinis nuosprendis, ir dėl to susisielojau, nes ir Kastukas jame dalyvavo. Išėjusi į miškelį, visa gerkle išrėkiau ė, ė, ėl — ir pagaliau šis garsas man pradėjo nebepatikti.

Ir taip sau gyvenome iki Sekminių, kurios buvo gana prašmatnios. Mat, atvažiavo (berods, iš Vilniaus) kažkoks vasarotojas ir, pasamdęs mūsų vasarnamiuką už neįprastai gerą kainą, davė rankpinigių ir išvyko, žadėdamas su šeima atvažiuoti birželio pradžioje. Tai Sekminės buvo švenčiamos sočiai — su tradicine kiaušiniene, kvapniais pyragais ir iš mamos daržo ridikėliais. Šiltais vakarais Kastukas mėgo žaisti su Povilo vaikais. Susodinęs juos į karutes, vežiodavo iki daržo galo: vaikai džiūgavo, cypė, juokėsi, o aš bėgdavau iš paskos. Apsidengęs išvirkščiais kailiniais, brolis vaizduodavo meška, o mažasis Poliukas, kuris jau vaikščiojo, vijosi jį su lazda, o kai suduodavo, tai juokdavosi, visus užkrėsdamas savo skaidriu, vaikišku juoku. Brolis tačiau juokdavosi ne mažiau už Poliuką. Girdžiu ir dabar jo juoką, toks jis nuoširdus, skambus. Taip juokiasi tik labai geros, skaidrios sielos žmonės, tai kažkokio paslėpto gėrio ir meilės išsiveržimas. Vėliau retai girdėdavau tokį juoką. Tarp kita ko — brolis pats kadaise charakterizavo žmones pagal jų juoką. Šią jo charakteristiką gerai prisimenu. Esą, geri, nuoširdūs žmonės juokiasi garsiai, atvirai: cha, cha, cha! Išdidūs ir veržlūs puikoriai juokiasi, kad ir garsiai, tačiau kiek pašaipiai: cho, cho, cho, cho! Sarkastikai, linkę kritikuoti savo artimą, juokiasi negarsiai, bet gana paniekinančiai: che, che, che, che. Taip kartais juokiasi ir gudragalviai nenuoširdūs žmonės. Pikti ir pavydūs juokiasi plonai: chi, chi, chi, chi, o idiotai: hii, hii, hii, garsiai ir tęsiamai.

Šią charakteristiką prisimindavau ir ne kartą taikydavau savo pažįstamiems žmonėms tačiau, darydama išvadas, kai kada ir apsirikdavau, nors, man atrodo, apskritai ji yra teisinga.

Grįždama į 1909 metų vasarą, turiu pasakyti, kad ji vis dėlto žymiai skyrėsi nuo kitų vasarų. Pirmiausia, Kastukas nė karto nesurengė bendros išvykos su mumis į gamtą — Raigardą, Latežerį, Ratnyčią ar į Mizarus pas Vailionius. Jis tik ėjo kasdien su Zose vienu du pasivaikščioti, palydovu pasiimdami tik Liamoriuką. Nežaidė taip pat su vaikinais „gorodki", o su mažesniais sviediniu, kaip paprastai būdavo vasaros poilsio valandomis. Tas sukėlė bent kiek pesimizmo mano kitiems broliukams. Be to, Kastukas buvo dažnai kažko susirūpinęs ir netgi susinervinęs. Gal to priežastis buvo brolienės ne kokia savijauta; mat, ji, nepratusi prie mūsų sąlygų, sunkiai pakeldavo gero maisto stoką. Veltui ėjo tėvų ir kitų brolių pastangos. Tėvas su vaikinais visas dienas tūnodavo ant Nemuno kranto, kad pagautų kelias lydekas, arba eidavo Melničėlės pakraščiais po kelis kilometrus, gaudydamas upėtakius, už kuriuos brangiai mokėdavo pasiturintys žydai ir kurhauzo restoranas. Juzė siuvinėjo kraitinius papuošalus jaunavedėms, mama siuvo kaimiečiams baltinius. Vis tiek viso to vos užtekdavo labai kukliam pragyvenimui. Tad, namie buvo liūdna, nors kitados tokie rūpesčiai nė kiek nesudrumsdavo mūsų geros nuotaikos. Prisiminiau, kaip seniau Kastukas, kartą pastebėjęs mamos susirūpinimą, kad negali savo vyriausiojo taip pamylėti, kaip norėtų, nusijuokė ir suorganizavo puikius pietus. Sušaukęs mus, nusivedė į daržą ir liepė rauti iš lysvių, kas pakliuvo — morkas, burokus, svogūnus, petruškas, salierus. Paskui, prisijuosęs mamos žiurstą, sukišo visas nuluptas daržoves į puodą, išvirė tokį nuostabų šiupinį, kad mes vos burnas ir liežuvius nenusiplikinome, jį valgydami. O jis visą laiką pokštus krėtė ir tėvus linksmino visokiais pasakojimais ir anekdotais. Popiet, pabučiavęs mamos ranką, padarė labai rimtą veidą ir pasakė: „Mamyte, atsiminkite, kad man absoliučiai nėra skirtumo, ką valgyti, ir dėl manęs nesirūpinkit." Ir čia vėl pakartojo tą patį, kad Druskininkuose taip gera, kad nieko daugiau nereikia.

Kitaip buvo dabar, kai jis pasijuto šeimos galva ir suprato, kad jam reikia rimtai susirūpinti materialiais dalykais. Ar bereikia toliau kalbėti ir rašyti? Tai akivaizdžiai rodo jo laiškai iš Peterburgo, rašyti 1909 metų rudenį. Brolis nebuvo iš tų praktiškų žmonių, kurie taip paprastai ir „sėkmingai" tvarko buitinius reikalus. Jis gyveno kitame pasaulyje. Pasau-

lyje, kuriame viešpatavo meilė ir bičiulystė ir dar kažkas labai svarbaus, be ko negalima gyventi. Fantastinis pasaulis jam tapo realybe, o realus kažkoks svetimas: jame daug nereikalingų dalykų, smulkių ir varginančių. Tačiau meilė viską nugali!

Pradžioje birželio atvažiavo vasarotojai. Brolis su žmona persikraustė į mūsų didįjį kambarį. Mes, vaikai, džiaugėmės, kad dabar kažkaip arčiau bus, gal daugiau ir matysimės.

Netrukus atėjo laiškas iš Plungės nuo Zosės dėdės, kuriame jis kvietė jaunuosius atvažiuoti pas jį paviešėti.

Liūdnas buvo atsiskyrimas, nes vis dėlto, nepaisant smulkių debesėlių, mums visiems buvo labai gera su jaunąja pora, ir visi jutome, kad, jiems išvažiavus, ateis tuštuma ir ilgesys.

Taip norėtųsi parašyti tašką ir jau nieko nebesakyti.

SEKMINIŲ PRELIUDĖLIS

Prieš Sekmines šeštadienį vaikščiojau po turgų, ieškodama lako savo bateliams atnaujinti. Batelius aš paveldėjau iš kažin katro vyresniųjų vaikų. Jie man buvo dideli ir atrodė prastai, buvo raukšlėti ir einant šlepsėjo. Kastukas, norėdamas mane paguosti, įkišo 20 kapeikų į žiurstelio kišenę ir patarė nusipirkti rudo lako ir palakuoti juos:

— Matysi, bus kaip nauji,— pasakė jis padrąsindamas, ir aš pasileidau per visus Druskininkų batsiuvius. „O gal iš tikrųjų gausiu tokio stebuklingo lako, kuris pavers šlepsinčius Pelenės batus puikiomis kurpaitėmis." Tad pradėjau žygį nuo mūsų kaimyno batsiuvio Pinkės, kuris tik pečiais patraukė ir, pridėjęs pirštą prie kaktos, žinoma, savos, padarė kažkokį nemalonų ženklą, po kurio jau nieko jo nebeklausiau.

Man išeinant iš namų, Valė su Jonu rengėsi į mišką, į Mergakių ežerus, ajerų parsinešti. Manęs jie nesivedė drauge, mat, „suaugę". Bet aš nelabai veržiausi eiti su jais, nes Zosė (brolienė) pasiuvo man mėlyną perkelinę suknelę su jūreiviška apykakle, tai aš būtinai norėjau prideriniti prie jos ir savo atnaujintus batukus. O Sekminėms ruoštasi rimtai. Virtuvėje buvo minkomi pyragai krosnyje kepė kažkoks kepsnys, ant stalo stovėjo pintinėlė su kiaušiniais Sekminių pautienei.

Tačiau vienas dalykas buvo svarbiausias, kuris man trukdė leistis į

kelionę. Tai pianino garsai, kurie sklido iš „didžiojo" kambario. Ten prie pianino sėdėjo Kastukas ir improvizavo Sekminių išvakarių muziką. Negalėjau nuo jos atsitraukti. Tokia ji buvo vasariška, tiek joje saulėto šventadieninio skaidrumo. Ji skambėjo man išeinant pro vartelius ir lydėjo iki turgaus. Kai jau jos nebegirdėjau — pati tęsiau toliau ir jaučiau tiek laimės, kaip niekad anksčiau. Ir beieškant lako, ausyse skambėjo Sekminių muzika. Skubėjau namo, kad suspėčiau paklausti, kai jau visa bus užrašyta.

Kai grįžau iš miesto, pirma mintis buvo bėgti pasiklausyti naujo preliudo. Įeinant į kiemą, dėmesį atkreipė pats kiemas, geltonu smėliu ir sukarpytais ajerais išbarstytas. Koks kvapas! Pakvipo ir Sekminių pyragai, išdėstyti verandoje ant baltai užtiesto stalo. Didžiajam kambaryje Kastuko neberadau; buvo išplautos grindys, ir kampe stovėjo žaliuojantis berželis. Berželio šakomis buvo papuošta ir veranda. Kastukas išėjęs į mišką. Mama sakė, „kažko liūdnas, norėjęs vienas pabūti, nesivedė nei Zosės". Pirma mintis buvo susirasti rankraštį ir čia pat išskambinti, išnarplioti. Bet rankraščio niekur nebuvo. Mat, ieškojau krūvoje rankraščių, parašytų ant didelių lapų. O mažų sąsiuvinėlių nė nejudinau, nes tuose sąsiuvinėliuose brolis dažniausiai rašydavo, būdamas miške. Kažkoks nerimas prikibo ir aptemdė Sekminių išvakares. Laukiau grįžtančio Kastuko ir ketinau užpulti visu smarkumu, kad paskambintų naują preliudą, bet kai grįžo — nedrįsau, nes jis vis dar buvo kažkoks „liūdnas". Taip bent sakė mama ir Valė, o Zosė liepė „nekreipt dėmesio". Ji visada žinojo, ką reikia pasakyti, todėl ir paklausiau jos. Bet buvo neramu.

Kitą rytą, po triukšmingai linksmų Sekminių pusryčių, išdrįsau ir paklausiau, kur tas naujas preliudas, kur vakar rytą buvo parašytas. Atsimenu kaip šiandien, kad brolis staiga apsiniaukė ir pasakė, truputį lyg nepatenkintas:

— Tai pastebėjai?

O paskui, kai atsikėlė nuo stalo ir kai aš įkyriai sekiau jį iki jo dirbtuvėlės, jis pasakė:

— Sekminės — tai didelė šventė. Atsimeni, kaip per Sekmines grįžome iš Jurbarko?

Brolis atsisėdo prie molberto ir kažką pieštuku braižė. O aš pasakiau, be galo jaudindamasi:

— O tu manęs jau visai nebemyli.

O jis nė nepažiūrėjo į mane ir tarė:

— Kokios tada gražios buvo Sekminės, ar atsimeni?

„Betgi ir dabar gražios",— pagalvojau ir norėjau kažką dar kvailesnio pasakyti, bet jis staiga atsigręžė ir paklausė:

— Ar tu žinai, Žvirbli, kas tai yra sonata? — Atsinešk Bethoveno sonatų pirmą tomą, tai aš tau paaiškinsiu.

Nubėgau ir, atsinešusi visą storą tomą, paklojau jam ant kelių. Ir vėl įsidrąsinau:

— O kur tas Tavo preliudas, kur vakar rašei?
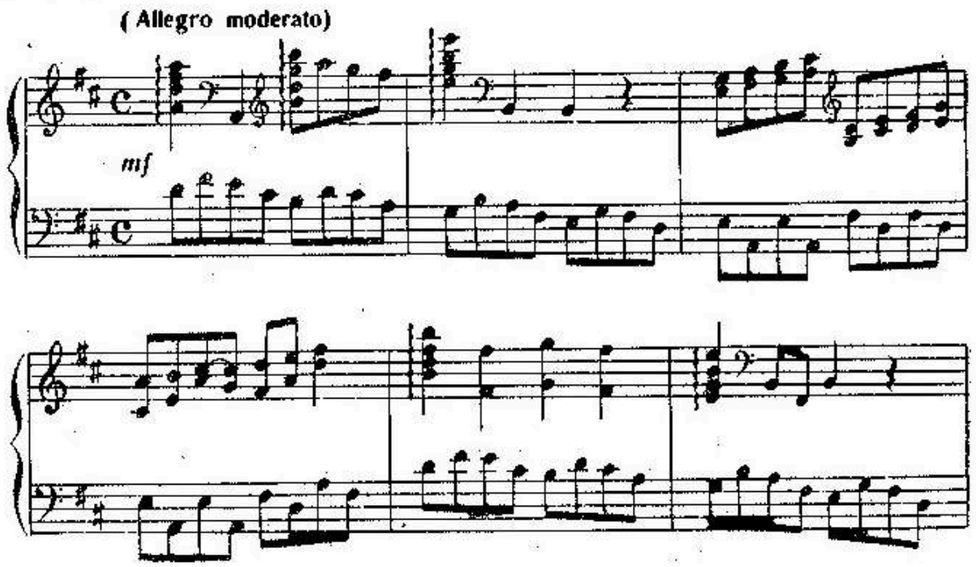
Jis švelniai apkabino mane ir pasakė:
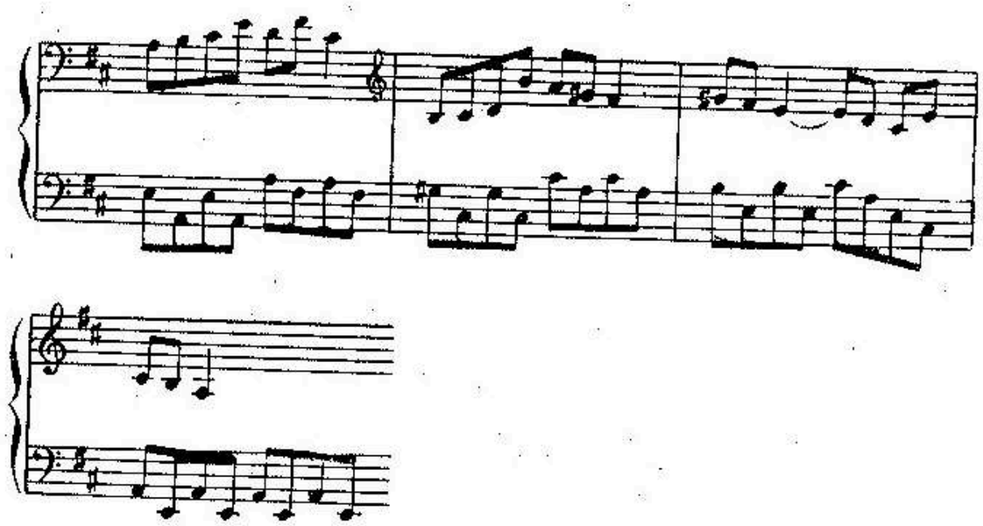
— Neįkyrėk.

Ir pradėjo man aiškinti pirmos Bethoveno sonatos konstrukciją. Buvo baisiai įdomu, bet atėjo Zosė, pasirėdžius balta suknele, su skrybėle ir skėčiu ir pasakė: „Eime pasivaikščioti." Ir išėjo. Pavydėjau Liamoriukui, kuris, visai nieko nesiklausęs, ėjo kartu ir iš džiaugsmo šokinėjo ir painiojosi Kastukui po kojų, norėdamas palaižyti jo rankas. O man vis skambėjo Sekminių muzika. Ir tik pradžia, tik keli taktai.

Tai buvo paskutinės Sekminės...

Ilgai, ilgai skambėjo Sekminių nebaigtas preliudėlis. Praėjo gal dešimt, gal dvidešimt metų, o gal ir daugiau, kai suradau mažame sąsiuvinėlyje jo pradžią: Štai ji:

PASKUTINIEJI METAI

O taško vis dar negaliu parašyti. Atsiminimai perdaug gyvi, o sąžinė neleidžia jų užmarštyje palaidoti.

Tad rašysiu toliau. Tai buvo lemtingi metai, prasidėję tokia skaisčia laime, o pasibaigę tragiškai.

Kitą vasaros pusę jaunieji praleido puikiai. Brolienės dėdė, kunigas Jarulaitis, išvyko į Šiaulius gydytis. Jaunieji, pasilikę vieni du Plungėje, jautėsi niekieno nevaržomi, o brolis galėjo daug laiko skirti tapybai. Tai buvo laimingas kūrybingas laikas, ramus, be rūpesčių, šalia mylimos žmonos. Tačiau rudeniop šviesiame gyvenimo fone pradeda atsirasti juodi taškai, kurie vis artėja ir didėja.

O Druskininkuose, jauniesiems išvažiavus, pradėta ruoštis sesers Juzės vestuvėms. Sutuoktuvės turėjo įvykti rudenį, ir į jas turėjo atvažiuoti Konstantinas su Sofija. Bet atvyko tik brolis — brolienė žadėjusi vėliau atvažiuoti, bet dėl nežinomos man priežasties neatvyko. Kastukas buvo pas mus apie tris savaites ir, atrodo, labai ilgėjosi žmonos, daug vaikščiojo vienišas ir būdavo liūdnas. Tuomet, maža būdama, nesupratau, jo tokios prislėgtos nuotaikos priežasties. Kartais norėdavau kažko paklausti — bet nedrįsdavau. Dažnai sekiau jį, kaip jis, prisikimšęs tabokos pypkę, nė nepažvelgęs į mane, besisukinėjančią jo kambarėlyje, susimąstęs,

ant pečių peleriną užsimetęs ir pasiėmęs kažkokią lyg kelionei skirtą minkštą kepurę, išeidavo į mišką. Ir tik po kelių valandų sugrįžęs, lyg pragiedrėjęs, tarsi praregėdavo ir pasidomėdavo, kas namie darosi. Tada lyg ir grįždavo praėjusios jaukios dienos. Pasiūlydavo katram iš vaikinų paskambinti su juo keturiom rankom. Ta garbė tekdavo ir man. Atsimenu, kartą mudviem skambinant „Eroiką", brolis sušuko: „Bravo, Žvirbli". Buvau be galo laiminga. Mėgau žiūrėti, kaip jis daré šeimos fotonuotraukų atspaudus. Fotografavo jo draugas dailininkas Boleslovas Čarkovskis, viešėjęs tą vasarą Druskininkuose ir lankęs mus. Tai buvo ne nauja. Prieš keletą metų ir brolis buvo atsivežęs nedidelį „Kodaką" ir nemaža fotografavo. Tada rūsyje, tamsiausioje vietoje, buvo aiškinamos klišės, ir visi vaikai pasilenkę žiūrėdavome, kaip ant stiklo išryškėja juodi veidai, rankos ir balti plaukai. Buvo truputį baugu (tų nuotraukų išliko ligi mūsų laikų).

Dėl neapsižiūrėjimo ar jaunos poros apsileidimo vestuvės turėjo būti atidėtos — trūko kažkokių formalumų. Brolis, negalėdamas ilgiau laukti, išvažiavo į Plungę, o iš ten — į Peterburgą. O toliau rūpesčiai, rūpesčiai, rūpesčiai...

Iš tų vestuvių teatsimenu, kad sesuo Juzė su baltu apdaru ir ilgu baltu šydu atrodė labai graži ir kad Stasys bažnyčioje garsiai pravirko kartu su vargonais, kurių klavišus spaudė drebančios tėvo rankos. „Veni creator"— tai labai graži giesmė. Ji kažkokia tauri ir iškilminga ir labai tinka tokiam momentui. Visą vakarą vaikščiojome su Jonuku, susikibę rankomis, nes buvome jauniausioji pajaunių pora, ir atrodė, kad mūsų pareiga tą vakarą nesiskirti. Ir dar atsimenu, kad Viktoras, sesers Marijos vyras, prieš išvesdamas damą šokti, užsimaudavo baltas pirštines.

O po vestuvių sesuo Marija su vyru išsivežė mane į Vilnių paviešėti. Kiek pabuvus, pradėjau nepaprastai ilgėtis namų. Tai buvo neišpasakyta kančia. O be to, du išdykę, vos keleriais metais jaunesni sesers berniukai, kurie, nors aš jiems ir buvau „teta", mano autoriteto nepripažindami, nuolatos rengdavo prieš mane sąmokslą. Aš, mat, buvau „kitokia" ir dar buvau „mergaitė", o tai pakankamas argumentas, kad už kaselių tampytų ir koją, man einant, pakištų. Mano sesutė buvo labai gera ir dažnai sudrausdavo vaikigalius, o aš tada, atsisėdus prie lango, su ilgesiu žiūrėdavau į kiemą ir į vartus, lyg ko laukdama.

Ir štai vieną pilką pilką lapkričio dieną, man sėdint įprastoje vietoje prie lango, kažkas lyg pasivaideno. Maniau, kad sapnuoju. Tamsus apsiaustas, juoda kailinė kepurė ir tokie skubūs, lengvi ir tokie pažįstami žingsniai. „Kastukas!"— surikau ne savo balsu. Taip, tai iš tiesų buvo jis. Mamos prašomas, jis, važiuodamas pro Vilnių, užėjo pas seserį manęs pasiimti. Tuo metu namie buvo tik senelė (sesers anyta) ir vaikai. Sesuo buvo išėjusi į miestą. Reikėjo skubėti į traukinį, tad, jos nelaukę, išėjome pėsti į stotį. Buvo gana tolimas kelias, nes sesuo gyveno užmiestyje — Lipuvkoje. Todėl skubėjome, ir tik protarpiais galėjau patenkinti savo smalsumą: „Iš kur tu važiuoji? Kodėl be Zosės? Ar ilgai būsi Druskininkuose?" Brolis atsakinėjo išsiblaškęs, kažko susirūpinęs. Pakeliui sutikome seserį su vyru, grįžtančius iš miesto. Sesuo, lyg žinodama, įkišo mums ryšulėlį mamai. Skubiai atsisveikinome ir beveik bėgte bėgome į stotį. Čia, prie kasos, išgirdau Kastuko žodžius:

— Prašau vieną bilietą suaugusiam ir vieną vaikišką.

Tarnautojas paklausė kiek „vaikui" (tai, vadinasi, man) metų. Brolis atsakė:

— Baigė aštuonerius.

Tarnautojas iškišo galvą pro kasos langelį, pažiūrėjo į mane ir, nieko nepasakęs, išdavė bilietus. O aš ko neriktelėjau. Juk tai beveik įžeidimas. Pasakyti, kad baigiau aštuonerius, kada man jau beveik dešimt ir netrukus eisiu vienuoliktus. Antra vertus, kodėl Kastukas pamelavo? — Negalėdama nurimti, kai tik įlipome į traukinį, tuojau paklausiau:

— Kodėl tu pasakei, kad aš baigiau aštuonerius metus? Juk tu žinai, kiek man metų.

O jis ramiausiai atsakė:

— Argi aš pamelavau? — juk tu baigei aštuonerius, o kada tai buvo, kas kam darbo.— Ir čia jis nusijuokė ir pridūrė: — Juk aš nepamelavau, ar ne tiesa, Žvirbli?

Tada sužinojau, kad bilietas vaikui per pusę pigesnis, ir supratau to „melo" priežastį. Traukinyje susitikome su vilniečiu, buvusiu Kastuko choro dalyviu Ostanevičium. Visą kelią vyko gyvas pasikalbėjimas apie lietuvių kultūrinę veiklą, apie chorų organizavimą, apie paskutinę ir būsimą parodą, apie knygų leidimą, apie lenkų šovinistų antagonistinę veiklą prieš lietuvių kultūrinį atgimimą ir t. t. Kiek supratau, Ostanevičius

laikė save lenku, bet su didele simpatija kalbėjo apie lietuvių liaudies dainas, kurias, dainuodamas Kastuko chore, ypatingai pamilo. Su Kastuku jis kalbėjo pagarbiai, nedrąsiai reikšdamas savo nuomonę, o aš klausiau, ir daug ką sužinojau, kas ateityje man labai pravertė.

Druskininkuose brolis šį kartą neilgai užtruko, bet buvo kur kas geriau nusiteikęs, negu per paskutinį apsilankymą. Kažkoks širdingumas sušvito mūsų namuose, ir gyvenimas pasipuošė giedria šypsena. Daug buvo klausinėjama ir pasakojama. Sužinojome, kad Kastukas ketina tapti tėvu. Ir čia vėl, pamiršę visokius rūpesčius ir vargus, visi kažkaip pasijutome artimi, ir mus lyg užburė praeities atsiminimai. Štai Nemunas, Raigardas, nuolatos skubanti šniokščianti Ratnyčėlė, sodelio altana prieblandoje ir... pianino garsai, sklindantys pro atvirą langą. Visa tai vėl tapo gyva tikrove. Lyg ir sugrįžta praeitis. Bet ji vėl tolsta, girdisi lyg tylūs žingsniai tamsoje. Lyg vėjas, suūžęs medžių lapuose, nuskuba kelių dulkėmis užversti laimingą rytojaus šypseną.

O Peterburgas? — puikus miestas, ir žmonės geri. Motinos baiminimasis dėl choleros — nepagrįstas; pagaliau ji ne tokia jau baisi. Daug blogiau — tamsus, pilkas dangus, niūrios be prošvaistės dienos ir vienatvė. Ir dar žmonių abejingumas. Tik ilgesys turi dar kažką savyje, kas stumia tas juodas dienas šalin ir žadina kūrybinį polėkį. Tada imi teptuką į ranką, bet ir čia pilkoji tamsa pastoja kelią. O pianinas? — Pianinas tik svajonė. Einu pas Dobužinskius, ten puikus rojalis. Suskamba Bethoveno simfonija keturiom rankom. Bet tai vis ne tas, ko trokšti. Kas kita vienam prieblandoje, kai girdi laiko tylius žingsnius, o mintys įgyja abstrakčią formą ir plazda begalybėje, ir pats jas girdi, jose paskęsti ir pradedi kažką suprasti, ko žodžiais nepasakysi.

Bet visa tai niekis — atvažiuos Zosė, ir kambarys nušvis, sutviskės tūkstančiais spalvų ir saulės spindulių. O vasarą jau trise praleisime Druskininkuose — mamytė pamils dar vieną anūkėlį.

Šį kartą atsisveikinimas buvo kažkoks skaudus. Mus lyg aplanké Peterburgo niūrios dienos. Rudens pabaiga buvo tamsi, debesuota ir siaubingai tyli. Mama pasislėpusi verkė, lyg ką nujausdama, Kastukas nerimavo ir nervinosi. O ir Jankelis atėjo kažkoks susmukęs, be įprastos šypsenos — suseno jau vargšelis. Ilgai klausėme jo tolstančio skambalo. Kažin kada jis vėl suskambės. O dabar tyla, nejauki, tamsi, niūri ir kankinanti tyla...

Paskutinis laiškas Povilui lyg kažką pasako, lyg nejučiomis atskleidžia puslapį, kuriame įrašyta kančia ir nusivylimas. Nei įprastas sąmojis, nei bandymai save ir brolį padrąsinti filosofiškai žiūrėti į gyvenimą nepadeda nuslėpti kažkur širdies gilumoje graužiančio nusivylimo ir netikrumo — kas toliau? Laiškas Povilui pradėtas Kuliuose, baigtas — Druskininkuose lapkričio pirmomis dienomis. Pradžia laiško rodo gerą nuotaiką. Brolis rašo apie ilgas pereitų metų atostogas, prasidėjusias Druskininkuose kovo 19 dieną ir pasibaigusias Plungėje spalio pabaigoje. Per tą laiką buvo nutapyta dvidešimt paveikslų, iš kurių paskutiniu laiku padaryta dvylika nuotraukų. Su būdingu sąmoju brolis laiške piešia tokius puikius aplinkos vaizdus ir portretus, charakteristikas. Čia ir Zosės tėvas — Kymantas — literatūriškas šedevras, ir „karvė socialistė", nekenčianti skrybėliuotų ponių. Tačiau pro humorą ir lyg nerūpestingą nuotaiką prasisunkia nuodų lašeliai ir savo monotonišku ritmu krinta į pat širdies gelmes. Pro įgimtą optimizmą prasiveržia netikrumas, grėsmė. Taip. Perspektyvos ne kokios. Juk jis važiuoja į didelį svetimą miestą, kur, nors ir žavimasi jo kūryba, bet ligi šiol dar niekas jam draugiškos rankos neištiesė. Minutę, o gal ir valandą sustingsta viskas aplinkui, ir tikrovė įsmeigia šaltas, nenumaldomas akis: „Kas toliau?"

Ir vėl seka nerūpestingas pasakojimas apie buvusius Plungės pažįstamus, apie laimingas praeitos vasaros dienas. Ta vasara sukrovė didelį kūrybinį kraitį — dirbta po devynias, po dešimt valandų į dieną. Ir vėl truputis juoko, užsimiršimo, o paskui grįžta juodi debesys. Baigiasi šviesi nerūpestinga jaunystė, širdyje sielvartas, ir vėl lyg kas grūmoja, lyg tyčiojasi. Sapnas apie kelionę į Afriką, Indiją negrįžtamai pranyksta.— Tai jaunystės svajonės. Čia vėl praktiški patarimai broliui to, kuris nebuvo praktiškas ir niekad tvirtai abiem kojom nesirėmė žemės. Jam padeda indų filosofija.

„Tik tu, broleli, per daug nepasiduok pesimistinėms mintims,— rašo vyresnysis brolis jaunesniajam.— Man ne kartą taip pat būna labai sunku, ir pats tikėjimas tuo, kad kada nors bus geriau, suteikia paguodą, ir dažnai būnu labai laimingas dėl to, kas yra. Labai man patinka pažiūros indų fakyrų, kurie tvirtina, kad mintys, ar kaip jie vadina „elementale", tai gyvos būtybės, be kūno ir formos, sakytum, veikli kariuomenė, suorganizuota stiprios valios žmogui, kuris su jos pagalba viską nugali. Arba vėl, yra neregimas priešas, kuris slegia ir ne kartą gabų, bet silpnos valios

žmogų nuveda į moralinį ir fizinį sunykimą. Taigi, atrodo, nuo mūsų pačių priklauso pasirinkimas minčių, o kartu ir veiksmų, bet ne tokių, kurie veda į susigraužimą, išsekimą, nuovargį."

Paskaičius šias mintis ir prisiminus viską, kas buvo namie ir draugų apie tai kalbėta, darosi aišku, kad tai buvo brolio svarbus savitvardos ir savęs bei kitų artimųjų auklėjimo principas. Nepasiduoti! — tai pirma. Nekreipti dėmesio į smulkmenas — tai antra. Pasaulis didelis, neaprėpiamas! Į mažąjį kasdienybės kevalą jis netelpa. Tada kursime savąjį pasaulį, o kevalą laikas išsprogdins. Ir pas mus bus šventė. O Vilnius? — Tai ne tie artojai, kurie pasilenkę, prakaituodami, sugrubusiomis rankomis stato gubą prie gubos ir gieda saulei himnus. Tai mokslo paragavę, iš „vystyklų" besiveržią inteligentai. Jie nori sukurti naują tautinę kultūrą, nori gražiai įrėmintoje drobėje matyti savo krašto peizažus, tiksliai nutapytus, „be fantazijų", na, tegul ir su liaudiškai stilizuotomis pušaitėmis. Kad tik primintų gimtąjį kraštą. O ką daro Čiurlionis? Įvykis su užduanga „Rūtos" teatrui vaizdžiai byloja, kaip dar mažai jis suprastas ir branginamas. O svetur „jis naujas ir jaunas" — tokių akademikai nemėgsta.

Moteris ir kūdikis — ta iki pat gelmių jaudinanti pasaka, tai kažkas, ko ilgisi kiekviena tauri sveika siela, tai šviesa ir šilima, be kurios gimsta juoda spalva. Tai džiaugsmas ir šventė. Kodėl kelias į ją toks sunkus ir kodėl vietoje saulės šmėkščioja juodi šešėliai ir grūmoja, ir grūmoja...

O Druskininkuose motina susenusi, suvargusi, „žiūrint į ją, net širdį skauda". Tėvas žiauriai nuskriaustas skandina savo sielvartą prie Nemuno ir medelių atžalyne, bet galvą vis kelia aukštyn, ir pečiai jo nesulinkę, „nors nuolatiniai rūpesčiai, trūkumai ir vargas".

Tame laiške brolis charakterizuoja ir visus savo jaunesniuosius brolius ir seseris. Ir visur jaučiama šilima, meilė, nors visa tai atrodo lyg negrįžtama praeitis, lyg atsisveikinimas su „jaunyste be rūpesčio".

* * *

Tuojau po Kalėdų gavome iš Peterburgo brolienės laišką, kuriame pranešama, kad abu atvažiuosią gal ilgesniam laikui. Konstantinas, mat, pervargęs, blogai jaučiasi — jam reikia poilsio ir ramybės. Gydytojai, esą, patarė pakeisti aplinką, būtinai apleisti Peterburgą ir išvažiuoti kur nors, kur ligonis geriausiai jaustųsi.

Kaip paprastai, buvome išėję į plentą sutikti svečių, kaip paprastai, balto sniego fone pasirodė juodas taškas. Jis pamažu didėjo, kol pavirto pažįstamo skambalo garsu. Taip, šį kartą varpelis nebuvo nukabintas. Jankelis kažkoks susmukęs sustabdė roges. Brolis iššoko iš rogių ir, kaip visada, širdingai išbučiavo mus visus.

Namie sutiko susirūpinę tėvai. Tačiau pakilusi brolio nuotaika suklaidino, laikinai grąžino mums šventę. Tik brolienė buvo susimąsčiusi. Vėliau, kai brolis atsigulė pailsėti, ji mums papasakojo apie jo ligą ir gydytojų jam nustatytą režimą: ramybė, pasivaikščiojimai gryname ore, nerūkyti. Čia Petras ir Jonas, kurie tą žiemą niekur nebuvo išvažiavę, paėmė brolį į savo globą — lydėjo jį ilgų pasivaikščiojimų metu po apsnigtą Druskininkų mišką, skambino su juo keturiom rankom, kartais lošdavo kortomis. Konstantinas negalėjo dirbti — skambindavo tik seniai žinomus kūrinius, neimprovizuodavo ir nekurdavo. Teptuko taip pat nebeėmė į rankas. Atrodė, kad jam tikrai labai reikalingas poilsis. Kartais per visą dieną žodžio neištardavo, o kartais būdavo triukšmingai linksmas.

Netrukus atėjo prošvaistė. Brolis grįžo į senas vėžes, pagerėjo nuotaika, suartėjo su visais namiškiais. Kaip visada, susirūpinęs jaunesniųjų mokslu, sėdėdavo su jais prie harmonijos uždavinių, aiškindavo, pasakodavo, mokė. Daug skambindavo ir... improvizuodavo, ir tos improvizacijos buvo labai panašios į senąsias. Atrodė, lyg ir grįžo šviesi vasara. Tėvai ir brolienė susėdę tarėsi, ką daryti, kad prailgintų laimingas dienas. Tai truko apie porą savaičių. Per tą laiką brolienė užmezgė ryšius su buvusiais Varšuvos draugais. Eugenijaus Varšuvoje nebebuvo, bet jis, sužinojęs apie nelaimę, rūpinosi draugu kad ir iš tolo. Brolienei buvo teikiama visokeriopa pagalba, o mums — paguodos žodžiai.

Pagaliau atvažiavo vienas brolio draugų, kurio mes niekad nebuvome matę, o ir brolis tik tiek apie jį pasakojo, kad jis esąs tikra „auklė ir slaugė". Jei kas iš draugų susirgdavo ar ką nelaimė ištikdavo, čia pat atsirasdavo Jonas Zaluska. Tada ligonis gaudavo buljono ir apelsinų, o badaujantis — kelis rublius. Sužinojęs apie brolio ligą, jis atskubėjo pas mus ir pataikė kaip sykis į recidyvą. Brolio sveikata pablogėjo. Čia Zaluska pasirodė nepamainomas, ištikimas ir sumanus draugas. Gyvenime retai tekdavo sutikti panašių žmonių. Jis miegodavo gretimame brolio kambaryje, naktį budėdavo, dieną sugebėdavo užimti jo sąmonę pokalbiais, dalyvaudavo bendruose pasivaikščiojimuose, guosdavo brolienę. O

mums visiems jis buvo vilties įsikūnijimas. Tėvai taip buvo jo paguodos žodžiais įtikėję, kad našta pasirodė perpus mažesnė.

Nors gal ne vietoje, tačiau negaliu nepaminėti jo meilės vaikams. Pas mus tuomet nuolatos ateidavo Povilo vaikai. Mačiau jo meilės kupiną žvilgsnį ir nušvitusias akis, juos išvydus. O aš tikrai galėjau didžiuotis pirmąja draugyste su suaugusiu. Protarpiais, kai brolio bičiulis niekam nebuvo reikalingas — jis mėgdavo kalbėtis su manim. Lydėdavau jį į paštą, kur jis nešdavo krūvą laiškų. Kaip visi smalsuoliai vaikai, perskaitydavau visus adresus. Prisimenu, kad tarp adresatų buvo ir man žinomi brolio draugai: Moravskiai, Volmanienė, Čarkovskis ir, rodos, Borkovskis... kitų nepažinojau. Parodžiau jam gale daržo tvorą, kurios pasirėmęs, brolis mėgdavo žiūrėti į saulėlydžius. Buvo žiema, be saulės, pilkas slegiantis dangus, o žemė apsiniaukus. Tai ir reginys ne koks. Tik juoda miško siena dengė savo grėsmingą paslaptį. „Čia vasarą turėjo būti labai gražu",— pasakė jis. Kodėl „turėjo būti"? „Ar jau nebebus?"— galvojau tada. Po to matydavau Zaluską taip pat, kaip anksčiau brolį, pasirėmusį ant tvoros ir žiūrintį į smėlio kalnelį, juodą miško skraistę. Nors buvau dar vaikas (ėjau 11 metus), tur būt, buvau gana išsivysčiusi, nes jis manė traktavo rimtai ir net patikėjo man paslaptį — savo didžiulę nelaimę. Esą, pabudęs vieną rytą, jis veltui trynė akis — viena akis pasirodė nematanti. Išaiškinęs man, ką reiškia „akies nervo atrofija", jis nustebo, kad aš taip greitai supratau esminę jo tragediją: „Juk tu esi dailininkas, tai kaipgi bus",— sušukau. Ir nuo to laiko mes iš tikrųjų susidraugavome. Sugalvojom savo alfabetą ir pasižadėjome naudotis juo susirašinėdami — „kad niekas nesuprastų". O susirašinėjimas truko gana ilgai — apie pusantrų metų — paskutinį laišką gavau iš Paryžiaus, kur jis buvo išvykęs visam laikui. Atsimenu to laiško pabaigą: „Nereikia pasiduoti sielvartui. Imk pavyzdį iš Zosės — ji labai stipri. Būtinai mokykis muzikos, esi gabi ir muzikali. Kastukas ne kartą mums tai sakė."

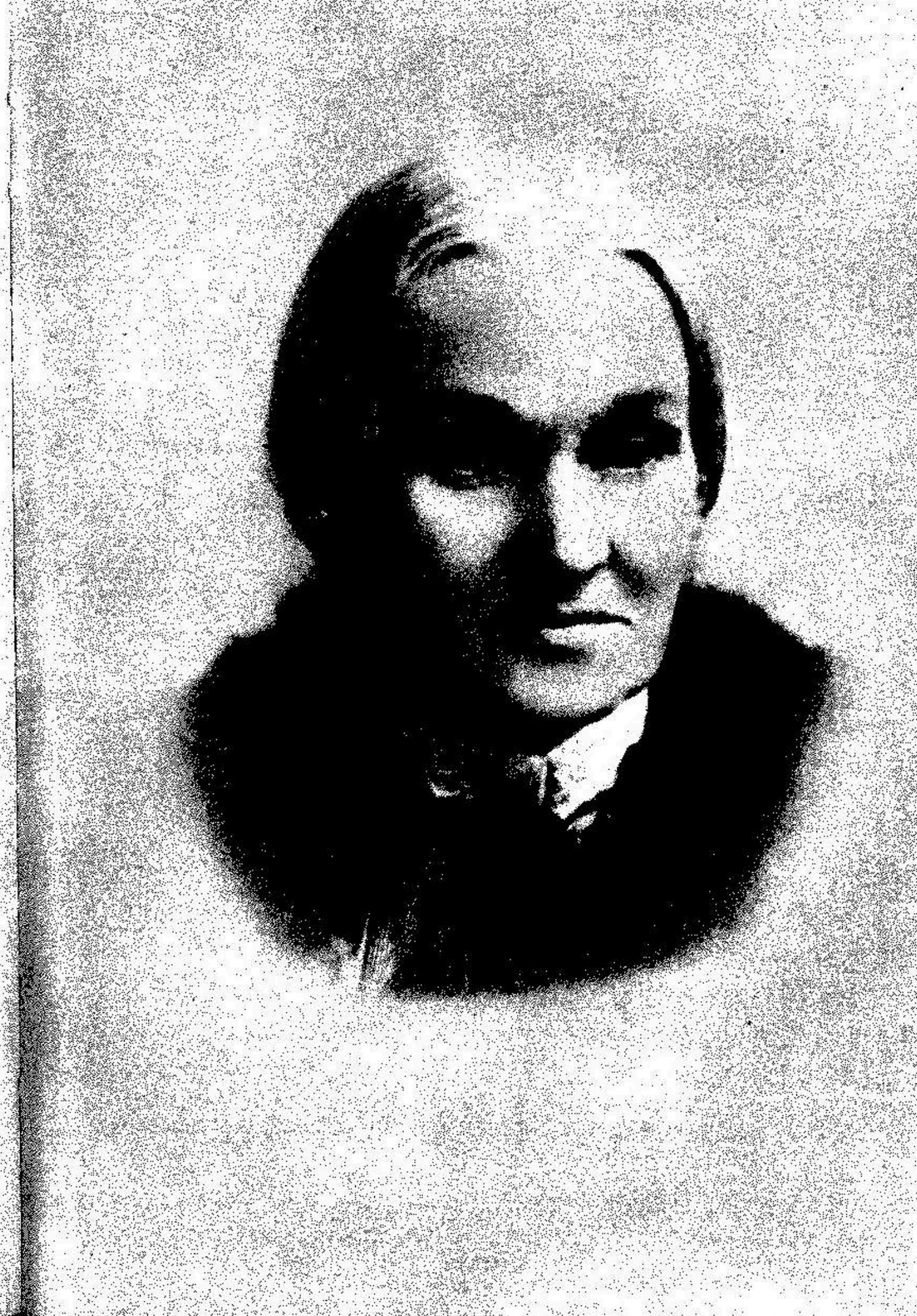
Į pavasarį brolio sveikata dar labiau pablogėjo. Iš Varšuvos atvažiavo brolis Stasys. Tai buvo vasario pabaiga ar kovo pradžia (pagal senąjį stilių). Tamsus ankstyvaus pavasario rytas išskyrė mus su broliu. Stasys, Zaluska ir brolienė lydėjo jį į Varšuvą, o iš ten į Pustelniko, į nervų ligoninę.

Pavasarį namai Druskininkuose ištuštėjo. Brolienė išvažiavo pas savo draugus į Piotrovščiznos dvarą (Minsko gub.), kur gegužės 30-tą dieną

gimė Kastuko dukrelė Danutė. Brolienė išsikvietė Valę padėti slaugyti naujagimę. Ten jos abi išbuvo per vasarą. Brolis Petras išvyko į Ameriką, pas Povilą, Jonas — pas kunigą J. Tumą į Laižuvą vargoninkauti, Stasys toliau mokėsi Varšuvoje. Jis kiekvieną sekmadienį važiuodavo į Pustelniką brolio lankyti ir rašydavo namo guodžiančius laiškus. Taip praėjo pavasaris ir vasara. O rudenį vėl visi išvažinėjo: Stasys pasiėmė Joną į Varšuvą, kur šis įstojo į konservatoriją. Valė išvažiavo į Vilnių, į kursus, o aš likau viena su tėvais. Ilgais žiemos vakarais motina pasakodavo man ir mažajai Gražytei, Povilo dukrelei, kurią pasiėmė auginti, apie Kastuko vaikystę ir savo jaunystę. Ir štai pavasariop atėjo Stasio laiškas, kuris mus sukrėtė: „Kastukas pasveiko!" Atsimenu, kaip tėvai, lyg vieno impulso pagauti, abu atsiklaupė ir abu verkė. Tai buvo dėkingumo ašaros. Po to sekė ir Kastuko trumpas atvirukas —„Vasarą praleisime Druskininkuose."

O po mėnesio, 1911 m. balandžio 11 dieną, jo netekome.

Palaidotas Vilniuje, Rasų kapinėse.

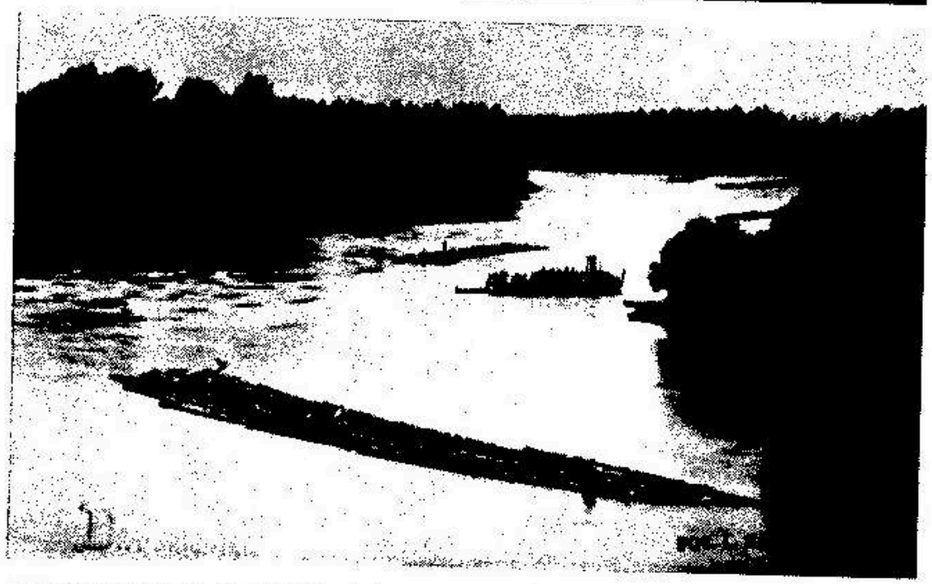
2

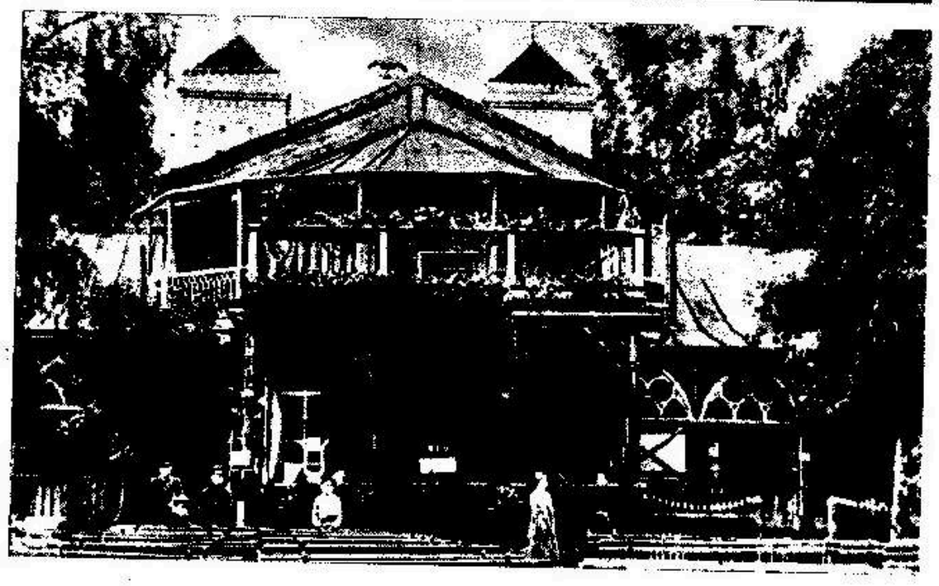
3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

21

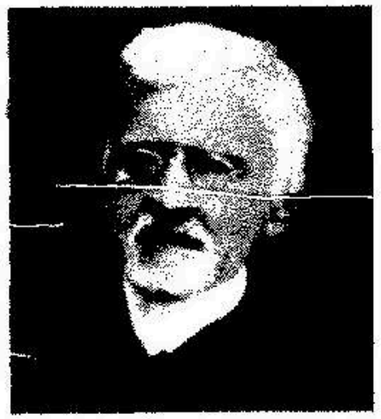

20

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

36

ŠEIMOS CHRONOLOGIJA*

Mes užaugom devyni vaikai: penki broliai ir keturios seserys. Vyriausias brolis buvo Mikalojus Konstantinas. Jis gimė 1875 m., mirė 1911 m. (Čia turiu pastebėti, kad jis tiek namie, tiek draugų nebuvo vadinamas Mikalojum, ir aš pati apie šį vardą sužinojau, tik kuomet jis buvo pirmą kartą atspausdintas.) 1909 metais sausio mėnesį brolis vedė rašytoją Sofiją Kymantaitę (mirė 1958 m. gruodžio mėn.). Jie turėjo dukterį Danutę, gimusią 1910 m. (Zubovienė, rašytoją), kuri šiuo metu gyvena Kaune.

Keleriais metais už jį jaunesnė sesuo Marija, būdama 19-os metų, ištekėjo už statybos techniko Viktoro Chomskio; turėjo gausią šeimą (berods, 8 sūnus ir 2 dukteris) ir visą laiką gyveno Vilniuje. 1945 metais ji su šeima emigravo į Lenkiją ir ten 1969 metais pasimirė, būdama apie 90 metų amžiaus.

Po jos sekanti sesuo Juzė 1909 metais ištekėjo už Vinco Stulgaičio (tuo metu buvusio vargonininko); turėjo penkis vaikus, kurių du, Algirdas ir Zita, žuvo antrame pasauliniame kare, kiti trys — Rūta Strimaitienė (mokytoja), Birutė Žukauskienė (advokatė) ir sūnus Vytautas (inžinierius) gyvena Kaune. Sesuo Juzė Stulgaitienė mirė 1966 metais gruodžio mėn., būdama 83 metų amžiaus.

Brolis Povilas, artimas Konstantino draugas, kurį laiką mokėsi Peterburgo vidurinėje mokykloje, vėliau Varšuvos konservatorijoje. 1904 metais, nenorėdamas tarnauti caro kariuomenėje, išvyko į Ameriką. Ten sukūrė šeimą, turėjo vieną sūnų ir tris dukteris: Rožė (mokytoja), Gražina (anksti mirusi), Birutė (Servienė). Sūnus Šimas dar prieš antrą pasaulinį karą emigravo į Kanadą. Povilas studijavo Niujorke Kolumbijos universitete architektūrą; jo darbai buvo išstatyti universiteto diplomantų parodoje. Grįžęs 1920 metais į Lietuvą, ilgą laiką dėstė Kauno Meno mokykloje perspektyvą ir braižybą, projektavo ir statė mokyklas. Mirė 1945 m. rugpiūčio mėn. 64 metų amžiaus.

Brolis Stasys baigė Varšuvoje gimnaziją ir įstojo į politechniką. Pirmame pasauliniame kare kontuzytas ir dėl to demobilizuotas. 1917 m. baigė Kijevo politechniką. 1918 metais grįžęs į Lietuvą, ėjo įvairias inžinieriaus ir pedagogo pareigas. Vienerius metus buvo susisiekimo ministeriu, vėliau IV Kauno gimnazijos direktorium. Jo dvi dukterys: Aldona Cininienė ir Kotryna (gydytoja) — gyvena Melburne, sūnus Stasys gyvena ir dirba Kaune, Kostas žuvo automobilio katastrofoje. Brolis Stasys mirė 1943 metais Kaune, būdamas 56 metų amžiaus.

---

* Šių informacijų ne kartą prašė manęs įvairūs žmonės, norintieji arčiau susipažinti su Čiurlionio gyvenimu ir aplinka.

Brolis Petras, 1910 metais emigravęs į Ameriką, labai ten vargo, todėl 1923 metais grįžo į Lietuvą. Mirė tragiškai 1924 m., būdamas 34 m. amžiaus.

Brolis Jonas 1911—1914 metais mokėsi Varšuvos Konservatorijoje, vargonų klasėje. Pirmojo pasaulinio karo metu mobilizuotas, pirmus karo metus praleido apkasuose, buvo sunkiai susirgęs. Demobilizuotas įstojo į Maskvos konservatorijos vargonų klasę, tačiau dėl ligos negalėjo mokytis ir išvyko į Kijevą pas brolį Stasį. Ten susitiko su Marija Moravska-Maciejovska (Eugenijaus Moravskio seserimi),— kuri abu brolius pažinojo dar iš Varšuvos laikų ir bendravo su Stasio šeima,— jos prikalbintas po karo, 1918—1920 metais, toliau mokėsi Varšuvos konservatorijoje. Dėl pablogėjusių diplomatinių santykių tarp Lenkijos ir Lietuvos, Jonas turėjo grįžti į Lietuvą. Sugrįžęs įstojo į Karo mokyklą. Ją baigęs, kurį laiką tarnavo kariuomenėje, vėliau dėstė muziką ir dainavimą Palangos, Pandėlio ir Rokiškio gimnazijose, o dar vėliau Vilniaus Tallat-Kelpšos vardo muzikos technikume. Turėjo šeimą: sūnų Vytenį (statybininką) ir dvi dukteris — Dianą (studijuoja Vilniaus universitete) ir Ariadną (mokosi XI-oje vidurinės mokyklos klasėje). Jonas mirė 1955 metais rugpiūčio mėn. Vilniuje, būdamas 62 m. amžiaus.

Sesuo Valerija Karužienė, gimusi 1897 m., 1913—1915 metais mokėsi Vilniuje ir Peterburgo Pedagoginiuose kursuose. 1915 metais evakavusi į Maskvą, lankė Juono ir Dudino dailės studijas ir Šaniavskio universitetą. Ištekėjo 1919 metais. 1923—1924 m. mokėsi Berlyne Orliko dailės studijoje, 1924—1926 metais lankė Čiuricho universiteto Meno istorijos fakultetą. Turi sūnų Romą (inžinierių) ir dukterį Danutę Zakienę (poetę). Nuo 1945 metų dirba Kaune M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, vadovauja meno skyriui ir rūpinasi M. K. Čiurlionio kūrybiniu palikimu.

Reikia pažymėti, kad kaip paprastai gausiose lietuviškose šeimose, vyresnieji vaikai, baigę mokslą ir „atsistoję ant kojų", padeda jaunesniesiems. Prie tų jaunesniųjų priklausau ir aš. Po mokymosi Kaune, Vilniuje ir Maskvoje, studijas Leipcige ir Berlyne galėjau baigti 1925 metais tik sesers Valerijos ir jos vyro Romo Karužos paramos dėka. Šiuo metu dirbu Valstybinėje konservatorijoje. Mėgstamiausias mano titulas — tautosakininkė muzikologė. Turiu puikią dukrą Mariją Lileikienę (gydytoją).

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

1. Konstantino Čiurlionio motina
2. Konstantino Čiurliono tėvai
3. Čiurlionių šeima (iš kairės į dešinę stovi Jadvyga, Stasys, Konstantinas, Petras, sėdi motina, Juzė ir Valerija)
4. Senoji Druskininkų bažnytėlė su varpine
5. Nemunas ties Druskininkais (dešinėje — Druskininkų parkas, kairėje — Baltašiškės kaimas)
6. Buvęs Druskininkų kurhauzas ir koncertinė estrada
7. Konstantino Čiurlionio tėvo choras (dešinėje antras stovi tėvas, ketvirtas — brolis Povilas, kairėje stovi Petriukas, pirmas sėdi Jonukas)
8. Vailionių sodyba Mizarų kaime
9. Konstantinas Čiurlionis
10. Marija Čiurlionytė-Chomskienė
11. Juzė Čiurlionytė-Stulgaitienė
12. Povilas Čiurlionis
13. Stasys Čiurlionis
14. Petras Čiurlionis
15. Jonas Čiurlionis
16. Valerija Čiurlionytė-Karužienė su dukra Danute
17. Jadvyga Čiurlionytė su dukra Marija
18. Konstantino Čiurlionio dukra Danutė Čiurlionytė
19. Buvusi Varšuvos konservatorija
20. Varšuvos Dailės mokyklos studijoje (pirmas iš kairės Konstantinas Čiurlionis)
21. Leipcigo konservatorija
22. Konstantinas Čiurlionis su draugais Varšuvos Dailės mokyklos studijoje 1904 m.
23. Daktaras J. Markevičus
24. Valerija Markevičiūtė
25. Marijanas Markevičius
26. Piotras Markevičius
27. Konstantinas Čiurlionis su Eugenijum Moravskiu apie 1902 m.

28. Marija Moravska. 1898—1899 m.
29. Vlodzimiežas Moravskis. 1913 m.
30. Konstantinas Čiurlionis ir Eugenijus Moravskis Kaukaze, 1905 m.
31. Konstantinas Čiurlionis ir Halina Volmanaitė Kaukaze, 1905 m.
32. Konstantinas Čiurlionis su Volmanų šeima Anapoje, 1905 m. (iš kairės sėdi antras M. K. Čiurlionis, stovi B. Volmanas, dešinėje sėdi antras E. Moravskis, H. Volmanaitė, ketvirta Br. Volmanienė)
33. Konstantinas Čiurlionis su žmona Sofija Kymantaite. 1909 m.
34. Koncerto metu M. K. Čiurlionio memorialiniame muziejuje Druskininkuose
35. Valerija Čiurlionytė-Karužienė aiškina M. K. Čiurlionio memorialinio muziejaus lankytojams paveikslą
36. Jadvyga Čiurlionytė su dukra prie M. K. Čiurlionio memorialinio muziejaus Druskininkuose

TURINYS

Pratarmė 5

BRANGŪS VAIKYSTĖS METAI

Druskininkai 7
Mūsų brolis 14
Tėvas 18
Mūsų motina 24
Po ieva senąja 30
Sodas, daržas, darželis 33
Ašariukės 38
Slyvos 39
„Polka šimtrublinė“ 40
Žuvautojas 43
Mamos pagalbininkas 45

PLUNGĖJE

Iš namų išvykus 47
Karpiai 49
Sniego karas 51
Plungės orkestre 52

VARŠUVOJE

Pirmieji žingsniai 55
Su diplomu 59
Motinos kelionė į Varšuvą 61

ATOSTOGŲ PARVYKUS

Pasisveikinimas 66
Vasaros diena prie Raigardo 70
Smėlio kalnelis 80
Mano portretas 83
Joninių naktis 85
Vasaros darbai ir pramogos 88
Fluorofortai 91

Poilsio valandos 93
Šulinys 94
Valtys 97
Kelionė Jurbarkan 100
Brolio keturkojis bičiulis 105
Kelionė pas Pripiesčių 107
Bėkit, bareliai... 111
Mažas nuotykis 114
Vežėjas Jankelis 115
Ratnyčia 118
Hipnotizavimas 123

DIDŽIOJI DRAUGYSTĖ

Bičiuliai Markevičiai 126
Eugenijus Moravskis 134
Vlodzimiežas Moravskis 152
Bičiuliai Volmanai 159
Leopoldas Rutkovskis 164
Boleslovas Čarkovskis 167

GARSŪS ATLIKĖJAI

Arturas Nikišas 169
Varšuvos Filharmonija 172
Aisedora Dunkan 181

MŪSŲ PASAULIS

Muzika namie 185
Ką mes skambindavome 191
Namų choras 194
Mūsų biblioteka 201
Brolis Povilas 203
Sesuo Valkirija 211
Ruduo 213
Kitokios rudens nuotaikos 215
Kastuko turtai 217
Liūdnas sugrįžimas 219
Apie savo paveikslus 224

TRYS VALDOVAI

Šventasis kunigas 228
Žemaitiška meška 231
Kunigas Voleika 243

ŽIEMA

Kalėdos 249
Važiuojam į Afriką 254
Spiritizmas 255
Žiemos pasakos 257

PRELIUDAS FIS-DUR

Ugniagesys Lukošius 264
Varpininkė Jokūbienė 273

PASKUTINIEJI METAI

Sužadėtiniai 280
Antrasis pianinas 287
Į naują gyvenimą 292
Sekminių preliudėlis 300
Paskutinieji metai 303

Iliustracijos 313
Šeimos chronologija 329
Iliustracijų sąrašas 331

Ядвига Чюрлёните
ВОСПОМИНАНИЯ О М. К. ЧЮРЛЁНИСЕ
На литовском языке

Redaktorė J. Grigienė
Viršelis dail. A. Gursko
Techn. redaktorius G. Vinciūnas
Korektorės E. Ramonaitienė ir
R. Gabrilavičienė

Pasirašyta spaudai 1970.VIII.24. LV 13061. Leid. Nr. 6344. Tiražas 12 000 egz. Popierius 70×90¹/₁₆ — 10 pop. l. = 23,4 sp. l. + 17 psl. gil. iliustr.; 20,4 leid. l. Spaudė K. Požėlos spaustuvė Kaune, Gedimino 10. Užsak. Nr. 1009.

Kaina 98 kp

7—2—2
248-68 V

78T1+75T1
Či 201